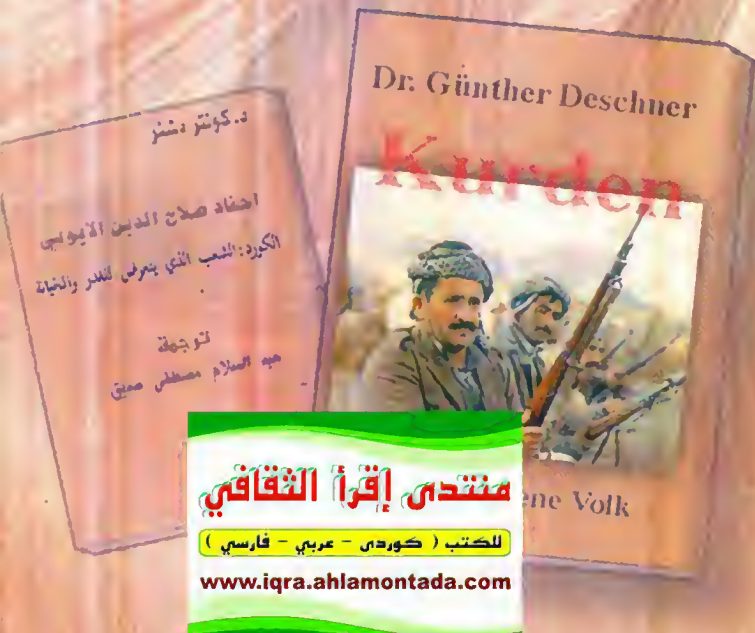

تصویر ابو عبد الرحمن کردی

د. گونتهر دیشنهر
Dr. Günther Deschner

کورد: گهلی له خسته براری غه درلی کراو

کۆرینی بۆ کوردی

کۆرینی له نه لمانی یه وه بۆ عه ره بی

همه که ره ییم عارف

عبدالسلام به روازی

دکتۆر گوینتەر دیشنەر

Dr. Günther Deschner

کورد: گه‌لی له خسته‌برای غه‌در لی‌کراو

Kurden : Das Betrogene Volk

گۆپینی له نه‌له‌مانی‌یه‌وه بۆ عه‌ره‌بی

عبدالسلام به‌رواری

گۆپینی بۆ کوردی

حه‌مه‌ که‌ریم عارف

چاپی دووهم

١٩٩٩

"... مرۆڤ چۆن ده‌توانی باوه‌ر به‌ به‌رده‌وام بوونی
چه‌وساندنه‌وه‌ی گه‌لیک بکات، که‌سوره‌ له‌ سه‌ر وه‌ده‌ست
هه‌ینانی ئازادی خۆی و ناماده‌ به‌ی له‌ پیتاوی ئه‌م ئازادی
یه‌دا هه‌ر قوربانی یه‌ک، چه‌ند که‌وره‌ به‌ی، بیدات؟"

جه‌واهه‌یر لال نه‌هه‌رۆ
ده‌ریاره‌ی کورد/ ۱۹۳۵

ناوه روکی کتیب

- i ..... گەربوون بە هەناسەى میتزوى کوردەوه بەنى تەنیا بۆنى مەرگى لىدیت.
- ii ..... هەقە خوینەرى عەرەب راستیەکان بخوینە.

فەسلە . یەكەم

نیستا خانوی هاوچەرخیان دەست دەکەوتی

- ۱ ..... گازی ژەهراوی ، دژی گەلیکی بێ دەولەت.
- ۳ ..... وێنەو دیەنى دووبارەبوی کارساتەکە.
- ۵ ..... غەوازی گومان لیکراو.
- ۷ ..... گەر کورد قسەى یەک بخات، کەس پێى ناوێری.
- ۱۱ ..... تاران پێوستی بە کورد بوو.

فەسلە دووهم

مروڤ لە پر هەست بە هیزیکى شاراو لە بەدەنى خۆیدا دەکات کە هانى
دەدا پر بداتە نزیکترین بەردو بە هەموو هیز و توانایەو بیوەشتینی

- ۱۳ ..... مستەفا بارزانى ، بەدریژایی تەمەنى شۆڕشگێڕ بوو.
- ۱۵ ..... لە خاکی کوردستاندا.
- ۱۸ ..... جەنگ تەوهرى سەرەکی ژيانى بوو.
- ۲۱ ..... ئەو عەشیرەتەى بە توانای بەرزى جەنگاوەى ناسراو.
- ۲۲ ..... ئەنگ کرینگترین مولکی شەخسى.
- ۲۴ ..... شیری بارزان.
- ۲۶ ..... "تەلمانی باشە".
- ۲۹ ..... گەشتیک بۆ نێو پیاوانى نازا.
- ۳۱ ..... کلاشکۆف وەکو نیشانەىەکی پایەى شەخسى.
- ۳۳ ..... سامى رحمان و.
- ۳۵ ..... ئەو پارتیزانەى، چێشتجى تایبەتى خۆى هەیه.

"نەگەر كورد يەك بن، كەس بە سەرياندا سەرنەكەوت"

- ٣٩ ..... ريشە و مېژووی گەلی كورد و باری سەرنجی گەشتیارانی نێودار.
 ٤٠ ..... نایا نووسەری فرد بەرھەم راستی گووتود؟
 ٤٢ ..... ئەو گەلە، تەنانت لە نووسینەوێ مېژووەكەشیدا فەرامۆش كراوە.
 ٤٤ ..... (كارستین نیپور)، لە بن كۆلكەكەى دەدات.
 ٤٥ ..... نوێنەرانی كۆمپانیای (نەوتی هندی رژەهلات).
 ٤٧ ..... دۆزەرەوێ (نەینەوا)، دۆستی كورد یوو.
 ٤٩ ..... سەرھەنگێكى سوبای پروسی، بەكورد موعجەب دەبێت.
 ٥١ ..... بەھاری (گەلی عەلى بەگ).
 ٥٢ ..... كاسە سەر و گۆتچەكی برار.
 ٥٤ ..... ١٥٩٦: دەرچونی كتیبی مېژووی كورد.
 ٥٧ ..... سالی ٢٣٥٠ پێش ز.: كورد بە خەتی بزمارى.
 ٥٩ ..... ناخۆ نېمپراتۆریەتى (میدیا)، دەولەتێكى كوردی یوو؟
 ٦١ ..... (زینەفون) و گریكەكان، رووبەرۆوى (كوردوخ) یەكان دەبنەو.
 ٦٤ ..... (سەلاحەدینی ئەیوبى)...سولتانى خانەدان و نەجیب.

هەسلی چوارەم

لویهكى شیریەنجەى پیسە و دەبن بېردری

- ٦٧ ..... هەشت ملیون كورد لە تورکیادا، بە رسمى بە (تورکی چیا) دادەنرێن.
 ٦٨ ..... چینوساید تەنیا بە بۆمبا نەنجام نادری.
 ٧١ ..... كەمال نەتاتورك: لە تورکیادا تەنیا تورک هەن.
 ٧٣ ..... ١٩٢٠: ھاوێپمانان، بە نومییدی دامەزراندنی دەولەتێكى كوردین.
 ٧٥ ..... نمونەیهكى ناشكرای "سیاسەتى واقعی".
 ٧٧ ..... شۆڕشگێڕانی چیا.
 ٧٩ ..... بەمچۆرە قەتل و عام و چینوسایدی كورد دەستی پێكرد.
 ٨١ ..... (نەھۆ)، رەخنە لە ھەلۆستى تورک دەر ھەق بە كورد، دەگرێ.
 ٨٣ ..... لە بنارو قەد پالەكانى چیاى (نارارات)دا.
 ٨٦ ..... ھەوت سەد ھیندەى تاوانەكەى (لیدیس).
 ٨٨ ..... قەسەبخانەیهكى بەشەرى لە پشت پەردەكانى سیاسەتى نێو دەولەتى یوو.

فەلسەفە سەنەتە

وێزعی کورد لە تورکیادا یانەر دوو دە. جەنگی جیهانی

- چ شتیکی "خەڵکانی کۆنەپەرت"ی هاندا "بانگەشە ی کۆمۆنیزمی" بڵاویکەنەو؟ ٩١
 پێشەرەوی بۆ رۆژەهەلاتی تورکیا..... ٩٣
 ئەو مەترسییە هەرەشە لە ناسایشی دەولەتی تورکی دەکات..... ٩٥
 ئەوانە ی پێیان دەلێن "کورد"!!!!..... ٩٧
 خەڵکی ناوچەکانی رۆژەهەلات، هار ووتی پلە دوو..... ٩٨
 بزایی کوردی کانگای هەموو بەلاکانە..... ١٠١
 هەلۆستیکێ دەگەنی (ئەجاوید) لە دیمانیە کدا لە گەل (دێر شپینگل)..... ١٠٢
 بەلگە نامە یەکی بێجەندوچون لە لایەن (ئەمنیستی ئەنەرناشال) هەو..... ١٠٥
 شاعیری بەرهەفانی (شان) مەترسی یە بۆ ناسایشی دەولەت..... ١٠٦
 لە (کارل مای) هەو بۆ (کارل مارکس)..... ١٠٨
 ناوچە یەک، لە خوار ناستی نەشوئاو..... ١٠٩

فەلسەفە سەنەتە

جەنەرال (سالم ناتاکیخوف) ... و سەفەری (باکو)

- کوردی نیران: بایە خدانەو ی نوێ ی سۆفیەت بە دۆزی کوردی..... ١١٣
 سەرەخۆبەک کە مێژوویەکی تاییەتی هەیه..... ١١٤
 پێنج هەزار دۆلار، لە بری داوین کردنی سەفەری موبەشرەکی نەمریکی..... ١١٦
 کورد، دل دە هیزی داگیرکەری سۆفیەتی خۆش دەکەن..... ١١٧
 بەرپەچدانەو ی هێرشیکێ تەبیتکارانە ی گەرە..... ١٢١
 جەنەرالیکی سۆفیەتی مەشق بە کوردان دەکات..... ١٢٢
 ئەو پیاو ی مێزەری سپی مەلایانی لە سەر دەکرد..... ١٢٣
 کۆمارتیکێ کوردی بە موبارەکیایی سۆفیەت..... ١٢٦

فەلسەفە سەنەتە

سۆفەندە پێرۆزەکی سەر لوتکی (دەلانیەر)

- کۆمەلە ی ژبانهو ی کوردستان: فەلسەفەکی نوێ لە فەلسەفەکانی سیاسەتی
 سۆفیەتی لە رۆژەهەلاتی ناڤین دا..... ١٢٩
 خوانی چاخوردەنەو و سەرەلانی بیرۆکە ی کوردستانی گەرە..... ١٣١
 تەمەشاکردنیکێ خاکی دەولەتی نوێندان..... ١٣٣
 کورد، سەربازی شەرەنجن..... ١٣٦

۱۳۷	.....	کومونېستى دەوراندىده (پېشە رەزى)، وکومارى نازىربايجان
۱۳۹	.....	پېشوازىيەكى گەرە لە (باکۇ)دا.....
۱۴۱	.....	تا يەكيتتى سۆڧىەت ھەبى.....
۱۴۲	.....	يەكەم و دەجەبى تەنگى ئەلمانى.....

فەلسەئى ھەشتەم

کۆمارى يانزە مانگ

۱۴۷	.....	نەوت و جەنگى سارد خەونى سەرەخۆيى کورد لەبار دەين.....
۱۴۸	.....	"ھەميشە لە مائەود بەشى ميانە رووسەکان، ئودکا وەلا وەنرابوو.....
۱۵۰	.....	نەقىب (سەلاھەدين قاسموف) مەشق بە سوياى کورد دەکات.....
۱۵۲	.....	کارىگەر يەكى ناخۆش و ورەرۆختىن.....
۱۵۳	.....	کۆمەک لە عىراقى دراوسێو.....
۱۵۶	.....	پىچوانى شەرى شاخ.....
۱۵۹	.....	کۆمارى مەھاباد... ولايتىكى نمونەيى بو؟.....
۱۶۰	.....	پىترۆل و جەنگى سارد.....
۱۶۳	.....	روخانى مائەکار تۆنى يەكە.....
۱۶۵	.....	سێدارەکانى مەيدانى (چوارچرا).....
۱۶۷	.....	پاش شەكست و داروخان.....
۱۶۸	.....	محمد رەزا شاى پەھلەوى ھەلوئىستى توند بوو.....
۱۷۰	.....	رەوى مېژوويى بۆ يەكيتتى سۆڧىەت.....

فەلسەئى نۆيەم

خەباتى کوردى عىراق لە راي نۆتونومى دا

۱۷۳	.....	گەرەنە ھەي رۆلەي نەمەكدار.....
۱۷۵	.....	نزيكبوونە ھەيك دەگەل حيزبى شيوعى عىراقىدا.....
۱۷۸	.....	(جەمال عەبدولناسر) ھاوسۆزى خۆي بۆ کورد دەر دەبرى.....
۱۷۹	.....	زەعيم قاسم، ھوكمى پاشايەتى عىراق دەر روختىن.....
۱۸۱	.....	كورد و شادىيەكى كە مخايەن.....
۱۸۳	.....	پىترۆل: خالى ناكوكى سەرەكى.....
۱۸۶	.....	قاسم، داوا و گازى كوردان پشتگوێ دەخات.....

"...لە نەزەرانەود غەیر بوو..."

جەنگی نەهلی عێراقی- کوردی تا سالی ۱۹۷۰.....	۱۸۹
۱۹۶۱: سەرەتای شۆڕشی کورد.....	۱۹۱
سویایەکی شۆڕشگێڕ لە جەنگاوەرانی شەری پارتیزانی.....	۱۹۳
"...ئیمە گەلی نایندەین...".....	۱۹۶
دەولە مەندترین وولاتی کۆدەتای سواییی لە رۆژەهلانی ناڤین دا.....	۱۹۷
سیاسەتی هەپەشە و تەماح خستە بەر.....	۱۹۹
"...دەمانتوانی وەکو کۆتەر راویان بکەین...".....	۲۰۰
تابلۆیەکی سەریالی لە ناسن و خشت.....	۲۰۳
پشتیوانییەکی دێلوماسی لە بلۆکی رۆژەهلانەو.....	۲۰۴
نایا هەموو عەرەب تەژادن؟.....	۲۰۶
وانەیدک لە مەڕ پەرتووەردنی شەری جەوہلی.....	۲۰۹
قۆناغی گفتوگۆ.....	۲۱۲
ناپالم و قەساخەنانی بەشەری.....	۲۱۳
رێکەوتنامەی یازدە یازار.....	۲۱۵

فەلسەفە یازدەیهەم

بۆ یەکەمجار کورد یەک دەرگە

کورد، شەری ۱۹۷۴/۱۹۷۵ بە پشتگیزی نێرانی-نەمریکی دەکەنەو.....	۲۱۷
پشت بە خۆ بەستن.....	۲۱۹
رێگەی هاملتون: رەگی ژبانی شەڕگە.....	۲۲۰
دیمەنەکانی ناشتی.....	۲۲۲
پێشەڕگە: هەمیشە نامادەیی رووبەر و بوونەوێ مەرگە.....	۲۲۴
هاوسەنگی یەکی لەق.....	۲۲۶
"...ھاو وولاتی غەر دووین؟...".....	۲۲۷
ناکۆکی لەسەر دیارکردنی سنووری نەتەوێ ناوچەیی نۆتۆنۆمی.....	۲۲۹
هەولەکانی تیرۆر و قەلبە مەلایان.....	۲۳۲
هەری کێسەنەر، بونی کورد کەشف دەکات.....	۲۳۴
چەکی سۆڤیەتی، لەنەمریکاو دەنێردی.....	۲۳۶
نەو سەعاتی رزگاروونەیی کە لەباری.....	۲۴۰
مەملەتێ موسکۆ و واشتۆن لە سەر ناوچەیی دەسلەلات.....	۲۴۳
ناتوانین عێراق لە بەلێتەکانی بێهەشت.....	۲۴۵

۲۴۷	هنرشی که ورده.....
۲۴۹	اگر بچکوائی و دزیرن سوڤیه تی.....
۲۵۲	نهمجاره به نامانجه کاتمان ددگهین.....

ههستی دوانزه بیهه

"که وره ترین ههله ی ژبانم نهوه بوو که باودری تهواوم به نه مرکا کرد"

۲۵۵	هنری کیسنجر دهسته رزاری کوورد ده بیت.....
۲۵۶	نایا کوردستان بوو به مهیدانی مهشقی نیزامی سوڤیه ت.....
۲۵۸	یازده رۆژ شهر: کرتنی سه دکیلومه تر.....
۲۵۹	شهر له یازده قۆله وه له یهک کاتدا.....
۲۶۲	ههله به ته سفره که نیسهین.....
۲۶۴	تانکه کانی سه ر رتیه ی هاملتون.....
۲۶۶	پنشه مرکه گۆزانی خه مینیان ده چری.....
۲۶۷	سه ردانیکه ی شهرکه.....
۲۷۰	دوا نیحتیات.....
۲۷۲	تیرۆری ناسمانی و بۆردومانی قه لادزی.....
۲۷۴	قورو قه پی UN.....
۲۷۵	"...من قه شه ی (موسل)م....."
۲۷۷	(نه ندریه زاخاروف) له موسکو وه ناره زایی ده رده بری.....
۲۷۸	کهنگی تاوانی شهر "مه سه له ی ناوخۆ" بوون؟.....
۲۸۰	رتیکا شاخاوییه سه خته کان پر ده بن له سه دان ههزار ناواره.....
۲۸۱	ریژه ی مردن له نینو مندالاندا ده گاته ۱۰۰٪.....
۲۸۳	رتیکه خراوی (شیر وخ ورشید) فریای ناواره کان ده که وی.....
۲۸۶	(هنری کیسنجر) خۆی له وه لامدانه وه ده بوئری.....
۲۸۷	پاشکرا بوونی سیاسه تی (نه سه رکه وتوو، نه ژتیرکه وتوو).....
۲۸۸	سه دام حسین، بۆ په یمانی تازه ده که بری.....
۲۹۰	دۆمینه یه کی چاره نویس ساز.....
۲۹۱	راموسانی براییانه...ماچی مهرگ.....
۲۹۲	چ گوناختیکمان کردوه.....
۲۹۳	دوا سه رده دان بۆ لای شاهنشا.....
۲۹۵	نایا باره گای سه رکر دایه تی په یوه ندی به نویسنکه ی کیسنجره وه هیه ؟.....
۲۹۷	".....هه ره سه رده که وین....."
۳۰۱	ده رباره ی وه رگرتیری کتیه که بۆ کوردی (حه مه که ریم عارف).....

ووتنهیه ک

گەر بۆن به هه ناسه ی میترووی کورده وه بنه ی تنیا بۆنی مهرگی لیدیت!

بیتگومان میترووی کورد، یه کیتکه له کاره ساتنامه گه وه کانی رۆژه لات و، ههرچی رژیعی نهم سهرزمینه ههیه، کهم و زۆر، راسته وخۆ به شدارییان لهم کاره ساتنامهیه دا کردوه.

عه ره ب، تورک، عه جهم، سو فیه ت، روس، فهره نسا، نه مریکا، به ریتانیا و... هتد. جا ههرکاتیک نه و دنیا به مرامیکیان به کورد بووبی، هاتونه ته پیتشی و گه له ک گفت و به لینی چه ور چه وریان داونه تن، تا جی پی ی خۆیان قایم کردوه و نه و جا به هه موه شیه وه شتوازیک به رونه ته گیانی کورد و پا کانه یان بۆ درنده ترین ره فتاری خۆیان دژ به کورد، هه ناهه ته وه، بۆیه کوردیش ویتل و سهرگه ردان و ناچار بووه ده ست بداته چه ک و به رگری له بوون و مانی کومه لایه تی و نه ته وه بی خۆی بکا و ناسنامه ی نه ته وه بی خۆی نه دۆپیتی.

کورد ههرگیز به و مه به سه ده ستی نه داوه ته چه ک تا خاک و مافی خه لکانی دی داگیرو پیتشیل بکات. به لکو له پیتناوی نازادی و سهر به خۆی خۆیدا خه به تیه وه گهر به ناچار به که مترین ماف رازی بووبی ههر پی ی ره و نه به سهراره وه به ناگرو ناسن و ره هری کوشنده و قه تل و عام وه لام دراوه ته وه.

خۆ نه گهر له قوناغیکه ی خه باتیدا هه یزیکه ی پهیدا کرد پی، خه ترا فیه ته و ته فره قه دیان خراوه ته نیوان و نیدی په شه ی کورد بووه به به رگری له بوون و مانی که سی و کومه لایه تی و نه ته وه ی و نه ی په رژه وه ته سهر هه چی دی، ههر که ویه سیته ی بیه ته ناو میترووه خه ترا په لاتیکی چه ند لایه نه ی بۆ ریک خراوه و توپ دراوه ته وه ده ری ی میترو. به لام به وه ی هاشه کۆلی نه داوه هه ولی داوه ماقولیه ت به خه باتی خۆی به دات و تاریخیه تی پی به به خشیت، نه گهر چی به نا هه ق توپ ده دریه ده ری ی میترو.

هه له به ته نهم کاره ساتنامه یه، زۆر خالی نادیارو نالۆزو به ته م و مری تیدایه و پیتو سیان به رون کردنه وه ساغ کردنه وه راست کردنه وه هه یه تا ببن به په ندو ده رسو نامۆز گارییان لیه هه لینه جری... هه قیه ته تیک هه یه نه ویش نه وه یه که نیمه وه کو کورد که مته ره رژه وینه ته سهر نه وه ی سهر به ورو روداو و قه و ما وه کانی خۆمان به خه یه سهر کاغه ز و بیه که پی به تۆماریک بۆ خۆمان و نه وه کانی ناینده مان، بۆیه له زۆر قه سلی نهم کاره ساتنامه یه دا بیتگانان هاتوون و شتیکیان تۆمار کردوه.

هه‌لێهه‌ته‌ نه‌و بێگانانه‌ هه‌ی وایان هه‌ن دلسۆزانه‌ و اقیعیانه‌ و دۆستانه‌ سه‌ر سه‌روو
 قه‌وماوه‌کانیان تۆمار کردوه‌، هه‌ن به‌ پێچه‌وانه‌وه‌، سه‌ره‌پای نه‌و هه‌موو غه‌دره‌ی له‌
 سه‌ر زه‌وی واقیع دا لێمانکراوه‌، له‌ سه‌ر لاپه‌ره‌کانی نه‌و کاره‌ساتنامه‌یه‌ش غه‌درێکی
 تری لێ کردوین و را شتواندووینی که‌ رووی مه‌جلیسمان نه‌مێنێ. به‌ده‌ر حال بێگانه‌،
 بێگانه‌یه‌، چه‌ند دلپاک و دلسۆزو دۆست بێ، مه‌به‌ستی تایبه‌تی خۆی فه‌راموش
 ناكات و که‌م و زۆر له‌ نوێنی دا ره‌نگ ده‌داته‌وه‌.

بۆیه‌ کاتی نه‌وه‌ هاته‌وه‌ قۆڵی لێ هه‌لمالێن و بکه‌ینه‌ تا قییب و سۆراخ و
 ساغکردنه‌وه‌ی نه‌م کاره‌ساتنامه‌یه‌مان و هه‌ر چیه‌ک له‌م باره‌یه‌وه‌ له‌ لایه‌ن بێگانانه‌وه‌
 تۆمارکراوه‌، بیه‌کین به‌ زمانی کوردی و چاک و خراوی، دروست و نادروستی لێکدی
 هه‌لاوترین و ته‌له‌ی بکه‌ین و پوخته‌ی کاره‌ساتنامه‌که‌مان بخه‌ینه‌ په‌رده‌ست که‌لی
 کوردی قاره‌مان، تا له‌وێنده‌وه‌وه‌ به‌ دیدێکی ره‌خنه‌گرانه‌وه‌، میژووی خۆمان
 بخوێننه‌وه‌وه‌ هه‌له‌و په‌له‌کاغان راست بکه‌ینه‌وه‌وه‌ هه‌لبگرینه‌وه‌ و به‌سینه‌وه‌وه‌ ده‌رسی
 لێوه‌ به‌گه‌رین و بکه‌ینه‌ سه‌ر راسته‌ رێگای به‌یر کردنه‌وه‌وه‌ تێگه‌یشتن، چونکه‌ هه‌ر که‌لێک
 که‌وته‌ سه‌ر راسته‌ رێگای به‌یر کردنه‌وه‌وه‌ حاڵی به‌و و تێگه‌یشتن، ئیدی به‌و ناسانی یه‌
 فیه‌و نادری و رێگه‌ی لێ نابه‌ستریته‌وه‌وه‌ جا خوێنه‌ری نازیز نه‌م کتێبه‌ی له‌ به‌ر ده‌ست
 دایه‌، به‌شێکه‌ له‌ میژووی کوردو نه‌میش وه‌کو سه‌ر له‌به‌ری کاره‌ساتنامه‌که‌ی ئێمه‌ی
 کورد گه‌ر بۆن به‌ هه‌ناسه‌یه‌وه‌ به‌نی، ته‌نیا بۆنی قاره‌مانیتی و مه‌رگ و مه‌رگ و مه‌رگی
 لێدیت.

به‌و مه‌به‌ستانه‌ی سه‌ری کراوه‌ به‌ کوردی، و هیوادارم که‌لێتیک له‌ کتێبخانه‌ی کوردیمان
 پر بکاته‌وه‌و فیه‌ری نه‌وه‌مان بکات که‌ خۆمان تازه‌ بکه‌ینه‌وه‌، چونکه‌ هه‌ر که‌س و گروپ
 و تیره‌و میللەتیک نه‌توانێ خۆی تازه‌ بکاته‌وه‌، مه‌حکوم به‌ نه‌مانه‌.

حه‌مه‌که‌رم عارف
 سلێمانی ۱۹۹۸/۵/۱

پېښه‌ګۍ چاپي عه‌ره‌بۍ

ه‌دقه خوښه‌راني عه‌ره‌ب حه‌قيقه‌نه‌ګان بخوښنه‌وه

نهم کتېبه يه‌که‌مجار، به زماني نه‌لماني له سالي ۱۹۸۳ دا، له لایمن بلاوه‌خانه‌ي (شترابه) وه، به ناوېشاني (رؤله‌ګاني سه‌لاحه‌دين) چاپ و بلاوګرايه‌وه. پاشان له سالي ۱۹۸۹ دا، و دواي نه‌وه‌ي فه‌سلي يه‌که‌مې نهم کتېبه‌ي بؤ زياد کرا، چاپي دووه‌مې بهم ناوېشاني نېستاي، (ګورد، ګه‌لي له خسته برابي غه‌در لټکراو-
(Kurden: Das betrogene Volk) کرايه‌وه

له ناخرو نؤخري سالي ۱۹۹۱ دا چاپي سټيه‌مې نهم کتېبه به نه‌لماني کرايه‌وه. بايه‌خي زانستي نهم کتېبه و نټوه‌رؤکه ده‌وله‌مهنده‌که‌ي که ده‌شيت بېي به ژېده‌ريکي ګه‌وره‌ي نه‌وتو که ههمو لايه‌نه‌ګاني مه‌سه‌له‌که له خو بګړي و نهو بؤشاييه پر بکاته‌وه که له ميژه کتېبه‌خانه‌ي عه‌ره‌بې پټوه‌ي ده‌نالټني، واي لټکردم ده‌ګزو ده‌رګتراني بجم و بيخه‌مه بهر ده‌ستي خوښه‌ران و ناشقاني ناسيني کورودو ناروه‌مهندي تټيګه‌يشتي مه‌سه‌له‌ي کوردي.

هه‌ولم نه‌داوه خوځ به‌وه‌رګتراني ووشه به‌ووشه‌ي کتېبه‌که‌وه ببه‌سته‌وه، چونکه زماني نه‌لماني جوړه ره‌وانبټريه‌کي تايبه‌تي خوځي هه‌يه ده‌بيته مايه‌ي نه‌وه‌ي که وه‌رګتراني ووشه به ووشه زؤر ووشک بيت و بګره زؤر جار دور بټ له تټيګه‌يشتنه‌وه، بټيه هه‌ولم داوه به پي ي توانا نټوه‌رؤکي گشتي رسته و په‌ره‌ګرافه‌ګان وه‌رېګټيم. به‌لام وه‌کو وه‌فاداريه‌ک بؤ هه‌ولو کؤششي نووسه‌ر، هه‌ولمداوه شتوازي تايبه‌تي ګټرايه‌وه و ګوزارشي نهو بپاريژم، که نه‌له‌ه‌قي شتوازيکي سواره‌وان و بټ ګړي و ګوله.

هه‌روه‌ها به نانقه‌ست خوځ له تومار ګردني تټيبيني و په‌راوټزي شه‌خي هوارده: هه‌ر چه‌نده نه‌مه کارتيکي پټويسته و هه‌قه بګړي، به تايبه‌تي لهو شوتنه‌دا که زانياري يه نه‌قل کراو نو سواره‌ګان، راست ګردنه‌وه و ده‌ستکاري ده‌خوازن، بټيه داواي بوردن ده‌کم، نه‌ګه‌ر خوښه‌ري شاه‌زاي دؤزي کوردي، توشي هه‌ندي زانياري و نامازه‌ي نابه‌جني هات. هه‌روه‌ها به پټويسم زاني لټره‌دا نامازه بؤ خالتيک بکم که به‌لاي منه‌وه کټشه‌يه‌که دټه ري ي ههمو نهو که‌سانه‌ي ده‌يانه‌وي کتېتيک له زماني بېيګانه‌وه بګؤون بؤ زماني عه‌ره‌بي، نه‌ويش ګټشه‌ي وه‌رګتراني نهو ناوو زاراوانه‌يه که هه‌ندي پيت و ده‌نګيان تټدايه که له نه‌لفباي عه‌ره‌بي دا ني يه، بټيه ريګه‌م به‌خؤدا له وه‌رګتراني نهو ناوو زاراوانه‌دا په‌نا وه‌به‌ر نهم پيتانه به‌رم: (پ،ج،ژ،څ،ډ،ګ).

ګورد، رؤله‌ي نه‌ته‌وه‌يه‌کي دټريني نهم ناوچه‌يېن و ههمو نهو بنه‌ما ميژوويي و شارستانه‌يان تټدايه که بتوانن جله‌وي کاروباري خوځيان بګرته دست و خوځيان به‌ريته‌به‌رن. به‌لام له‌ګه‌ل نه‌وه‌ش دا له کؤنه‌وه و تا نه‌وژي ببون به قورياني قه‌ده‌رو ره‌وشي جوګرافي تايبه‌تي خوځيان و نه‌ګه‌بيونه‌ته مافي دپاريګردني چاره‌نووسي خوځيان.

فەلسەئى يەكەم

ئىستا خانووى ھاۋچەرخيان دەست دەكەۋى!

گاڭزى زەھراۋى، دژى گەلىكى بى دەۋلەت

دەنگى فرۆكە شەركەرەكانى عىراق بە گۆيى خەلىكى ناشنا بوو. فرۆكەي پىشكەوتوى وەكو سۆخۆي و توقبوليف و مېراجى سەر بە ھىزى ناسمانى عىراق، تەنيا سەنگەرى ئىترانى يەكانى بۆردومان نەدەكرد. گۈندە كورد نىشپەنگانىشى بۆردومان دەكرد. بۆيە خەلىكە ناچار بون لە ترسى بۆمبا و پارچە ھەلىن وخۆ لە پەناگا يان ماله كانيان بخزىن كە سادەترىن ھۆي بەرگريان تىدا نەبوو.

نەم جۆرە ھىرشە بۆ خەلىكى شارى ھەلەبجەي سەر سنورى نىوان نىران و عىراق شتىكى تازە نەبوو. چونكە پىرەمىرد و پىرەئزانى نەو شارە ھىشتا بۆردومانەكەي سالى (۱۹۷۵) يان پىرەماۋە، كاتى رۆئىمى بەغدا شارەكەيانى بەبۆمبا داھىژا. تەنيا لەبەر نەۋەي كورد داۋاي نازادى زياتريان دەكرد. بەلام نەۋەي كە لە نىۋارە و ختەيەكى زوى مانگى نازارى سالى ۱۹۸۸ دا قومماو روويدا، رويەكى ترى جەنگى ناسمانى دژى خەلىكى مەدەنى كەشف كەرد كە لە قۇناغ و ھەولەكانى پىشورتدا كەشف نەكرايو: دەنگى تەقىنەۋى بۆمباكان وەكو جارار بەرز نەبوو. بىو جۆرە نەبوو كە كوردى مەدەنى پىي راھاتىن. چونكە فرۆكە عىراقى يەكان دەھاتن و لەھەۋاۋە كۆمەلە بەرمىلىكى رەنگ كراۋى كەسك و زەردپان ھەلدەدايە خواروۋە و پاش نەۋەي دەكەۋتە سەر زوى نەوسا دتەقىنەۋە و دەنگىكى گەورەيان لى ھەلدەستا.

فرۆكەكان رۆشتن، تەمىكى لىل و بۆر بەرى ناسمانى شارى گرت. خەلىكى وەكو خورۇ ھەمىشەيىان لە نىۋو داروپەردوى ماله كانيانەۋە دەريەرىن و بە ناو شەقامەكان كەۋتن تا پەنايەكى نەمىن و سەلامەت بدۆزنەۋە و خۆي تىدا ھەشار بەدن. لى بەر لەۋەي فرىا ھەكون و خۆ دەرياز بىكەن ھەستىان كەرد چاۋيان دىسوتىتەۋە، كۆكەي توند نەۋكى كرتن و بەدەنى ھىتائە لەرزىن و لەشيان گىژ گىژ بوو، زۆرەيان پىرەيان لى پىراۋ دەست و لاقىان سىست بوو. راپۆزى شاندېكى پىزىشكى نەم ھالەتەي ۋاھى ۋەسەف كەردو:

خەلىكى بۆنى ھەمەجۆريان بەكەپودا چوو، وەكو بۆنى پىۋازى گەنىو، خەردەل و بۆنى جەنازەي بۆگەنىو. ھەر ھەموو نەمە بۆنى مەرگ بوو، مەرگى بىدەنگ و خاموش: گاڭزى كوشندە كە لە ھەۋا قورسىستەر، بە بىدەنگى و كىپى لە شاخەكانى دەۋرەبەرى شاروۋە خۆي بە شەقامەكانىدا كەرد تا خۆي بەو مال و پەناگيانەدا بىكات كە لە سادەترىن ھۆي نەۋزارى بەرگى مەدەنى بەدەر بوو. رۆئىمى دىكتاتورەكەي عىراق، سەدام حوسەين،

کوردە مەدەنی یەکانی بەر گازی تابون دا که گازیککی کوشندە نەعسابە . گازی خەردەلی بە سەردا رشتن که هەموو جوژە جوڵەیک خەفە دەکات و هەموو جوژە جوڵەداریک لە پەلپۆ دەخات .

پاش نیو سەعات ، وەختی ئێوە تەمە زەردە نامال بۆزە سەرشار رەوی یەو ، (۵۰۰۰) ژن و مندال و پیای کورد لە نیو شەقام و مالهکاندا خنکان و سوتان : هەر هەمویان بە چەکی کیمیای مەردن .

بۆمبای گازی کوشندە بۆ یەکەمجار و دوا جار لە یەکەم جەنگی جیهاندا بە کار هات و چیدی بە کار نەهێنرایەو . تەنانەت لە شەڕە تووش و دژوارەکانی دوو جەنگی جیهانی دا ، پەناو بەر بە کار هێنانی ئێم چەکە سامناکە نەبرا ، وێرای ئێوەی جەبەخانە و عەماری چەک و تەقەمەنی هەموو ولاتانی ئەلمانیا و بەریتانیا و ئەمریکا و سوئید و پەر بون لەو چەکە . تەنانەت هیتلەر و ستالین و رۆزفەلت و چەرچل ، که لەو شەڕانەیاندا ، هەموو بەهایەکی مرۆفایەتیان پێ شێل دەکرد ، تەنانەت وانیش زاتیان نەکرد پەناو بەر بە کارهێنانی گازی ژەهراوی بەرن . بەلام سەدام حوسەینی یەکەم پیای عێراق ، بۆ یەکەمجار لەو هتای یەکەم جەنگی جیهانی یەو لە دوا قۆناغەکانی جەنگی کەنداودا ، که هەشت سالی خایاند ، گەرایەو سەر بە کار هێنانی ئێوە چەکە سامناکە .

بلاو کراوەی کاروباری سویایی ئەوروپی لەم بارە یەو دەلێ : هەموو ئێوە پێشکەوتن و پێشڕەویانە لە دوا هێرشەکانی سالی ۱۹۸۸ دا و دەست هاتن ، بەزەبری گازی ژەهراوی بە دەست هاتن . رەنگە هەر ئەمەش هۆی روخانی وری جەنگی سەریازی ئێرانی بووبێت لە بەهاری ئێوە سەلەدا .

بەلام کۆمەڵگە نیو دەولەتی تا دوا قەتل و عامەکی هەلبەجە بەلگە ی بنج پری بە دەستەو نەبوو که عێراق گازی ژەهراوی بە کار هێناو . ئیدی لە کارساتی هەلبەجەو دەرفەت بۆ پەیماننێرو وینەگرانی رۆژنامەگەری جیهانی رەخساو توانیان مەوداو قەواری کارسات و تراژیدیایە بە تەواوەتی و بە بەلگەو تۆمار بکەن .

فلیمپیک که لە لایەن نێژگە ی تەلەفزیونی ئەلمانیا ی رۆژاواو (WDR) تۆمار کرابوو ، وێنەیکە تەواوی ئێوە دۆزەخی نیشان دا : شەقامەکانی هەلبەجە ، یەکیارچە جەنازە بون . زۆر باوک بە دەم مەرگەو و بە مەبەستی پاراستن خۆیان بە سەر مندالەکانیاندا دابوو . خوشک و برا تەنانەت لە مەرگیش دا دەستی بەکیان گرتوو . شاندیککی پزیشکی ی سەر بە کۆمەڵە ی (پزیشکانی خزمەتگوزاری مافی مرۆف) توانی پاش پشکنین و مایلجە ی بریندارانی زیندوو ، نیشانەکانی پێکران بە چەکی کیمیای دەست تێشان بکەن ، لەوانە برینی پێست و ئەنجامەکانی پشکنینی سی و سیپەلاک .

وێنه و دییهنی نووباره بووهی کارهساتهکه

سه‌روکی پارتی دیموکراتی کوردستان (پ. د.ک) مه‌سه‌ود بارزانی که کوپی قاره‌مانی نازادی خوازی کوردان مه‌سه‌فا بارزانی یه، نه‌و مه‌سه‌فایه‌ی بووه نه‌فسانه‌یه‌کی نه‌مر و جاویدان، لیستیکی به‌ ناوی ٦٥ شوینی دی یه‌وه که هه‌یه‌زه‌کانی عه‌یراق به‌گازی ژمه‌راوی لێیان دا به‌و، بلاو کرده‌وه. نه‌م راپه‌رو لیسته‌ ناوی نه‌و گوندو شاروچکه‌نه‌ی تێدا بوو که مه‌رگی خاموش و سامناک ره‌جی کوردانی تێدا درۆینه‌ کردوه. مه‌رۆف که نه‌و لیسته‌ ده‌یه‌نی. مه‌چوکه‌ی پێدا دیت: بابیره‌ی، بوسیا، ده‌رگه‌لێ، داگا، دووکه‌ره، نه‌که‌نه‌ال، نه‌ره‌سان، هه‌روه‌ها لیسته‌که ناماریکی ژماره‌ی قوربانی یه‌کانی له‌ خوگرته‌وه: ٧٧ کوژراو له‌ کانی یه‌ سینێ، ٢٦ که‌س له‌ هه‌سێ، دوو هه‌زار له‌ شێخان.

له‌ هاوینی سالی ١٩٨٨ دا سه‌رکرده‌یه‌کی تری کورد، جه‌لال تاله‌بانی ی سکرته‌یری یه‌کیتی ی نه‌یستمانی کوردستان، که‌ پیاویکی چه‌په‌، یان مه‌یلی چه‌په‌گه‌رایه‌تی هه‌یه‌، له‌ شارانی: به‌ژن، له‌نده‌ن و پا‌ریس دا چل فلیمی فیدیه‌ی پێشاندا که نه‌ندامانی هه‌یه‌که‌ی له‌ گونده‌کانی کوردستاندا گرتبه‌ویان. مه‌ن خو‌م نه‌و فلیمانه‌م پینی و نه‌زیکه‌ی چل سه‌عاته‌تیک ده‌خایه‌نیت. نه‌م فلیمانه‌ پێشاندا نه‌وه‌ی دوباره‌ی هه‌مان کاره‌سات و ته‌رلێدیا به‌و، وێنه‌ی جه‌نازه‌ی وه‌ها که‌ ج زامیکی ده‌ره‌کیان پێوه‌ نه‌بوو. که‌لاکی هه‌یواناتی ناوساو. هه‌وی پیتست، حالاتی ئیفلجی مه‌وزوعی که‌ به‌ خه‌یرایی بلاو ده‌به‌نه‌وو مه‌رۆف له‌ جو‌له‌ ده‌خه‌ن و ده‌یکه‌ن به‌ جه‌نازه‌یه‌کی به‌ی هه‌ست و خو‌ست. به‌ تابه‌تی ئافه‌رت و مه‌ندالانی به‌ینه‌داری هه‌یشتا نه‌مردوو.

سه‌رانی کورد، داوای کو‌مه‌کیان له‌ نه‌تمه‌ یه‌که‌گرتوه‌کان کرد، که‌چی رێ به‌ هه‌یج چاودیه‌ریکی (UN) نه‌درا که‌ سه‌ردانی عه‌یراق به‌کات. چونکه‌ به‌غدا قاییل نه‌بوو ده‌ست له‌ کاروباری ناوخوی وه‌یدرێ. تا شو‌ینه‌وارو ناسه‌واری قه‌تل و عه‌مه‌که‌ لانه‌براو نه‌سه‌ردایه‌وه، رێگه‌ به‌ هه‌یج فه‌ره‌نگی یه‌ک نه‌درا به‌چیه‌ خاکی عه‌یراقه‌وه.

تا کو‌تایی سالی ١٩٨٨، رێ به‌ هه‌یج فه‌ره‌نگی یه‌ک نه‌درا نه‌و واقیعه‌ سامناکه‌ی ناو عه‌یراق به‌دینه‌ی، به‌لام له‌گه‌ل نه‌مه‌شا، واقیعه‌ سامناکه‌ که‌ ژۆر به‌رونی له‌و دیمانه‌دا ده‌رده‌که‌وی که‌ په‌یامنه‌یری گو‌فاری (شته‌یرێ) ی نه‌لمانی له‌ئوردوگه‌یه‌کی په‌نایه‌ران کردیه‌تی و ده‌لێ: "نه‌وانه‌ی دیمانه‌م له‌ گه‌ل کردن، له‌ گوندی جیاوا‌ز جیاوا‌زه‌ هاتبه‌و، به‌لام نه‌وه‌ی له‌ مه‌ر قه‌تل و عه‌مه‌که‌ ده‌یانگه‌یرایه‌وه، وێنه‌یه‌کی ده‌قاو ده‌قی ته‌رلێدیا سامناکه‌ که‌ بوو:

له‌ سه‌ره‌تا‌دا ده‌نگدانه‌یه‌کی هه‌یدی، نه‌وجا ته‌میتکی سپی و‌ل‌ی چلکه‌ن که‌ به‌ره‌ به‌ره‌ ده‌هاته‌ خواره‌وه‌ وێنه‌ و دییه‌نی نه‌و خه‌لکه‌نه‌ی ده‌ستیان به‌ ده‌مه‌چاویانه‌وه‌ ده‌گرت و به‌ پێچه‌وانه‌ی ره‌وتی بایه‌که‌ هه‌لده‌هاتن، به‌زوه‌ی گازی که‌ مه‌تریان به‌گه‌رو و که‌هواندا

بچیت، بە دەم راکرنەوێ گۆتیان لە هاواری خەلکی دەبوو. هاوارەکان گۆتیان نازار دەدان. یان بە سەر جەنازە یە مردوواندا دەکەوتن، یان بە سەر کەلاکی حەییواناندا دەڕمان. نەوانە یە توانیان هەلێن و بگەنە ترقیکی چیا یەکان، بە چاوی خۆیان هێزی عێراقییان دەهینی کە دەچوونە گوندەکانی ئەمانەوێ دەیان سوتاندن.

سروشتی کۆترانە یە رەوت و رەوێ هەوێ مێژووی دنیا، بە تەواوەتی لەو کارەسات و تراژیدیا یەدا بە دیارکەوت کە ئەو دەمە بە سەر گوردایا. بە کێشک لە گالته جاری یەکانی ئەم مێژووە کۆترە نەوێ هەوێ کە لە کاتێکدا هەموو دنیا چەپلە یە خۆشیان لەو دەدا و هەناسە یە تۆخەیان بە بۆنە یە وستانی شەری نێوان عێراق و ئێران، لە مانگی ئابی ١٩٨٨ دا هەڵدەکێشا و مژدە یە تەواو بوونی جەنگی هەشت سالی کەندای رادەگەیاندا، رێک لەوکاتەدا، سەدام حوسەین هێزەکانی خۆی لە بەرەکانی شەری کەنداوێ بەرەو پاکوری رۆژ هەلاتی وولاتەکی رەوان کرد. مەبەستی ئەم جەوێ تازە یە نەوێ هەوێ نەو ئاوات و نامانجانە بێنیتەدی کە بە درێژایی سالی رابردو بە تۆپباران و لە شکرکێشی گەورە و هەموو جۆرە راوێدونانێک، و بە هەموو شەڕە خۆناوی یەکانی دژ بە کورد بەدی نەهێناوێ. دەیریست ژێراوێرێ بە دوور لە چاوی دنیای خارجی "چارە سەری یە کجاری کی" کێشە ی کورد بکات.

هێزەکانی سوپای عێراق، تەنیا ئەوێان مەبەست نەبوو کە هێزی پێشمەرگە ی کورد نەهێلن و هیواو ئاوات و نامانجەکانیان زیندە بە چال بکەن. بە لێکێ دەیانویست هەموو جۆرە ژبا نێک لە ناوچە کەدا پاکوێ بدن و نەخشەکیان بە مەجۆرە بوو کە:

ئەگەر کوردەکان لە بەر سوپای عێراق هەلێن، ئەوا خۆ بە خۆ دەکەونە هەر شەپۆلی هێزە کەو لە نێو دەچن، ئەگەر بەرگریش بکەن، ئەوا دەرەقەت نایەن و لە نێو دەچن و بە مەجۆرە، ئاواتی دێرینە ی رێژیمی عێراق کە بریتی یە لە لەنێو بردن و پاکسازی کوردان، بە ئاسانی و بە خەشەکیی دێتە دی.

خۆ ئەگەر بەم حالە شەوێ هەندێکیان مان و نەمردن، ئەوا رایان دەگۆزنەوێ بۆ تۆردوگای دەستە جەمعی و دەرێنە ژێر نێشک و چاودێری توندی سوپایەوێ.

بە هەر حالێ کاردانەوێ کورد هەرچی یەک و هەر چو نێک بێ، ئەوا هێرشێ سوپای عێراق بە گۆترە ی ئەم سێ ئەگەرە نامانجەکانی خۆی بەدی دێت و ناوچە کە لە هەموو بوونیکی کورد پاکسازی دەکێت. بارزانی، لەو یاداشتینامە یەدا بو (UN) رای گەیاندا کە پتر لە سێ هەزارو پێنج سەد گوندی کورد، یان بە هۆی کۆچاندنیان یان بە هۆی سوتاندنی مالهەکانیان و ناچار کردنیان بەوێ هەموو ناوچە کە بە جێ بهێلن، پاکسازی کراو و لە خەلکەکی چۆل کراو.

غەوارەى ھکومان لىڭراو

پىتر لە سەد ھەزار كورد، توانيان لە ناوچە شاخاوى يە سەختەكانى سەر سنورى عىراق- توركيە- ئىرانەو ھەلەين و خۆ بە توركيە و ئىراندا بھەن. لەوێندەر وەكو غەوارەى گومان لىڭراو خراڤە ئوردوگای تەلبەند كراووە. ئەو رستەو زاراوانەى كە كارل مای بەر لە سەد سالىك و لە رۆمانى (كوردستانى كىوى) دا بەكارى ھىناون ، نەمۆزكو لەم كاتەدا لە ھەر زەمان و كاتىكى دى واقىھى تر دەنۆتى: "بۆنى خوێن ، رووبارى خوێنى پڑاو. بۆسۆ دىھاتى سوتاو لە دۆل و نىھالەكانى كوردستانەو ھۆ ئاسمان ھەلەكەشتى". جگە لە ھەندى حالتى كەمى ئاساسى، ئىدى ھەر ھەموو جىھان قورۇ قەپيان لىڭرەد و بەرانبەر بە تاوانى كوشتنى پىنچ ھەزار كوردى شارى ھەلەبجە ، بێدەنگ بوون.

ھەلبەتە ھەلوستى ئەمرىكا و بەریتانىاش لە نازەزايەكى نوسراو ھىوێتر نەچوو. كەچى بەرھەم ھىنەران، لە ھەموو لاىەكى دىواو پىشېركىيان دەكرد بۆ بەشداری كرن لە پىشانگەى بەغداى پىشەسازى كە لە مانگى تشرىنى دووھەى ۱۹۸۸دا كرايەو. بى گومان نەم رەفتارە رەنگدانەو دەنگدانەو ناكارى ئابورى ي بەدەر لە ھەر نەتبارىكى نەخلاھى يە:

ئايا ماقولە پىاوپەيوەندى ئابورى خۆى لەگەل نەم وولاتە پرنەوتەدا لەبەر خاترى چەند ملتيون كوردىك تىك بەدات و بىشيوينى؟

لەكوژايى سالى ۱۹۸۸دا گوڤارى (دېرشپىگل) دىمانەيەكى لەگەل طارق عزيزى وەزىرى دەرەوئى عىراقدا كوردوو وەزىز لەو دىمانەيدا بى پردە نيازو نەھتى عىراق دەرەخات كە بە تەماى چ مامەلەيەكە كە لە نايندەدا لەگەل كوردى بھكات: وەختى دىرشپىگل دەريارەى قەتل و عامى كوردان پىرسىارى لىڭرەد، وەزىرى عىراقى گوتى:

- نىمە ھەر نەوئەدەمان كوردە كە كوژاييمان بەو ياخيگەرى يە ھىناوەكە لە مېژ بوو بەريا بوو بوو.

- كەواتە بۆچى ھەزاران كورد، بۆ توركيە ھەلەلەن؟

- بارزانى پىرۆسەيەكى ھەلەلەننى دەستە جەمى ساز كرد تا سەرنجى راي گىشتى جىھانى رابكىشيت .

- ئەدى بۆچى ئەو كوردانەى كە ماونەتەو لە شوئىنى خۆيان، لە ھاكوردەو بۆ شوئىنانى ترى ناو وولات رادەگوژن ؟

- ئەو كوردەو يە قازانجى خۆيانە و لە پىداووستى يەكانى پىشكەوتنە، كورد لە گوندەكانى خۆياندا نە كارەبايان ھەبوو، نە رىگاوبانى ھاوچەرخ و نە ناوى

لوله کیشی...هتد. نهو تا نهوړو ده چنه خانوی هاوچه رخه وده و ده توان دمست به ژيانیکی هاوچه رخى باشر بکن.

له ولامی پرسپاریک دا، دهریاره به کار هیتانی گازى ژده راوی له لایمن عیراقه وه، وهزیری عیراقی کوتی :

- هه لاتوان وا نییدیا ده کمن که چه وساو من و راوه دوده نرین، به لام چ که سیک تاکو نیستا نه یوانیوه دروستی نه و نییدیا یه یان به به لگه وه به ملیختی. هه روه ها تا نیستا تاقه چوله که یهک دیاری نه کراوه که له نه لجامی به کارهیتانی چه کی کیمیا یی دا مردی.

عیراق، له سه رده می که یشتنی گه لان به مافی چاره نویسی خویندا، سوره له سه ر نهو هی نک هه مافی چاره نویس به لکو نو تونومیش به کورد نه دات. به لام ته نیا له عیراقدا نه مه حالیان نی یه، به لکو نه م گه له ی که له رووی ژماروه گه وره ترین گه لی به وولاته، ده یان وده یان ساله له پتیاوی مافی نه ته وه یی و نازادی روژشیری خویدا ده خه پتی. به سه ر پتیج وولاتدا دابهش کراوه نه مرؤکه ژیانیک به سه ر ده یمن له نازادی چوله که ده چیت، هه ولی راوه دونان و توانده وه نه ته وه ییان دهری و له مافه کانیا ن مه حروم ده کرتن.

په ندیکى کونی کوردی هه یه ده لی: "کورد دوستی نی یه". میژوی نه م گه له چپاییه جهنگاوه ری که به چوار هزار سال ده گه پتسه وه، دروستی نه م په ندی سه لمانده که کورد له نه لجامی چه ندین ته جره به و نه زمونی تال و خوینا ویدا تی گه یشتون. نیوی کورد له هه ندی نوسراوی سؤمه ریدا که به سالی ۲۳۰۰ پتیش زایین ده گه پتسه وه، هاتوه وه نه مهش به لگه ی نه وه یه که کورد روژه ی کونترین گه لانی دنیان له شارستانیه تی مرقایه تی دا.

باس و لیکولینمه زانستی و میژوویه کان، کورد به نه وه نه تیره ی میدیا ییه کان ده زانن. بگره هه ندیک پتیا ن وایه که میدی یه کانیش کوردن. کاردوخی یه کانیش، که سه ر کرده و میژوونوسی گریکی (زهینه فون) باسیان ده کات و باسی کشانه وه ی خوی و سوپا که ی له سالی ۱۶۰۰ پ. ز به و ناوچه نه دا ده کات و زور دلجه ندی نازایه تی و دلاویریان بوه، نه مانهش باب و باپیرانی کوردن.

سه رپای نه وه ی کورد هه میسه ناچار بوون به رگری له مافه کانی نه ته وه یی هه رپشه لیکراوی خوین بکن. دژی داگیرکهرانی مه غول و تورک و فورس بجهنگن، به رپه رچی هه رپشه ی قه تل و عام و له نیتو بردن و توانده وه نه ته وه یی بده نه وه، نه وجاش ژماره یه کیان توانیوه یان له سایه ی نه و ده ولت و نیمپراتوریه تانه ی که ده سلا تیان به سه ر کوردستاندا کیشاوه. بالاترین پله و پایه وه دمست پتین.

یهکیک له‌وانه سولتان سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی یه که توانی له سالی ۱۱۸۷ز قودس له دهستی سه‌لبیه‌کان ده‌ریستی. نهم پیاوه که له نه‌وروپا‌دابه یه‌کیتیگ له دیارترین که‌سایه‌تی یه‌کانی سه‌ده‌کانی ناوه‌راست ده‌ژمی‌ردی، بێ گومان کورد بووه.

“گهر کورد، قسه‌ی یه‌ک بخات، که‌س پێ ی نوێژی”

نه‌گهرچی زمانی کوردی و، که زمانیکی هندو نه‌وروپی یه، میژووی خویناوای هاوبه‌ش، دوو فاکته‌ری گرینگن و هه‌موو کورد یه‌ک ده‌خن، لێ نه‌وه‌کانی سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی له‌گۆنه‌وه تا‌کو نه‌مۆ پارچه‌ پارچه‌ و به‌ سه‌ر تیره و تایفه و هیرنشێن و حیزبانی نا‌کو‌ک و دژ به‌یه‌ک‌دا دا‌هه‌ش بوون، که نه‌مه‌ خۆی له‌ خۆ‌دا یه‌ک‌تیگه‌ له‌وه فاکته‌ره‌ خود‌بیانه‌ی، وای ک‌رد‌وه به‌ مافه‌ ره‌وا‌کانیان نه‌گهن، هه‌لبه‌ته‌ نابێ فاکته‌ره‌ به‌ه‌تی و ده‌ره‌کی یه‌کانیش فه‌رامۆش به‌که‌ین.

(هیلموٲ فون مولٲکه‌)ی نه‌لمانی که له‌ سو‌یای-ه‌روسی دا‌گه‌یه‌ پ‌ایه‌ی مارشال، نهم چه‌قیقه‌ته‌ ت‌اله‌ی ده‌رک ک‌رد‌وه و ده‌لی: “ته‌گه‌ر ک‌رد‌و قسه‌یان یه‌ک به‌خن، مه‌حاله‌ که‌س به‌ سه‌ریان‌دا سه‌ری‌که‌وێ”. نهم قسه‌یه‌ی له‌ سی یه‌کانی سه‌ده‌ی ر‌اب‌ر‌د‌ودا ک‌رد‌وه، ک‌اتی‌گ که‌ گه‌شت‌یکی بۆ ک‌ور‌د‌ستان ک‌رد‌و ه‌یشتا ک‌ور‌د‌ستان له‌ سایه‌ی هو‌کمی ع‌وسمان‌یدا ده‌ینالان‌د.

کورد، ژبانیکی نه‌ته‌وه‌یی ت‌ایه‌تی ده‌گ‌وزه‌ری‌خ. له‌ نا‌وچه‌یه‌ک‌دا ده‌ژین که له‌ ر‌ۆژ‌او‌وه له‌ زنجیره‌ چیا‌کانی (توروس)ی تورکیای نا‌وه‌راسته‌وه ده‌ست پ‌ی‌ده‌کات و له‌ ر‌ۆژ‌هه‌لات‌وه ده‌گاته هه‌له‌ته‌کانی ئێران، له‌ با‌گ‌وره‌وه له‌ چیا‌ی نارار‌اتم‌وه ده‌ست پ‌ێ ده‌کات و له‌ باش‌وره‌وه ده‌گاته ده‌شتی دی‌جله‌ و فورات. پ‌انتایی نهم نا‌وچه‌یه‌ پ‌تر له‌ پ‌نج سه‌ده‌زار کیلۆمه‌تری چوار گو‌شه‌یه‌ و‌اتا به‌ر‌انه‌ر به‌ نی‌وه‌ی پ‌انتایی نه‌لمانی‌ی فیدرالی ده‌ی‌ت. پ‌تر له‌ ۲۱ ملیون ک‌ورد له‌م نا‌وچه‌یه‌دا ده‌ژین. دیاره‌ نه‌و ده‌وله‌تانه‌ی نهم نا‌وچه‌یه‌ ده‌که‌ونه‌ چوار چ‌ت‌وه‌ و سن‌وری سیاسییانه‌وه، به‌ هه‌موو ش‌ت‌یه‌یه‌ک هه‌ول‌ده‌دن گومان له‌ دروستی نهم ژماره‌یه‌ به‌ک‌رێ به‌ه‌موو توانا‌یه‌وه هه‌ول ده‌دن که‌م‌تری به‌که‌نه‌وه و تورکیا، له‌م ر‌وه‌وه به‌ پ‌له‌ی یه‌که‌م د‌یت، چون‌که به‌ل‌ای که‌مه‌وه هه‌شت ملیون ک‌وردی ت‌ی‌دا‌یه‌. هه‌روه‌ها ئێران که ژماره‌ی ک‌ورده‌کانی ده‌گاته ش‌ش ملیون. به‌لام ع‌یراق له‌ دوا نامارو سه‌ر ژمی‌ری ره‌سمی خ‌ۆ‌یدا دان به‌ بوونی پ‌تر له‌ سێ ملیون ک‌ورد ده‌ن. هه‌روه‌ها نزیکه‌ی چاره‌که‌ ملیونی ک‌ورد له‌ سو‌ریادا هه‌ن، دیاره‌ نهم ژماره‌یه‌ له‌ رووی ب‌ایه‌خی سیاسی یه‌وه سه‌نگ‌یکی نه‌وت‌ۆی نی یه‌.

له‌ یه‌ک‌یتی ی سو‌قیه‌ت‌دا، به‌ پ‌ێ ی دوا نامارو سه‌ر ژمی‌ری ره‌سمی ژماره‌ی ک‌ورد له‌ سه‌د هه‌زار که‌س ت‌ێ ن‌اپه‌رێ. زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری نهم سه‌د هه‌زار ک‌ورده‌ له‌ ک‌ۆمار‌ی نازریا‌یج‌ان‌دا ده‌ژین. ک‌وردی نه‌وت‌نده‌ر له‌ چوارچ‌یه‌ی سو‌قیه‌ت‌دا ج‌ۆره‌ نو‌ت‌ۆن‌م‌یه‌کی

روشنپیریان درآوده تی. ههروهه کوردی یه کیتی ی سؤقیهت، وئرای کهمی ژماره یان قوتابخانه ی تاییه تی خویان و رۆژنامه و بلاوه خانه ی کوردی هه مه جۆریان هه یه.

سه ده ی نۆژده بۆ کورد، وهکو چۆن بۆ هه مووگه لانی (رۆژهه لانی نافین) اش وا بوو، قوتابخانه یکی مێژوویی دیاره. ههستی نه تهوهیی که شه ی سهندو به دیارکهوت. له نیتو کورداندا بزافه یکی ناشکرا نه شوغای کرد، ههولی دا گیانی وابسته گی نه تهوهیی و شانازی کردن به تاییه نهندی نه تهوه ییه وه لای کوردان بچه سپێنتی .. وهکو گوزارشت له م ههسته نه تهوه ییه، کورد چه نندین ههولی دا بۆ به ریاگردنی شۆرش و راپه رپن و بزافی چه گداری، زۆر له گین بوو نه و بزوتنه وه یه بکه ویتشه گوشه یه کی تاریک و نوته ک و خاموشی گوشه کانی مێژووه، نه گهر روداریکی مێژوویی گرینگ جارتیکی دی تیشکی نه خسته بایه تهوه سه رو نه وه ی وه بیری دنیا نه هینابوه که له و ناوچه یه دا که لێکی رهسن و نهسل ده وی و له هه موو مافیک مه حروم و بێ به شه، روداوه کهش نه وه بوو کاتی که دهوله تانی میحوهر له یه کهم جهنگی جیهان دا به سه ر ئه لمانیا و هاوپه یانه په ره کهیدا (دهوله تی عوسمانلی) دا سه رکه وتن، پشیمان وا بوو که دامه زرانندی دهوله تیکی سه ر به خۆی کورد، جۆره هاوسهنگی یه ک له ناچه ی رۆژهه لانی نافین دا دهسته بهر ده کات. نه وه بوو په یانی سیقه ری نیتوان دهوله تانی میحوهر دهوله ته دۆراوه کان، چه نندین بهندی گرته خۆ له مه ر زه رووره تی دامه زرانندی دهوله تیکی کوردی ئوتونومیداری به رین.

لێ پاش یه کهم جهنگی جیهان، خه ون و خۆزیای ژماره یه ک له گه لانی دنیا، به تاییه تی گه لانی رۆژهه لانی نافین پوچه ل به وه که به ته مابوون به شی خویان له به رو به می نه و سه ره تایانه پێ به رێ که له و سه رو به نه ده دا بوو بوون به باو، وهکو سه ره تایی خودموختاری و مافی دیاریکردنی چاره نووس. نه و خه ونانه یان به وه پوچه ل به وه وه ختی نه و راستی یه به دیارکهوت که دهوله ته سه رکه و ته وه کان پشوه خته و به پێ ی په یمانانی نه ئینی به ریاران له سه ر دابه شکردنی میراتی یه زۆرو زه به نه ده کانی عوسمانیان دا بوو.

کوردی تورکیا، یه کهم کهس بوون که لوتیان ته قی به م حه قیه ته تاله وه که ته وار پشچه وانهی نه و خۆزیایانه یان بوو که خه ونیان پشوه ده دی. هه له به ته زۆر فاکتیری ده ره گی رۆلی بنجریان بینی له هه له وه رینی نه و خه ونانه و جێ به جێ نه کردنیان، به تاییه تی نه و به ندهانی په یه وه ست بوون به دامه زرانندی دهوله تی سه ر به خۆی کورد، له په یمانی سیقه ردا. به تاییه تی پاش هاتنه سه ر حوکه می (که مال نه تاتورک) ی دامه زرینه ری تورکیای تازه. ههروهه دوا ی نه وه ی به ریتانیا بۆی ده ره گهوت که زه خیره یه کی یه کجار زۆری پترۆل له عێراقدا هه یه، نه و عێراقی تازه له پاش دابه شکردنی میراتی یه کانی دهوله تی عوسمانی هات بوو دامه زراندن و خرابوه عۆده و رکێفی به ریتانیاوه.

زمانی کوردی قه دهغه کرا. هه رکه سێک ووشه ی کوردی یان کوردی به زاردا بهاتبویه به پنی یاساسزا ددرا. له نهنجامی نه مه دا له تورکیا، چهندین راپهرنی چه کدارانه ی کوردی یهک له دوا یهک بهریا بوو، که وهکو ههمیشه به کوشتنی دهیان ههزار کورد و کۆچاندن و راگێزانی سه دان ههزار کورد بۆ ناوچه ی رۆژاوا ی تورکیا که زۆریه ی دانیه ستوانی تورکن، کۆتایی هات.

به لام له عێراقدا، دلوا ی رهوا ی کورده کان و سوریه یان له سه ر نازادی و سه ر به خۆیی، به گهوره ترین له شکرکێشی بۆ سه ر گونده کانیهان وه لام ده درایه وه. له وه هێرش و له شکرکێشیانه دا، خانوه کانیهان ده سوتینران و ماله کانیهان به سه ریاندا ده روخینران، نه مه ش به زه بری تۆبهارانی تۆپ و بۆردومانی فرۆکه ی هێزی ئاسمانی به رستانی. ته نه نه ت کۆماری مه هادیش که له کوردستانی نێران و به ره زامه ندی ستالین له سالی ۱۹۴۶ دا دامه زرا، له ۱۱ مانگ پتر ده وای نه کرد.

له عێراق، له سالی ۱۹۵۸ دا رۆژیمی پاشایه تی روخا و رۆژیمی کۆماری دامه زرا. گهوره ترین ده ستکه وتی نه م شوپشه بۆ کورد گه رانه وای (مسته فا بارزانی) بوو له وولاتی سوڤیه ته وه، نه و مسته فا بارزانی یه ی به راستی و به درێژایی میژوو گهوره ترین پێشه وای نا و دارترین که سایه تی کورده.

پاشان گفتوگۆ له گه ل رۆژیمی کۆماری تازه دا ده ست پێکرا ده به ره ی ئوتونومی بۆ کوردی کوردستانی عێراق له چوار چێوه ی کۆماری عێراقدا. نه مه بووه هۆی بڕوانده وه ی هیوا و نا واته کانی کوردی تورکیا و نێران که به چاوی پر هیوا وه ده یانه وانی یه به را کورده کانی عێراقیهان و ده ستکه وتی کوردی نێره یان به سه ره تایهک ده زانی بۆ گۆڕانیکی به رفره له تێکرای بارودۆخی کوردی هه موو پارچه کانی کوردستانی دابه شکرا دا.

که چی هه موو نه مه له سن سالان پتری نه خایاند. یه که پیاوی به هێزی تازه ی عێراق زه عیم عبده لکریم قاسم، که وه ت نه ناردنی فرۆکه ی به رستانی و سوڤیه تی بۆ بۆردومان کردنی گونده کانی کوردستان. به مجۆره شه ڕێک له نێوان هه ردو و لا دا به ریا بوو، نزیکه ی ده سالی خایاندو ناگری نه م شه ره نه کوژرایه وه تا شه ره که هه ردو لای شه که ت و ماندوو کرد. نه و سا هه کومه تی عێراق ناچار بوو له سالی ۱۹۷۰ دا گفتوگۆ له گه ل شوڕشگێڕانی کوردا بکات و به شێوه یه کی جدی له چۆنیه تی جێ به جێ کردنی ئوتونومی کوردستانی عێراق بکۆلنه وه به لام سالانی پاش په یمانه که زۆر گه یرو گرتی به رده وای نێوان هه ردو و لای به خۆوه به نی.

گه لێک کیشه و گه یرو گرتی لاوه کی و زێده کافی و خروقانی ناگره ست روویدا. زۆر جار هه را و هه نگامه و نازا وه زۆر ناوچه ی ده گرته وه. نه مه جگه له هه ندێ شه ی چه کدارانه ی سنو ردار. هه موو نه مه نه له که شو هه وایه کدا بوو که پتر له هه ولێک بۆ

تیرۆز کردنی به پرسیانی کوردی بارزانی درا، نهمه جگه له په‌لپ و بیانوو گرتن و یه‌کدی تاوانبار کردن و هه‌په‌شی واز هێنان له په‌یمانه‌که.

شای نێران، نهم بارودۆخه‌ی قۆرسته‌وه‌و به‌ ده‌رفه‌تیکی چاکی زانی تا گفتوگۆ له‌گه‌ڵ کورده‌کاندا بکات، وا خۆی نواند که ناماده‌یه‌ ههموو یارمه‌تی یه‌کی کورد به‌دات له‌ کاتی هه‌لگیرسانده‌نوه‌ی شه‌ردا له‌ پێناوی گه‌یشته‌ی به‌و نامانجانه‌ی له‌ پێناویدا ده‌خه‌پن. هه‌مان ئهو نامانجانه‌ی که هه‌مان شا، به‌زه‌بری ناگر و ئاسن له‌ کوردی نێرانی قه‌ده‌غه‌ ده‌کرد. دیاره‌ که‌ شا له‌ رووی دلسۆزی و هاوسۆزی و هاوکاری و پشتیوانی یه‌وه‌ یارمه‌تی کوردی عێراقی نه‌ده‌دا. به‌لکو پتر به‌مه‌به‌ستی خولقاندنی گیرو گرفت و کێشه‌ی پتر بوو بۆ رژیمی به‌عسی حوکمران، که‌ خۆ به‌خۆ دوژمنیکی ته‌قلیدی شا بوو.

هه‌روه‌ها (کیسنجر)ش به‌ راشکاری رای گه‌یاند که‌ ناماده‌یه‌به‌ی هه‌یج شه‌رت و مه‌رجیک کۆمه‌کی پێیوست به‌ کوردی عێراق بکات، نهمه‌ش له‌و قه‌ناعه‌ته‌ باوه‌ی نه‌وسای و لاشنۆنه‌وه‌ ها‌به‌وو که‌ رژیمی عێراق، رژیمیکی چه‌په‌ و به‌لگه‌یش نه‌و کۆمه‌که‌ سوپایی و ئابوری یه‌ یه‌ که‌ له‌ یه‌کیتی ی سۆفیه‌تی وه‌رده‌گرت.

به‌م جۆره‌، له‌ سالی ۱۹۷۴ دا و پاش وه‌رگرتنی چه‌ک له‌ وولاته‌ یه‌ک‌گرتوه‌کانی نه‌مریکا و وه‌رگرتنی کۆمه‌کی دارایی و سوپایی له‌ نێران و نه‌مریکا و نیس‌رائیل، بارزانی که‌وته‌ قوناغیکی تازه‌ی شه‌په‌وه‌ و له‌ کورده‌ستانی عێراقدا شه‌ر له‌ نێوان هێزی سوپای حکومه‌ت و هێزی پێشمه‌رگه‌ی کوردا هه‌لگیرسایه‌وه‌. هه‌ر چه‌نده‌ سوپای عێراق له‌ روی هێز و رێکخه‌ستن و مه‌شق و چه‌که‌وه‌، به‌هۆی کۆمه‌ک و ئاموزگاری سۆفیه‌ته‌وه‌ به‌ هێزتر بوو بوو.

نه‌وه‌ی له‌ ۱۹۷۵/۳/۶ دا روویدا، هه‌ر چه‌ند کورده‌کان یه‌ی ده‌لێن "خه‌نجهر لێدان له‌ هه‌شته‌وه‌" نه‌مانجامیتیکی مه‌نتیقی نهم وه‌رچه‌رخانه‌ سه‌یره‌ بوو له‌ هاوسه‌نگی نێوان هێزه‌کاندا. هه‌ردوو دوژمنه‌ ته‌قلیدی یه‌که‌، وانا شای نێران و سه‌دام حوسه‌ینی جێگری سه‌رکۆماری عێراق، ده‌ستیان ده‌نیو ده‌ستی یه‌کدی ناو ده‌ستیان له‌ ملی یه‌کتر وه‌ربناو زه‌مه‌نه‌یان بۆ په‌یمان و رێک که‌وتنیک خۆش کرد که‌ زۆر خه‌یرا به‌نده‌کانی هاته‌ن جێ به‌ جێ کردن و په‌یمانه‌که‌ به‌یتی بوو له‌ چاره‌ سه‌رکردنی ناکوژی یه‌ سنووری یه‌ له‌ مێژینه‌و دۆاره‌کانی نێوان هه‌ر دوو وولات. نهمه‌ له‌ په‌راویزی کۆنگره‌ی رێکخراوی ئۆپیک له‌ جه‌زایره‌دا کرا، به‌مجۆره‌ شا ده‌ستبه‌رداری کورد بوو، کردنی به‌ قوربانی یه‌کی راسته‌وخۆی نهم پڕۆسه‌ دبلۆماسی یه‌. ئهو کۆمه‌که‌ داراییه‌ی که‌ شاو نه‌مریکا به‌ کوردیان ده‌کرد، وه‌ستا. هه‌روه‌ها شا ده‌ستوری دا که‌ سنور له‌ جه‌نگاوه‌رانی بارزانی دا‌به‌خێن، له‌ کاتی‌که‌دا پتر له‌ ۳۵۰ هه‌زار خه‌یزانی کورد په‌نایان وه‌ به‌ر نێران به‌رده‌بوو. بارزانی له‌ ته‌علیقیکه‌ی دا ده‌ریاره‌ی نهم رووداوه‌ ده‌لێ: "گه‌وره‌ترین هه‌له‌ی ژبا‌م نه‌وه‌بوو که‌ باورم به‌ به‌لێنه‌کانی وولاته‌ یه‌ک‌گرتوه‌کان کرد."

تاران پیتووستی به کورد بوو

نهم بادانهوه فیتلوی یه‌ی شا، بوو به تهوقی شه‌رو له ملی خۆی هالا. چونکه کوردی ئیرانی دانیشته‌وی شاره‌کانی ورمق و کوردستان و کرماشاه، بۆیه له‌شاو رژیمی شا بێده‌نگ بوون، چونکه یارمه‌تی هرا کورده عێراقی یه‌کانبان ده‌دا. نه‌وه‌به‌وله ماوه‌یه‌کی که‌مدا وروژان و هه‌لویتستی دژیان له‌ شاو له‌ رژیمه‌ بێزراوه‌کی وه‌رگرت.

سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی که‌ زۆریه‌ی کوردی ئێران موسوڵمانی سوننی مه‌زه‌بن. به‌لام یه‌که‌جار که‌ یف خۆش بوون به‌روخانی ئابروبه‌ری رژیمی شاو نه‌وچاره‌نووسه‌ پر شه‌رمه‌زاری یه‌ی که‌ خودی شا توشی بوو، پێشوازییان له‌ هاتنی رێبه‌ری شیعه، ئیمام خومه‌ینی کرد. چاره‌روانی نه‌وه‌یان له‌ شوێنی نه‌تسلامی ده‌کرد، به‌ تایبه‌تی به‌ هۆی هه‌لویتستی ئیجابیان له‌ مه‌ر شوێنی ئێروا، به‌ لای که‌مه‌وه ئوتونومی یه‌کی رۆشنیریان بداتی. به‌لام نه‌زمون و ته‌جره‌به‌ی تالی درێژایی میژووی کورد، نه‌مجاره‌ش دووباره‌ به‌وه‌. هه‌ر که‌ رژیمی تازه‌ جێ ی خۆی قایم کرد، یه‌که‌م هه‌نگاوی نه‌وه‌ بوو که‌ شارو پارێزگا کورده‌نشینه‌کان کۆنترۆڵ بکات.

نه‌وه‌ بوو په‌یوه‌ندی نه‌توان کورده‌و رژیمی ئێران هێمن نه‌به‌وه‌ تا پاش هه‌لگیرسانی جه‌نگی که‌نداو، چونکه‌ تاران پیتووستی به‌و کورده‌نه‌ بوو که‌ نه‌وانیش له‌ لای خۆپانه‌وه‌ نهم باروودخه‌یان به‌ هه‌ل زانی تا پتر پتر له‌ سه‌ر داواکاری یه‌کانبانی خۆیان له‌ عێراقی دراوسێ ی، دابگرن.

مه‌سه‌ود بارزانی، هه‌ولتی دا به‌ کۆمه‌کی ئێرانی بگاته‌ نه‌و ئامانجانه‌ی که‌ بابی (مه‌سته‌فا بارزانی) نه‌یتوانی له‌ سالی ۱۹۷۵دا به‌دیابن به‌یتنی. بارزانی نه‌مجاره‌ش توانی به‌زه‌بری هێزی پێشمه‌رگه‌، ناوچه‌یه‌کی کوردی فراوان له‌ باکووری رۆژه‌لاتی عێراق و به‌ درێژایی سنووی ئێران رزگار بکات. به‌لام وه‌ستانی شه‌روکوتایی هێنایی جه‌نگی که‌نداو له‌ سالی ۱۹۸۸دا، نهم هه‌وله‌ تازه‌یه‌ی کوردی له‌ بار برده‌ نه‌که‌یشتنه‌ مافی دیاری کردنی چاره‌نوس.

هێمنی له‌ کورده‌ستاندا، هه‌میشه‌ نارامی و هێمنی به‌ر له‌ هه‌لکردنی باهۆزه، قوتاغی چاره‌نۆکردنی ده‌رکه‌وتن و په‌یدا به‌وونی ده‌رفه‌تییکی نوی یه‌ بۆ ده‌ست پێکه‌ردنه‌وه‌ی خه‌بات له‌ پێناری نازادی و سه‌ره‌خۆیدا. دیاره‌ هه‌میشه‌ کۆمه‌لتیک ده‌وله‌تی به‌جوک و گه‌وره‌ له‌ ناوچه‌که‌دا، به‌ قولی بیر له‌ چۆنیه‌تی استغلالی هه‌راو هه‌نگامه‌و به‌شیتنی یه‌ هه‌لگیرساوه‌کان ده‌که‌نمه‌وه‌ و ده‌پانه‌وی مه‌سه‌له‌ی کورده‌ به‌ هێ چاره‌سه‌ر وه‌میتنی و به‌ قازانجی خۆیان ناپاسته‌ی بکمن.

کارل مای و زۆر گه‌پیده‌ و سیباحه‌تجی نه‌تودار، له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی بوری دا نیتوی کورده‌ستانیان هێناوه‌ و به‌ خاکی به‌یارو ره‌عه‌مه‌ل نه‌هێنراو وه‌سفیان کرده‌وه‌. هه‌روها

نیوی کوردیان وه کو گه لیککی سهرکتشی بوئرو نازا برده وه. نه گهر نه مرۆکه بروانینه ناوچه که و خه لکی کورد، ده بینن گه لیک له و راویژوانه ی نه و نو سه رانه تا رۆژگاری نه مرۆش راستی خویان له ده ست نه داوه و به ده قی خویانه وه ماونه ته وه. به لام زۆر پتویسته نه مرۆ خه باتی خویناوی نه و گه له نه به زه ی که ئاماده نی یه ملکه چی واقعی تراژیدیا و نسکۆکانی پتر له سه ده یه ک به، بخرته بهر ورده بینن لیکۆلینه وه وه. نه و گه له ی چه ندین ساله له پیناوی وه ده ست هینانی سهر به خویی نه ته وه یی و بوژانه وه و پیشکه وتنی گۆمه لایه تی و نابوری و رۆشنپیری دا ده خه به تن. ههروه ها لیکۆلینه وه وه له سه نگانندی پایه خی هه ره گه و ره ی نه م گه له ده رباره ی گه یشتن به وه دی هاتنی سه قامگیری یه کجاره کی له ناوچه ی رۆژ هه لاتن ناڤینی هه میشه هه لایسه ودا.

کورد و کوردستان، دوو وشه ن که مرۆڤ گوی ی لێیان ده بی، پیری به لای کهش و هه وایه کی پر له سهرکتشی و شۆرش دا ده جیت، واقعیکی وه خه یالدا دی که ده شیت بهی به بنه ماو کۆله که یه ک له کۆله که کانی سیاسه تی ده ولی (نیو نه ته وه یی).

فەلسەئە دووھەم

مروث لە پەرھەست بە ھێزیکێ شاراوە لە بەدەنی خۆیدا دەکات کە ھانی دەدا پەرداتە نزیکتەری بەردو بە ھەموو ھێزو توانایەو بیوەشتینی.

مستەھا بارزانی، بەدرزایی تەمەنی ھەر شۆرشگێڕ بوو

دەھاتن، لە ھەموو شوێنیکێ سەر زەمینەو بەپەلە دەھاتن، لە ھەر شوێنیکەو، کوردی تێدا بوو، دەھاتن: لە گۆسارە سەختەکانی کوردستانی عێراقەو، کە گەورەترین شۆرشێ سەر تا سەری مێژووی کوردی بە خۆو دێتبوو، ئەو شۆرشێ کە ناچار بوون لە سالی ١٩٧٥ دا رای بگرن. لە ناوچەکانی عەنە دۆلی رۆژ ھەڵاتی پاشکەوتوی تورکیاوە سنووە کراوەکانیان دەپری، ئەو سنورانی کە رۆژمە یەک لە دووی یەکەکان بە درێزایی رۆژگار بۆیان کۆنترۆڵ نەکرا بوو: ھەندیکیان بە ئوتومبیلی کرێ دەھاتن یان بە جیبی نەفەر بەری بێ جام دەھاتن. خەڵکانی دی بە پێیان ھاتبوون یان بە سواری قاتر لە ھەر چوار نکالی کوردستانی ئێرانەو ھاتبوون، نەو کوردستانی لەو ھەتای رۆژمە شا روخا بوو، بە شۆرش ناوس بوو. خەڵکێکی زوریش بە فرۆکە لەو وولاتە رۆژاوايانەو دەھاتن کە وەک پەنا بەر تێیدا دەیان، لە وولاتانی وەک: وولاتە یەکگرتەکان، ئەلمانیا، ئێنا، لەندەن و ستوگھۆم..... ھتد وە ھاتبوون.

لە تارانمەو بۆ ورمێ، بە فرۆکە وەرێ کەوتم، لەو سەفەرەم دا کە کەمتر لە سەعاتیکێ خایاند، ھەلم بۆ رەخسا ھەندیک لەوانە بەدینم کە لە وولاتانی رۆژاواو ھاتبوون. ورمێ ئەو شارە بوو کە بە درێزایی پتر لە پەنجای سالی حوکمرانی پەنەمالە ی پەھلەوی، بە ناوی رەزا شای یەکمەمی باوکی شاو کە شۆرشێ ئێسلامی ئێران لە سالی ١٩٧٩ دا کۆتایی بە حوکم و دەسلاتیان ھێنا، پتی دەگوترا رەزاییە. جەماوەری خەڵک پاش شۆرش ھەر پەموو نەوستان کە پەیکەرەکانی شا پڕوختن و وێنەکانی لە مەیدانەکان و دایەرەو تەلارە رسمی یەکان لاھەرن، بەلکو ناوی شارەکەشیان گەراندەو سەر ناو کۆتەکێ (ورمێ). دیمەنی کێژە خزمەتچی یەکێ نێو فرۆکە کە زۆر سەرنجی راکێشام، کە رای دەگیان فرۆکە لە فرۆکەخانە ی ورمێ دەنیشیتەو، بە تۆپزی زەردەخەنەکێ سەر لیتی پتی دشاردراپەو. رەفتارو گوفتاری، شتوازی ھەلسووکەوتی کە بەر لە شۆرشێ ئێسلامی نێو بانگێکی چاکیان بۆھێلێ ھەوایی ئێران پەیدا کرد بوو، مایە سەرنج بوو، چاکەتە بۆزەکێ و جل و بەرگە ھاودامانەکێ رەنگدانەو ی پەیرەوێ کردنی نامۆگاری یەکانی رۆژمە ئێسلامی بوو.

لەو کاتەدا ئەو دوو پیاوێ کە لە نزیکێ مەنەو دانیشتبون و ھەردوکیان بە ئینگلیزی یەکی رەوان دەوان و جل و بەرگی ریک و پیتی مۆدی نەوروپاییان لەبەر بوو، ئەو

کاغذزانه‌ی بهره‌دستان که به‌دریژی رنگه سهرنج و تیبینی خویان له سهر لېومار ده‌کرد، پتچاپه‌وو خستیانه جانتا دېلوماسی یه‌کانیان و پشتینی نه‌مانیان به‌سخت. راسته من به دريژایی سهره‌که‌مان قسم له‌گه‌لدا کردن، به‌لام خومان له موناقه‌شه‌و باسی سیاسی دوورگرت، چونکه مروژ دویزانی نموه چهند مانگیته که له نیران دا ج باسه، بنویه ده‌ویاه سل بکرتشه‌وه. به‌لام من دلنیا بوم که نمو دوو پیاهه کوردن و په‌نا‌به‌ری یه‌کیتک له دولته‌ره‌روژا‌واییه‌کانن، چونکه به‌حکمی سهره‌ری زور و دیانه‌ی بن شومارم وام لیته‌اتبوو نم جوره سیمایانه، به‌روالته‌تی پر له عیزه‌تی نه‌فس و به‌چاوی زیتمل و نیگای زیره‌ک و شتوازی موناقه‌شه‌ی کورت و نامانج‌داریا‌نه‌وه بناسمه‌وه. دلنیا بوم به‌همان مه‌به‌ستی من ریگه‌ی سهره‌ری نیره‌یان گرتبووه به‌ر.

نمه له ۱۹۷۹/۳/۴ دا بوو. ههموو ده‌زانن چهند روژتیک له‌وبهر نا‌زانسه‌کانی ده‌نگوباسی جیهانی هه‌والیکیان بلاو کرده‌وه که بریتی بوو له‌وه‌ی: پتشمواو سهره‌زکی نه‌فسانه‌یی کورد مه‌لا مسته‌فا بارزانی به‌نه‌خوشی دل، له‌هه‌ولین سه‌عاته‌کانی به‌دیانی روژی ۱۹۷۹/۳/۱ دا له‌یه‌کیتک له‌نه‌خوشخانه‌کانی زانسته‌گی جوزج تاون له واشنگتون، کوچی دوا‌یی کرد.

بارزانی، پاش نسکوی شورش کورد (۱۹۷۵) که دژی رژیمی به‌عسی عیرا‌قی ربه‌رایه‌تی ده‌کرد، ناچار بوو له ژیر گوشاری رژیمی شادا په‌نا وه‌بهر وولاته یه‌کگرتوه‌کان به‌ری و تا روژی وفاتی له‌وینده‌رو به‌گوشه‌گیری بژی.

به‌لام هه‌والی وفاتی سهره‌زک ویتشه‌وای کورد، به‌لای زور که‌سه‌وه، به‌تایبه‌تی نه‌وانه‌ی له‌نزیکه‌وه‌ ناگایان له‌باری تندرستی نمو هه‌بوو، شتیکی کوتیر و چاوه‌نۆر نه‌کراو نه‌بوو. دکتور (محمود عثمان) ی پزیشکی تایبه‌تی بارزانی به‌ر له‌چهند سالتیک حاله‌تیکی نه‌خوشی ی نالوزی له‌به‌رپه‌ی پشتی دا‌که‌شف کرد بوو که ماکه‌که‌ی ده‌یدایه‌ لاقی، له‌نه‌نجامدا گه‌یه دیاریکردنی نیشانه‌کانی شیره‌نجه‌ی خوتن. هه‌لبه‌ته‌ پاش نموه‌ی پتشمواو سیاسی ناچار بوو ژیمانی تاراوکه له‌وولاته یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مریکا‌دا قه‌بول بکات، له‌مایوکلینیک دا‌فه‌حسی بۆ کرایه‌وه و هه‌مان نه‌نجامی فه‌حسه‌که‌ی دکتور محمود عثمان ده‌رجوو، تاقه‌ شتیکی که دکتوره‌ نه‌مریکی یه‌کان بۆیان زیاد کرد، نموه بوو که شیرینه‌نجه‌که له‌حاله‌تی گه‌شه‌کردن‌دایه و مالیجه‌ی نی یه.

پتشمواو جیه‌نگاوه‌ری، گه‌لیکی تیکوشه‌ر، له‌شوای ۱۹۷۹ دا دوا‌په‌یاری گه‌رانه‌وه‌ی بۆ وولاتی خودا. هه‌رچه‌نده‌ نمو زام و نازارو ژانه‌ی دوا نسکۆکه‌ خسبویه دلی ساریژ نه‌بوو بوو، و نه‌و سه‌دمه‌یه له‌دلی ده‌رنه‌چوو بوو که نه‌مریکی یه‌کان به‌ناوی دۆستایه‌تی یه‌وه ده‌ره‌قیان کردبوو. هه‌موو نه‌و ژان و نازارانه له‌بهر دم سۆزی بۆ وولات و گه‌لی خوی دا، به‌رگه‌یان نه‌گرت. له‌دوا روژه‌کانی ژیمانی‌دا ده‌یگوت: "هه‌موو

توانایه‌کی من نه‌ونده‌یه بۆ کوردستان بگه‌رتمه‌وه. له خاکی کوردستاندا، مادامیتکی ناتوانم تیییدا بڕیم، چاره‌روانی مهرگ بکه‌م."

له خاکی کوردستان دا

یه‌کێک له کوره‌کانی، به یارمه‌تی محمد دۆسکی ی سه‌رۆکی کۆمه‌له‌ی دۆستایه‌تی کورد- نه‌مریکا، توانی هه‌موو نه‌سیایه‌کی سه‌فه‌ری سه‌هرکرده‌ی نه‌خۆش فه‌راهه‌م بکات. له رێگه‌ی کۆمه‌له‌ که‌نالتیکی دیپلوماسی یه‌که‌جار ئالوزوه، توانرا نێران رازی بکری له سه‌ر گه‌رانه‌وه‌ی بارزانی، نه‌وجا بلیتی سه‌فه‌ر بپرا، که‌چی دۆسکی دوا ی دوو رۆژ له رێکخه‌ستنی هه‌موو کارو باره‌کانی سه‌فه‌ر، ناچار بوو، هه‌والی وه‌فاتی سه‌هرکرده‌ی ته‌مه‌ن ۷۶ سا‌له به‌ ئاژانسه‌کانی ده‌نگوباسی جیهانی رابگه‌یه‌نی و دواتی بکاته‌وه که دوا ئاوات و ئارزووی نه‌وه به‌و له نێو رۆله‌کانی گه‌لی خۆی و له خاکی نێشتمانی خۆیدا، له کوردستاندا بنێژی و خاکی کوردستانی به‌ نسیب بین.

رێکخراوه‌ کوردی یه‌ سیاسی یه‌ جۆراو جۆره‌کانی کوردستانی عێراق و کوردستانی نێران و هه‌روه‌ها چه‌ندین رێکخراوی کوردستانی تورکیا و په‌نا به‌رانی کورد له نه‌وروپا و وولاته یه‌که‌گرتوه‌کان ده‌سته‌به‌جێ هه‌واله‌که‌یان به‌ هه‌موو دنیا دا بلاو کردوه. هه‌روه‌ها رۆژنامه‌نوێسان، به‌ تایبه‌تی نه‌وانه‌ی بابه‌خی تایبه‌تیا ن به‌ بارزانی و خه‌باتی گه‌له‌که‌ی و دۆزی ره‌وای گه‌له‌که‌ی دابوو، ناگادار کرانه‌وه و پێشیان راگه‌یه‌نرا که‌ رێ و رسمێ به‌ خاک سپاردنی زه‌عیمی کۆچکردوو له‌ رۆژی ۱۹۷۹/۳/۵ دا له‌ نزیکه‌ی گوندی شنۆی سه‌ربه‌پارتزگای ئازربایجانی رۆژاوا، له‌ کوردستانی نێراندا نه‌جیام ده‌درێ. نه‌مه‌ نه‌و هۆیه‌ به‌و که‌ پای لێک‌کردم سواری فره‌ۆکه‌ی بۆنگی نێرانی بێم، وه‌کو پاشتر بۆم ده‌رکه‌وت، هه‌ر هه‌مان هۆ نه‌و دوو په‌یوه‌ کورده‌ی نزیکه‌ی سنه‌یان هاندا به‌و له‌ نه‌ده‌نه‌وه بۆ نێره بین.

هه‌رکه‌ فره‌ۆکه‌که‌، له‌ فره‌ۆکه‌خانه‌ی ورمن نێشته‌وه، هه‌ر هه‌مان فره‌ۆکه‌خانه‌که‌ی سه‌رده‌می شاپوو، له‌ لایه‌ن پاسدارانی شوێنه‌وه تەفتیش کرا. خه‌لکیکی یه‌که‌جار زۆرم له‌ ماتمه‌م گێزان بینی، ده‌مروانی یه‌ هه‌ر شوێنیکه‌ی شار، دیه‌نی جلی خاکی و جامانه‌ی کوردی له‌ دیه‌نی هه‌ر جۆره‌ جلیکی دی زالت‌تر به‌و. هه‌ر چه‌نده‌ زۆربه‌ی خه‌لکی ورمن ئازهرن و به‌زمانی تورکی ده‌دوێن، به‌لام که‌مه‌ینه‌یه‌کی کورد و که‌مه‌ینه‌یه‌کی ناسوری مه‌سیحیشی تێدا یه‌. به‌لام نه‌م ژماره‌ زۆره‌ی کورد، نێشانه‌ی نه‌وه‌بوکه‌ هانده‌رتکی گه‌وره‌ پالی پتوه‌ناون روو بکه‌نه‌ نه‌م شاره‌ یان پێیدا ره‌ت بین.

یه‌که‌م که‌ستیک که‌ به‌ بیرمه‌دا هات، رۆژنامه‌نوسی ناسوری (جه‌رجیس فتح الهه‌) ی نه‌وکات بوو، که‌ له‌ رۆژانی پاش هه‌رمسی شورشێ کورد (۱۹۷۵) ناشنای بووم و یه‌که‌ترمان ناسی. نه‌و ده‌مانه‌ جارێک پێکه‌وه دانێشتن، به‌ده‌م چاخورده‌وه کۆمه‌لێک

نامه‌ی دامنی که بزرچند سیاسته دارتیکی نهلمانیای فیدرالی نووسی بوونی، داواین لیتده کات توانا و ههولی خویان و دگه‌ر بخن و ددستی یارمه‌تی بۆ کورد و هاوپه‌یمانه ناسوری یه‌کانی درێژ بکه‌ن. داوای له من کرد که نم بابه‌ته بلار بکه‌مه‌وه، چونکه هاوپه‌ی به تواناو کاریگه‌ری رۆژنامه‌گه‌ری هه‌بوو له گه‌لاله کردنی رای گشتی دا له نه‌وروپا. له دلی خۆمدا و به‌دهم یادکردنه‌وه یه‌وه پرسیم: "داخۆ له سایه‌ی نم رۆژمه ئیسلامی و زروفه تازه‌یه‌ی ئێران دا رۆژی به چ رۆژگاریک گه‌یهی بێ؟ به تایبه‌تی پاش ته‌قینه‌وه‌ی ناکۆکی یه‌کانی ئێوان کوردی کوردستانی ئێران و رۆژمی خومه‌ینی".

- وا چاکه‌ بچی بۆ ئوتیل و له وێنده‌ر به‌رسیت.

نهمه وه‌لامی یه‌کیک له فەرمانبهره‌کانی فرۆکه‌خانه‌ی ورمی بوو وه‌ختی لیم پرسی که ناخو تاکسی ده‌ست ده‌که‌ویت یان نا. که گه‌یه ئوتیل، سه‌یرم کرد هینشتا شۆرش نه‌گه‌یه‌وه ته‌ نه‌وینده‌رو پاشماوه‌ی رۆژمی شا هه‌ر له جێ ی خۆیه‌تی. تابلۆیه‌کی کاره‌بایی شوشه‌شکاوه به‌ رووی ئوتیله‌که‌وه هه‌لواسرا بوو، و به‌ نینگلیزی له سه‌ری نوسرا بوو (ئوتیلی ره‌زاییه). جگه‌ له‌م تابلۆ شکاوه ئیدی هه‌موو شته‌کان وه‌کو خویان مابوونه‌وه، که له‌ دوا سه‌فه‌رم دا، به‌ر له‌چه‌ند سالتیک دیبومن ئوتیله‌که‌ خه‌مباری لیتده‌باری، هینده‌ پێس بوو مرۆف دلی لێ تیک هه‌لده‌هات..

پێشخزمه‌ت و به‌رتوه‌به‌ری ئوتیله‌که‌ گوێ ی به‌ هیچ نه‌ده‌دا. تاقه‌ شتیک که‌ گۆرا بوو، وێنه‌ی شا له‌ ژوری پێشوازی لا به‌را بوو، و وێنه‌یه‌کی گه‌وره‌ی رێبه‌ری شۆرش نیسم خومه‌ینی له‌ جێدا هه‌لواسرا بوو.

به‌رم دێ ناله‌م ئوتیله‌دا، له‌ سالی ۱۹۷۴، ۱۹۷۵ دا له‌گه‌ڵ سه‌فیری تازه‌ی نهلمانیای فیدرالی دا له‌ ئێران رێزدار (فیک) ناشایه‌تیم په‌یدا کرد. له‌و سه‌فه‌رم دا وێنه‌گری گوفا‌ری (شتیرن) ریزدار (فولکره‌ینز) و وێنه‌گری (سفین سیمون) ریزدار (کلاوس سیبان) له‌گه‌ڵدا بوون. نه‌وه‌ی راستی بێ له‌ ژبانم دا میوانی (ئوتیل) ی بێ ده‌سه‌لات و ده‌سته‌پاچه‌ی وه‌کو سه‌فیری نهلمانیم له‌و رۆژه‌دا ته‌دیتره، هه‌په‌ساوو نه‌بێ له‌ دیم و چۆنه‌یه‌تی پێشکه‌ش کردنی خواردنی ئوتیله‌که‌ی ده‌روانی، که‌ گوايه‌ باشتین ئوتیلی شاره‌ و له‌ لایمن ده‌زگای حکومه‌تی یه‌وه به‌رتوه‌ ده‌برێ. په‌رده‌یه‌ک به‌ سه‌ر میزی نان خواردنه‌که‌وه بوو له‌ زهر دینه‌ی هیلکه‌ دا ره‌ق بوو بوو، له‌وه‌ ده‌چوو پتر له‌ مانگیک بێ نه‌شۆراییه‌ت.

قاپه‌کان له‌ پێسی دا ره‌ق بو بوون، میوانه‌کان فنجانی قاوه‌ یان ناوی گه‌رمیان به‌ هه‌زار پارانه‌وه و دم بۆله‌و هه‌ره‌شه‌ وه‌ده‌ست هینابوو، و له‌ ئێو خۆیاندا به‌شیان ده‌کرد. یان به‌ پنی دابه‌ رۆژه‌لاتی یه‌که‌ ده‌چوون له‌ په‌ناوه‌ بیست ته‌نیکیان له‌ ده‌ستی یه‌کیک له‌ پێشخزمه‌ته‌کان ده‌ناو کاری خویان رایی ده‌کرد.

ره‌نگه نهمه ناسایی بپته بهر چار، به‌لام به‌راوردیکی ره‌ته‌نی وختی‌ای بارودوخ‌ی نهم نوتیله له‌گه‌ل نوتیلکی‌کی غره‌ی ده‌کی تاران و‌خواردنگه تازه و مودینه‌کانی نه‌وینده‌ردا، به ناشکرا نه‌وه ده‌رده‌خات که رژیمی شا‌ج بایه‌ختیکی زۆر به تارانی پایته‌خت ده‌دات و چۆن ناوچه‌کانی شری نیران، به تایبه‌تی پارێزگا‌کانی نازریایجانی رۆژا‌واو کوردستان پشت گوێ ده‌خات و چ نیداره‌یه‌کی خراپی هه‌یه.

چونکه من هه‌ندێ شاره‌زاییم له بارودوخ‌ی نیران هه‌بوو، بۆیه هیچ پێم سه‌یر نه‌بوو که له سالی ۱۹۷۹دا دپتم هه‌موو شته‌کان هه‌ر وه‌کو‌خۆیان و گوێزانیان به سه‌ردا نه‌هاتوه. به هه‌ر حال کارگیرانی نوتیله‌که نه‌یان‌توانی تاکسیم بۆ په‌یدا بکه‌ن. بۆیه لیبرام به‌گوازهموه بۆ نوتیلکی‌کی دی که کوردی لێ داده‌به‌زین و نامۆگاری میوانه‌کانیان ده‌کرد به‌چن بۆ نه‌وینده‌ر. نهم نوتیله که‌وتیوه نزیکی مزگه‌وتی‌کی شاروه که له سه‌ده‌ی ۱۳ ز دروست کرا بوو.

به‌راستی له‌وینده‌ر، پێستی یه‌کانی خۆم ده‌ست که‌وت؛ جگه له ژورتکی باش، شوفیرتیکیش هه‌بوو سه‌بی به‌یانی به سێ سه‌د ته‌مەن بۆ ده‌رق‌ی شارم به‌رق‌ی و له بازگه زۆر و زه‌به‌نده‌کان ده‌ربازم بکات. نه‌و بازگانه‌ی که پاسداران و گروپی دی دایان ناهوون، هه‌ر یه‌که‌یان بۆ خۆی حکومه‌تیک بوون. من دهمیست به‌ژشنۆ به‌چم که دوو سه‌عاتیک له (ورمێ)وه دوره. پێده‌ چوو شوفیره‌که چونی رۆژنامه‌وانانی بێگانه‌ی بۆ شنۆ "به‌بۆنه‌ی مه‌لا مستفا" وه پێ سه‌یر نه‌بی.

چونکه له هه‌ر چوار نکالی دنیاوه خه‌لکی به "بۆنه‌ی مه‌لا مستفا"وه رویان له‌وینده‌رکرد بوو. به‌لام خۆی له هه‌موو موقافه‌شه‌یه‌کی سیاسی دور ده‌گرت، ئیدی له‌مه‌ر رژیمی تازه‌یان خومه‌ینی یان کوردیان شا‌بویه. له رێگه‌دا دهمیست وه‌بیری خۆمی بپنهموه که چهند جار به‌م رێگه‌یه‌دا بۆ شنۆ چووم و له‌وینده‌ره‌وه به توله رێگا توناو تونه‌ دو‌وار و سه‌خته‌کانی سنوردا بۆ کوردستانی عێراق چووم، پێنج یان شش جار.

جاریکیان له سه‌رده‌می ناشتی پاپه‌یانی ۱۱/۳/۱۹۷۰دا به‌و زۆر جاریش له‌کاتی شه‌رو شۆرش‌ی چه‌کدارانه‌ی سالانی ۱۹۷۴ و ۱۹۷۵دا بوو، نه‌و شه‌رانه‌ی کورد دژی سوپای عێراقی پرچه‌ک به تازه‌ترین چه‌کی سوڤیه‌تی، ده‌یان‌کرد، یه‌کی‌ک له‌م سه‌فه‌رانه‌م به‌ر له شش سالتیک بوو.

رێک له ۶/۳/۱۹۷۵دا بوو. نه‌و رۆژه‌ بوو که شای نیران، نه‌و شایه‌ی تا نه‌و رۆژه کۆمه‌کی سوپایی و دارایی کورده‌کانی ده‌کرد، وه‌کو‌کردان خۆیان ده‌لێن بای دایه‌وه‌و له پشته‌وه خه‌نجه‌ری لێدان. شا، نه‌و رۆژه وه‌کو‌ناشکرایه ده‌ستی له ملی جینگری سه‌رکۆماری عێراق سه‌دام حسین کردو له‌گه‌لی رێک که‌وت که هه‌موو ناکۆکی یه‌کانی نیوان هه‌ر دولا و کێشه‌ی به‌رده‌وامیان له سه‌ر شته‌ی عه‌ره‌ب چاره سه‌ر بکه‌ن، نه‌ویش

له سەر حیسابی کوردان. دوا سه فەریشم بۆ ئەو ناوچە یە پاش هەرسەختانی شۆرش کورد و رەهەندە بوونی کورد بە خۆر خێزانیا نەو بە ئێران. بوو. (بارزانی) ش ناچار بوو باره گا قایمەکی خۆی له حاجی نومەران بە جێ بێلێ و له گەل هەردوو ژنەکی و نو مندالەکی و ۱۵۰ کەس له گارده تاییه تی یه کانی خۆی په نا وه بهر ئێران بهرێ.

مه بهستی من له بێنی نهم رێگه یه، چ له سه رده می ناشتی و چ له سه رده می شه ردا، هه میشه نهم پیاوه بوو که بۆ ماوه ی پتر له نیو سه ده رتیه رو پتیشه وای گه لی خۆی بوو؛ چه نده رۆله کانی گه له کی خوشیان ده ویست، ناحه زان و دژمنانیش نه و نه ده رقیبان لێ ی بوو. وێرای نه وه ی که گه لێک لایه ن شه ری نه و پیاوه یان کړدوه، به لام هه ر هه صوو نه و لایه نانه به ناچار ی رتیزان گرتوه و حیسابی پتیشه و او سه ر کړده کی بێ هاوتا و بێ وینه ی گه لی کوردی چه و ساوه یان بۆ کړدوه.

جەنگ تەوهری سه ره کی ژیا نی بوو

بارزانی، دوا سه فەری خۆی له وولاته یه کگرتوه کانه وه که هیواکانی دایه دهم ره شه باوه، بۆ باوهشی نیشتمانی خۆی، کوردستان، بۆ ناو گه لی خۆی، کړد. نه و گه ل و نیشتمانه ی له حا له تیککی پاشکوه ته یی دوو فا قیدا ده ی و به سه ر وولاتانی تورکیا و ئێران و عێراقدا دابه ش کراوه و خا که به پیت و به ره که ته که ی هیتشتا هه ر به یاره و رهعه مه ل نه هیتراوه..

نه و نیشتمانه ی که بارزانی تیایدا له دایک بوو، به لام مه خابن نه وه ندی له ده ره ده ری و ناوا ره یی و جێ گۆرکێ ی به ره ده و ام دا ژیا، نه و نه ده له ناو نه و نیشتمانه دا نه ژیا. ته نه انه ت ده رفه تی نه وه ی ده ست نه که وت له سه ر خاکی نه و نیشتمانه وه فات پکات، به لێ دوا سه فەری کړدو گه رابه وه تا به یه کجاره کی له ژێر نه و خا که دا چاو لێک به نێ.

هه زاران کورد له باشوری رۆژاوی ورمن وه، خۆبندکارانی زانسته گه کانی تاران و ته ورێزو، نوینه ری یکخواوی چه په کانی کورد، جوتیا ری دوا که وتوترین گوند، له دورترین ناوچه ی شاخوا ی و عاسی یه وه ها ته بون و له شنو دا خر به و بوونه وه تا به شداری رێ وره سمی به خا ک سپاردنی بارزانی بکه ن (سه رچاوه و ژێده ره کانی پار تی دیو کرا تی کوردستان، ژما ره ی به شدارانی نه م رێ و ره سمه یان به پتر له سه ده هه زار کەس قه بلاندوه)

مه فره ی چه کدارای مه ر به حیزب و رێکخوا ره کوردی یه جیاوازه کان، به جلی سه ربازی تاییه تی و هه موو چه که کانیانه وه، له سه رتاسه ری ناوچه که دا دابه ش به و بوون، تا زه یب و ره بت رایگرن و نه من و ناسایشی ماتهم گێران به ارتیزن. ده نگ ی هوراکیشان ده که ییه که شه که لانی فه لک و ده نگ ی سه رو دی (نه ی ره قیب) که له سا لی ۱۹۴۶ دا

داتراوه تاببین به مارشی نه ته و هیی گه لیتیکی بقی ده ولت، له دوا ساته کانی نهو
نیواړه دا درې به خاموشی و کیی و سام و هه بیته ری و رسمی ناشتکه دهدا.

ته ناندت به موره ترین جه نگاهه رانی کورد، نهوانه ی له ناو جه رگه ی بۆته ی خه بات و
شهری سهخت و دژواردا قال بوو بوونه وه، هه مووچهک به شان و رهخت و فیشه کدان له
پشت، خه نجه ر له بهر پشته نیان، ته ناندت نه وانه ش خویان پښ نه گیراو که ده یان بهینی
دوا رابه رو سه رۆک و پتیشه وای سیاسی و سوپایی مه زنی کورد، به خاکی کوردستان
ده سیتردری، خویان پتینه گیراو وفرمیسک وه کو بارانی بهواری له چاوانیان ده هاته
خواری.

پاش ته و او بوونی ری و رسمی به خاک سپاردن، (نیدریس بارزانی) که یه کیچک له
کوړه کانی "شیری بارزن" یان "شیری کهنان" وه کو روژنامو انانی بیتگانه به بارزانیان
ده گوت، گوته یه کی ماته مین پتیشه کش کرد، که تییدا گوتی: "ته وای لیرده به چاو
ده بیینن، کاریکه زور زه حه ته به ووشه گوزارشتی لن به کری، ته مه خوی له خویدا
پتوهری نهو خوشه ویستی و ریزه زوره یه که گه لی کورد له مهرحومی دهنه ن".

به راستی جهنگ هه موو ژبانی پر کرد بووه، هه ر له و روژه وه که دهستی چه کی گرتبو،
هه لبه ته زور کارامش بوو له به کاره نیانی چه کدا. له سه ره تادا شهر ی عیراقی یه کانی
کرد، پاشان شهر ی هاو به یان و نینگلیزه کانی عیراقی کرد. ته وچا شهر ی فورس و
هه ره موو حکومه ته یه ک له دوا ی یه که کانی به غدای کرد که هه ر هه مو یان له یه ک
خالی هاو به شدا یه کیان ده گرتوه، ته ویش خالی دژایه تی و به گژا چوونی کورد بوو.

بارزانی، به درژایی ته مهنی بۆی هه لنه کموت تامی نازادی سیاسی بهیترتی. هه ر له
مندالی دا بهر زهری چه موسانه مو راوه دوونانی عوسمانیان کموت. نهو ده مه گوندی
بارزان سه ر به حوکمی عوسمانیان بوو. تورک، باب و باپیریان نیهدام کردن، چونکه
مل که چی دهسلاتی وان نه ده بون، به خویشی له ته مهنی پینج سالی دا له گه ل دایکی
دا له زیندان خران. بۆیه له گینه شوږش گیترتی به شیری دایکی یوه خوارده ی وهه ر له و
روژانه وه به گیانی شوږش و تیکوشان دژ به چه وساندنه وه و نهو زولمه ی که گه له کی
پتوهری دهنالتی، په روه رده بووین.

ته ناندت له سایه ی روژمه یه ک له دوا ی یه که کانی عیراق، که پاش روخانی
نیمپراتوریه تی عوسمانی هاته سه ر حوکم، بارزانی و بارزانی یه کان تامی نازادیان
نه چمشت، هه روه ها له دوا ی روخانی کوماری مهابادش که دوا ی چند مانگیچک له
دامه زراندنی ۱۹۴۶ به دهستی سوپای نیران له نیو برا، بارزانی و هاو له کانی رویان
کرده وولاتی یه کیتی سؤقیهت و له وینده رش هه ر تامی نازادیان نه چمشت. له سالی
۱۹۵۸ دا حوکمی پاشایه تی عیراق روخا. بارزانی بۆ عیراق گه رایه وه. زوری نو مید

بەو ھەببۇ نەمجارە ھەندئ بە ناسودەیی و نازادی بژی. ھەر بۆیە کەوتە گفتوگۆ لە گەل
ژێمی کۆماری تازەدا دەریارە دابین کردنی نۆتونومی بۆ کوردستانی عێراق.

بەلام نەم خەونەش زۆری نەخایاند، دواى دوو سال و چەند مانگىتک سەر لەنوێ ھەراو
ھەنگامەو بشتیوێنى دەستی پێ کردووە. بارزانی، لە ماوەی سالانی ۱۹۶۱-۱۹۷۵دا
پێمەراییەتی شۆرشى چەکدارانەى گەلى خۆى، دژى حکومەتە یەک لە دووی یەکەکانى
عێراق کرد، ئەو شۆشەى کە پتر لە ۱۴ سالى خایاند.. دیارە ئەم ۱۴ سالە، ناوہ ناوہ
ماوہیەکی کورتى ناانارامى ناگرمەستى تێدەکەوت. سۆڤیەت، لە قۆناغەکانى ھەوہلى
شۆرش دا کۆمەکیان دەکردو لە کۆتاییدا ئەمریکایەکان ئەمەیان دەکرد. ھەندئ جارێش
ئێران ئەم ئەرکەى دەگرتە ئەستۆ. تەنانەت حزبى بەعسى سورى، کە بەلێکى ناخەزو دژ
بە حزبى بەعسى ھۆکمرانى عێراقە، ئەویش لە ھەندئ ماوەى کەمدا بەشداری کۆمەک
کردن بەم شۆرشەى کوردی کردووە.

"ئەى شێر پشت بە چنگ و بازووی خۆت بەبەستە، چاوەروانى پەحمەتى پیاوچاکان بە
تەنیا، بێ سوودە". ئەم پیاوہ بە درێژایی تەمەنى خۆى بەپێى ئەم پەندە کوردی
یەکۆنە چووە بەرپۆتە. جۆزى بێرکردنەو شۆزى ژيانى دەقاردەق رەنگدانەوہى
بێرکردنەو ھۆکارەسات و تەلێدپاکانى گەلى کورد بووہ. ھەموو ژيانى ناوێنەيەکی
بالاڤاى راستەوخۆى کول و کۆفانى ئەم گەلە بوو.

شەوێک، لە بارەگای سەرەکی بارزانی، لە حاجى نۆمەران و سالتیک بەر لە نەسکۆی
۱۹۷۵ دیمانەیکەم لەگەل بارزانیدا کرد کە شەوێکى تەواو خایاند، ھەردوو کورەکەى
(ئیدریس و مەسعود) و تەرجومانى کورەى - ئەمریکى (شەفیق قەزاز)ى زمان پەوان
لەم دیمانەیدا نامادەبوون. بارزانی کە ئەو دەمە تەمەنى ۷۲ سال بوو، لەم دیمانەیدا بە
ناشکرا ناماژەى بۆ نەسکۆى نایندە کرد. ئەم پێشبینى یە زادەى ئەزمونی پتر لە
نێوسەدە کارى پێمەراییەتى و سیاسى و تێکۆشانى بەردەوام بوو لە پێنای وەدى
ھێنانى نامانجەکانى گەلى کوردو دەستەبەرکردنى مانى.

"...وەرە بە چاوی خۆت مەرگ بەدینی بەرەو پروت بیت، تۆش چاوەروانى بەکەیت و
ئەوجاش ھەر بێتێنى... وەرە ھىوات بەسەرکەوتنى یەکجارەکی ھەبێ و لە پەلەى ھەرە
خواروہى ھەرەس ھێنان دا بیت..." بەو پستەو دەستەولژانە، بارزانی دەستی بە وەسفى
بارودۆخى گشتى ئەو دەمانە کردو لەسەرى پۆی:

"...کارەکە ھەمووی لە مۆتەکەیکە یان خەونێکى ناخۆش دەچیت: بێگومان زۆر
ناخۆشە خۆت بەدینی لە جێدا کەوتوویت و چ ئەوزاریکى بەرگرت لەبەردەست دا نەبێ
یان ھیچ توانایەکی جولانت نەبیت بەم حالەشەوہ بەدینی و ھەست بەکەى دوویشکێکى
کوشندە خۆى بە نێو جەلەکانت دا بەکات و بەسەر لاقت دا سەرکەوتى و بەگاتە سەر

سنگت و سور بزانی پیوت: دندات و ده تکیوئی و هرچی یهک بکهیت هر له ناو دهچیت. نو دمه ج مده پیکت نامینن تنیا نهوه نهی چاوان بنوقینن و چاوه نوری مهرگ بکهی. نهوجا له پرتیکدا وهکونهوهی خوا فریات بکهوئی و نه یهوئی بمری، دوویشکه که لیسر سنگت لاکهوئی و لیت دوور بکهویتسهوه. له ساتدا هممو گومانه کانت ده پوتیهوه. ههست به هیتزیک نهنی دهکی، به هیتزیک نازانی سهراوهکی له کوتیهیه، ههست بهو هتزه شاراویه دهکیت به گیانتدا دیت، بهناو بهدنت دهکوی، ههلدستیت و دهست بق نریک ترین بهرد دهپیت، ههلی دهگیت و به هممو هتزو تواناتهوه به دوویشکه کهیدا دهدهیت.

سهدهی بیستم پتر له دوویشکیکی لهو بابهتهی بهخووه بیینی که ههولی دا بهسر سنگی کهلی کورد بکهوئی، هممو جارتیک کورد ناچار دهبون پر بدنه بهردو هیندهیان زات و توانا همبووه به دوویشکه کهیدا بکیشن.. بارزانی یهکان هممیشه، وخودی مهلا مستهفا، باب وباهیرانی یان مندال و نهوهکانی، لهم پروموه له ریزی پیتی پیتسهوه بون.

نهو عهشیرهتهی بهتوانای بهری جهنگلوهی ناسراوه

له ناوچه شاخوی یه عاسن یه باکوری پوژهلانی ههولیتدا، له رخی چهپی روهباری زنی کهوردا که دهپیتسه دیجلهوه، نا لهویدا موریدانی شتیخی بارزان دهین. بارزان ج جیاوازی یهکی له گهل گونده کوردنشینهکانی تری دهروبهری خویدا نی یه، یان دیمه و شویتسه واریکی نهوتوی تیدا به دی ناکرئ که سهرنجی رتوبار رابکیشیت. بهلام نهه گونده سهراویهکی تایبهتهی بزاقیکی سیاسی یه که چهندين ساله دهستی پئ کرده هیتشتا بهردوامه، نهه بزاقه دهویتیکی سهههکی له بلاوکردهوهی هوشیاری نهتهوهی کوردا دیتوهوه هانی داوون سورین لهسر داوای خودموختاری له چوارچیهی کوماری عیراقتا.

میژوی بارزان له سههتای سهدهی رابردوهوه دهستی پئ کرد، نهویش کاتی بوو که تهریقتهی سؤفیاتی نهقشبهندی له زۆریه ناوچهکانی ژیر دهسلاتی عوسمانی دا، سهههوتنی گمورهی بهدهست هینا و توانی تاجدین ناویک بهلای خویدا رابکیشیت و بیکات به موریدی خۆی له گوندی بارزان. زۆری نههرد نهه سؤفی یه نیتیانگی دهکردو خهلکی دهروبهری گوندهکی بوون به موریدو گۆی راپهلی، چونکه بیری ههرومزی بلاو دهکردموه ههندن سروت و دابی خواپهرستی داهینا که به سهماو دهفهوه نهنجام دهدران ههندیک چالاک یان دهکرد که له گهمان دهچوو. ههروهه سهههله که بزیتی یه لهو نهلقانهی موریدانی تهریقتهکه به یهکهوه دههستیت، یارمهتی تاجدین-ی دا که شۆرهت و دهسلاتی پتر پهیدا بکات، نهوه بوو نهک ههه بوو به یهکهه شتیخی بارزان و

بڼه ماله ی بارزانی یه کانی دهوروبه ری گوندی بارزان (نژیکه ی ۷۵۰ خانه واده بوون)، به لکو دسه لاتی پهری سهندو تیره دراوسیتکانی وه کو (شپروانی، ۱۸۰۰ خیزان، مزوری) و (دوله مری) شی گرتوه.

(مارک سایکس) ی روزه لاتناسی به رستانی که له سالی ۱۹۰۰ دا سهردانی نهو ناوچه کوردنشینیه کردوه که نه مرکه شریتی سنوری نینوان تورکیاو عیراق پتیک دیتی، نه روزه لاتناسه لیکولینه ویه کی له مهر پتیکهات و داب و نهریتی عشاویه کورد نه لجام داوه نه لیکولینه وی تا رزگاری نه مرش بایه خی گه وری میژوویی خوی هیه. نه پیاوه نه وی دهرخستوه که بارزانی یه کان عه شیره تیککی جه ننگاوهر به تواناو لیتهاووی وها بوون، عه شیره ته کانی دهوروبه ر لیتیان ترسان، به تاییه تی عه شیره تی هرکی ی کچه که سالانه بۆ گهرمیان و کونستان دوجاران به بارزانداهت بوون.

سهره پای نه وی که په یوهندی پته وی عه شایه ری له م سالانه ی دوا ییدا زۆر کزو لاوازیوون، که چی بارزانی یه کان، که ژمارمیان له بیست هزار کس پتره، تا کو نیتسا په یوهندی کومه لایه تی ناوخیان له په یوهندی عه شیره ته کانی دی پته وو کۆکتره.

هموو نهو شهرانه ی کورد له پتناوی به دمست هتانی نازادی خویاندا، له سهره تای نه م سده په وه کردویانه و هندی جار کیشه ی دسه لاتی شخسی شتخان و سهرانی عه شایه ریشی تن که وتوه، سهره له (بارزان) وه سهری هه لداوه. خه باتی بارزانی یه کان له سهره تا دا دژی عوسمانی یه کان بووه، نهو عوسمانی یانه ی که زۆریه ی خاکی کوردستان له ژیر دسه لاتی نه وندا بووه، نه وجا ناراسته ی نهو دمه له تانه کراوه که له دوا ی نه وان حوکی کوردستانیان کردوو همولیان داوه سنوری خویان له ناو خاکی کوردستاندا دیاری بکهن. نه مه تا سالی ۱۹۲۰ که سالی مۆرکردنی په یانی سیقه ره، درژه ی کیتسا.

تفنگ گرنه گترین مولکی شخسی یه

شیخ عبدالسلام بارزانی، یه که مین بارزانی بو که له پرووی داگیرکه رانی عوسمانی هه لگه رایه وه توانی ناوچه که ی خوی له زولم و زۆریان بخره له سیتی و نوته ریان له ناوچه که دا ترۆ بکات. ههروه ها شیخ عبدالسلام په یوهندی به رووسه کانه وه کرد. نهو رووسانه ی که له نیوه ی دوهمی سده ی رابردوه وه که وتنه بایه خدان به کورد. به تاییه تی له سهره ده ی شهریان له گه ل عوسمانیان دا. به لام عوسمانیه کان توانیان له سالی ۱۹۱۴ داو بهی مه حکه مه ودا دگایی له شاری موسل نیعدامی بکهن.

شیخ نه حمده ی بارزانی، کو به گه وری، که له دوا ی نهو سهرۆکایه تی و رتبه راتیه تی بارزانی یه کانی که وته نه ستو، هه مان رتبازی نه وی گرت به مر. به لام شیخ نه حمده شهر ی

عوسمانی یه‌کائی نه‌کرد، به‌لکو شهر ی به‌ریتانی یه‌کائی کرد که له جه‌نگی یه‌که‌می جیه‌اندا سه‌رکه‌وتنییان وه‌دست هیتابوو، و به‌تۆزی خویان وه‌کو دهم راست به‌ سه‌ر عیتراقدا سه‌پاندیوو، نه‌و عیتراقه‌ی که دوا ی دابه‌شکردنی میراتی یه‌کائی ده‌وله‌تی عوسمانی هاته دامه‌زاندن. تم دهم‌راستی و نینتیدابه تا سالی ۱۹۳۰ خایاندو له‌وه به‌دواوه حوکه‌تکی پاشایه‌تی به‌کرتگی‌راوی به‌ناو سه‌ره‌خۆ جی ی گرتوه که نه‌رکی سه‌ره‌کی بریتی بوو له پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندی یه‌کائی به‌ریتانیا.

نه‌و حکومه‌ته‌ی له به‌غدا دام‌زێن‌راو که‌وته هه‌نگاونان بۆ نه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر هه‌موو عیتراقدا به‌سه‌پێتن، پتی ی واپوو ده‌توانی به‌کو‌مه‌کی به‌ریتانی یه‌کان، ناوچه‌ی بارزانی مه‌له‌ندی شو‌پشی هه‌لایساو بخاته ژێر رکێفی خۆی و دای بڕکێشێته‌وه، بۆیه هێزێکی سوپایی بۆ ناوچه‌که‌ نارد، نه‌وه‌ی حیسابی نه‌وه‌ بکات که شیخ نه‌حمه‌د خۆی سازو تیار کردبوو، بۆ به‌ره‌رجدان‌ه‌وو غافل‌کردنی تمو هیزه‌:

نه‌وه‌وو قافله‌یه‌کی سوپایی عیتراق که‌وته که‌مینیکه‌وه که بارزانی یه‌کان بۆیان نابوه‌وه‌و پاش نه‌وه‌ی زیانیکی که‌وره‌یان لێدا ناچاریان کرد بۆ رێگه‌ی هه‌لاتن و خۆده‌ریازکردن بگه‌ڕێ. له‌م شه‌ره‌ سه‌رکه‌وتوه‌دا، که‌نجیکی تازه‌ پێگه‌یشتوو، که‌ هیشتا نیتوبانگی دهرنه‌کردبوو، رێبه‌رایه‌تی بارزانی یه‌کائی کرد، نه‌ویش برا بچوکه‌که‌ی شیخ نه‌حمه‌د، مه‌لا مسته‌فا بارزانی بوو.

و‌ترای نه‌وه‌ی عیتراق خودانی سوپایه‌کی به‌هیزو مه‌شق دیدی تازه‌ باهت بوو، به‌لام چ سه‌رکه‌وتنیکی نه‌وتۆی له‌ دژی شو‌پشگێترانی کوورد وه‌دست نه‌هیتا، نه‌مه‌ عیتراقی یه‌کائی ناچار کرد که‌ هیزی ناسمانی به‌کار به‌یتن. دیاره‌ هه‌موو حکومه‌ته‌ جیاوازه‌کائی عیتراق، له‌ هه‌موو قوناغه‌ میژوویه‌کاندا په‌نایان وه‌بهر به‌کار هیتانی نه‌و چه‌که‌، دژی کووردان بردوه‌. حکومه‌تی عیتراق نه‌مجاره‌ هانای وه‌هر هیزی ناسمانی به‌ریتانی بردو وه‌کو دوا کارتی ده‌ستی خۆی به‌کاری هیتا: به‌م جۆره‌ سالی ۱۹۳۱ و سالی پاشتریش، هیزشی ناسمانی دپندان‌ه‌ی فڕۆکه‌ به‌ریتانی یه‌کائی به‌خۆوه‌ بینی که‌ چۆن دیهاته‌کائی کووردستانیان وه‌هر په‌لامار ده‌داو گونده‌کانیان بۆردومان ده‌کردو مالی جوتیارانیان ده‌ستاندو دیه‌انکرد به‌ خۆله‌میش.. به‌مجۆره‌ به‌غدا توانی به‌ پشتیوانی راسته‌وخۆو کاریگه‌ری هیزی ناسمانی به‌ریتانیا مقاوه‌مه‌ت و به‌رگری کووردان لاواز بکات و دای بڕکێشێته‌وه‌و نه‌وجا رێ بۆ یه‌که‌ سوپایه‌یه‌کائی خوش بوو که‌ بچنه‌ ناو بارزانه‌وه‌.

هه‌رچه‌نده‌ شیخ نه‌حمه‌دی بارزانی و نه‌و په‌یاوان‌ه‌ی له‌گه‌لێدا ما‌بو‌نه‌وه‌ مقاوه‌مه‌تیکی قاره‌مانانه‌یان کرد، به‌لام هه‌ر ناچار بوون به‌ره‌و سنوری تورکیا پاشه‌کشه‌ بکه‌ن. هیزی تورکیش له‌ دهرقه‌تیک ده‌که‌را تا په‌لاماری شێخی شو‌پشگێر بدات. له‌ راستیدا توانی له‌ پشته‌وه‌ هیزشی بکاته سه‌رو ده‌ستگیری بکات و له‌ سالی ۱۹۳۵ دا بیداته‌وه‌ به‌ حکومه‌تی عیتراق. له‌سه‌ره‌تادا شیخ نه‌حمه‌د و کو‌مه‌لێک له‌ فه‌رماندو سه‌رکرده‌

کورده‌کان بۆ شاری حلله‌ی ناوهراسنی عێراق نه‌فی کران و پاشان بۆ شاری سلیمانی که نه‌و سهرده‌مه مه‌له‌به‌ندی سیاسی و شارستانی کوردستانی عێراق بوو.

شێری بارزانی

نیویانگ و دمه‌سلاتی سیاسی و هیتی سویایی بارزانی له‌ سالی ۱۹۴۳دا به‌راده‌یه‌ک پهره‌ی سه‌ندو بلاو بووه‌ که حکومه‌تی به‌غدا قه‌ناعه‌تی ته‌واوی هه‌تا که مه‌حاله‌ بتوانی به‌ هه‌ترشی سویایی و به‌زه‌ه‌ری چه‌ک، کیشه‌ی کورد له‌ باکووری عێراقدا چارمه‌ر بکات و ناگری نه‌و بزافه‌ چه‌کداری یه‌ی که له‌وێنده‌ر هه‌لایسابوو به‌ته‌مه‌رتنێ، نه‌و بزافه‌ی بووه به‌ هه‌وین و به‌شیک له‌ به‌زوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی نه‌ته‌وه‌ی کورد، بۆیه‌ وه‌زاره‌تخانه‌ی عێراقی به‌ سه‌روکایه‌تی نوری السعید هه‌ستی کرد ناچاره‌ گفتوگۆ له‌گه‌ڵ بارزانی دا بکات، هه‌ر بۆ نه‌م مه‌به‌سته‌ وه‌زیرکی کورد، به‌ پله‌ی وه‌زیری ده‌وله‌ت دامه‌زرێنرا که هه‌موو نه‌رکیکی بریتی بێ له‌ گفتوگۆ له‌گه‌ڵ شوێشگه‌ڕانی بارزانی دا.

یه‌که‌م سازش که حکومه‌تی عێراق له‌گه‌ڵ بارزانی دا کردی بریتی بوو له‌ دان نان به‌جۆره‌ نێداره‌یه‌کی ناوچه‌یی له‌ بارزان داو رێگه‌دان به‌خه‌لکی بارزان که چه‌کی شه‌خسی خۆیان پێ بێ. به‌لام وه‌زیره‌ عێراقی یه‌ روه‌گه‌زه‌رسته‌کان، هه‌ستیان کرد نه‌م کاره‌ی نوری السعید رێگه‌ بۆ ته‌نازولی زیاترو له‌به‌ر داهه‌تانی پتر بۆ کوردان خوش ده‌کات و نه‌مه‌ش له‌ ناینده‌یه‌کی نزیکدا ده‌بیته‌ مایه‌ی هه‌ره‌شه‌کردن له‌ یه‌کیتی ی و یه‌که‌پارچه‌یی خاکی عێراق.. دیاره‌ و یستی نه‌م وه‌زیرانه‌ له‌ نه‌ه‌جامدا سه‌ره‌که‌وت و گفتوگۆیه‌که‌ که‌یه‌ه‌ کۆیره‌ کۆلان و پاشان به‌ یه‌که‌جاره‌کی ده‌سته‌به‌رداری بوون، نه‌مه‌ش بووه‌ مایه‌ی سه‌ره‌ه‌لدانی خه‌لته‌ی هه‌لایسانی شه‌روکه‌شتار به‌ درێژایی سنووری ناوچه‌که‌. به‌لام بارزانی، سه‌ره‌پای تیکچون و هه‌ره‌س هه‌تانی په‌یوه‌ندی هه‌ردوولا، به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر په‌یوه‌ندی کردن له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تداو توانی له‌ نه‌ه‌جامدا قه‌ناعه‌ت به‌ ده‌وله‌ت بکات که ژماره‌یه‌ک نه‌فسه‌ری سوپای عێراقی به‌ ته‌سل و فه‌سل کورد، وه‌کو نه‌فسه‌رانی په‌یوه‌ندی دا به‌زه‌رتنێ که نه‌رکیان نه‌وه‌یه‌ی رێگه‌یه‌کی گونجاو بدۆزنه‌وه‌ بۆ ده‌رچون له‌و کۆیره‌ کۆلانه‌و نه‌که‌ر کرا بۆ چاره‌سه‌ری هه‌موو مه‌سه‌له‌که‌ به‌ رێگه‌ی ناشتی.

رائد عزت عبدالعزیز نامیدی که موواسلی تایبه‌تی وه‌سی بوو، له‌گه‌ڵ موقه‌ده‌م امین ره‌واندووی دا، به‌ونه‌ جێ ی متمانه‌ی بارزانی و عێراق و به‌ریستانی یه‌کان که به‌رپه‌ره‌ری راستی هوکی تازه‌ بوون. نه‌و نه‌فسه‌رانه‌ توانیان شیخ نه‌حمه‌د بارزانی که هه‌یشه‌ا هه‌ر رێبه‌ری ره‌سمی عه‌شه‌یره‌ته‌که‌بوو، نازاد بکه‌ن و له‌ تاراوکه‌ بیه‌گه‌رینه‌وه‌. چه‌ند بارزانی یه‌کان له‌ ده‌وری نه‌و نه‌فسه‌رانه‌ رازی بوون، به‌غدا نه‌وه‌نده‌ لییان نا‌رازی بوو، به‌تایبه‌تی کاته‌ی که حکومه‌ت بۆی ده‌رکه‌وت که هه‌ردوو نه‌فسه‌ری نێربراو نه‌ندامی کۆمه‌له‌ی نه‌پیتی (هه‌وا) بوون، نه‌و کۆمه‌له‌یه‌ی که هه‌له‌بۆرده‌ترین کوردی شاره‌کان و رۆشنه‌بیران و نه‌فسه‌رانی کوردی ناو سوپا و پولیسی له‌ ریزه‌کانی خۆیدا رێک خه‌ستبوو.

له لایه کی ترهوه، پایه ی سویایی بارزانی، به حوکمی هیرشه سرکه وتوه کانی بۆ سربازخانه مه خفهری پۆلیس، بهرز بوهوه، له باری سیاسیشهوه، پایه ی تهولو بهرز بوهوه، به تایبه تی که عه شیرته کانی دی به ریزه وه ناماده یی خۆیان ده بری که به گه لی بکه ون و گوێ رایه لی بن.

هموو نهمه کردی به کاریک که پتر متمانه به خۆی پهیدا بکات و هه لوستی توندتر بنوێنت و داوای پتر له دهلته بکات. دیاره دهلته نهمه ی به زیاده رۆیه کی زۆر زانی و ئیدی له هه سه لهیدا نهما، به تایبه تی کاتی که بیی ناوچه ی پتر ده چنه ریزی شوێشه وه گوێ رایه لی و پشتیوانی خۆیان بۆ بارزانی راده گیه بن، بۆیه به مه بهستی ته بهی کردن هیرشیککی سویایی بۆ ناوچه که فری کردو سه رتا له ده شته کانی دیجله وه فورانه وه به پشتیوانی یه کی چری هیزی ناسمانی به رستانی یه وه دهستی پێ کرد.

نه فسه رتکی گهنج به نیتی عبدالکریم قاسم، فه رمانده یی نهم هیرشه ی ده کرد. بارزانی بۆ یه که مه جار له ژانیا خۆی له به رانه ر نه فسه رتکی لیته اتودا بیی یه وه که له چهند نه به ردو مهیدانیک دا به سه ریدا سه رکه وێ و ناچاری بکات پاش هه ندێ تهق و توق و سوکه شه ر پاشه کشه بکات.

کاتی بارزانی بۆ به دیار کهوت که چ مه فه رتکی نی یه، به رپاری دا به ره و سنوری نێران پاشه کمه بکات و پاشان له گه ل نزیکه ی سن هه زار پێشه رکه و نو هه زار رۆله ی عه شیره ته کهیدا، په نا وه به ر نێران به رن. هه ر که چوونه خاکی نێرانه وه، بارزانی په یه ونه ی به هیزی کۆماری مه هاباده وه کرد که تازه له وێن ده ر دامه زرابوو. بارزانی له خزه ته ی کۆماری مه هابادا مایه وه تا نه و رۆژی هیزی نیروی نێرانی له نیتی به رد، هه نگینه ی بارزانی به خۆ نزیکه ی (۵۰۰) سه د کهس له با شترین یا وه رو جه نگا وه رانی یه وه په نای وه به ر یه کیتی ی سو فیه ت به رد.

بارزانی، به خه ونیش ته وه ی به خه یالدا نه ده هات که. نهم نه فسه ره عێراقی یه که نهجه، عبدالکریم قاسم، رۆژی له رۆژان ده به تته هۆی که رانه وه ی وی له یه کیتی سو فیه ت، دوای یازده سال غه ربی، نه ویش که رانه وه ی قاره مانیککی سه رکه وتوی پێزارو بایه خ پێدراو.

عبدالکریم قاسم، توانی به هۆی کو ده تابه کی سویاییه وه که خۆی رێ به رایه تی کرد، له به ره به یانی ۱۹۵۸/۷/۱۴ دا حوکمی پاشایه تی هاشمی به رو خێنت و رۆژی کۆماری رابه گیه ن. نه وه بوو بارزانی پاش زنجیره رووداوێکی به ره هیواو بن هیوایی جارتکی دی بۆ عێراق که رایه وه.

په ندیک کۆنی کوردی هه یه که نهم حاله تی بن هیرایی و هیواداری یه به مه رجیک له مه رجه کانی که یشته مراد ده زانی و په نده که ده لی: "پاش هه وت سالان پێکردن، پاش

دیرانی حەوت پیتلاری ناسن، پاش گۆزانی حەوت شتان و ئەنجامدانی حەوت نەزکان، پاش هەموو نەمانە نەوجا دەتوانی بگهیه مرادی خۆ.

نەمانی بەشە

ادریس بارزانی، بە دیار گۆزە کراوە کەموو لە ڕۆژی ۵/۳/۱۹۷۹ دا هەموو نەم قۆناغانی ژبانی بارزانی بۆ ناوێری ماتەمباران و ماتەمگێڕان گێڕایەموو. هەروەها لە خۆتێبە کەیدا باسی پەرمە نەندەکانی وەزەح و حالێ ناوخوازی عێراقی کرد، پاش ئەوەی عبدالکەریم قاسم شۆڕشی ۱۹۵۸ ی بەرپا کردو پاشان گەڕانەوەی بارزانی و یاوەرەکانی، لە غۆڕبەتێ یازدە سالە، دیارە زۆریەکی نامادەهێوان ئەو ڕووداوانەیان لە بیر ماوێ. لە دوو سالی یەکەمی پاش نەم شۆڕشەدا گەلیک هەول درا بۆ وەدی هێتانی پێشکەوه ژبانی ناشتیانە لە سەر بناغەی بەرەو نیشتمانی کە نوێنەری هەردوو گەلی عەرەب و کورد لە عێراقدا بگرتتە خۆ هەول بەدات نوتونومی بۆ کوردستانی عێراق بەهێنیتە دی.

بەلام هەموو نەم هەول و کۆششە بەفێرێ چون، لە ئەنجامی ئەو ناکوکیانەی کە لە مەر بەشی ناوچە کوردنشینەکان لە دەرامەتی نەوتی بێرە نەوتەکانی کەرکوک و خانەقین، چێ بوون. لەم ناکوکی یەدا کوردەکان لەسەر هەق بوون، چونکە نەم بێرە نەوتانە لە خاکی کورداندا بوون.

نا بەمجۆرە حالەتێکی لە بابەتی شەری نەهلی بە درێژای سالتی ۱۹۶۰-۱۹۷۰ چێ بوو. نەم حالەتە پاش شەرو کۆشتاریکی خۆشناوی دژواری نەوتۆ کە خەریک بوو هەردوولایەنی شەرەکە لە نێو بەرێ، بە هۆدەنەیکێ چوار سالی کۆتایی هات، کە دەبایە لەو چوار سالەدا بەینێ نەخشەیکێ زەمەندار، داخوازی یەکانی کورد لە بەشە دەرامەتی نەوت بەهێنیتە دی.

کاتێ کوردان، لە سالی ۱۹۷۴ دا سەریان کرد مەحالە ئەمجارەش بە مافەکانی خۆیان بگەن، ناچاربوون جارتیکی دی دەست بەدەنەوه چەک، بەتایبەتی دواي ئەوەی شای ئێران و وەزیری دەرەوی ئەو ڕۆژگاری ئەمریکا (د. هنری کیسنجر) گەلیک بەلێنی چەوریان دا کە هەموو جۆرە کۆمەکیکی کورد دەکەن تا بتوانن ڕووبەرۆی عێراقی یەکان بەرەستەنەوهو خۆبگرن، بگرە لەمەش هەلیان بوارد و بەلێنی کۆمەکیکی وەهایان دا کە بتوانن بە سەر عێراقی یەکاندا سەر بکەون. مەن هەلم بۆ رەخسا بەر لە سال و نیوێک لە هەلایسانی شەرەکانی یەهاری ۱۹۷۴ دا کە بەدژوارترین و سەخت ترین شەری مێژووی کورد. دەوێردێ، دیمانەیکێ ڕۆژنامەوانی لەگەڵ بارزانی دا ساز بەدم. لە شۆتێکی تری نەم کۆتیبە دا دیمەوه سەر ئەو دیمانەیکێ کە چەند دیمانەیکێ تری بە دوو دا هات.

سەفەرکردن بۆ کوردستانی عێراق لەو قۆناغەدا و لە سایەی هودنە ی ناشرادا کاریکی ناسان بوو. سوپای نێران و ساواکی نێرانی رتگە ی هەر رۆژنامەنوسێکی رۆژاواپیان دەدا کە بیهوێ سەری کوردستانی عێراق بدات، لە مەرز ناودیو بێت، بە مەرجێ نوێسراوی تایبەتی بۆ سەرکردایەتی کورد پێی بوايە، چونکە سەرکردایەتی کورد، بە پێ نوێسراوی تایبەتی رێیان بە کەس نەدەدا بێتە خاکی عێراقەوه.

هەر کە لە ئوتیلی (تاران هیلتون) لام دا، ئوتیلێک بوو ئەو دەمانە هەموو مەرج و پێتوێکی ئەوروپایی تێدا بوو، کوردیک هااتە لام و داوای ئەو نوێسراوو راسپێرانیە ی لێکردم کە لە دەزگاکانی دەری ی شۆرشێ کوردم هێنا بوو. زۆر بەوردی گەوتە پشکنینی ئەو کاغەزە ی کە زۆر بە چاکی بە تەبێ ناوی پێچرا بۆوه، پاش ئەو ی دڵنیا بوو لەو ی کە هەموو شتێک تەواوه. قۆناغەکانی تری سەفەرەکە ی بۆ شەرح کردم، تێ ی گەیاندم کە سبە پێت لە فرۆکەخانە ی رەزاییە ی نازراییاجانی نزیک ی ناوچە کوردی یەکان پێشوازی دەکێم. نیدی لەوێوە دەبێت بۆ سەر سنورو لەوێشەوه دەبەرەوه و دەگەمە سەرکردایەتی کورد. بەمجۆرە قۆناغەکانی تری سەفەرەکەم پێ چ کۆسپێک بەی.

(قەلەو و باریک) کە تیمی نمونە ی پیاوانی ساواک بوون، لە فرۆکەخانەکەدا چاوەنۆرم بوون. کابرای باریک، کە قاتێکی نیشالی و کراسێکی حەریری لە بەر بوو، مەن و وێنەرەکە ی هاوێم ی لە بازگە ی پشکنینەوه، پێ ئەو ی تەفتیش بکێین، بەرێی کرد، بەلام ئەو ی تریان کە دەتگوت کەسایەتی یەکی تاوانبارە و تازە لە فلیمیک جاسوسی هەڵاتووه، قەلەوێکی کەتە بوو، نامادە بوو بۆ جێ بە جێ کردنی هەر داوایەکی کە لێ ی بکێن. جانتاکانی هەلگرتین و خستنی یە ناو جیبێکی لاندروڤەرەوه کە لە بەردەم فرۆکەخانەکەدا چاوەروانی دەکردین. لاندروڤەرەکە هیچ رەقەمێکی عێراقی یان نێرانی پێتو نەبوو.

عوێمەر پێشەوه ی، کە لە نزیک ی لاندروڤەرەکە وەستا بوو، یەکەم پێشمەرگە بوو کە چاوم پێ ی کەوت. خۆ ئەگەر جەلەکانی نەبوايە وامدەزانی سەربازێکی یەکە یەکی سوپای جەوێلی یە لە (بایرن) یان (شتایەرمارک) یان یەکە یەکی سوپای ئەسکاتلەندی، بە قۆ زەردو چاوه شینەکانیا. تۆزێ دیکەتی داین و پرسنی: ئەلمانین؟ دوا ی ئەو ی سەرم بۆ لەقاند گوتی: "ئەلمان ی باشن". جگە لەم دایەلۆگە کورتە، نیدی ناشایەتیمان لە سنوری خێر هاتن و جگەرە بە یەکتەردان تێ نەپەری. ئەم پێشمەرگە ی، بەلاندروڤەرەکە ی، بەرێگە یەکی قیرتاودا بەردینی کە دوا ی ماوێ بەک بوو بە گۆ. لە پێشدا بە مهابادا و ئەوجا شۆ و پیراشاردا تێ پەزی و بە رێگە یەکی باریکی توناو تونی شاخاری ناوێندی دۆلێکی قول دا بەردینی. هێندە بە خێرای لاندروڤەرەکە ی دۆزۆت پیاو هەترەشی دەچوو، ناوێ ناوێ سەزیرکی مەنی دەکرد، وەکو ئەو ی بیهوێ

بزانی که داخو نم نهلمانی یه تنیشتی لم سهفهره پر مهترسی و رنگه تووشه دهترسیت یان نا.

له چند بازگه یه کی نیرانی دا، لاندروقه ره که بیان راگرتین، نم بازگانه به بن نوسراو نیزی تایبته ری تی په پوونی چ نوتومبیلیکیان نه ددها. نمو نوسراوه نیتمه پیتمان بو، له هه موو بازگه کان ده بخوارد. بازگه یه کی ترمان بهی و نهوجا نوتومبیلکه مان راوهستا تا دواي سهفهرتیکی سنی سعاتی پشوویهک بدهین.

تاریکی، بهره بهره هیرشی بو نو قهلا نیرانی یه دهیتنا که جیتمان هیشتبوو. بینایه کی زور گه وره بوو. پین دهچو بهر له هزاران سال رۆنرابین. گۆمه له شاخیتی رووته نی پک و رۆد دهپروانی یه نمو جاده خاکی یه به نیتو دۆله که دا تی ده به پی. له دوری پیتیچ سه دمه تری نیتمه، جوتیاریکی کورد، به جوتینک گاجوت، زهوی ده کیلا. بیتدهنگی بالی به سهر ناوچه که دا کیشابوو، نه سرته، نه خشپه یه پهلکی درختان و نه جریویه پاساری چۆله کان ده هات. تنیا دهنگی مه کینه ی نوتومبیلکه نم بیتدهنگی یه شفق ده کرد. دواي پشوویه کی کورت، وه پی که وتینه وه. که چوینه گه روی دۆله که وه، عومهر پیتیچی کرده وه و رنگه یه کی لاوه کی گرت بهر که بهر بهره ویت به پی ی شاخه کی بهرانبه رمان بهرزو بهر زتر ده به وه.

له پر چند مالیتیکی له دارو هه سپهر دورست کراوی قوره پهست کراومان لی به دیار که وتن. ده وری بهری ماله کان له سه ره تاوه چۆل و هۆل بوون و به نی به مشری لی دیار نه بوو. که چی له پرتکاو پاش نه وه نیشاره تیتیکی بهچوک له نوتومبیلکه ی نیتمه وه درا، نمو ناوچه کپ و خاموشه گۆراو بوو به پوره ههنگیتی چالاک.

پاش یهک دهقیقه ره تلیتیکی سنی ریزی که نزیکه ی ۳۰ پشمه رگه ده بوو، له بهر ده ماندا قوت بووه و به هره که یه کی سویایی خیرا تفهنگه کانیاان خستنه سهر شان و نهوجا دایان نایه وه سهر زوی. نهوجا عومهر نه مریکی سویایی پتکردن و بوون به دوو گرویه وه. گرویتیکیان به خیراییه کی سهر سوپهینه رکه وتنه هه لوه شانده نه وه و لیکه ده وه ی تویتیکی ره شاشی ناوه نجی. گروپی دوو همیش که وتنه هه لوشانده نه وه و لیکه ده وه ی تویتیکی دۆه تانگ.

هر چندم کرد، بزانی مه بهست لم غایشه سویاییه چی بوو، بیتوده بوو. کاتی عومهر به شانازی یه وه سیری کردین و پرسی: "باشه؟ به دلان بوو؟" نهوجا له مهسه له که حالی بووم. تومه ز میوانه کانیاان "نیتمه" له نهلمانیاوه هاتوون و نهلمان هه میشه سه رازی چاک بوون، تا نایم جۆره حوکم له سهر توانای زهبت و رهبتی پشمه رگه بدهین و هه لی بهسنگینین. له راستیدا غایشه سویاییه که زور چاک بوو، بوته وه لامان دایه وه: "به لی باشه".

بارزانی، به خۆی یه کینک بووه له وانێی که نه لمانی خوش ویستوهو به چاوی ریزهوه سهیری کردوون. من له سهراوهی باوه پیکراوهوه بۆم ده رکموته که مه سه له که نه نیا بهوهندهوه نه وهستاوه که کورد، به تابهتی نهوه کوتهکان، کوردو نه لمانیان به خزم و هاو نهژاد زانیوه و ههردوو مه لاله تیان به هندو- نه لمانی زانیوه، بگره بارزانی سوور بووه له سهراوهی به گوتهانی نه لمانی ردینی به تراشیت.

گهشتیک بۆ نێو پهلوانی ئازا

به تاریکی گهشتینه حاجی نومهزان، گهشتینه نهو بارهگا سهراوهکی یه که دیانه رۆژنامهوانی یه که مان تیندا له گهله بارزانیدا کرد، ئهم شوینه له سالانی ناشتی دا خوشترین هاورینه ههوار بوو به لای خه لکی دوه له مه ندو پایه داری به غداوه، و دهکرا راوه پلنگ و گورگی تیندا بکری. بهلام ده سالیک بوو، بوو بوو به پاش بارهگای گهروکی سهراوه تیهتی کورد.

دیهن و روالهتی بارزانی، ریک له دیهن و روالهتی نهو کوردانه دهچوو که کارل مای له رۆمانه به نیو بانگه کهیدا (گهشتیک له کوردستانی کتوی) دا، وهسفی کرد بوون... نوسخه یهکی خاکی له جلی نه تهوهیی، کراسیکی ده لپی کورت، شهروالیک فاش و فوژ، پشتینیک قوماشی رهنگاو رهنگ که بارزانی خه نهجه ره که ی پیندا کردبوو، دارجگه ره یهکی درێژ، جامانه یهکی سوور، دیهنی بارزانی جگه له مانه، جوونهت و زیوهکی ده نواند.

ههرا چهنده ژمه رال هه ندی کورته بالا بوو، بهلام که سایه تی یهکی به هتزو کاریگه ری هه بوو، له یه که م چاوپیکه و تن دا نه مه م بۆ به دیار که و ته. چاوه ره شه کانی که پرشنگیان ده دا، هه موو سوچیک ژوره که ی به و ردی ده پشکنی. لۆچه قوله کانی ده موچاوی سام و تام و هه بیه تیک پر جوونه تیان پی ده به خشی. به درێژایی دانیه شته که مان، ئهم سام و تام و هه بیه ته له سیمای نه ره و ی یه و و بالی به سهرا دانیه شته که دا کیشا. نه و وینه یی له م دانیه شته دا، ده رباره ی بارزانی له لام دروست بوو، وینه یه که بوو گوزارشتی له جوامیری یه کی جهنگاوه ری سهرا کیشی چاره و نس ئالووو دژاری رۆمانسی ده کرد، سهرا ره یی نه و ی که ژبانی بارزانی زۆر دوور بوو له هه موو رۆمانسیه تیکه وه.

ههرا چهنده بارزانی، له مندالی و گه نه جیدا ساده ترین په لکانی خوتندن وفیر بوونی له سهرا دهستی مه لاکانی گوندی خویان ته واز کرد بوو، که نه و مه لایانه به خویان نیمچه خوتنده واز بوون، نه و جاش توانا و به ره ره یه کی یه که جار گه وری هه بوو له مونا قه شه کردندا، زۆر به جوانی بابه ته جوژاو جوژه کانی پیکه وه گری ده دان، تیشکی ده خسته

سەر جووه‌رو ناوه‌ڕۆکی بابەتی دیاریکراو. جگه له بلیمه‌تی ی سوپایی، شاره‌زاییه‌کی ته‌واوی له پێداویستی یه‌کانه‌ی مئاوه‌ری سیاسیدا هه‌بوو له پێتتاوی دۆزی کوردا. به‌ حوکمی ژبانی ئالوزو پر دهریه‌ده‌ری فێری زمانێ فارسی و عهره‌بی و روسی بوو. سهره‌ڕای نه‌وه‌ی متمانه‌یه‌کی زۆری به‌ خۆی هه‌بوو، و به‌خۆی ده‌نازی، دیاره‌ روژانی تهممه‌نی درێژو و ده‌ستکه‌وته‌ زۆره‌کانه‌ی هه‌قیانه‌تی ئهم سیفه‌تانه‌یان ده‌سه‌لماند، نه‌جاش زۆر به‌ وردی سنووری خۆی ده‌ناسی و ده‌زانی.

زۆر به‌ وریایی گوێی له‌ به‌رانییه‌ره‌که‌ی ده‌گرت، به‌ تایبه‌تی نه‌گه‌ر باسه‌که‌ی له‌مه‌ر بابه‌تێک به‌وایه‌ ئه‌و شاره‌زایی لێ نه‌بوایه‌ یان پێشتر نه‌ی بیستبوایه‌. هه‌روه‌ها پرسیا‌ری له‌ میوانه‌ ته‌ووریا‌یه‌کانه‌ی، ده‌رباره‌ی هه‌ندێ بابەتی دوری تایبەت به‌ ئاسۆی دورتر له‌ واقیعی کوردستان و ناوچه‌که‌ ده‌کرد. هه‌رگیز له‌ زانیاری تێر نه‌ده‌بوو، هه‌ر نه‌مه‌ش هانی ده‌دا ده‌ره‌قی هاتنی ئه‌و جو‌ره‌ میوانانه‌ له‌ ده‌ست نه‌دات و زانیاری تازه‌یان لێ وهریگری و بیخاته‌ به‌ر زانیاری یه‌ به‌رفه‌ره‌ هه‌مه‌ لایه‌نه‌کانه‌ی خۆی.

یه‌که‌م دیدارم له‌ گه‌ل بارزانی دا شەش مانگی‌ک به‌ر له‌ ده‌ست پێک‌دانه‌وه‌ی شه‌ری سالی ١٩٧٤ بوو. که‌ش و هه‌وای گشتی به‌ ناشکرا نه‌وه‌ی ده‌ره‌ده‌ست که‌ شه‌ر ده‌بیسته‌وه‌. مه‌فره‌زه‌کانه‌ی رمشاشی بریتی نینگلیزی و دۆشکای روسی، شه‌و و روژ له‌ سه‌نگه‌ره‌کانه‌ی خۆدا به‌وون و سازو ته‌یار به‌وون بۆ به‌ره‌رچدانه‌وه‌ی هه‌ر هێرشێکی زه‌مینی یان نینزالی ناسمانی له‌ لایهن هێزه‌کانه‌ی عێراقه‌وه‌.

له‌م دیداردا بۆم ده‌رکه‌وت که‌ بارزانی چه‌ند تینۆی زانیاری و شاره‌زا به‌وونه‌. زیاد له‌ جارتیک رووگیر و شه‌رمه‌زاری ئه‌وه‌ به‌ووم که‌ نه‌مه‌ده‌توانی وه‌کو پیتیوست وه‌لامی پێرسیا‌ره‌کانه‌ی له‌مه‌ر هه‌ندی بابەت که‌ له‌ راستیدا کاری خه‌لکی تایبه‌تی و پسه‌پۆر به‌وون، به‌ده‌مه‌وه‌. چونکه‌ ده‌مزانێ زۆری حه‌ز له‌ بابەتی فه‌له‌کی یه‌، بۆیه‌ ته‌له‌سکوپێکی ناسمانی دوا مۆدێلی کۆمه‌پانیای (زایس)م به‌ دیاری بۆ هێنا بوو.

من حه‌زم ده‌کرد راسته‌وخۆ له‌ گه‌ل بارزانی دا بکه‌ومه‌ باسی ئه‌و بابەته‌ سیاسی و سوپا‌ییانه‌ی که‌ خۆم بۆ ئاماده‌ کردبوون، به‌لام ئه‌و سه‌ره‌گره‌می ته‌له‌سکوپه‌که‌ بوو، بۆیه‌ ناچار به‌ووم بۆ وه‌لامی ئه‌و پرسیا‌ره‌انه‌ی بکه‌پێتم که‌ ده‌رباره‌ی مه‌ودای دیتن و توانای گه‌وره‌ کردنه‌وه‌ی تیشکۆ و لایه‌نه‌کانه‌ی تری ته‌له‌سکوپه‌که‌، ده‌یکردن.

هه‌روه‌ها حه‌زی ده‌کرد رای من ده‌رباره‌ی ململانی و رکه‌به‌ری کۆمه‌پانیا ئه‌لمانی و کۆمه‌پانیا یابانی یه‌کانه‌ی ته‌له‌سکۆب سازی به‌زانی و ناخۆ کاردانه‌وه‌ی نابووری ئه‌لمانی له‌و رووه‌ چ ده‌بیست. ناخۆ نه‌و حه‌یمایه‌ گوهرکی یه‌ی که‌ ئه‌لمانیا دا‌ینه‌وه‌ کافی یه‌ بۆ پاراستنی به‌ره‌مه‌کانه‌ی له‌و موئافقه‌سه‌ی که‌ له‌ نه‌عجای هێتانی که‌له‌یه‌لی هه‌رزانه‌وه‌ چن

دهبیت. له گهل زور پرسیاری دیدا که ناچار بووم بکه و مه مونا قه شه کردنی، به لام که خوم له گهل ته رجومانه کوردی یه که دا به راورد ده کرد. زورم که یف به خوم دهات، چونکه حالی من زور لهو باشتر هو.

نمو پیاوه قانونی دولی له زانستگهی هارقه ردی نه مریکی خوتند هو؛ ریک لهم بارودوخدا که شه به ردهر که ی به کوردان گرتبوو، و همپرستی هه لگیرساها، هه لده گیرسا، له بهر پیوستی کورد به خه لکانی وه کو نمو، په یوه ندی به شوشی کورده وه کرد هو. نم به له نگازه هر گیز باوه ری نه ده کرد ناچار بین نم باه ته زانستیهانی که له بهر ته دا کاری نمو نه بوون و خوشی بو ناماده نه کردبوو، بوو شیوه کوت و پره که وتنه ناو مونا قه شه که ی من و بارزانی یوه، ته رجومه بکات.

شتیکی دیم له بارزانی بهنی که زورم به دل بوو، نه ویش نموو بوو که له راده به در قه دری نمو کورده خاومن پله زانستی و خوتندوارانی ده گرت، هه میشه له رزی پتیشه وه ی داده نان و له شوشدا پله و پایه ی ده دانتی. (دانا شمیث) رۆژنامه نویسی (نه مریکی) ش همستی بهمه کردوه و له کتیبی (گه شتیک بو ناو پیاوانی نازا) نامازی بو کردوه.

کلاشنگوف و کو نیشانه یه کی په یه شه خسی

هر له بهر نم هویه بوو، زور جار نمو قوتا بهیانی ده یانویست په یوه ندی به ریزه کانی شوشه وه بکه، روو به رووی کهسانیک ده بونه وه که پیتیان ده و تن بارزانی وای به چاک ده زانی که به گه رتیه وه بو قوتا به خانه کان و خوتندن ته و او بکه تا له دوا رۆژدا وکات به سه ره خویی وهره گرین، خزمه تی زیاتری گه لی کورد بکه. وام بو ریکه وت ژماره یه که لهو قوتا بهیانه بدینم، که له لایه که وه شانازیان به وه ده کرد که بارزانی نه و نه قه دری زانست و قیر بوونی لایه، و له لایه کی دی یفه دلپان به وه وه نه بوو بهر دوام بن له سه ر خوتندن و خوتندیان پت چاکتر بین له پتشمه رگایه تی.

له ناخرو نوخری هاوینی ۱۹۷۴ و پاش نه وه ی جارتیکی دی شه له کوردستان هه لایه یسایه وه، سه ر کردایه تی کورد (طارق. ن) یان وه کو ته رجومان به گهل خستم، تا به درژیایی مانه و هم له کوردستاندا یا وهریم بکات. طارق، هیشتا ۲۴ سالی پر نه کردبووه. دوو مانگ بوو له نه مستردام هاتبووه، له وئ نه ندازه ی کاره بایی خوتند بوو، و خوی ناماده ده کرد که له قه بی نه ندازیاری کاره بایی وهریگری.

طارق، جکه له زمانی نینگلیزی، زمانی هۆله ندیشی ده زانی، که خوشه ختانه منیش بایی نه و هم ده زانی که کاروباری خومی پت رای بکه. نم کو ره کلاشینکوفیکی تازی وهرگریبوو، هه لبه ته نم تهنه که وه کو نیشانه ی پایه یه کی تایبه تی، مایه ی شانازی و سه ر به رزی خاونه که ی بوو.

سواری لاندروڤهه برهون، بهرنگه‌ی هاملتون دا بردینی. نهم رینگه‌یه به ناوی نهم نندازیاره نیوزیلاندی یهوه نیونرا بوو که له سی یه‌کانی نهم سه‌ده‌یه‌دا سه‌ر په‌رشتی کردنه‌وی کرد بوو. لاندروڤه‌ره که بهو رینگه‌یه‌دا (هاملتون) بهروو روژ هه‌لاتی بردین. رویاری رهواندوژی به‌گیتن و پر شه‌پۆل، شان به‌شانی جاده‌که نشیۆ ده‌به‌وه. که لاندروڤه‌ره که چوه نیو دۆله قۆله‌که‌ی نهم به‌رو نهم به‌ری جاده‌که‌وه، له پر راهه‌ستا. نزیکه‌ی ۳۰ خیتوه‌تی سپی گه‌وره‌و ریزه خیتوه‌تیکی تایبته به‌کۆپ وکۆبونه‌وه‌م به‌ر چاوکه‌وت.

چهن‌دین کۆمه‌له‌ لاو به‌ریز دانیشتیون و گۆتیان له‌ ماموستاگانیان ده‌گرت. نهم دیمه‌نه ناشتی یهو نهم گه‌ش و هه‌وا شه‌راوی یه‌ کورجا مه‌رحه‌با. به‌ تایبته‌ی که هیتی ناسمانی عیراق، هه‌ر جوله‌یه‌کیان له‌ دۆله‌که‌دا به‌دی بکهدایه، بێ سێ و دوو به‌ موشه‌ک و بۆمبا دای ده‌بیترا. به‌لام نهم سه‌رسامی یه‌م زۆری نه‌خایاند، تومه‌ز نیترانی یه‌کان توپ‌تیکی موشه‌کی (هه‌نتر- هوک) ی دۆه‌ فرۆکه‌یان له‌ سنوری نیتران و عیراقداو له‌ دووری چهند کیلۆمه‌تری نیروه‌ داناهه‌و. دیاره‌ نهم موشه‌ک و رۆکیته‌ کاریه‌گرانه‌ په‌تشته‌ر چهند فرۆکه‌یه‌کی سیخوی و (توپولیف) ی عراقییان که‌ ویستبویان له‌ سنوری ده‌ولی نزیک بینه‌وه، خستبوه‌ خوارێ. بۆیه‌ له‌و ساوه‌ فرۆکه‌وانه‌ عیراقیه‌کان به‌ سه‌ر نهم ناوچه‌یه‌ی خاکی کوردستاندا نه‌ده‌فین.

طارق، له‌ لاندروڤه‌ره که‌ دابه‌زی. به‌ کلاشنکۆفه‌که‌ی و هه‌ر به‌ ناسمانه‌وه‌ بازنه‌یه‌کی کیشا که‌ هه‌موو خیتوه‌ته‌کانی گرتوه‌: "له‌ویدا ده‌توانی نهم قوتابپانه‌ بدینی که‌ ناچار کراون مه‌سه‌له‌ بیرکاری یه‌کان به‌خوین، یان ریزمان و ده‌ستوری زمانی عه‌ره‌بی و کوردی به‌خوین، پاشا نهم‌وی ژه‌نه‌راڵ قاییل نه‌بوو بێن به‌ په‌تشمه‌رگه‌."

پاشان له‌ دانیشتیکی چا‌ خواردنه‌وه‌دا، له‌ به‌ریرسی زانسته‌که‌م زانی که‌ خۆی و ده‌سته‌ی مامۆستایان و هه‌موو قوتابی یه‌کانی زانسته‌گی سلیمانی ناچار بوون له‌ به‌هارد له‌تاو زه‌هرو زه‌نگی هوکمرانانی به‌غدا هه‌لێن و په‌یه‌ندی به‌ شۆرش کوردوه‌ بکهن. "نه‌خپه‌ر هه‌لنه‌هاتین" به‌ریسه‌که‌ به‌و جۆره‌ رسته‌که‌ی خۆی راست کردوه‌و له‌ سه‌ری رۆی: "ئیدی زانسته‌که‌مان گواسته‌وه‌ بۆ ناوچه‌ رزگار کراوه‌کان. دوا‌ی نهم‌وی شه‌ر به‌ سه‌رکه‌وتنی ئیتمه‌ کۆتایی دێت، جارتیکی دی زانسته‌که‌، که‌ تاقه‌ده‌زگای فێر بوونی بالا‌یه‌ له‌ کوردستاندا، بۆ سلیمانی ده‌گوازینه‌وه‌. به‌مه‌ش کارتیکی وه‌هامان کردوه‌ که‌ سالتیک له‌ کیسی قوتابی یه‌ لاه‌کاغان نه‌چیت."

وا دیاره‌ به‌ر په‌رسی زانسته‌که‌ نهم ساکه‌ نه‌یده‌زانی چ چاره‌نوسیک چاوه‌نۆزی خۆی و قوتابی یه‌کانیتی. شۆرش به‌ چ کاره‌ساتیک کۆتایی دێت: نهم‌و بوو نسکۆکه‌، پاشا که‌مه‌تر له‌ سالتیک له‌و قسانه‌مان، به‌رۆکی کوردی گرت و نه‌و ناوچه‌ نازاده‌ی که‌ کورد به‌ریوه‌یان ده‌برد، نه‌ما. قوتابی یه‌کان خزیان له‌ به‌رده‌م گیتراوی شکست و گیتزه‌نگی

هه‌ره‌س دا بیهنی یه‌وه که چۆن بێره‌حماسه لێکدی داده‌برین و ده‌ی پلێشانده‌وه، دیاره نه‌مه دایه شکسته له‌گه‌ڵ تێک شکاواندا.

سامی ره‌حمان و رێکگای عێراقی تایبەتی

به‌ده‌م رێ وهره‌سی ناشتنی تهرمی مه‌لامسته‌قا بارزانی یه‌وه، له‌و رۆژه‌ی به‌هاری ساڵی ۱۹۷۹دا، هه‌موو نهم بېره‌وه‌ریانه‌م له‌ لا وپوژان و زیندوو بوونه‌وه. به‌ ناشکرا نه‌وه‌م بۆ به‌ دیارکه‌وت که جه‌ماوهری ماتهم گێتران و ماتهمباران، ته‌نیا دوا نیگای جه‌نازه‌ی سه‌رکرده‌ی گۆجهرکودو ناکهن، به‌لکو مالاوایی له‌ گرینگترین که‌سایه‌تی سیاسیه‌ی وه‌سه‌که‌ری کورد به‌ درێژایی هه‌ژوو له‌وه‌تای سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی یه‌وه ده‌کهن. نهم مالاواییه‌ له‌ لایه‌کی تهره‌وه‌ وه‌کو روداوێکانه‌ی دواتریش سه‌لماندیان، مالاوایی بوو له‌و فیکره‌ی که‌ بارزانی گه‌لله‌ و به‌رجه‌سته‌ی کردو بۆ هاوهره‌یه‌کی کوریتیش پیاوه‌ی کرد، مالاوایی بوو له‌ فیکره‌ی یه‌که‌خست و رزگار کردنی کوردستان.

بارزانی به‌ درێژایی ته‌مه‌نی هه‌ولتی داوه‌ هاوسه‌نگی و ته‌بابی له‌ نێوان رێچه‌که‌ و رێبازه‌ سیاسیه‌ و فیکره‌ی یه‌ جیاوازه‌کانی ناو بزاقی رزگارپه‌خوازی کوردی دا، دروست به‌کات. که‌ نه‌مه‌ بۆ خۆی ته‌جربه‌یه‌که‌ و نه‌مه‌رۆکه‌ و له‌ رۆژگاری نه‌مه‌رۆدا به‌ تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی دژوار دا ده‌روا:

هاو ناهه‌نگی له‌ نێوان (چه‌پ) و (په‌ست)، له‌ نێوان سوسیالستان و فه‌یوداله‌کان، له‌ نێوان توندپه‌روانی خوازباری دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی کوردی یه‌که‌گرتوی گه‌وره‌و سیاسه‌توانانی واقیع بینانی قاییل به‌ ئوتونومی له‌ چوارچێوه‌ی حکومه‌ته‌کانی عێراق و تورکیا و ئێران. زۆر چاک دیاره‌وه‌ که‌ نهم گونجیان و هاوسه‌نگی و هاواناهه‌نگی یه‌ی نێوان نهم هه‌موو رێبازانه‌، وێرای هه‌موو هه‌وله‌ چه‌روپه‌کان بۆ پاراستنی، له‌به‌رده‌م گۆره‌ هه‌تشتا دانه‌په‌شراوه‌که‌ی بارزانی دا ده‌له‌رزێ و به‌لادا ده‌هات.

هه‌رچه‌نده‌ که‌وه‌که‌ی بارزانی، له‌ خۆته‌که‌یداو پوو له‌ جه‌ماوهری ماتهمگێتر گوتی: "ناکۆکی لاه‌وکی وه‌لا به‌نن و په‌زه‌کانستان یه‌که‌ به‌خن له‌ په‌تناوی وه‌دیته‌نانی نامانجی هاوهره‌شماندا". به‌لام به‌ ناشکرا دیاره‌وه‌ که‌ نهم یه‌که‌ریزی یه‌ی بارزانی به‌ هه‌ولتی فه‌ره‌دانه‌ وه‌دی هه‌تاپوو، پوو له‌ داروخان و هه‌له‌وشانده‌وه‌ی به‌ره‌ به‌ره‌یه‌ هیچ شتیته‌ نهم هه‌موو رێبازه‌ ناکۆک و جیاوازه‌ کوردییانه‌ی یه‌که‌ نه‌ده‌خست ته‌نیا دروشمی (نازادی بۆ کوردستان) نه‌بین. ناشکراشه‌ ته‌فره‌قه‌وه‌ دووبه‌ره‌کی نێوخۆی کوردان، شتیکی باوه‌و له‌ گۆنه‌وه‌ کورد به‌وه‌ ناسراوه‌ که‌: "عه‌شایه‌ره‌ کورده‌کان ناتوانن له‌ نێوخۆتانه‌دا یه‌که‌ بگرن، چونکه‌ هه‌ر یه‌که‌یه‌یان ده‌یه‌وێت نه‌وێتره‌ دوا یه‌که‌وێت و که‌سیان گوتی رایه‌لی که‌سیان نابن".

هه‌له‌به‌ته‌ کوردی عێراق، یه‌که‌م که‌سه‌ن که‌ تالاری نهم دووبه‌ره‌کی یه‌یان چه‌شت، هه‌رچه‌نده‌ حزبه‌که‌ی بارزانی (پارتی دیموکراتی کوردستان) له‌ دوا ی بارزانیته‌

مهیدانی سیاسیدا مایه‌وه و هه‌ردوو کۆمه‌کی ادريس (له‌ سالی ١٩٨٧دا مرد) و (مه‌سعود) ڕێبه‌رایه‌تیان له‌ نه‌ستۆ گرت، و حالی حازر مه‌سعود بارزانی سه‌رکرده‌یه‌تی حیزب ده‌کات، به‌لام (یه‌کیته‌ی نه‌یشتمانی کوردستانی) هه‌رفه‌ک که‌ جه‌لال تاله‌بانی ڕێبه‌رایه‌تی ده‌کات و ده‌وریکی زۆر دیاری له‌ هه‌وله‌کانی نانه‌وی ته‌فرقه‌وه‌ دوه‌ره‌کی یه‌کانه‌ی نه‌م دوایه‌دا یه‌نی و داوای شوێنێکی عێراقی هاوێشه‌ی ده‌کرد که‌ عه‌ره‌ب و کورد پێکه‌وه‌ بیه‌گیرن، توانی لایه‌نگه‌رائه‌تیکی زۆر بو‌خۆی په‌یدا بکات. ته‌نانه‌ت خودی پارتی دیوکراتی کوردستان، له‌ دوو به‌ره‌کی نه‌مه‌له‌سی و له‌ سالانی ١٩٧٩ و ١٩٨٠دا بوو به‌ دوو به‌شه‌وه‌.

له‌ کاته‌یکدا ادريس بارزانی به‌ریاری دا که‌ سووکه‌ په‌یوه‌ندیه‌ک له‌ گه‌ل ئێران دا به‌هێڵه‌وه‌وه‌ و مزع و حال و چاره‌نوسی سه‌دان هه‌زار کوردی په‌نا به‌ری ئێران په‌چاو بکری. (سامی عبدالرحمن)ی سه‌کرته‌یری حیزب شه‌م بابه‌ته‌ هه‌لوته‌سته‌ی به‌گه‌شه‌کردنه‌تی خه‌ته‌ری نه‌م ڕێگه‌ عێراقی په‌ تایبه‌ته‌ ده‌زانی.

رحمن، که‌ نه‌ندازیارو یه‌کیک بوو له‌ (٥) وه‌زیره‌ کوردی وه‌زاره‌تخانه‌ی عێراقی سالانی ١٩٧٠-١٩٧٤، به‌یه‌کیک له‌سه‌ره‌ زیه‌که‌کانی کورد ده‌مۆستردی. شه‌م وای ده‌بینی که‌ هاوکاری هه‌موو کورد له‌ سنوره‌کانه‌وه‌ له‌ هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌کی دی گرینه‌کته‌وه‌ زۆر ناساییه‌ پێشه‌مه‌رگی کوردستانی عێراق به‌شداری نه‌و شه‌ڕانه‌ بکه‌ن که‌ کوردی ئێران ده‌ی هێزی ئێران و پاسدارانی شوێنی نه‌یسلامی ده‌یانکرد.

له‌ دیانه‌یه‌کی ڕۆژنامه‌وانی دا، که‌ ڕۆژنامه‌نوسی نه‌مه‌ساری (فرته‌س سه‌ته‌) له‌ سالی ١٩٧٩دا له‌گه‌لتی کردی، رحمن به‌ ناشکرا نامه‌ی بو‌ نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ کردوه‌: "چاودێرانی دوور له‌ کوردستان، زه‌حمه‌ته‌ له‌ وه‌زعی ئێمه‌ ته‌ی بکه‌ن، هه‌روه‌ها له‌تیک به‌ کورده‌کانیش له‌وه‌ حالی نه‌بوون که‌ چ شتیکی کوردی ئێرانی هاندا په‌نا به‌ره‌ چه‌ک به‌رن بو‌وه‌ ده‌ست هێنایی خودمۆختاری، له‌ کاته‌یکدا، ده‌شیا، وه‌کو نه‌وانه‌ پێشان وایه‌، نو‌تونه‌وی یه‌کی له‌ بابه‌تی نه‌وی کوردانی عێراق له‌ ڕێگه‌ی گفتوگو‌و دایه‌لوگ له‌گه‌ل ڕێژه‌ی خومه‌ینی دا به‌ ده‌ست به‌ن، به‌ن نه‌وی پێویست به‌شه‌ر هه‌یه‌ن. به‌لام کورده‌کان به‌ خه‌یاناش ڕێک نه‌ن له‌ نه‌یخو‌یانه‌دا له‌سه‌ر چۆنیه‌تی و هۆی نه‌و په‌رسیار کردنه‌ و له‌لام دانه‌وه‌شی، چونکه‌ نه‌م بابه‌ته‌ لق و پۆپ بو‌ زۆر مه‌سه‌له‌ی گرینه‌کی دی ده‌هاوێژن."

زۆرگروپی سیاسی کوردی نا‌کو‌ک و نا‌ته‌یا ده‌ستیان به‌سه‌ر نه‌و ڕێبازه‌داگرت که‌ داوای خودمۆختاری بو‌ کوردستانی ئێران ده‌کرد، به‌لام ده‌ورو جله‌وی سه‌رزه‌کیه‌تی دیار، به‌ده‌ست دوو ڕێبازو دوو که‌سایه‌تی نا‌کو‌که‌وه‌ بوو: نه‌و سه‌رکرده‌ کوردی گه‌وره‌ترین جه‌ماوه‌ری به‌ ده‌روه‌وه‌ بوو، به‌تایبه‌تی له‌ نه‌چو‌نه‌و گورده‌انه‌دا که‌ چالاکی یه‌کی سیاسی نو‌وتیان نه‌بوو، نه‌م سه‌رکرده‌یه‌، ناین په‌روه‌ره‌ خه‌یاسه‌توانی کورد (عزالدین حه‌سه‌ینی) ته‌مه‌ن شه‌ست سا‌له‌ بوو.

هه‌ندی له شاره‌زاو پشپۆزانی مه‌سه‌له‌ کوردی یه‌کان، له‌ سالی ۱۹۸۰ دا جه‌ماوه‌ری نمو پیاوه‌یان به ۶۰-۷۰٪ی کورد ده‌قه‌بلانده‌. (حوسه‌ینی) کوپه‌ جوتیارکی ناوچه‌ی (بانه‌)ی نزیک‌کی سنووری عێراق بوو. کاتی خۆی نه‌ندامه‌تکی چالاکی (کۆمه‌له‌ی ژبانه‌وه‌ی کوردستان) بوو که‌ پاشان بوو به‌ (حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران)، له‌ سه‌رده‌می کۆماری مه‌هاباد.

له‌ په‌نجاکاندا لایه‌نگری سه‌رۆک وه‌زیرانی ئێرانی (دکتور مصدق)ی کۆماری خاواو دووهم‌نی سه‌ر سه‌ختی شا بوو؛ له‌ سه‌ره‌تای شه‌سته‌کاندا بوو به‌ سه‌رۆکی هه‌موو کوردی سوننه‌ و ئه‌لبه‌ی مزگه‌وتی مه‌هاباد، که‌ هه‌ر له‌وێنده‌ردا، دواي روخانی رژیمی شا، به‌ سه‌رۆکی وه‌فدنی کورد و یه‌که‌ نوێنه‌ری کوردی ئێران هه‌لبه‌ژێردا بوو گفتوگو له‌گه‌ڵ حکومه‌تی ناوه‌ندی دا له‌ تاران.

ئهو پارتیزانه‌ی، چێشتی تێبه‌تی خۆی هه‌یه‌

دکتور (عبدالرحمن قاسملو)، که‌ له‌ سالی ۱۹۸۰ به‌ دواوه‌ پایه‌ی میلیلی زیادی کرد و خه‌ریک بوو شان له‌ شانی (حوسه‌ینی) بدات و به‌ین به‌ گه‌وره‌ترین هه‌فرکی نه‌وپیاوه‌، یه‌کتیک بوو له‌و به‌شداران‌ه‌ی که‌ (حوسه‌ینی)یان به‌ نوێنه‌ری کوردی ئێران هه‌لبه‌ژارد. به‌لام هه‌ر زوو له‌م په‌یمانه‌ پاشگه‌ز به‌وه‌وه‌ و بای دایه‌وه‌. به‌ پێچه‌وانه‌ی (حوسه‌ینی)یه‌وه‌ که‌ به‌ جلی ئایینی و مه‌ده‌نی یه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وت، (قاسملو)ی په‌نجاک ساله‌، سوڕ بوو له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی به‌ جلی سوپایی گورج و گۆله‌وه‌ ده‌ریکه‌وتی وجلی خاکی و جامانه‌ی کوردی له‌به‌ر ده‌کردو ده‌مانچه‌ی هه‌لده‌گرت.

(قاسملو)، خه‌لکی ناوچه‌کانی ده‌رووبه‌ری شاری (ره‌زاییه‌) بوو، له‌ گه‌نجی دا نه‌ندامه‌تکی چالاکی بزافی رزگاری کورد بوو. به‌لام به‌ پێچه‌وانه‌ی (حوسه‌ینی) یه‌وه‌، چونکه‌ به‌ سیاسه‌تی کۆمونیستی گۆش کرا بوو، هه‌چ به‌لایه‌وه‌ گرینگ نه‌بوو ره‌خنه‌ له‌و شتێواز و ناماڤجانه‌ به‌گه‌ڕێ که‌ حیزبه‌ کۆمونیسته‌ هاوچه‌رخه‌کان په‌یره‌وییان ده‌کردو له‌ سه‌ری ده‌رۆیشتن. هه‌روه‌ها چونکه‌ نه‌ندامی حیزبی (توده‌) بوو، نه‌و حیزبه‌ی له‌ سالی ۱۹۸۳ به‌دواوه‌ له‌ ئێراندا قه‌ده‌غه‌ کرا، هه‌ر که‌ خۆتێدنی ئاماده‌یی ته‌واو کرد، له‌ سه‌ر هه‌یسابی حیزب و له‌ چیه‌کوسلوفاکیادا زه‌ماله‌یه‌کی وه‌رگرت و ئابووری سیاسیی له‌ وێنده‌ر خۆتێد.

(قاسملو)، له‌ کۆتایی په‌نجاکاندا بوو ئێران گه‌رایه‌وه‌، له‌وی گیراو بوو ماوه‌ی دوو سالان حوکم درا، که‌ حوکمه‌که‌ی ته‌واو کرد، جاریکی دی بوو (پراگ) گه‌رایه‌وه‌ و له‌ زانسته‌گه‌یه‌کی نموێ دا درۆی به‌ خۆتێدن داو پاشان کورسییه‌کی مامۆستایه‌تی وه‌ ده‌ست هه‌تتا تا ده‌رسی ئابووری- سیاسیی پێتێمه‌وه‌. له‌م ماوه‌یه‌دا هاو سۆزی و پشتیوانی خۆی بوو نه‌و رێبازه‌ ریفورمیستی یه‌ ده‌ره‌ری که‌ (دوپیچیک) له‌ سه‌ری ده‌رۆیی، نه‌وه‌

بوو و دكو ناره زايي ده رباره ي ته ده خولي سؤقيه تي سالي ۱۹۶۸ له كاروباري چي كوسلوفاكيا ، نو وولاتي به جئ هيت .

له به غدا به گهرمي پيشوازي له قاسملو كرا ، وه كو چون نم جوړه پيشوازي به له هه موو سر كرده كورده كاني نيران ده كرا ، هو ي نه مهش نه وه بوو كه عيراق دؤي رژيمي شاي نوو روژگار و وه خته بوو . هه روه ها ريزي زؤري گيراو به فهرمانبر له وه زاره تي نه خشه و پلاني عيراقيدا دامه زرا . له م سهر و په ننده دا به رسمي له حيزي (توده) كشايه وه و په يوه ندي به (حزبي ديموكراتي كورستاني نيران) وه كرد .

له سالي ۱۹۷۳ دا و له كو نگره يه كي نه يني دا كه له (به غدا) به ستر ، بوو به سكرتيري گشتي (حزبي ديموكراتي كورستاني نيران) . پاش نه وي قه ناعه تي ته واي هينا كه مهاله هيچ چالاكي يه كي سياسي به قازالجي دؤزي كورد ، دؤي رژيمي شا نه نجام بدرئ ، جاري كي دي و له سالي ۱۹۷۶ دا رووي كرده وه نه وروپا و له (سؤبون) دا كورسيه كي ماموستايه تي وه دست هينا بؤ گوته وه وانه ي نه دهيات و زماني كوردي . له دوا رژه كاني حوكمي شا دا ، له (پاريس) وه چوو بؤ نيران و به مشداري يه كي چالاكانه ي له شوژشي (خومه يني) دا كرد . روژنامه نوستيكي سويسري شاره زا له كاروباري كوردان ، له گوتاريكي دا له روژنامه ي (نويه تسويريخه تستايونگ) دا واي وه سف كرده كه له جومله ي شوژشگيره جه تلمانه كاني كوردي نيرانه ، پيشمه رگه يه كه ديمه و رواله تيكي جيهاني هه يه .

(قاسملو) ، به حوكمي نه وي حوت زماني به رهواني ده زاني ، له بار بوو به هو ي په روه رده زانستي يه بالا كه يه وه ببئ به رويه كي دپاري دؤزي كورد و بتواني دؤزي كورد بخاته به رد م سياسي توانان و روژنامه نوساني بيگانه ، نه مه جگه له وه ي پياويكي خوش مه مشروب بوو ، و توانايه كي سه يري هه بوو له چؤنيه تي نزيك به ونه وه له ميوانه كاني و وه دست هيناني سؤزو خوشه ويستيان . نه م پياوه ري ي به خؤي ددها ، له بنكه ي پيشمه رگه كاندا چيشته چي تايپه تي خؤي هه ببئ . به كورتي ، له هه ر سر كرده يه كي كوردي هاوچهر خي دي له بارتر بوو كه دهوري رتوي به فيئل و فهندو زيردك به يني . (قاسملو) ، له بنه ما كاني كه مه ي سياسي دا وه ستا بووه ، وه كو چؤن بارزاني له پيش نه ودا و ابوو .

(قاسملو) ، زؤر چاكي ده زاني كه چؤن په يوه ندي يه كاني خؤي له گه ل عيراقا به كار دينئ ، هه رچه نده نكؤلي له م ده كرد كه په يوه ندي نه يني له نيوان نه وو يه كي تي ي سؤقيه تدا هه ببئ ، به لام نه م په يوه ندي يه به لاي چاو ديرانه وه مه سه له يه ك بوو كه گومان له بووني نه ده كرا . خو نه گه ر يه كي يك باسي په يوه ندي يه كاني ده روه ي له گه لدا به كرده يه ، زؤر به هيني وهلامي ددهايه وه ده يگوت :

گهلی کورد، که دوا گهلی خاوهن شارستانییه تی ره سمن و کۆنهو تا نیستا دوه له تی تاییه تی خۆی نی یه، ناتوانن له سایه ی نهم بارودۆخه دا که نیستا پتیدا ده روات، نازاد بئ له هه لپژاردنی نهو لایه نه دا که یارمه تی و کۆمه کی لئ وهرده گری. (بارزانی) له سه ره تادا یارمه تی له (استالین) وهرگرت، نه و جا له لایه ن سه روکی نه مریکی (نیکسون) و وه زیری دهره وه ی نه مریکی (کپسنجر) وه یارمه تی درا.

ههروه ها (ماوتسی تونگ)، نه گهر هاو په یانی له گه ل (چان-کای-شیک) دا نه کورداو کۆمه کی نه مریکی وهر نه گرتبا نه یده توانی شه ری نیووخۆ به قازانجی خۆی یه ک لایی بکاته وه. خۆ نه گهر یارمه تی یه کانی (به رستانیای سه رمایه داری، فریای (تیتو) ی کۆمۆنیست نه که وتبا، (تیتو) له دووهم جهنگی جیهاندا نه ده چوه خانه ی سه رکه وتوانه وه. ته نانه ت (لینین) به خۆی، نهو کۆمه که ی ره فز نه کرد که نه نجومه نی نه رکانی تزاری نه لمانی (فیله یلم)، پتیشه کی کرد.

له لایه کی تروه په ندیکی نه وروپی هه یه ده لئ: "نه وه ی له گه ل نه هریه ندا نان بخوات پتویستی به مراگی درێژه". (بارزانی)، بۆ وینه، متمانە ی ته وای به نه مریکی په کان کرد، نهو به و له سالی ۱۹۷۵ دا شوێشه که ی هه ره سی هیتا. به لام به یارمه تیت، با مه به سه که مت بۆ دوپات بکه موه: نێمه به رانه ر به گه لی کورد هه ست به مه ستولیه ت ده که ی، نێمه جگه له سه ره خۆی بۆ ۱۵ ملیۆن کوردی خه لکی رۆژ هه لاتنی نافین، به چ شتیکی دی قاییل نابین، و بۆ وه ی هاتنی نهم نامانجه هه ر کۆمه ک و هه ر بێگه یه کی سه رکه وتوو و له بار، به رای نێمه کۆمه کیتی په سه ندو بێگه یه کی ره وایه".

فەلسەئى سەيىھەم

“ئەگەر كورد يەك بىن، كەس بەسەرياندا سەرنەكەيى”

رەشەم مەزەئى گەلى كوردو بەرى سەرنەجى گەشتىيارانى نەيدار

“... چەند رۆژىكە خۆم لە ھەزەز ھەلەتەكى رۆژاوى ئەوتۇدا دەيىنم كە پەشتەر خۆم بەو ھالە ئەدەتەرە. پەيم ۋانى يە چ شۆنەتەكى ئەم دىنەيە بە ئەندازەى ئەم ناۋچەيەى كە ئەم سەتەدا ئەسپەكەم پەى ي پەيدا دەنى مەتەل نامەيزو پەرسىيار ۋرۆژىن پەى. ناۋچەيەكە دۇنەيەتەى ئەتەۋەيى ۋ خەلەتەى ۋ تۆلەو ھۆن كەرنەۋە تەيادا باۋەو پۆل پۆل ھەلە ھەلە سۆنگەى ئەم ھەلەۋە ھەلەۋەيى”.

مروڭ دەيتەۋانى لە ئەلمانىاداۋ بەر لە سەد سالان ئەم دەستەۋەو ۋرۆژىن رەستانە لەرۆمانىتەك دا بەخۆنەتەۋە كە گۆڭارى (گەنجىنەى ناۋ مالى ئەلمانى) بەزنجىرە بەلەۋى دەكردەۋە. قارەمانى رۆمانەكە، كە نوسەرەكەى ناۋى ناپو (قەرە بىن ئەمەسى) بەسى ئەو سەركەشەيە دەگەتەۋە كە لە گەلىاندا ژاۋەو ئەو رەۋدانە دەگەتەۋە كە لە گەشتى نەتوان شارى (موسىل) ۋ شارى ھەرە دىرەينى كورد، شارى (ئامەيدى) دا بەسەرى ھاتون. ئەم رۆمانە پە سەركەشەى ۋ كەش ۋ ھەۋا رۆمانەسى يە عەنۋانەتەكى سەرنەج رەكەشەى ھەبەو (گەشتەك بە كوردەستانى كەيى) دا، پەشان لە شەيەى كەتەب دا ھاتە چاپ ۋ بەلەۋكەرنەۋە لە مەۋەى چەند نەۋەيەك دا مەلۇمان خەتەر، بەسەرىدا داپارەن. ئەم رۆمانە لە نوسەينى (كارل مەي) ھە كە لە رەستەيدا بەچەكەتەن نوسەرى مەللى ئەلمانى دىتە ژمارەن.

“... لەسەردەنى پەشەۋەى كوردى بەدەنەن گەپەنەۋە”، كارل مەي بەو رەستەيە دەستە بە چەكەكەى كەردەۋە لەسەرى دەۋات: “لە رەتەكى گەپەنەۋەماندا، كە گەپەنە لوتەكى چەۋا، لە ژەنەنەۋە دۆلى شەپتان پەستانمان لى بەدەياركەۋە، لەنەزەكى مالى عەلى بەى كۆمەلەك لى ۋ پەزى درەخشانمان پەنى، چەند نەزەدى يەك خەرىكى ئەۋەبەۋەن لى ۋ پەزى زىاتەرى باۋەنەسەر”. بەم رەستانە، نوسەر جەمەۋەرى خەتەرەنى دەگەۋەتەۋە بۆ دىنەي پەشەيانى تەمەكەرى چاۋچەنەك ۋ ئەو بەدەۋە عەربەنەى كە مەتەنەيان پەى نەكەى، ھەروەھ ئەو كوردەنەى ھەشتا لەۋەپەرى سەكەرى دا دۆژىن ۋ ھەروەھ ژەنەنى پەى عەبەۋ پەچەى يەكجەار جەۋان.

ئەۋەى ئەم كەتەبەى كارل مەي لە گەشتەنەمەكانى تەرى جەيا دەكەتەۋە، ئەۋەيە كە زۆر سەركەۋەتەۋە بە شەيەيەكى سەۋر ۋ ھەۋان ۋ زۆر نەزەك لەۋاقەتەۋە ۋ سەفى تەۋاۋەتى شاران ۋ رەۋدان ۋ كەسەيەتى ۋ گەنەۋەكانى كەردەۋە. ھەروەھ كە ھاتەۋە سە ۋ سەفى سەۋش ۋ ۋولەت بە جۆزى ۋ سەفى كەروون، مروڭ سەد سۆتەد ۋ قورخەنان دەخەۋات كە

نەم نوسەر بە خۆی لە ناوجەرگە و کرۆکی هەموو نەم روداوو سەرکێشانەدا ژیاو و بە خۆی یەکە بە یەکە یانی جەرباندوو. زۆر گەڕیدە و تۆزێرەوێ زانستی نەوروپایی بە ستایشەوه ناماژەیان بۆ نەم وردی یە سەیر و واقعی یە یی ناو کتیبەکی کارل مای کردوو.

میتروونس و مامۆستای زانستگە ی نەلمانی (نیتگون فون نایگشتید) لە سالی ١٩٦١ دا لەم بارە یەو نوسیویەتی: "لەر استیدا رای گشتی نەوروپیی چ شتیک لە مەر کورد نازانی تەنیا نەوێندە نەبێ کە گوا یە کۆمەلێک چەتە و رێگران و سەر چاوە ی نیتگەرانی و ئاژاوە و کێشەن بۆ حکومەتەکانی تورکیا و ئێتران. بێگومان رۆمانە بە نیتیانگەکانی (کارل مای) دەورێکی زۆر گەورە ی دیتووە لەوێ نەم و یتە یە ی کورد لە لای خەلکی ئاسایی نەوروپا دروست بکات. بەلام نیتە ناچارین، لە لایەکی ترەو، دان بەو حەقیقەتەدا بنەین کە: نەوێ خەلکانی دی لە مەر کوردیان نوسیو، لەوێ کارل مای باشتەر نی یە. نەوێ شایانی باسە، نەو (کارل مای) ی کە سەردانی کوردستانی نەکردوو، لە رۆمانە خە یالی یەکەیدا کۆمەلێک زانیاری و وەسفی زۆر وردی لە مەر کورد و کوردستانی نیشتمانی کوردان پێشکەش کردوو، یە کجار باشتەر لە نوسینی زۆر لەوانە ی کە سەردانی کوردستانیان کردوو لە نزیکەو کوردیان دیتو و ناشنای بوون."

ئایا نوسەری ھەربەرھەم راستی ھکوتو؟

بۆ دوویات کردنەوێ نەم تێبینی یە، لێرەدا نەم وەسفە دەنوسینەو کە کارل مای لە وەسفی شاری (نامیدی) دا وەکو چۆن لە سالی ١٨٨٥ دا ھەبوو، نوسیویەتی: "نەم دۆلە لە ھەردوو لایە شاخی گلێن دەوری داو. نەم شاخانە پەرن لە شەق و جۆگە لە و ھەموو دەرتێنە ناو (زێ)و. نەم رەوێز و قەدیالانە یە کپارچە دار بەرەون. بەرەو بومی نەم دارستانانە دەرەمەتییکی چاک بۆ خەلکی ناوچە کە پێک دیتن، چ لە رێگە ی فروشتنەو یان گۆرینەو ی بەکەل و پەل و کالای دی. لەو دەشتە ی پەنای دۆلە کە دا چەند گوندێکی خالیدی یە کانە بێنی کە روخا بون یان بە جێ ھێلرا بون یان نیتچە چۆل بوون بە ھۆی راگەردنی خەلکەکانیانەو و رووکردنە چیا یان لە ترسی گۆشاری ھێرشێ ئیسلامی یان لە ترسی پەلامارو پاوروتی کوردەکان."

نەگەر نەو دوا سەرنجیانە ی لە مەر کوردە مەسیحی یە کانە بێترین، کە پەیمانیان لە گەل کوردە موسولمانەکاندا بەست و لە باری سیاسییەو لە گەلێاندا یەکیان گرت بە ھۆی نەو چەوساندنەو یەو کە لە سەردەستی رژیمی بەعسی بە غەدا چەشتوبیان، نەوا نەم وەسفە وردە ی ناوچە کە رێک پە بە پێستی واقعی و سروشتی جوگرافی ناوچە کە یە. مەن بە خۆم، لە سەفەرە کەم دا بۆ نەو ناوچە یە، پاش نەوێدە سال دوا ی نەو نوسیە ی (کارل مای)، دروستی و وردی نەو وەسفەم بە چاوی خۆم بێنی.

(کارل مای) لہم کتیبہ‌یدا پہلی بڑمہسہ‌لہ‌یکہ دی کوتاوه که له نیتو کردا باو بووه، نه‌ویش نه‌وه بووه که هاوینان گوندو مالیان به جی هیتشه و رویان کردوته نه‌و هاوینه هه‌وارانه‌ی که له به‌رزایی چیاکاندا دروستیان کردووه. لہم رووه ده‌لتی: که وه‌ناو شار کهوتین، هه‌ستم کرد نیمچه چوله، زۆرکه‌رایین تا له نه‌نجامدا قاوه‌خانه‌یه‌کمان له ناوه‌ندی باژیری کش ومات و به‌ی جم و جولدا ده‌ست کهوت و شتیکمان وه‌چنگ کهوت و تینوقتی خۆمان پی‌ی شکاند. هه‌ر چه‌نده شار کهوتوته سه‌ر هه‌له‌مویتیکی به‌رزی ناوه‌ندی ده‌شتیکی نیوان دوو زنجیره‌ چیاوه، به‌لام کهش و هه‌وای شار له باری ته‌ندروستی یه‌وه ناخۆش بوو، هاتنی وه‌رزی هاوین، خۆی له خۆیدا بانگه‌وازی بلایونه‌وه‌ی له‌رزوتا بوو له نیتو خه‌لکیدا. بۆیه زۆریه‌یان رووده‌کهنه‌ چیه‌دارستانه‌کانی چیاکانی ده‌ورو به‌ری شارو له‌ویتنده‌ر که‌پر دروست ده‌کهن.

جا بۆ نه‌وه‌ی راده‌ی دروستی نه‌م دوا تیبینی یه‌ی (کارل مای) و بایه‌خه‌ زانستی یه‌که‌یمان بۆ به‌دیار بکه‌وئ، لته‌ردا نه‌نجامی نه‌و لیکۆلینه‌وه‌ زانستی یه‌ ده‌خینه‌ روو که زانای جوگرافیناس (ئولف دیتر هیتروث) ی نه‌لمانی له‌ سالی ۱۹۵۹دا ده‌باره‌ی کوردی (یال یال) نه‌نجامی داوه. نه‌م زانایه‌ حه‌قیقه‌تیکه‌ی که‌شف کردووه که بریتی یه‌ له‌وه‌ی که‌ نابوری نه‌و ناوچه‌یه‌ی لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی له‌ مه‌ر نه‌نجام داوه، له‌ نابوری ناوچه‌ی (نالم) ده‌چیت، هه‌روه‌ها مالا‌تداریان له‌ جۆری مالا‌تداری وولاتانی نه‌وروپای نافین و ناوچه‌کانی چیا (ئه‌لپ) ده‌چیت،

هه‌روه‌ها زانای نیتو به‌راو تیبینی نه‌ومشی کرده‌ که (یال یال)ه‌کان له‌ پال ژیا‌نی کۆچه‌ریدا، ژیا‌نیکه‌ی کشتوکالی سه‌قامگیریشیان هه‌یه. نه‌مه‌ش جۆرتکه‌ له‌ جۆره‌کانی نابوری تیکه‌ل که‌ جوتیاره‌کان له‌ وه‌رزه‌کانی به‌هارو و هاوین و پایزدا گونده‌کانیان به‌ جی دیتلن و روو ده‌کهنه‌ میترگ و له‌وه‌رگه‌کانی زۆزان و له‌ویتنده‌ر یان خه‌توه‌ هه‌له‌ده‌دن یان که‌پروسابه‌ات چیتده‌کهن و له‌ ماوه‌ی نه‌و چه‌ند مانگه‌دا سه‌رقالی مالات له‌وه‌راندن وکۆکردنه‌وه‌ی به‌رووبومی حه‌یوانات ده‌بن. هه‌روه‌ها لیکۆلینه‌وه‌که‌ ناماژه‌ی بۆ نه‌وه‌ کرده‌ که‌ چوار له‌ سه‌ر په‌نجی جوتیار و وه‌رژیرانی کوردی نه‌و ناوچه‌یه‌ی لیکۆلینه‌وه‌که‌ی تیتدا نه‌نجام دراوه، هاوینان گونده‌کانی خۆیان به‌ جی ده‌هیتلن و رووده‌کهنه‌ زۆزان و له‌ویتنده‌ر له‌ ژێر که‌پرو سابه‌اتاندا ده‌ژین یان خه‌توه‌ هه‌له‌ده‌دن و به‌ درێژایی وه‌رزی هاوین له‌ویتنده‌ر ده‌میتنه‌وه‌.

له‌ کۆتایی قسه‌کاغان، ده‌باره‌ی کارل مای، واچاکه‌ نمونه‌یه‌کی دی له‌ کتیبه‌که‌ی به‌خینه‌ به‌ر چاو: "بۆنی خۆین وگوندی سوتاو له‌ دۆله‌کانی کوردستانه‌وه‌ به‌رز ده‌بیتنه‌وه‌ و ده‌گاته‌ ناسمان. ژیا‌نی مێژۆی نه‌م وولاته‌ و نازادی و سه‌ر و سامانی هه‌میشه‌و به‌رده‌وام له‌ ژێر هه‌ر شه‌دایه‌، که‌ نه‌مه‌ به‌ ده‌گهن له‌ شونیکه‌ی تری سه‌ر زمه‌ین دا هه‌یه‌ و ده‌بهری." و

نا بعم جۆره دهیین که (کارل مای) جلهو بۆ قارهمانی رۆمانه‌کی (قهره‌بن نمسی) شل ده‌کات، تا به‌ریه‌رچی قسه و تییینی یه‌کانی نهو گه‌ریده ئینگلیزه‌ بداته‌وه که کوتیبه‌تی کوردستان سه‌رزمین و خاکیکی ناوه‌دان و گه‌شه کردووه. ره‌نگه تییینی نه، گه‌ریده ئینگلیزه بۆ کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزه و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیست راست بوویی.

به‌لام شۆشه به‌رده‌وامه‌کانی کورد له سه‌ده‌ی بیسته‌مدا و نهو هه‌موو هێرش و په‌لامارانه‌ی که سوپای تورکیا و عیراق و نێران به به‌رده‌وامی کردویه‌اته سه‌ر کوردستان و تا رۆژگاری نه‌مڕۆکه‌ش هه‌ر به‌رده‌وامه، هه‌موو نهو تییینیانه‌ی دوایی (کارل مای) وه‌بهر دینیتیه‌وه ده‌نگدانوه‌یه‌کی تال و به‌سودی پتی به‌خشیوه، به‌لام له لایه‌کی دی یه‌وه ده‌نگدانوه‌یه‌کی واقعی و هاوچه‌رخه.

نیو بانگی (کارل مای) هه‌ر له سنووری ئه‌لمانیا نه‌وه‌ستا و به‌لکو به‌راده‌یه‌ک بلاو بووه که گه‌یهه دوورترین شوینی خودی کوردستانیش. (طارق ناگره‌یی)ی رۆژنامه‌نوس، له هه‌فتاکاندا بۆی باسکردم: "نه‌وی به‌لامانه‌وه سه‌یره، نه‌ویه که ئه‌لمانه‌کان به‌شداری یه‌کی چالاکانه‌یان له ناساندنی کورد و لیکۆلینه‌وه له سه‌ر کورد کردووه، که‌چی ئینگلیز سه‌ره‌رای نه‌وی نه‌زمونیکی زۆریان له‌مه‌ر رۆژه‌لات هه‌یه، نه‌مه‌یان نه‌کردووه" نه‌وجا لێی پرسم: "ته‌رئ راسته‌ نووسه‌ریکی ئه‌لمانی ناودار، به‌ر له سه‌د سالیکی کتیییکی ده‌ریاره‌ی کورد نووسیوه؟".

نه‌و هه‌له‌ی، ته‌نانه‌ت له‌ نووسینه‌وه‌ی می‌ژه‌که‌شیدا فه‌رمۆش کراوه

نه‌و زانیاری یه‌ی نیستا له‌ مه‌ر کوردستان و کورد و پشه‌و می‌ژووی کورد هه‌مانه له که‌موکۆپی به‌ده‌رنی یه. تا نیستاش کۆمه‌لیک په‌رسیار هه‌ن که باس و لیکۆلینه‌وه زانستی یه‌کان وه‌لامیان بۆ نه‌دۆزیه‌ته‌وه. زانای ئه‌لمانی (نایگشتید) که په‌سپۆزی لیکۆلینه‌وه له گه‌لانه، له‌م به‌ریه‌وه ده‌لی: "نه‌و حه‌قیقه‌ته زانستی و گرینگانه‌ی له‌مه‌ر کورد سه‌لمان و ساغ بوونه‌ته‌وه، تا رۆژگاری نه‌مڕۆ له نیو چه‌ند که‌سیکی که‌می په‌سپۆدا قه‌تیس ماوه و زۆریه‌ی ئه‌م حه‌قیقه‌ت و زانیاریانه‌ که‌گییونه‌ته خۆینه‌ری ناسایی و خۆینه‌رانی ناسایی ناگیان لێ نی یه".

سۆلتانی ره‌وشت به‌رزه نه‌جیب، وه‌کو دوژمه‌نه (سه‌لیبی) یه‌کانی وه‌سفیان ده‌کرد، (سه‌لاح‌دینی نه‌یویی) که سۆلتانی (شام) بوو، (سه‌لاح‌دین کۆری یوسف کۆری نه‌یوب) له سالی ۱۱۹۳ دا مردوه و دامه‌زۆینه‌ری مه‌رئیشینی (نه‌یویی یه) بووه له ناوچه‌ی (میسر) و (سوریا)ی نیستادا، بۆ وینه کورد بوو.

هه‌روه‌ها زانای جوگرافیاناسی عه‌ره‌یی (الادریسی، ۱۱۰۰-۱۱۶۶) که له به‌ره‌گای (روجه‌رز) شای پاشای (سه‌قلی یه) دا خزه‌ته‌ی کردووه، کورد بووه. هه‌روه‌ها مه‌رئیشیکی کۆردی له نیوان سالی ۱۸۳۷ و ۱۸۴۹ دا له ده‌وریه‌ری (به‌دلیس)ی

باشوری دهریاچدی (وان) دا هه بووه. ئه مه جگه له چه ندین میرنشینی دی که له سه ده گانی ناوه راست دا له باشوری (عه نه دۆل) دا دامه زران.

ههروهها گه لێک وه زیر و سولتان و ته نانه ت ژماره بهک له نه ندامانی کۆمه له ی (تورکیای لاو) هه ر کورد بوونه. به لام که ناوه ندیکی به رین، زانیاریان، یان زانیاری پتوستان له مه ر کورد نی یه، به یگه ی نه وه مان لیتاگرێ ئه و راستی به بلتین که گه لی کورد به کێکه له کۆنترین گه لانی نه شته جێ ی ناوچه ی رۆژ هه لاتنی نافین، به زمانی تایبه تی خۆ ده دۆین. گه لێکه له قوناغه سه ره تاکانی میژوودا ده وری زۆر گرینگی دیتوه، نه گه رچی ئه م ده وره زۆر جار ان به ناوی تروه بووه.

له نه ی کورداندا، سولتانانی مه زنه ش هه لکه وتوون، وه کو سولتان (که ریم خانی زه ندی) سه ر به عه شهیره تی (ئه رده لانی) کوردی که له سالانی ۱۷۶۰-۱۷۶۹ دا حوکرانی ئێرانی گرت ه دست. که چی میژوونوسان، که نه و قوناغه ی میژوی ئێرانیان گێژاوه توه، ژبیریان کردوه که ناماژه بۆ نه وه به کن که کورد بووه.

ههروهها زانای روسی ی یاریس نشین، (باسیل نیکیتین) ی پسپۆر و شارهزا له کاروباری کوردا گه به یه وه هه مان نه نجامگیری و له سالی ۱۹۲۰ دا نووسیه تی که: "میژوو، کوردی ژ به ر کردوه. به راستی کورد گه لێکن ته نانه ت له کاتی نووسینه وه ی میژووه که شیاندا، فرامۆش کراون".

سه رچاوه ی زانیاری نه وروسی له مه ر کورد بۆ ماوه ی چهند سه ده بهک به ریتی بووه له و ناماژه کورته ی که له سالی ۱۷۵۱ و له (نه نسکلوییدیای فهرنسی) دا له مه ر کورد هاتوه و تۆمار کراوه و ده لته که کورد: "گه لێکی ره وه ندی کۆچه رین، زه وی و زاریان له نزیکي ناشوری و خالدي یه کانه وه هه یه. گوێ رایه ل و مل که چی هه یج ده سه لاته تیک نین و زۆر جار نه شینگه ی خۆیان ده گۆرن".

ههروهها نه نسکلوییدیای (دایه لوگ) ی ئه لمانی ش که له سالی ۱۸۳۸ دا و له بلاوه خانه ی (هروکه واس) مه هه لار کراوه توه، له مه ر کورد له وه زیاتری نه نوسیوه که کوردستان ناوچه به کی شاخاوی به له ناسیا. به شیکلی له ژێر ده سه لاتنی تورکیا به و به شه که ی تری له ژێر ده سه لاتنی ئێران دایه، کوردستان ئه و ناوچه به ی نیوان دهریاچه ی (وان) له باشوری رۆژهه لاتمه ده گریته وه تا ده گاته وولاتی کوردستانی ئێران. ناوچه به کی شاخاوی به دێژیایی سال به فرگرتو به پانی و درێژی ناوچه که ی گرتوته وه و گه لێک دۆل و نه یهالی به پیت و به ره که ت که وتونه ته بنارو نیوان چیا کانه وه. کورد، له سه ره ده مانی زۆر کۆنه وه له م ناوچه به دا ده ژین، نه مانه گه لێکی ره وه ندی مالات به خێوکه رن، خه لکێکی موسولمانن و زۆر سیفه تی چاکیان هه یه. هه ر چه نده کورد قه ومیکی یاشکه وتون، به لام جه نگاوه ری سه ر سه خت و نازادیخوازن.

شهره‌کانی تورک و دژمنایه‌تی عوسمانیان له‌گه‌ل نه‌رووپادا تا سه‌ده‌ی نۆزده کردی به کارتیک که لیکنۆله‌ره‌وه و گه‌پریده و گه‌شتیارانی نه‌رووپا نه‌توانن زانیاری خۆیان له‌مه‌ر کوردو کوردستان ده‌وله‌مه‌ند بکه‌ن.

بۆ وینه، پزیشکی هولاندی (ئەلفیتر دابر) که له سالی ۱۶۸۲ داو له (نورمبرگ) دا کتیبیتیکی به ناوی (ده‌وله‌تی مه‌زنی مه‌غول، ئیتران، جورجیا، و مینگریلیا) ب‌لاو کردۆته‌وه، له‌م کتیبه‌دا به‌کورتی ناماژه‌ی بۆ کورد کردوه زانیاری یه‌کانه‌شی گۆنن و هه‌موو ناماژه‌که‌شی له‌ چهند دیرتیک تینه‌په‌ریوه به‌م ناوایه‌ی نویسه‌وه: "کوردستان، خاکیکه‌ که‌وتۆته‌ نیتوان چیا‌گانی (میدیا) و (سوسیانا) وه. خه‌لگی کورد زۆر سه‌ر سه‌خت و په‌ر نا‌ژاوه‌ن". هه‌ر چهنده (دابهر) سه‌ری کوردستانی نه‌داوه، که‌چی شتیکی سه‌یری نویسه‌وه مایه‌ی سه‌رنجه، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه که: "کورد نه‌ک هه‌ر نه‌بونه‌ته مایه‌ی هه‌ر شه‌ له‌ حکومه‌تی تورکیا، به‌لکو له‌ ناینده‌شا نابنه مایه‌ی هه‌ر شه‌".

کلارستین نیپور، له‌بنی کوله‌که‌ی ده‌دات

ده‌شیت ئه‌و هه‌وله‌ی که (کارستین نیپور) ی رازیات زان و جوگرافیاس، دوا‌ی سه‌ده‌یه‌ک له‌و میژوه‌وه داویه‌تی، به‌یه‌که‌مین هه‌ولی سه‌رکه‌وتوو بژمێردی له‌ بواری ناسینی ره‌گ و ریشه‌و نەسل و بنه‌چه‌ی کوردا. ئه‌م زانا ئە‌لمانییه له‌ سالی ۱۷۳۳ دا له‌ شاری (هانۆفەر) له‌ دایک بووه. له‌ (گوتینگن) دا خوێندویه‌تی. پاشان به‌ په‌له‌ی مولازم ئە‌ندازیار چووته‌ سوپای دانیمارکی یه‌وه. له‌ سه‌ر داوای حکومه‌تی دانیمارکی و به‌ مه‌به‌ستی هه‌ندێ که‌شفکاری، گه‌شتیکی دورگی عه‌ره‌ب و ئیتران و وولاته‌ دراوستیکانی کردوه که له‌ سالی ۱۷۶۱ تا ۱۷۶۷ ی خایاندوه. هه‌ر چهند له‌م سه‌فه‌ری دا به‌ته‌نێ نه‌بووه، به‌لام له‌ نیتۆ ئە‌ندامانی شانه‌که‌دا هه‌ر ئه‌و گه‌یشتوه نه‌رووپا، چونکه‌ هه‌موو یه‌وه‌ره‌گانی له‌ بیابانه‌گانی دورگی عه‌ره‌ب و شاخه‌ سه‌خته‌گانی ئیتراندا مردن.

ئهو راپۆرتانه‌ی که له‌ نیتوان سالانی ۱۷۷۴ و ۱۷۷۸ دا له‌ (کونهاگن) و به‌ ناوێشانی (باری سه‌رنجی گه‌شتیک بۆ دورگی عه‌ره‌ب و وولاتانی تری دراوستن) ب‌لاوی کردنه‌وه، تا نه‌هۆی بایه‌خی زانستی خۆیان پاراستوه به‌ سه‌رچاوه‌ و ژێده‌ری کلاسیکی به‌ نرخ دینه‌ ژمارتن له‌ مه‌یدانی زانستی رۆژه‌لاتناسیدا.

هه‌ندێ باری سه‌رنجی ده‌رپه‌وه، که‌ نیشانه‌ی زیره‌کین، به‌ تایبه‌تی مه‌سه‌له‌ی پیتشبینی کردنی روخانی حه‌قی و مسۆگه‌ری ئیمپراتویه‌تی پیرو په‌که‌وته‌ی عوسمانی و ناماژه‌ کردنی بۆ ده‌ردو نازاری کورد به‌ ده‌ست نه‌وانه‌وه.

تا ئە‌مڕۆ به‌ چاوی ریزه‌وه ده‌روانریته‌ ئه‌و باری سه‌رنج و ئە‌نجامگیری یه‌ دروستانه‌ی له‌مه‌ر به‌ ناوحوکمی عوسمانی لاواز له‌ دۆلی دوو روبرادا. نویسیویه‌تی و ده‌لێ:

"(په نكشاري) دكان له ناو ديوار و شوراكاني (موسل) و (دهوك) دا خاوهن دمه لائن، بهلام له دهرئ ي شاردا حوكم به دهستي كورد و عهده به".

ههروهه بارو دؤخې تايبه تي كوردستان و دژواري كونترول كړدني كوردستاني به ته واوي دپاري كردو دهلن: "عه شايه رې نهم ناوچه شاخاوي په نيعتراف به هيچ حاكميكي تورك ناكه ن و تهنيا صل كه چ و گوئ رايه لي سهراني خوښان و به حوكمراني راسته قينه يان دهزان". ههروهه ناماژه ي بؤ خترياي گؤراني دهسلات له كوردستاندا كرده: "حوكم و دمه لات بؤ ماوه يه كي زؤر له دهستي يه ختزاندا ناميخته وه. ههركي يه كيكي له سهرؤك عه شيره ته كه، ده بيته سهره تاي كي شه يه كي دوو قؤلي له سهر دمه لات و نيدي نه نجامي كي شه كه دهري ده خات كه كي له ناينده دا ده بيته سهرؤكي عه شيره". ههروهه ناماژه ي بؤ نه وه كرده كه خوتنداري و توله سهندنه وه سهره تايه كي زؤر باوه له سهرانسهر ي ناوچه كه دا.

نؤينه راني (كومپانياي نهوتي هندي رؤژه لات)

نمو كتيبانه ي له نيوي يه كه مي سده ي نؤزده دا به زماني نينگليزي و نه لمان ي دهر چوون، يه كه مين كتيب ن كه ده شت بؤ ليكولينه وه له ميژووي كورد، پشتيان پي بيه سترئ، چونكه حه قيه ق و زانباري زؤريان له مهر وولاتي كورد تي دايه كه تا نه و كاته بريتي بوون له كومدليك زانباري نه فسانه ناميز.

نؤينه راني كومپانياي (نهوتي هندي رؤژه لات)، يه كه م كه س بوون كه نهم نهركه يان ده ستر كرتوه. چونكه نهركيان تهنيا نه وه نه بووه كه كه شفي جوكرافي ريگي زهميني بؤ هندو باشوري رؤژه لاتي نيمپراتوريه تي عوسماني بكه ن. به لكو راسپيتر د رابوون كه ليكولينه وي تيرو ته سل له مهر گه لاني نيشته جئ ي هه ردو و رخي نهم ريگه زهميني يه نه نجام بدن. له ميسرو توركي او بهيگه تا ده گاته نه فغانستان. دياره نهم گه لانه له جاريك پتر سهرنج و خوليا و كه لكه له ي به ريتانياكانيان به لاي خؤدا راكي شاوله. نه مه جگه له وي كه نهم مه سه له يه خؤي له خؤيدا يه كيكي بوو له كؤله كه كاني سياسته تي به ريتانيا له ناوچه يه دا.

يه كيكي له مو نؤينه رانه، هه موو خوويه كي دايه كوردستان، كه له وسه رو به ننده دا نه ناسراو بوو، نه ويش (جيمس كلاوديوس ريچ) بوو كه له دايك بووي فدره نساو په روه رده ي نينگلسترا بوو. نهم (ريچ) ه كه له بيست زمان حالي ده بوو، و به زؤر به يان ده دوا، له وانه: فارسي و عه ده بي و توركي، نهم (ريچ) ه تواني شوينه واريكي ديار له هزوو بيري رؤژه لاتيان دا دورست بكات، به تايبه تي كاتن كه چهند كاريكي نه نجام دا، نيشانه ي نازايه تي و بوئرييان پتوه ديار بوو، يه كيكي له و كارانه ي دزه كردن بوو بؤ سوريا و فله ستين و دورگه ي عه ده به جلي موسرلمانانه وه كه گوايه ده يوي بچيته

حهجن بۆ مهكه و نهوجا زيارهتي مزگهوتي ديمهشق بكات، نهو مزگهوتهي كه (سولتان صلاح الدين) رۆي نابوو. ههموو نهم كارانهي كرديانه كارتىك كه سۆز و خوشهويستى پتر بۆ خۆي ودهست بيتى.

(ريچ) سهريرهشتياري نوينهрани كوميانيا بوو له كونسولخانهي بهريستاني له بهغدا. وازي لهم كار هينا. تا بهتواني له سالي ۱۸۲۰ دا گهشتيك بۆ كوردستان بكات. لهم گهشتهيدا سهرداني ههموو نهو ناوچانهي كرد كه نههرۆكه له ژيتر دهستي عيراق و توركييا و نيران دان.

نهمه نهو گهشته بوو كه چهند گهشتيكي تري بهدودا هات. ماوهيهكي زۆر له كوردستاندا و له نيتر كوردان مايهوه و دهلي: "كورد باشتري خهلكانيك كه له رۆژههلاتدا ديومن". به ههر حال بهرهنجامي گهشتهكي له كتيبتىك دا تۆمار كردوه كه ژنهكي پاش مهرگي نهو له سالي ۱۸۳۶ دا به نيوي (كاتي له كوردستان بووم، چيم بيني) بلاوي كردوه.

(ريچ) بهم كار بهمشاريهكي گهزهي كرد له ناساندني كوردستان بهراي گهستي ي نهووروي، كه تا نهو دهمه به لايانهوه ناشنا نهبوو. (ريچ) تواني له ريگي دۆستايهتي بهتوي لهگهلا (محمد پاشا) و (ئوسمان بهگ) دا له شاري سليحاني، بهچته بنج و بناواني زۆر باههتي ميژوو، ژباني نابوري و راو بۆ چوني سياسي بهوه كه زۆري مهبهست بوون. ههروهها ناماژهي بۆ كيشه و ناكۆكي بهردوامي نيوان كورد و دهسلاتي عوسمانلي كردوهو قهناعهتي وا بهوه كه "نهبووني نهمن و ناسايش له راستيدا نيشانهو هۆي ويرانى وولاته". ههروهها ناماژهي بۆ دووبههركي و ناكۆكي بهردوامي نيتر خۆي كوردهكانيش كردوه.

(ريچ) له سهرنجيكي دا له مهر قسهيهكي عوسمان بهگ دهريارهي توركهكان كه بوغز لهزگ و زۆردارن، مروف تا بهتوندى بهگژ ياندا نهچتهوه ولهگهلياندا به زهر نهبي له شهرپان ناخهلهسيت، ريچ لهم بارهيهوه دهلي: "ههست دهكم ههندي حهقيقهت لهم باري سهرنج و بۆ چوندها ههيه".

وهكو زۆر گهريدهي دي كه پاش (ريچ) سهرداني كوردستانيان كردوهو گهتيهيهكي بهسوياس و نهوازش و ريزي زۆر بۆ ههردوو خانه ختيهيهكي دوايي هينا: "لهو ماوهيهدا كه له كوردستان مامهوه. توانيم چهندين دۆست پيدا بكهم و دۆستايهتيهكي زۆر بهريا بكهم، ناستيكي زۆر بهري پاكي و راستگويي و نهمهكداري و ميوان پهروهريم بيني كه دهرسم له هيچ شونيكي دي دا له زيارهتي دورودريزي هجم دا نهي بينم. بيرهوهري يه جوانهكانم له مهر نهو وولاته تا من بچنم له بير ناكم".

دۆزەرمەھەمەد، دۆستى كورد بوو

چەند سالىك پاش بلاو بوونەھەمەي كىتەبەگەي (رىج) كىتەبىكى تازە لە مەر كورد. لە لايمەن (ئوسقن ھىزى لاياردا) لە داىك بووى ھەرەنسار پەرەرمەھەي بەرىتانپارە بلاو بوو. ئەم پىياھە خوتەندىننى بالاى لە نىتالىا و نىنگلترە تەواو كوردووە. بەمەش (لاياردا) ئەو ئەزمون و تەجرەبەنەي تۆماركرد كە لە سەردانە زۆرو زەبەندەكانيا بۆ كوردستان، چ وەكو خۆي وچ وەكو نوێنەري كورمپانىيەي نەوتى رۆژھەلات، وەدەستى ھىتا بوون. بەمەش گەورەترىن كەشفي ناركولۆژى ئەو سەردەمەي بۆ خۆي مەسكەر كرد. پتەي وا بوو شۆتىن پايەختى كۆننى ئاشورى يەكان، شارى (نەينەوا)ى ناوچە شاخاوي يەكانى نزيكى موسلە. يەكەمجار بە كۆمەگى پارەي كەسولەي بەرىتانپا و پاشان بە كۆمەگى پارەي موزەخانەي بەرىتانپا لە لەندن، لە سالى ۱۸۴۰ دا كەوتە تەنقىب و گەران، لە راستىدا شۆتەنەواي (نەينەوا)ى دۆزى يەو. بەمەش لە شەو رۆژتەكدا بوو بە ناودارترىن زاناي ناركولۆژى سەردەمەي خۆي.

(لاياردا) لە پال پرۆسەكانى پشكەنەو، بەمەبەستى گەشتو گوزار و تەبديل ھەوا خۆدەزىنەو لە گەرمای ھاوین، گەشتىكى شناسايى بۆ ناوچە شاخاويەكانى (زەپ) دەست پىكرد، بۆ وەي لىكۆلەينەو لەمەر ئەو تىرە كوردانە نەجىام بەدات كە لەو دەفەرە نىشتە جێ بوون. ئەوە بوو بارى سەرنج و تىببىنى يەكانى خۆي دەربارەي ئەو پشكەنە نەسەري و گەشتو گەرانەكانى خۆي و ئەو روداوانەي لەم سەفەرەدا ھاتبونەري، لە دوو توپى كىتەبىك دا تۆمار كردو لە سالى ۱۸۴۹ دا بەناوي (نەينەواو شۆتەنەوايەكانى) بلاوي كردو.

لە سالى ۱۸۵۴ دا تەرجەمەي ھەمان كىتەب لە (لايىزگ) و بە ناوئىشانى (گەران لە نەينەوا) بلاو كرايەو. ئەم كىتەبە تا ئەمڕۆش بايەخى خۆي لە دەست نەداو و بە بەردەوامى چاپ دەكرێتەو. نووسەر لە پال باسى گەران و پشكەنە گرىنگەكانى خۆيدا، لاينەيكى گەورەي ئەم كىتەبەي بۆ باسى كورد و كوردستان تەرخان كردو.

بەراورد كردنى سەرنجەكانى نەوساي لايارد دەربارەي كورد و شىتوازي ژيانپان، لە گەل بارودۆخى ئەمەري كوردا ئەو دەردەخات كە گۆرانىكى زۆركەم بە سەر ناوچەكە و شىتوازي ژيانى كوردا ھاتووە. بۆ وێنە لە وەسفى چىاي (ئىجارى) دا دەلى: "دۆلەكان چەر دارستان، تاوورى ھەمە جۆر، بە بەرزى يەو كىرساوەتەو لە تۆوايە بە گەردنى بەرزى ناوەرۆي روبارى (كۆمر) ھەلواسراون. روبارى نىيوراو بەم دۆلە تەنگەدا دەمۆي. ئەم كۆمەلە شاخە سەختە لە ناوەندى ھەلدێرەكەدا رىيان بە رىيوار دەگرت، ئەو رىگەيەي بەقەدپالەكەدا دەمۆي و دەيروانى يە روبارەكە". ھەرەھا گەريدى بەرىتانپاش، سەرنجى ئەو نەريتەي داو كە كورد تا رۆژگارى ئەمەري لە سەري دەمۆن، نوێش نەويە كوردان لە ھاویندا دەچنە زۆزان و گۆندەكانيان بە جى دێلن.

لهم روهه نوسپويه تی که به چاوی خوی دیستویه تی 'چهن دین گوندی بناری چپاکان چۆل بوون و خه لکه که یی چونه ته چپاو له زۆزاند ا که پری هاوینه یان بۆ خۆ دروست کردوه. تا وه رزی هاوین له ویتن ده به سر بهرن". له سالی ۱۸۴۵ دا دوا ی سه فه ریکی نار ههت به سواری قاتر ده گاته گوندی (خالونی) که چۆل ده بیت و به مجوره و سفی ده کات: "خانوه له بهرد دروستکراوه کان چۆل بوون. شاخی هه یوانه کتیی به سر ده رگا کانیانوه بوو، باخی ره زو میتو ده وری گونده که ی دابوو. خه لکی گوند، که پریان له ره خی نمو روپاره دروست کرد بوو که به نزیکی گونده که دا رهت ده بوو".

(لایارد)، هیتن ده به وردی و سفی ناوچه که و سروشتی جوگرافی و جۆری ژبانی نمو ده فه ره ی کردوه که سه رنجی چهن دین خۆنه ره ی نه وروپای راکیشاوه. ته نه انهت (هانزهاوزر) ی نوسه ری نه لسانی پتی وایه (کارل مای) زانیاریه کانی خوی له مه ر نمو ناوچه یه و خه لکی نمو ده فه ره له و کتیه وه وه رگرتوه. هه ر نمو رازو نه یی یمشه وای کردوه هه ر که ستیک کتیه که ی (کارل مای) (که شتیک بۆ کوردستانی کتیی) خۆنه ده یته وه، وا ده زانی (کارل مای) به راستی سه ردانی ناوچه ی شاخی (تجاری) کردوو به خوی دیستویه تی.

له کاتیکدا (کارل مای)، قاره مانیکی خه یالی (قه ره بن نه مسی) خولقاندوو زۆر سه رکیشی مه تر سیداری له حوزوری پاشا کوورد و ئیزیدی یه کان دا، داوه ته پال، و مهیدانی روداوه کانی ناو چتیره که ی کردوه به چهن شاریکی پر رازو نه یی، پر شیو دۆل و هه لدیری هه زار به هه زاری ترسناک. ره نگه خۆنه نه وه ی نمو په ره گرافه ی خواری که و سفی ره به ریکی تیره یه کی ئیزیدی ده کات، به ناشکرا چوون یه کی نیوان ره مانه که ی (کارل مای) و باری سه رنجه کانی (لایارد) مان بۆ به دیار به خات.

(لایارد) ده لێ: "یه ره ی تیره که، یه کتیک بوو له و لاوه هه ره قۆزانه ی که له ژباندا دیتبوومن. سیمای رتیک و پتیک بوو. چاوه کانی گهش و پرشنگدار بوون. چهن چه پکه قژیکی رهش رهش له ژیر ده رسۆکه ره نگینه که یوه وه ده رکه وتیو". (کارل مای) اش هه مان کهس به شتوازی تاییه تی خوی و به م شتیه وه سف ده کات: "... ده رگا فه بوو. کوپتکی زۆر قۆز، به ژن و بالا رتیک وه ژوور که وت. سیمای رتیک و پتیک بوو. چاوه کانی پرشنگتیککی دلگیر یان لێ ده بووه، چهن چه پکه قژیکی رهشی ناسک له ژیر ده رسۆکه که یوه وه ده رکه وتیوون".

ئیمه له حه قیقهت دور نا که وینه وه، نه گه ر بلتین نمو دوو نوسه ره له هه ر که ستیکی دی پتر به شدارییان له چه سپاندنی دیمه نی واقعی کوورد له زه یین و هزی نه وروپیی یه کاندای کردوو و بۆ چونه خه یالی یه کانیان له مه ر کوورد ره وانده ته وه، (کارل مای) وه کو نوسه ریکی فره خۆنه رو (نوستین لایارد) اش وه کو زانییه کی سه رنج تیر.

(لایارد) یه کهم کس بووه به ناشکرا ناماژهی بۆ جیوازی نیتوان کوردی هیندو نهوورویی و عهرهیی دراوسییان کردووه، نهویش له لیکۆلینهوهیهکی دا ده‌رباره‌ی ژیان و جۆری گوزهرانه که له مه‌یدانی لیکۆلینهوه‌ی گه‌لان و نه‌ته‌وه‌کاندا به فاکته‌ریکی زانستی و گه‌وره‌تر له فاکته‌ری جیوازی رواله‌ت و دیمه‌نی ده‌روه و پتیکهاته‌ی به‌ده‌نی، دۆم‌تیریی، هه‌روه‌ها سه‌رنجی نه‌وه‌ی داوه که نافرته له کورده‌واری دا رۆلی هاوتای رۆلی پیاو ده‌بینی. کورد هه‌لقۆستی تایبه‌تییان له مه‌ی نافرته هه‌یه که له کورده‌واریدا نازادیه‌یه‌کی دیاری هه‌یه، نه‌م شته لای عه‌ره‌ب و تورکه عوسمانی یه‌کان ناهه‌ینرێ، نه‌مه له کاتیکدا وایه که کوردیش وه‌کو عه‌ره‌ب و تورک له باری باوه‌ری نایینی یه‌وه موسولمانن. ته‌نانه‌ت هه‌ر ریتیاریکی نه‌روپایی رێ ی بگه‌یته نه‌م ناوچه‌یه زوو بۆی به‌دیار ده‌که‌وێت که ده‌شیت قسه له‌گه‌ل هه‌ر نافرته‌تیکێ کوردا بکێژ، بێ نه‌وه‌ی پیاوی له‌ گه‌لدا بێ. له کاتیکدا زۆر زحمه‌ته نه‌مه له‌گه‌ل نافرته‌تیکێ عه‌رمدا بکێژ، مه‌گه‌ر له خاله‌تی زۆر ناچاری و تایبه‌تیدا.

(لایارد) له‌م باره‌یه‌وه نوسیبوه‌تی و ده‌لێ: "سه‌رۆک هۆز له‌مال نه‌بوو. ژنه‌که‌ی میوانداری کردین. ده‌ستوری دا مافور راخێ، له‌و مافورانه‌ی که ژنانی کورد به‌ خویان و له‌ سێبه‌ری دارتوان ده‌ی چێ. نه‌وجا ماست و که‌ره له‌ قاپی تایبه‌تی دا هات. پاشان چێشتی به‌رنج له‌ قاپی دارین و میوه‌ی تازه و هه‌نگوینیان له‌ سه‌به‌ته‌دا بۆ دانان". له‌ شۆتینیکێ دیدا ده‌لێ:

"نافره‌تانی بێ په‌چه‌و عه‌با، کایان بۆ وولاخه‌کانمان هێتا، قه‌ریان له‌ شتیوه‌ی پرچی درێژدا هۆنی بووه‌وه. سه‌ر په‌رچه‌می دارو موو به‌ سه‌ر هه‌نه‌یه‌یاندای شۆر بوو بووه‌وه. هه‌ر یه‌کتیکیان غه‌وه‌یه‌ک بوو له‌و جوانی یه‌ی که نافرته‌تانی (مزوری) بێ ی به‌ نیتو بانگن".

سه‌رهه‌نگیکی سویای پروسیا، به‌ کورد موعه‌جبه‌ ده‌بینت

هه‌ر له‌و کاتانه‌دا که (لایارد) سه‌رقالی گۆکردنه‌وه‌ی زانیاری بوو ده‌رباره‌ی کورد، که‌سێکی تریش خه‌ریکی هه‌مان کار بوو، نه‌گه‌رچی به‌مه‌به‌ستێکی جیوازتر بوو. نه‌وه‌که‌سه‌ش میر (هیلمو‌ت کارل به‌یرنه‌ارد فون مولتکه) یه‌که له‌ دایک بووی (هیکلن بورگ) ی ئه‌لمانیای بوو، که پاشان بوو به‌ فه‌رمانه‌ی بالای سویای پروسا و به‌یه‌کتیک له‌ ناودارترین فه‌رمانه‌ده‌ ستراتیژی یه‌کان له‌ مێژووی ئه‌لمانیادا دۆم‌تیردێ. (فون مولتکه) له‌ سالێ ۱۸۳۵دا، که نه‌و ده‌مه له‌ ته‌مه‌نی ۳۵ سالێ دا بوو، و له‌ سویای پروسا دا سه‌ره‌ه‌نگ بوو، مادونی یه‌کی سن مانگی وه‌رگرت، ده‌یویست له‌ ماوه‌ی نه‌و مادونی یه‌دا نه‌و خه‌ونه‌ی ژیا‌نی بێنیتته دی که چه‌ندین سال بوو، خولیا‌ی بوو، زۆری دل پتوه بوو که گه‌شتیک بۆ تورکیا و وولاتی (هومیر) بکات و له‌ نزیکه‌وه‌ بیدینت و لیکۆلینه‌وه‌ی له‌ مه‌ی بکات.

له نهمسته موټل براه لای وه زیری جهنگی عوسمانی (خوسرین پاشا) که له ههمان کاتدا پیایوی دووهمی دهسلات هوو له ناو ئیمپراتوریه تی عوسمانیدا. له سهرداوا و جهزی وه زیری جهنگ، (فون مولتکه) بۆ ماوهی چندین سال کرا به راویژیکاری سویایی له باره گای (باب العالی) دا، تا له و ماوه یه دا ناره زوو هکانی سولتان (محمود) که بریتی هوو له نهج امدانی ریفورمیکی ریشهیی له ناو سوهای عوسمانی، بهیئتیه دی.

(فون مولتکه)، له سالی ۱۸۳۹ دا به یاهوری نهو له شکرکیشی په رۆسی که بۆ میسر نئیردا تا یاخی هوو نه که ی (محمد علی پاشا) سه رکوت بکات.

نه رکی (فون مولتکه) له م له شکرکیشی یه دا نهو هوو که پئشنیار و ناموزگاری به فرماندهی هتیره که، که پیاییکی تورک هوو، بدلت. به لام فرمانده تورکه که ههموو تیپینی و پئشنیارهکانی نهوی فهراموش کردو نهمهش هوو هتیه نهوی که هتیره که له شه ری (نسیسب) دا بشکین. به لام نهم روداو، بۆ (فون مولتکه) وئرای نهو شکستهش، دهرفه تیکی به نرخ و له بار هوو، چونکه ههلی بۆ رهخساند بۆ یه که مجار له ژیانیدا، ناشای کورد و کوردستانی ولاتی کوردان بهی.

(فون مولتکه) چندین کتیب و گوتاری رۆژنامهوانی دهبارهی تیپینی یهکانی خۆی له سهرداو روداو مهسه لانهی که به چاوی خۆی دیتونی و تیایاندا ژیاوه، بلاو کردو تهوه. رهنکه به ناوبانگترینیان نهمه بهی (چهند نامه یه که له مهر بارودوخو روداو هکانی ناو تورکیا) که له سالی ۱۸۴۱ دا له بهرلین بلاو بو تهوه. (فون مولتکه) ژماره یه که له نامانهی بۆ باسی کوردستان ترخان کردوه نهو په ری دلبندهی خۆی بهم وولاته شاخاوی یه دهه ریوه، نهم وولاته به رهسه نابه تی و دلگیری و جوانی سروشته که ی خۆی، (فون مولتکه) ی نهفسون کردوه، وهکو چۆن پئش نهویش چندین که ریدهی تری نهفسون کردوه.

(فون مولتکه) له ۱۸/۵/۱۸۳۸ دا نویسیوه تی: "کاتی مرۆف له روباری (دیجله) رهت ده بیته، له پر دهشت و نشیوهکان دهگۆژین و دهبن به دهه ریکی شاخاوی، له لوتکه ی بهفرگرتوی نهو شاخانهوه، روبارو جوگه له به قهه پالی زۆر رک و رۆدی چه دارستانهوه، دینه خوارێ بۆ ناو دۆلی پر دارو دهرخشی وهکو زهیتون وگۆژ و ههنجیرو ههنا و تری. تم جوگه له و روباران به دم ریگهی خۆیانمهو بیستان و میترک و مهزایان ناو ده دا. ههروهها نهو شیوازی که (فون مولتکه) باسی سامانی گیانله بهرو رو هکی کوردستانی بهی کردوه، مایه ی سه رنجبه.

نهم نهفسه ره تینهوی زانیاری لهو رووه نویسیوه تی: "لهوی، لهوشینه دا که دهستی تیره ی بهشهر نهیتوانیوه سروشت بگۆژێ، نهو سروشته ی له جوانترین وینه ی خۆیدا مرۆف گاز دهکات، لهو ولاته دا نیستاش باران گیوا گۆل ناو ده دات. له باوهشی نهم

سروشته‌دا رۆژانه ملیۆنان گول و گولیلکی همه رەنگ لە شینۆی مافۆری رەنگین دا دەپشکۆتین و نمو سروشته دەراژنێوه.

به‌هاری (گه‌لی ی عه‌لی به‌گ)

نەندازیاری به‌ریانی (نارشیبالد مایلن هاملتون)، له کتێبێکی دا که له سالی ۱۹۳۷ دا بـلاوی کردۆته‌وه، هه‌مان دلبەندی به به‌هاری کوردستانه‌وه ده‌رپیه‌وه. پاش ته‌واو کردنی نمو رێگه‌یه‌ی دۆلی (گه‌لی ی عه‌لی به‌گ) نویسه‌یه‌تی: "کاتی که به‌هار دیت، له چاو تروکانیکدا سروشتی ووشکی کوردستان و شاخه زۆر قوچ و رکه‌گانی ده‌بن به پارچه‌یه‌ک جوانی له نەندازه به‌ده‌ر. گول و گولیلکی رەنگاو رەنگ، له نێو گیاهه‌ سه‌ر به‌رز ده‌که‌نمه‌وه. رەنگی نەم گولانه رۆژانه ده‌گۆژین و نەمه‌ش وا له مرۆڤ ده‌کات هه‌ر به به‌راوردی رەنگه‌کاندا جیاوازی رۆژی تازه و رۆژی بۆری بکات. رۆژیکیان له سه‌ر تاوێتیکی زۆر دوره‌ ده‌ستی لایه‌کی هه‌لدێره‌که‌وه، به‌ریقه‌ی گوله‌ سوسنیکی سه‌ر له نیگام هه‌لدێنگوت. گیاهی هه‌ردو ره‌خی رێگه‌که به ده‌م شه‌نباوه وه‌لا‌ده‌که‌وتن و گوله‌ ئێریسی شین خۆی ده‌نواند، گوله‌ میتلاقه‌ش له په‌نا تاوێترانه‌وه و به ته‌نیشته قۆیه‌نه وه‌نه‌وشه‌ی سروشتی یه‌وه سه‌ره‌تاکتیکیان ده‌کرد. پانتاییه‌کی به‌رفراوان له گرده‌ نزیکه‌گانی (کانی وه‌قان) به ئێرگژ داپۆشرا بوو، له دووره‌وه وه‌ها ده‌هاته به‌رچاو که پارچه به‌فریتیکی زۆر سه‌پی وگه‌وره‌یه‌."

(هاملتون)، ده‌لێ کورد زۆر شانازی به‌م جوانی یه سروشتی یه‌وه ده‌که‌ن که خوا به خاگه‌که‌ی به‌خشیوون و ده‌لێ: "روم له هه‌ر شوێن ده‌کرد خه‌لکی چه‌پکه گولی کیتی و گولی مالییان پێشکه‌ش ده‌کردم. وێرای نه‌وه‌ی نەم کاره‌ بۆ خه‌لکی نه‌شاره‌زا هه‌ندێ سهر و غه‌ریب دیته به‌ر چاو، به‌لام نمو خه‌لکه‌ خه‌له‌کی یه‌ یه‌که‌جار ناشقه‌ گول و گول به‌خێو کردن بوون. زۆریان هه‌ز له باسی گول و گولزار و جۆره‌گانی گول ده‌کرد و لێ ی وه‌رز نەده‌بوون."

(هاملتون) له مه‌وه ده‌گاته نمو نه‌ه‌جامگیری یه‌ی که کورد به‌و کاره‌یان گوزراشت له خۆشه‌ویستی و شانازی به ولاتی خۆه ده‌که‌ن، هه‌روه‌ها ده‌لێ: "مرۆڤ لێم ره‌فتاره‌وه هۆی هه‌لدگیرسانی هه‌مه‌و شه‌ره‌گانی ئێره‌ی بۆ به‌دیارده‌که‌وێت و قه‌ناعه‌ت دینێ که هۆی شه‌ری ناوخویی و شه‌ری سه‌پاوی ده‌روه‌ش ته‌نیا به‌و مه‌به‌سته به‌وه پتر ده‌ست به سه‌ر نەم ناوچه‌یه‌دا بگیری‌درێ و یاشان بۆیه‌رچدانه‌وه‌ی نمو هه‌وله داگیرکاریانه به‌وه...."

نویسه‌نه‌گانی (هاملتون)، نه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌خه‌ن که زۆریه‌ی شته‌گانی کوردستان، هه‌ر وه‌کو نه‌وسا که ماونه‌ته‌وه که (فون مولتکه) دیتونی و باسی کردوون. بۆ وێنه هاملتون باسی جۆری رۆزانی خانووی له کوردستاندا کردووه که چۆن له قه‌د پاله‌کاندا و به

شیتوی پلیکانه دروست ده‌کرتن و سهربانی هەر مالتیک ده‌بی به بانیه بۆ ماله‌کی سهروی خۆی. هه‌روه‌ها باسی گه‌ره‌سته‌کانی بینای کردوه که پتکه‌هاتوون له خشت و به‌رد و لق و پۆیی سپیدار. هه‌روه‌ها ده‌لی: "سپیدار زۆر به‌که‌که‌ بۆ نمو ناوچانه‌ی که خانوو له شیتوی پلیکانه‌دا رۆ ده‌نیتن. هه‌ر چه‌نده دیواری خانوه‌کان له تاوتیر و خشتی گل دروست ده‌کرتن، به‌لام کورد کاریشه‌و دار بۆ داره‌رای سهره‌که‌ی به‌ کار دیتن و به‌زۆری کاریشه‌ی سپیدار بۆ ئهم مه‌به‌سته به‌ کار دیتن. پاش داره‌رای سهری خانوه‌که، نه‌وجا کارتیکی ته‌نکی هه‌ژگ و چه‌وتلی ووشکی به‌ سه‌ردا ده‌دن. نه‌وجا قه‌وه په‌ستیکی نه‌ستوری به‌سه‌ردا ده‌دن. ئهم جۆره سهربانه بۆ وه‌زی گه‌رما تا راده‌یه‌ک گونجاو و له باره‌و شه‌وانی ه‌اوین که شو له رۆژ فیتنگ تر ده‌ییت، له سهری ده‌نوو". ئهم جۆره بینایه که (دام‌ای پت ده‌لین ته‌نیا له باشوری ناوچه‌ی (ئه‌نسی توروس) دا به‌رچاو ده‌که‌وئ.

ئه‌وه‌ی نو‌سینه‌کانی (فون مولتکه)، له نو‌سینه‌کانی (ه‌املتون) جیا ده‌کاته‌وه، ئه‌وه‌یه که (فون مولتکه) ته‌نیا ده‌بهندی خاک و سروشتی کوردستان نی‌یه، به‌لکه‌ زیاتر ده‌بهندی کورده جه‌نگاوه‌ره‌کانه؛ زیاتر له سێ سالان له کوردستاندا مایه‌وه. ئهم مانه‌وه‌یه رۆی بۆ خۆش کرد که له‌گه‌ڵ دراوستی عه‌ره‌ب و تورکه‌کانیاندا به‌راوردیان په‌کات.

له رۆژتیکی مانگی مایسی سالی ۱۸۳۸دا ئه‌وه‌ی تۆمار کردوه که کورد: "له زۆری هه‌ره زۆری به‌واره‌کاندا جیاوازه له عه‌ره‌بی دراوستی. که چی یه‌ک خه‌سه‌له‌تی هاوبه‌شیان هه‌یه، نه‌ویش ناره‌زووی تالانی یه. هه‌ر چه‌ند لهم به‌واره‌ش دا عه‌ره‌ب زیاتر خه‌سه‌له‌تی دز ده‌گرئ و کورد زیاتر جه‌نگاوه‌ره تا دز به‌ی. کورد به‌ ناره‌زوو نه‌لهایه‌کی جدی یه‌وه مومارسه‌ی ژبانی کشتوکالی ناکات مه‌گه‌ر ناچاربه‌ی، چونکه زیاتر هه‌ز له جه‌نگ و شه‌ر ده‌کات. رهنه‌گ هه‌ر له‌به‌ر نه‌ممه‌ش به‌ی که کورد ماله و قولله و قه‌لاتان له به‌رزایی چیاکاندا رۆ ده‌نیتن و ده‌شته‌کان و ناوچه راستانی یه‌کان ده‌که‌ن به‌ مه‌زراو کێشه‌گو خانووی هاکه‌زایی لێ دروست ده‌که‌ن. کورد هه‌ز له شه‌ری پیاده‌ده‌که‌ن، خۆ ده‌دنه‌ په‌نا شاخ و دیواری مالان، تفه‌نگ چه‌کی ده‌لخوازی کورده. کورد ده‌ست راست و نه‌نگیه‌ و نه‌یشان شکین و سه‌گفانی باشن. تفه‌نگ شوێنی تایبه‌تی خۆی هه‌یه له نی‌تو خانه‌واده‌دا و به‌ میرات له بابمه‌وه بۆ کور ده‌میتنی، تفه‌نگ لای کورد نازینه و به‌ ماشقه‌ی هه‌میشه‌ی که نه‌جیتی خۆی ده‌زانن".

کاسه سه‌ره‌گۆچکه‌ی به‌راو

سوپای (توروس‌ای عوسمانی، که (فون مولتکه) یان بۆی دانا، به‌ په‌له‌ به‌ره‌و سوریا ره‌وانه‌ کرا تا والی میسر سه‌رکوت په‌کات که له باب‌العالی یاخی بوو بوو. ئه‌و سوپایه

له‌بناغوه له تورک پینک هاتبوو. به‌لام له‌گه‌ل نه‌وش دا چه‌ندین کوردی تی که‌وتبوو که به‌نیجباری گیرا بوون. چونکه‌نم سوپایه‌له‌شاره‌کانی (کارپوت) و (دیاریه‌کر) دا سه‌ریازخانه‌ی هه‌بوو، بۆیه‌ده‌بویه‌نم ناوچه‌گوردنشینه‌به‌ر له‌هر ناوچه‌یه‌کی دی، باجی سیاسه‌تی ته‌جینیدی نیجباری عوسمانی بده‌ن. فه‌مانده‌ی عوسمانی (حافظ پاشا) هه‌ر به‌وه‌وه‌نده‌وه‌ستا که‌ل و په‌ل و نازوقه‌و ولاخ و دار بۆ سوپا چل و پینچ هه‌زاری به‌کی له‌خه‌لکی به‌سهن، به‌لکو کورده‌کی نو ناوچانه‌شی له‌مالی خۆیان دهرده‌کرد و سه‌ریازه‌کانی ده‌خسته‌ ناو ماله‌کانیان. نه‌مه‌جگه‌ له‌گرتنی سه‌ریازی نیجباری له‌و جوتیاره‌گوردانه.

(فزن مولتکه) له‌نامه‌یه‌که‌یدا بۆ نه‌لمانیا ده‌لی: "پروژه‌ی سه‌ریاز گرتن پتر له‌په‌لاماری راوو شکارو راوه‌دونانی کۆیله‌ده‌چوو، به‌هر و کۆمه‌ل کۆمه‌ل سه‌ریازی نیجباری ده‌بینران، وه‌کو دوژمنی به‌زینراو، دوو دوو به‌که‌له‌پچه‌ده‌ستیان پینکه‌وه‌به‌ستراو بوو، بۆ سه‌ریازخانه‌ده‌هینران. نیگای توپه‌و پرکینه‌و رقیان ده‌پری به‌نیمه‌و به‌مه‌ش راستگوترین گوزارشتیان له‌رای خۆیان دهره‌ق به‌نیمه‌ده‌کرد و به‌ناشکرا هه‌لوێستی خه‌لکی ده‌رباره‌ی حکومه‌ت وه‌کو ده‌سه‌لاتیکی غه‌واره، دهرده‌پری. ژماره‌یه‌کی زۆر له‌لاوان له‌ده‌ست مه‌فه‌زه‌کانی سه‌موقی نیجباریدا به‌ره‌و چیاکان هه‌لده‌هاتن. به‌لام تورکه‌کان دوايان ده‌که‌وتن و سه‌گی راویان پتیه‌ده‌نان وپاش نه‌وه‌ی ده‌گیران، په‌تیان ده‌کردن و به‌سه‌ر عاردی دا رایان ده‌کیشان، یان راده‌کیشرا نه‌و سه‌ریازخانه‌که. نه‌م سه‌ریازانه‌ی، که‌ژماره‌یه‌کی زۆر مه‌ندال و نه‌وقسانیان تیدا بوو، تاقه‌یه‌ک ووشه‌له‌زمانی نه‌فسه‌ره‌کانیان حالی نه‌ده‌بوون. وه‌کو زیندانی و یه‌خسیری چه‌نگ مامه‌له‌یان له‌ته‌کدا ده‌کرا. نۆیه‌دارانی به‌زه‌بر نیشکی سه‌ریازخانه‌که‌یان ده‌گرت تا کورده‌کان هه‌له‌یه‌ن. که‌چی نۆیه‌دارو پاسه‌وانه‌کان که‌هه‌لیان بۆ هه‌لده‌که‌وت، خۆیان له‌پیش خه‌لکی دی یه‌وه‌هه‌لده‌هاتن."

نوسینه‌کانی مولتکه‌له‌مه‌ر هیرشی ته‌مبێ کاری و سه‌رکوت کاری پاشایانی تورک، بۆ سه‌ر میرو سه‌رانی کورد، نه‌وانه‌ی که‌باجیان نه‌ده‌داو سه‌ریازیان نه‌ده‌دا، ره‌نگدانه‌وه‌یه‌کی راست و دروستی نه‌و چه‌وساندنه‌وه‌یه‌که‌تورکه‌کان تارۆژگاری نه‌مروژ دێندانه‌و دلپه‌قانه‌و به‌به‌رده‌وامی دژی کورد نه‌نجامی ده‌دن.

(فزن مولتکه) جارتیک ده‌یه‌وی چاودێری ی پزیشکی بۆ سه‌ریازتکی کوردی بریندار دا، به‌ی بکات و پزیشکی بێنیتته‌سه‌ر، نه‌و حقیقه‌ته‌ی بۆ دهرده‌که‌وی که‌کورد له‌تورکیادا، له‌باشترین حاله‌تدا وه‌کو مروۆفی په‌له‌دوو ته‌ماش ده‌کرت.

هه‌روه‌ها نوسیه‌یه‌تی که: "کوردتکی له‌به‌ن ده‌روازه‌یه‌کدا دیتوه‌برا زامداره‌که‌ی، فیشه‌کتیک به‌لاقی یه‌وه‌ده‌بن، به‌کۆله‌وه‌به‌وه‌، نه‌و کورده‌بۆی گێرامه‌وه‌که‌نه‌وه‌حه‌وت رۆژه‌برا برینداره‌که‌ی ده‌گێریت. ناردم به‌شوین پزیشک دا، کاتی که‌هات و

زامداره‌کە یەینی، بە قەتێز و بێزەوه‌گوتی ج نە یە کوردە!! زیاد لە جاریک نەم قەسە یە گوتەوه. لە تۆ وایە دیه‌وێ پێم بڵێ: "ناخر تۆ قەل پیاوی کە داوام لێدەکە ی نەم بوونەوه‌ره تیمار بکەم؟".

لەنامە یەکی تریدا کە بۆ هاوڕێ یەکی خۆی لە ئەلمانیا، ناردووە تی، هاسی ئەوه ی کردووە کە چۆن مامە لە لەگەڵ کوردە مەدەنی یە کاندایە کەرت: "هەق نی یە بەغیلیمان پێ بەری بۆ نەم شەڕانە ی دەیکەین، پێن لە شتی بێ مانا و هیچ و پوچ. ئەمڕۆ جگە لە هەزاران سەر و لاخ و حەییوان، پێر لە شەش سەد زیندانیش کە یشتنە سەر بازخانە کەمان. نیوه‌یان ژن و مندالێ یون. ژمارە یەکی زۆر لەو ژنانە بریندارن، ئەمە لێره شتیکی ناساییه و لەگەڵی راهاتوین، بەلام مندالیان تێدایه کە بە قەمە و سونگی بریندارکراون، ئەمە خۆی لە خۆیدا بەشتیکە لەو هەفتارە ی کە لەگەڵ کوردا دەکڕێ. مندالی ساوای شیرەخۆره دەهێزێنە باره‌گای ئەفەندە ی کەس و کاریان پەنجای لێره بدن تا مندالەکانیان وەر بگرنەوه. هەروەها ئەمڕۆکە یەک تۆره کە کەللە سەرو گۆچەکی براوی بەشەریان هێنا".

(مولتیکی) خەڵاژی بۆ ئەوه کردووه کە: "ئەم رەفتارە ی بۆ چەوساندنەوه ی کورد پەنای وەرەوه‌ی، دەتوانیت بۆ ماوه یەکی کورت دەسلاتی تورکیان بە سەردا بەسە پێنێ، وەکو چۆن پێشترش وا بووه. بەلام حکومەت بەم رەفتارە گۆڕی رایەلی هەمیشە یی کوردان بە دەست ناھێنێ، مەگەر نێدارە یەکی باشتەر لەم نێدارە یە ی نێستا، نازادی و سەرەخۆی کوردان پەدا".

هەروەها ئەم نوسەرە سەرەنج تێرە پەردە ی لە پووی خالی سەرەکی لاوازی یە کانی کوردیش هەڵماڵیوه دەلی: "سەران و میرانی کورد لە نێو خۆیاندا بەگێزە کدی دا دەچن، لە پێناوی دەسلاتی پێترو قۆرخ کردنی زه‌وی و زاری زۆرتدا، دیاره بەمەش زیانیکی زۆر گەوره لە خۆ دەدن، گەورتر لەو زیانانە ی کە لە کاتی بەرگری چەکدارانە دا دژی لەشکرکێشی و پەلاماری عوسمانی یەکان، لێیان دەکەوێ". لە کۆتاییدا وەکو ئەوه ی دەرمانی ئەم دەرە ی کوردان پکات، نوسیبووە تی: "گەر کورد یەک بن، مەحاله کەس بەسەریاندا سەر بکەوێ".

١٥٩٦: دەرچونی کتێبی میژووی کورد

ئەو وێنە یە جیهان لە مەر کوردی دروست کرد بوو، بەرەبەرە پاش گەشتە کانی (ریج) و (الایارد) لە کوردستانداو دوا ی نامە کانی (مولشکە) و تێبینی و باری سەرئەجی ژمارە یەک لەو گەڕاندە ی دی کە دوا ی ئەوان سەردانی کوردستانیان کرد، بەرە بەرە رەوی یەوه و ناشرکاتر بوو. بەلام بایە خدانی زیاتر بەم گەل و وولاتە، پاش بلاو بوونەوه ی بەرەمە کانی ریج پەری سەندو رووی لە زیاد ی کرد.

به‌لام به‌شداری هه‌ره گرینگى نهم به‌واره، نه‌وه به‌وه که رۆژ هه‌لاتناسى نه‌مساوى (ه.ا.يارب) له سالانى ١٨٤٦ و ١٨٤٧ دا گه‌شتىكى زانستى شناسايى بو ناوچه‌که کردو ده‌ستکه‌وتىكى نه‌دهيى ناپايى يه‌کجار به‌نرخى له‌گه‌ل خۆيدا هه‌تايه‌وه، که ده‌شيت به‌زیده‌وه سه‌رچاوه‌ى پله يه‌ک دابهرى بو ليکۆلینه‌وه له ميژووى کورد و کوردستان.

مه‌به‌ست لهم ده‌ستکه‌وته کتیبى (ميژووى کورد)ه که سالى ١٥٩٦، فه‌رمانه‌ى گشتى سوپاي ميرنشيني (به‌تليسى)ى کوردى، (مير شه‌ره‌فخان) نو‌سويه‌تى. (مير شه‌ره‌فخان) به‌ تۆمه‌تى به‌شدارى و سازدانى پيلانتيك دژى باوكى، تېر كراو مافى ميرانگى لى سه‌ندرايه‌وه، به‌لام هه‌ول و ته‌قه‌لاى هه‌ندى ميرى کورد سه‌رى گرت و ئيه‌تبارى پى درايموه مافى ئاسايى خۆى له به‌رتوه‌بردنى ميرنشينه‌که‌دا پى درايموه و تا سالى ١٦٠٠ که مرد، ده‌سه‌لاتى هه‌م شه‌نه‌كه‌ى گرت ده‌ست و به‌رتوه‌ى برد.

مه‌به‌ستى (شه‌ره‌فخان) له نو‌سینی نهم کتیبه نه‌وه به‌وه پى توانا تيشكى بخاته سه‌ر ميژووى کورد و رابردوى گه‌له‌كه‌ى به‌ رۆله‌كانى کورد بناسينى و ويژدانى رۆله‌كانى کورد به مه‌به‌ستى خولقاندن و دروست کردنى هه‌ستىكى نه‌ته‌وه‌يى کوردى گشتى جۆش بدات. بو نهمه‌ش سودى له‌وه شه‌رو كيشه به‌ردوامانه‌ى ئه‌و ساي نپوان کورد و عوسمانى يه‌كان وه‌رگرت. بو نو‌سینی نهم به‌ره‌مه‌ه ميژوويه به‌نرخه له لايه‌كه‌وه پشتى به سه‌رچاوه فارسى يه ميژوويه‌كان به‌ستبو، و له لايه‌كه‌وه پشتى به‌و ريوابه‌ت و روداوانه به‌ستبو که نه‌وه و نه‌تيره‌ى کورد له زمانى پيره‌ميرانى راستگۆ و باوه‌ر پى‌كراوه ده‌يانگيرايه‌وه.

نهم ليكۆله‌وه‌وه كورده پيشه‌وه نه‌يتوانيه گرینگترين مه‌به‌ستى خۆى، که ده‌ست نيشان کردنى ره‌گ وره‌چه‌له‌كى كورده، به شيوه‌يه‌كى بنج به‌ر ساغ به‌کاته‌وه. هه‌ر چه‌نده توانويه‌تى سه‌رکه‌وتنه ميژووى کورد له‌کۆنه‌وه، بنوسيت. به‌لام له ديارىکردنى بنج و بناوانى کوردا سه‌رکه‌وتنى به ده‌ست نه‌هه‌تانه و ئاماژه‌ى بو زۆر به‌ر و بۆجۆنى ناکۆک له‌وه باره‌يه‌وه، کردوه و تيشكى خستۆته سه‌ر سيبان له‌وه بۆ چۆن و ريوابه‌تانه.

يه‌کتىک له‌وه بۆجۆنانه‌ى ئاماژه‌ى بو کردوه، هه‌ر هه‌مان ئه‌فسانه‌يه‌که له ميژووى ئيرانش دا بامى کراوه. ده‌ره‌به‌رى (زوحاک)ى خۆين رۆژو زۆرداره که کورده‌كان تا نهم‌رۆش به‌ دلاستانى خۆيانى ده‌زانن. به پى ئه‌فسانه‌که، نهم زۆرداره توشى نه‌خوشى يه‌كى سه‌ر ده‌بيت، دوو مار له سه‌ر هه‌ر دوو شانى په‌يدا ده‌بن و به هيج شتىک ناھيتۆين، ته‌نيا به‌وه نه‌بى هه‌موو به‌يانى يه‌ک دوو لاو سه‌ر به‌ردۆين و ميتشه‌که‌کانيان ده‌رخوارديان به‌ردۆين. به‌لام خه‌لىکى سايه‌ى حوکمى ئه‌و زۆرداره فيلتىکيان دۆزى بووه‌وه که له به‌رى ميتشكى دوو لاو، ميتشكى لاوتىک و ميتشكى مه‌رىک يان بۆنىک ده‌رخواردى ماره‌كان بدن و کوپه‌ رزگارپوه‌كان ره‌وانه‌ى چيا به‌کن، ئيدى نه‌مانه بوون به‌ به‌نه‌چه‌وه هه‌وينى گه‌لى کورد.

به‌لام نهم فیلله هممو جاریک له پاشای زۆردار و ده‌ستوپه‌نده‌که‌ی نه‌ده‌کرا. وه‌ختی پیاوانی پاشای زۆردار ویستیان دوا کو‌ری (کاوه‌ی ناسنگەر)، که پیشتر هه‌شت کو‌ری به‌و جۆره له ده‌ست دابوو، به‌رن و ده‌رخواردی ماره‌کانی به‌دن، (کاوه) چیت‌ر خۆی پێ نه‌گیرا و پێشته‌ماله‌ چه‌رمه‌که‌ی دا‌که‌ندو کردی به‌ سه‌ری دارێکه‌وه تابی‌ی به‌ نالای کانی کو‌ردان و جوتیاره‌کانی هاندا که دژی زولم و زۆر شۆرش بکه‌ن. له هیت‌رش و په‌لاماریکدا که ده‌شیت به‌ شۆرش جوتیارانی کو‌ردی می‌ژووی کۆن بیت‌ه ژمارتن، په‌لاماری کۆشک و باره‌گای دکتاتۆر دراو (کاوه‌ی ناسنگەر) توانی به‌و چه‌که‌ی ده‌ستی سه‌ری دکتاتۆر پان به‌کاته‌وه و ده‌ستو پێه‌نده‌که‌ی له نێو به‌رن. هه‌لبه‌ته به‌ن نه‌وه‌ی هیچ به‌ل‌گه‌یه‌کی می‌ژوویی هه‌بێ که دروستی نهم نه‌فسانه‌یه به‌سه‌لمی‌تی، هه‌ر هه‌موو کتێبه‌کو‌رده‌یه‌کان له کۆنه‌وه له سه‌ر نه‌و رایه‌ن که نهم رووداوه‌ گرێه‌گه‌ی می‌ژووی کو‌رد له رۆژی ۲۱/۳/۱۳۴۴ ی پیش هه‌ج‌ره‌ت (واته له ده‌وره‌یه‌ری سالی ۲۰۰۰ پیش .ز) دا رووی داوه.

هه‌روه‌ها نهم رۆژه هه‌ت‌ماو مانایه‌کی می‌ژوویی تری‌شی هه‌یه، چونکه نه‌و رۆژه‌یه که نه‌ینه‌وا به‌ ده‌ستی میدی به‌کان رو‌خا و به‌مه‌ش ناشو‌ریه‌کان به‌یه‌ک‌جاری له نێو بران و ئه‌مپه‌راتۆریه‌تی میدیا له شۆینی دامه‌زرا، که زۆریه‌ی کو‌رد خۆیان به‌ نه‌وه و نه‌تیره‌ی نه‌و مه‌یدیا نه‌ه‌زانن.

هه‌موو کو‌رد، ته‌نانه‌ت نه‌وانه‌یش که به‌نا‌چاری بۆ نه‌وروپا و نه‌مه‌ریکا کۆچی‌ان کردوه، لهم رۆژدا که (نه‌ورۆزی) پێ ده‌لێن، واته رۆژی نوێ، به‌و هه‌سایه‌ی سه‌ره‌تای سالی کو‌ردی یه، ئاهه‌نگ ده‌گیرن. له‌و رۆژدا جوانترین جل و به‌رگ له‌به‌ر ده‌که‌ن، به‌تایبه‌تی نافه‌رتان به‌ جل و به‌رگی زه‌نگینی هاودامانی فش و فۆله‌وه که زۆر له‌ جل و به‌رگی شه‌وانه‌ی نه‌وروپی سه‌رده‌می رینیسانس ده‌جیت. هه‌روه‌ها ژنی کو‌رد خشلی جوان له‌ خۆ ده‌ده‌ن. هه‌روه‌ها کو‌رد له‌و رۆژدا خۆشترین و به‌له‌زه‌ت‌ترین خواردن دروست ده‌که‌ن، هه‌موویان، نافه‌رت و پیاو ده‌ره‌قسن و سه‌تران ده‌بێژن. شای‌ی و هه‌لبه‌ه‌رک‌ی ی کو‌ردان ده‌سته‌ جه‌می یه و ژماره‌یه‌کی زۆر به‌شداری تیت‌دا ده‌که‌ن و له‌ سه‌ر یه‌ک ریشم و ئاهه‌نگی تاییه‌تی نه‌ه‌جم ده‌درێ. کو‌رد بۆ هه‌ر بۆنه‌یه‌ک شای‌ی و ئاوازی تاییه‌تی خۆیان هه‌یه.

کو‌رد، له‌ ئێواره‌ی رۆژی پیش نه‌ورۆژدا، له‌ سه‌ر زۆر لوتکه‌ چیا‌ی به‌لندی کو‌ردستاندا ناگر ده‌که‌نه‌وه. نه‌سه‌که‌نده‌نالی و نه‌له‌مان و به‌شیک له‌ گه‌لانی رۆژه‌لاتی نه‌وروپاش به‌ بۆنه‌ی هاتنی وه‌رزی به‌هار پان جه‌ژنی پاک، نهم کاره‌ ده‌که‌ن. به‌لام ئاگر کردنه‌وه‌ی کو‌رد، کرده‌وه‌یه‌کی سیاسی رووته: نهمه‌ ئاماژه‌یه بۆ نه‌و ناره‌زه‌ی که کو‌رد ده‌یانموێ پیشانی به‌دن گه‌لێکی سه‌ریه‌خۆن و ده‌یانموێ ته‌نانه‌ت له‌ داب و نه‌رتیه‌کانیشیاندا له‌ دراوسێ عه‌ره‌ب و تو‌رک و فارسه‌کانیان جیا‌واز بن. هه‌ر له‌ به‌ر نه‌و هه‌یما سیاسی یه‌یه

کورد، دهی گه پښتینه وه بۆ: "که می و پچر پچری نو زانیاریان هی لیم بارویه وه هه مانه، له گه ل جیاوازی نو شیوازی که لیکۆلهره وه کان لیم باروه گرتویه ته بهر". بهو حاله شه وه نو لیکۆلینه وانهی که (مینورسکی) و زۆر زانی تری سۆفیه ت و نه له مان و نینگلیز نه نجامیان داوه، پهن له زانیاری دهوله مه ندی نه وتۆ که پشتیان پهن ده به سترئ و وینه یه کی ناشکراو روونی میژووی نه م گه له رسمه نه مان ده خه نه بهرده ست. زانی نارکولوی نه له مان (نایگشتید) یه که م که مه که لیم ذهرکه یه وه و ژوورکه وت و پشتی بهو گریمانه یه به ست که ده لئ: (شانۆ، هه ره کهو خۆی ده میشتی نه گه ره نه که ره کانیشی بینه گۆرین).

به م پهن یه دوو بۆ چونی سه ره کی روون و ناشکرا هه ن، نه گه ره جیاوازیش، پهن، نووا ده چنه وه سه ره یک نامانجی هاوبه ش، نه ویش نیشتمانی نیستای کوردانه. (سۆمه ری) و (بابلی) و ته نانه ت (ناشوری) یه کانیش له هه زا ره سی یه می پهنش زاینه وه هه ندئ ناسه واریان له پاش به جئ ماوه، که له گه ل یه که تریان به راورد به کن، هه ندئ لایه نی لیکچونیان له نیواندایه، هه موو نو ناسه وارانته ناماژه بۆ که لاتیک ده کن له ناوچه ی زاگروسی شاخوی ناوه ندو باکووردا ژیاون و ناوی وه کو (کوئی) و (کویتی) یان هه بووه. به نیشتمانه که یان گو تراوه (گو تیوم) یان (کارداکا) و ناوی تری له و بابه ته ناوه.

بۆ چونیک ی دی هه یه که له باکووری ناوچه ی (زاگروس) و (توروس) وه سه ری هه لداوه و خۆی له و ناماژه یه دا ده نویتن که (سۆمه ری) یه کان له هه زاری یه که می پهنش زاینی دا بۆ وولاتی (پات-کارو) و خه لکه که ی (کالدیری) یه کان و (کارو دوخی) یه کان کردویه، نو کارو دوخیان ی که (زهینه فون) ش له کتینه که یه دا (گه رانه وه ی ده هه زاریا و) دا ناماژه ی بۆ خزیان و بۆ وولاته که یان کردوه، هه لبه ته نه مه ناماژه یه بۆ کورد.

(نایگشتید) ده لئ له و ناماژه یه دا بۆ کوئی یه کان، وا وه سف نه کران که: "گه لیک ی ده شته کی نیمچه هۆقین، به لکو نو ناماژانه نه و یان دوویات کردۆته وه که نه مانه پۆله ی گه لیک ی زۆر ریک و پیک بوونه و توانیویه له وولاتی کوئی دۆلی دوو روباردا، له سه رشانۆی روداره کان ده ره به کهن". زۆر جار ناوی (کوئی) یه کان له نو سه راه سۆمه ری یه کانداهاته و باس کران که چۆن له ناوچه یه کی فراوان دا به لاو بوته ته وه و باسی ناوچه دوره کان و شاره دهوله مه ندیه کانیا ن کراوه، هه روه ها باسی پاشا به زه به ره زهنگه کانیا ن کراوه.

زانیانی نارکولوی و خه مخو زانی لیکۆلینه وه له گه لانی کۆن، هه موو له سه ره نو رایهن که نیشتمانی نیستای کورد له کۆندا له نیسته دهوله مه ندتر و دانیش توانی له نیسته زۆر تر بیون. مه لیک (سه رگۆنی) یه که م که له (نه که دا) دهوله تیک ی سامی گه وره ی دامه زران، شانازی به ووه ده کرد که توانیویه تی وولاتی (کوئی) یه کان به گرتی.

ههروه‌ها (نارام سین) که پاشایه‌کی تری (نه‌که‌دا) هه له دواى سه‌رگون هاتوه، له به‌رده‌نوسیتیکى بزماری سالى ۲۳۵۰ پ. ز، که له سالى ۱۸۸۴ دا دۆزراوه‌ته‌وه، هه‌والى سه‌رکه‌وتنى خۆى به سه‌ر گهلانى چيایی دا تۆمار کردوه. هه‌ر چه‌نده کورده‌کان پاشتر و له نزیکى ده‌ربه‌ندى دیا‌له‌دا سه‌رکه‌وتنیکى به‌رچاویان به سه‌ردا هیناو توانیان دواى چه‌ندین سال هیزیکى سويایی ده‌ستوه‌شین دروست بکه‌ن که بۆ ماوه‌یه‌ک ده‌ستى به سه‌ر باکورى وولاتى دۆلى دوو روباردا گرت. به‌لام رۆله‌کانى نهم گه‌له چيایانه، له سه‌ده‌کانى دواى نه‌و سالانه‌ دا، سه‌رچاوه‌ی هه‌ره سه‌ره‌کی نه‌و هیزه سويایانه‌یان پتک دینا که بابلی یه‌کان له له‌شکرکێشى و په‌لامارى ته‌مبێ کارانه‌یاندا ده‌یانکرده سه‌ر نه‌و هه‌رێم و ناوچه‌نێ سه‌ر پێچیان ده‌کرد.

دواى نزیکه‌ی هه‌زارسالێک لهم ناماژه‌یه‌ی سه‌رگون به‌م لاوه، مه‌لیکی ناشورى (تکلات- بیسارى یه‌که‌م) له ده‌وروبه‌رى سالى ۱۱۰۰ پ. ز، سه‌رکه‌وتنه سوبایه‌یه‌کانى خۆى به سه‌ر گه‌لى (کوتى ی به‌ریلاو) دا تۆمار کردوه. له‌و گه‌ران و پشکینانه‌ی که له (خرسباد) ی باکورى نه‌ینه‌وا دا نه‌نجام دراو، له کۆشکى (سه‌رگونی دووم) دا (ده‌ورو به‌رى سالى ۷۲۲ پ. ز) که به له‌قه‌بى مه‌لیکی نه‌که‌دى نینودار، ناوى رۆنى بوو، له کۆشکه‌که‌ی نه‌ودا یه‌که‌مین به‌رده‌نوس دۆزراوه‌ که ناماژه بۆ جۆزى جەل و به‌رگ و داب و نه‌رىتى کوتى یه‌کان ده‌کات.

(نایگشتید)، له نه‌نجامی به‌راورد کردن و لیکۆلینه‌وه‌ی هه‌موو نهم به‌لگانه‌وه ده‌کاته نه‌نجامگیری یه‌کی ته‌واو که کورده‌کانى نیستا، بێگومان درێژه و نه‌وه‌ی نه‌و کوتى و کاردوخى یاننه‌ن. (مینورسکى) اش پشتیوانى ده‌کات و ده‌لتی: "زۆر نزیکه و ابی و چ به‌لگه‌یه‌کی بۆ نادرۆستى نهم گریمانه‌یه نى یه".

ناخۆ ئیمپراتۆریه‌تى میدیا، ده‌وله‌تیکى کوردی بووه؟

نهم گریمانه، هه‌ر له خۆوه و له‌نه‌نجامی لیکچونى ناوه‌کان یان گوشه‌گیری نیسجه ته‌واوى زنجیره چیاکانى تورس و زاگروس-هه نه‌هاتون. به‌لکو رووداوه میتروپیه‌کان به به‌لگه‌یه‌ک زیاتر سه‌لماندویان. بابلی یه‌کان، نه‌یان توانی ناوچه کوردنشینه‌کان داگیر بکه‌ن و ته‌ایدا بپێننه‌وه. هه‌روه‌ها ئیمپراتۆریه‌تى ناشورى-ش نه‌یتوانی ناوچه‌ی ده‌سه‌لاتى خۆیان به‌رسن بکات و له هه‌موو ناوچه‌ی کوردستاندا، پیاده‌ی بکات؛ هه‌ر چه‌نده توانی تا قولایی کوردستانی نه‌مرۆى عێراق به‌روات.

هه‌ر چه‌نده زمانى هندو-ئه‌روپى له ناوچه‌ی چيای (زاگروس) دا له سالى دوو هه‌زار پ. ز، و له رێگه‌ی (میتانى) و (کاستى) یه‌کانه‌وه ده‌رکه‌وت و بى‌لاو بووه، به‌لام (میدی) یه‌کان توانیان له ناوچه کوردی یه‌کاندا بیچه‌سپێتن، نه‌ویش له ده‌وروبه‌رى سالى ۱۰۰۰ هه‌زار پ. ز.

(مینیورسکی) لهو روانگه یه وه که زمانی کوردی نه مړۆکه ژۆر له زمانی (میدی) ده چیت، ده گاته نهو گریمانی که کوردی نه مړۆ له نه نجاسی توانه وه پهرت بوون و له ناوچونی نهو تیره میدیانه وه دروستبوون که له رۆژاوی تیرانی نه مړۆدا داده نیشت، که لیک له میژوو نوس و سیاسه توانانی سهریه ریبازه همه جهزه کانی بزاقی رزگاربخوازی نه مړۆی کورد، رایان له گهل نه م گریمانه یه دایه. باشترین به لگش بۆ نم گوته یه کتیبه که (محمد امین زکی) یه که له سالی ۱۹۶۱ له به غذا چاپ بووه له ره چهلک و میژوی کورد ده کۆلیته وه. چاپه مهنی و بلاوکراوه کانی سالانی حهفتاکان و ههشتاکانی (پارتی دیموکراتی کوردستان) اش لایه نگره له م حهقیقه ته ده گن. له گوژاری سالانه (کۆمهلهی خوتندکارانی کورد له نهروپا)، سالی ۱۹۷۴، ناماوه بۆ نهو کراوه که: "تیمپراتوریه تی میدیا، گه وره ترین ده ولت بووه له میژوی کورد".

هه ندی میژونوس پتیان وایه که (سکییتی) یه کان و (کیمیری) یه کان (نه مانه تیره و تایغه ی هندو-نهروپایی) له سه ده کانی ۷ و ۶ پ.ز. ده ولت تیکی به هتیزان له به ستینی دمریای رهش دا ده مزاندوه. نه مانه، له لای خۆبانه وه به شداریان له دروست بوونی گه لی کورد کردوه.

زانای نهلمانیای دیموکراتی (ب.هرینیتزر) ی پمپۆر له کاروباری تیرانی دا ناماوه ی بۆ نهو کردوه که: "ناشوری یه کان بهرگه ی نهو گوشاریان نه گرت که کیمیری یه کان و پاشان سکییتی یه کان ده یان کرده سه زیان و به ممش رتگه یان له بهردهم داگیر کهراند چۆن کرد که خۆ به ناوچه شاخای یه کاندای بکمن. بهشتیک له سکییتی یه کان له دوا نه نجامدا تیکل به خه لکی نه سلی وولاته که بون".

ههروه ها (هرینیتزر)، ناماوه ی بۆ نهو ههش کردوه که: "یه کیتیک لهو خهقه لوله کی یه فارسی یه کۆنانه ی که ده گه ریتته وه بۆ سه ده کانی ۷ و ۶ پ.ز. جل و بهرگی سکییتی یه کانی له سه نهخش کراوه، نه مه به ناشکرا دیاره که هه مان نهو جل و بهرگه یه که کوردی بادینان تا رۆژگاری نه مړۆ له بهری ده گن". له سهری دهروات و دهلی: "راسته وولات که وته ژیر رکتی ده سه لانی سکییتی یه کان، بهلام نه مه نهیا چینی حوکمرانی گرتوه، دنا جه ماوهری خه لک هه موو سه به تیره وه ژۆره کورده کان بون".

زانای نارگولوی نهلمانی (فیلیکس فون لوشان) لهو لیکۆلینه وانه یدا که له مه مری بایولوژی نه ژاد له کوردستان و له سالی ۱۹۲۰ دا نه نجاسی داو، که بیوه ته نهو نه نجامگیری یه کی که بوونی رتیه کی ژۆر له کوردی ده موچاو درتۆکۆله و گنم رهنگ ده گه ریتته وه بۆ کاریگه ری (سکییتی) و (کامیری) یه کان. له گوژستان تیکی مه له کی گه وره ی (کاماکیری) دا، له ناوچه ی دهوویه ری (قه ره قوش) دا بۆی ده ره که وتیه که رتیه ی چاوانی شین که بیوه ته ۶۲٪ بهلام له (نه مرود داغ) دا، که دوو هه زار مه تر له روی دهریاوه به رزه، رتیه که له ۵۸٪ زیاتر نه بووه. هه مان رتیه له (سنجری) نیران دا له

۳۹٪ تینناپەری. نەم حەقیقەتەنە گەیاندىيەنە نەودا نەنجامگىرى يە زۆر باوو بلاوى كە كوردەكان بە خۆشيان پى قايىلىن، دەلىن: كورد لە ھەولەو زەرى وەشى چاوشىنى دەمرچا و درىزكۆلە بوون. لە نەنجامى گۆزانى بارودۆخى ژىنگە و تىكەل بوونى خۆشيان لەگەل خۆتىنى تورک و نەرمەن و فارس دا، پىستىيان رەش ھەلگەراو دەمرچاويان درىزتر بو.

بەلام نەو لىتکۆلینەو بەسانەى (ئىگۆن فون ئايگشتىد) نەنجامى داو، گەياندىيەنە نەنجامگىرى يەكى دى كە پى واپە كورد ھەر لە ھەولەو تىكەلەيدەك بوون لە چەندىن نەژادى ھەمەجۆرى وەكو نەوروپى و ئەسكەندەنافى و نىترانى و مەغول. واتە زادەو بەرەنجامىتىكى خۆپسكى ناھەم شاھەنگ. روالەتى دەرەوى كورد و نەو تايبەتەندى يە مېتروپىيەى بە درىزايى مېترو ھاتووە، ئەم بۆ چوون و گرىمانەيە دەسەلېتن.

سەر سەختى كوردى نەمروكە، كە توانىويەنە سىفەتە زاتى يەكانى خۆيان بپارتىن و ھەموو نەو ھەولانە پوچەل بکەنەو كە لە لاين رەگەزو كۆمەلە نەژادى دى يەوە دراو، بۆ تواندەويان لە نۆو مىللەتانى دى دا، ماپەى سەر سامى مېتروونوسانە و زۆريان پى سەيرە كە ئەم گەلە تاكو نەمروكە وەكو كۆمەلەتىكى تايبەتى، خاوەن خوو خەدى ديارن و شانازى بە وابەستەيى تيرەيى خۆيانەو دەكەن.

لە لايدەكى دى يەوە زۆر فاكتەر و ھۆكارى ترى وەكو نەو بارو دۆخەى كوردى تىتدا دەسپۆتەو و چارەنوسى ھاوبەشيان و دژمنايەتى كردنپان لە لاين گەلانى دراوست و داگيركەرەو. ھەر ھەموو ئەم ھۆكارانە بوونەتە ماپەى لىتک نزيك بوونەو دى رۆلەكانى گەلى كورد، ديارە ئەم ھۆكارانە لە نايندەش دا ھەمان دەور بە زياترەو دەبپيئەن و شرتەواری نەمەش بە ئاشكرا لە قۇناغەكانى نايندەى مېترووياندا رەنگ دەداتەو.

زەينەفون و گرىكەكان، روو بەرووى كوردوخى يەكان دەبنەو

لە سالى ۴۰۱ پ.ز دا (ميدرى) يەكان، كە گەلەتىكى مېدى-كوردى يە، روو بەرووى مېتروونوسى گرىكى (زەينەفون) بوونەو و لەمەو كورد دەرەتەى ھۆرەخسا بە شتوويەكى لەبەر چاو، بېتە سەر شانۆى روداوەكان. زەينەفون، دواى كۆتايى ھاتنى شەرەكانى (بېلېوونىزىيە) پەيوەندى بە (سىروس)ى گچكەو كورد پەيوەندى بە سوپاكەيەو كورد لە ساردیس، لە ئاسپاي ناوەرەست دا كە سىروس لەشكرى دەناردە سەر ھىزەكانى براكەى (نەرتاكسىركيس منىمون). پاش نەو دى سوپاى سىروس لە نزيكى (كوئاخا)ى نزيكى شوتنى ئىستاي بەغدادا شكاو ھەلات، زەينەفون رېبەرەتى پاشماو دى ھىزە سوپاىيەكەى كورد كە دە ھەزار جەنگاوەر بوون. دىويست رىگەى چوار ھەزار كىلومەتر بەم لەشكرەو بېرى و بېگەيەنیتە كەنارەكانى دەرەى رەش و

لهویندەرود بۆ یونان. ئهم لهشکره بهدهم پاشهکشوه که له وولاتی دۆلی دوو روبارهوه دهستی پیکرد بوو، بهرزاییهکانی نهرمینیا و کوردستانی پری.

زهینهفون، له کتیبهکهی خزیدا (ئاناباسیس) که بهوردی چۆنیهتی نهم پاشهکشه زهمسهتهی گێتراتهوه، به شیتویهکی زۆر جوان و کاریگهر چۆنیهتی روو بهروو بوونهوهی لهشکرهکهی خۆی لهگهڵ کوردوخی یهکاندا گێتراتهوه.

یونانی یهکان لهو دیلاتهوه که بهر دهستیان کهوتبون، بیستبویان که نمو رینگهیهی بۆ باکور دهچیت، سوپای گریکی پاشهکشه کردوو بهروو وولاتی کوردوخی یان دهبات، ههندیکیان گوتبویان که نهو کوردوخیانه له لوتکهی چیاکاندا دهژین و جهنگاوهرو شهکهڕن و گوێی رایلهلی پاشای گهوره ناگهن. جارتیکیان سوپایهکی سهدهو بیست ههزار کهسی دهچیته قولاپی خاکی کوردوخی یهکانهوه و تاقه یهک جهنگاوهری نهو سوپایه دهڕناچیت.

که سوپای گریکی له دهووبهیری شاری زاخوه سهری دهههتانهوه، ئهمه شتیکی سهیرو کوت و پر بووه. بۆیه کوردوخی یهکان خۆ دههزنهوه و رینگهیان بۆ چۆڵ دهکهن. زهینهفون نوسیویهتی که: "مالهکانیان بهجی هیتشت. لهگهڵ ژن و مندالهکانیاندا بۆ نیتو دۆله عاسی یهکان ههلاتن، خواردمههینی یهکی زۆریان بهجیهیتشتبوو که دهمانتوانی لهگهڵ قاپ و ئامانه مسهکانیاندا بیهین. بهلام گریکهکان بۆ نهوهی توشی چهرمهسهری نهبن دهستیان بۆ نهوشتانه نهبرد و هیچ تالانی یهکیان نهکرد. ههروهها خهڵکهکهکیان ڕاوننا، بهمهش نیاز پاکێ خۆیان بهرانبهر به کوردوخی یهکان دهبرێ تا به سهلامهتی و بێ وهی لهو دهقهروه رت بن. وهکو چۆن به خاکی هاوپهیمان و به نیتو گهلی دۆست دا بیهزنهوه".

ههروهها زهینهفون گلهیی نهوهی کردووه که کوردهکان: "هیچ نیازتیکی پاکیان دهرنهبریه و به دلی یونانی یهکان نهبوون، چونکه له کتیبهکهی زهینهفوندا نهوهمان بهرچاو دهکهوێ که: "گاتی پاشینهی سوپای گریکی له بهرزایی چهاوه بهروو گوندهکان نشیتو دهبهوه، تاریکی بالی بهسهه ههموو دهقهکهدا کیتشاو شهویان به سهردا هات، چونکه ههنگههراڤان وادگهراڤان به قهدهپالی چیاکهی بهرامبههرا دا زۆر سهخت و عاسی بوو. نهو دهمه ژمارهیهک له کوردوخی یهکان خهپونهوهو پهلاماری پاشینهی لهشکرهکیان داو توانیان چهند کهستیکیان لێ بکوژن و چهند کهستیکی تریان لێ زامدار بکهن، بهوهی که له سهه شاخهکانهوه بهردیان به سهردا غل کردبوونهوه و لهو بهرزی یهوه بهرتیریان داوون.خۆ ئهگهر ژمارهیان ههندێ زۆتر بویه، دهیانتوانی بهشی زۆری لهشکرهکه لهنێر بهرن. نهم هیتش و پهلاماره کوتیره، گریکهکانی ناچار کرد له گوندی (پیتخاک) خهپنهوه. کوردوخی یهکان، له شاخهکان دا مانهوه وله رینگهی نهو ئاگرانهوه پهیهوندی خۆیان داوین دهکرد که له لوتکهکاندا دهیانکردهوه.

پتنگی ستراتیژی کوردستان، که کهوتبوه سر رتنگی هاتو چۆی سه ره کی زه مینی یه وه و مهیدانی تیتیه پوونی لهشکری هیتزه زله کان بوو، کردی یه کارتیک که کورد له سده کانی پاش گه پانه وهی لهشکری زینه فون، ببن به فاکته رتکی گرینگ، بیتگانه و غهواره له نه خشه و پلاتی خویاند، حینسایی بۆ بکه ن.

وولاتی کوردان، پاش نه وهی نه سه کهنده ری گه وه توانی ناسیای بچوک غه زو بکات و لهشکری سهرداری فارس (داریوش) له ناوچه که وه ده رینتی، کهوته ژتیر رکتیفی یونانی یه کان به شتیوهی راسته و خۆ یان ناراسته و خۆ تا کو نه و کاته ی مه لیکی نه رمینیا (تیکرانیس) له سالی ۸۰ پ. ز دا توانی (کوردونیا) بگری و به وهش سهرده می کولونیالی کردنی کوردستان له لایه ن نه رمه نی یه کانه وه دهستی پتیکرد.

ناکوکی نیوان رومه رۆژهه لاتی یه کان و نه وه هیتزه تازهیدی که له رۆژهه لاتدا دروست بوو، واتا هیزی دهوله تی (پارتی) یه، تاسه دهی هه وه می زایینی بهره وهام بوو. به لام چاره نوس وقه ده ری کورد له وه سده یه وه نیدی به ستره به هیزی عه ره بی یه وه. چونکه نه وه عه ره بانه ی بوون به نیسلام له سایه ی نالای محمده ی په یامبه ردا رتبه ری گۆرانکاری یه کی وه هاپان کرد که تا نیستاکه نه وه ناوچه یه به خۆ وهی نه دیته وه. پاش وه فاتی په یامبه ر، خه لیفه ی دووه عه مره ی کۆری خه تاب، نه خشه ی بۆ لهشکر کیشی یه کی گه وه بۆ سه ر فورس دانا، عه ره ب توانیان له م لهشکر کیشی یه دا به ناو وولاتی نه رمه نی مه سیحی و نه وه کوردانه بکه وئ که هه ندیکیان بوو بوون به مه سیحی و هه ندیکیان له سه ر دینی خۆیان (زه رده شتی) مابه نه وه.

عه ره ب، غه زوی شارانیان کرد. کلێسیایان سوتاند، ناته شکه دهو بکه رۆشنییری یه کانی دیانه تی زه رده شتیان روخاند. کورد، به زه بری هیتز کران به نیسلام. به لام کورده کان هه رکه هیزی عه ره ب دوور ده کهوته وه، به کۆمه ل پاشگه ز ده بوونه وه له نانی نیسلام هه لده گه رانه وه. هیزی عه ره ب، نه وه هیتزه بوو که هه یج سازشیککی نه ده کرد و لیته رابه و به تیز ی هه موو تیره و تایفه کورده کان ملکه چی ده سه لاتی ناوه ندی نیسلامی-عه ره بی بکه ن، له سده کانی دواتر دا گه لیک راهه پین و شۆپشی بهره وهام به ری بوون، عه ره ب هه میشه به شتیوه یه کی خۆیناوی و توند سه رکوتیان ده کرد.

کورد، له نه لجامدا چارێکیان نه ما، ته نیا نه وه نه بی که له گه ل ده سه لاتی عه ره بی دا خۆیان به سازتین. له سه ره تای سده ی ده یه می زایینی دا، نه م خۆ سازاندنه گه یه به راده یه که نیما ره تی کورده (شه ادای) یه کان، له باکۆری (نازریایجان) ی نیستاکه دامه زرا. هه روه ها له باشۆری رۆژاوی قوقازدا نیما ره تی (هه سه نوی یه) دامه زرا، هه ر هه موو نه مه له سایه ی ناژاوه ی سیسته می باج و خه راج و سه رانه دا رووی دا. میری کورد (هه سه ن وای) ی سه ر به تیره ی (هه رزیکانی)، که پاشتر به وه به (هه رزانی)، نه م نیما ره ته ی دامه زرا نه وه.

ههروهه قهله مه وێکی کوردی به ناوی وولایهتی (مهروانی) یهوه توانی پتر له سهدهیهک خۆی بگرت و له سالی ٩٩٠ وه تا سالی ١٠٩٦ دهوامی کرد، مهلبهندی نعم وولاته له شاری (دیاریه کر) بوو. دهسلاتی به سه ههمو ناوچهکانی نیتوان (نورفه) و باکوری دهریاچهی (وان) دا کیشا. (مهروانی) یهکان توانیان ههمو نهو ناوچهیه یهک بهخن و دهسلاتی دهوله تهکی خۆیانی به سهردا سهپیتی که به روالهت وابستهی دهولهتی مههرکهزی عهرهبی بوو. ههروهه هیزی کورد، ههمیشه بههیزترین بهشی سوهای عهرهبی له ماوهی شهرب سنوریان لهگهل (بهنهنتی) یهکاندا، پتیک دینا. تهنا نهت (مهروانی) یهکان، سوریا یان له تزاری بهننهنتی (باسیلیئوس ی دووه) سهندهوه.

سهلاحه دینی ئه یوبی - سولتانی خانهدان و نهجیب

له کاتی کهدا، له سهردهمی غهزوی تورکی دا بۆ ناوچهکه، چهندین تیرهو تایفه ی کورد له بنهوه قهتل و عام کران و نههتیران، جهنگاوه رانی کورد له سهره تاکانی سهدهی یازدهی زایینی و له سوریا دا بهگژ داگیرکه رانی سهلیبی دا دهچوون. کورد، بهریاریان دا هوو لایهنی عهرهب بگرن و بهگژ داگیرکه رانی نهووپا دا بچن؛ وانا رتیک به پتجهوانه ی دراوست نهرمه نی یهکانیا نهوه که لایه نی نهووپایان گرت. هوو حونهری نهمهش دهگه رستهوه بۆ مهترکی نیمارهتی (ئه یوبی) کوردی، که قهله ستینی عهرهبی له دمستی سهلیبی یهکان رزگار کرد، نهو مهیره (مهیر سهلاحه دین) بوو که توانی له سالی ١١٨٧ دا به سهر سوهای سهلیبی یهکاندا، که نزیکه ی شمس ههزار جهنگاوه دهبووه، سهر بکهو، نهمهش له شه پتیکدا که له نزیکه ی شاری (قودس) دا روی دا و بووه هوو رزگار کردنی نهه شاره پیروژه بهلای موسولمانه کانهوه و سهندنهوه ی له سهلیبی یهکان. "ترس و لهرز کهوته دلی مهسیحی یهکانهوه و ژماره یهکی زۆریان به پهله کهوته داوا کردنی لیبورن له سهلاحه دین و نهویش ژبانی پاراستن و نازادی کردن". نهه له سهرحاوه یهکی مهتروویی عهرهبیدا باسی کراوه. کورد، تا رۆژگاری نهمرۆکه، (سهلاحه دین) به گهوه رهترین که سایهتی کوردی هه لکه وتوی سهرا نههری مهترووی کۆن و دهرینی خۆیان دهزانن.

له سهدهی سیازدهی زایینی دا، کاتێ که ههغولهکان توانیان به سهرکردایهتی هوڵاکو خان، دهلهتی سهلجوقی یهکان ههلا لوشن، له کاتی که خۆیان له رۆژهلاتهوه له ترسی پتشرهوی تورکهکان ههلا تبوون، زهمینه یهکی لهبار بۆ سهرههلدان و دامهزراندنی مهیرنشیان و حکومهتانی کوردی رهخسا. بهلام ههغولهکان له پلاماره یاندا هتیرشیان کرده سهر زۆر ناوچهی کوردستان، ههرکه له سالی ١٢٥٧ دا دهستیان به سهر بهغدا دا گرت، هوڵاکو، خهرا لهشکرو قۆشه تیکی گموره ی بۆ سهر شاری (ههولیر) ی کوردان نارد تا بیهخاته ژیر رکیتف و دهسلاتی خۆیهوه. فهرمانه ی سوپایی شار که نهیتوانی

به‌رگری بکات ورئی هه‌لاتنی دایه چار، خۆی دایه ده‌ست مه‌غۆله‌کانه‌وه، به‌لام سه‌ربازه‌ کورده‌کانی ناو حامیه‌ی شار، چاویان له‌ فهرمانده‌که‌یان نه‌کرد، به‌ره‌نگاری مه‌غۆل بوونه‌وه، مه‌غۆله‌کانیش پاش شه‌رتیکی هه‌فته‌یی ده‌ستیان به‌ سه‌ر شاردا گرت و هه‌ر هه‌موو جه‌نگاوهره‌ زیندووه‌کانی ناو حامی یه‌که‌یان سه‌رپرسی. نه‌وجا مه‌غۆله‌کان توانیان به‌چه‌ ناو شاری هه‌ولێتر و ئیدی شمشیریان له‌ خه‌لکی شار خسته‌کارو هه‌موویان کوشتن.

مه‌غۆله‌کان، هه‌مان قه‌سابخانه‌یان له‌ شاره‌ کوردنشینه‌کانی تری وه‌کو (دیاریه‌که‌ر) به‌ریا کردو مه‌غۆلان، هه‌موو رقتیکی خۆیان به‌ سه‌ر شاردا رژاندو خه‌لکه‌که‌یان قه‌تل و عام کرد. چه‌ن‌دین تیره‌ی کورد ناچار بوون له‌ ناوچه‌کانی خۆیان کۆچ بکه‌ن و خۆیان له‌ مه‌رگی مسۆگه‌ر رزگار بکه‌ن. ره‌نگه‌ بوونی کوردی سه‌ر به‌ تیره‌ی (لاوان) و (باسین) له‌ وولاتی (جه‌زایر)دا باشت‌ترین به‌لگه‌ی نه‌مه‌ بێ.

پاش مه‌غۆله‌کان، ده‌وری ره‌قیبه‌ تورکه‌کانیان هات، که‌ له‌ ده‌ورو به‌ری سالی ۱۴۰۰دا که‌وتنه‌ سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی خۆیان به‌ سه‌ر کوردستاندا، قه‌سابخانه‌ و قه‌تل و عامی وه‌هایان دژی کورد به‌ریا کرد، که‌ هه‌یه‌ی شه‌رمه‌زاری هه‌موو تیره‌ی به‌شه‌ره. بۆ وینه‌ تیره‌ی (موکریان) له‌ ناوچه‌ی باشوور باشووری رۆژه‌لاتی ده‌ریاچه‌ی (ورمێ)ی ئێراندا، که‌ که‌وتبوو سه‌ر پێیان و هه‌رتیکی په‌یدا کرد بوو، چونکه‌ ئیماره‌تی (ناق قوینلو-به‌رخی سه‌پ) توورکی به‌ چاوی ره‌زامه‌ندی یه‌مه‌ نه‌یدمه‌روانی یه‌ نه‌و میرنشین و تیره‌ کوردانه‌ی، په‌یمانێان له‌گه‌ل هه‌فرکه‌که‌ی نه‌ودا، واتا له‌گه‌ل (قه‌ره‌قوینلو-به‌رخی ره‌ش)دا هه‌بوو، هه‌رچی توانایه‌کی هه‌بوو خستی یه‌که‌ر بۆ زه‌ره‌ردان له‌م تیره‌ کورده‌ و به‌به‌رده‌وامی کاری بۆ له‌ نێو بێردن و قه‌تل و عامی نه‌و میرنشینه‌ کوردانه‌ ده‌کرد.

نه‌وه‌ بوو له‌ سالانی دواتردا، کورد خۆیان له‌ به‌ینی شه‌رکه‌کانی ئێران ئێرانی. یه‌کان و تورکه‌کاندا بینی یه‌مه. نه‌و شه‌ر و ناکوکیانه‌ بیه‌و بناغه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی دا به‌ش کردنی کوردستانیان به‌ سه‌ر په‌تر له‌ ده‌وله‌تیکدا، پێک هه‌ینا. تیره‌ی (ئاغوز)ی توورکی به‌ سه‌رکردایه‌تی (عوسمان)، توانی له‌ سه‌ده‌ی ۱۳ دا ده‌سه‌لات به‌ سه‌ر تیره‌ تورکه‌کانی دی دا په‌یدا بکات و ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی دا به‌زه‌رتنی. له‌ لایه‌کی دییه‌وه، (سه‌فه‌وی یه‌کان)ش توانیان پاش نه‌مانی ده‌سه‌لاتی مه‌غۆل له‌ وێن‌ده‌ر، ده‌وله‌تی خۆیان له‌ وولاتی فارس دا به‌زه‌رتن و به‌م‌ش بناغه‌ی په‌یدا بوونی ده‌وله‌تی ئێرانی نه‌مه‌ژیان دامه‌زراند. نه‌م بارو دۆخه‌و نه‌و گۆڕانکاری یه‌ی که‌ ناوچه‌که‌ به‌ خۆیه‌وه‌ بینی، کورد دیسان که‌وتنه‌وه‌ به‌ینی به‌رداشی دوو ده‌وله‌تی ته‌ماحکاری وه‌ها که‌ هه‌ریه‌که‌یان ده‌یو‌ست له‌ سه‌ر حیسابی نه‌وه‌ی دی وولاتی خۆی به‌رین و فراوان بکات. بۆ نه‌گه‌یه‌تی کورد، تاقه‌ رێگه‌ی نه‌م فراوانخوازی یه‌ به‌ کوردستاندا روت ده‌بوو، که‌ که‌وتبوو سه‌ر سنووری هاوبه‌شی هه‌ر دوو ده‌وله‌تی نێو به‌راوه‌وه‌. ئیدی له‌و سه‌رو به‌نده‌وه‌ تا کو نه‌مه‌ژ

سیاسه‌تی فیل و تله‌که و فیتبازی وه‌گه‌ر خراوه و ویستویانه کورد وه‌کو به‌ردی دامه له‌گه‌مه‌ی هیزه‌ گه‌وره‌کاندا به‌کار به‌یتن. بۆ وه‌دی هیتانی به‌رژوه‌ندی و نه‌خشه و پلانه‌کانیان له‌ ناوچه‌که‌دا. نه‌وه بوو کوردستان تا ناخر و نوخری سه‌ده‌ی نۆزده، بوو به‌وه شه‌رگه‌و مه‌یدانی کوشتو کوشتاری نیتوان نیرانی و عوسمانی یه‌کان.

زۆریه‌ی کوردی سوننی مه‌زهب له‌م شه‌رانه‌دا لایه‌نگری ی عوسمانی یه‌کانیان کرد و له‌ تۆله‌ی نه‌مه‌دا جوژه‌ نیداره‌یه‌کی ناوچه‌یی سنورداریان وه‌ده‌ست هیتا. که‌چی به‌شیکێ تر له‌ کورده شیعی مه‌زهبه‌کان دایانه پال سه‌فه‌وی یه‌کان. هۆی سه‌رکه‌وتنی یه‌کجاره‌کی نه‌ستانه به‌ سه‌ر سه‌فه‌وی یه‌کاندا له‌ سالی ۱۵۱۴دا، ده‌گه‌رته‌وه بۆ نه‌و پشتیوانی یه‌ گه‌وره‌یه‌ی که‌ کورده‌کان له‌ تورکیان کردو، هه‌روه‌ها بۆ نه‌و ده‌وره‌ گرینگه‌ی که‌ کورده‌کان له‌ شه‌ردا دیتیان .

کوردستان، له‌م سه‌روه‌بنده‌دا گه‌شه‌ سه‌ندنیکی رۆشنیری له‌ به‌رچاوی به‌خۆوه‌ بینی. گه‌لیک میرنشین و دهلێ ته‌ی بچوکی کوردی هاته‌ن ناراه، وه‌کو (دیاریه‌گر) و (به‌تلیس) که‌ کتییی (شه‌ره‌فنامه‌) ی له‌ هاته‌ به‌ره‌م و ده‌رچوون. نه‌م کتییبه‌ ده‌ریاره‌ی میژووی کورده، نه‌م شاره‌ "شارێکی ناوه‌دانی پر له‌ کۆشک و ته‌لارو قوتابه‌خانه و مزگه‌وت و پردو قولله و قه‌لاتان بوو. مه‌له‌بندیکی گرینگێ بازگانی وخوینه‌واری و خویندن بوو، نه‌دیب و شاعیرانی تیدا ده‌ریان خه‌مه‌له‌ هه‌والی شاران دا، له‌و سه‌رو به‌نده‌دا هاته‌وه‌.

دیاره‌ کورد، بۆ عوسمانی یه‌کان، فاگته‌ریکی گه‌وره‌ بوون، چونکه‌ له‌گه‌ل نیرانی یه‌کاندا شه‌ریان بوو، کورد لای عوسمانی یه‌کان پایه‌خه‌تیکی گه‌وره‌یان هه‌بووه‌ و به‌ کار هیتراون، وه‌کو چۆن نه‌مه‌رۆکه‌ له‌ لایه‌ن هیزه‌کانی تروه‌ به‌ کار ده‌هیترین، بۆیه‌ش پایه‌خیاان لای عوسمانی یه‌کان هه‌بووه‌، چونکه‌ ناتاجی هیتزو توانای کوردان بوون. واتا کوردیان ته‌نیا بۆ کاری شه‌ر ویستوه‌، هه‌ر بۆیه‌ش کاتێ عوسمانی یه‌کان له‌ سالی ۱۶۳۹ دا له‌گه‌ل سه‌فه‌وی یه‌کاندا له‌ سه‌ر دیاریکردنی سنوری هاوبه‌شی نیتوان خویان رێک که‌وتن، پشتیان کرده‌ کورده‌کان و هه‌موو نه‌و خزه‌مه‌ته‌ زۆریان له‌ به‌هر کرد که‌ کورده‌کان په‌شکه‌شیان کرد بوون. نه‌وه بوو هیتلی سنوری نیتوان هه‌ر دوو ده‌وله‌ته‌که‌ به‌ ناوجه‌رگه‌ی کوردستاندا راکه‌شرا، نه‌و هیتله‌ی پتر له‌ سێ سه‌د ساله‌ کوردستانی دابه‌ش کردوه‌.

فەلسەئى چۈارەم

لوئەكى شىرىنەنجەي پىسەو دەبىي بېردىرى

۸ مىليون كورد لە توركىيادا، بەرەسىمى بە (توركى چىيىي) دادەنرىن

مروژ كه لاپەرە؟^۱ كىتىبى رىبەرى گەشتىيارى ھەلدەئەو، دلى خۆى بەو خۆش دەكات و خۆى تەمادار دەكات كه زۆر شت لە شارى ديارەكرى باشورى رۆژھەلاتى توركىيادا بېىنىن. مروژ لەو كىتەبەدا ئەوئى بۆ بە ديار دەكەوتىت ئەو شارە، كه شارى (گولان)شى پىن دەگوتىت، ناوچەيەكى گەشتوگوزارى نرە يەكە. بەلام ھەر گەشتىارتىك تاقە يەك جار ئەو شارەى ناوجەرگەى عەنەدۆل بەدىنىن، ئەو پرسىيارەى لە نك دروست دەبىتت كه ناخۆ دانەرى ئەو گەشتنامەيە، باسى شارىكى دى دەكات، يان پروسەى گەشمەندى توركىا، ئەوپروسەيەى كه كەمال نەتاتورك داينا، بىرەدا تى پەريو و چ شۆتەنەوارو نەسەرىكى بە جى نەھىشتەو. يان زەمەن و كات و مەتاو و بوارى ھىچ پىتشكەوتن و پەرمەندىك لىرەدا نى يە؟

لە كاتىكدا كه جوتيارانى دەورەبەرى ئەم شارە، ھىشتا ھەر ھەوجارى دارو گاجووت بۆ كىتلاتى زەوى وزار بەكار دىن و عەرەبانەى پىچكەدارىن بە كار دىن، شارىش ھەر لە سەر شىو رۆژھەلاتى يە كۆنەكەى خۆى ماوئەتەو. شەقام، شورەو دىوارەكانى تانھوئى مەينا خۆى ماوئەتەو. بىناى تازەى ئەو زانستگەيەى كه كىلو مەترىك لە شارەو دورە، نىشانەى ئەو نىيازونىيەتە شاراوئەيەى كه دىيەوئى ديار بەكر چ نايندو پاشەروژىكى نەبىن.

ئەفسەرىكى جەندرمەى توركى، زۆر خوشحال بوو بەوئى سپاھەتچيان وئەيە بگرن، ھەلبەتە ئەمە كارىكە كه ئاغاكانى لىنى رازى نىن، چونكە زۆرىەى خەلكى ديار بەكر كوردن، بۆيە ھىزى ئاسايشى توركىا، ھىزىكى گەورەى جەندرمەيان بۆ شار نارد، تا نەيەلن بە ھۆى ئاكوئى نەتەوئەيەو ھىچ گىروگرفت و كىشەيەك رووبەدات، كه دەولەت ھىسابى زۆرى بۆ دەكات. ئەم ھىزە بەردەوام لە حالەتى ئامادە باش دا بوو. سەياحى ئاسايشى ھەستى بەم بارو دۆخە گرۆو ئاسايشە دەكرد كه بە ھۆى سىياسەتى رەگەز پەرستانەى دەولەتەو دروست بوو. وەختىن بە نىو باژىرى شاردا پىسەيەكمان كرد ھەستمان بەوە كردو كاتى خاوەن موغازەيەك بەدل و كۆل كەوتە باس وستايشى نەلمانىيەى فېدرالى، وەختىن لىتمان پرسى كه ناخۆ كوردە يان نا، رەنگى گۆزاو ئەو گەشى و خۆشى يەى تۆزىك لەو بەر لە سىماى تۆزا. چونكە وەكو نوسەرى نەلمانى (ھاىكوف فلووت ناو) دەلەتت لە توركىيادا مروژ دان بە كورد بوونى خۆيدا بىنى تانەمروژش بقیەو سەرىشەو خەتەرى گەورە بۆ خاوەنەكەى دروست دەكات. لەگەل

نەوەشدا رۆز کوردی تۈركيا تۈنۈيۈنە بەگنە پە و پايدى بەرزو پۇستى گرېنگ وەكو چۆن نەمە لە نىۋو كوردى عىراق و نىترانىش دا ھەيدە.. ھەلبەتە گەيشتن بەو پەو پايدى پۇستە بەرزانە، بەرانبەر بەويە كە نەوانە دەستبەردارى وابە ستەگى نەتەويى خۇيان بېن، رەگ و رەچەلەكى كوردى خۆ فەرامۆش بېگەن.. بە تەواۋەتى ناۋىتەنى گەلى تۈرك بېن و بە زمانى تۈركى قەسە بېگەن كە يەكجار دورە لە زمانى كوردىيەمە. وىترى نەم قايىل بوۈنە نارەزومەندانىيە بە سىياسەتى تۈاندنەۋى نەتەويى، نەوا نەو كوردە ھەلپەرىستانە لە سەريانە ھەمىشە ناگايان لە خۆ بېت كە پەن خوار دانەنن دەنا بە بچوكتىرېن بېانۋو ھەنجەت دېنە تىرۆ كرن.

(دافىد ھوشام) ى رۆژنامەنوسى نەمىرىكى دەريارەى نەو "سىياسەتى تۈاندنەۋى نەتەويى و سەركۈتكردن و كۆچاندن" نوسىۋە كە نەنقەرە دژ بە كوردى تۈركىي نەنجام دەدات. جارىك (ھايكو فلوٹ ناۋاى رۆژنامە نوسى نەلمانى دىيەۋى نىيژن لە ھكۈمەتى تۈرك و مېگرى و ۋەكو پەيامنېرى رۆژنامەى (سۈيد دويچە تسايىتونگ) ى ب ناڤ و دەنگ، سەردانى ناۋچە كوردنشىنەكانى تۈركىيا بكات. ۋەلامى رەسمى تۈركىيا نەو بو، چونكە رۆژنامەكەى لە پاشكۆيەكى تاييەتى دا سەبارەت بە تۈركىيا، ۋوشەى (كورد) ى بە كار ھىناۋەو لە كاتىكدا ج كوردىك لە تۈركىيادا نى يە، بۆيە رى ى نارەى كە سەردانى رۆژھەلاتى عەنەدۆل بكات. رۆژنامە نوسى نىۋىراۋ دەلى تۈركەكان "ۋاسەيرى رۆژھەلاتى تۈركىيا دەكەن كە كولۇنى يەك بىن نەك بەشېك بىن لە ۋلاتى خۇيان و ھەمان مافى بەشەكانى تىرى تۈركىيەى ھەبىن".

لە سالانى بۈرى دا چەند دەرەفەتېك رەخسا تاراي گشتى جېھانى لە نمۇنەى قىزەۋەرى نەم سىياسەت و مامەلە كەرنە ناگادار بىكرتەنەۋە، بە تاييەتى لە رىگەى نەوانەۋە كە تۈانيان بە بۆنەى كارمەتەكانى نەو بۈۋەلەرزەنەۋە كە لە ناۋەراستى ھەفتاكاندا ناۋچەكەى گرتەۋە، سەردانى نەو ناۋچانە بېگەن.

جېنوسايد نەنيا بە بۆمبا نەنجام نادى

"نەنگۆ چاك دەزانن كە لىترەدا بە ھېچ جۆزى كورد نى يە، نەگەر ھەشېن نىمە ھەرگىز بىر لەۋە ناگەينەۋە يارمە تىييان بەدەين. بۆيە يارمەتى و گۆمەكى نىۋەشمان ناۋى.. سەريان بە گۆزى بابيان". بىم شىۋەيە دەرەجەدارىكى تۈرك بە نىۋى (مەدى جالدى) بە تۈپەى نىزىكەى بىست جوتيارىكى گۈندى (يلزدرى) دەۋاند كە لە بەردەميا ۋەستا بوون.. نەمە لە راپۆرتىكى رۆژنامەۋانىدا تۆمار كراۋە كە (دىر شىپىگل) ى نەلمانى بلاۋى كوردۆتەۋە. نەمە لە كاتىكدا بۈۋە كە بۈۋەلەرزەكەى مانگى ت ۱۹۷۶/۲ لە گۈندى نىۋىراۋى دابو، و بە تەواۋەتى وىترانى كورد بو، پىتر لە دوو سەد گۈندى چىرە دانىشتۈانى رۆژھەلاتى تۈركىيەى وىتران كورد بو. نەو بىست جوتيارە، نەوانە بوون كە لە كۆزى پىتر لە دوو سەد كەسى خەلكى گۈندى نىۋى براۋ مابوۋەنەۋە نەمردبوون.

پینچ روژ به سەر نوو کارساته‌یاندا بوری بهر له‌وه‌ی چ کۆمه‌کێکیان بگات. پاش له‌وه‌ی سهریازانی تورک که‌پینه‌گونده‌ وێران‌که‌، نوو پهیست که‌سه‌ تۆزێک هه‌یوایان په‌یدا کردوه‌، چونکه‌ به‌ هۆی برسیستی و سه‌رماو تۆفی له‌ راده‌ به‌ ده‌روه‌ که‌وتبوونه‌ نێوان به‌رداشی مهرگ و ژیا‌نه‌وه‌، دلایان به‌وه‌ خۆش ده‌کرد که‌ خه‌تووت و خواردن و جل و به‌رگ له‌ په‌ریازانه‌ وه‌رده‌گرن که‌ گوايه‌ بۆ یارمه‌تی دانیان هات‌بوون. به‌لام سه‌ریازه‌کان به‌ نیشی دی هات‌بوون؛ رانه‌سپێرا‌بوون که‌ یارمه‌تی کورده‌کان بدن، به‌لکو‌ بۆ نه‌وه‌ هات‌بوون که‌ نه‌ندامانی شاندی کۆمه‌ک وه‌ده‌ربنه‌ن، نوو شانه‌ی که‌ جفات‌ی مامۆستایانی تورک «توب-دار» دوا‌ی روژێک له‌ روودانی گاره‌ ساته‌که‌ نارده‌بو‌یان بۆ نوو ناوچه‌یه‌ تا به‌ پشتی هه‌سترو وولاخ کۆمه‌کی پتییست بگه‌یه‌ننه‌ لێقه‌وما‌وه‌کان. سه‌ریازه‌کان را تێ گه‌یه‌نران که‌ نوو مامۆستایانه‌ جێ گومانن و گومان‌ی نوو‌ه‌یان لێده‌کری که‌ «بانگه‌شی کۆمونیزمی و جوداخوا‌زی له‌ نێو خه‌لکی ناوچه‌که‌دا بلا‌و ده‌که‌نه‌وه‌».

هه‌رچه‌نده‌ ناکام و نه‌نجامی بوومه‌له‌رزه‌که‌ بۆ ناوچه‌که‌و خه‌لکی ناوچه‌که‌ کارساتیکی گه‌وره‌ بوو، که‌چی حکومه‌تی تورکیا ده‌موده‌ست له‌شکرتیکی سه‌ریازی بۆ نه‌وت‌ده‌ر نارد. لێ نه‌وه‌ی ده‌ردی خه‌لکه‌که‌ی گرانتر کرد، نه‌وه‌ بوو کۆمه‌که‌ پتییسته‌کان به‌گه‌پینه‌ هه‌یج شونێکی ناوچه‌ لێقه‌وما‌وه‌کان، زۆریه‌ی قوربانیانی کارساته‌که‌، که‌ ژماره‌یان له‌ ده‌هه‌زار ک‌س پتر بوو، پاش بوومه‌له‌رزه‌که‌و له‌ سه‌رمانا و له‌ به‌رسا‌ندا مردن. هه‌روه‌ها نوو چاودێره‌ نێو ده‌وله‌تیانه‌ی که‌ له‌ هه‌موو گۆشه‌و که‌نا‌رتیکی دنیا‌وه‌ هات‌بوون، نه‌یان‌توانی سه‌ردانی کوردستان بکه‌ن. یان چۆنیه‌تی دا‌به‌ش کردنی، نوو هه‌موو کۆمه‌که‌ی که‌ له‌گه‌ل خۆیاندا هه‌ت‌نا‌بو‌یان، به‌ سهر خه‌لکی لێقه‌وما‌وی کارساته‌که‌دا بدین.

هه‌رچه‌نده‌ (سلیمان ده‌ییرلی)ی سه‌روک وه‌زیرانی تورک به‌تۆره‌په‌وه‌ رای گه‌یاند که‌: «نه‌وه‌ری گه‌وجیتی به‌ که‌ گومان له‌ پێشکه‌ش کردنی نوو کۆمه‌ک و یارمه‌تیانه‌ بکری که‌ زۆر به‌رت‌ک و پتییکی نه‌نجام درا... و بیست فەرکه‌ی به‌ره‌هه‌نگر روژانه‌ به‌ره‌و ناوچه‌ی بوومه‌له‌رزه‌که‌ ده‌چوون... و... سه‌ریای تورک به‌ گیانیکی به‌زی پرفیدا‌کاری یه‌وه‌ یارمه‌تی بێ وێنه‌ی پێشکه‌ش کردوه‌».

به‌لام واقعیاتی ناوچه‌کانی روژه‌لات، پتچموانه‌ی نوو قسانه‌ی ده‌سلماند، نه‌م واقیعه‌ تفت وتاله‌، گه‌لێک له‌ چاودێران و روژنامه‌نووسانی تورک و بێگانه‌ی، به‌ جیاوا‌زی هه‌لو‌تستیانه‌وه‌ ده‌ره‌ق به‌ روژمی تورک، و‌الێکرد به‌راشکا‌وی ئاما‌ژه‌ بۆ حه‌قیقه‌تی ره‌وش و بارودۆخه‌که‌ بکه‌ن. بۆ وێنه‌ روژنامه‌ی (جهموریه‌ت)ی تورکی که‌ روژنامه‌یه‌کی مه‌یله‌و لێیراله‌ نوی: «سوپای تورک نوو خه‌سته‌خانه‌ مه‌یدانیانه‌یان بۆ خۆ زه‌وت کرد، که‌ وولاته‌ به‌گه‌رتوه‌کانی نه‌مریکا نارد به‌رونی». به‌یامینیری (ده‌یلی نیکس پریس)ی له‌نده‌نی، وێرای نه‌وه‌ی هه‌یزی سو‌یاو پولیس کۆسپ و ته‌گه‌ره‌ی زۆریان

خستبوره ری ی، توانی بووی خوئی بگه یه نیتته ناوچه لیتقه وماگه و نوسیبویه تی که به چاری خوئی چه ندین کۆمه ل دره مان و که ره سته ی پزیشکی دیتوه که له و مه دانه فری دراو ن به و هه نجه ته ی که شوین نی یه بۆ هه لگرتنیان، نه مه له کاتیکدا بوو که سه ر یازانی پهرچکی تورک له دوری چهند مه تر یکی نه و شوینه وه نیشکی په نجا خیتوه تیان ده گرت که وولاته یه گگرتوه کانی نه مریکا نارد بووی.. سه ر یازه تورکه کان چاوه نۆزی هه لیک بهون ده ست به سه ر نه و خیتوه تانه دا بگرن و بۆ خو یانی بهرن".

هه روه ها په یامنیتری (گاردیان) رایگه یاند که خه لکی برسی ی ناوچه ی (یانگهن ته په) چهند رۆژنیک بوو له بهر باره گای شاندى کۆمه ک خه پوه بوونه وه و داوای خواردن و پوشاک و نوێنیان ده کرد، له و کاتانه دا که سه ر یازه کان خه ریک بهون خه لکه که یان له بهر باره گای شاندى کۆمه ک ده رده کرد، نه فسه ره کان لیکدا لیکدا رایان ده گه یاند که گوایه یارمه تی و کۆمه ک و باربوه کان راسته وخۆ بۆ گونده لیتقه وماوه کان ره وانه کراوه. به لام په یامنیتری نیبوراو به چاوی خوئی ده یبینی که: "هه ندئ پیاو به جل و بهرگی مه ده نی شیکه وه، پتیه چوو فه رمانیه ری تورک بن، به نیو کۆمه له کهل و په له جوړاو جوړه کان و به نیو نه و گالیسکانه دا ده سپرانه وه که جل و بهرگ و پوشاک و خوړاکی هه مه جوړیان به سه ره وه بوو، هه ر شتیکیان بهرچاو بکه و تایه و به دلیان بوایه به بهرچاوی سه ر یازه کانه وه ده یانبرد".

(یورگن روٹ) ی نووسه ری (ئه له مانى) اش نوسیبویه تی که به شتیک له و کۆمه ک و پشاکانه ی بۆ قوریانیانی بوومه له رزه ی ناوچه کوردی یه کان نیتردا بوو، له هاوینی پاشتردا بیسرا بوو که له هاوینه هه واره کانی نیجده دا ده فرۆشرا، که ژماره یه ک له فه رمانیه رانی مانگی سوری تورکی مۆله تی سالانه ی خو یان له ویتنده ده قه تاندو له نیو نه و خیتوه ته گه و رانه دا ده نوستن که کاتی خوئی نه مریکا نارد بوونی تا بکرتین به خه سته خانه ی مه دانی له ناوچه ی لیتقه وماوه کانه دا.

هه ندیک له به شدارانی شاندى کۆمه کی ئه له مانى، نه وه یان تۆمار کردوه که نه گه ر کۆمه که کان دابه شیش بکرایه، به شتیه یه کی که یفی (انتقانی) ده کرا. کۆمه که کان، ده گه یه نه رایه لایه نگرانی حکومه ت و نه یارانی کورد، نییدی نه و لایه نگرانه خه لک یان رتیک خراو یان حیزبی نه ته وه یی بوایه ن. کۆبخای شارۆچکه ی (مه رادیه) له شاندى کۆمه ک ده کرا، هه ر له بهر نه وه ی به نا شکر را رای گه یاند که ته نیا ۱/۲ نه و کۆمه که ی بۆ زه ره مه ندان نیتردراوه، به سه ر زه ره مه ندانی راسته قینه ی بوومه له رزه که دا دابه ش کراوه.

عه قیدیکى سوپای نه له مانى که ییاوه ری نه و فرۆکه سوپاییانه ی نه له مانى ی ده کرد که کۆمه کیان بۆ ناوچه کوردی یه کان هیتابوو، گله یی کرد که په یاره کانی نه یان توانی به شتیه یه کی راسته وخۆ کۆمه که کان پشیکه ش بکه ن و هه ندئ لیژنه ی تورکی بهر یان

دهدا که کۆمهکهکان بدری بیان نا، برپاری نهوهی دهدا که کتی موستهحهقهو کتی موستهحق نی یه، ههر نهوانیش سه لایحه تی پیاوانی لیژنه نهلمانی یه که یان دیاری دهکرد. نهم پیاوه به روژنامهی (بیلد نهم سوتناگ) ی راگه یاند که کۆمهکه نهلمانی یه که وهکو پنیوست بز نهو مه بهسته بهکار نه هینراوه که له پیتاویدا نیردراپوو، به لکو بز مه بهستی تریش به کار هاتوه.

سهرۆکی نهو شانده سوپاییه - پزیشکی یهش که نهلمانیا له گهل خهسته خانه یه کی مهیدانی دا بق (وان) ی نارد بوو، رایگه یاند که هه ندئ لایه نی رهسی تورکیا پتیا ن گوتوه که: "لێره دا نه مردومان هه ن و نه چ زهرمه نندیک هه یه که مایه، جا له بهر نهوه ی نه مردوان و نه زیندان پتییستیا ن به کۆمهکی نهنگۆ نی یه، بهۆیه پتییستیا ن بهو کۆمهکانه نی یه که ده تانهوی پتیش تی بهکن". باشترین وه سف بز وه زع و حالی جوتیارانی کوردی ناوچه کانی (وان) که بهو مه له رزه که زیانی لێدا بوو، نهوه یه که (دیر شپیگل) ی نهلمانی نویسه یه تی: "قه تل و عام و کۆمه ل کۆزی ته نیا به بۆمبا و چه کی کوشنده نه بجام نادری".

ههر هه مو نهو نمونانه، که نیشانه ی هه لوتیستی دوژمنکارانه و خه مساردانه ی دام و ده زگا رهسی یه کانی تورکه دهرهق به ناوچه کانی روژهه لاتی تورکیا که زۆریه ی خه لکه که ی کوردن، نه تازهن ونه سه یرن. نهم رهفتاری دام و ده زگا کانی حکومه تی تورک هه مان رهفتار بوو، کاتی که سالتیک له وه بهرو له ۱۹۷۵/۹/۶ دا بهو مه له رزه له شاری (لیس) ی کوردنشینا داو بووه مایه ی مردنی چوار هه زار کهس له خه لکی نهو شاره ی که سه د کیلو مه تر تیک سه روی دیاره کر که وتوه. هه مو هه ولتیک ی نهو سه ریا زانه ی دوری ناوچه که یان دا بوو، بریتی بوو له که ران به دوا ی چهک و نه ده بیاتی به کوردی نوسراو که قه دهغه بهو، به نهوه ی گۆی به هاوارو ناله ی برینداران و لێقه وهاوان به دن و له ژیر دارو په ردووی ماله و یران بووه کان ده ریا ن بیتن.

بۆیه نو سه ری نهلمانی (یورگن روٹ) که به وه ناسراوه گوایه دژی سیاسه تی تورکه دهرهق به کورد، به ئینسا فوه رای خۆی تو مار کردوو ده لئ: "بهو مه له رزه قه دهغه کردنی که یاندنی کۆمهک، نمونه ن که چۆن کاره ساته سه وشتی یه کان ده کرتین به چهک دژی کوردی سه ره سخت و کۆلنده در، به تایبه تی که ژیا نی کورد به لای حکومه ته وه مه سه له یه ک نی یه شایسته ی با یهخ پێدان به".

کهمال نه تانورک: له تورکیادا ته نیا تورک هه ن

نهو سیاسه تی چهوساندنه وو قه تل و عام و جینۆسایدی که دژی نهو هه شت ملیون کورده ی که شهش یه کی تیکرای خه لکی تورکیا پتیک ده هینن، سیاسه تیک ی له میژینه ی کۆنه و پتیشینه و نه ریتی خۆی هه به. به پتیه وانه ی نهو کوردانه ی که له

یه کینتی ی سۆڤیهت و عیراق و سوریا و نیران دا دهژین، کوردی تورکیا له رووی رهسمی و قانونی یهوه (تورکی چیاپی) ن نهک کورد. ئه مه نهو ناوه رهسمی یهیه که له سه رهتای سیاسهتی تورکاندهوه، که (که مال نه تاتورک) دای هیناو کهوته جی به جی کردنی، به بالایاندا براره.. دامه زرتنه ری تورکیای هاوچه رخ و تازه، پاش نهوهی جی پتی ی خۆی قایم کردو به ردی بناغه و کۆله که کانی دهوله ته نه ته وه ییه هاوچه رخه که ی دانا، ههنگینتی رایگه یاندا که به لای نهوهوه له تورکیادا جگه له تورک، چ که سیتیکی دی نی یه.

دیاره ئه مه ههلوستهی ئه تاتورک، که خۆی له خۆیدا ئهک ههرامی و سهله ییه، له پاش روخانی ئیمپراتۆریهتی عوسمانی له سالی ۱۹۱۸دا، بهو په پی ساردی و بهن هیراییهوه له لایه ن کورده کانهوه وهرگیرا، که زۆریه ی خه لکی باشوری رۆژهه لاتی وولات پینک دههین.

سویای هاوهمانان، وهکو له په یانی ناشتی دا له سه ری ریک کهوتبون، له عیراق و سوریاوه بهرو پایته ختی ئیمپراتۆریهتی عوسمانی کهوته پیشرهوی له پینکه ستراتیژی په کاندای هه لیان داو له هه مان کاتدا یونان له سالی ۱۹۱۹دا هینتیکی سویایی له (سمیرنا) دا دابه زاندو ناوچه ی رهخی ده ریای (نیجه ی) گرت.

کورد، ئه م رهوشه تازه یه یان، به ده رفهت زانی، تا دهست به خه باتی خۆ بهکن له پیتناوی سه ره به خۆی و دامه زرانندی دهوله تی کوردی دا، ئه ویش له ریکه ی گفتوگو له گه ل هاوهمانانی سه ره کهوتوو له لایه ک و پاراستن و هیشته نه وه ی که ناله کانی په یوه ندی له گه ل ئه و بزاڤه سیاسی یه تازه یه دا که مسته فا که مال رتبه ری ده کرد. کورد هه لیان دها به پتی توانا هه م ناههنگی له گه لدا بهکن، تا دلسۆزی و وه فاداری خۆیان بۆ به کپارچه یی تورکیا به سه لیتن. میری کوردی به سالاچوو (کا مه ران به درخان) که له فه ره نسای ده ژمی، ئامازه ی بو ئه م دوو فاقی یه ی ئامانج و کاره سیاسییه کانی کورد کردوه له سالی ۱۹۷۷دا، له نو سینتیک دا وه سفی بارودۆخی ئه وسا، واتا سه ره ده می پاش کوتایی یه که م جهنگی جیهانی کردوو ده لتی: "ئه سه ر داوای لیژنه یه کی به ریتانی، من و برابه که م له سالی ۱۹۱۹دا سه ردانیکی کوردستانمان کرد، تا وه زع و حالی کوردستان هه ل به سه نگی نین، هاوهمانان به لیتیان دا بوینتی که ئه عتراف به کوردستان وهکو دهوله تیکی سه ر به خۆ بهکن. که چی کورده کان پیتیان نه نگ بوو له م زرو فهدا پشت به که نه تورک و له پشت را خه نه جریان لێ به دن. له لایه کی تره وه مسته فا که مال له چه ندین بۆنه دا نه وه ی دوپات کردوه که کورد له سایه ی دهوله تی تورکیادا ده گن به هه مان نه و مافانه ی که هاوهمانان به لیتیان داونه تین.. ته نه انت کارگه ییه نه وه ی زۆر جوتیاری کورد، تورکیان به برای خۆ ده زانی".

مستعفا که مال، بهر له‌وهی بکه‌وپته دژایه‌تی هیزی هاوپه‌یمانان، نامه‌ی شه‌خسی بۆ زۆر که‌سایه‌تی کورد، له‌ میرو ناغا، هه‌ناردو داوای لێده‌کردن که‌په‌یوه‌ندی به‌ بزوتنه‌وه‌ی نیشتمانی په‌وه‌ بکه‌ن.

له‌ راستیدا نهمه‌ روویدا، چه‌ندین هۆزی کورد به‌دهم ئه‌و نامانه‌وه‌ چوون و زۆر دلسۆزانه‌ شه‌ری هه‌یزه‌کانی به‌ریستانپایان کرد، ته‌نانه‌ت جوتیارانی کورد زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری ئه‌و هه‌یزه‌ تورکی په‌ سوون که‌ به‌ریستانی په‌کانی له‌ (ئورفه‌) وده‌رنا.. نه‌تاتورک له‌ نامه‌په‌کیدا بۆ په‌کێک له‌ میره‌ کورده‌کان، ئاماژه‌ی بۆ ئه‌وه‌ کردووه‌ زۆر به‌شان و به‌الیدا هه‌لی داوه‌ ده‌لی: "ئه‌و یارمه‌تی په‌ی که‌ جه‌نابتان له‌ جه‌نگی جیهانیدا، پێشکه‌ش به‌ سوپای عوسمانی و سولتان و خه‌لیفه‌تان کردووه‌، له‌ ئێمه‌ شاروه‌ نی په‌و مایه‌ی رێزو پێ زانیسانه‌، هه‌ر ئهمه‌ وام لێده‌کات رێزو قه‌دری جه‌نابتم له‌ لا هه‌بێ. وه‌کو ده‌زانن خه‌لیفه‌و، خوا پایه‌داری بکات، و سولتانی عوسمانی و نیشتمانی پیروزمان سوکایه‌تیان پێکراو به‌یگانه‌ زۆریه‌ی ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی نیشتمانیان به‌ دیاری داوه‌ به‌ ئه‌رمه‌نه‌کان".

به‌لام هه‌موو ئهم قسه‌ لوس و هه‌لبژاردانه‌و هاوژاندنی ناکوکی کوژی نیتوان کوردو ئه‌رمه‌ن، به‌ ته‌نیا نه‌یده‌توانی هوشیاری نه‌ته‌وه‌یی کورد داگیرکێتته‌وه‌ که‌ له‌ نێو کوردا به‌ خه‌یرایی به‌لاده‌به‌وه‌. وه‌کو چۆن بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ی تورک داوای سه‌ربه‌خۆیی و به‌وژانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ده‌کود، کوردیش خۆیان له‌وان به‌که‌متر نه‌ده‌زانی و خۆیان به‌ شایسته‌ی وده‌ست هه‌ینانی هه‌مان مافی ئه‌وان ده‌زانی. وه‌کو چۆن کوردی عێراقی سایه‌ی داگیرکه‌ری به‌ریتانپاش هه‌مان حالپان هه‌بوو. ئێدی کوردی باکوور رۆژاوای کوردستان له‌ ده‌رووبه‌ری (وان)، (دیاره‌که‌)، (مه‌لاتیه‌) و (کالان) که‌وتنه‌ بێرکردنه‌وه‌ له‌وه‌ی که‌ له‌ نیری کۆیلايه‌تی تورکی - عوسمانی که‌ چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک ده‌وامی کرد، رزگار بێ، ئێدی ناسیونالستانی تورکی هه‌واداری (تورکیای لاو) قاییل بێ یان نا.

١٩٢٠: هاوپه‌یمانان، به‌ ئومێدی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تێکی کوردین

که‌لێک له‌و رێکه‌خراوه‌ کوردپیاڤه‌ی که‌ دامه‌زران، دلپان به‌ ده‌وله‌تانی هاوپه‌یمانی سه‌رکه‌وتوو خۆش بوو، به‌تایبه‌تی به‌و به‌رنامه‌یه‌ی که‌ چوارده‌ خاله‌که‌ی سه‌رۆکی ئه‌مریکی (ودرو ویلسون)ی له‌ خۆگرته‌بوو، و به‌لینی دا‌بوو که‌ بنه‌ماکانی ناشتی، دوا‌ی ته‌واو بوونی جه‌نگی جیهانی په‌که‌م له‌سه‌ر بناغه‌ی مافی پیروزی هه‌ر نه‌ته‌ویه‌ک له‌ دیاری کردنی چاره‌نوسی خۆیدا رۆبێتی.

چه‌نه‌رال (شه‌ریف پاشا)ی کورد، که‌ له‌ جه‌نگی په‌که‌می جیهاندا ئه‌فسه‌ری سوپای عوسمانی بوو، وه‌کو نوێنه‌ری هه‌م‌و بزافی رزگاریخوازی کورد، بۆ پارێس وه‌پێ

کهوت. جهمرال شریف که په پوهندی له گڼل نوښتو نمرمندا (بوغوس نوبار پاشا) دا خوش بو، توانی داخوازیه کانی کورد له نازاری ۱۹۱۹ و له نیسانی ۱۹۲۰ دا بگه په نیته دهستی راویژکاری بالای هاوپه ییمانان.

دیاره مدهستی راویژری نوښتو نمرمندی دهوله تانی هاوپه ییمان لهو دانیشتنانه دا که له (پاریس)، (سان ریمو) و (سفر) دا کران، نهوه نه بو که بنه های عمه ملی بۆ چی به چی کردنی سهره های مافی دیاری کردنی چاره نویسی میلله تان دابنه، به لکو نم دانیشتن و کتوبونه وانه له بنه پدا بۆ پارچه پارچه کردنی دهوله تی عوسمانی و دابهش کردنی بو به سهر دهوله تانی بچووک بچووکدا، دیاره لهو دابهش کردنه شدا به رژه ونندیسه جیاوازه کانی خوځان له باکوری نه فریقاو ناسیای بچوک و رژه هلاتی ناځین دا، ره چاو ده کرد. داوا له تورک کرا که دهستبهرداری هه موو ناوچمو وولاته ناتورکی په کان بهن. ههروه ها (باب العالی) نه لبانیواو نهو ناوچانه ی که دهوله تی یوگسلافیای له سهر هاته دامه زرانندن و باکوری یونان و مدگدونیا ی له دهست دا. له باکوری نه فریقادا، تهراپلوسی رژه اوا بهر نیثالیا کهوت.

ناوچه ی بهستیڼی دورگه ی عهره بی له حیجازوه تا په مهن بهر بهریتانیا کهوت؛ نهو بهریتانیایه ی که دهسلاتی میسریشی له عوسمانی په کان وهرگرت. بهلام سوریا بهر فهره نسا کهوت. ههروه ها له سهر نه وهش ریکهوتن که بهشیک له عه نه دۆلش له تورکیا به سهری و دهوله تیکی کوردی- نمرمندی تپدا بیته دامه زرانندن.

دیاره وهختی که نه نجومه نی راویژکاری ی دهوله تانی هاوپه ییمان رهشنویسی په یمانی سیقه ری له رژی ۱۱/۳/۱۹۲۰ دا ته سلیم به شانندی عوسمانی کرد، کوردی تورکیا له راده بهدر پی ی که یف خوش بوون. هه رچه نده عوسمانی په کان نم لاو نهولایان کردو هه نجه تیان هینایه وه بی فایده بو، و ناچار بوون له رژی ۱۰/۸/۱۹۲۰ دا په یمانه که مؤر بکن.

ماده ی (۶۲) ی په یمانه که نهوه ی گرته خو که زهمینه خوش بکری بۆ دامه زرانندن حوکمیتکی زاتی لهو ناوچه کوردنشینه ی که کهوتوته رژه هلاتی فورات و باشوری نمرمینیاو، که له گینه دابه زری، باکوری سنوری تازدی ههردو عیراق و سوریا، و کورد له سایهیدا له پروی رۆشنییری و سیاسی یوه حوکمی زاتیان ههبن، به مهر چی لیژنه یه کی نیودهوله تی هاوبهش له نوښتو نمرمندا بهریتانیاو نیثالیاو نیران وگورد، سهریه رشتی نهو کیشانه بکات که له مده دیاری کردنی سنورو زامن کردنی مافی که مینه ی ناسوری- کلدانی له نارادان و هه.

ماده ی (۶۳) نهوه ی له خوگرتوه که تورک به لپنی نهوه بدن که نیعتراف به بهرپاره کانی نم لیژنه یه بکات و چی به چی ی بکات. بهلام ماده ی (۶۴) له وهش زیاتر هاتوته

پیشی و هیوای زۆرتیری خستۆته بهر کوردان، که ده‌رگای له به‌رده‌م نه‌گه‌ری یه‌کیتی یه‌ک له نێوان نهم ناوچه سه‌ر به خۆیه‌داو کوردستانی عێراقدا خسته‌سه‌ریشته و دامه‌زراندنی ده‌وله‌تییکی سه‌ربه‌خۆی کورد، پاش تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی یه‌ک سالی و به‌راویژ کردن له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کاندا، له‌م هاوه‌یه‌دا نه‌وه‌ها ته‌وه‌ که "ده‌وله‌تانی هاوه‌یه‌یان ری له‌هیچ هه‌ولیکی یه‌کیتی ی ناره‌زوومه‌ندانێی کورده‌کانی به‌شی باشوری کوردستان، که به‌شێک بوو له‌ ویلایه‌تی موسڵ، ناگرن". لێ گه‌ش بینی و که‌یف خۆشی کوردان زۆری نه‌خایاند؛ چونکه‌ هاوه‌یه‌یانان رازو نیازی خۆیان کرد بوو به‌ نه‌وه‌ی ج هێسابێتیک بۆ تورک به‌گه‌ن. نه‌تا تورک، له‌و سه‌روه‌یه‌نده‌دا ناگۆکی و کێشه‌ی ناوخوازی به‌ پشتیوانی عه‌شایه‌ری کوردو کۆمه‌کی سوپای ده‌وله‌تی سۆلیه‌تی تازه‌ کوره‌، به‌رانه‌وه‌و بنج به‌ری کرد... ئیدی نه‌تا تورک ده‌ستی به‌تال بوو، و سه‌رکردایه‌تی پاخی بوونییکی نه‌ته‌وه‌یی کرد دژ به‌ سولتانی عوسمانی له‌ نه‌سته‌مول.

له‌ ۱۹۲۱/۴/۲۳ دا نه‌مجومه‌نی نیشتمانی تورک له‌ نه‌نقهره‌ کۆپه‌وه‌و دامه‌زراندنی حکومه‌تی نوێوزسییونی راگه‌یاند. هه‌روه‌ها نه‌تا تورک که ده‌سه‌لاتییکی دکتاتۆریانه‌ی زۆری درای، توانی رێبه‌ری و سه‌رکردایه‌تی چهند هێرشێک بکات و دوا سه‌نگه‌ری سه‌ربه‌ سولتان له‌نیو به‌ری و نه‌وه‌ بوو له‌ ۱۹۲۲/۲ دا لاپردنی سولتانی له‌سه‌ر حوکم راگه‌یاند، به‌مجۆره‌ ئیمزای سولتان محمودی چواره‌م له‌ سه‌ر په‌یمانی سیقه‌ر، به‌ نێسه‌ت رژیی تازهی تورکی یه‌وه‌ شه‌رعیه‌تی نه‌ما. ئیدی نه‌تا تورک هێرشێکی چری دژی په‌یمانی سیقه‌ر ده‌ست پێک‌رد، که‌وته‌ کار کردن بۆ هه‌له‌وه‌شاندنه‌وی و گۆڕینی په‌یمانییکی دی که‌ گونجاوتر به‌ له‌گه‌ل بارودۆخی تازه‌دا. نهم هه‌ول وکۆششانه‌ی له‌ ۱۹۲۳/۷/۲۴ دا سه‌ری گرت و په‌یمانی (لوزان) له‌ نه‌نجامی هه‌لوێستی توندی تورک و سیاسه‌تی دووفاقی ریاکارانه‌یاند، جێ ی په‌یمانی سیقه‌ری گرت‌وه‌.

په‌یمانی تازه‌، هه‌رچه‌نده‌ هه‌ندێ مافی که‌می بۆ که‌مینه‌کانی وه‌ک (نه‌رمه‌ن و جوله‌که‌و یونان) گه‌رت‌ه‌خۆ، به‌لام که‌م و زۆر باسی ده‌وله‌ت یان ناوچه‌یه‌کی کوردی سه‌ربه‌خۆ له‌ نارادا نه‌ماو ته‌نانه‌ت په‌یمانه‌که‌ به‌هیچ جوړی (وو‌شه‌ی کورد) ی نه‌گه‌رت‌ه‌خۆ. ده‌ستکه‌وتی کورد ته‌نیا نه‌وه‌ بوو که‌ به‌په‌ی ماده‌ی (۳۸ و ۳۹) حکومه‌تی تورکیا به‌لێنی دا که‌ "پارتیگاری هه‌موو خه‌لکی تورکیا بکات. ژبان و نازادییان به‌پارتیزری بێ گوته‌دان به‌ ژێدو وابه‌سته‌گی نه‌ته‌وه‌یی و زمان و نه‌ژادو ناینین".

نموونه‌یه‌کی ئاشکرای سیاسه‌تی واقیعی

له‌وه‌وه‌ کورد بۆیان به‌دیارکه‌وت که دامه‌زرێنه‌ری تورکیای تازه‌ هه‌لی خه‌له‌تانده‌ون. سیاستوان و میژونوسی کورد (عبدالرحمن قاسملو) له‌ کتییییکی دا که‌ پاش دووم جه‌نگی جیهان بلاو به‌وته‌وه‌، ره‌خنه‌ له‌ خودی کورد ده‌گرت و ده‌لێ: "ته‌وه‌له‌

سهره کیپانه‌ی که کورد له سهره به‌نده‌دا کردویانه، له قوناغه جیاوازه‌کانی میژووویاندا دوباره بوته‌توه، نه‌وه که پشتیان به به‌لتینی زاوه‌کی و نمو راگه‌یاندنه گشتیان به‌ستوه که که‌مالیسته‌گان پیتیان داو، له‌کاتیکدا ده‌بویه سورین له سهرنیلتزامات و زه‌مانه‌تی نوسراو. پیده‌چیت سهرانی کورد، ته‌نیا پشتیان به متعانه‌ی نیتوان ههردولا به‌ستین و نه‌یان و‌یستین تورک له خویان بوروژیتن، له‌کاتیکدا تورکیا به قه‌یران و ناسته‌نگینکی نه‌توه‌ی گشتی دا ده‌وژی. نه‌مه جگه له‌وه‌ی که پشتیان به داب و نهریت و یاسا‌کانی شهره‌فی باوی ناو‌خویان به‌ستوه له و به‌لتیان پاشگه‌ز نه‌بونه‌توه که داویانه.

ههر که په‌یمانی لوزان مۆزکراو مسته‌فا که‌مال جیتی پی‌ی خوی قایم کرد، نه‌وسا کورده‌کان هه‌ستیان کرد چ کاره‌ساتیک له‌سهر ده‌ستی رژیمی تازه‌چاوه‌روانیانه به ناوی (سیاسه‌تی واقعی) یه‌وه که شۆفینی یه‌ تورکه‌کان که‌وتنه جیتی به‌جیتی کردنی.

ههر له و ساله‌دا که په‌یمانی لوزان مۆزکرا، دامه‌زرتنه‌ری ده‌وله‌تی تورکیای تازه، زمانی کوردی، ته‌نانه‌ت له و ناو‌چانه‌شد! قه‌ده‌غه کرد که زۆریه‌ی ههر زۆریان کورد بوون. هه‌روه‌ها ناوی زۆریه‌ی گوندو شارۆچکه‌کان گۆزان و کران به ناوی تورکی.. سوکا‌یه‌تی کردنی تورک به کورد گه‌یبه راده‌یه‌ک که ناوه تازه‌کانی گوندو شاره‌کانی خویان پی نه‌ده‌گوتن.

ناشکرایه، مه‌به‌ستی نه‌م سیاسه‌ته نه‌وه‌بوو که کورد له روی نه‌توه‌یه‌یه‌وه به یه‌کجاره‌کی به‌توتنه‌وه. چونکه حکومه‌ت نه‌یده‌وست جگه له تورک چ که‌ستیک دی له تورکیا دا هه‌پن. ته‌نانه‌ت نوسین یان به‌کار هیتانی ووشه‌ی (کوردی) وه‌کو باس‌مان کرد، قه‌ده‌غه کراو سزای یاسایی بۆ دا‌نرا. به‌م پی یه‌ مادامیتی کورد، تورک بن، ههر چه‌نده (تورکی چیا‌یی) ش‌بن، که‌واته "زمانه‌که‌شیان تورکی یه. میژوونوسی کورد (عصمت وانلی) ده‌لی: "ده‌یتانی زا‌راوه‌ی تورکی چیا‌یی کردیه کار‌یک که سیاسه‌تی توانده‌وه‌ی نه‌توه‌یی سهرنه‌گرئ، چونکه به‌پتی مادده‌ی (۳۸) ی په‌یمانی لوزان، ده‌پن مافی که‌مین نه‌توه‌یه‌یه‌کان به‌ته پاراستا، خۆ چونکه تورکی چیا‌یی تورکن و نا‌کریت تورک به که‌مه نه‌توه‌یی دا‌پنئ له سایه‌ی ده‌وله‌تی تورکیای ناسیونالستی دا".

له سالی ۱۹۲۴ دا په‌رله‌مانی تورکی گواستی یه‌وه بۆ نه‌نقهره‌ی پایته‌ختی تازه. په‌رله‌مان به‌یاری دا که سولتان له سهر حوکم لا‌بدرئ و رژیمی خه‌لیفایه‌تیش نه‌هیترا و داوا له سولتان عبدالحمید و خانه‌واده‌که‌ی کرا که له‌ماوه‌ی ۴۸ سه‌عاتدا وولات به جیتی به‌هیتن.

به‌م‌مش دوا هه‌ودای په‌یوه‌ندی کوردی موسولمان له‌گه‌ل مسته‌فا که‌مالدا پچرا که له‌لای کورده‌کان ده‌یگوت گوايه نه‌و رزگارکه‌ری خه‌لیفه‌یه له و هه‌ره‌شمو مه‌ترسیانه‌ی ده‌پازرئ که له ده‌رئ را ده‌کرته سهری. هه‌له‌وشانده‌وه‌ی په‌یوه‌ندی ناینی، که خوی له

خویدا داوای له خه لکی ده کرد دستبهرداری هه موو خه سلهت و تاییه قه نندی په کی خودی بین، بوشاییه کی فیکری گه وری دروست کرد، تورکه کان به برنامه په کیان داناو هه ولیاندا له رتگه ی بانگه شه ی بیرى ره گز په رستانه ی توندو تیزه وه نه و بوشاییه پر بکه نه وه.

کورد که نه میان بینى سه ره ی نانو میندی نه ته وه یی، دو چاری نانو میندی ناینیش بوون. کاتیک که رهوشی نابوریش له شاره گانی روزه لاتدا که وته داته پین و نرخی شتومه ک به میته وه کی خه یالی بهرز به ووه که ره سته ی پیوست له بازاردا چوه قاتی، ئیدی کورد تاقه رتگه ی رزگاری خو یان له شویشی نه ته وه یی دا بینى په وه که له سالی ۱۹۲۵ دا به ریا یان کرد. سه رکرده ی نهم شویشه شیخ سه عید بو که به به نه ماله ریه رایه تی تهرقه تی نه قشبه نندیان ده کرد.

له مالی شیخ سه عیدا و له گوندی (پالو) دا و له و ته کتیه دا که له وینده به رتیه ی ده برد کۆنومه یه کرا. سه رانی کورد له زۆریه ی ناوچه کوردی په کانه وه، به تاییه تی سه رانی ده رسیم و نیودارانی به تلپیس و دیاریه کر، له و کۆنومه وه دا ناماده بوون. ههروه ها ژماریه ک له و تورکه دیندارانه ی که له حکومه تی تازه نارازی بوون و هه واداریان له خه لیغه و سولتان ده کرد، ناماده ی کۆنومه وه که بوون. ناماده بووان له به بینى خو یاندا ریک که وتن که راهه پین به ریا بکه ن و هه موو سوتندیان بزیه کتر خو ارد که نهم نه رکه نه نجام بدن.

شویشگیتانی چیا

نهم شویشه، که زۆر به خیرایی به لاویه وه و زۆریه ی ناوچه گانی نیتوان سه رچاوه گانی دیجله و فورات و ده ریاچه ی وان-ی گرته وه، به لای تورکه کانه وه شتیکی کوت و پرو چاوه نۆز نه کراو بوو، به تاییه تی که شویش له ناوچه په کدا هه لایسا که دریشی په که ی ۲۰۰ کیلومه ترو پانی په که ی ۳۰۰ کیلومه تر بوو. سوپای تورک ناچار بوو به ره و رۆژاواو باشور پاشه کشه بکات و مه خفه ره گانی جه ندرمه ی بیزاوش له به رچا وون بوون. ژماره ی شویشگیتان لیکدا لیکدا زیادی ده کرد، گه لیک تیره و تایفه په یه وندیان پیوه کرد؛ تا وای لیها ت ژماره ی پیتشمه رگه و جه نگاوه رانی شویش گه ییه پتر له (۳۰) هه زار چه کدار.

تورک له نه نقره، که په که مین هه والی سه رکه وتنی شویشگیتانی کوردیان پین گه یی توشی سه دمه یه کی توند بوون. هه والیان پین گه یی که کورده کان شیپی هه وتیان ته رته و وه رته کردوه. لیوای سواره ی په کیان ته فرو تونا کردوه، ژماره یه ک سه ریا زی که وتونه ته دهستی شویشگیتانی کورد.

تورکه‌کان تا کوکوتایی مانگی نازار، نه‌یانتوانی هیزه‌کانی خویان ساز بده‌نوه. نه‌وکات توانیان هیزتیکی ده‌ست وه‌شینی (۳۵) هزار که‌سی ساز بدن و فهره‌نساش که نه‌وکات حوکمی سوربای ده‌کرد، هیتلی ناسنی (احه‌لب)ی خسته خزمه‌تی هیزی تورکه‌وه. هه‌روه‌ها هیزتیکی تری تورکی توانی ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی ده‌راچه‌ی وان دابیرن و به‌مه‌ش توانی شۆرشگیتران له سنوری هاویه‌شی عیتراق- تورکیا دابیریت. هیزشی گشتی تورک له مانگی مایس دا ده‌ستی پتیکرد، له ماوه‌ی چهند هه‌فته‌یه‌کدا شۆرش له نیو براو شتیخ سه‌عیدو ژماره‌یه‌ک له سه‌رانی کورد ده‌ستگیر کران.

هه‌ر چه‌نده ئه‌و قه‌س‌باخانه‌یه هیزی تورک ده‌ره‌ق به کوردی شکست خواردیان نه‌نجامدا، له‌و تاوان و قه‌تل و عامانه که‌مه‌تر نه‌بوو که عوسمانی یه‌کان له پتیش و له‌کاتی جده‌نگی جیهانی یه‌که‌مدا ده‌ره‌ق به نه‌رمه‌ن نه‌نجامیان دا، که‌چی نه‌وه‌ی مایه‌ی سه‌رسوپانه، نه‌وه‌یه کاتی میژوونوسه نه‌مریکی یه‌کان دینه سه‌ر گیرانه‌وه‌ی نه‌و روداوانه، به‌شێوه‌یه‌کی نا واقعی باسی ده‌کن.

(ریچارد د. روبنسن)ی میژوونوسی نه‌مریکی که دینه سه‌ریاسی میژووی کۆماری تورکیای یه‌که‌م ده‌لت: "پرۆسه‌ی به‌رقرار کردنی هیتنی و چه‌سه‌پاندنی نارامی، له بواری پراتیک دا هه‌ندێ توندو تیژی به‌گه‌ل کموت. به‌لام به هیچ شێوه‌یه‌ک گه‌راموی خۆین نه‌بووه".

ناشکرایه نه‌مریکاییه‌کان به نانه‌سه‌ست ده‌یانه‌وی شه‌قل و روخساری ناشتی‌خوازانه‌ی زیاد له پتیرست به تورکیای هاوچه‌رخ بدن؛ چونکه هاوچه‌یانه‌و دۆستی سیاسی و سویایی رۆژاویه. به‌لام حه‌قیقه‌ته‌کان له‌وه به سوێ ترو حه‌یا به‌ره‌ ترن که ئه‌م هه‌لوێسته نا‌ه‌وا‌یانه‌ی ته‌ره‌فداری له تورک ده‌کن به‌توانن به‌یشار نه‌وه‌و له به‌ر چاوی وون بکه‌ن. کاری زه‌به‌رو زه‌نگ و تیروژر دژی کوردان تا چه‌ندین مانگ پاش دامرکانده‌نوه‌ی شۆشه‌که‌ش به‌رده‌وام بوو. پتر له دوو سه‌د گوند له‌گه‌ل زه‌ویدا ته‌خت کران. زیاتر له نۆ هه‌زار مال سوتیتزان، پتر له ۱۵ هه‌زار مه‌ده‌نی کورد کۆژران. میژوونوسیکی تورک ژماره‌ی قوریانی یه‌کانی به پتر له سه‌د هه‌زار که‌س قه‌هلاندوه‌و.

رۆژنامه‌نوسیکی نه‌له‌مانی، له سالی ۱۹۷۷دا بۆی هه‌لکه‌وتبوو یه‌کتیک له‌و کوردانه بدینێ که به چاوی خۆی قه‌س‌باخانه‌کانی ئه‌و ده‌سه‌نی دیتبوو. ئه‌و پیره‌مه‌تره ئه‌و رۆژگاره‌ی وه بیر هیتا بوه‌وه‌و بۆ رۆژنامه نوسه‌که‌ی گێڕاوه‌وه‌و گوته‌بۆی که سویای تورک "پیاوانیان هه‌لده‌دایه‌ ناو ناگروه‌و، به‌لام که سه‌یریان کرد بوو خه‌را گری ناگرن، نه‌فسه‌ره‌ تورکه‌که ده‌ستوری دابوو که ژنانیش فره‌ی بدنه‌ ناو ناگه‌رکه‌وه‌، تا ناگه‌رکه‌ باش گرپه‌سنی، چونکه ژنان له‌شیان چه‌وره‌و به گوته‌ی ئه‌و نه‌فسه‌ره‌ بلیتسه به ناگه‌رکه‌ ده‌دن".

نەو عەشایەرە کوردانە بوو کە دەسلەتانی نێرانیان رەفەز دەکرد. حکومەتی نێستیدایی بەرستانی لە عێراقدا لە لایەکەوە سەرقالی سەرکوتکردنی نەو بزووتنەوێە بوو کە شیخ محمودی حەفید رێبەراییەتی دەکرد و داوای سەرەختیی کوردستانی دەکرد. لە لایەکی ترەوە نینگلیز دەبواوە رینگەیک بەدۆزنەوە تا خۆیان لە نەنجامدانی نەو ریفرااندۆمە بەدۆزنەوە کە کۆمەڵەی نەتەوەکان بپاری نەنجامدانی دابوو، تا چارەنوسی ویلاوەتی موسل (کوردستانی عێراق) دیاری بکەن.

حکومەتی سۆڤیەتی تازەش لە روسیادا، پیتیستی یەکی زۆری بە گەورەترین و زۆرتەین ئیعترافی نێودەولەتی هەبوو. بۆیە هیچ دلی پتووە نەبوو لە پێناوی یارمەتی دانی کەمێنە نەتەوێەکی چەوساوەدا سەریشە بوختی دروست بکات و نەو پەیمانی بێ لایەنی و خۆش دراوستی یەتی یە بێشکێتی کە لە گەڵ نەنقەرەدا بەستبوی. بەمجۆرە کورد جارەکی دی بوون بە قوربانی بەرژووەندی یە نێودەولەتی یەکان و پڕۆسە قەتل و عامی کورد لە تورکیادا دەستی پێکرد بێ ئەوەی کەس هەر ناوێی لێ بداتەووە گۆی ی بداتن، نەو پڕۆسەیی کە تارزۆگاری نەمڕۆکەش بەردەوامەو لەسەر پێ یە.

حەقیقەتێکی تر هەبێە پیتیستە ناماژێی بۆ بکەن، ئەویش ئەوێە کە کورد لەو سەردەمەدا هیچ گروپیکی گوشاری سیاسی (لویی) لە هیچ دەولەتێکی دنیادا نەبوو. بەلام ئەو ئەمە ناگەیەنێ کە هەمیشە هێزو لایەن هەن پێوانە نەو روداوانە کە لە کوردستاندا روو دەدەن و چاودێری پەرمەندانی روداوەکان دەکەن. بەلام هەمسو بایەخدانێکی نەو هێزو لایەنانە لە کۆنەو تاکو نەمڕۆ بریتی یە لە سود وەرگرتن لە روداوەکانی نەوتێندەر و هەولدان بۆ ئاراستەکردنی بە شتێوەک کە بەرژووەندی یەکانی خۆیان بپاریزن. لە لایەکی ترەوە دەولەتانی ناوچەکەو دەولەتە گەورەکانیش هەمیشە وایانویانە کورد کە بەردی دامەن لە گەمە ی بەرژووەندی یە هاوبەشەکاندا.

بۆیە نەو بیانوی کە تورکیا و دەولەتانی تری رۆژەلاتی ناڤین بە دەمیانەووە گرتووە گواوە کورد کۆسپ لە رینگێ پەرسەندن و گەشەکردنی نەو وولاتانەدا، بیانویەکی بێ بنج و بناوانە، ئەویش لەبەر هۆیکێ زۆر سادە، کە زۆری نەم دەولەتانە بە خۆیان کارتۆنێ و دەولەتە ئیستعمارێ یەکان قوتیان کردووەتەو. تاقە هۆیک کە نەم حکومەتانە شەریعی خۆیان پێ دەسلەتێ و دەسەپێن، هێزو زەبرو زەنگە! چونکە لە بنەردا نەم شەریعیەتیان لە رینگێ پشتیوانی میلی و گۆی رایەلی خەلکی یەو وەرێگرتووە. نەم دەولەتانە هەر هەمسوێان پارچە دەولەتن و هاوێیانیان کە لە یەکەم جەنگی جیهاندا سەرکەوتن، لە جەستە ی زەبەلاحی ئیمبراتۆریەتی عوسمانیان کردووەو بەپێ ی بەرژووەندی و نەرەزوی خۆیان مشت و مالیان داو. وەکو چۆن ئیمبراتۆریەتی نەمسای-هەنگاری پارچە پارچە کراو، بە هەنجەتی ئەوەی کە نەم هەمسو گەلە جیاوازه ناتوانن لە سایە یەک دەولەتدا بژین، بوو بەکۆمەڵێک دەولەت و دەولەتۆکە ی تازە

که یک له‌وان چیکۆسولوفاکیا بوو، به هه‌مان شتیه‌ش ۱۵ ملیون کورد پارچه پارچه کراو فری درایه زیندانه‌کانی نو ددوله‌تانه‌وه له عێراقی سر به دسه‌لاتی نینگلیزو سوریای سر به فهره‌نسا، یان ددوله‌تی تورکیای تازه که کهمال نه‌تا‌تورک دای مه‌زرا‌ند..

بۆیه سه‌یر نه‌بوو ددوله‌ته‌ ئیستعماریه‌یه‌کان به هه‌موو قورسای و توانایه‌کی خۆیان‌وه به‌شداری له پڕۆسه‌ی چه‌وساندنه‌وه‌ی کورد بکه‌ن. چونکه کورد له‌و سه‌رو به‌نده‌دا کۆسپ بوون له‌ رنگی جێ به‌جێ کردنی نه‌خشه‌و پلانه‌کانی ددوله‌ته‌ ئیستعماری یه‌کان، که زۆریان مه‌به‌ست بوو پارێزگاری نو دابه‌ش کردنه‌ بکه‌ن که له‌ ناوچه‌که‌دا کوردبو‌یان: عێراق، چهند جارتیک هه‌نای وه‌به‌ر فرۆکه‌کانی هێزی ئاسمانی پاشایه‌تی به‌رتانیا برد بۆ سه‌رکو‌تکردنی شۆشه‌کانی کورد. هه‌روه‌ها تورکیا داوای یارمه‌تی له‌ فهره‌نسا کرد، که رێ به‌ هێژه‌کانی تورک بدات، که هێلی ئاسنی سو‌ریا - فهره‌نسا (هێلی حه‌له‌ب) به‌کار به‌نێن به‌و مه‌به‌سته‌ی پشت له‌ هێزی کورد بگرنه‌وه‌و له‌ پشت‌وه‌ لێ ی بدن. له‌ راستیشدا زۆر سه‌خواه‌م‌ه‌نده‌نم یارمه‌تی یه‌ درا.

نه‌هه‌رۆ ره‌خه‌ له‌ هه‌لوێستی تورک، ده‌ره‌ق به‌ کورد، ده‌سگری

جها‌وه‌یرلال نه‌هه‌رۆ که نو دهمه‌ هیچ دسه‌لاتیه‌کی نه‌بوو، و پاش چهند سالی‌ک له‌وه به‌دوا‌وه بوو به‌ سه‌ره‌ک وه‌زیرانی هیند، تا‌قه که‌سی‌ک بوو که ره‌خه‌نی له‌م هه‌لوێسته‌ی تورک ده‌ره‌ق به‌ کورد، گرت. نه‌هه‌رۆ ره‌فزی کرد که شۆرشێ کوردی سالی ۱۹۲۵ به‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆنه‌ په‌رسته‌انی ئایینی دابهری، به‌لکو به‌ سه‌ره‌تای بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی تازه‌ی گه‌لی‌کی له‌قه‌له‌م دا که له‌ پینا‌وی نازادی خۆیدا ده‌خه‌به‌تی و نه‌وچه‌وساندنه‌وه‌یه ره‌فز ده‌کات که ددوله‌تی مه‌رکه‌زی دژی ده‌یکات. نه‌هه‌رۆ، ره‌خه‌نی له‌و هه‌لوێسته‌ ریاکارانه‌یه گرت که تورکه‌کان دژی کورد وه‌ریان گرت؛ نو کوردانه‌ی داوای هه‌مان مافیان ده‌کرد که بزافی ناسیونا‌لستی تورکی له‌ پینا‌ویدا ده‌خه‌به‌تی. نه‌هه‌رۆ ناما‌ژی بۆ نه‌وه‌ کردوه که تورکه‌کان هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و نه‌خشه‌دانان بۆ ناینده‌ ته‌نیا به‌ خۆیان ره‌وا ده‌بینن، نه‌وه‌ی بۆ خۆیان به‌ره‌وای ده‌زانن بۆ کورد به‌ ره‌وای نازانن، نه‌مه‌ش هه‌مان هه‌لوێستی هه‌له‌ی حکومه‌ته کورد کوژه‌کانی عێراق و ئێرانه‌.

نه‌هه‌رۆ، نه‌م هه‌لوێسته‌ی له‌ گه‌تیه‌که‌ی خۆیدا (چاوخشانیک به‌ میژو‌وی جیهاندا) که له‌ سالی ۱۹۲۵دا پلا‌وه‌ته‌وه، تۆمار کردوه‌وه‌و نوسیه‌تی که تورکه‌کان؛ ته‌وانه‌ی که تازه نازادی خۆیان وه‌ده‌ست هینا بوو، که‌وته‌ قه‌تل و عامی نو کوردانه‌ی که بۆ نازادی خۆیان ده‌گه‌ران. عه‌جایه‌ب نی یه‌ که بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی به‌رگری‌کارانه‌ بگۆڕیت بۆ بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی دوژمنکارانه‌؟ عه‌جایه‌ب نی یه‌ خه‌باتیه‌کی سه‌ربه‌خۆخوا‌زی بگۆڕی بۆ کیشه‌یه‌ک بیه‌وی خه‌لکانی دی بچه‌وسینی‌ته‌وه‌؟ کورد له‌ سالی ۱۹۲۹دا نلگری شۆرشیه‌کی تریان هه‌لایسانده‌وه‌، که نه‌ویش، نه‌گه‌ر به‌ته‌وه‌یه‌کی

کورتیش بڼ، دامرکیتنرایه وه، به لام مړوڅ چټن ده توانی باوه به بده دوام بوونی چه وساند نه وهی گهلټک بکات که سور بڼ له سر وده دست هینانی سهریه خوږی و ناماده بڼ لهو پیتاوه دا، هر قوریانی یک چند گورمش بڼ، بیدات؟

هممو نهو راهبرین و شوږشه کوردیانه ی له دواپی شوږشی ۱۹۲۵هاتن، به ههمان توندو تیږی ودرندیده وه سرکوت کران. له سالی ۱۹۲۷داو وهک بلتی ی کورد، واقعی شکستیان به زانده بڼ، توانیان له کونگره په کی نهینی دا، هممو رټیکخواه کوردی یه کان له سایه ی دهسته په کی بالای سر په رشتکاردا یهک پخن و ناویان نا رټیکخوای (خوبیون). له په پوهو پروگرامی (خوبیون) هوه به دیارکوت که بزایی رزگارخوازی کورد، بڼ هه تا هه تایه شقلی ناینی وه لاناو نامانجیکی بڼ خوږی دانا که بریتی هو له وده دست هینانی سهریه خوږی کوردستان یان به لای که موه وده دست هینانی حوکمی زاتی راسته قینه. نیدی له وساهه مده له که له وه دهرچو که بریتی بڼ له وده دست هینانی نازادی نم تیره یان نهو هوزه.

به لکو هر بزاف و راهبرینتیکی کوردی له وه به دواوه دروشمیتیکی ناوه ندی بڼ خوږی هه لده گرت که بریتی هو له وده دپهینانی سهریه خوږی کوردستانی گوره یان به شټیک له به شه کانی کوردستان، به لام شوږشگپرتانی کورد همیشه نهو حه قیقه ته یان له هزوو بیرابو که ناتوانن روو به رووی هممو نهو حکومه تانه ی عتراق و تورکیاو نیران و سوریاهه نهو که کوردیان وهکو که مایه تی نه ته وهی به سهردا دابهش کرابو. هه روه ها چاوه وروانی کومه ک و یارمه تی و هاوکاری به شه کانی تری کوردستان بوون و به فاکته رټیکی گرینگیان زانیوه له هممو بزوتنه وه رزگارخواه کانی کوردا دوری دیتوه. حه قیقه ټټکی تریش هه بووه که همیشه پتیوست بووه له به رچا و بگیری، نه ویش نه وه بووه که کاریکی وهه نه کریت له کاتی شکستی سویایی بزوتنه وه چه کداری یه کانداه نه توانزی په نا وهبر دمله ته دراوستیکان بهری.

که واته نه رکی سهر شانی (خوبیون) له شوږشی تازه دا، نه وه بوو نه رکی سهر وکایه تی سیاسی وههم ناههنگی سویایی له نه ستو بگریټ. نه خشه که وهابوو که یه که مچار له دورترین شوږنی روزه لاته وه ده ست به شوږش به کری؛ چونکه ده که ورتیه سهر سنوری یه کیتی سوتیبه ت و نه مده ش خوږی له خوږیدا پشتیوانی یه کی گوره په بڼ شوږش. هه روه ها عه شیره تی (جهلالی) که خپوه ته کانیان، نزیکه ی ۱۵هه زار خپوه ټټیک ده بوو، له بنارو قه د پاله کانی چیای نارارات دا هه لده ابوو، یه که م ته قه ده ست پتی بکمن. هه روه ها ش کراو نه و جا عه شیره تی (جهیده ران) به دوایدا هات و له دورترین ناوچه ی روزه اووه شوږشی راگیانده. هر که سالی ۱۹۳۰هات نیدی هممو ناوچه ی نارارات تا سنوری تورکیاو نیران و هممو ناوچه کانی روزه لاتی دریاچه ی وان بوو به بهرمیلیکی بارووت و هر نانن بته قایه ته وه ده ته قی یه وه.

خاکی تورکیاوه. بهلام نه‌یان توانی دهره‌قنه‌مان بیت. هر چنده گمارۆیه‌کی دوو سالیان خستینه سر بهلام کاتی که یه‌کم جه‌نگی جیهانی ته‌واو بوو نيمه هیتشتا هر مابوین و هیچمان لی نه‌هاتبوو".

مه‌به‌ستی سیاسی نم پاشه کشه‌یه بریتی بوو له خۆ قایم کردن له سنی سنوری روسیا و نیران و تورکیا و به‌رگری کردن له‌م قه‌لا سه‌خته‌و راگه‌یاندنی ده‌وله‌تییکی کوردی سه‌ره‌خۆ له ناوچه رزگار کراوه‌کان و دامه‌زاندنی حکومه‌تییکی کاتی و هه‌لدان بۆ گه‌یاندنی دۆزی کورد به کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان له‌ریگه‌ی هیتزیکي دۆستی کورده‌وه. بهلام نم هیتزه کتی بوو؟ نمه هیتشتا مه‌علوم نه‌بوو. هیچ شتیکیش له گۆڤی نه‌بوو که ناماژه بی بۆ نه‌وی هیتزیک هه‌بت نم ده‌وره بدینی له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا کورده‌کان، هر به‌ته‌ما بوون نه‌و هیتزه فریایان بکه‌وی و رزگاریان بکات. بهلام جارێکی دی هه‌واو نا‌واته‌کانی کورد هه‌له‌وه‌ین کاتی (ره‌زای یه‌که‌م) ی شای نیران ده‌ستوری دا که ریگه گرینگ و سه‌ره‌کی یه‌کان له کورده‌کان دا‌هخړی و نه‌هیتزێ له‌و ریگایانه‌وه هیچ شتیکیان پت بکات. هه‌روه‌ها نیران، له‌سه‌ر دا‌وای تورک، هیتزیکي سوپایی به‌ فرمانده‌یی عه‌قید (نه‌خشه‌وان) ی گۆنه نه‌فسه‌ری سوپای تزاری روسی نارد بۆ ناوچه‌که تا ته‌یارو ناماده بیت بۆ په‌لاماردانی سه‌نگه‌ره‌کانی شۆڤشگیتانی کورد له‌کات و شوینی پتووست دا.

نه‌و هیتزه چاوه‌روان کراوه له چپای (موساداغ) وه‌ ده‌ستی پتکرد. نمه نه‌و چپایه‌یه که گه‌یه نه‌ستی نیتودارترین چپای جیهان، پاش نه‌وی (فرانس قیرفیلس) له سالی ۱۹۳۳دا کتیییکي نووسی ده‌ره‌اری قه‌سابخانه‌کانی تورک دژ به نه‌رمه‌ن له‌و چپایه‌دا. نه‌خشه‌وان، توانی هیتزه‌کانی کورد ده‌ره‌پتینی و تابناو قه‌د پاله‌کانی چپای ناراراتی بچووک دوايان بکه‌وی. هه‌رچه‌نده عه‌قید نه‌خشه‌وان له‌و شه‌ره‌دا کوژرا، بهلام شۆڤشگیتانی کوردیش له‌ دواي نه‌و شه‌ره له سنوری نیران و له سنوری سوڤیه‌ت دا‌ه‌ه‌ر. شۆڤشگیتانی کورد به‌رگری یه‌کی زۆر دلته‌رانه‌یان کرد، زه‌ه‌ره‌و زیانی گیانی و مالی گه‌وره‌یان له هیتزه‌کانی تورک دا... بهلام روداوه‌کان به‌ناشکرا ده‌ریان خست که زه‌مه‌ن و سه‌رده‌م له‌ دواي جه‌نگی جیهانی یه‌که‌مه‌وه زۆر گۆڤاوه، به‌لای که‌مه‌وه له‌ رووی سوپایه‌وه زۆر گۆڤاوه. بهلام نه‌و‌زارو نامته‌ره‌کانی سه‌رکو‌تکردن به‌ هه‌مان توندو ته‌یری خۆیانه‌وه مابوونه‌وه، بهلام به‌ شتیه‌یه‌کی تازه‌ترو هاوچه‌رخانه‌تر. هیتزی زه‌مه‌نی تورک هه‌رکاتی نه‌یان توانیایه په‌لاماری سه‌نگه‌ره‌کانی کورد بده‌ن و پتشره‌وی بکه‌ن، هانایان وه‌هر چه‌کی ناسمانی ده‌برد. هه‌سه‌نی نه‌رفه‌عی، میتژونوسی نیرانی، زۆر به‌چاکی وه‌سفی نه‌و روداوانه‌ی کردوه‌و نویسیه‌تی: "فرۆکه‌کانی تورک کاتی که نه‌یان ده‌توانی چه‌کداره کورده‌کان، له سه‌نگه‌ره قایم و پۆشراوه‌کانیان ده‌ره‌پتین، ده‌کوته په‌لاماردانی ژن و مندال له نیتو نه‌وده‌گا‌کانی پشته‌وه‌و ختیه‌ت و شۆنه‌کانیان به‌ نرمی و به‌ چه‌کی سووک داده‌بیتژت. یان مه‌رو مالاته‌کانیانی قرده‌کرد".

شۆڭشگنیه گه مارۆ دراوه‌کان، له نا نومییدی یه‌وه بانگه‌وازی داوای کۆمه‌کیان له (چپای ناراراتی پیروزمه‌وه) نارد. نهم بانگه‌وازه به نه‌ینی له سه‌رانسه‌ری تورکیادا بلازکرایه‌وه ته‌نانه‌ت گه‌یه سه‌ریاو عیتراقیش. کوردی سوریا له رتگهی تایه‌تی خۆیانوه نهم بانگه‌وازیان گه‌یانده به‌یروت و پاريس.

کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان له جنیف نوسخه‌یه‌کیان له‌وه بانگه‌وازه به‌دهست که‌وت. به‌لگه‌نامه‌ی (sawisdat) نه‌وه سه‌ردهمه به‌م رسته کاریگه‌ره دهستی پتیکرد بوو:

"برا کورده‌کانه‌ن... ده‌ستو برد به‌کمن و به‌سه‌لمتین که شایسته‌ی نه‌وه‌ن رۆله‌ی نه‌ته‌وه‌کی گه‌وره بن. چۆن قاییل ده‌بن رۆله‌کانی گه‌لی کوردی نه‌جیب و خانه‌دان وه‌کو کۆیله‌وه به‌نده له ژیر نیری تورکاندا بژین، نه‌وه تورکانه‌ی به‌لینیان دا‌ین که نيمه‌ش ده‌وله‌تی سه‌ریه‌خۆی خۆمان هه‌بێ له نیوان نێران و عیتراقدا...؟ وه‌رنه ریزی نه‌وه خه‌باته‌وه که له پێناوی رزگارکردنی براکانه‌ن له چنگی داگیرکهری تورک، ده‌ستمان دا‌ین. به‌شداری به‌کمن له نازاد کردنی نهم خا‌که‌دا که هه‌زاران ساله له سه‌ری ده‌وین... چه‌ند ده‌سته جه‌نگاوه‌ریکی کوردستانی سوریا به‌دهنگی نهم بانگه‌وازه‌وه هاتن و چوونه‌ خا‌کی تورکیاوه تا له باشوری‌شه‌وه شۆڭش هه‌لگیرسین.

له‌کۆتایی ته‌موزی سالی ۱۹۳۰دا شیخ نه‌حمه‌د بارزانی له باکوری عیتراقه‌وه هێزێکی پێنج سه‌ده که‌سی به‌فه‌رمانه‌یه‌ی برا به‌چوکه‌که‌ی (مه‌سته‌فا بارزانی) نارد بۆ خا‌کی تورکیاوه له (نوره‌مار)دا په‌لاماری تورکه‌کانی داو غافلگیری کردن، به‌لام شه‌ته‌که له‌وه زیاتر ته‌شه‌نه‌ی نه‌کرد. هێزه‌کانی تورک که له رووی ژماره‌وه چه‌که‌وه بالا ده‌ست تر بوون، توانیان نه‌وه جه‌نگاوه‌ره کوردانه تێک به‌شکێن که له وولاته‌ دراوسێکانه‌وه هاتبوون و پاشه‌کشه‌یان پێ به‌کمن. له‌لایه‌کی تهره‌وه مه‌لایانی کورد بانگه‌وازی‌کیان بۆ سه‌فه‌یرانی ده‌وله‌ته‌ رۆژاوا‌یه‌کان له به‌غداو کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان نارد، رۆژنامه‌ی (الرابطه‌ العربيه‌)ش که له که‌رکوک ده‌رده‌چوو به‌لای کردوه. که‌چی نهم بانگه‌وازه‌ی که ده‌یه‌رست "سه‌رنجی رای گشتی جیهانی بۆ تاوانه‌کانی تورک ده‌ره‌ق به‌ کورد و قه‌تل و عام وله نیو بردنی کوردان راکێشیت" ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی نه‌وتۆی نه‌بوو.

له‌م کاته‌دا شۆڭشگنیه‌ره‌کان پتر سه‌نگه‌ره‌کانیان قایم کردو مقاوه‌مه‌تی قاره‌مانانه‌یان زیاتر کرد، به‌وه نومیده‌ی به‌توان خۆرا‌بگرن تا وه‌رزی زستان بێت و په‌رزه له‌به‌ر هێزه‌کانی تورک بیه‌ری و چیتر نه‌توانن بێنه‌ پێشه‌ی. به‌لام زۆری نه‌برد سه‌ه‌یریان کرد ناچارن ده‌ستبه‌رداری به‌رگری و مقاوه‌مه‌ت به‌بن، چونکه‌ فیشه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی و هه‌مسو شتێکیان لێ برا، نیدی نه‌وانه، مه‌رگیان پێ چاکتر بوو له یه‌خسیری تا دوافیشه‌ک به‌رگرییان کردو مردن و نه‌وانی تریش ناچار بوون له پایزدا خۆیان ته‌سلیم به‌هێزه‌کانی تورک به‌کمن.

حهوت سهد هیندهی تاوانه‌که‌ی لیدیس lidice

تۆله‌سهندنه‌وی تورک له شۆرشگیرانی کورد، یه‌کجار درنده‌بوو. باشترین وه‌سفیک بۆ وه‌زع و حالی نه‌وساکه نه‌ویه که (جافیدای پسه‌پۆری کۆمه‌کی جیهانی کردویه‌تی و نوسیه‌یه‌تی و ده‌لتی: "نه‌گهر هۆلاکۆ و ته‌مبۆر له‌نگ ببا‌بان، زۆر به‌ قوتابی به‌ تورکه‌کانیان خوشحال ده‌بوون وحه‌سودییان به‌کاره درنده‌کانیان ده‌برد". حه‌وت سهد گوندی کورد له‌گه‌ل عاردی دا ته‌خت کران و هه‌موو خه‌لکه‌کانیان هاته‌نه‌ سه‌ربرین جگه له‌ تاک و ته‌رایه‌کیان نه‌بین که بۆ نه‌شکه‌وته‌کانی نارارات هه‌لاتن و نه‌وه‌بو به‌ دوازه‌ سا‌ن به‌ر له‌ تاوانه‌که‌ی (لیدس) له‌ کوردستانی تورکیادا حه‌وت سهد جاری یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک هه‌مان تاوان چی به‌چی کرا بێ نه‌وی که‌ستیک یان لایه‌نیک ناما‌زه‌یه‌کی بۆ بکات چ جای مونا‌قه‌شه‌ کردن و هه‌ولدان بۆ نه‌وی که سنۆرتکی بۆ دا‌هێنێ. هه‌روه‌ها هه‌موو نه‌ندامانی سه‌رکردایه‌تی شۆرش که (۵۳) که‌س بوون، پاش دادگاییه‌کی سو‌پایی رواله‌تی، له‌ دیاره‌که‌ر هاته‌نه‌ نی‌عدام کردن و سه‌ربرین.

له‌ هه‌ولتیک دا بۆ ریشه‌گیرش کردنی بزافی رزگاری کورد، پرۆسه‌یه‌کی پاکودان و له‌ نێو بردنی رۆشنیران و زانیانی کورد به‌ شێوه‌یه‌کی درنده‌و هۆقانه‌ی وه‌ها ده‌ستی پێ‌کرد که می‌توو وێنه‌ی نه‌دی‌توه: هێزی جه‌ندرمی تورک سهد که‌سیان له‌ رۆشنییرانی کوردی خه‌لکی ناوچه‌ی (وان) له‌ مامۆستا و نه‌دیپ و قوتابی گرت به‌ تۆمه‌تی نه‌ندامه‌تی له‌ حیزبی (خۆبیون)یان هاوسۆزی له‌گه‌ل حیزبی کۆرین دا. هه‌ر هه‌موو نه‌مانه به‌ ده‌ست و پێ‌ی به‌ستراوه‌وو دوا‌ی نه‌وی به‌ به‌لام تا ناوه‌ندی ده‌ریاچه‌که‌ گوێزانه‌وه، نه‌وسا به‌و حاله‌وه‌ فرێی درانه‌ ناو ناوی ده‌ریاچه‌که‌وه.

وه‌کو درێژه‌ی سیاسه‌تی (هێمن کردنه‌وی ناوچه‌که‌) و (گه‌رانه‌وی نه‌من و ناسایش و نارامی بۆ ناوچه‌که‌) حکومه‌تی ناوه‌ندی ده‌ستوری کۆچاندنی هه‌موو نه‌و عه‌شیره‌تانه‌ی دا که به‌شداری شۆرشیان کردبوو. به‌مجۆره‌و به‌م هه‌نجه‌ته‌ پتر له‌ په‌نج‌ا هه‌زار که‌س را‌گۆزێران بۆ ناوچه‌یه‌کی دووری سه‌دان کیلومه‌تر له‌ زۆدی خۆیانوه‌ دور، تا له‌وێ له‌ ناو چه‌ر دانیه‌شتوانی تورک دا، له‌ رۆژا‌وای وولات و که‌ناری با‌کوری ده‌ریای سپی نا‌فین دا بۆ خۆ له‌ دووری وولاتی خۆیان وه‌کو قه‌تره له‌ ده‌ریادا بژین. پرسه‌ بۆ نه‌و کورده نی‌عدام کراوه‌ له‌ هه‌موو مژگه‌وته کورده‌کاندا و ته‌نانه‌ت له‌ (دیمه‌شق)ش دا‌نرا.

به‌لام نه‌نقه‌ره، هینده‌ی دی به‌ها مرۆفایه‌تی یه‌کانی پێ‌شیتل کرد، به‌تایبه‌تی که‌ دلتیا بوو نه‌ کۆمه‌له‌ی نه‌تعه‌و‌کان و نه‌ هیچ ده‌وله‌ت و لایه‌نیک له‌ دنیا‌دا ناما‌ده‌یه له‌سه‌ر که‌لنیک وه‌جواو به‌یت که‌ مه‌سه‌له‌که‌ی ده‌وریک‌کی نه‌وتۆ له‌ سیاسه‌تی به‌رژوه‌ندی یه‌ هاوبه‌شه‌کانی زل هێزه‌کاندا نابینێ. بۆیه‌ زۆر به‌رپرسی ره‌سمی تورک بێ شه‌رم و بێ پهرده هه‌لو‌تیه‌تی خۆیان له‌ مه‌ر کورد ده‌ربری. عصمت اینۆنۆ-ی سه‌ره‌ک وه‌زیران له‌ (سیفان) دا را‌یکه‌یاندا: "ته‌نیا نه‌تعه‌وی تورک مافی نه‌وه‌یان هیه‌ له‌م وولاته‌ دا بژین و

داوای مافی نهوهیی بکهـن محمد عزتـی وهـزیری دادـش دوای له نیتوبردنی شۆږشی کورد گوتی: "تەم وولاته نیشتمانی تورکه، هەر کهستیک نهسلێ تورک نهبن، لهـم وولاتهـدا تهـنیا یهـک مافی ههـیه، نهـویش نهـوهیه که وهـکو کۆیله بژی."

کهـمالیستهـکان، سیاسهـتی تواندنهـوهی نهـتهوهییان دژی کۆیله و بنده ناتورکهـکان، زۆر به خهست و خۆلی له ناوچهی دهـرسیم دا خهسته گهـر. پێش ههـموو شتیک ناوی دهـرسیمیان گۆڤی به (توڤجهـلی) که ناویکی تورکی یه. له سی یهـکاندا دهـیان ههـزار جوتیاری نهـم ناوچهیه راگۆیزران. جۆن بهـجۆن کردنی سیاسهـتی کهـم کردنهـوهی چۆی دانیشتهـوانی ناوچه کوردیهـکان تهـنیا له عۆدهی سوپا و جهـندهـمهـدا نهـبوو، بهـلکو قانوندانهـری نهـنقهـرهـش بهـشی خۆی تیـ خهست، لهـناواری ساڵی ۱۹۳۲دا یاسایهـکی دهـرکرد که شهـرعیهـت به راگۆیزان و کور. لهـنی کوردان دهـدات و به ناشکرا جهـلالی دهـکات:

هەر کهستیک زمانی زکامی تورکی نهبن، بۆی نی یه خانوو و مال لهـم ناوچانه دروست بکات. نهـوانه بۆیان نی یه سهـندیکیای کرێکاران و کۆمهـلهـی پێشهـیی داڤهـزێڤ، وهـزیری ناوخوا دهـسهـلاتی نهـوهی دراوهـتی بهـ بهـیاریکی کارگیرێ، ناسایی ههـموو کۆمهـله ناتورکی یهـکان ههـلهـوشیتتهـوه. کهـچی یاسای ژماره (۲۵۱۰)ی ساڵی ۱۹۳۴ زۆر وردترو دیارتره گوزارشتی لهـ ناوچهـکانی نهـنقهـره کردوه: بهـهـتی ی نهـم یاسایه تورکیا کراوه به سێ ناوچه. ناوچهی یهـکهـم ههـموو نهـو شوڤانه دهـگرتتهـوه که "روشنبیری تورکی به تهـواوهـتی تێدا چهـسهـپوه" و بهـگوتهی پێشۆزانی سیاسهـتی تورکاندن پتویست ناکات هیچ دهـسکارییهـکی بکری. به پێچهـوانهـی نهـوهـوه، نهـو ناوچه کوردیهی که له قانونی گۆزین دا ناماژهی بۆ کراوه، لهـو ناوچانهیه که "پتویسته لهـبهـر هۆی تهـندروستی، ژینگه، روشنگیری، سوپایی و نهـمی چۆل بکری و نابن له نیسته بهـدواوه هیچ کهستیک تێدا نیسته جۆن بکری".

چهـند شوڤنیک له چوارچێوهی نهـم ناوچهیهـدا تۆمارو دیاری کران، که بریتی بوون له: توڤجهـلی (دهـرسیم، وان، قرس، بهـشی باشۆری دیاریهـکر، بنگۆل، وموش). یاسای نیتوبراو چارهـنوسی نهـو خهـلکهـی لهـبهـر چاوبوو که له ناوچهی دووهـمهـوه (ناوچهی کوردان) دهـگۆزارنهـوه بۆ ناوچهی سێیهـم. له ویداو له کۆمهـلگهـو ئوردوگای زورهمـلنی ی بهـهـسیر دروست کراو، نیسته جۆن کران. ناوچهـکانی رۆژاوا، به تایبهـتی کهـنارهـکانی دهـریای ناڤین دیاری کران و پێشینهـز کران بۆ نیستهـجۆن کردنی نهـوکوردانهـی که بهـیاری راگۆیزانیان درا، ههـلبهـته بهـو مهـههـستهی له نیشتمان و زیندو زمان و روشنگیری و ناسنامهی نهـتهوهیی خۆیان دایان بهـرن. یاساکان هەر بهـوهـندهـوه نهـوهـستان، بهـلکو نهـومشی جهـلال کرد "تهـگهـر زووفی نهـمی دهـولهـت بهـخوازی" عهـشایهـره کۆچهـرهـکان له تورکیا دهـریکریـن.

له وکاتانه دا که ده ست به جی به جی کردنی نهم یاسایه کړا، نیدي جه ندرمه ی تورک خنی بوون، به بیانوی که پران به دواي چه کی شارو هدا، که و تنه گیانی جوتیاران. لیبیان دان، سوکایه تیان پتی کردن، به ربوبومی کشتوکالییان سوتانندن. که چی هر هر همو نهم رهفتارانه تینویه تی تورکیان نه شکاند، نهو تورکانه ی بهر دواو بوون له سر سیاسه تی دوژمنکاری دژ بهو کورده ی که نیعترافیان به بوونی نه ده کرد. له وکاتانه دا که حکومتی تورکیا، له نه نقره دا به نو تنه رانی رۆژنامه وانی جیهانیان راده که یاند که مافی که مه نه توه ییسه کان پتی شیل ناکړی و همیشی ریزی ده گیري، سه رۆک کۆمار داوای له پرله مان کرد، هه لبه ته پاش نالۆز بوون و هه لکشانی مه سه له ی کورد، که پیویسته ده سه لاتی بن سنور به حکومت بدری، تا بتوانی به سر نهم شیر په نجه یه دا زال بیتی و له ریشه و ده ری بیتی.

قه سب خانیه کی به شه ری له یفت پهرده تاریکه کفی سیاسه تی نیو ده وله تی یه وه

نۆره اته سه جوتیارانی کوردی ناوچه ی ده رسم تا به شتوازه تورکی یه باوه که مامه لیان له تکه دا بکړی: شتوازی چه قزی خلطانی خۆین و تینوی سه رپرین. کاتی که له سالانی ۱۹۳۶ و ۱۹۳۷ دا له رویی سیاسه تی تورکاندن، سیاسه تی دزی و تالانی، راوه دونان هه لکه راوه را پرین و که و تنه به رگری له خۆیان دزی نهو زیده گا فیانه ی له لایه ن سه ر یازو جه ندرمه ی تورکه وه ده کرایه سه ر گونده کانیان.

له کاتی که دا مه فره زیه کی پولیس، وه کو خوی همیشی بیان به دواي چه ک دا ده که پران، کۆمه لیک جوتیار ی یاخی ته قیان لهو مه فره زیه کرد، له ماوه ی چند رۆژتیکي که مدا هه زاران جوتیار به یوه ندیان پیوه کردن. سوای تورک، بۆ نهو ی رودا وه که گوره نه بیتمه و هر له جیوه خفه ی به کن، نه مریان دمر کرد هه رچی پیای ۲۶-۲۸ سالان هه ن بکړی به سه ر یاز. سوای تورک، نهو داوایه شیان ره فر کرد که له لایه ن کورده کانه وه کرابو بۆ گفتوگو. تورکه کان داوایان له جه نگا وه رانی کورد کرد، که ژماره یان له هه شتا هه زار کمس پتر بوو، بیتی ج قه یدو شه رتیک خۆ به ده سه وه بده ن. له هه ولتیک دا بۆ ناساندنی سه ر هه لدانی نهم (شیر په نجه یه) کورده کان له ۲۰/۱۱/۱۹۳۷ یادداشت نامه یه گیان بۆ کۆمه له ی نه توه کان نارد که: "حکومه تی تورکیا قرتابخانه کانی ناوچه کاغان دادخات و زمانی کورده یان لئ قه ده غه ده کات و هه ردو ووشی کوردو کورده ستان، ته نانت له ژنده رو سه رچاوه زانستی یه کانی شدا ده سه رتیموه. شتوازی درنده و هو فیانه به کار دیتی تا کورده کان ناچار بکات، به تایه تی ژنان و کیژان که له پرۆه سواییه کانی ناوچه ی عه نه دۆل دا، کار به کن. هه روه ها کورد له شتوه ی گروهی ده که سی دا راده گوژی بۆ ناوچه تورکی یه کان، به جۆرتیک که پژیی کورد له ویتنه ر له ۰.۵٪ تن نه پهری."

کورده‌کان، تا دوا ساته‌کانیش دلی خویان به‌وه خوش ده‌کرد که پشتیوانی یه‌کی ده‌ره‌کی فریان بکه‌وئ و بتوانن به‌ره‌فانی له بئونی هه‌ره‌شه لیکراوی خویان بکه‌ن. به‌لام کۆمه‌له‌ی نه‌توه‌کان. (عصبه الامم) له سالی ۱۹۳۷دا زۆر مرثول بوو: جه‌نگی چینی-ژاپونی تازه هه‌لگیرسابوو، شه‌ری نه‌هلی ناوخۆی نه‌سپانیا گه‌یی به‌وه لوتکه. کۆمه‌له‌ی نه‌توه‌کان نه‌و حه‌قیقه‌ته‌ی بۆ ده‌رکه‌وتبوو که هیچ توانایه‌کی پراتیکه‌ی نی یه، به تایه‌ت دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌یتوانی نه‌و به‌یارانه به سه‌ر نیتالیادا جه به‌جت به‌کات که ئه‌بیسینیای داگیر کرد. بۆیه نه‌وه‌ی له‌و گۆشه تاریکه‌ی سیاسه‌تی نیتوده‌وله‌تیدا، له عه‌مه‌دۆل رووی ده‌دا، کهس خۆی لهنه‌کرده خاوه‌ن و بایه‌خه‌نگی نه‌وتۆی نه‌درائنی. به‌هم‌چۆره عه‌مه‌لیاتی سوپایی له ناوچه‌ی ده‌رسیم دا زیاد‌ی کردو توندتر بوو. هه‌تی پهلما‌رده‌ری تورک یه جیاوازی که‌وته سه‌ر به‌رینی خه‌لکی به‌ی دیفاع، به تایه‌ته‌ی نه‌وانه‌ی که خویان ته‌سلیم کرد بوو. نه‌و روداوه‌ی ده‌رسیم له‌و راپۆره‌دا تۆمار کراوه که زانای روس، باسیل نیکیتن نوسیه‌تی، هه‌روه‌ها نوری ده‌رسیملی له‌و به‌لگه‌نامه‌یه‌دا که له سالی ۱۹۵۲ له شاری حه‌لبه‌ب بلاوکرایه‌وه وردو درشتی شۆرش ده‌رسیمی تۆمار کردوه.

له‌م دوو به‌لگه‌نامه‌یه‌وه، نه‌وه به دیار ده‌که‌وئ که کاتن تورکه‌کان نه‌یان ده‌توانی شۆرش کورده‌کان تیک بشکینن و به سه‌ریاندا زāl به‌ن، به تایه‌ته‌ی له‌و ناوچه توش و سه‌ختانه‌ی که به‌رزی ده‌گه‌یه ۳ هه‌زار مه‌تر، هه‌نده‌ی دی دهن‌دانه ره‌فتاریان ده‌کرد. بۆ وینه‌ی هه‌ندئ یه‌که‌ی سوپایی، قه‌ده‌ال ویناره‌کانی چپای (تۆک) یان گرت. کورده‌کان، به‌تایه‌ته‌ی ژن و مندال، ناچار بوون له تاو تۆپباران و بۆدومانی ئاسمانی هه‌لین و په‌نا وه‌به‌ر نه‌شکه‌فت و موغاره قول و زۆره‌کانی نه‌و ده‌قه‌ره به‌رن.

که سه‌ریازه تورکه‌کان زانیان نه‌و خه‌لکه‌ چوونه‌ته نه‌شکه‌وته‌کانه‌وه، به‌رده‌می نه‌شکه‌وته‌کانیان لی گرتن و نه‌یان هه‌شت شتاقیان به‌ینه‌ ده‌رئ و نه‌وجا که‌ره‌سته‌ی به‌یناسازیان هه‌تا و زارکی شکه‌فته‌کانیان هه‌لچنی و نه‌وژن و مندالنه‌یان زنده به چال کرد. له هه‌ندئ حالی ترده ده‌چوون نه‌شکه‌وته‌کانیان قانگ ده‌دا تاخه‌لکه‌که به‌ته ده‌ری، که ده‌شه‌اته‌ ده‌رئ به سونگی تیتیان به‌رده‌بوون و هه‌موویان ده‌کوشتن. ژماره‌یه‌کی زۆر له ژن و کێژ خویان له لوتکه‌ی شاخه‌کانه‌وه هه‌لده‌دێرایه نیتو دۆله هه‌زار به هه‌زاره‌کان یان نیتو روپاره‌کانه‌وه؛ نه‌و مه‌رگه کاره‌ساتاوی یه‌یان به‌ی باشت‌ر بوو له‌وه‌ی بکه‌ونه به‌رده‌ستی تورک و به تۆبزی زه‌وتیان بکه‌ن و سوزیان به‌ن.

له کۆتایی سالی ۱۹۳۷دا، وه‌ختن عصمت انینو، له جه‌ی که‌مال نه‌تاتورک بوو به سه‌رۆک کۆمار، ده‌ریاره‌ی چاره‌سه‌ری کیشه‌ی ده‌رسیم رایگه‌یانده که: "به یه‌که‌جاره‌کی له‌م کیشه‌یه رزگار بووین، هه‌موو کاره سه‌ریازی یه‌کانی تورکه چپا‌یه‌کاغان پاکازی کرد".

هه‌رچه‌نده کورده‌کان چ ئومیت‌دیکیان به سه‌رکه‌وتن نه‌ما، له‌گه‌ل نه‌مه‌ش دا به‌ره‌فانی
 یه‌کی قاره‌مانانه‌یان کرد، به‌را ده‌یه‌ک که حکومه‌تی تورکی ناچار بوو سه‌د هزار سه‌رباز
 بخاته ژێتر چه‌که‌وو، (جه‌لال بایارای سه‌ره‌ک وه‌زیران دان به‌مه‌دا بنی که نه‌من و
 نارامی به ته‌واوه‌تی له ناوچه‌که‌دا به‌رقه‌رار نه‌بووه "له‌به‌ر نه‌وه‌ی سوپاکه‌مان، مانقوری
 سوپایی له ناوچه‌ی ده‌رسیم دا ده‌کات، خه‌لکی نه‌م ناوچه‌یه راده‌گۆزین و به‌مه‌ش
 کیشه‌که به ته‌واوه‌تی پنج بر ده‌که‌ین". نه‌وه تاقه چه‌ک بوو که به هۆیه‌وه کۆتاییان به
 مقاوه‌مه‌تی کورد هه‌ینا هه‌ندێ کهس لهو باوه‌ره‌دان که پتر له په‌نجایه‌زار کهس له
 ماوه‌ی دوو سالی شه‌ردا هاته‌نه‌ گوشتن و سه‌ره‌پین، دوو هه‌یندی نه‌م ژماره‌یه‌ش هاته‌نه
 راگۆزان، نه‌نقه‌ره‌ش جارتیکی دی سێداره‌ی بۆ هه‌لخستن به‌و مه‌به‌سته‌ی که بزافی
 رژگاری کورد ریشه‌کیش به‌کات.. نه‌وه‌بوو دوازه کهس له سه‌رانی شۆزه‌که نه‌مه‌دام
 کران که هه‌ر دوو په‌رله‌مانتاری نه‌ندامی په‌رله‌مانی تورکی "سید عبدالقادر" و "حسن
 خه‌یری" یان تیتدا‌بوو چونکه په‌یه‌ه‌ندیان به شۆشه‌وه کرد‌بوو. حکومه‌تی تورکی، له
 سالانی دوهم جه‌نگی جیهانی دا مژولی کۆمه‌لێک کیشه‌ی دی بوو، بۆیه خۆی له
 مه‌سه‌له‌ی کورد بینه‌نگ کرد. به‌لام هه‌ر به‌رده‌وام بوو له چه‌وساندنه‌وه‌ی رۆله‌کانی نه‌و
 میلله‌ته‌ی که رقی لییان بوو. تاکو رۆژگاری نه‌مه‌رۆش له تورکیادا به‌ره‌مه‌ی دان به
 بوونی کوردا نه‌نراوه.

فەلسەئى پىنچەم

گەرماوى ھەتاوى ھاوچەرخ

وەزەح و ھالى كورد، لە ئوركيادا پاش دووهم جەنگى جيهان يان چ شتيك
"خەلكانى كۆ نەپەرستى (ھاندا) بانگەشەى كۆمونيزمى بلاويكەنەوه؟".

سەرەك كۆمار، خاكە نازىكى بە دەستەو ەرت و ئەوجا وەكو ئەكتەرىك خۆى بنوتنى،
دەمە خاكە نازىك چىمەنتۆى خستە نیتۆ شيش بەندىكەو و بەمە بەردى پناغەى پردى
سەر لقتىكى روبارى فوراتى دانا، ئەوجا بەدەم زەردەخەنەپەكەو؛ زەردە خەنەى پىاوانى
دەولەت، روانى يە كامىراى تەلفىزىونەكان، دەستى بەسەر كورپىكى لاودا ھىتاو لى ي
پرسى: "دەزانىت من كىم؟". كورەك وەك بەلى ي مامۆستايەكانى زۆرى لەگەل ماندوو
بووين و پەرۆھەيان پى كوردېن و تەواو تەلقىنيان داېن بەلەز ھاتە وەلام: "سەرۆكى
نەغجومەنى ناسايشى دەولەت و سەرکۆمار جەنەرال كەنعان نىقرىن". ئەمە لە ناخرو
نۆخرى مانگى ت ۱۹۸۱/۲ دا بوو. ئەوكاتە بوو كە سەرکۆمارى تازەى توركيە، يەكەم
سەردانى شارانى ئورفە، ديارەكر و مەلاتى يەى كرد كە گەورەترىن حاسى يەو
سەريازخانەى سوپاى توركى تىدا بوو. لەم سەردانەدا فەرماندەى گشتى ھىزى چەكدارو
سەرەك وەزيران (ئولوسو) ياوەرى بوون.

جەنەرال، مانۆرتىكى سوپايى سازدا كە تانك و فەرۆكەش بەشداریان تىدا كرد، بەمەش
بوونى چرى سەريازى بەو ھەشاماتە پيشاندا كە لە مەلاتىيە خر بوو بوونەو. پاش
تەواو بوونى مانۆرە سوپاييەكە، ھەواتىكى راگەياندا، كە بە خۆى ناوى لىنا ھەواتىكى
گرىنگ بۆ خەلكى شار، كە زۆرىەى ھەرە زۆريان كورد و ناشورى بوون، كەمىنەپەكى
زۆركەمى توركىشى تىدا بوو، روى دەمى تىكردن: "دەپوايە ھەوالەكەتان بزانپايە،
بەلام قەپدى نى يە من بۆتانى دووبارە دەكەمەو: بارەگای لەشكرى دوو، لە سەرەتای
سالى ۱۹۸۲ دا دەگوازىتەو بۆ مەلاتىيە".

كاتى جەماوەرەكە چ گاردانەو پەكەى ئىجابى نەنواندو (نىقرىن) لە برى ئو ھەوالە
گرىنگە، چ چەپەلەو چەپەلە رىزانىكى گۆئ لى نەبوو. يەكسەر ھەستى بەوە كرد كە
ئەزمونى رابردوى خەلكى ئەم دەفەرە لەگەل سوپاى توركى دا، دىوارىكى بەفرىنى لە
نىوان ھەردوولا دا دروست كردوو، خەلكەكە بە چاوى رەفزو گومانەو دەروانە
سەريازى تورك، بۆيە زمانى گۆرى و راستەوخۆ دواندننى: "ھەندى خيانەتكار ھەن
دەلێن گوايە گواستەنەو بارەگای لەشكرى دوو بۆ مەلاتىيە، بۆ چەوساندنەو
خەلكى ئەم دەفەرە. نازىزەكانم، چما ئەم خاكە ھى كى يە كە نەوانە دەلێن گوايە

نیمه ده‌مانه‌وی خه‌لکه‌کمی بچم‌وسپیننه‌ود؟ چما همه‌وو هەر هاوولاتی تورک نین؟ همه‌موومان له باشور تا باکور، له رۆژه‌لات تا رۆژاوا، قوربانیمان له پیتاری نهم خاکه نه‌داوه؟ نایا به دریزایی میژووی نهم وولاته شه‌هیدانمان و رۆلای شه‌هیده‌کامان له تهنیشت یه‌که‌وه له‌م خاکه‌دا نه‌ناشته‌وه؟ که نهمه وه‌زع و حال و واقیعه‌که بین، نیدی بۆچی ده‌بین نیازی چه‌وساندنه‌وی خه‌لکی نهم ده‌قه‌ره‌مان هه‌یین؟ ناخر بۆ؟ نهم قسه‌و قسه‌لوکانه، خۆیان له خۆیاندا خیانه‌تن".

به‌لام کوردی خه‌لکی نهم شاره، که ژماره‌ی دانیش‌توانی له سه‌د هه‌زار که‌س پترن، نه‌مجاره‌ش خۆیان شیلو نه‌کردو زه‌حه‌ته‌ی چه‌پله‌لیدانیان و مه‌ر خۆنه‌دا. چونکه پیتشر به‌شتیک له یه‌که‌کانی له‌شکری (دوایان ناسی بوو. نه‌وه‌یان بێر مابوو که کاتی خه‌لکی شاری (گازانتسب)ی نزیکی شاری مه‌لاتییه، له سالی ۱۹۶۸دا خۆپیشان‌دانیان کرد و داوای نازادی به‌کار هیتانی زمانی کوردی و هه‌ندێ مافی خودی تریان کرد، چۆن نه‌و یه‌که سوپاییانه سه‌ر کوتیان کردن.

(هلموت فون مولتکه) کاتی له سه‌ده‌ی راب‌روودا له تورکیا ده‌بین و سه‌ردانی مه‌لاتییه ده‌کات، یه‌که‌م که‌س بوو که سه‌رنجی نه‌روپاییه‌کانی بۆ نهم شاره راکیشتاو (مولتکه) له‌و سه‌رویه‌نده‌دا به‌مجۆری وه‌سف کردوه: "شاریکی گرینگه. نزیکی ۵ هه‌زار مالی قوری تێدا یه، سه‌ربانی ماله‌کان ته‌خت و هه‌ر سه‌ربانیک بووه به‌هانه‌یه‌ بۆ ماله‌کمی سه‌روی خۆی. گومه‌زی مژگه‌وته‌کان و قوبه‌ی گه‌رم‌اوه‌کانیش به‌قورکا سه‌ر سواغ کراون. هه‌ر مالیکی شار حه‌سارتیکی له‌ قور دروست کراوی به‌ده‌وردا کیشراوه. نهمه‌ش رهنگیکی بۆری به‌هموو شاره‌که داوه. پێده‌ چیت تا نیستا په‌نجمه‌ لێره‌دا نه‌بووین به‌ باو. بریا هیتسر سواریک به‌ نێره‌دا ده‌قۆی و کاغه‌زی (برشمان)ی هین ده‌بوو تاره‌سمی په‌نجمه‌ری له‌سه‌ر به‌کرده‌وه به‌ دیواری ماله‌کانی یه‌وه بنایه".

به‌لام ژبان له مه‌لاتییه‌دا نه‌وه‌نده‌ش تاریک نه‌بوو وه‌کو له‌ دوره‌ ده‌یه‌که‌ی ده‌یواند. هه‌ر چه‌ند ته‌نێ له‌ وهرزی زستانی ته‌پو توش دا ناوه‌دان بوو، و خه‌لکی تێدا بوو، لێ له‌ هاوین دا ریک له‌ شاری خۆیانی چۆل و هۆل ده‌چوو. (مولتکه) هه‌ستی به‌مه‌ کردوه و نوسیبویه‌تی: "هموو خه‌لکی مه‌لاتییه، بۆ گوندی نایسوسو بارگه‌یان لیک ده‌نا. نهم گونده نزیکی ۵ هه‌زار مالی هاورینه‌ ده‌بوو.. ماله‌کان له‌ نێو دارستانی قه‌یسی و سێوو قۆخ و گۆزو هه‌نجیر رۆژا برون، نهم دارستانه‌ هیتده‌ گه‌وره‌ بوو که به‌ پتیا ن دوو سه‌عاته‌ رێ ده‌بوو. سپیداری لق و پۆپ ریک و بالا به‌رز، به‌رو ناسمان هه‌لده‌کشان و ده‌که‌وتنه‌ سه‌روی دارو دهرختانی دییه‌وه؛ ده‌تگوت مناره‌ی مژگه‌وتی نێو مالانی شاریکن. جۆکه‌یه‌کی یه‌که‌جار جوان، له‌ شاخه‌کانه‌وه ده‌هاته‌ خوار و ناوی زولال و شیرین به‌ نێو ماله‌کاندا ده‌قۆی، هاره‌و هاره‌یه‌کی هیتده‌ دلگیری هه‌بوو نه‌قل و هوشی تالاند ده‌کرد". مروف نه‌مرف که نه‌و وینه‌و ده‌یه‌نانه‌ نایینی که مولتکه له‌ مه‌ر مه‌لاتییه

له هزرو بیرمانی دروست کردوه. وهکو ههر شاریکی تری کوردستانی تورکیا؛ و دکو دیاره کر، گازانتیب، نیلاییک، یان ئورفه، چوار دهوری بهو گه ره که هه ژارنشینه ته نراوه که جوتیارانی کۆچکردوو له گوندهوه بۆ شار، ناوه دانیان کردۆته وه. ههروهها چوار دهوری باره گای سهربازخانه کش له م سالانه ی دوا ییدا به گه ره کی هه ژارنشین ته نراوه.

پیشوهی بۆ رۆژههلاتی تورکیا

نه گهر پانتایی خاکی کوردستان و رێژی خه لکی کوردستان له گه ل پانتایی و درێژه ی خاک و دانیشتهوانی تورکیادا بهراورد بهکی، نهوا بهونی هێزی سویایی تورک له ناوچه کانی کوردستاندا رێژه یه کی یه کجا زۆره رێبوری رهوته نیش ههست بهم حاله ته نااساییه دهکات. ژماره ی سویای تورک خۆی له نیو ملیون کهس دهدا، ئهم نیو ملیونه کراوه به چوار له شکر (فیلق) دوو لهشکری ئهم سوپا زه به لاهه له کوردستاندا جێگیره، لهکاتی کدا ژماره ی خه لکی کوردستان له کۆی چل و ههوت ملیون کهسی خه لکی تورکیا، له ههشت ملیون پتر نابێ، خۆ نه گهر نه و هێزی پۆلیس و کوماندۆ یانه ی که له کوردستانن بهخینه سه ر هێزی سویای تورکیا، نهوا ژماره ی هێزی چه کداری تورکی له کوردستاندا ده گاته زیاتر له ۲/۳ ی هه موو هێزی سویایی تورکیا، لهکاتی کدا که پانتایی خاکی کوردستان له ۱/۳ ی پانتایی تیکرای خاکی تورکیا پتر نابیت.

نابێ نه وه له بهر بهکین که کوردستانی تورکیا پتر له (۵۰۰) سه د کیلۆ مه تر سنوری هاوهشی له گه ل یه کیتی سۆقیه تدا هه به. بهتگومان نه مه هۆکارێکه که تورکیای نه ندای پهمانی ناتۆ ناچار دهکات زۆرترین ژماره ی هێزه کانی له وێ دا مۆل بدات. واتا به پێچهوانه ی ناوچه کانی سنوری رۆژاوا یه وه. له م دوا یهانه دا زۆر بهنکه ی راداری نه مریکی له رۆژههلاتی تورکیادا دامهزرا، نه مه جگه له م بهنکانه ی که پێشتر هه بوونه، به تایبه تی پاش داروخانی بهنکه نه مریکی یه کان له ئیترانی پاش شۆرش ۱۹۷۹.. ههروهها وێستگه جاسوسی یه کان و په یوهندی دوری سه ر لوتکه کانی نارارات که بووردیان ده گاته قوڵای یه کیتی سۆقیه ت له لایه که وه، ده گاته ناوسوریا و عیراق له لایه کی تروه. ئهم وێستگانه هه ندێ عه مه لیاتی شناسایی (استطلاعی) سویای زۆر گرینگ بۆ هاوه میانانی ناتۆ نه عجام ده دن.

به لاه پاراستنی ئهم هه موو دام و ده زگایانه، هێشتا نه وه ناخوازی که ۲ له سه ر ۳ ی هێزی چه کداری تورکی به بهردهوامی له خاکی کوردستاندا جێگیر بێ، دیاره ده بیت هۆیه کی دی بۆ ئهم تهحه شه ده سوپاییه هه بی، به تایبه تی هه موو ده زانین که پهمانی دۆستایه تی و تهعه دا نه کردنه سه ر یه کتر، له ئیوان تورکیا و یه کیتی سۆقیه تدا هه یه وه له سالی ۱۹۵۴ دا هاوته مۆر کرن. هه له به نه م بهونه سوپاییه ریشه ی خۆی هه یه وه ده گه رێته وه بۆ ده یان سال له مه و بهر، نه وه پێو پاش سه رکوت کردنی بهزوتنه وه ی ده رسی م

له سالانی ۱۹۳۷/۱۹۳۸دا، حوکمی عورفی راسته وخۆ به سەر زۆریه ی ناوچه کانی رۆژه لاتدا سه پیتراو کوردستان گرا به مه لبه ندی توپتیکی چری مه خفه ری جه ندرمه و سه ربا زخانه ی سویای و نهم بارودۆخه تاسالی ۱۹۴۶ به رد هوام بوو. لهو ساله دا بۆ ماوه یه کی که م حوکمی عورفی به لگیرا و یاشان سه پیترا به وه.

که مال نه تاتورک، له سالی ۱۹۳۸دا مرد. رهوش و وه زع و حالی تورکیا باش نه بوو، خه لکی و ته نانه ت تورکه کان به خزیانش له رهوشه کان بیتزارو نارازی بوون. ههر له سه رتهای سالی ۱۹۴۶وه بیتزاری له حیزبی کۆماری که مالی گه یبه لوتکه؛ چونکه پتر له بیست سال بوو، تاک لایه نه حوکمرانی ده کرد. نهو رهوشه تازه یه ی تورکیا، کارتیکی وه های کرد که گرژی و در دۆنگی نتوان تورک و کورد، نه گهر بۆ ماوه یه کیش بێ، سووک و که م بیتته وه. نوته نرتیکی (UN) به مجۆزه باسی نهو ماوه یه ی کردوه؛ "هه ندی هیتما و ناماۆه ی په راگه نده لیترو له وئ، له م بهارو لهو بهاردا بهرچا و ده کوته وشن که نیشانه ی نهوه بوون کهش و هه وای سیاسی روو له کرانه وه بوو".

کاتی له سالی ۱۹۴۶دا حیزبی دیموکراتی، وه کو حیزبیتیکی نوپوزیسیون دامه زرا، هه موو لایه نه بیتزارو بێ تاقه به کان لهو رهوش و وه زع و حاله ی که هه بوو، له ده وری خه یو نه وه. به و مینه ره یان ده زانی که ده توانن لیترو گوزارشت له خواست و ناما لجه کانیان به کن و بۆ خۆ هه ناسه یه ک به دن. له هه مان سالدا یه که م قهرز له نه مریکا وهرگیرا. نه م قهرزه نو میتدی بۆ زانه وه ی ختیرایی بارودۆخی نابوری وولاتی زیندو کرده وه. سه ره ک وه زیرانی تورک ههر لهو روانگه یه وه که وته ستایشی "ها وولاتیاغان له ناوچه کانی رۆژه لات"، نه وانه ی که جارتیکی دی دلسۆزی و گوئ رایه لی خۆیان بۆ ده وه تی تورکیا سه لماندو به شتیه یه کی گه له ک نمونه یی نه رکی سه رشانی خۆیان نه نجام دا.. نهو هه نگا وانه ش که بۆ عمله نه کردنی وولات ده نران و حکومه ت سور بوو له سه رجی به جی کردنیان، هه ندی سووک کرانه وه، به ممش کوردی، له خه لکی په بندتر به ناین، هه ناسه یه کیان وه بهر هاته وه ری ی خۆیندنی ناین له قوتا به خانه کانی ش دا درا.

له سالی ۱۹۵۰دا، کاتی که حیزبی کۆماری ی نوپوزیسیون، به رتبه ری عه دنان مفدریس، له هه لپژاردنی په رله مانیدا سه ره که وتنی ته وای به ده ست هیتا، نه مه بووه هۆی نه وای که پرۆسه ی؛ "به شارستانی کردن" له کوردستاندا هه ندی سوک بکری. پیا و ماقولاتی نایی و تهره ره وه نه ده کان، بهر له هه موو که ستیک هه ستیان به م گۆرانه ی سیاسه تی تورکی کردو به گۆرانی باشیان له قه له م دا. نییدی جارتیکی دی نهو ده ویشانه ی که حکومه ت به راستی سه رکوتی ده کردن و را وه دوی ده نان، پهیدا بوو نه وه به شتیه ی نیمچه ناشکرا له گونده کاند چالاکی خۆیان ده کردو به شتیک لهو پایه و ده سله ته کۆمه لایه تی به یان وه چنگ هیتا به وه که له ده ستیان دا بوو.

نەو مەنزىيەى ھەرسە لە ناسىشى دەولەتى تۈركى دەكات

لەكاتىكدا ئەنقەرە، ھەندى نەرمى نواند و گۇشارى لەسەر مومارەسەى سىرووتە نانىى يەكان كەم كەردەو، بەلام لە ھەمان كاتدا بەردەوام بوو لەسەر سىياسەتى توندو تىژ دەر ھەق بە مەسەلەى نەتەوھىيەى لە كوردستانى تۈركىدا. تۈرك بە رەسمى بەردەوام بوو لە سەر حاشا كەردن لە بوونى گەلى كورد وەكو گەلىك كە ناسنامەى تايبەتى خۆى ھەيە. پاشا نەوھى دواى دووم جەنگى جىھانى راستەوخۆ لە بەركەردنى شەل و شەپك قەدەغە كراو بە كوردى ناخافتن لە حوزورى فەرمانبەرانى تۈرك دا بە تاوان دانراو ھەر كەسەىك قەسەى پەكردا بە سزا دەدرا، ئەنقەرە لە سالى ۱۹۴۶ وە كەوتە حاشا كەردن لە بوونى ماددى كوردىش.

بۆ يەكەمجار نەم نەخشەىە لە سالى ۱۹۴۶ دا باسى لىتوھ كرا، كاتى كە رۆژنامەى (سەن پوست) و تارىكىى نووسى و دوپاتى كەردەو كە: "لە ھىچ كات و زەمانىكدا كەمىنەىەكى كوردى لە تۈركىدا نەبوو، نىدى نەو كەمىنەىە نىشتەجى بووبى يان تىرەى رەوئەند، ھەستى نەتەوھىيان لە لا بووبى يان نا".

دىارە (جەلال بايارى) سەروكى تازە، پشتىوانى يەكى بە دل و كولى لەم ھەلوتىستە دەكرد. نەوھوو كاتى لە سالى ۱۹۵۳ دا، واتە سالىك پاشا نەوھى كە تۈركىا لە پەيمانى ناتو وەرگىرا، سەردانىكىى وولاتە يەكگرتوھەكانى كورد رۆژنامەوانان ھەندى پرسىارى وەھايان لىكرد كە رووگىر بى، ھىچ خۆى شىلو نەكردو بى لە روودامان بى ي راگەياندن كە ھىچ كەمىنەىەكى نەتەوھىيەى لە تۈركىدا نى يە.

بەلام مەسەلەى كورد، جارىكىى دى و لە ناخرو نۆخرى سالانى پەنجاكەندا سەرى ھەلدایەوو كەوتەو سەر شانۆى سىياسى، نەوھوو زەعیم عبدالكريم قاسم، لە عىراقى دراوسى تۈركىدادو لە سالى ۱۹۵۸ دا رۆژمى پاشاىەتى عىراقى روخاندو رىگەى دا كە سەركردەى نەفسانەىى كورد "مەلا مستەفا بارزانى" لە تاراوگەى يەكىتىى سۆفەتەتوھ بۆ عىراق بەگەرتەتەو. ھەروھە پەيمانىكىى نىشتەمانى لەگەل كوردا بەست و بەلنىتى دانى كە لە نايندەدا (ئوتۆنۆمى) يان بەداتى و لە حوكم دا بەشداریان بەكات.. نەو بوژانەوھەى لە رىزى كوردەكانى عىراقدا پەيدا بوو، پاشا يەك سال لە كوردستانى تۈركىپاش دا رەنگى دایەو، نەوھوو ھەستى نەتەوھىيەى لە وىندەر سەر لە نوئى بوژاىەوھە لە شىوھى داوا كەردنى مافى نەتەوھىيەى دا خۆى نواند.

بەلام حوكومەتەكى (مەندىرس) يەكسەر و زۆر بە توندى بەر پەرچى نەم پەرە سەندەنە نوئى يەى دایەو. نەوھوو لە سالى ۱۹۵۹ دا چل و نۆ رۆژنىبىرى كوردى بە تۆمەتى نەنجامدانى چالاكى رۆژنىبىرى قەدەغە، دەستگىر كەرد. ھەر چەندە حوكومەتى تۈركىا تۆمەتىكى تىرشى دایە پال نەو دەستگىر كراوانە، نەوئىش نەوھوو كە گوايە پىلاتيان

دژی نەمن و ناسایش و سەلامەتی دەوڵەتی تورکیا گێراوه، بەلگەی نەمەش نەو دیە کە گواپە پەییوەندییان دەگەڵ "جودا خوازانی بارزانی دا" هەبوو. کەچی کاتێ ماله‌کانیان تەحەری کرا، چ شتیکیان لە مالدای نەوۆزایەو تەنیا هەندێ گوتاری دەست نوس نەبێ دەرباری نەدەب و میژوی کورد کە بۆ چاپ کردن نامادە کرابوون. بەو جۆرە بۆ هەمووان دەرکەوت کە ئەو هەلوێستە توندو تیژەوی حکومەتە کە ی مندریس دەرباری نەم جم و جۆلە تازە یە کوردستانی تورکیا، لە راستیدا بۆ شارەدەوی ئەو رەوشە حەیا بەرە یە بوو کە تورکیای تێ کەوتبوو.

هەرچەندە وڵاتە یە کە گرتووە کان یارمەتی یەکی (۲.۵) ملیارد دۆلاری دا بە تورکیای شەریک و هاو پەیمانی ستراتیژی، بەلام ئەم یارمەتی یە بۆ ئەو نەبوو کە ئاستی برژی و ژیا نی پۆلە کانی گەلی تورکی بەرز بکاتەو، بەلکو مەبەستی ئەو بوو یارمەتی تورکیا بدات بۆ دامەزراندن و قایم کردنی دەزگا سەریازی یە کانی. وەکو چۆن ئەمریکا هەمان سیاسەتی لە گەڵ هاو پەیمانی تری وەکو ئەلمانیای فیدرالیش دا پەیرەو کردو.

لە سالی ۱۹۵۹ دا رێژە ی گرانی لە تورکیادا گەییە پتر لە ۷۰٪ نییدی ئەو بوو مندریس حکومەتی عورفی لە وڵاتدا سەپاند تا ئەو خۆ پێشاندانانە سەرکوت بکات کە سەرانی سەری وڵاتی گرتبوو هەروەها جموجولی ئوبوزسیونی روو لە زیادی سەرکوت بکات.

بەلام ئەم هەنگاوه حکومەتی رزگار نەکردو ئەو بوو ئەفسەرانی کە مالیست لە ۲۷/۵/۱۹۶۰ دا کۆدە تایەکی سویاییان کردو حکومەتیان روخاند. کۆدە تاجی یە کان پاش ئەو حوکیمان گرتە دەست بە ماو یەکی کەم، دیسان بایان دایەو سەری بەرە بۆر کەوتە تەنگ هەلچین بە (تورکە چیاییە کان). (جمال گۆرسیل) ی سەرکردە ی کۆدە تا تازە نگ، بە سالیکی پاش ئەو جەوی کاروبارانی گرتە دەست، پەنجاکە سی لە دیارترین پیاو ماقول و سەرائی بە دەسلات و پایە داری عەشایەر راگوترا بۆ ناوچە یەکی نزیک ی دەریای هەرمەرە لە هەردوو پارێزگای نیزی میر و بوسرا. رژی می سویایی هەفتانە یەکی (۴۵۰) لیبرە یی بۆ هەریکیک لەو دوور خراوانە بری یەو. ئەم بەرە پارە یە هەفتانە یە هەمە ی هەفتانە ی هەر وەرزی تکی ناوچە ی رۆژ هەلات بوو، دیارە مەبەستی هەمە ی ئەم کارە ی ئەو بوو کە ئەو کە سایە تیانە لە بەر چاوی جوتیارانی نەخە ی کورد بخات و رقیان لێ هەلگرن و پەییوەندی خۆیان لە گە لیاندا بپچرن.

کەچی نەفی کردن و دوور خستەو ئەو پیاو ماقولانە ی کورد بوو هۆی ئەو ی خەلکی ئەو دەفرانە کە سەلەو پیاو ماقولانە. پتر لە رژی مە بێزار بێن و رقیان لێ ی هەستی. ئەو بوو زۆر کەم، گوندی بە پولیسخانە گە مارۆ دراویان بە جێ هیشت و رویان لە چیا کردو کەوتنە رێگری و رووت کردنەو ئوتومبیلان، بە تایبەتی قافلە ی

سه‌یاحه‌تجیانی ده‌وله‌مەندی رۆژاوی. حکومت چ چارێکی نه‌ما جگه‌ له‌وه‌ی که رێگه‌ی سه‌یاحه‌تجیان نه‌دات بچنه‌ ناوچه‌کانی (تورکانی چیاپی هۆڤی). دیاره‌ نه‌نقده‌ زۆری که‌یف به‌م حاله‌ته‌ هات، چونکه‌ بۆی بوو به‌ بیانیو تا نه‌و هه‌موو سه‌ریازه‌ له‌ کوردستاندا بن.

له‌ به‌هاری ۱۹۶۰دا هه‌شت کەس له‌و کوردانه‌ی که‌ بۆ ناوچه‌ی ده‌ریای مه‌ر مه‌ر نه‌فی کرا بوون، درانه‌ دادگایه‌کی سوپایی له‌ پایته‌خت دا، تۆمه‌ته‌که‌یان نه‌وه‌ بوو که‌ گوايه‌ نه‌مانه‌ "خه‌لکانێکی کۆنه‌په‌رستن و بانگه‌شه‌ی کومونیزمی به‌لاو ده‌که‌نه‌وه‌ داوای دامه‌زراندنی ده‌وله‌تێکی سه‌ره‌خۆی کوردی ده‌که‌ن". به‌لام باشت‌ترین به‌لگه‌ی داته‌پینی بارودۆخی تورکیا چۆنیه‌تی روو به‌روو بوونه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی کوردی، نه‌و ره‌فتاره‌ بوو که‌ له‌گه‌ڵ (۴۹) رۆشنییری کوردا کرا که‌ هه‌شتا له‌ زیندان دا بوون. پاش نه‌وه‌ی پتر له‌ سال و نیوێکیان که‌ ته‌وقیف دا به‌ سه‌ر یردو، له‌ کانونی دووم دا، ده‌ست به‌ دادگایی کردنیان کرلو به‌ که‌فاله‌تێکی دارایی قورس به‌ردران، که‌چی زۆری نه‌برد، حکومت هه‌م‌دیس گزتنی یه‌وه‌ و له‌ نایاردا دانی به‌ دادگایه‌کی سوپایی تایبه‌تی و (۲۶) که‌سیان حوکی نه‌عدام دان.

ئه‌وانه‌ی پێیان ده‌لێن کورد!!!

له‌ سالانی سییه‌کانه‌وه‌ که‌ سه‌ره‌تای شۆرش و راه‌په‌رینه‌ گه‌وره‌کانی کورد بووه‌، تورکیا زۆر گۆڕانی سیاسی به‌ سه‌ردا هاتوه‌، چهندین جۆره‌ حوکمی به‌ خۆیه‌وه‌ دیتوه‌. که‌ چی هه‌لوێستی رسمی ده‌ره‌ق به‌ کورد هیچ گۆڕانه‌کی به‌ سه‌ر نه‌هاتوه‌. نه‌و هه‌لوێسته‌ به‌ درێژیی میژووی تازی تورکیا، وه‌کو خۆی ماوه‌ته‌وه‌. کاتێ جهنه‌رال (گورسیل) هاته‌ سه‌ر حوکم، له‌ وه‌لامی په‌رسیارێکی په‌یامنیتری تاییس-ی له‌نده‌نی دا که‌ ناخۆ به‌ته‌مايه‌ دان په‌مافی کوردا بن؟! ده‌لێ: "تۆ میژووت نه‌خۆیندۆته‌وه‌؟ له‌ تورکیادا که‌سانێک نین، پێیان به‌گوتری کورد". جهنه‌رالی نیپه‌راو له‌ ۲/ ۱۹۶۰دا له‌ کۆبوونه‌وه‌یه‌ک دا له‌ دیاره‌که‌ر هه‌مان بۆجۆنی دوباره‌وه‌ کردوه‌ و گوتی: "به‌ هیچ جۆری گه‌لیک نی یه‌ به‌ نیوی کورد". له‌ نیسانی ۱۹۶۰دا حکومت ده‌ستوری دا نه‌و کتێبه‌ چاپ به‌کرتته‌وه‌ که‌ نوسه‌ری تورک (شه‌ریف فورات) له‌ سی یه‌کانداو له‌ سه‌ر داوای خودی نه‌تاتورک داينا‌ بوو، تا گوايه‌ به‌ به‌لگه‌ی زانستی بیسه‌لمێنی که‌ "ئه‌وانه‌ی به‌ خۆیان ده‌لێن کورد، له‌ راستیدا نه‌سلیان توره‌که‌".

که‌له‌ک روداو هاته‌ پێشێ که‌ بوونه‌ هۆی زیاتر گرژبوونی په‌یوه‌ندی نیوان کورد و تورک. له‌ ۵/ ۸/ ۱۹۶۱دا که‌ رۆژی سه‌ر له‌ نوێ دادگایی کردنه‌وه‌ی نه‌و رۆشنییره‌ کوردانه‌یه‌ که‌ ناماژه‌مان کردی، ده‌یان هه‌زار خۆ پێشاندهری کورد، له‌وانه‌ی که‌ به‌ قسه‌ی حکومت بوونیان نی یه‌، رۆانه‌ ناو شه‌قام و باژێران. خۆپێشاندهران له‌ شارانی

دیاریه کرو به تلیس و وان و زۆر شاری کوردی دیدا له لافیته کانیاندا داوای خود موختاری رۆشنییری و سیاسیان ده کرد. گوڤاری (الحقائق الكردیه) که له ههندهران ده ده چوو، له رۆژنامه تورکی یه کانه وه نه قسلی کردوه که خۆ پيشاندهران نهم دورشمانه یان هه لگرتبو: "نیمه تورک نی... نیمه کوردین" و "دهی حکومت دان به مافه کافادا بشت" و "بروخن گورسیل، مندریس، اینونۆ و هه ر دکتاتوریکێ تری وه کو نه وان". که نه مه خۆی له خۆیدا ناماژه یه بۆ نه و زولمه تورکی یه ی که ده یان ساله به رده واهه.

نیدی هیتی جه ندرمه و نه و هتیه سوپاییه ی بۆ یارمه تی هیتی جه ندرمه نیردرا بو، به زه بری چک و گولله به ناو خۆ پيشاندهران که وتن و بلاوه یان پتکردن. له شاری ماردین دا (۱۲۱) کس کوژان و ۳۵۴ کسیش بریندار بوون. له دیاریه کردا ۱۹۴ کس کوژان و ۴۰ کس بریندار بوون. رۆژنامه ی (جهموریت) ی تورکی که به زمانی حالی جه نه رال گورسیل دژمیتردی، دیاریه ی نه و روداوانه ده لئ: "هه ر کسیتک گوتی من کوردم تفتیک بکه چاره ی" نیدی سیاسه تی تورکاندن رۆژ به رۆژ شه قسلی توندتری گرته خۆ.

له کو تایی سالد، نه و دوو رۆژنامه یه ی که له سالی ۱۹۶۳ وه بۆ ماوه یه کی کورت به هه ردو زمانی تورکی و کوردی ده رده چون، داخران. له هه مان ماوه دا (۱۳) قوتابی ده ستگه ر کران که دوانیان کوردی عێراق بوون، به و تۆمه ته ی که گوایه "به فیتی بیتگانه خه ریکی پیلان گیتان بوون" نه مه ش نه و حه قیقه ته ده رده خات که ژماره یه کی زۆر له رۆله کانی که مینه ی نه ته مه یی چه و ساوه له تورکیادا، رزگاری خۆیان له وه دا ده بیسی که هاوکاری و هه م ئاههنگی له گه ل مسته فا بارزانی دا بکه ن که له خه باتی به رده واهدا بوو دژ به حکومه تی ناوه ندی عێراقی.

له ۱۷/ک/۱ ی هه مان سالد، حاکمی گشتی تورکی داوای نیسه دام کرنی ۲۳ تاوانباری کوردی کرد به و تۆمه ته ی که گوایه هه ولیان داوه: "ده وله تیکێ کوردی سه ریه خۆ" پتیک بیتن. حاکمی گشتی لێره دا نه وه ی روون کرده وه که پخشتر دام و ده رگا ره سمی یه کان له زۆر بۆنه دا دوباره یان کرد به وه وه، شه ویش نه وه بوو که به ره زکی دامه زاندنی ده وله تی کوردی له خاکی تورکیادا، کاری کۆمونیزمی جیهانی یه و نه وانه ش که نه وان پتییان ده لێن کورد، له رووی نه ژادو ره گ و ره چه له که وه تورک.

خه لکی ناوچه کانی رۆژهه لات، هاوولاتی پله دوون

نه وه ی له سالی ۱۹۷۲ دا روویدا، به لگه یه کی تری نهم سیاسه ته ره گز په رستانه یه یه، ناژانسه کانی ده نگ و یاسی جیهانی رایان که یانده که حکومه تی تورکی، له و ساله دا سه دان هه زار هاوولاتی خۆی ناچار کرد، که زۆریه یان خه لکی ناوچه کوردی یه کانن، که

پرو بکونه وولاته پيشه سازي په کان و، له ویندو دوی برتوی خو بکهون، بهم کاری کونچاندنه به رده واهه توانی ناوچه په کی سنوری فراوان له کورد خالی بکات. نم دوه لته له همدان کاتدا ده یو توری تورکیا بکات به نیشتمانی هم موو توری دنیا له هر کوی په ک بن. ناوانسه کانی دنگیاس ناسو هان بو نموه کرد که نم سیاسه ددوفاقی په نهو کاته که شف بوو که تورکیا رایگه یاند که ناماده په (۲۴۵۰) په نابهری نه فغانی که له پاکستان، وه یگری و له روژهلای تورکیادا نیشته جیتان بکات.

شایانی باسه نهو نه فغانیه نهی باسمان کردن، کومه له قهرغیزیکی نه فغانین و به زمانی توری قسان ده کن و نسل و ره چله کیان کازاخی و نوزیه کی په. په یقدا ریک به نیوی ریک خراوی فهرعی (UN) ی تاییهت به کازویاری په نابهرانه له جنیف رایگه یاند که فروکه ی سویایی توری نهو په نابهرانه راسته وخو توری تورکیا ده گوازیته وه، هره وها کاری پیوست بو گواستنه وهی مهر مالته کانیا نش نه لجام دروه.

مروث که له سایکولوژی ته توری و بیرکړنه وهی ره گز په رستانه یان ورد ده پیته وه و نهو نه زمون و تجربه یانه دینیهت به رچاو که له م سواره دردیانه، ده گاته نهو نه لجام گیری په کی که نم پر و سه به به راستی جی به جی کراوه نهو ها وولاتی په توره تازانه له پایزی سالی ۱۹۸۲ دا له کومه لیک گوندی چیاپی ده فوری هه کاری نیشته جی کران؛ نهو ده فوری که لهو خیزانه کوردانه چول کراون که چه ندین سده په لهو نیشته جی.

له لایه کی ترمه نه گمر چاو تیک به رهوشی کوردستانی تورکیادا بگیتین، ده بین دام و ده زگای راگه یاندن و که نال و لایه نه رسمی په توری په کان، هم میسه مه سله ی کوردیان کردو به بیانو، به هوکاری هم موو نشوست و گیرو گرفته ناویری و سیاسی و داروخانه کانی بارودوخ کومه لایه تی تورکیایان له قه لم داوه. کاتی حیزی عدا لمت به رتیه رایه تی (سلیمان دیمریل) له ه لیزاردنی په رله ماندا بردی په وه دیمریل پستی سه روکایه تی و وزارت و رگرت، بارودوخ بو کوردو کوردستانی تورکیا و ده کوخوی مایه مو هیچ گزانتیکی به سدره نه هات. چه مال نه بهز، که مامو ستایه له زانستگه ی نازادی به لرلین، له کتیبی کوردستان و شو شه که یدا که له نه لمانیای فیدرالی دهرچوه باسی نهو ی کردو که توره کان به شتوای زور خراتر لهو شتوایانه کی نازی په کان له کاتی دووم جهنگی جیهاندا دژ به روله کانی گه لانی سلاقی به کاریان دینا، ده یانه وی کورد بکه نه به ها وولاتی پله دوو.

کاتی وه زیری ناوخو (خلدون منتس نوغلو) سدرانی شاری (فارتو) ی کرد که له سالی ۱۹۶۶ دا برومه له رزه لای دا، له بری هم موو دلدا نه وه یک به سهر خه لکی لیکه و ماوه که یدا نه راند: "نم هم موو هات و هاواری بو چی په؟ نا له م شاره دا ته نیا سی هه زار که س مردوه. تمه شای قیستام بکه نه، له ویندو تا نهو پتر له سی هه زار

کەس مردووێ. کە کوردەکان ناره‌زایی خۆیان لە هەر نەم رەفتاری دەریری، وەزیری نیو براو نەو حەقیقەتی وەبیر هێنانەو کە دەین هەمیشە لە بیریان بیت و نەوسا بەرویاندا هەلشاخی: "مەن دەنگی کۆمەڵێک حەییوانات دەبیستم کە لە زاری بەشەرەو دەردی. نەوی لەم وولاتە رازی نی یە دەرگا کراویەو با بڕوات لە ولاتی کدا بژی کە پێ ی خۆشە".

لە ١٤/٢/١٩٦٧ دا فەرمانی کارگیری ژمارە (٧٦٣٥/٦) دەرچوو، و لە رۆژنامەی رسمی تورکی دا بڵاو کرایەو. ئەم فەرمانە قانونیەت بە سیاسەتی چەوساندنەو دەبەخشی، بەمەش سیاسەتی چەوساندنەو گەیه‌نرایە چلەپۆی، حکومەتی دێیریل، لە کۆتایی مانگی کانونی دوویدا بپاری لە سەر ئەم فەرمانە داو پەسندی کردو ناوی نا (یاسای رێکخستنی رۆشنییری) بەپێ ی ئەم یاسایە زمانی کوردی بە تەواوەتی قەدەغە کرا، ئەم یاسایە هەموو کاریکی زانستی و کتیب و گۆڤارو رۆژنامەو بەلگەنامە یەکی بە کوردی نوسراو قەدەغە دەکات و تەنانت گۆزانی کوردی سەر کاسیت و قەوان و هەر نامیترکی دیکە ی تۆمار کرن قەدەغە دەکات. وێرایی هەموو ئەم چەوساندنەو تەنگ پێ هەلچینیەش، لە رۆی زانستی یەو نەو ساغ بوەتەو کە زمانی کوردی زمانیکی هیندو چەرمانی یەو یە کجار دوورە لە زمانی تورکی یەو. ئەمە جگە لەوێ کە ٨٥٪ خەلکی رۆژھەلاتی تورکیا قسە ی پێدەکەن، کاریکی یە کجار زۆری کردۆتە سەر زمانی تورکی هاوچەرخی. زانی نەلمانی (اندریاس تیسە ی) پەسپۆر لە لیکۆلینمەوی تورکی دا ئەمە ی لە لیکۆلینەو یەکی دا کە سالی ١٩٦٤ لە ئینسا بڵاوی کردۆتەو، دەرپاری ووشە ی کوردی و فارسی لە زمانی تورکی و نازاریایانی ساغ کردۆتەو سەلماندیەتی.

رۆژی نەتەرە، لەلایەن رۆژنامەو رێکخراوە تورکی یە شۆفینی یەکانەو هان دراوە کە بەردەوام پێ لە سەر سیاسەتی پاکسازی کورد لە رۆژھەلاتی تورکیا. حکومەتی تورکی بە خۆی ناگری دژمنایەتی کوردی خۆش کردو، بە ناشرکا تورکی هاندراوە کە بە کۆمەڵ کورد بکوژن، پێ ئەوێ دەسەلاتی قەزایی تووکی ورتە ی لێوە بیت یان رای گشتی جیهانی ناوێک لە دۆزی کورد پداتەو. هەر لە چوار چێو و درێژە ی ئەم پڕۆسە ی توانەو چەوساندەو یە دا دەنگی وەها بەرز بوەتەو کە هەزار و یەک کەسەر داخ دەپرن کە لە جەنگی جیهانی داو لە گەڵ قەتل و عامی نەرمەنەکاندا، کوردیش قەتل و عام نەکراو و بەیە کجاریکی لە نیو نەراو. بۆ وێنە رۆژنامە ی (ئوتوکن)، هەر مەشی لە هاو وولاتیانی ناوچەکانی رۆژھەلات کردو کە واز لە داواکردنی زمانی تایبەتی و قوتابخانەو بەرنامە ی رادیۆیی و کەنالی بڵاکردنەو گوێکردنی کوردیە جیکایەت و نەفسانە ی کوردی بەیتن. پێ ی راگەیانندون پێویستە نەو بزانن کە تاقە هۆیک هیتستونیەتی یەو و بەدەستی تورک قە نەکراو لەکاتی راو و دانی نەرمەنەکان، نەو یەو کە کوردەکان پەنایان وەبەر چیا سەختەکان بردو. ئەگینا ئەمڕۆکە لەو ناوچانەدا

که زۆرینه، ده‌بونه که‌مینه، هه‌روه‌ها له‌ سه‌ری ده‌روات و ده‌لتی: "ئه‌و خودم‌وختاری یه‌ی کورد له‌ هه‌زو خه‌یالی خۆیدا په‌روه‌ده‌ی ده‌کن، ته‌نیا خه‌ونه‌و پیتۆسته‌ تازۆوه‌ ته‌و خه‌ونه‌ له‌ مێشکی خۆ ده‌ریکه‌ن و چا‌و پۆشی لێ بکه‌ن به‌ر له‌وه‌ی خۆیان به‌ فه‌وتاندنی یه‌که‌جاره‌کی بدن. نه‌ژادی تو‌رکی به‌ سه‌به‌ره‌، به‌لام که‌ تو‌ره‌ ده‌بی ئیدی ده‌بی به‌ شیری هه‌له‌چۆ که‌س خۆی له‌ به‌رده‌می ناگرێ، هه‌رکه‌ستیکیش نه‌مه‌ی نه‌دیوه‌ ده‌توانی پرسیاریک له‌ نه‌رمه‌نه‌کان بکات تا حه‌قیقه‌تی ئیقه‌ بناسیت".

بزافی کوردی که‌نگای هه‌موو به‌لاکه‌ن

حه‌کومه‌ته‌کی دیپیریل له‌ روداو‌ه‌کانی نازاردا روخا.. به‌لام نه‌وه‌ی له‌ ۱۹۷۱/۳/۲۱ دا رویدا، کو‌ده‌تایه‌کی سوپایی بوو وه‌کو هه‌موو ئه‌و کو‌ده‌تا سوپاییه‌ی که‌ مێژووی تازی تو‌رکیا به‌ خۆوه‌ی بینی. کو‌ده‌تاچی یه‌کان نه‌مجاره‌ش هۆی کو‌ده‌تا که‌یان گێراپه‌وه‌ بۆ "کورت چولوک-مه‌سه‌له‌ی کوردی" له‌ ناوچه‌کانی رۆژه‌لاتدا. نه‌مه‌ش به‌لکه‌یه‌کی دی یه‌ بۆ ئه‌و شێوازه‌ نامه‌ننێقی یه‌ی که‌ حه‌کومه‌ته‌ یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌که‌کانی تو‌رکیا ده‌ره‌ق به‌ دۆزی کورد به‌ کاریان هێناوه‌. پێده‌چیت سوپاییه‌ تو‌رکه‌کان، هه‌موو هه‌ر به‌م مه‌نتیقه‌کار بکه‌ن: له‌ کاتی که‌دا که‌ سورن له‌سه‌ر حاشا کردن له‌ بوونی ماددی کورد، له‌ هه‌مان کاتدا نه‌گه‌ر به‌رژوه‌ندی و نا‌مانجه‌کانیان به‌خوای ئه‌وا خه‌را با ده‌ده‌نه‌وه‌و (بزافی کوردی) به‌رجه‌سته‌ ده‌کن و بایه‌خی تایبه‌تی ده‌ده‌ن.

له‌ نه‌جمای نه‌م مه‌نتیقه‌دا که‌ بزافی کوردی به‌که‌نگای هه‌موو گه‌روگرفت و به‌لاو نه‌گه‌یه‌تی یه‌ک داده‌نی، سه‌ر له‌نۆی حوکه‌می عورفی به‌سه‌ر ناوچه‌کانی رۆژه‌لاتدا سه‌پێنراو کرا به‌ ناوچه‌ی عه‌مه‌لیاتی سوپایی. هه‌روه‌ها دایه‌ره‌کانی (ته‌جنید)ش ژماره‌یه‌کی یه‌که‌جار زۆر سه‌ر بازی نیجباریان بۆ ناوچه‌که‌ نارد به‌ بیانیوی "به‌گه‌ژا چونه‌وه‌ی عه‌مه‌لیاتی تیروریستی" که‌ (جودا خوازه‌کانی کورد) نه‌جمای ده‌ده‌ن. هێرشێکی گرته‌نی به‌ر فراوان له‌ هه‌موو لایه‌کی کوردستانه‌وه‌ ده‌ستی پێکرد، ئه‌وه‌ بوو ته‌نیا له‌ شاری دیا‌ر به‌کرده‌ پێنج هه‌زار که‌س ده‌ستگیرکران.

سه‌رانی کو‌ده‌تای ۱۹۷۱ جگه‌ له‌وه‌ی له‌سه‌ر هه‌مان رێبازی حه‌کومه‌تانی پێش خۆیان ده‌رۆشتن، نه‌خشه‌یه‌کی تازشیان هێنا به‌ گۆڕی که‌ بریتی بوو له‌ دامه‌زاندنی کو‌مه‌لیک پرۆژی کشتوکالی حه‌کومه‌تی له‌ ده‌وره‌ی سنو‌ری هاو‌به‌شی عێراق و سو‌ریا، که‌ وه‌رزێری خه‌لکی ده‌قه‌ری رۆژا‌وی به‌زۆرینه‌ تو‌رک یان ئه‌و تو‌رکه‌ قه‌ورسییه‌نی بۆ تو‌رکیا هه‌لاتبوون، کاریان له‌م پرۆژه‌دا ده‌کرد.

مه‌به‌ستی ئه‌م پرۆژه‌ ئه‌وه‌بوو که‌ رۆله‌کانی کوردستانی تو‌رکیا له‌ برا کو‌رده‌کانی عێراق یان دا‌یڕن، به‌ تایبه‌تی که‌ با‌رزانی له‌وتنده‌رو پاش خه‌باتێکی ده‌ سالی توانی بو‌ی نیه‌ترافی رسمی حه‌کومه‌تی عێراق به‌ مافی ئوتونومی کورد له‌ عێراقدا به‌ ده‌ست

بیتنی. ههروهها مەبەستێکی تری ئەو پرۆژەیه ئەوەبوو کە کوردستانی تورکیا لە کوردی نێران و سوریا دا بپەڕێ.

کاتێ کە کەناله رسمی یەکانی تورک نەگۆلی لە بوونی کورد دەکەن، ئەمە زۆر جار کێشەو گێڕگرفتێ لایەلا بۆ خۆیان دروست دەکات. بۆ وێنە لە سالی ۱۹۶۸دا نوسەر زانای کۆمەڵایەتی (م.ی. بۆز ئەرسەلان) بەهۆی نوسین و چاپکردنی کتێبێکەوە دەرباری بنەماکانی نوسین و خوێندنەوی زمانی کوردی، دەستگیر کراو درا بە دادگا. کە دادوەری گشتی ئەو کتێبە بە دەستەوەر گرت و لێ ی پرسی: "ئەمە چی یە؟" بۆز ئەرسەلان وەلامی دا یەو: "تایب جەنابت بەمە نیگەرەن بیت، چونکە ئەگەر راست بیت کوردو زمانی کوردی نەین، ئەوا ئەم نامیلکە یەش بوونی نی یە. تگا لە جەنابتان دەکەم رێم بەن بچمەو بۆ مالی. خۆم و لە نێو مال و مەداڵە کەمدا بژیم.. هیچ ماقول نی یە لەسەر شتێک دەستگیر بکریم کە بە هیچ جزۆی بوونی نی یە."

لە سالی ۱۹۷۳دا، حیزبی گەلی دیموکراتی. سوسیالستی کۆماربەخواز، لە هەلبژاردنەکانی پەرلەماندا سەرکەوت و بەمەش حوکمی سوبایی کۆتایی هات و جارتیکی دی حکومەتی مەدەنی کەوتە سەرکار. حیزبی نێو براو هێندە کوردی ی بە دەست هێنا کە بێتوانیەتی حکومەتیکی ئیشتلاقی دا بێ زۆرین، ئەم روداو بە گۆڕانکارییەکی سیاسی گرینگ لە مێژوی تازە ی تورکیادا هاتە ژمارتن. بەلام دیار بوو کە ئەو ئیشتیلافە بە هۆی ناکۆکی نێو خۆ و دوو بەرەکی لایەنەکانی یەو زۆر ناخاپەنیت، ئەوەبوو روداو کانیشت دروستی ئەم بۆجۆنەیان سەلماند.

هەلۆیستیک دەکەمەنی ئەجاوید لە دیمەنەکاندا لەگەڵ دێر (شپیگل) ی ئەلەمانیدا

کاتێ (بەلند ئەجاوید) ی سەرۆک وەزیران بۆ یەکەمجار دانی بە بوونی کورد لە تورکیادا نا و هەر بەناو و بێ پەرە ووشە ی (کورد) ی بەکار هێنا، واتا رێک بە پیچەوانە ی جارێ نوێ کە بەرپرسیانی تورک لە بری ووشە ی کورد (تورکی چیا یی) یان بەکار دەهێنا، ئەمە تورسکە هیوا یەکی خستە دلی کوردەو. بەلام ئەم شتە لە ناو تورکیادا رووی نەدا، بەلکو لەسەر لاپەرەکانی گوڤاری (دێر شپیگل) ی ئەلمانیدا روویدا کاتێ کە دیمەنەکی لەگەڵ ئەجاوید ساز دا بوو.

کاتێ ئەجاوید بۆ تورکیا گەڕایەو لە لایەنەکانی حکومەتەکی لەو هەلوێستە ی نازاری بوون، ئەویش بای دا یەو و پەشیمان لێو. بەمەش ئەو ترۆسکە هیوا یە کۆرایەو کە کوردەکان پێیان وا بوو دەتوانی رێگە ی ناست بوونەو ی ئەتەو یی نێوان حکومەتی تورک و کوردەکان رو ناک بەکاتەو.

بەلند ئەجاوید لە سالی ۱۹۷۳- ۱۹۸۰ دوو جارێ سەرۆکایەتی حکومەتی ئیشتلاقی گرتە دەست. بە درێژایی حوکمرانی ئەو ج گۆڕانیەتی بەسەر باروودۆخی کوردانە هات.

که جەنەرال (کەنعان نیقیرین) لە ساڵی ۱۹۸۰دا بە زەبری کودەتایەکی سۆپایی هااتە سەر حوکم ، بارودۆخی کورد، وەک سەردەمانی ئەتاتۆرک وابوو. هەرچەندە شینواری حوکم و سیاسەتی رسمی حکومەتە جیاوازه‌گانی توکیا، چون یەک نەبوون، بەلام هەموو لەو خالەدا یەکیان دەگرتەوه که گوايه لە جەنگێکی رانه‌گەیه‌نراودان لەگەڵ کوردا. ئەم حالەتە دوژمنکارانەیه، لە سیاسەتی دابەش کردنی سوپا و پۆسته گرێنگەکاندا بە سەر ئەفسەراندا، بە جوانی دەرەکه‌وئ. هەروها چۆنیه‌تی سەربازگیری ئیجباری که بیست مانگ لە خزمەتی ئالای وولاتدا بەسەر دەین خۆی لە خۆیدا رەنگ دانەوه‌ی لایەنێکی تری ئەم حالەتە دوژمنکارانەیه‌یه. سەربازانی کوردی خەڵکی ناوچه‌گانی رۆژھەلات دەنێردێن بۆ سەربازخانه‌گانی کەناری دەریای سیی ناڤین و یان دەریای رەش و لەوتێندە بە بەرنامه‌ی سیاسەتی تورکاندنیان لە گەڵدا بەکار دەهێنن.

لەم لاشەوه سەربازی ئیجباری (تۆرک)ی خەڵکی ناوچه‌گانی رۆژاوا رەوانە‌ی ئەو ناوچه‌نە دەکەن که زۆریەیان کۆردن. دیارە ئەوانە هیچیان زمانی کوردی نازانن و هەر ئەم زمان نەزانینە دەبێتە مایە‌ی سەر هەڵدانی چەندین حالەتی بەد حالی بوون و زحمەتی مامەلە کردن لەگەڵ خەڵکی ناوچه‌که، بەتایبەتی که پڕۆسە‌ی تەحەری و گەران بەدوای ئەدەبیاتی کوردی قەدەغەدا بەردەوامە، یان گەران بە دوای (خەڵکانی لە یاسا لادەر) و گەران بە دوای چەکدا که جوتیارانی کوودو خەڵکی ناوچه‌کوردی یەگان بە هۆیە‌و توشی لێدان و جێتۆپێدان و ناموس بردنی دێندانە دەبن. ئەم هەموو هێزە چەکدارە لە کوردستانی تورکیا دا، لەلایەکی ترەوه‌ بۆ خۆ نواندن و ترساندنی کورده، نەمەش سیاسەتێکە لە سەردەمی ئەتاتۆرک‌وه‌ پەیرەوی کراوه‌و دەرکێ. سەرکردایەتی سۆپایی، لە زۆریە‌ی ناوچه‌گانی کوردستانی توکیا دا دەستورێان بۆ خەڵکی دەرکردووه‌ که بەردو تاوتێران کۆ بکەنەوه‌و بۆیه‌ی سیی بکەن و لە دوورپانە سەرەکی یەکاندا دای بنن، تا لە دورەوه‌ وەک نیشانە‌و دروشمی گەوره‌ بێتە بەرچاو.

لە ساڵی ۱۹۸۱دا هەر کەستێک رێی بکەوتایەتە تورکیا لەم بابەتە دروشمانە‌ی بەر چاو دەکەوت : (پەک وولات) یان "تەوه‌ی خۆی بە تۆرک بزانن بەختە‌وه‌". ئەمە جگە لەوه‌ی که لە بەردەم بچوکتێن مەخفەری پولیس دا لە کوردستان، کۆتە‌تێک یان بە‌لای کەمەوه‌ وێنە‌یەکی گەورە‌ی کەمال ئەتاتۆرک قوت کراوه‌تەوه‌، ئەو ئەتاتۆرک‌ە‌ی گوايه‌ بە بابی شەریعی هەموو چەو ساوه‌گانی کوردی تورکیا دۆمێردێ. هەروها لە هەموو دایەرە حکومەتی یەکاندا وێنە‌ی هەلواسراوه‌و زۆر جار وێنە‌ی سەرکردە‌ی ئەم دوا کودەتایەش (کەنعان نیقیرین)ی بە تەنێشتەوه‌ هەلواسراوه‌.

لە شاری ماردین دا، حاکمی عورفی گشتی ناوچه‌که‌ دەستورێکی دەرکرد که قسە کردن بە زمانی کوردی و عەرەبی لە شوێنە گشتی یەکاندا قەدەغەیه‌. هەروها تابلۆیک هەلواسراو لێی نووسرا: "لێره‌دا جگە لە زمانی تۆرکی ناخافن بەهەر زمانیکی دی

قه دهغه. هه چهنده زۆریه ی خه لکی ماردین کوردن و که مینه یه کی عه رب و نه رمه نیش له و شاره دا ده ژین، نه و جاش له قوتابخانه کاندایه زمانی تورکی ده خوتندری، دیاره نه مه به لای نه و منداله کوردو عه رب و نه رمه نانه وه که بهر له چونه قوتابخانه، له کوچه و کولاندایه قیری زمانی زکماکی خۆ دهین شتیکی سه یرو عه نتیکه یه! حکومه ته که یه جه نه رال نیفرین، رتگی بانگه شه و رتبازی نیداری به سەلماندنی شایسته یی خۆی نه گرت بهر، به لکو هه مان رتبازی حکومه ته کانی پیتش خۆی گرت بهر و رتبازی سه رکوتکارانه ی دیندانه ی به دامرکانده وه ی هه راو هه نگامه کانی ناوچه کانی رۆژه لات گرت بهر. یه که ی سوپایی و جه ندرمه و هتیزی کۆمانده به بیانی که پان له چهک و ته قه مهنی و نه ندام و لایه نگرانی رتکخواه کوردی یه کان، هتیشیکی که وره یان کرده سه ر ناوچه کانی کوردستان و نییدی ناژاوه و نیسکه رانی و ترس ناوچه کانی گرت بهر. هه ره ها جوتیاره کورده کان تووشی هتیشیکی، تری تالان و بهر و زنده گانی ی له به به تی روداو هکانی سالانی سییه کان به وون له لایه ن مه فزه سوپاییه تاییه تی یه کانه وه.

گۆفاری (دیرشپینگل) ی نه لمانی و که ناله کانی راگه یانندی رۆژاوا، روداو یکیان بلاو کرده وه که ده رتیت به به لگه یه کی به چهنده چونی نه و حاله ته دا به نری: "هتیزی جه ندرمه، کتیشه یه کی شه خسی نه توان یه کتیک له پارێزه ره دا بهر سه گشتی یه کان و سه رۆکی عمشیره تی (ژیرکی) کوردییان کرد به هه نجته و په لاماری "شارۆچه که ی بیت شباب" و زۆر گوندی ده ور بهریان دا له ناوچه ی هه کاریدا. دوو هه زار جه ندرمه رۆانه نه و ده فزه به ناهق خوتنی پیتنج سه د کوردیان رشت که له ترساندا په نایان وه بهر چیا بهر دیو! نه مه وای کرد هه زاران که سی دی له ترسی گیانی خویان هه لئین و بهر قن.

هه ر چهنده هتیزی جه ندرمه ناوچه که یان ته نی و نه یان ده هتشت چ که سیک به چته ناوچه که و به چاوی خۆی روداو هکان به دینتی و پاشان له سه ریان بهی به شایهت، نه و جاش رۆژنامه نویسی تورک (کورماس) ی په یامنیزی رۆژنامه ی (حویرهت) ی تورکی، که له نهسته مو له ده ده چتی، توانی خۆی به گه یه نیتته په ناگه ی کورده کان و قسه یان دگه ل به کات و چهن دین و قنه یان به گرتی.

رۆژنامه نویسی نیروه رو له رۆژی ۱۸ ت ۱۹ دا شارۆچه که ی (بیت شباب) ی به جتی هتشت، به لام پیوانی هیت ئوتومبیله که یان راگرت. داویان لیکرد رتیکورده ره که ی و نه و کاسیتانه یان به داتی که دیانه ی کورده هه لاتوه کانی له سه ر تو مار کردون، به لام (کورماس) نه یدانتی. نه وه به و دای چهن د رۆژیک خه لکی گونده کانی نه و ده ور به ره هه والیان به مه خفه رتکی جه ندرمه بهر که جه نازه یه ک له ئوتومبیلیک دا دۆز راوه ته وه له قه راخی جاده که فری دراوه.

بەلگەنامەيەکی بىن چەندو چون لەلایەن رێکخراوی ئەمنیستی نەنتەرناشناڵەوه:

رێکخراوی ئەمنیستی نەنتەرناشناڵ لەم دواییانەدا بەلگەنامەيەکی بڵاوکردووە کە چەندین غونەي رەفتاری ھۆقانی دەرھەق بە کورد تێدا تۆمار کراوە. لە ساڵی ١٩٧٥دا جەندرمەي تورک ھەموو خەلکی گوندی (ھەفریش)یان خە کردووە، داوایان لێکردن زانیاریان دەرئارەي قاچاخچیان بدەن، بەلام کە کەس زانیاری نەدات، لە سزای ئەویدا کە ھاوکاریییان لەگەڵ حکومەتدا نەکردووە، ناچاریان کردن کە چەندین کیلو خۆي بخۆن. ھەروەھا جەندرمە بە چەرخەکانیان ردینی پیرەمێری گوندەکانیان دەسوتاند. بەلگەنامەي نێویراو ئاھاژە بۆ زۆر جۆرە نەھەقی دەکات کە تورک لە کوردی دەکەن، بەلام باوترین جۆری ئەو نەھەقیانە بریتی یە لە فەلاقە، لێدان، کاری بێ ناموسی، تەعەروزی ناموس، کاربەا پێوەنان.

«گەرماي (ھەتاو)ی ھاوچەرخ» نەمیش یەکیکە لە شتواژەکانی ئەشکەنجەدان. ئەم شتواژەش زۆر بەکار دێت. نەمە شتواژیکە کە خەيالی نەخۆشی ئەفسەریکی جەندرمەي تورک داپێتاو: نەمە بریتی یە لەوێ کە کوردی گومان لێکراو دێن، رووت و قووتی دەکەنەو، ھێچ جۆرە جلیکی لەبەر نایەلن، نەوجا ناچاری دەکەن لەسەر چەندین پلێتیکی گەرم گەرم و بەشتدا رابکشی و بە بەردەوامی بڕوانیتە ھەتاو، خۆ نەگەر یەکیک بەناچاری چاوتکی بنوقێت، ئەوا جەندەرمە بە دۆنکی تێ بەردەبێ و ناچاری دەکات زەق زەق بڕوانیتە ھەتاو. شاھەتییکی عەیان کە بەخۆي لە دواي کودەتا سوپاییەکەي ساڵی ١٩٨٠دا، کاتێ بە کوردستاندا رەت بوو، بەچاوی خۆي جەندرمەي دیتو خەلکی گوندی (میدیات)یان ناچار کردو خۆ روت بکەنەوو لەسەر سە بەنێو پەرنزیکی تازەدا بڕۆن و وازی لێ نەھێناون تا ھەموو سە و سینگیان بوو بێ یەکیارچە برین و خۆینی لێ چۆراو، نەمەش بێو ھەنجەتەي کە گرایە ئەفسەریکی جەندرمە گوتوێتێ (یاخی)یەکان کە پۆلیس تاقیبیان دەکەن، بەوتەدەدا رەت بوون.

ھەروەھا ئێفرین وەکو پێشترش ئاماژەمان بۆ کرد لە ووتەکیدە لە مەلاتی یە دانی بەویدا ناکە لەرۆژی ١٢/٩/دا کە دەکاتە رۆژی پاش کودەتاکە: "ژمارەيەکی زۆر لە خیانتکارانی نیشتمان لە پروسەيەکی تەھەریدا دەستگیر کران، ئەوانەش کە دەستمان پێیان نەگەشتو ھەر کاتێ بچولینەو، فرمان دەرەدەکەین کە تەھەری بکړینەو، ناچار بوین زۆر جار ئێم پروسەيە دوبارە بکړینەو". ھەروەھا لە ووتەکیدە ئەوێش دوپات دەکاتەو کە بەتەمان لە نایندەدا چي دەرھەق بەو خیانتکارانە بکەن و دەلێ: "ھێزی جەندرمە سوپا، ھەر کە ئەو خیانتکارانە بچولینەو، دەستگیریان دەکات نیدی لە ھاوین بێ یان لە زستان دا، پاکیان دەکەینەو و مەل کەچی دەستورو فرمانەکانی خۆمانیان دەکەین".

قهوان و (کاسیت)ی گۆزانی و موسیقایی فولکلوری کوردی له ریزی پێشهوهی شته قهدهغهکاندا بوون؛ دیاره نهمهش هۆیهکی بهجێ ی خۆی ههبه؛ لهوساوه که رۆژنامو چاپمهمنی به زمانی کوردی قهدهغه کراوه، ههرچهنده کاتێ که دهریش دهچون زۆر بهکهمی دهخۆتزانوه، چونکه راهدی نهخۆینهواری له نیئو جوتیارو هاو ولاتیانی کوردا زۆر زۆره، ئیدی رۆلی (دەنگ بێژان) زیادی کردو نهمهش ههراسی لهبەر پرسان ههلگرت، چونکه هونهرمندان و دهنگبیژانی کورد ههلدهندهن نهو بۆشاییه پر بهکهنهو که سیاسهتی چهوساندنهوی رۆشنگیری تورکی، دهرهق به کورد، دروستی کرد. زۆرجار ریک دهکوێ که ههزاران کورد له شاران دا کو دهبهوه تا گوێ له دهنگبیژیکی کورد بگرن، دیاره پاش نهوی ژواو ژێرو بهدزی یهوهو دمماو دم و به چیه بانگهشی پیوستانی بز دهکرێ. جهندرمه له سهرةتاذا وستیان گوێ بهمجۆره کۆزو ناھهنگ و کوپونهوانه نهدين، پیتیان وابوو نهمه شتیکه له بابتهی ناھهنگی زهماوندو نمو جۆره بۆنانه، بهلام که له نهنجامدا پهیان به دهلالهت و نیوۆرۆکی سیاسیانهی نم کوپونهوه چهاموهربیا نه برد، ئیدی په لاماریان دان و بلاوهیان پێکردن و قهدهغهیان کرد.

شاعیری بەرهەنانی (شقان) مەقرسی یە بۆ ئاسایشی دەولەت

سترانیبژ (شغان)ی ناسراو به (شاعیری به‌ره‌مائی) له سهره‌تای هه‌فتاکاندا یه‌کیتک بپو له هونه‌رمهنده به‌نیټو بانگه‌کاتی نه‌و مەیدانه. جەندرمه‌ زوو هه‌ستیان به‌خه‌تدرو مه‌ترسی نه‌م هونه‌رمهنده‌ کرد. بۆیه‌ هه‌ره‌هموو کۆڤو کۆڤونه‌وه‌ بونه‌یه‌ک، که‌ شغان ناماده‌ی بێ، قه‌ده‌غه‌ کرا. هه‌روه‌ها جەندرمه‌ نه‌و قەندو قەیتله‌شی کەشف کرد که‌ به‌ ناوی بۆنه‌ی کۆمه‌لایه‌تی یه‌وه‌ وه‌کو په‌رده‌یه‌ک به‌کار ده‌هێنران تا شغان له‌ سایه‌یدا ناهه‌نگ بگێژێ. له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا گۆزانی یه‌کانه‌ی هه‌موو له‌مه‌په‌رو سنوورێکی به‌ری و به‌ ئاسانی خۆی به‌ هه‌موو ماله‌تکی کوردا ده‌کرد چ له‌ شاران و چ له‌ گوندان. هه‌رچه‌نده‌ قه‌ده‌غه‌کرا که‌ له‌ بۆنه‌ ناشکر اکاندا گۆزانی بستی و ژماره‌یه‌کی زۆر له‌و کاسیته‌ و قه‌وانانه‌ی که‌ گۆزانی شغانیان له‌سه‌ر تۆمار کرابوو ده‌ستیان به‌ سه‌ردا گیرا، نه‌و جاش هه‌موو خه‌لکی گۆتیان بۆ دهنگی شغان راده‌ده‌تیا که‌ له‌ دوره‌وه‌ له‌ کاسیته‌ و بلندگۆکانه‌وه‌ ده‌یهرسی: کوردستانم کا؟

شقان، به‌گورانی همستی کوردی جۆش ددها، داوای لێده‌کردن له پیتاوی نازادی و مافی خۆیاندا ب‌بخه‌بێ و ده‌قی سترانی شۆرشگیرانه‌ی پینشکه‌ش ده‌کردن وه‌ک:

"کوردستانم کا... نیشنلٹانم کا؟"

کا رہزو باخمان.. کیلگہ و مہزرا مان، کا نیشتمانم؟

کوردستان گولیلکا سورا من

من له نيشتمانم، له كوردستانم ده گهرتم و نايدوزمهوه.

درمنان، بست به به تیان داگیر کردووه.

یان:

کوردستان نیمه‌ی هیتا... کردییی به به‌شهر

شمو ده‌بێ هەر رۆژ بێتێوه

هه‌تاو له نوێ هه‌لێتێوه.

کوردستان نێ نیشتمانم.. له بیرت ناکم.. نا نا له بیرت ناکم*.

شفاڤ له‌سالی ۱۹۷۶ و له‌ نه‌نجامی راه‌دوانانی به‌رده‌وامه‌وه ناچار په‌نای وه‌به‌ر هه‌نده‌ران برۆ. له‌ نه‌روپادا که‌وته‌ گۆزانی گوتن بۆ نه‌و کرێکاره‌ کوردانه‌ی که‌ له‌ کوردستانی تورکیاوه‌ هاتیبون و ده‌رفه‌تیاڤ بۆ ره‌خسا بوو که‌ هوشیارێ رۆشنبیرنێ نه‌تموه‌یی خۆ په‌روه‌رده‌ بکه‌ن و بۆ یه‌که‌مجار له‌ ژیاڤیاندا ناشایستی کتیبی کوردی و مێژووی نه‌تموه‌وه‌ گه‌لی خۆ بوو بوون. له‌ سالی ۱۹۷۷ دا ده‌رفه‌تم بۆ هه‌لکه‌وت له‌ ناوه‌نگێکی گۆزانی گوتندا بیدینم، گۆزانی بۆ سه‌دان که‌س له‌ رۆله‌کانی نه‌تموه‌که‌ی خۆی ده‌گوت. له‌ ناوه‌نگێکی کۆمه‌له‌ی دۆستایه‌تی کوردو نه‌لساندا له‌ شاری سانتی نوگستین ی ناوچه‌ی (راین)ی نه‌لسانی نهم ناوه‌نگه‌ی ده‌گیرا. (میرکامهران به‌درخان)ش که‌ ته‌مه‌نی ۸۰ سال بوری بوو، له‌ پارێسه‌وه‌ بۆ نه‌و ناوه‌نگه‌ هاتبوو تاگۆی له‌ شفاڤ به‌گێڕی که‌ گۆزانی (کوردستانم کا)ی ده‌گوت.

له‌و موناقه‌شه‌و باسانه‌دا که‌ له‌وێ ده‌کران و نۆتته‌رانی بزایی کوردی-ش ناماده‌ی بوون، نه‌و بزایی که‌ جه‌نرال بارزانی و پارته‌ی دیموکراتی کوردستان رێبه‌ری ده‌که‌ن، نه‌وه‌م بۆ ده‌رکه‌وت که‌ نه‌و کورده‌ په‌ناهه‌رانی نه‌وروپا، که‌وتونه‌ته‌ خۆ بۆ نه‌وه‌ی یه‌کێتی یه‌ک له‌ نێو هه‌ر هه‌موو نه‌و رێبازه‌ کوردی یه‌ جیاوازانده‌ا دروست بکه‌ن که‌ له‌ پێناوی روخاندنی هه‌موو نه‌و رێتیه‌ چه‌وسینه‌رانده‌ا تێ ده‌کوژن که‌ له‌ هه‌موو پارچه‌کانی کوردستان دا کورد ده‌چه‌وسیتنه‌وه‌. دیاره‌ نه‌مه‌کارێکی مه‌حالی نی یه‌ و به‌گه‌ر زۆریش له‌ گوینه‌، نه‌گه‌ر نه‌وه‌ له‌به‌ر چاوبه‌گه‌رین که‌ رۆله‌کانی گه‌لی کورد بۆ یه‌که‌مجار ده‌توانن یه‌کدی به‌دیڤن به‌ بێ نه‌وه‌ی ناچار به‌ن نه‌و سنه‌رانه‌ به‌ین که‌ له‌ لایه‌ن هێزی سه‌یاییه‌وه‌ چاودێری ده‌کریڤ.

نیدی به‌مجه‌وره‌ ده‌رفه‌ت بۆ کوردی محافه‌زه‌کارو ناسیوناڵ عه‌شایه‌رو شۆرشگێترانی سوسیالستی وه‌کو شفاڤ و میرانی کۆته‌ فیه‌دالی وه‌کو (میر به‌درخان) و داواکارانی ریفورمی گه‌شتوگه‌لی، رۆشنبیرانی کوردی کوردستانی عێراق و کرێکارانی ساده‌ی دوکه‌وتوترین ناوچه‌ی کوردستانی تورکیا، ره‌خسا که‌ به‌ ئاسانی یه‌کدی به‌دیڤن و به‌وه‌به‌ری نازادی و له‌ گۆشه‌ نیگایه‌کی ناینده‌گه‌ری یه‌وه‌ موناقه‌شه‌ی نه‌وه‌ بکه‌ن که‌ چ هه‌نگاوێک به‌ن و چ نه‌خشه‌یه‌ک دا به‌ن بۆ وه‌دی هاتنی ناوات و خه‌ونه‌کانیان، بۆ زرگاری و نازادی وولاته‌که‌یان.

هه‌روه‌ها هه‌زاران کوردی تورکیا، بۆ یه‌که‌مجار له‌ ژیاڤیاندا ده‌رفه‌تیاڤ بۆ هه‌لکه‌وت، یه‌که‌مه‌ین نامیلکه‌ی فێر بوونی خۆتێنده‌وه‌ نویسنی کوردی، به‌ زمانی کوردی به‌دیڤن.

دیاره نهمه یان له قوتابخانه ~~سره خپه کانی~~ (به تلیس)، (دیاریه کر)، یان (وان) دا نه مننه بلکوله باره گاکانی کومه له وسه ندیکا کرتیکاری په کوردی په کانی شارانی (دورغوند) یان (نوبرتال) یان (برلین) ی نلمانیای فیدرالی دا بینیان. هه چهنده کاری هاوبهش و هم ناهنگی خه بات له نینوان کرتیکاران و رۆشنییرانی کوردا له بنه رتدا له کوردستانی تورکیاوه دمستی پتکرد، بهلام نهم هاوکاری و هم ناهنگی په به شپوه یه کی ناشکراترو خه ملتیوتر له نه روپادا درکهوت، چونکه له نه روپادا زور نیمکانات هه په که له ولاتی غویاندا نی په.

له (کارل مای) یهوه جو (کارل مارکس)

گورانی په کانی شقان به لای منوه رهنګدانه وهی رویه کی تری روداوه کانی مهسه له کمن: بزوتنموی رزگاربخوازی کورد، لهم سالانهای دوايه دا رته وپیکي گرته بهر که زور دوره لهو وینهو دیمه نه رومانسیانه کی که باری سهرنج و تیپینی گه شتیارانی نه روپایی له سه دهی نوزده دا ده یاره کی کوردستان و کورد له هزوو بیرماندا دروستیان کرد بوو. بزوتنه وه که، به تایبه تی له کوردستانی تورکیادا گورا بو بزوتنه وه یه کی شورشگیری سوسیالستی دژ به نیمپریالزم، وه کو چن نهمه حالی هه موو بزوتنه وه رزگاربخوازه نیشتمانی په کانی جیهانی ستهیم بوو.

گورانی په کانی شقان له هه مان کاتدا ناراسته په بژ ناسیونالسته کان و (شورشگیریه کان) ش نهمه ش له ناو نیشان و نیتوه رۆکی گورانی په کاندا دیاره: "... رابن... لیدمن... سه رکه ون به سه رچه وسینه راندا... سه یری دنیای دهر و به رتان بکمن... خه باتی شورشگیرانی دنیا به خو پتنه وه... نه وه فه له ستین و قیتنام". زۆریه ی گورانی په کانش بهم جوړه کوتایپانه دواپیان دیت: "رۆژی شورشی سه رکه موتوی کورد هاتوه، نمو شورشی نالای سوری به رزی شه کاوه رتبه یری ده کات". یان رسته و دسته ولای تری لهو بابه ته.

کوردی تورکیاوه هند کی له کوردی نیران، نهوانه کی که تازه له دنیای کارل مای هاتبوونه دهری، په نایان وه بهر کارل مارکس پردو نهویان به په ناگهی خو زانی؛ دیاره نه وه به شپوه یه کی دیار له نیو لاواندا رهنګی داوه ته وه، نهو لاوانه کی به تاسه وه نهو سه ره پورده نه ته وه یپانه کی له مه ر سولتان محمود یان (سوارهی رمش) همن ده خو پتنه وه نه مه جگه لهو نو سوراوانه کی که ماوتسی تونګ و لینین له مه ر شه ری پارتیزانی نوسیویانن. هه روها خه لکیکی زور لهوانه کی که خه ون به (نازادی بۆ کوردستان) سه وه ده بین، هه ولده دن شه رتیکي رزگاربخوازی له بابه تی شه ری رزگاری قیتنام و نه نگولا بهرپا بکه ن: (یورگن روٹ) ی نو سه ری نه له مانه کی که له تورکیادا زیندانی کراوه له سه ر نه وه کی که له سه ر داوی رتیک خراوی نه منیستی نه ته ر ناشنال، راپورتیکي له مه ر

کوردستانی تورکیا ناماده کرد بوو، دهلی: "کورد، له توژکیله دهواتن هه مان دهوڕ بگیتن که باسک له نەسپانیا دا دیگیتن".

دیاره چەند هۆیک ههیه بۆ رووکردنه نەم رهوتی چهپهگه راییه: له کوردستانی تورکیادا نهو بیره چهسپی، که بۆ یهکم جارو له سالی ۱۹۷۰ دا نیعترافی رهسپی به بوونی کورد کرا، نەم نیعترافهش له لایەن حیزبێکی سوسیالستی تورکی یهوه بوو، نهویش حیزبی کرێکارانی تورکی بوو که له کۆنگره‌ی هه‌مان سالی خۆیدا ده‌پاتی کرده‌وه که: "گه‌لی کورد له رۆژه‌لاتی تورکیا دا ده‌ژی". هه‌ر هه‌مان کۆنگره‌ ناما‌زی بۆ نه‌وش کرد که "حکومه‌ته یه‌ک له دوا‌ی یه‌که‌کانی تورک، سیاسه‌تی تۆقاندن و تواندنه‌وه‌ی نه‌مه‌وبیان دژ به کورد به کار هێناوه و نەم چه‌وساندنه‌ویش له شتیه‌ی هێرشێ سوبایی و عه‌مه‌لیاتی راوه‌دونان دا خۆی نواندوه". کۆنگره‌که گه‌یی یه‌ نمو نه‌نجامه‌ی که هۆی دواکه‌وتویی ناوچه‌که ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ سیاسه‌تی دژمنکارانه دژ به‌کوردو هه‌روه‌ها بۆ نه‌و سیاسه‌ته نابو‌ری یه‌ گشتی یه‌ی که نەم حکومه‌تانه له سه‌ری ده‌پۆن. دیاره نەم هه‌لو‌بسته به‌رانه‌ر به کورد، یه‌کێک بوو له‌و هۆیه سه‌ره‌کیانه‌ی که حکومه‌تی هاندا نەم حیزبه قه‌ده‌غه بکات.

کاتی دادگای سوبایی سیتیهم له نه‌نقه‌ره‌و له رۆژی ۱۹/۸/۱۹۷۱ دا سه‌رانی نەم حیزبه‌ی دادگایی کرد، به‌وه تاوانباری کردن که (هوما‌سه‌و په‌شتیوانی له سیاسه‌تی جودا خوا‌زی ده‌کن). حکومه‌ت به‌م کاره‌ی یه‌که‌مین به‌ردی بناغه‌ی هاوکاری و هه‌م ناهه‌نگی له نیوان بزایی رزگاری کوردو سوسیالسته تورکه‌کاندا دانا.

ته‌نانه‌ت نه‌وسه‌رکردو رێبه‌ره کوردانه‌ش که په‌تیان وابه‌و رێکخه‌ستی بزایی رزگاری کورد له‌جوار چێوه‌ی رێکخراوانی شه‌قل کۆمونیستی- سوسیالستی دا بۆ کورد مه‌ترسی یه، نه‌وانه‌ش که‌وته نه‌وه‌ی له روانه‌که‌یه‌کی تازه‌وه مه‌سه‌له‌که تاوتۆی بکه‌ن: نه‌وانه په‌تیان وایه‌که حکومه‌ته تورکی یه‌ یه‌ک له دوا‌ی یه‌که‌کان، له لایه‌که‌وه بوون به شه‌ریکی په‌یمانی ناتۆ و ولاته یه‌که‌گه‌رته‌وه‌کانی نه‌مریکا که لافی نه‌وه لێده‌دەن که گوايه به‌رگری له ئازادی ده‌کن؛ بوون به‌و شه‌ریکه‌ی که تازه نه‌مریکا ده‌ستیان لێ هه‌لناگریت.. له لایه‌کی تروه ئازادی له ولاته‌که‌ی خۆیاندا؛ له تورکیادا قه‌ده‌غه ده‌کن و به‌ جۆزیکه‌ی هێنده توندو درندانه کورد ده‌چه‌وسێنه‌وه که به هه‌یج جۆزێ له‌و چه‌وساندنه‌وانه که‌مه‌تر نی یه که له سه‌رده‌می ستالین و له سه‌رده‌می فاشیزم دا به‌کار هێتاون.

ناوچه‌یه‌ک، له خوار ناستی نه‌شونه‌وه

فاکته‌ری هه‌ره گرێنگی نەم بۆ چونه تا نیستا، نه‌و حاله‌تی پاشکه‌وته نابو‌ری و کۆمه‌له‌به‌تی یه‌یه که ناوچه کورد نه‌شینه‌کانی تێدا ده‌ژی، هه‌ر وه‌ها ناستی برێوی ژۆر نزمی سۆرد له تورکیا؛ نه‌و تورکیایه‌ی په‌یه‌سته به جیهانی رۆژاواوه جیهانی

روژاواش ته ماحه نهمه پیل هه بیه که بیه به ولایتیکی گهشتیاری وها که سور بیه له سهر پاراستن و قولکردنوهی په یوه ندیه کانی له گمل هاوپه یمانانی جیهانی (نازاد)ا، نهمیش له پتگیه کورده تای سوپایی یک له دوا یه کهوه. تا نیتستا له روژمه لاتی عه نه دۆل دا ناغاواتی وها همن که یه کتیکیان حوکمی پتر له ههشت سهد گوند دهکات. یه کتیک له ناغا یانه ده گوندی (نورقه)ی نزیککی سنوری سوریا به مولکی خوی ده زانی.

پتر له ۱/۳ ی خیزانه جوتیاره کورده کان بیه زوی زارن. ههر وها کاری قورسی وهرزیری و بهد خۆراکی و کهمی بایه خدانی پزشکی کاریکی وها ی کردوه که تیکرای ته مهن له نیو کوردی روژه لاتی عه نه دۆلدا له ۱۵ سال که مهربیه. له هه ندی ناوچه ی کوردنشینی وکو هه کاری، مرۆف بز نهمه ی دکتۆریک بدینی ده بیه به پتیبان یان به سواری قاتر ماوه (۱۵۰) کیلۆمه تر بیه. خۆ له زستاناندا یان کاتی نهمه چهند دکتۆره کهمی ناوچه که، له تاو سهرماوسۆله خۆده که یه ننه روژاوا ی تاراده یک گهرم، نهما ساده ترین نه خۆشی ده بیه ته مایه مهرگی نه خۆشه که.

به بیه ی ناماریک که له سالی ۱۹۶۵دا نه لجام دراوه، له سهرانسهری تورکیادا ههر (۲۶۸۰) هاوولاتی یک دکتۆریان به رده کهوئ. به لام له ناوچه کوردنشینه کاندا که به هوی ساردی و سهختی ناوچه کهوه پتیبستان به دکتۆری زیاتر هه بیه، نهما ده بیه ههر دکتۆریک (۶۶۶۷) هاوولاتی مالیجه بکات. له شاری تهبلیس دا ههر (۵۷۵۰۲) کهس یک دکتۆریان به رده کهوئ. خۆ ریشه ی دکتۆری ددان و دهرمانخانه زۆر خراتره لهوه. بز وینه له شاری (سیرت)ی کوردی دا ههر (۲۶۴۰۰۰) کهس یک دکتۆری ددانیان به رده کهوئ. له کاتیکدا که به بیه ی نامار له تورکیادا به رانه به به ههر (۲۰۰۰۰) کهس یک دهرمانخانه هه بهوه، نهما له ده فهره ههر تسمی هه کاریدا تاقه یک دهرمانخانه نه بهوه. ههروهه سهارهت به ناوچه ی (دهرسم)ش که پتر له جارتیک له روی تورکه کان رایه بهوه. له روژی ۱۰/۵/۱۹۶۹دا نه نجومه نی شاره وانی (چوقورچه نولدوره) نهم بهروسکه یه یان بز لاینه رسمی یه کانی نه نقه ره ناردوه: "سێ هاوولاتی که له برساندا گژ و گیایان خواردبوو مردن. له بهر نهمه ی لعم مه لبه نده دا چ دکتۆرو چ په رستاریک نی یه، بزیه هوی مردنه که یانمان بهم شتیه یه دیاری کرد: مردن به هوی خواردنی گژ و گیاهه."

له سالی ۱۹۷۶دا گۆفاری جقاتی پزشکی کانی تورک نوسیه ته تی که ریشه ی مردن له نیو مندالانی چوار سالان که متر له تورکیادا دهکاته ۵۴ و ۹٪ له یه کتیک له ساله کاندا شهست ههزار قوریانی ناوچه کوردنشینه کان به هوی نه بهونی مامزستاره له خۆیندن مهحروم بوون. نهمه له وکاته دا که ریشه ی نه خۆیندهواری له تورکیادا ۴۵٪، نهما نهم ریشه به له ناوچه کوردنشینه کاندا دهکاته ۷۵٪.

نهم حەقیقەتەنە وایان لە پسیپزی هندی (مجید رشید جعفر) (*) کرد، کە پسیپزە لە کاروباری فریاکوشتی دەوڵەتانی نامی دا، ناوچە کوردنشینەکانی تورکیا بەکات بە بواری لیکۆلینەوهیەکی خۆی کە لە ساڵی ۱۹۷۶دا لە ژێر ناوێشیانی "لەخوار ناستی نەشونماوه" لە هەلسنکی دا بلای کردووه .

لە روانگەیی نەم دوا کەوتنە گشتی یەو نەم هەزاری بە کۆمەڵایەتی و چەوساندنەوهیەوه، لە روانگەیی گومان کردن لە نیازپاکی دنیای رۆژاوا، کە بەو چاوه سەیر دەکری کە هاوێیانی نەنقەرەیهو لە دوا ئەنجامداوە پر سياره لەو وەزە و حالەیی کوردی تێدا یە، نا لەم زەمینە کۆمەڵایەتی و نابوریەوه کە لێک قوتایی و رۆشنپێرو لای کورد لە سەرەتای هەفتاکاندا لە دەوری یە کەدی خە یونەوه بۆ مونا قەشە کردنی رێگە یەکی تازە بۆ وەدی هێنانی نازادی خۆیان. ئەو زمانە سیاسی یە ئەوان پێی دەوێن زۆر جیاوازه لەو زمانە ی باییان پێی دەوان و بەوه قاییل بوون کە خود موختاری رۆشنپیریان بەدیتی و سوکە گۆراتیک بە سەر ژیا نی کۆمەڵایەتیاندا بیت.

بزایی رزگاری نوێ ی کورد، کە گۆمراوه بۆ بزاتیکی سوسیالستی رزگاریخواری نەتەوهیی، رێکخراوه چەپە تورکەکان، پشتیوانی لە نامانجەکانی دەکەن، هەنگاوی بێو لەرێ ی شەری پارتیزانی دەنی، پشتیوانی یەکی نایدولوی و پراتیکی دەکری لە لایەن براکانیانەوه لە ئێرانەوه، بە تاییەتی دوا ی روخانی شا .

(*) دکتور مجید جعفر هندی نییە وەک لە دەقە نەلمانی یە کەدا پاس کراوه، بە لێکۆ کوردی کوردستانی عێراق، لە کەسایەتی یە نیشتمانی و خۆتندکاری یە دیارەکانی کورده لە نەرویا، سەیرە نووسەر و تیرای شارەزایی باشی لە زۆر لایەنی دۆزی کوردی و بزایی خۆتندکاری و سیاسی کوردی لە نەرویا، نەم هەلە یە بە سەردا تی بەم پێی. عید السلام بەرواری.

فەسلە شەشەم

جەنەرال سالم ناتاکیخوف... و سەفەری باکو.

کوردی ئێران، بایەخدا ئەوەی نوێ ی سۆفیت بە ئۆزی کوردی.

فرۆکە فانتۆمەکانی ئێران بەگرمەگرم بە سەرشاردا تێپەرتن. کاتی فرۆکەکان لە ناسمانی شاردا دەنگیان بەردا، ناپوڕای خەلکی مەیدانی چوار چرا زۆر ترسان. هەرچەندە فرۆکەکان شاری مەهابادیان بۆردومان نەکرد، بەلام خەلکەکە چ ئومێدیکیان بەو ناشتی یە ئەمە کە لە گۆرژدا بوو. خەلکی شارو ئەو جوتیارانەی کە هاتبۆنە ئێو شار، کەوتنە دروستکردنی پەناگەو هەلکەندنی سەنگەر و چالە تەیارە؛ چونکە سوپای ئێران روو شار دەهات و لە دووری چل کیلۆ مەتری شاردا بوو. بەلام کاتی ترومبیلی عەسکەری پەر لە پێشمەرگەیی چەکداری کورد گەییشتە ناو شار، هەر هەموو ئەو هەستە نیگەرانی نامێزانە رەوینەو. دیارە پێشمەرگەکان ئەو چەکانەیان لەو جێبەخاوە سوپاییانەی ئێران دا گرتبوو، کە لەو چەند رۆژی دواي روخانی شادا، تەواو لە حالەتی هەرس دا بوو. وەختی ئوتومبیلەکان گەییشتە مەیدانی چوار چراو روو باکوڕ ملیان نا، ئیدی دەنگی هورا و سرودی پێشمەرگەو لە پێش هەموویانەو سرودی (ئەو رەقیب) بەرز بوو. ئەم سرودە لە مەهاباد و لە سالی ۱۹۴۶دا لە لایەن شاعیری کورد (یونس رفعت دلداری) ئەوە دانراو: "ئەو رەقیب هەر ماوێ قەومی کورد زوبان، نای شکێنی دانەری تقی زەمان. کەس نەلێ کورد مردوو، کەس نەلێ کورد مردوو، کورد زندوو. زندوو قەت ناهووئ نالاگەمان. جەنگاوەرە کوردهکان ئەم کۆیلەیی دوايان بە شێوەیەکی تاییبەت و بە دەنگی بەرزی پەر لە شانازی یەو دەگوتەو: "سەیری کە خوێناوی یە رابردوویمان. لاوی کورد هەر حازرو نامادە یە گیان فیدایە گیان فیدایە هەر گیان فیدا"

یەکەم تمق و توق و (پێکدادان) ی تازە سوپایی لە مەهاباد و شاری سنە باشووری مەهابادەو دەستی پێکرد، کاتی رۆژمی شا وەکو شێر بەفرینە تۆبایەو کەوت، کورد دەستیان بە هێرشێکی گوتیرکرد بۆ سەر سەربازخانەی سوپای ئێرانی لە مەهاباد، پاش ئەوەی سەربازەکانی لیوای پیادە (۲۸) هەلاتن و سەربازخانەکیان بە جێ هێشت، کە ئەفسەرێکی ئێرانی بە یەلێ لیوا ئەم عەمەلیاتەدا بریندار بوو، کوردهکان دەستیان بە سەر سەربازخانەدا گرت. تمق و توق لە زۆری ناوچە کوردنشینەکاندا، بۆماوەی چەند رۆژێک درێژی کێشا. هێزی پاسدارانی سەر بە حوکمرانی تازە ئێران (خومەینی) پشتیوانیان لە هێزی ئێران دەکرد. بەپێی راپۆرتە رسمی یەکان لەم شەرەدا (۹۱) کەس کوژران، بەلام سەرجاوەکانی تری هەوال، و رادەگەیشتن کە کوشتاری ئەم شەرە لە پێنج سەد کەس پتر بوو و جگە لە سەدان زامدار.

کورده‌کان، له سه‌ره‌تاوه زۆر به‌گه‌رمی پشتیوانیان له شۆرشى نێران کرد. ته‌مه‌پوون
خۆى خود موختارییان بداتن و نەرم و نیانی یه‌کى زیاتریان له گه‌لدا به‌کار بێتن بۆ
وه‌دى هاتنى داخوازى یه‌کانبان.

شاندىكى كوردی له پیاوانى ناينى و سه‌ره‌ك عه‌شایه‌رى كورد له شاره‌كانى سه‌مه
كرماشان و مه‌هاباده‌وه به‌رمو تاران چو تا گوێ رایه‌لى و پشتیوانى خۆى به‌ خومه‌ينى
راپه‌گه‌یه‌ن. به‌لام نيمام هه‌شتا هه‌ر مه‌ستى سه‌ركه‌وته‌كانى خۆى بوو، بۆيه به‌ ناشكرا
ره‌فزی كرد كه حوكمى خود موختارى به‌ كورد بدرئ. هه‌روه‌ها به‌ شانده‌كه راگه‌یه‌نرا كه
رئ به‌ كورد نادرن نۆينه‌رى له نه‌نجومه‌نى شوادا هه‌ين؛ چونكه كورد سونى مه‌زهب و
نه‌ندامه‌تى له (په‌رلمه‌مانى نيمان داران)دا ته‌نق بۆ خه‌لكى شيعه‌يه. كورد، كه نه‌م
هه‌لوته‌ستان به‌ينى، هه‌چيان بۆ نه‌مايه‌وه ته‌نيا نه‌وه نه‌ين كه شۆرش راپه‌گه‌يه‌نن و له
رژيمى تازه ياخى بن.

سه‌ركردايه‌تى تازمى نێران كه له هه‌ردوو مه‌يدانى تتيورى و پراتيكي دا به‌ نه‌زموون
بوو، به‌ ناشكرا راپه‌گه‌يانده كه (به‌ زه‌برى هه‌تيزو به‌ توندى) ياخى به‌ونى كورده‌كان
سه‌ركوت ده‌كات و له نتيوى ده‌بات. به‌لام پاش نه‌وى هه‌تيزه‌كانيان له مه‌هابادو سه‌نه‌دا
دوچارى شكستى سوبايى به‌ون، رژيم ناچار بوو بابه‌اته‌وهو رتگه‌ى گه‌ستوگۆ بگه‌يته
به‌ر. نه‌وه بوو وه‌زيرى ناوخۆ (حاج سيد جوادى) و (نايه‌توللا تاله‌قانى) كه له روحانى
يه هه‌ر دياره‌كانى نێران بوو، بۆ نه‌م مه‌به‌سته بۆ مه‌هاباد نيردران.

حوكمه‌رانى تاران، پتيويستان به‌ ناگر به‌ست و راگرتنى شهر هه‌بوو، چونكه نه‌و كاته‌ى
كه بۆ نه‌نجامدانى ريفراندۆم و هه‌لبژاردنى گه‌شتى دانرايو، ته‌واو نزىك بوو به‌وه‌وه.
تاران گه‌تى به‌ كورد دا كه (چۆره سه‌ره‌ خۆيه‌كه‌) له بابه‌تى سه‌ره‌خۆيى وولاته‌كانى
وولاته‌ يه‌كه‌گرتوه‌كانى نه‌مريكايان بداتن، به‌مه‌ش نه‌و هودنه‌و ناگر به‌سته‌ى كه
پتيويستى بوو، داينى كرد. هه‌له‌به‌ته ناگر به‌سته‌كه له سه‌ر بناغه‌ى هه‌ندى گه‌ت و
به‌لئينى فشه‌ل رۆنرايو، بۆيه نه‌يده‌توانى به‌رده‌وام بێت. چونكه كوردو به‌تايه‌به‌تى
خه‌لكى مه‌هاباد به‌ حوكمى نه‌زمونى تفت و تالى رابردويان ده‌يانزانى كه به‌لئين و
به‌لئينكارى، چاره‌روانى نه‌وى ليناگرئ خود موختاريان بۆ داين هه‌كات.

سه‌ره‌خۆيه‌كه كه ميژوووه‌كى تايه‌به‌تى هه‌يه

مه‌هاباد، به‌لاى كوردانه‌وه شارىكى پيروزه. چونكه بۆ يه‌كه‌م جار له ميژووى كوردا، له‌و
شاره‌دا به‌رزترين خۆياو هه‌تيان هاته دى؛ دامه‌زراندنى ده‌وله‌تى كوردى؛ نه‌وه بوو له
رۆژى ١٩٤٦/١/٢٣ داو له سه‌ر سه‌كه‌ويه‌كى بچوكه‌وه كه له مه‌يدانى چوار چرادا بۆ
نه‌م مه‌به‌سته رۆنرا بوو، دامه‌زراندنى كۆمارى مه‌هاباد راگه‌يه‌نرا. هه‌ر چه‌نده نه‌م كۆماره
له سالتىك كه‌متر ده‌وامى كرد، به‌لام ميژوى كۆماره‌كهو چۆنيه‌تى دامه‌زراندنى و نه‌و

روداوانه‌ی پیش‌نمو روداو میژووییه که‌وتن و نمو روداوانه‌ش که به گه‌لی که‌وتن، به‌مشیویه‌کی ناشکراو زیاتر له ههر روداو‌یک‌ی دی، نمو واقعیه‌کاره‌سات نامیژه پیشان ده‌دات که ناویته‌ی خه‌باتی کورد له پشناوی سر به خویباندایه‌ی به‌وه. هه‌روه‌ها پتنگه‌ی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخو‌وازی کورد له نیتو سیاه‌ته‌کانی زل هیتزکاندا له رۆژه‌ه‌لاتی نا‌فین له لایه‌که‌وو په‌یو‌مست به‌وونی له لایه‌کی تروه به زروف و هه‌لومه‌روه‌جه ناوچه‌یی و نیشتمانی و نیتوده‌وله‌تی یه‌که‌انه‌وه ده‌نوتن؛ نمو به دیارده‌خات که چون سنور بۆ جولانه‌ویه‌یان داده‌نتی و بواره زۆره‌کانی هه‌لپژاردنیان لئ‌که‌م و سنوردار ده‌کات. خه‌باتی کوردی نیران له پشناوی سه‌رم‌خو‌یی دا‌کۆنه‌وه میژوویه‌کی دورو دریزی هه‌یه. ده‌سه‌لانه ره‌سمی یه‌کانی نیران، وه‌کو تورکیا له هیچ کاتی‌که‌دا دانیان به‌ودا نه‌ناوه که کورد رۆله‌ی نه‌ته‌ویه‌کی سر به‌خو‌یه. له باشترین حالت‌دا وه‌ها سه‌یری کورد کراوه که هه‌ندێ تیره و تایفه‌ی نیرانین و شیوه‌زمان و دیالیکتی تایبه‌تیان هه‌یه. زۆر سه‌ر چاو‌ه‌ی رۆژاوا‌یی بئ‌ج لیک‌کۆلینه‌وه و تاقیکردنه‌ویه‌ک نهم بۆ‌چونه ره‌سمی یه‌ نیرانی یه‌یان وه‌رگرتوه و پشتیان پئ‌ به‌ستوه. ته‌نانه‌ت نمو کۆششه زانستی یه‌ تازه‌یه‌ش که پئ‌ ی ده‌گوتری (تاریخ کمیرج لایران) نهم گوته‌یه‌ی په‌سند کردوه که کوردی نیران به‌وه ده‌زانێ گوايه: "گروپ‌تیکن له گروپه‌کانی گه‌لی نیران و خه‌سله‌تی نه‌ته‌ویه‌ی تایبه‌ت به‌ خویان نی یه. نه‌مانه (کوید) به‌زۆری کۆچه‌رو مه‌ردارن و به‌ پله‌ی سه‌ره‌کی خه‌ریکی مالات و نه‌م‌سپ به‌ خیتو کردن. دیاره به‌ هۆی نهم بۆ‌چونه هه‌لانه‌وه حاله‌تی کورد له نیراندا هیتده‌ی دی ئالۆز ده‌بیت، چونکه له حالی حازردا ج شویتیک‌ی جوگرافی تایبه‌ت به‌ خویان نی یه، به‌لکو له نیوان چیا‌کانی نه‌لبور و خۆ‌اساندا دا‌ه‌ش کراون و جگه له‌وه‌ی که له هه‌ردوو پارێزگای نازربایجان و کوردستاندا هه‌ن. کورد، له سه‌ده‌ی حه‌فده‌مه‌دا له خوراسانی نزیک‌ی سنوری نیران-سۆفییه‌ت نیشته جئ‌ کراون. له سه‌ده‌ی هه‌م‌ده‌ش دا وه‌کو ربه‌ری بژا‌ی رزگاری کورد ها‌تونه‌ته سه‌ر شانۆی روداو‌ه‌کان، به‌لام دوریان له بژا‌ی رزگاریخو‌وازی هاوچه‌رخ‌ی کوردی دا زۆر که‌مه".

به‌لام هه‌ولی بئ‌ وو‌جان له پشناوی سه‌ر به‌ خوییدا. هه‌میشه خولپای نمو کوردانه‌ی ناوچه شاخاویه‌کانی رۆژاوا‌ی ده‌ریاچه‌ی ورمج و ده‌شته به‌ پیت و به‌ره‌که‌ته‌کانی موکریان و زۆره‌ی ناوچه‌کانی پارێزگای کوردستانی نیران و به‌شیک له پارێزگای کرمانشا به‌وه. نمو بزوتنه‌وه‌ی رزگارییه‌ی که له پاش یه‌که‌م جه‌نگی جیهان له عێراق و تورکیا دا سه‌ری هه‌ل‌دا خه‌را کاری کرده سه‌ر کورده‌کانی نیرانیش و به‌ ئاسانی به‌یری رزگارییان قبول کرد و وه‌کو هه‌ر هه‌موو نمو گه‌لانه‌ی که له کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزه‌دا پتیشوازیان له بزاف و به‌یری رزگاریخو‌وازی کرد، نه‌وانیش پتیشوازیان لیک‌کرد. کاتێ که عه‌قید ره‌زاخانی په‌هله‌وی له سالی ۱۹۲۵دا کوده‌تایه‌کی بسو‌پایی نه‌نجام داو قاجاریه‌کانی له سه‌ر تمخت لادا و خۆی کرد به‌ شاهنشای نیران، نهمه‌ خۆی له خۆیدا نازیرو زه‌نگی خه‌ته‌ر بوو بۆ‌چه‌وساندنه‌وه‌ی کورد له نیراندا؛ نمو بوو زمانی کوردی

قدهغه کرا، جل و بهرگی نه تهوه یی کوردی قدهغه کراو تاران په نای وه بهر چه که له میترینه کی خوی بردموه که زور جاران دژی کورد به کاری هیناوه: چه کی راگوزان و کوچاندن.

ه هزار دؤلار، له بری دابین کوردی سه ففیری موبه شریکی نه مریکی

سره لدانی هستی نه تهوه یی لای کورد و چه وساندنه ویان له لایمن دسه لاتی نیرانی یوه له لایه ک و کesh و هوای گشتی نانارامی ناوچه که کردیه کاریک که دسه لاتی نیرانی له ناوچه کورد نشینه کاند لهق بیټ و له نه لجامی نهوه که روس و تورک و نیران به نوره دسه لاتیان به سر ناوچه که دا دهگرت، نه مه بووه هوئی نهوه میرانی کورد هیزی خویان خر بکه نهوه و نه و ده رفه تانه بقوز نهوه بژ و ده دست هینانی چه ک و ریکه خسته وهی هیزه کانیان.

له لایه کی دیبموه، هه موونم فاکته رانه کی که له سره تای نم سده یه دا له ناوچه کورد نشینه کاند باو بوو له نیران، کردیه کاریک که شورشیکی کوردی به سر کردایه تی (روبن هوای کوردی؛ سر کرده ی خیله کی (اسماعیل- سمکو) بهر یا بیټ که له پایزی هه مان سالدا به هیزیکی سټ هه زار کمسی یوه له دؤله کانی عه شیرتی شکاک، په لاماری نه و هیزه دهره کی نیرانی دا که له شاری مهاباد جیگیر بوو.

کونسولی نه مریکی نه و دمه له ته ور تزا ناماژه ی بژ دیداریکی خوی له گهل سمکو دا کردوه که (ه) هزار دؤلاری داوه تی تا سه ففیری موبه شریکی نه مریکی دابین بکات، کونسولی نیو براو ده لټ: سمکو گه نجیکی ققزو ره شید بوو، له کesh و هوا یه کی ناوټه به بیره وهری کوشتنی برا گموره کی، که ده سال له و گموره تر بوو، سمکو له و کesh و هوا یه دا گموره بوو بوو، فووسه کان، بهراکه یان بژ ده عوه تیکی ره سمی شیو خواردن ده عوه ت کرد بوو تاله وی بیکن به دادوهی گشتی ناوچه ی رزواوی دهر یا چه ی ورمټ و له سر خوانی نان خواردن به غدر کوشتوبیان.

نه و دهره کانه کی که له مه هاباد بوون و سمکو په لاماری دابوون، شهس سد کesh بوون، تاقه یه دیکتیکان دهر نه چوون. رمزاشای په هله وی سوتند ده خوات که توله یان به سه نیته وه. نهوه بوو لپوایه کی له سوپا و هیزی ناو خوی نازربا یجان ناره سر کورده کان. کورده کان، خویان له بهر هیزی نیران نه گرت و په نایان وه بهر چیاکان برد. نا به و جوره شه ریکی پارتیزانی هه لایساو پتر له نۆ سالی خایاند و تا له سالی ۱۹۳۰ دا و له شتو بژ سیه ک بژ سمکو نرایموه و کو تایی به شتو شه کی هات.

پیشرو ی هیزی سؤقیهت و بهریتانیا له مانگی ۱۹۴۱/۸ دا بژ سه رنیران، کردیه کاریک که زروفیکی تازه بیته ناراوو کورده کان به هه لیان زانی بژ و ده دست هینانی

خواستنه ته و هېه کانیان. هاو په میانان له و ساله دا رتیک که و تن له سر دابین کردنی کومک و نیمدادات بۆ سویای سۆقیه تی له و رتیکه زه مینی یوه که که نداوی فارسی به در یای قه زوینم وه دبه ست، جا بۆ جتی به جتی کردنی نه مه نه وه بو له شکر کیشی کرایه سر نیران و بۆ ماوه یه کی کورت نیران داگیر کرا و رها شای یه کهم ناچار کرا واز له کورسی حوکم بهیتن و کوپه نه بالقه که ی (محمد رها) له جتی دانرا. هه روه ها ری درا که دهوله تیکی نیرانی دا به زری که له بواری بریاراندا نازادیه کی سنورداری هه ی. نهم دهوله ته له لای خۆیه وه که و ته هه ولدان بۆ نه وه ی دهسه لاتی خۆی به سر ناوچه کانی تری نیراندا بکیشیت و کاروباره نیداری یه کانی به رتیه ببات.

کورده، دل به هیزی داگیر کهری سۆقیه تی خۆش ده کهن

کاتی که روسیا دای به سر نیران دا و دهسه لاتی ناوه ندی نیرانی له باکوری رۆژاوی نیراندا داروخاو نه ما، هه لبه ته نه مه بووه مایه ی دلخوشتی کورده کانی نه و ناوچه و کورده کانی پارتیزگای نازریایجان و دهو روه ی ورمی. هه رچه نه د پارتیزگای کورده ستان که که و تبه و باشوره وه له دهست رسمی سۆقیه ت دور بوو، به لام سۆقیه ته کان هه ولیان دا کورده کانی نه و ناوچه ی که داگیران کرد بوو، هان بدن و به جوړی ناراسته یان بکه ن که خزمه تی به روه وه ندیه کانی خۆپانیان پت بکه ن. هه رچه نه هیزی داگیر کهری سۆقیه ت روی کرده باشوو به رو سنه رۆیی، که چی پاشان پاشه کسه ی کرد و له هتلی شتو- میانداوی باکوری مه اباد گیرسایه وه. به لام له باری پراتیکی یوه دهسه لاتیان ده که یه باشوری نهم هتله و ناوچه کانی (سه قز) و (بانه) و (سهردهشت) یشی ده گرتوه.

به لام دهسه لاتی به رستانی له باشوردا مایه وه، له کرماشاندا که له و تیند مه روه هتلی هاتو جۆی نیوان عیراق و نیران کونترول کرد بوو. هه لبه ته خه تی ته ماسی سۆقیه تی- به رستانی به ناوچه ی سه قز- سهردهشت دا ده رۆیی. هه ر چه نه سۆقیه تی یه کان، به ناشکرا و به ر له سالتیک و کاتی له گه ل نه لمانه کاند هاو په میان بوون رایانگه یاندا که به تهمان به رو باشور پتشره وی بکه ن و به گه نه ناوه کانی که نداوی فارس. که چی پاشان قه ناعه تیان به و هه نه زه وی یه کرد که که و تبه و ژیر دهسه لاتیان، چونکه له به رو هاو په میان یه کی تری دژ به نه لمانیا دا بوون و نه مه ش گه لیتک فاکته ری تازه ی لیتکه و توه.

سهرقالی دابین کردنی به رکه کانی پشته وه ی قوقازو نازریایجان بوون که سویای سوری هه لاتو له به رده م پتشره وی نه لمان، په نایان بۆ برد بوو، له لایه کی تره وه بۆ نه وان زه وری بوو نه و رتیکه و بانانه دابین بکه ن، که کومک و یارمه تی نه مریکیان لیتوه بۆ ده نیرا که بریتی بوو له نو تومبیلی گواسته وه و تانک و میکانیکی سویایی که به لای نه وانه وه ژۆر گرینگ بوو.

هممو نهم فاکتەرو هۆکاره ستراتیژیانه کردبانه کاریک که روسەکان هێمنی و نارامی له باکووری رۆژاوی ئێران دا بیاریزن.

هەر لەو روانگە یەشموه. سۆفیت کەسایەتی یە کوردەکان و سەرەک خێل و گروپەکانی تری ناوچە کە بیان هاندا کە پەناو دالدە بە کۆتێگراوان و بیارانی دەولەتانی میحوەر نەدەن؛ دیارە نهم کاره له سەرەتادا زۆر قورس دەهاته بەرچاو، چونکە کورد خۆ بەخۆ جۆره هاوسۆزی یەکیان لەگەڵ ئەمانەکاندا هەبوو. تێیکرای نهم فاکتەرو هۆکارانە وایان لە سۆفیت کرد سەرله نوێ بایەخ بەدۆزی کوردی بەدەنەوهو پێگە یەکی تایبەتیان له حسابات و جەم و جوڵی خۆیاندا بۆ دانا.

بارودۆخی گشتی کورد لەو سەردەمەدا زۆر باشتر بوو لە سەردەمانی پێش هەلایسانی دووهم جەنگی جیهانی. کورد چەک و تەقەمەنی یەکی زۆریان و دەست کەوت، بەتایبەتی کاتی کە سوای ئێرانی لە بەردەم پێشروی سۆفیت و بەریتانیادا هەلات، کورد چەکیکی زۆریان گرت. لە پایزی ١٩٤١دا زۆر لەو سەرەک خێل و هۆزو سەرکرده سیاسیانە کە شا بەر لە دووهم جەنگی جیهانی لەسەر راپەرین و شۆرش نەفی کردبوون، گەرانهو بۆ ناوچە کە. نهم سەرکرده و سەرۆکانە زۆر بە گەرمی پێشوازیان کران. جەماوەر لە دەوریان خەبوونەوه و متمانە ی تەواویان دانئ، جا بەخێرایییەکی وەهاکە نەو سەرۆکانە بە خۆشیشان پێشان سەیر بوو؛ تومەز سالانی نەفی و دور خستەوه ناویانگ و کەسایەتی یەکی شکۆداری وەهای بۆ پەیدا کرد بوون، کە خەلکی عەشایەرو هاوولاتیانی شاریش متمانەیان پێ بکەن.

نینگلیز و پاشماوەی دەسلاتی ئێرانی لەو ناوچە داگیرکراوەی ئێران دا بەر لە هەر کەسێک رووبەرویی نهم شەپۆلە گەورە یە هەستی نەتەوه یی کوردی ئێران بوونەوه. پێشروی بەریتانی و سۆفیتە بۆ سەر ئێران بووه هۆی خولقاندنی جۆره ناژاو یەک. بۆ وینە وەزیری بەرگری ئێران (ئەحمەد نەخشەوان) فرمانێکی کارگێری نامەفهوم و ئالوژی نەوتۆی دەرکرد کە بووه هۆی نەوی یەکە ئێرانی یەکان هەموو سەربازەکانیان تەسریح بکەن. نهمه تەنیا شارەکانی نەگرتەوه، بەلکو لەو یەکانە ی سەر سنۆرەکانیش رووی داو بەمەش دوا شتۆی دەسلاتی ئێران لە سەر سنۆری عێراق- ئێران نەماو ئیدی سنۆری ئێران لە بەردەم جەنگاوەرانی کوردی عێراق ئاوالا بووهو بێ کۆسپ و تەگەرە دەیاننوانی هاتوچۆ بکەن.

هەر وهه هێزەکانی سۆفیت کە لە سەرەتاوه بەرهو باشور کشا. ئهوانیش لای خۆیانەوه بەشداریه کیان لە خولقاندنی ناژاو ی ناو ئێران و ناداری باری ئێران دا کرد؛ "سۆفیت دەستیان بە سەر سەربازخانە ی پانەدا گرت، هەموو سەربازەکانیان رها کردو ناردیاننەوه بۆ مالی خۆیان، بەلام ئەفسەرەکان و ژمارە یەک دەرەجەداریان وەکو

یه‌خسیری جه‌نگ له لای خۆ هه‌شته‌وه و که‌به‌ره‌و با‌کو‌ر پا‌شه‌کشه‌یان کرد له‌گه‌ل خ‌وای‌ندا بر‌دی‌ان.

هه‌یزه‌کانی سو‌قیه‌ت له سه‌ره‌تا‌دا گه‌وره‌ترین شاری کوردی نهران (سه‌نه)‌شیان گرت، که‌چی پا‌شان بۆ یه‌که‌یه‌کی می‌کانیکی له‌شکری هندی سه‌ر به‌ هه‌یزه‌کانی به‌ری‌تان‌یان به‌جێ هه‌یشت. ئاله‌م کاتانه‌دا پا‌شما‌وه‌کانی هه‌ندێ یه‌که‌ی نهرانی که‌وته‌نه‌ خۆ رێ‌ک‌خه‌ستنه‌وه، به‌ترس و دوو ده‌لی یه‌وه له‌ شاره‌کانی بانه و سه‌نه‌ی دا‌گیر‌کرا‌وا نه‌مه‌یان ده‌کرد، نه‌وه‌ بوو هه‌ندێ نه‌ف‌سه‌رو ده‌ره‌جه‌داری هه‌لات‌وو له‌ نه‌سه‌ره‌تی سو‌قیه‌ت په‌یه‌ه‌ندی‌یان پێ‌وه‌ کردن.

نه‌وه‌ی که‌ له‌ په‌تشی پێ‌شه‌وه‌ سوودی له‌م ئا‌ژا‌وه‌یه‌ وه‌رگرت سه‌ر‌کرده‌ی خه‌یله‌کی کورد همه‌ ره‌شید بوو که‌ به‌ خۆ چوار سه‌د چه‌ک‌داره‌وه‌ سنو‌ری عه‌یرا‌قی به‌ری و توانی د‌وای دوو رۆژ ته‌ق و ته‌ق و پێ‌ک‌دان (له‌گه‌ل پا‌شما‌وه‌ی سو‌یای نهرانی له‌ ئا‌وچه‌که‌دا، شاری بانه‌ بگه‌ی. نه‌وجا به‌ره‌و شاری (سه‌نه) که‌وته‌ پێ‌شه‌وه‌ی و زۆری نه‌ما بوو نه‌وێش بگه‌ی، له‌شکری هه‌ندی به‌ری‌تانی نه‌ی هه‌یشت. رێ‌ک له‌م کاتانه‌دا تاران پا‌ش نه‌وه‌ی را‌وێژ و ته‌گه‌یری له‌گه‌ل به‌ری‌تانی یه‌کا‌ندا کردو ره‌زامه‌ندی نه‌وانی وه‌رگرت، ل‌ی‌وا مح‌مود امین -ی کرد به‌ حاکمی سو‌یای سه‌نه.. به‌لام نه‌م (امین) له‌ باری په‌راتیکی یه‌وه‌ چ ده‌سه‌لاتیکی سو‌یایی نه‌بوو. هه‌موو هی‌وا‌یه‌کی ته‌وه‌ بوو که‌ (له‌شکری رۆژ‌وا‌ا)‌ی نهرانی که‌ به‌ درێ‌ژی سو‌وری رۆژ‌ا‌وا‌ده‌م‌زرا بوو، سه‌ن س‌ری‌یه‌ به‌شه‌ش تانه‌که‌وه‌ به‌ره‌و سه‌ق‌ز و بانه‌ ره‌وان کرد بوو، فریای بکه‌وێ و رزگاری بکات.

حه‌مه‌ ره‌شید له‌م سه‌روبه‌نده‌دا توانی گه‌لێ‌ک له‌ سه‌ره‌ک خه‌یله‌کان له‌ سایه‌ی خ‌وێ‌دا خر بکاته‌وه‌ و ژماره‌ی هه‌یزه‌که‌ی له‌ دوو هه‌زار جه‌نگا‌وه‌ر ته‌ پ‌ه‌ی. نه‌وجا هه‌یزی کورد و هه‌یزی پێ‌شه‌وه‌ی نهران ل‌ی‌یان بوو به‌شه‌ر و زه‌ره‌رو زیانیکی گه‌وره‌ له‌ هه‌یزی نهران که‌وت و ته‌نانه‌ت (5) تانک له‌و شه‌ش تانه‌کی که‌ بۆ ئا‌وچه‌که‌ نهر‌دا بوون تێ‌ک شک‌ت‌ن‌ان و کورده‌کان نه‌و پرده‌ دارینه‌شیان سو‌تاند که‌ له‌م ئا‌وچه‌ شا‌خ‌وای یه‌ سه‌خته‌دا تا‌قه‌ رێ‌که‌ی پا‌شه‌کشه‌ بوو. نه‌وجا جه‌نگا‌وه‌رانی کوردی ده‌یتر که‌وته‌ په‌لامار دا‌نیان.

به‌لام نا‌گ‌ۆ‌کی و دوو به‌ره‌کی نێ‌و‌خ‌ۆ‌ی کورده‌کان، که‌ نه‌مه‌ نه‌خ‌ۆ‌شی یه‌کی با‌وی نه‌ت‌و کورده‌نه‌. بوه‌ ه‌ۆ‌ی نه‌وه‌ی که‌ هه‌یج سه‌ر‌که‌وتنه‌ی گه‌وره‌ به‌ ده‌ست نه‌هه‌ت‌ن. نه‌وه‌ بوو نو‌که‌رانی نهران توانیان عه‌شیره‌تی (تیه‌که‌ز) به‌لای خ‌ودا را‌ک‌یش‌ن و به‌یان‌که‌ن به‌ جاش و به‌ کرێ‌گه‌رت و په‌لاماری هه‌یزه‌کانی (حه‌مه‌ ره‌شید)‌یان دا‌و تێ‌ک و پێ‌ک‌یان شک‌اند. هه‌ر له‌م سه‌رو به‌نده‌دا هه‌ندێ عه‌شایه‌ری شو‌ر‌ش‌گه‌ی‌ری دی شاری سه‌نه‌یان گه‌مارۆ دا‌و حه‌مه‌ ره‌شید خان به‌ له‌ز به‌خ‌ و پا‌شما‌وه‌ی هه‌یزه‌کانی یه‌وه‌ په‌یه‌ه‌ندی پێ‌وه‌ کردن. کاته‌ی مح‌مود امین به‌ خ‌ۆ‌ی گه‌یه‌یه‌ شار، و چون‌که‌ نا‌گ‌ای له‌ وه‌ز‌ع و حا‌لی ئا‌وچه‌که‌ نه‌بوو، دا‌وای گه‌فت‌گ‌ۆ‌ی له‌ کورده‌کان کرد. نه‌وه‌ بوو کورده‌کان، ده‌ست به‌ سه‌ریان کردو له‌ باره‌گا‌که‌ی

خزیدا هیشتیانموره و پاشان فرماندهی بهریتانی لهشکری هیندی بوی تیکهوت و ههنگینی ره‌هایان کرد.

به‌لام (محمود امین) یان تیکه‌یاند که بوونی نمو له خاکی رزگارکراوی کوردستاندا، هیچ ره‌وانی یه. کورد، به‌رده‌وام بوون له سهر نهم هه‌لویتسته رسمی یه‌یان و داوایان له هیزی داکیرکری بهریتانیش کرد که دان به سه‌ره‌خوی کوردستاندا بنی.. به‌لام حاکمی بهریتانی که لهم روه‌وه چ ده‌سه‌لاتیکی نه‌بوو، و له ناستی بارو دۆخه تازه و نالۆزه‌که‌دا نه‌بوو، ویستی بهر له‌وه‌ی چ هه‌لویتستیکی رسمی دهریپی، ده‌ستی ده‌ستی به کورده‌کان بکات و کاتیان له‌گه‌لدا به سهر به‌ری. پتیوستی به ده‌رۆ بو بهر له‌وه‌ی له رۆژی ۳۱/۱۰/۱۹۴۱دا حمه رشید ناگادار بکاته‌وه که لهم کاته‌ی نیستا دا نهم ده‌سه‌لاتی نی یه هه‌لویتستی رسمی له مهر سهر به‌خوی کورد وهر بگری.

دیار بوو که به‌رهرسه‌کانیشی له به‌غدا دا پتیوستیان به ماوه‌یه‌ک هه‌بوو تا نهم زروفه تازه‌یه هه‌له‌نگیتن و لێ ی بکو لنه‌وه بهر له‌وه‌ی دوا هه‌لویتستی خزیانی له مهر ده‌رین. به‌لام حاکمی بهریتانی وێرای لاوازی نهم هه‌لویتسته‌ش توانی کاریکی وها بکات که هیزه‌کانی کورد نه‌چنه ناو شاری سنه‌وه. نا به‌مجوره هیزی کورده‌کان جارتیکی دی ناچار بوون، پاش چه‌ند رۆژتیک که هیچ شتیک رووی نه‌دا، به‌ره‌و شاخه‌کانی (دیوانده‌ره) و (زاغه) پاشه‌کشه بکه‌ن. مێژو نویی سویایی حسن ارفع، که پاشان بوو به سویاسالاری سویای ئێران، به‌تمه‌سه‌وه باسی نهم روداوانه‌ی گرده‌وه‌و ده‌لتی: "چه‌نگاوه‌رانی عه‌شایه‌ر نمو سه‌برو حه‌وسه‌له‌و پێداویستی یه‌ لوجیستی یه‌یان نی یه که نهم هێرشه‌ چرو پرانه به نه‌نجام بگه‌یه‌نن".

له‌مانگی ت ۲ دا لیوا محمود امین، جارتیکی دی زاتی و به‌ره‌ر خوی نایه‌وه‌و هێرشیکی به‌رده‌ سهر هیزه‌کانی کورد له هه‌مان ناوچه‌وه که پاشه‌کشه‌یه‌یان لێوه کرد بوو. به‌لام به‌م کاره‌ی به‌ره‌و نمو چاره‌ نووسه‌ ملی ده‌نا که بوو به به‌ش و نسیبی زۆریه‌ی نمو هێرشه‌ سویاییانه‌ی پێش و پاش نمو مێژوه‌ کرانه‌ سهر کورد: نمو به‌ له شاری سه‌قز و ده‌ور به‌ریدا، هیزه‌که‌ی شرو وێرکرا، زۆر له پیاوه‌کانی ده‌ستگیر کران و نموانی تریان چنگ له سه‌رشان هه‌لاتن و لیوا (نهمین)ش له مه‌یدانی شه‌ره‌که‌دا کوژرا. جاشه‌کانی عه‌شیره‌تی (تیه‌له‌کو)ش پتر له سق سه‌د که‌سیان لێکوژرا. حمه رشید خان به‌ده‌ستی خوی (عه‌لی خان حه‌بیبی) سه‌روک جاشه‌کانی کوشت. له کاتیکدا ته‌ق و تۆق و پێکادانی په‌راگه‌نده به‌رده‌وام بوو، داخوازی کورده‌کان بۆ کوردستانی سهر به‌خۆ هێور به‌وه‌و له هه‌مان کاتدا به‌فر ده‌ستی به‌ بارین کردو زۆریه‌ی شه‌رگه‌ نا‌نا‌را‌مه‌کانی داپۆشی: شه‌رگه‌ی نیوان روس و فورس و به‌ریتانی یه‌کان له لایه‌که‌وه‌و له نیوان خودی کورده‌کاندا له لایه‌کی ترمه‌وه.

بەریه‌رچدانەوه‌ی هێرشێکی تەمبێکارانە‌ی گەوره‌

حکومه‌تی ئێران له‌ مانگی مایس ١٩٤٢دا که‌وته‌ خۆ سازدان بۆ هێرشێکی تەمبێکارانە‌ی گەوره‌ بۆ سه‌ر کورده‌کان، به‌ مه‌به‌ستی تاقیکردنه‌وه‌ی هێزی پاشماوه‌ی ده‌سه‌لاتی ئێرانی و سه‌روه‌ری نێشتمانی له‌ ناوچه‌که‌دا. سه‌ره‌نگ حه‌سن ارفع سه‌رکردایه‌تی ئهم هێرشه‌ دوو هه‌زار که‌سییه‌ی ده‌کرد، ئهم هێزه‌ چوارده‌ تانکی له‌گه‌ڵدا بوو، جگه‌ له‌ چه‌کدارانی تیره‌ی تیه‌له‌کۆ که‌ یه‌که‌پارچه‌ که‌رب و کین بوون. ئهم هێرشه‌ به‌ سه‌رکردایه‌تی حه‌سن ارفع که‌وته‌ پێشروه‌ی به‌ره‌و باره‌گاگانی (حه‌مه‌ رشید). ئهو ئه‌فسه‌ره‌ ئێرانی یه‌ به‌ته‌وسه‌وه‌ باسی تێک به‌ر بوونی هێزه‌ کوردی یه‌ دژمنه‌کان ده‌کات و ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ "یه‌که‌سه‌ر پیاوه‌کانی حه‌مه‌ رشید ده‌ستگیر کراون. ئه‌وجا پیاوانی تیه‌له‌کۆیی یه‌که‌سه‌ر که‌وته‌وه‌ سوتاندنی خانووه‌ به‌ره‌ی دژمنه‌کانیان و تالانه‌کردنی ناوما‌له‌کانیان، هه‌ر له‌ قۆزی و کتلی یه‌وه‌ تا ده‌گاته‌ بوخچه‌ی بوکینی و هه‌ر شتیکی دی که‌ ده‌ستیان پێ یه‌ گه‌ییوه‌". حه‌سن ارفع له‌ سه‌ره‌تاوه‌ هه‌ولی داوه‌ بکه‌وته‌ نێوانه‌وه‌ ئهو تالان و برۆیه‌ قه‌ده‌غه‌ بکات، به‌لام له‌ ئه‌نجام دا بۆی به‌ دیار که‌وته‌وه‌ که‌: "وه‌کو ده‌رده‌که‌وی ئهم کارانه‌ به‌ شێوه‌یه‌کی گشتی به‌شتیک به‌وون له‌ داب و نه‌ریتی شه‌ری خێلایه‌تی".

له‌و کاتانه‌دا که‌ ئێرانی یه‌کان وایانده‌زانی له‌م هێرشه‌ تەمبێکارانه‌یه‌یاندان زۆر سه‌رکه‌وتوو بوون، ره‌وتی روداوه‌کان پێچه‌وانه‌ به‌وه‌: ناچار بوون له‌ ژێر گوشاری به‌ریسانی و روسی یه‌کا‌ندا له‌ ناوچه‌ی نێوان سه‌قزو بانه‌دا پێشروه‌ی یه‌که‌یان راگیرن و له‌گه‌ڵ حه‌مه‌ رشید بکه‌ونه‌ گفتوگۆ بۆ دۆزینه‌وه‌ی چاره‌ سه‌ریک له‌گه‌ڵیدا، چونکه‌ هاو‌په‌مانه‌کان هه‌زیان نه‌ده‌کرد هیچ بونیکی سویایی ئێران له‌ هێتلی نێوان هه‌ردوو ناوچه‌ی داگیر کراوی به‌ریسانی و سوڤیه‌تی دا هه‌بن. ئه‌وه‌ به‌و فه‌رمانه‌ی به‌ریسانی میجور (فلیچر) به‌ خۆی له‌ کرماشانه‌وه‌ به‌ره‌و باکور رۆیی تا له‌ نزیکه‌وه‌ ئاگاداری چۆنیه‌تی به‌ریوه‌چونی ئهو گفتوگۆیه‌ به‌نی که‌ گه‌یی بووه‌ ئه‌نجامی‌کی نامه‌نیتی و رهنه‌گه‌ ئه‌مه‌ بۆ خۆی رهنه‌گدان‌وه‌ی تێکرای سیاسه‌تی کوردی به‌نی له‌ کاتی دووم هه‌نگی جیهاندا: ئه‌وه‌ به‌و تاران. (حه‌مه‌ رشید)ی دژمنی سه‌ر سه‌ختی دوێنی ی خۆی کرد به‌ حاکمی بانه‌و رێگه‌ی به‌ پیاوه‌کانی دا که‌ چه‌ک هه‌لگیرن و سنووریکیش بۆ جم و جۆل و بوونی هێزی پۆلیس و سوپایی ئێرانی له‌و ناوچه‌ کورديه‌دا دانرا.

ئێرانی یه‌کان، ئاقیبه‌ت به‌کۆمه‌ک و پشتیوانی به‌ریسانی له‌ کۆتایی ساڵی ١٩٤١ دا ئارامی و هێمنیان بۆ وولاتی کوردستان گێرایه‌وه‌. ئهم بادانه‌وه‌یه‌ی به‌ریتانی هه‌ ئه‌وه‌ بوو که‌ ده‌یانزانی بزایی رزگاریخوازی کوردی خه‌ت‌ره‌ و به‌ ئاسانی کۆنترۆل ناکرێ، به‌ تابه‌یه‌تی که‌ له‌ عێراقی دراستی ئێران دا به‌ ده‌ست هه‌مان کێشه‌وه‌ گێڕوده‌ بوون، له‌ ئه‌نجامی ئهم بادانه‌وه‌یه‌ی به‌ریتانی، ده‌سه‌لاتی ئێرانی تا ساڵی ١٩٤٥ و داوتریش له‌

وێن‌ده‌ر به‌رقه‌رار بوو.

رهوشی پارتیزگای (نازربایجان) که کهوتیوه باکووه و زۆریه خه لکه که ی تورک زمان و که مینه یه کی که موری کوردیشی تیدا بو، زۆر جیاواز بو له رهوشه ی باشوری کوردستان: سۆقیه ته کان هه ره له سه ره تای کۆنترۆل کردنی ناوچه که وه (۱۹۴۱) هه له تیتیککی زۆر چالاکیان له مه ره دۆزی کورد هه بوو. ویرای نه وه ی که هه زیان ده کرد کیانی نیرانی بمتن، به لام له لایه کی تریشه وه هه زیان ده کرد دۆزی کوردی هه ره به که رمی و به یی ی پتیوست بیهیلنه وه. بۆیه هه یج سه ره نه بوو که کورده کان به پیتشه روی سۆقیه ته که یف خوش ببن و به رتزو سوپاسگوزاری یه وه لئ ی به روان، چونکه بوونی سۆقیه تی له ناوچه که دا هۆیه کی سه ره کی جولاندنی دۆزی کورد بوو، و زهمینه ی بۆ نه و رایه پینه کوردیه هه خوش کرد که پاش نه و پیتشه ییه به ریا بوو. دیاره له به رانه ره نه و هه موو هیوا و خۆزیا نه دا که کورد له سه ره پیتشه روی سۆقیه تی رۆژنا بوو، چاوپۆشی له و رابردوه سه لیه ی سۆقیه تی دژ به ناینی ئیسلامی کرا، هه موو نه و به ره وه ری یه تفت و تالانه ی به گه له پیتشه روی هتیری روسیا بۆ کرماشان له کاتی یه که م جهنگی جیهانی دا که وت؛ له گوشت و به رو سه رکوتکاری پشتگۆی خران و، نه وه بوو دۆستایه تی و هاو په یانی یه کی کوردی سۆقیه تی ده ستپیت کرد که ده یانسال درتیه ی کتشا.

جهنگه رالتیکی سۆقیه تی مهشق به کوردان ده کات

له رۆژتیک سارد و تۆفی رۆژانی ت ۲/ ۱۹۴۱ دا، شاندیك له فارگۆنیککی تاییه تی غره یه کی نه و قیتاره دا گیرسایه وه که ههفته ی سێ جارن له نیوان شاری ته ورزی مه نشور به مافوری چاک و شاری باکوێ ده ولمه مند به نه وت دا ها تو چۆی ده کرد. شانده که، هه مه رنه گ بوو، خه لکی جیاوازی له خۆگرته بوو. مرۆف ده یترانی نه و پیاوه بناسیت که به ناوی شانده که وه قسه ی ده کرد. پیاویک بوو له سه روی په نجا ساله وه، به لام له نه مه نی خۆی که نه جتر ده ینواند، پیاویکی تۆکه مه بوو. قاتیککی مه ده نی له به ردا بوو. مه حال بوو که سه پدی به وه به رێ که نه م پیاوه جهنگه رالتیکی سوای سوره، ناوی (سالم ناتاکیخوف) بوو له باکوړی نازربایجاندا له دایک بوو بوو. سه فه ری نه م پیاوه سه فرتیککی سیاسي بوو نه ک سوپایی، نه م نه فسه ره زیره ک و زمانلوسه زۆر پابه ندی چی به جی کردنی، نه رکه کانی خۆی بوو.

چه ند رۆژتیک گه را، چه ندین دیداری له گه له چه ندین سه ره ک ختلی کوردی ناکوک و ناته بادا که نامه ده بوون چ سازشیک له گه له یه کدی بکه ن. سازدا. له و دیدارانه دا هه وتی ده دا زهمینه یه ک بۆ کاری هاو به ش وه م ناههنگی کوردی - سۆقیه تی له و ناوچه نه دا خوش بکات که سۆقیه ته له باکوړی نیراندا داگیران کرد بوو. له م نه رکه دا دوو که س یارمه تییان ده دا، یه کتیکیان سه ره نه نگ (نه سلانوف) که نه فسه رتیککی سۆقیه تی کورد نه ژاد بوو، نه ویتریان هاوړی (مصطفایوف) بوو که له شوینی خۆیدا

قازی محمد، به‌مذاللی چوو بووه حوجره (به‌رانبر به قوتابخانه‌ی سهرتاییه) که مه‌لا به‌ریه‌وی ده‌یمن. به‌لام خوئندن و فیر بوونی راسته‌قینه‌ی له لای بابی و له‌نهر نه‌وکتی‌بخانه گه‌وره‌یدا ته‌واو کرد بوو که پر بوو له کتییی همه‌ جۆزو به زمانو همه‌جۆر. یه‌کم چار پۆستی دایه‌ری، نه‌وقافی مه‌بادی گرته‌نستو. کاتک که بوو به قازی ئیستر ده‌سلات و بیو بانگیتیکی وه‌ای په‌یدا کرد که قسه‌ی له هه‌موو مه‌سه‌له‌ی ئازنی په‌کاندا ده‌یخواردو رت بوونه‌وی نه‌بوو. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وی که له هه‌ر بۆنه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و ناینی و سیاسیدا نامه‌ده‌یویه، نه‌و بۆنه‌یه‌ی شکۆ و هه‌یه‌یه‌تی تایبه‌تی وه‌رده‌گرت. رواله‌تی چالاکی و به‌هه‌یه‌ت بوو، له قسه‌ی کردندا زۆر بلیه‌مت بوو، به سئ- چوار زمانان ده‌شاخفی، به جۆزیکه‌ی هه‌ینه‌ی ده‌لگیر ده‌شاخفی که سهرنجی به‌رانبره‌که‌ی راده‌کیشا. که قسه‌ی ده‌کرد توژیک ده‌وستا و نه‌وجا له سهری ده‌رقی، هه‌ر هه‌موو نه‌م شته رواله‌تیانه‌ی که‌سایه‌تی یه‌کی به‌هه‌یزو کارمگه‌رییان ده‌نواند. له هه‌موو نه‌مانه‌وه‌ی مرۆڤ ده‌توانی بگاته نه‌و نه‌نجامگیریه‌ی که قازی محمد نه‌و خه‌سه‌لته‌ی ته‌یدا بوو که مرۆڤ ده‌توانی متمان‌ه‌ی پێ بکات و به‌یه‌کتیک له‌وانه‌ی بزانی که ده‌توانیته‌ی جوله‌یه‌کی گشتی به‌بزوونه‌وی رزگاربخوازی کوردی بدات.

بهلام بھونی قازی محمد له نپړنهم ههمو سرهك خپله كوردهدا له راستيدا كاريكي نا ناسايي و نغشاز بو، و له گډل كمش و ههوا گشتيه كهي نپړ فارگونه كهدا نده گونجا: جياوازيه كي زور هه بو له نيوان ديمه و رواله تي سر خپله كان و: كه هر چنده له سيماياندا نيشانه ي. دهسلات دهبنرا، بهلام ريك له سيماي جوتياراني دپهاتي دهجو، له گډل رواله تي قازي محمدا كه نيشانه ي پتيكه يشتني زانستي و مدهدي بهرزي پتوه ديار بو. له لايه كي ترهه روانگه ناييني په گشتي يه كهي بو دنيا يه كجار دوور بو له رواني و، ريبازي خانه خويه كوزنيس ته كاني. بهلام سوفيه ته كان زور زبركانه تواني بويان هر ههمو نم دژانه له يهك شوين دا كو بكه نوه و متمانهي سهراني كورد به دهست بيتن و وه ايان ليتبكن نوميد بهو يارمه تي يه پيدا بكن كه به تما بون سوفيه ت پتشكشيان بكات؛ هر چنده چ ناهازه يهك بو جزو چونه تي نم يارمه تي يه له كوزي نه بو.

سهرانی کوورد، له پاکژدا سهریان کرد بهرنامهیهکی تیترو تسهل و ووردیان بۆ نامهده کراوه: کۆمهڵتیک سهردانیان بۆ کارخانه و مهزرا و کێلکهی جیاواز و ناههنگی خێر هیتان و سهردانی شانۆ و سینهمایان بۆ ساز درا بوو که چهندین رۆژی خایاند، مه بهست لهم شتانه نهوه بوو که نهو میوانانهی له دێهاتهکانی نێرانهوه هاتبوون بۆ تاقهت نهبن. بهشدارانێ سهرده که ههستیان بهوه کرد که سۆفیه تهکان مامه لهیهکی تاییهتی وهر له رێژ و حورمهت لهگهڵ قازی محمد دهکن. نهم بایه خدانه تاییهتی یه به قازی محمد، عهلی کوریشی گرتوه که لهو سهردهدا لهگهڵ بابی هاتیوو، و تهههینی

هەر ههشت سالتیک ده‌بوو. ته‌نانه‌ت نهم میروانه چکۆله‌یه ده‌مانچه‌یه‌کشى له‌خانه خوښه‌کاتى یه‌موه‌پیتدراى نوسه‌رو دیپلوماتى نه‌مریکى ولیم نیگلستون نهم روداوه‌ی وا لیکداوه‌ته‌وه که ره‌نگه "نامازه‌یه‌ک بوو بێ بۆ نه‌وه‌ی که له‌ناینه‌ده‌چ روو ده‌دات".

(عه‌لى قازى) له‌سالى ۱۹۷۹دا به‌ده‌م وه‌بیر هه‌تانه‌یه‌ی بیره‌وه‌ریانى وان رۆژان، پاش نه‌وه‌ی نه‌وێش بوو به‌قازى و له‌دواى روخانى شا ده‌ورتيكى ناوچه‌یى له‌شوێشى نوێ ی کوردیدا بیهی، گوتی: "هه‌رشتيك له‌پاکۆدا رووی ده‌دا، به‌لای منه‌وه‌مايه‌ی سه‌ر-ه‌چ بوو. له‌ژياندا و بۆ یه‌که‌مجار موغازه‌یه‌کی پر له‌کالام بیهی، به‌لارۆیه‌کی کاره‌باييم بیهی، به‌درێژایی یه‌ک رۆژی ته‌واو و من بێ ی سه‌رکه‌وتوم و دا به‌زیوم هه‌ر چه‌نده‌ من تاقه‌ منداڵ به‌ووم له‌گه‌ڵ شانه‌که‌دا، که‌چی سوڤیه‌ته‌کان به‌ردیانین بۆ سترک، زۆر به‌ نه‌جیبه‌ی مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کرین، من بۆ خۆم چه‌ندین دیاریم لێ وه‌رگرتن، یه‌کتيك له‌وانه‌ نوسه‌خه‌یه‌کی قورئانی په‌یروزو قاتتيك و ده‌مانچه‌یه‌کی بچکۆله‌ی یانزه‌ خۆر بوو. هه‌روه‌ها سه‌ره‌ک وه‌زیرانی کۆماری نازربایجانی سوسیالستی ی سوڤیه‌تی زۆر له‌گه‌لماندا به‌لوتف بوو".

چونکه‌ بابم نه‌وکاتانه‌ بێ ی ده‌گوتم (کۆری ره‌ش) جعفر باقروف په‌تشیاری کرد که له‌وه‌ به‌دوا به‌ (کۆری سوور) گازم بکات؛ له‌به‌ر نه‌وه‌ی گوایه‌ ره‌نگی ره‌ش، ره‌نگی فاشیزمه‌. بابم به‌ شوخی یه‌وه‌ وه‌لامی دایه‌وه‌: "هه‌ر چه‌ند من بێ ی ده‌لێم کۆری ره‌ش، به‌لام من پشیم وایه‌ له‌ هه‌موو سوپای سوور نازاته‌". هه‌ر یه‌کتيك له‌ سه‌ره‌ک خه‌تله‌ کورده‌کانیش سه‌رو زینی چه‌رمی ده‌ستکردو شه‌ش مه‌تر قوماشی ژنانه‌یان بۆ ژنه‌کانیان به‌ دیاری دراڤی. زۆریشیان تا په‌رو تفه‌نگی راوی به‌ره‌مه‌ی کارخانه‌ چه‌ک سازیه‌کانی سوڤیه‌تیان کړی.

لوتکه‌ی نهم سه‌فه‌ره‌، نه‌توا به‌ته‌نانه‌نگی خه‌ر هه‌تانه‌ بوو که باقروف بۆ ریتزلیتانی شانه‌که‌ سازی دا. هه‌ر هه‌موو له‌و گوتانه‌دا که له‌ تاهه‌نگه‌دا خوڤترانه‌وه‌ یان له‌ سه‌ر خوانی ناخواردن گۆردانه‌وه‌ به‌ وریایی و جوژه‌ گومانتيکه‌وه‌ نامازه‌یان بۆ دۆستایه‌تی سوڤیه‌ت له‌گه‌ڵ گه‌لان و نه‌ته‌وه‌ چه‌وساوه‌کاندا، به‌ تابه‌تی له‌گه‌ڵ کوردا کرد. باقروف ستایشی خۆشدراسی یه‌تی نه‌توان کورد و نازه‌ری کرد. به‌لام نامازه‌ی بۆ نه‌و هه‌ترشی تالانیانه‌ش کرد که خه‌تله‌ کورده‌کان بۆ سه‌ر ده‌رو دراوسیانی خۆیانی ده‌که‌ن و داوا ی له‌ کورد کرد که له‌ نه‌یستا به‌دواوه‌ هه‌ول به‌دن "به‌ ناشتی و بریانه‌" له‌گه‌ڵ نازربایجانییه‌کاندا بژین. به‌تگومان هه‌ولدان بۆ به‌سته‌نه‌وه‌ی سه‌رانی کورد به‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی سوڤیه‌ته‌وه‌، ته‌نیا به‌ مه‌به‌ستی راگه‌یاندنی هاوسۆزی و ده‌ره‌پرسی شادی و ره‌زامه‌ندی نه‌بوو، به‌لکو زۆر نامانجی نه‌تینی و جدی تری له‌ پشته‌وه‌ هه‌به‌وه‌. هه‌له‌یه‌ ته‌ سوڤیه‌ته‌کان به‌ ته‌مای ته‌نازولات و سازشی سیاسی و خزه‌تگوزاری دوو لایه‌نه‌ بوون و نهم سه‌فه‌ره‌ سه‌ره‌تا به‌و بۆ نه‌وه‌. به‌لام یه‌کتيکی راو بۆ چوون له‌ نیو

به شدارانی نهم سه فهردها نه بوو سه بارت به وې که ناخو نهم ههنگاوې سؤفیهت دوکاته کوئ.

لهو کاتانه دا که قازی محمد نهم ههنگاوې به ناماژدهک ده زانی بو ناماده یی سؤفیهت تا رادهې نه وې نه متراف به ده ولته ی کوردی بکات، هه لسه نگانده نه وې سه رکه ختا مکان لیکدانه وې به چوک بوو، به نه ندازه ی هیقې و خوژیاکانی خو بان بوو، نه ونده یان له به لاره بهس بوو که سؤفیهت نارزای نه بوو که له پېش و له کاتی دووم جه نگی جیهانی دا له ناوچه کانی دمه لاتی سؤفیهتی و به رستانی دا نه و هه موو چه که یان له سوای نیرانی گرتیوو، به لای نه وانه نه مه خو ی له خویدا نیعترافنی بوو به وان وه کو هیزتکی چه کدار.. ویرای جیاوازی بیرو بو چونیان دهریاری ههنگاوکانی سؤفیهت، هه موویان له یک خالدا یک بوون که سؤفیهت پشتیوانی له کورد دکات و له روی پراتیکې یعوه تایان ده گرت.

کۆماریکې کوردی به موباره کبابی سؤفیهت

سؤفیه ته کانیش له لای خو یانه وه حوکمی خو یان له سه ر نهم سه فهره دابوو، به لام حوکمه که یان زور به پارێز بوو: هه لویتستی سؤفیهت له مه ر نیمراتوړیه تی نیرانی و له چوار چتو ی سیاستی گشتی دا له روژه هلاتی نافین هیشتا به ته واته روون نه بوو بووه وه. هه رو هه هیشتا وه لامیتکی روون و ناشکراو بنجیر له مه ر چاره نویی که مینه ی نازریایجانی نهم دبوو و نه و دیوی سنوری نیران نه بوو. ناخو هه ردوو دیوه که یک بخړی وه کو. جعفر باقروف ده یه وئ؟ یان پتویسته ده ولته تی نیرانی وه کو خو ی به یتلر تيموه و به ونده واز به یتری که نیران ناچار بکړی سیاستی که سه ر به سؤفیهت په یرو بکات؟

(حسن ارفع) ی میژوونوس دهریاری نهم بابه ته ده لئ: "ناشکرا به که هه لویتستی سؤفیه تی له مه ر مه سه له ی کورد، تا نه وساته دوا قالبی خو ی وه نه گرتیوو، نه ویش له بهر نه وې چه ند چه مک و بو چونیتکی ناکوک هه بو که له یک کاتدا کاریان ده کرده سه ریابه ته که. له کاتیکدا که خه تی گشتی بیرو باوه وای له سؤفیهت ده خواست هه لویتستیکی نیجلی له مه ر دامه زانندی ده ولته تیکې کوردی هه یی که کوردی نیران و عیراق و تورکیا بگریته خو و له سه ریانه کار بو دامه زانندی بکمن، چونکه نه و دمه وه کو پیزانین به چاکدی سؤفیهت، ده بیت به ده ولته تیکې دۆست و لایه نگری سؤفیهت، نه مهش خو ی له خویدا ده کاته لاواز کردنی رژیمی حوکم له عیراق و تورکیا و نیران، که له روانگه ی سؤفیه ته وه ده ولته تانی سه ر به روژاوا بوون. هه ر هه موو نه مهش ده کاته کاریک که دهرگاگان له به رددم سؤفیهت دا بکه ونه سه رگازی پشت بو نه وې له ناینده دا خو به روژه هلاتی نافین دا بکات.

له لایه کی ترهوه، دامه زانندی دهوله تیککی ناوها، له سهر زه مینیککی بهریندا که راسته و خو له ژیر دهسه لاتنی په کیتی ی سۆقیهت دا نعبن، ده بیته هۆی بهریا بوونی بزاقیککی رزگاری و سهر به خو خوازی نموتۆ که له گینه له گهل سیاسهتی گشتی سۆقیهتی دا نه گونجیت. له دوا جاردا ترسی نهوش هه بوو که نهم دهوله ته کوردی په تازه یه بکه ویتته ژیر دهسه لاتنی رۆژاوا، به تایبهتی که دهسه لاتنی راستی له کوردستاندا به دهستی گهوره فیودال و سهرهک خیل و رتیه رانی نایینی یهوه بهو. واتا نه گه ری نهوه ده بیته که خه لکانی موحافه زه کارو ته نانهت کۆنه په رستیش دهستی به سهردا بگرن و له مهراهه گانی سۆقیهت نه گهن و درزی دۆزی کۆمونیزم بههستنه وه".

له نهنجامی زالبونی نهم لیکدانهوه کلاسیکی یه دواپی دا، که تا نیستاش زاله به سهر زوانینی سۆقیهتی دا بۆ دۆزی کورد، ههلویتستی سۆقیهتی له هاوهی پاش گفتوگۆ کهدا به هیمنی و حهزه ری مایه وه. بهلام هاوهی یهوه قهتی سهرانی کورد و په کیتی ی سۆقیهت دوویات کرایه وه و کاری تهواو بۆ نهوه کرا. گه چاوه روانی دوا ههلویتستی سۆقیهتی بکه، نهویش له رتیه ی بهلین و نیمچه بهلین دان و موحامه لاتنی شهخی یهوه. بهلام بزاقی رزگار یخوازی کوردی بۆ خو ی ههنگاویککی ئیجایی ناو، نهوهی نهم ههنگاوهی به قووت دهکرد بلاو بوونه وهی نهو بۆ چونه گشتی یه بهو که په کیتی سۆقیهت ناماده یه بهرگری و پشتیوانی له کورد بهکات.

فەسلەى جەوتەم

سۆيىندە پىرۆزەكەى سەرلوتكەى (دەلان پەر)

كۆمەلەى زىيەنەوى كوردستان و فەسلەىكى نوئى لە فەسلەكەى سىياسەتى
سۆيىندەى لە رۆژەلەتەى ناھىيەى دا،

چ شتىگ نەبىو كە شارۆچكەى مەھاباد لە شارە كوردىيەكانى دى جىيا بىكاتهو،
هەرودەها شتىكى ئەوتۆى تىدا نەبىو كە ئىحاو ھىماى ئەو بى كە رۆژى لە رۆژان ناوى
دەچىتە مێژووە. مەھاباد بىر لەوێ لە ماوەى دوو مە جەنگى جىھانىدا، بە ھوكمى
شوتنەكەى كە كەوتىو نەبىو ناوچە داگیر كراوكانى سۆيىندەى و بەرئىشانىيانى يەو، بىي بەو
شوتنەى ھەموو ھەول و خەباتىكى سەرىخۆ خاوى كورد لەوتىندەى خە بىيتمەو، تا ئەو
دەمە تەنبا لای گەرىدەو بازركان و موژدە بەرئىنى ناينى ناسرا بىو، لە لای مێژو
نوسەكان تەواو گومناو بىو، خۆ لەروى سىياسىيەو ھەر بىوئى نەبىو. شار، بە خانووە
گەلەكانى يەو كەوتۆتە رەخى باشورى روبرارى (سوى بولاغ) ئەمە ووشەكەى توركى
يەو بەماناى (بەھارى سارد) دىت. رەنگە ھەر ئەم ووشەيە سەر چاوەى ئەو ناو بى كە
كورد و تورك لە شارەكەيان نابىو (سابلاغ) ئەمە ناوى شارەكە بىو تا لە سەردەمى
رەزا پەھلەويدا و لە چوارچىوێى پەيرەو كوردنى سىياسەتى فارسەندى ناوى شارەكاندا
گۆرئىيان بۆ (مەھاباد) ئەو گەرىدە كەمانەى كە ناوى ئەم شارەيان ھىناو، زىاتر
دەبەندى ئەو گۆرە كۆنانە بىو كە دەگەرتنەو بۆ سەردەمى مەيدى يەكان و كەوتنەتە
ناوچە شاخاويەكانى پازنە كىلو مەترى مەھابادەو. (بىلى فرىزى) گەرىدەى نىنگلىزى
لە سالى ۱۸۳۴دا چ شتىكى لە مەھاباد نەنوسىو تەنبا ئەو نەبى كە (شارتىكى
جوانە، دەكەوتىتە قەراخ روبرارىكى ساف و زولاتەو)، بەلام (ئىزابىلا بىرەبىشوپ) لە
ئاخر و ئۆخەرى سەدەى رابردودا، دەريارەى مەھاباد نوسىوئەتى كە شار: "بەمەزەندە پىنج
ھەزار كەسى تىدا نىشتە جىن، ئەمە جگە لەو ھەزار سەريازەى كە بۆ ناوېزى ئەو كورد
و نازەرياجانىيانە دائراون، كە لە شەرى بەردەوام دابوون".

گەرىدەى نىو براو بارى سەرنجىتىكى ناشرىنى دەريارەى شار لەلا دروست بىو: ئەم
گەرىدەيە بەرئى يەكى ھەلەدا بۆ ناو شار ھاتبىو، كاتىكى بە خۆ زانى بىو كەوتۆتە نىو
قەبرىستانىكى بى سەرىنەو، قەبر لە پال قەبر، لەم رەووە نوسىوئەتى كە جەنازەكان كە
لە قولايىيەكى كەمدا نىترراون و خۆلىتىكى كەمىيان بە سەردا كراو، بۆنىتىكى زۆر
ناخۆشيان لىھەلدەستا ھواكەى دەلەوتاند.

لەگەل نەمەشدا، مەھاباد لەكاتى جەنگى دوو مە جىھانداو لەو سەرو بەندەدا كە
سۆيىندەى و بەرئىانيا بەناو نىران كەوتن و داگیريان كرد، نا لەو سەرو بەندە دا مەھاباد

گوتراو بوو به مه لبه نديکي گرينگي ناوچه دمه شتا ييه که ي داوینسی ناوچه شاخاوی به کوردی یه کان. ژماره ی دانشموانی که ییه شانزه هزاره گس، بوو به مه لبه ندي ناینی زور به ی ختله کورده کان، گمش و هوای گشتی مه اباد زور لمو که ش و هوایه ده چیت که خوینهرانی کارل مای حمزده گمن بز شاره کورده کانی تمسه و به گمن: نه و ی مرؤف له باشوروه، واته له مه پیدانی چوار چراوه بز بازاری ناوچه رگه ی شارو تا ده گاته نه و دو جاده یی که مه اباد ده گه یمن به رزه ایپه و میاندوا و ده ییپنی، بریتی بوو له تیکه له یه کی رهنګاو رهنګی تیکه چرژاوی، نیوهرکی تابلویه کی هونه ری رهنګاو رهنګ، جوتیاران له چیاګانه وه به روه شار داده گهران، په زو رانه کانیان وه پیتش ددها، که چی هیندیکي دی له شار وده رده که وتن و به که روباری نازوقه وه به په له بز گونده کانیان ده گه رانه وه. کوچه و کولانانی شار پر بوون له کومه له مندالی جل و به رگ شړوله و خهریکی غار غارتین بوون.

نوسه رو دیپلوماتی نه مریکی ولیم نیگلتن، که کتیبیکي دهر باره ی مه اباد نویسه و، ده لی مرؤف له نیوهرگه زه کانی نم وینه و دیه نه وه "ده موچاوی جوانی ژنه کوردی بن په چه و عه پای ده یینی که سره گرمی کاری خو بوون، یان پیداوینستی یه کانی مالیان دابن ده کرد. چ نافرته تیکم نه ده یینی به شداری نه و قسه و باس و موناقه شانه بکات که له سوچی شه قامه کاندایان ددها. نم موناقه شانه تابیت بوون به پیاوان".

پیاوان چاکه تو پانتولی نه وروپایان له بهر ده کرد؛ چونکه جل و به رگی نه ته و یی کوردی به فرماني رها شای په هله و ی قه ده غه بوو، به لام زور به یان دهر سوکتیکیان له سر کلواپکی لبا ده وه، به شتیه یه کی هونه ری، ده بستم و له سهریان ده کرد.

چه کدارانی تیره کان، به نیتو شه قامه کانی شاردا و به جلی کوردی ده لب و دهر سوک و میزه ری توند به ستر او وه، به سر به رزی روت ده بوون و هه قیان به ووه نه بوو که له شاردا چ رووده ات. پاش نه و ی ده چوونه نک به ریه ر، که نه گهر دنیا خوش بوايه له هوای نازادا کاری خوئی نه بجام ددها، و له کرتنی پیداوینستی یه کانیان ده بوونه وه، له چایخانه یه ک دا لایان ددها تا پیاله چایه ک بخونه وه یان چند شیشیک گوشتی بژاو بخون، که نه و ساکمش به هه مان شتیه ی نیستای دهر و شرا، بریتی بوو له بابوله یه کی نان که جگه له و ی گوشته که یان تیده کرد، برنج و سه و زه ی تازه و سه لکتیک پیازیانش تیده کرد.

به نزیکه هه هه موو لایه نه کانی ژیانی بازرگانی به دست کورده کانه وه بوو، ته نیا چند بازرگانیکي نه رمنی و شش بازرگانی جوله که هه بوون که خهریکی نالتونچیتی و مه ی فروشی بوون؛ که له نیتو موسولمانه کاندایان حرام بوو. تاقه یه ک (روسی) اش هه بوو که خهریکی سات و سه و دای نه سپ کرین و فروشتن بوو، نم په او له هه مان کات دا قوتنه راتچی نازوقه ی هیزی داگیرکری سو فیه تیش بوو که له ده ری ی شاردا

سەرباز خانەیدەکیان ھەبوو، بە نۆتومبیل سەعاتە رێ یک دەبوو. لە نێو شاری مەھاباد هیچ شۆتەنەواریکی دەسلاتی نێران نەدەبینرا. مێژوونۆسە نێرانی یەکان بارودۆخی نوێتەدەریان، لەو رۆژانە دا کە شاندى کورد لە سەردانی پاکۆ بوون، بەمەجورە وەسف کردووە: "دەسلاتی شار بەرە بەرە کەوتە دەست کۆمەڵێک لە ھاو وولاتیانی کورد".

خوانی چا خوارنەموه و سەرھەڵەنی بیروکەى کوردستانی گەمەورە

ھەستى نەتەمەوبى کوردی نێران، دواى سالتیک لە گفتوگۆی کورد و سۆڤیەت لە پاکۆ، شەقلێکی تەواو سیاسى وەرگرت. ئەم گارە لە سەرەتادا وەھا دەھاتە بەر چاوە کە ھەولێکی رۆمانسیانە یەو چ بایەختیکی سیاسى نابێت: رۆژی ۱۶/۹/۱۹۶۲، پانزە پیاو لە سەر خوانیکی چاخوارنەموه و شیرینی خواردن دا، لە سێبەری دارو درەختی باختیکی رەخی روباری (سابلاغ) ی باکوری شاردا خر بوونەو.

بچوکترین کەسی ناو ئەم مەجلیسە گەنجیک بوو کە ھیشتا نۆزدە سالی تەواو نەکرد بوو، و تازە خۆتەندى نامادەبى لە رەزایبە تەواو کرد بوو، گەمەورەترین کەسى نێو مەجلیسە کەش تەمەنى پەنجە سالتیک دەبوو، و پەریوەبەری دایەری توتنى حکومەتى بوو لە شاردا. چ شتیکی دیمەن و روالەتى ئەم پازدە کەسەى لە خەڵکانى دى جیا نەدەکردووە. بەلام بۆ مەبەستیک کۆ بوو بوونەو کە نامادە نەبوون دەستبەردارى بێن: نوێش پەلە کردن بوو لە دامەزاندنى حیزبى کوردی نوێ کە بێتانیست سەرمەکردایەتى و رێبەرایەتى ئەو باس و موانەقەشە بکات کە سالتیک بوو دەربارى سەر بەخۆى کوردستان دەکران. ھەروەھا دەبایە ئەم حیزبە بکەوێ بە دەزگایەک کە لە پێناوی وەدى ھێنانى بوستەکانى گەل و کەلکەلەى سەر بەخۆیان بھەتێ.

(میرحاج) ش کە کوردی عێراقى بوو نامادەى ئەم کۆنەموه یە بوو. ئەم پیاو لە سەھای عێراقى دا نەقیب بوو. نامادەبووان لە سەر ئەو رێک کەوتبوون کە وەکو راونگاریک دەعوەتى بکەن. ئەمیش سلاو و ریزی (کۆمەلەى ھېوا) ی پتە گەیانەن، ئەم کۆمەلە یە، کۆمەلە یەکی نەتەنى کوردی بوو، و لە عێراقاوە لە سەردەمى انتدابى بەریتانیاندا دامەزراو. چالاکی ئەم کۆمەلە یە لە نێو رۆشنبیرانى شارو نووسەرەن و رۆژنامەوانان و ئەفسەرە رانى سەھادا بوو. میرحاج بە خۆی تەجەربە و ئەزموونى دەیان سال چەوساندنەوێ کوردی عێراقى لە لایەن ئینگلیز و عێراقى یەکانەو ھەبوو، ئەمە جگە لە تەجەربەى ئەمەلەى کە نامادە بوو لە شێوێ نامۆگاری و زانیاریدا، بە خۆشەحالى یەو پێشکەش بە برا کوردە نێرانی یەکانى بکات.

میرحاج، نامۆگاری کردن کە دەبێ زۆر وریا بێ وەو پەری نەتەنى یەو حیزبە کە یان رێک بھەن. ھەر چەندە دەکەرت دامەزاندنى حیزبە کە رابگە یەندە، بەلام دەبێ بزوتنەو کە لە چوار چێوێ زنجیرە یەک شەمى پێشکەو بە سترادا رێک بھەن.

به مهرچیک نندامانی هه شانه یهک جگه له نندامانی شانه کی خویان نندامانی چ شانه یه کی دی نناسن، و نابین هیچ په یوهندییهک له نیوان شانه یهک و شانه یه کی تردا ههین، پیده چن لهو نیوه ژو دانسته ده چ که سیک به وهی نه زانی بهن که نه وهی به یاریان له سه ر دا شتوای شیوعیانه ی ریکخستنی حیزه. ههروه ها هیچ که سیک له ناماده بووان موناقه شه ی پیتشنیاره که ی (میرحاج) ی نه کرد که حیزه که یان نیو به نه (کومه له)؛ نه وه بوو ریک که و تن له سه ر نه وهی ناوی به نه (کومه له ی زیانه وهی کورد) او بهو جوژه کوپونه وه که تمواو بوو، و بلاوه یان لیکرد.

وهکو له ژۆر بوته ی میژووی تریش دا باوه، نه م روداوه که له سه ره تا دا که م بایه خ دهاته بهرچاو، بوو به ههوتن و سه ره تای کومه لیک روداوی میژووی هه ره گرینگ. کومه له ی نیو بهراو پاش شهش مانگ له دامه زرانندی، توانی نزیکه ی سه د هاوولاتی شاری مهاباد له ریزه کانی خویدا ریک بخات. وهرگرتی نندام له کومه له دا به شتوای فهدی دهوو. هه ره که سیک به یوستایه بیته نندامی کومه له، دهجوو به ناماده بوون و شایه تی سی کهس سوتندی به قورعان دهواردو دهوو به نندام. له نیسانی ۱۹۴۳ دا و به شتوای نهتینی، کومه یه کی ناوهندی له نندامانی ریکخستق هاته هه لپژاردن. نه م بزوتنه وه یه ژۆر زوو په لوی بۆ نیو خپله کورده کانی دهو روبه ری مهابادش هاویشته. له سه ره تا دا و له بهر هه ندی هوی ناشکرا، ته رکیز له سه ر ناوچه کانی باکووری سه قز کرا، واته روو کرایه نه م ناوچه یه کی که نه ده ساتی به رسانی تیدا بوو نه هیزی ئیرانی تیدا بوو تا به نه کوئسپ و ته گه ره له ریکه ی په ره سه ندن و گه شه کردنی کومه له دا.

سه رانی عه شایه رش په یوهندیان به کومه له وه کرد له واته سه رۆکی عه شیره تی هه رکی به هیزو امین خان شه ریفی ی سه رۆکی هوزی شکاکی به نیو بانگ. له لایه کی دییموه سه رانی کوردی عیراق و تورکیاش دلیان به کومه له خوش کردو چه ند سه ردانییک له نیوانیاندا روویدا بۆ نه وهی موناقه شه ی نه وه بکری که چ ریکه یهک بۆ کومه ک و یارمه تی یه کدی بگرته بهرو موناقه شه ی نه خشه کانی کار کردنی ناینده بکمن. نا به مجۆره نه م روداوه ناوچه یه که له سه ره تا دا بهن بایه خ و گچکه دهاته بهر چاو، بوو به ههوتنی سه ر هه لدانی بهیژه کی دامه زرانندی دهوله تیکی یه کگرتوی نهوتو که هه موو کوردی ئیران و عیراق و تورکیا بگریته خو، واتا بوو به ههوتنی سه ر هه لدانی بهیژه کی کوردستانی گه ووه. له نابین سالی ۱۹۴۴ دا نه م روداوه به نیو بانگه رویدا که ده کرت له گه ل (سوتندی روتیلی) ی به نیو بانگ دا به راورد بکری؛ نه م شوتنه ی که سوپسری یه کۆنه کان (سوتندی روتیلی) ی به نیو بانگیان تیدا خوارد، وهکو ریویه ته که ده یگریته وه، گه وتبوه رهخی ده ریاجه ی (اوریز)، نه م شوتنه به دیواری تاویری بهردان و گژو گیا ته نه را بوو، له رۆژی چوارشه مه ی بهر له رۆژی جهمۆنی

(القدیس مارتین) له سالی ۱۲۹۱، ناماده یوان لهویدا سوتندیان خوارد که (فوکت) مکان ودهرین و سن ناوچهکی خویان (شفیتز)، (نوری) و (نوترفالدين) په کبخه نهوه و له دهسلاتی پنه ماله ی (هابسبورگ) رزگاری بکه.

بهلام به شدارانی سوتنده کوردیبه میژووویه که، دهوایه سه فرتکی زور قورستر له هینه کی باپیرانی سویسری په کان بکه، تا بکه نه نهو شوتنه کی که لیبرابون سوتندی تیدا بخون. کورده کان خالی په کانگیری سنوری عیراق، تورکیا، ئیرانیان بز نم مه بهسته هه لژارد که وهکو سیکوچکی سنور ده که وخته سه چپای (دهلان په) هوه که (۳۶۰۰) مه تر له رووی ده ریاهه به رزه. پیاوه کان چهن دین سعات به چپایه که دا هه لگه ران و له ویندهر (په میانی سن سنور) یان موژ کرد که له نیو کوردان دا پایه کی نه فسانه بی زیندوی هه په.

له په میانه که دا، به لیتن دراوه که هه موو لایه ک یارمه تی په کتر بدن و نهو نیمکاناته مادی و به شهریه به کار بهیتن که خزمه تی نامالجه په کخستنی کوردستانی گوره دهکات.

نوتنه ری کوردی ئیران لم په میانه دا (قاسم قادری) ی نه نداسی کومیته ی ناوه ندی کومه له بو. (شیخ عبیدالله) نوتنه ری کوردی عیراق بو. (قازی مهلا وهاب) ش نوتنه ری کوردی تورکیا بو.

تهه شاگردنیکي خاکی دهولمتی نویندان

مروژ دهیتوانی له سه تر توچکی (دهلان په) هوه خاکی سن دهوله تان بدینتی، که چی نهو کوردانه ی لهو روژانه ی مانگی نابی ۱۹۴۴ دا وهختی روانیه نهو ورپه ری خویان ته نیا په ک خاکیان دهینی: خاکی دهوله تی کوردستانی په کگرتوی ناینده.

نوتنه رانی (کومه له) نه خشه په کیان بز نهو دهوله ته ی دلخوازی خویان ناماده کردبو، دیاره لم نه خشه په دا پشتیان به ههوله کانی پیشورتی سه رکدرایه تی کومه له ی خویون به ستهو. خویون، کومه له په کی کوردی بو، سه رکدره کانی کومه له میرو روشنبیرتکی کورد بوون به سه روکایه تی میر به درخان. دیاره له تاراوگو ده به ده ری دا، به تایه تی له بهیروت و قاهره و پاریس دا، چالاکی خویان نه انجام ددها. هه لبه ته نه وانه کی نه خشه ی سنوره کانی دهوله تی چاوه روانسکراویان کیتشا بو، زور به سه خاوه ته وه دهستیان شل کرد بو له بهرین کردنه وه ی پانتایی نهو دهوله ته و زور شوتیان خستهو سه پانتایی نه سلی کوردستان له نیوان چپاکانی نارارات له باکوره وه و بز دهشته کانی دیجله و فورات له باشوره وه. شاری که رکوکي پر نه وتیش به شتویه ک خرابوه سه نهو نه خشه په که به لای نه وانه وه شتیک بوو برابوه وه و چهند و چونی هه لته دهگرت؛ هه چنده کورد له ویندهر دا زوری هه ره زوری خه لکه که یان پیک نه دهیتنا، بهلام له چاو

نمو تورکمان و عهده باندا که له ویندهر دژیان، گه وره ترین که مینه ی نه توه بیان پتک دهیتنا ههروه ها پتر له نیوه ی دانیشترانی شاری که رکوک کورد بوون.

پتیده چیت نارمزی داریژهرانی نه خشی کوردستانی یه کگرتوو که حه زیان ده کرد دوهله ته که بیان دهرویه کی له سر دهریای سپی ناقین و که نداوی فارسی هه بی، کاریکی زۆری لیتکردین و له کاتی دیاریکردنی سنوره کانی کوردستاندا، هندی له واقع و واقعیینی دوری خستبنه وه. چونکه مرۆف نمو هه قه ی هه یه که بهریت ناخو بهوونی چهند گوندیکی کورد له هاگوری شاری حه له ب دا، ده کاته نه وه ی که ده بیت رارموتیکی زه مینی له ناوجهرکی کوردستانه وه بۆ دهریای سپی ناقین به کشتیت و نمو راره وه به به شیک له خاکی کوردستان بیتنه ژماردن؟ که چی راره وی دووم که ده گاته سر که نداوی فارسی زۆر زیاتر جی ی چهندو چونه: چونکه عه شایه ری لوپو به ختیار ی هه لویتستان به رانه به به کورد وه کو هه لویتستی فلامی یه کانه به رانه به به نلمان یان وه کو هه لویتستی نوکرانی یه کانه به رانه به به روسه کان. داریژهرانی نه خشی که هاتوون نه وانیه یان به تیره ی کوردی نسل داناه. ههروه ها به شدارانی په یانی سئ سنور له سر نالای دوهله تی یه کگرتوی کوردی ش ریک که وتن. رهنگی نالاکه سوو سپی و که سک بو، هه مان رهنگه کانی نالای نیرانی بو، به لام به ریز به ندیه کی پتیه وانه وه. وینه ی نارپی رسمی کوردی له ناوهندی به شه سپیه که دا کتشر: هه تاوکی پرشنگداری به گوله گنم دهوراو، له پشت هه تاوه که وه چیا یه کی به فرگرتوو و قه له متیک دیاره.

کومه له که نه جیکی نه نداسی (کومه له) ش له ژیرکاریگه رسی بوژانه وه ی نه توه بیدا که وته خو بۆ ناماده کردنی داستانیکی نه توه یی. نم شانو نامه شیعریه بۆ یه که مجار له مهابادا غایش کرا، مه به سستی هه ره سه ره کی نم شانو نامه یه بریتی بو له بهر زکرده وه ی وره ی گه لی کورد. نم شانو نامه یه (دایکی نیشتمان) له و شانو نامه نۆپراییه ده چو که له په کین داو له سه رده می به ناو (چوار شه قاوه) دا غایش ده کران و زیاتر پشتیان به فاکته ری جۆش دان و هاندانی جه ماوهری راسته وخو ده به ست. نپهروکی نم شانو نامه یه یه کجار راسته وخو و ساده بو: نیشتمان، شو به نپهرا بو به نافرته تیک، نم نافرته خه تهری له سه ر بو، دژمن توانی کوت و زنجیری پکات، به لام رۆله شو رشگتیه کانی له نه نجامدا رزگاری ده که ن. غایشی نم شانو نامه یه کاریکی یه کجار زۆری کرده سه ر نمو جه ماوهری که بۆ یه که م جار روو بهرووی کاره ساتی نه توه ی کورد کرانه وه، نم کاریگه ریه گه لیک پتر بو له کاریگه ری هه ر خوتبه یه ک یان گوته یه کی سیاسی دی. شایه ت حالتیک به م شتیه به وه وه سفی ده کات: "غایشه کانی شانو نامه که شه قلیکی ناینی خواپه رستانه ی له خو ده گرت". پاش نه وه ی زۆر سه رکه وتوانه و بۆ چهند مانگیتی یک له دوا ی یک له مهاباد غایش کرا، تیه که که وته گه ران به کوردستاندا و شانو نامه که ی له شاروچکه جتارو جتوره کاندان غایش کرد. سه رکه وتنی باشی به ده ست هیتنا و نمو ناماغانه شی پتیکا که بۆ دانراو

بوو، و بریتى بوو له جوشدانى سۆزى نه تهوويى و گيانى شوېشگيرى... وهختى نه م شانونامه يه له ناوچه كانى ژيتر دمه لاتی سؤفيه تدا غايش کړا، کؤميسه رتيكى سياسى نه شاره زلا له که لکه له و خولياکانى کورد، ناره زايى له وه دهرسى که نه وانه دايکه که يان کؤت و وزنجير ده گرد به نه سپ بشويه تيرين. پيشنيزى کرد با نه وانه نه لمانه نازيه کان بن، به لام سودي نه بوو. به لام هه ندى بهررسى سؤفيه تى له و شاره زاتر له دؤزى کورد، توانيان خواسته کانى خويان به وه هيننه دى که سوکه ده ستکاريه کى کؤتايى شانونامه که بکړئ و با په کيتک له وانه دى که دايکه که رزگار ده گن، سه ربازي سواى سوور بټ.

به و جؤره ده بينن که (کؤمه له) بهرى له هه مو ووردو درشتيکى چؤنيه تى دابين گردنى پتداريستى يه کانى وده يه اتنى سه ربه خويى چاوه نو زکړاو کرد بووه وه. به لام بهيووه و سه ر سام له که سايه تى يه کى سه ر کرده يى وها ده گه ران که برتاريتت سه ر کردايه تى نه و ده ولته کورد ييه له نه ستؤ بگريئ و بهر توى بهرئ. نه وى سه ير بوو سؤفيه ت که بؤ خوى پاريزه رو سه ر په رشتياري هزوتنه وهى (کؤمه له) بوو، له مامه له کردنياندا له گه ل کؤمه له، وازبان له و شتوازه ته قليدى په هينا که ده بويه هه ر بزاقتيکى رزگار يخوازي بگؤرين بؤ بزاقتيکى چه بگه رى رووت و له ممدارى سؤفيه تى دا بخوليتنه وه. کاتى که نه ندامانى کؤمه له ده گوتنه موناقه شهى نه وه که کئ بؤ سه رؤکا يه تى ده ولته تى چاوه نو زکړاو هه لېژن، ناوى پياوړيکى زؤر نيودارى مه باد، پتر له هه ر ناوړيکى دى ده هاته سه ر زارو بهر هزو بيران، که چى کؤميه تى ناوه ندى هه ميشه دوو دل بوو له قبول گردنى نه و پيشنيزه، چونکه چاک ده يانزانى که ناوو پايمو ده سلا تى قازى محمد و ته قديرى له لاي سؤفيه ته کان، کؤميه تى ناوه ندى ده خاته خانه دى دوو مى سه ر کردايه تى سياسيه وه. به لام له لايه کى تر يشمه له پيناو نا مانجه نه ته و ييه گشتى يه کاندا، ناماده بوون بټ دوو دلى و راهه ستان قازى محمد به نه ندامى (کؤمه له) قبول بکهن. نا به مجؤره قازى محمد وه کو ميوان له په کيتک له ماله کانى مه بادا و به ناماده بوونى پتر له ييست نه ندامى (کؤمه له) پيشوازي کړا.

نه وه بوو له بهر هؤى نه منى ته نيا دوو نه ندامى کؤمه له، له پشت په رده يه کى قوماشه وه له گه ل قازى محمد او رو به روو نه وه و له نامانچ و نه خشه کانى کؤمه له يان ناگادار کرده وه که کارى بؤ راگه ياندى ده ولته تى کوردستان ده کرد. هه روه ها دا وايان ليک کرد که ببټ به نه ندامى کؤمه له و پتيان راگه ياند که نه گه ر هفرى کرد، نه و اچ شتيکى له سه ر نى يه ته نيا نه وه نه بټ که نه و ماله به جئ بهيلى، خو نه گه ر قايبيل بوو، نه و ا حه زده گن له به رده م هه مو ناماده بووان دا سوتند بخوات.

پتده چئ نه م هه مو پتچه به دورويه له زياده بوو بټ. چونکه قازى محمد يه کسه رو هه ر له وئ دا دواکه يانى قبول کردو بوو به نه ندامى کؤمه له. يه کيتک له ميژو نوسه کان

دهلی قازی محمد لهو ساتهوه نیدی بوو به دهنګ و سر کردهی حیزب، نهګه رچی قهتاو قهت به نندامی کومیتتهی ناودندی (حیزب) ش هلهته برتردرا".

کوردد سهریازی شهترنجن

(سؤقیه تهکان) ش، له ههمان کاتدا که سهرقالی دارشتنی نه خشه و هه لوستی خویان بوون له مهر کورد، دوو دستپتیکیان ناماده کرد بوو، تا به هؤیه وه بچنه ناو نوو پتیشپرکتی شه تره نجی سیاسیه وه که له پیناوی و ده دستپتیکانی پتیه گی دهسلات له رۆژه لاتی نافین دا دیان کرد. به لام هیشتا دلتیا نه بوون له وهی که کام دستپتیکیان دهیانګه یه نیتته نامالجه دیاریرکراوه کانپیان. له لایه که وه توانپیان دؤستایه تی هه ردوو گه لی نازریایجانی و کورد له ناوچه کانی دهسلاتی خویاندا به دست بهیتن و پشتیوانی له خه باتی جیابوونه و خوازیان له نیران بکه ن و هانیان بدهن که داوی سهریه خوی بکه ن. له لایه کی تره وه خویان حازر کردبوو که له رتیه گی دامه زرانندی حیزی توده وه که داوی یه کپارچه یی خاکی نیرانی ده کرد، گوايه هه موو نیران بگۆزی بوو دهوله تیککی سر به کومونیزم.

به لام نه لجامی هه لپژاردنه په رله مانی یه کانی نیران له سالی ۱۹۴۲ دا جه زربه یه کی پرژان بوو له ناوه ندی سؤقیه ته که وت، که گروهی له سر نم رتبه ازهی داوی ده کرد: حیزی توده ته نیا هه شت کسی بو که یه نرایه په رله مانی نیران، سیپانیان له سر داوا و گوشاری راسته و خوی به ریتانییه کان بوو، که به هیوا بوون له و رتیه گی وه سؤقیه ته کان نارام بکه نه وه، چواری تریش به گوشاری راسته و خوی هیزی داگیرکری سؤقیه تی گه یشتنه په رله مان. ااتا حیزی توده توانی ته نیا یه ک که س، که به راستی له لایه ن گه له وه هه لپژاردن، بکه یه نیتته په رله مان: سؤقیه ته کان که نه مه یان بپنی بایاندا یه وه و رتیه ازی خویان گۆزی، نه وه بوو له سهره تای سالی ۱۹۴۳ وه دستپان به گه مه کی تریان کرد، و که وتنه جولانندی سهریازه کوردی و نازریایجانی یه کان. جه نگی جیهانی دووم ته واو بوو: نازیه کان شکان. نه مه ش ته و ترسانه ی له لای سؤقیه ته کان ره وانده وه که نه گهر بیت و له ناوچه کانی باکوری رۆژاوی نیراندا گۆپانکاری بکات، نه وا نه گهری کاردانه وهی جیهانی چته ده بیت. نه وهی پترش هانیدا نه وه بوو کاتی که هه ر سن دهوله ته به لیتیککی یه که و ناوچه ی بیسارابیای رۆمپانی و به شیک له فنله تده ی داگیر کرد، تا داوی جه نګ چ کاردانه وه یه کی جیهانی لینه که و ته وه: هه روه ها قاییل بوونی رۆژاوا به وهی که یکتیتی ی سؤقیه ته چنده به شیککی تری پۆله نده بخاته سر خاکی خوی: نه مه له کاتیکدا بوو که دهوله ته رۆژاوا ییه کان فشه ی نه وه یان ده کرد که گوايه بۆیه چوونه ته دووم جه نگی جیهانه وه تا پارتیزکاری ناسایش و یه کیتی ی نه م پۆله ندا یه بکه ن.

دوا جاریش یه کیتی ی سؤقیه ت توانی نهو خاکانه ی وهرگر تته وه که له سالی ۱۹۱۸ دا به پی ی پیمانی بریست- لیتوفسک دابوی به نه لمانیا، هه روه ها قرم یشی وهرگر تته وه که له سالی ۱۹۲۱ دا ته نازولی لیکرد بوو بۆ تورکیا. له بهر هه ره هموو نه م هۆبانه، سؤقیه ته کان تاته یه یک پرسپاریان له خۆ ده کرد: مادامیتیکی مه سه له کان به م شتیه یه یه نیدی بۆچی که مه ی وهدیه تانی نامانجه گشتی یه کان به ره و که ندای فارسی به دمستپیتیک له رۆژ هه لاتنی نافینه وه ده ست پینه کری؟

کومونیستی ده ورا نه لیده (پیشه وه ری)، و کۆماری نازریایجان

سؤقیه ته کان، یه که م نه قله یان له نازریایجان وه دمستپیکرد. نه وه بوو له سالی ۱۹۱۴ وه کۆمونیستیک کی کارامه ی ده ورا نه لیده یان بۆ نارد که نه ک هه ره به به لکه دلسۆز و کارامه و خاوه ن نه زمونی دورو درێژ بوو، به لکو له گه ل نه وانه شدا نازه ری و خه لکی ته ورزی نیران بوو، نه و کۆمونیسته جه عفه ره پیشه وه ری بوو که له سالی ۱۹۲۱ وه خزمه تی به لشه ویکه کانی کرد بوو؛ واتا له و کاته وه که به لشه ویکه کان حکومه تیک ی سه ره به خۆیان له ناوچه ی گه یلاتی نیران دا دامه زران، نه و حکومه ته چه نه هه فته یه ک ده وامی کرد و له ۱۹۲۱/۲/۲۶ هه رمسی هیناو روخا. شایانی هاسه نه و په میانه ی که سؤقیه ته کان نه و رۆژگاره له گه ل نیرانییه کانه ا مۆریان کرد و به و پی یه له نیران کشان وه، مافی نه وه ی دابوونی که هه ره کاتیک پتیوست بکات سنوری خۆیان له باشوردا هه لپیرن و نه و په میانه تاکو نه م رۆژ وه کو خۆی ماوه ته وه.

پیشه وه ری، سالانی یه که مه ی نیتوان هه ره سه تانی نه و نه زمونی جوداخوازییه و هه لایسانی دووم جهنگی جیهانی له تاراوگه وه یه کیتی ی سؤقیه ته دا به سه ره برد؛ له وێنهر زۆر پۆستی حیزبی به رزی گرت هه ست. وه ختی که گه راپه وه بۆ ته ورز، سه دان نازه ری له و نازه ریانه له گه ل خۆیدا هینایه وه که له ها کو له دایک بویون. هیتزو خۆشه وستی نه م پیاوه کیشه ی نه ته وه یی نازه ره بوو که به پی چاره سه ره ماپه وه. به پی ی په میانی سالی ۱۹۲۱ ی نیتوان نیران و سؤقیه ت، روباری ناراس کرا به سنوری نیتوان هه رتک ده ولت. به لام روباری ناراس نه ک هه ره سنوری هه ردوو وولاتی جیا ده کرد وه، به گره به وش به ره رمزی دابه شکردنی گه لی نازه ری؛ چونکه نه و گه له تورکی زمانه دابه شپوون به سه ره دوو وولات؛ نزیکه ی یه ک ملیون نازه ری بوون به ها و وولاتی سؤقیه تی و نزیکه ی ملیون و نیوێک وه کو ها و وولاتی نیرانی مانه وه. هه له به ته ده سه لاتنی حوکمرانی په هله و ی که وه ته به کار هینانی سیاسه تیک ی ره گه ز په رستانه دۆ به نازه رییه کان و چه وساند نه و یان، وه کو چۆن هه میشه نه م سیاسه ته ی له گه ل کو رد و که مه ی نه ته وه ییه کانی تری نیتو نیراندا به کار هیناوه. هه ره نه مه ش هه نه جته ی بۆ ناسیونا لسته نازه ری یه کان خولقاند که بۆ ده رویه ک به گه رپن له و سیاسه ته ره گه ز په رسته یه رزگاریان بکات.

مېژونوسی نیرانی نیمچه رسمی (امیر صادق) اش ره خنهی لهو سیاسته نیرانی یه گرتوه که لهو سهرو بهندهدا پهیرهو کراوهو له کتیبیکي دا که له سالی ۱۹۷۷دا چاپ و بلاو بوتهوه نوسیویه تی: "رهزای یه کهم مامه لهی هاو ولاتی پله دوی له گهل هاو ولاتیانی ناوچه کانی نازریایجان ده کرد، یان به هاو ولاتی کزیله ی فارسی ده زانین که ده بیت به زوترین کات له باری نه ته ویه یوه به توتیرینه وه. به کار هیتانی زمانی تورکی نازریایجانی (نازه ری) قه دهغه کرد. کاتی سؤقیهت له سالی ۱۹۴۱دا به لهشکروه هاته نیو نیران، هه به مه بهستی پروپاگنده ریگهی رۆژنامه په کیان دا که به زمانی نازه ری ده ریچیت، نه مه وایکرد نازه ره کانی نیران سه رنجیکي نهو دیوی سنور بدن: براکانیان له وه به ری رویاری ناراسه وه بی چ گیر وگرفتیک زمانی زکماک و نه ته وه بی خویان به کار دین، جگه له دهه چوونی چهن دین کتیبی نه دهی و سه ره لدانی بزافی شانزگه ری به زمانی نازه ری، که هه موو نه مانه خویان له خویاندا به شیکي گرینگن له سه لماندن ناسنامه ی نه ته وه بیان. په سوه ری و هاو ریکانی له سالی ۱۹۴۵دا توانیان نه مانسنامه ی نه ته وه ییه بکه نه به بیانوو و پی ی له سه ر داهگرن و پشی پی به مستی".

پیشه وه ری یه کتیک بو لهو نوینه رانه ی که یه کتبی ی سؤقیهت بو (په رله مانی نیرانی) نارد بوونی، به لام نه نجومهن رازی نه بوو نهو په یاه وه له برتیرد ری و ریگهی نه دا لهو ده وه په رله مانی یه دا به شداری بکات که له سالی ۱۹۴۴وه ده سته کار بوو. به مجوره چالاکی پیشه وه ری و ته گیر که ره سؤقیه تیه کانی له چوارچیتوه ته وریتز قه تیس ما. به لام پیشه وه ری، هه رگیزو بو ساتیک له وه غافل نه ده بوو که باشترین نه بجام له (نه قله به جوکه وه) به ده سبتین. نه وه بوو زور به له ز له سیاستی کومونیزمی بایدایه وه رویکرده خه تی حیزی جه ما وه ری، خه تی به ره ی نیشتمانی، یه کهم هه نگاوش له م به اردها نه وه بوو ناوی ریکخستنی حیزی توده ی نازریایجانی گوډرا بو حیزی دیوکراتی نازریایجانی.

جه نه رال (سالم ناتاکیخوف) له ۱۹۴۵/۹/۳دا بانگه تیشتنی قازی محمد و سه رانی (کۆمه له) ی کرد که له کۆبونه وه دامه زاندنی حیزی دیوکراتی نازریایجانی دا ناماده بین. هه له به ته جه نه رال ناتاکیخوف زۆری مه به ست بوو شاندى گوردی به شداری کۆبونه وه که ببی و بایه خی زۆری پتیددا، گورده کان، که به درژیایی میژووی خویان دۆست و هاو په یمانی نازه ری به کان نه بوون، سه یریان کرد له ته وریتزا زور به گه رمی مامه له یان له گهلدا کرا، دیاره نه مه به نه مرى راسته وخوی ناتاکیخوف بوو. هه ره چنده کوردو نازه ر نهو میانه په یان نه بووه، به لام کورده کان نه م ته گیره ی سؤقیه تیان بو ریکخستنی نه م کۆبونه وه یه، زور به لاوه په مند بوو.

هتیزی په یاده ی سؤقیه تی به پشتیوانی چهن د زرتپوشیکه وه به ره ره چی نهو هتیزه نیرانه یی دایه وه که نیران به له ز له تارانم وه نارد بووی تا به زوترین کات نهو بزافه

جوداخوازییه سه رکوتبکات. نهوه بوو هیزی سؤقیهت نهیهتشت نهو هیزی نیران یی بنیته خاکی نازریایجانوه شورشگیرانی (نازری)ش به پشتیوانی سؤقیهت هندی خاکی سنوری و پتگیه سویا و پزلیسی نیرانییان له یاریزگاگه دا گرت. سؤقیهت تکان، جوداخوازه کانیان به چکی نهلمانی چهکار کرد، که له قوناغینکی دواتر دا کورده کانیش سودیان لیتورگرت. سؤقیهت تکان له سالی ۱۹۴۲دا، له عمارتیکی چکی سهرکی تاراتدا، دهستان به سهر دههزار تغهنگی نهلمانیدا گرت، بیانوشیان نهوه بوو که له بهرهکانی شهردا پتورستان پیته تی و سود لهو هه مو تغه مهنیه وهرده گرین که له سویای نهلمانی گرتیویان. به لام نیرانی په کان پاشان توانیان پیچه وانده نهو بیانوهی سؤقیهت تکان به لمین، کاتی سهریان کرد نهو چهکانه به هیچ جوری له نیران نهراونه ته درئی، نمیش به بهرورد کردنی ژماره کانیان له گهل ژماره نهو تغهنگانه کی پاش روخانی هردوو کوماری کوردی و نازریایجانی ته مهن کورت، دهستان به سهردا گرتنه وه. حامیهی رهزاییه تاقه سهر بازخانه بوو که توانی له روی شورشگیره کاندای بوستن، نویش تا رۆژی ۱۷/۱۲/۱۹۴۵ که سؤقیهت تکان ههره شیان لیکرد دهبن ته سلیم به هیزهکانی حیزی دیموکراتی نازریایجان بهی. نهوه بوو فرماندهی حامیه که نیردرای بۆ ته ورئیز و لهوی به تومه تی بهر بهرهکانی شورش دادگایی کراو و حوکمی نیتداسی بۆ دهرچوو. به لام نیتداس نهکراو به ژماره یک لهو کومونستانه گۆردرایموه که له تاران گیرا بوون.

پیشوازییه کی گهرم له باکو دا

جگه لهوی باسکرا، وهکو نامازه مان کردی سؤقیهت تکان لاپه ره کی نوتیان سه بهارت به په یه بندی دگهل مه سه لهی کوردیدا کرده وه. نهوه بوو قازی محصلو هندی له سهرانی کورد، که هندیکیان به شداری سهردانی په کومی پاکو (۱۹۴۱)یان کرد بوو، جارتیکی تر ده عوت کران تا سهردانی شاری پاکوی پایته ختی کوماری نازریایجانی سؤقیهتی بکهن. کوردهکان، نه مجاره یان ده بویه زۆر به نهینی بچولینه وه. نهوه بوو په گهم ههنگاو په یه بندی به پزیشکیکموه کرا له رهزاییه، نهوجا به پاس بران بۆ ته ورئیز. ئیدی له وتنده رهوه سه فهره که یان به هه مان شیهی سه فهره کی سالی ۱۹۴۱ به قیشار دهسپتکرد و به قیشاری سؤقیهتی له سنور په رینه وهو گه یشتنه باکو. کوردهکان نه مجارمیش زۆر به گهرمی پیشوازی کران: شاندیکی پیشوازی رسمی له ویستگی قیشاردا له پیشوازییان وهستا بوو. کومه له کیژوله یکی مه کته بهی چه پکه گولیان پیشکش کردن و له نه مجامدا برانه نوتیتیکی گهره ی باکوری شار.

بۆ به یانی رۆژی دواپی، کۆسونه وهیک له نیوان شاندی کوردی و راویژکاره سؤقیهتیه کاندای کرا، تا باسی نهو داخوازیانه بکهن که کوردهکان له نیواری هه مان رۆژدا دهیخه نه بهر دهست (باقروف)ی سهرهک وهزیرانی کوماری نازریایجانی

سۆڧیەتی. (قاسم نیلخانی زاده) یان هەلبژارد تا رەشئوسى داخوازییەکان بنوسیئەتەوه؛ چونکە دەستخەتێى خوش بوو. کورد، تەنێ چاوه نۆزێ پارەوچەگ بوون لە سوڧیەت، چونکە پیتیان وابوو مەسەلەى ئیعتراڤ کردن بە نوتنومى براوەتەوه و پیتیست بەوه ناکات گفتوگۆی لە سەر بکێرێ. بەلام کاتێ شاندە کوردییەکه ئەو داخوازیانەیان ھەستە بەردەم راویژکارە سۆڧیەتەکان، زۆریان پێ سەیر بوو کە داوایان لێکرا جارى ئەو مەسەلەیه دوا بخەن، لە کاتێکدا گرینگترین خاڵى سەفەرى کوردەکان مەسەلەى پارە و چەگ بوو، کەچی سۆڧیەتەکان تەنانت بەر لەوهی لەلایەن (باقروف) ەوه بەرەسمى پیتشوازی لە شاندی کوردی بکێرێ، ئەو ھەلوێستە سارد و سەریان نواند.

باقروف، بە لەھجەبەکی تورکی وھا کە کوردەکان تی ی دەگەیشتن دەستی بە قسان کرد، بەدور و درێژی باسی ھەلوێستی سۆڧیەتی لەمەر کێشەى ئەو نەتەوانە کرد کە ھێشتا کێشەکانیان چارە سەر نەکراوه. لە قسەکانیا و لە نیتوان چەپلەى کوردەکانەوه رایگەیاندا کە ھەرگەلێک زمان و رۆشنییری تایبەتی خۆی ھەبێ، دەبێ خۆی حوکمی خۆی بکات. ھەر لە ھواری باسی گەلانی ناو چوار چیتۆی ئێراندا، ناماژەى بۆ ڤورسی فارسی زمان و گەلانی گیلەکی زمانى کەنارەکانى دەریای خەزەر و گەلى نازەرى تورکی زمان و خەلکی کوردستانی کوردی زمانى کرد. ناماژەى بۆ ئەو کرد کە ھەلوێستی سۆڧیەت بەرانبەر بە ئێران ئەوێه کە ھەر یەکیک ئەو گەلانی پیتیستە سەریەخۆی خۆی ھەبێ و تورکی نازەریایجان یەکەم کەس دەبێ کە بەم ھافە شاد دەبێ.

سەرانی کورد، بەدەم گوێگرتنەوه سەرى رەزامەندییان دەلەقاندو زۆر بە ھێمنی گوتیان لە ووتەکەى دەگرت و چەپلەیان بۆ لێدەدا. بەلام ئەم ھێمنییەیان لە دەستدا کاتێ کومونىستی فێلجەز ھاتە سەر کێشەى کورد و ناماژەى بۆ ئەو کرد، ئەو گوتەنى بۆ پێ بەختی، مەسەلەبەکی زۆر پەلەنبیە و وەدیھاتنى نازادى کوردان نابێ بەوه لێک بدریتەوه کە تەنیا نازادى کوردی ئێرانە، بەلکو دەبێ ئەم نازادییە رۆلەکانى کورد لە عێراق و تورکیاشدا بگرتەوه.

لە سەرى رۆڧى و گوتى ئەوێ کە لە نایندەدا خەبات بۆ وەدیھێنانى بکێرێ ھەستى یە لە دامەزاندنى دەولەتێکى کوردی سەریەخۆ یەگەختنى ھەموو گەلى کورد. جا تا ئەو رۆژ و دەرفەتە دێتە پێشێ، پیتیستە لە سەر کوردی ئێران خۆیان نامادە بکەن کە لە چوار چیتۆى نازەریایجانى خودمۆختارا بژین. باقرۆڧ، پاش درکاندنى ئەو دوا پەرەگرافانەى کەمێک وەستا و روانییە دەورووبەرى تا کاریگەرێ قسەکانى لە سیمای میوانە کوردەکانیدا بخوێنیتەوه. مەژۆ زۆر بە ئاسانى دەیتوانى ھەستى نیگەرانی لە سیمای زۆرەى کوردانەدا بخوێنیتەوه. کە زمان حالیان دەپیرسى، ناخۆ دەعوەتى نەمجارەیان بۆ ھاڤۆ، بۆ ئەو بوو کە ئەم قەرارە نۆمێد بڕەیان بە گوتدا بدرێ.

هەر چه‌نده قازى محمد تازه هاتبوه نيتو گه‌مه‌ى سياسيه‌وه و هيتشتا سالتىك به سهر ژيانى سياسى پراتىكى و مه‌يدانى نه‌ودا نه‌بورى بوو، كه چى زۆر هيتسن و به نه‌عسابى سارده‌وه ره‌فتارى كرد. نيتدى نه‌وه ناشكرانى يه كه ناخو نه‌م هه‌لوئىسته‌ى زاده‌ى زانبارى پيشه‌وخته‌ى خو‌ى به‌وه دهر هه‌ق به‌مه‌نئىقى بىر كرده‌وه‌ى باقرو‌ف، يان پيشتر له‌گه‌ل لايه‌نه مه‌سوله‌كانى ترى سو‌فیه‌تدا له مه‌ر خودموختارى كورد قسه‌ى كرد بوو، يان نه‌وه‌ى هه‌لئىنجا كه باقرو‌ف به‌وقسانه راي برا نازهرى يه‌كانى خو‌ى بو نه‌وان دهرده‌بى، كه دياره جه‌زيان ده‌كرد نازربايجان به يه‌كگرتوبى وه‌مىتن و له نيتوان كورد و نازهردا دابه‌ش نه‌كرىت.

نيتدى هه‌لوئىستى قازى محمد به ههر چيه‌ك پشت نه‌ستور بوو بى، گرنگ نه‌وه‌يه كه هاته سهر بهر په‌رچدانه‌وه‌ى گوته‌كه‌ى باقرو‌ف، گوته‌ى كورد بو نه‌وه خه‌بات ناكه‌ن كه له ده‌سه‌لاتى نيتوانى رزگار بىن و بچنه ژىر ده‌سه‌لاتى نازربايجانه‌وه كه تازه به‌وه به ده‌وله‌تى سهره‌خو. هه‌روه‌ها له سهرى رۆبى و گوته‌ى نه‌وه‌ى نازربايجانى يه‌كان بو خۆيان به پاشو گونجاي ده‌زانن، كورد به شتىكى زۆر خراب و كه‌مه‌ياهى ده‌زانن بو خۆيان. گوته‌كه‌ى به‌مه كوتايى هيتا: "تسه سهرور ده‌بين له سهر داواى سهره‌خو‌ى بى نه‌وه‌ى مه‌سه‌له‌ى كورد له دوورو له نزىكه‌وه به چاره‌نوسى نازربايجانى تازه‌وه بيه‌ستينه‌وه".

تايه‌كىتى سو‌فیه‌ت هه‌بى

پاش نه‌وه‌ى باقرو‌ف، بۆ چو‌نى ده‌وله‌ته‌كه‌ى خو‌ى سه‌باره‌ت به مه‌سه‌له‌ى كوردى ساغ كرده‌وه و كه نه‌وه‌ى بارتىكى قورسى له سهر شانى خو‌ى لادابى هه‌ناسه‌يه‌كى قو‌لى هه‌لكيشا و هاته سهر موناقه‌شه‌ى داخوازيه‌كانى كورد، نه‌وه بوو كۆله‌مبىتى گوشى و كيشاى به سهر موزه‌كه‌دا و به هه‌مه‌سه‌وه گوته‌ى: "تا يه‌كىتى ي سو‌فیه‌ت هه‌بى، پى ي ناوئى كورد نيتگه‌رانى چاره‌نوسى خۆيان بىن" نه‌وجا قازى محمد هه‌ستايه سهر پيتيان و به هه‌مه‌سه‌وه رايگه‌يانده كه گه‌له پتده‌سه‌لاته‌كه‌ى شادمانه به گوشىنى نه‌وه ده‌سته دوستانه‌يه‌ى كه بۆى دىژى كراوه و گوته‌ى: "تسه نه‌ك ههر نه‌وه ده‌سته ده‌گوشين، به‌لكو ناماده‌ين ماچيشى بكه‌ين". وهختى په‌وردى ده‌ست به موناقه‌شه‌ى داخوازيه‌كانى كورد كرا، قازى خواناسى له مه‌هاباده هاتوو، تواناي دىلوتماسى خو‌ى، كه تازه به‌ده‌ستى هيتابوو، نواند. هه‌روه‌ها نمونه‌يه‌كى هونه‌رى گيتانه‌وه‌شى نواند كه كورد هه‌زاران ساله‌و له رىگه‌ى گيتانه‌وه‌ى داستانان و به‌سه‌ره‌هاتى ميژووبيه‌وه پراوه‌يان له سهر كرده‌وه، قازى محمد به ناووتاو نه‌وه حيكايه‌ته كوردىيه‌ى بۆ ناماده بووان گيتايله‌وه كه ده‌لتى: "جارتىك، ناغايه‌ك تازى يه‌ك ده‌دات به جوتيارىكى روتى هه‌زارى كورد. رۆزى دواى جوتياره‌كه ده‌پتته لاي ناغا و له راده‌به‌دهر سوپاسى ده‌كات و منه‌تبارى خو‌ى بو دهرده‌بى. ناغا قسه‌كان به جوتياره‌كه ده‌بى و لى ي ده‌پرستى، ديارى يه‌كى هيج نه‌م

هموو منهت و شاباشه‌ی بژی یه؟ جوتیاری همزار ده‌لی: من ددزائم لهو ساوه که نهم تازییه چاکهت پتیشکه‌ش کردوم، لیترای نه‌سپتیکیشم پتیشکه‌ش بکه‌یت. ناخر چۆن به بی نه‌سپ راوم پتیده‌کرتیت؟ دیاره پاش نه‌وه‌ی نه‌سپه‌کم پتیشکه‌ش ده‌که‌یت، به که‌ره‌می خۆت خۆزاک بۆ خۆم و نالیک بۆ نه‌سپه‌کم دابینه‌که‌ی. هه‌لبه‌ته دلنیاشم له‌وه‌ی که دوا دیاربت ژبیرناکه‌یت و کاتتی تازییه‌که‌ت داهن ببرت لهن کردۆته‌وه: خانویه‌ک بۆ خۆم و نه‌سپه‌که. نا نه‌مه وام لیده‌کات نهم هموو سوپاسه بکه‌م و نه‌مه‌ۆکه خۆم به به‌خته‌وه‌ترین که‌سی نهم دنیا‌یه بزانم.

باقروف، یه‌کسهر وایده‌رخست که له‌م جیگایه‌ته‌وه له‌ وێست و مه‌به‌ستی قازی محمد حالی بووه؛ نه‌وه به‌و گه‌ستی دا که ههر هموو نه‌و داخوازانه‌ی له‌ لیسته‌که‌یاندا نوسراون جتی به‌جتی ده‌کرتین: تهنه‌نگ، چه‌کی نوتوماتیکی، نالییات، هه‌روه‌ها گه‌ستی دا که جگه له‌ داخوازییه‌کانی دی، ده‌ستور ده‌رده‌کات که به‌ زوترین کات تانک و (زۆتپوش)ش بۆ مه‌هاباد بنیتردێ. جگه له‌وانه، له‌سه‌ر کۆمه‌کی دارایی و دانی ده‌زگایه‌کی چاپ و رادیویه‌ک و ته‌رخانه‌کردنی چه‌ند کورسییه‌کی خۆنێدن بۆ ژماره‌یه‌ک لاوانی کورد له‌ نه‌کا‌دی‌یای سوپایی باکو، رتیکه‌وتن.

له‌کۆتاییدا باقروف پتیشنیازی کرد که ده‌زگای سیاسی (کۆمه‌له) و ناوه‌که‌ی بگۆزن و گۆتی: "نه‌مه‌ۆکه به‌ته‌واوه‌تی نه‌لمانیا و یابان له‌ ده‌سه‌لات که‌وتوون و دیموکراتییه‌ت له‌ جیهاندا به‌ هۆی کۆمه‌کی راسته‌وخۆی وولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌کان و به‌ریستانیای مه‌زن و یه‌کیتی ی سۆفیه‌ته‌وه، سه‌رکه‌وت.. نه‌مه‌ۆکه بزافی زرگاریخوازی نه‌ته‌وه‌ی (کورد)ش ده‌توانیت له‌ سایه‌ی دیموکراتییه‌ت دا به‌ نامانجه‌کانی خۆی بگات". شاندی کوردی هیچ ناره‌زاییه‌کیان ده‌رباره‌ی نهم پتیشنیازه‌ ده‌ر نه‌بێ: مادامیکی زله‌پتیریکی وه‌کو یه‌کیتی ی سۆفیه‌ت بووه به‌ دۆست و هاویه‌مان، نیدی ههر ناوتیک له‌ بزافه‌که‌ بترێ گرینگ نی یه‌و شایانی موناقه‌شه‌ نییه‌.

شانه‌که‌ بۆ رۆژی دوا‌یی له‌ باکووه بۆ مه‌هاباد وه‌رێ که‌وت، ههر نه‌ندامیکی شانه‌که‌ وێنه‌یه‌کی ره‌نگاوه‌نگی له‌ چوارچێته‌ گه‌راوی هاواری ستالینی بۆ خرایه‌ جانتا که‌یه‌وه، سۆفیه‌ته‌کان بۆیه نهم دیارییه‌یان به‌ یه‌ک به‌ یه‌ک نه‌ندامانی شانه‌که‌ دابوو تا بیه‌ به‌ ره‌مزیک که‌ (ستالین)ای مه‌زنی مۆسکۆ نیشینی تازه‌ سه‌رکه‌وتوو له‌ دووم جهنگی جیهاندا، له‌ پشت تیکرای نه‌و مه‌سه‌له‌یه‌وه‌یه که له‌ سه‌ری رتیکه‌وتوون.

یه‌که‌م وه‌جبه‌ تهنه‌نگی نه‌لمان

کورده‌کان ههر که‌ گه‌رانه‌وه‌ خه‌را ده‌ستیان به‌ جتی به‌ جتی کردنی نه‌وشتانه‌ کرد که له‌ باکو له‌ سه‌ری رتیکه‌وتبوون. قازی محمد راپۆرتیکی دورو درێژی له‌ مه‌ر سه‌فه‌ره‌که‌یان، خسته‌ به‌رده‌م کۆنونه‌وه‌یه‌کی سه‌رکر‌دایه‌تی (کۆمه‌له). راپۆزه‌که‌ زۆرشتی تیدا بوو:

لەسەر سەفەرەكە، لەسەر ئەو بەلێنانەى كە سۆڤیەتەكان پێتییان دا، بۆن، لە سەر نازەزوى سۆڤیەتەكان بۆ گۆرپى ناوى بزووتنەوێكە بە جۆرێ كە دەلالەت لە نێوڕۆكى دیموكراتى و كار كردن لە سایەى دروشمى دیموكراتییەتدا؛ ئەوە بوو كۆمەڵە نێوى خۆى گۆزى و كردى بە حیزبى دیموكراتى كوردستان. بەلام هەيكەلى رێكخستنى كۆمەڵە هەر وەكو خۆى هێنراوە و شەقلى كومونییستەكانى نەگرتە خۆ و قازى (محمداش) ئەو سەركردهیه بوو كە كەس شانى لە شانى نەدەدا.

ئەوە بوو كە بهێبارى لە سەر بەرنامەى حیزبى دیموكراتى كوردستان دراو گرینگترین شتیك كە مەرووف لە حەوت خالى بەرنامەكەدا بەدى دەكرد ئەوە بوو كە داواى سەرەكى كۆمەڵە، كە بریتى بوو لە دامەزراندنى دەولەتێكى كوردى سەرەخۆى یەكگرتوو، گۆرا بۆ خەبات لە پێناوى وەدەست هێنانى خودمۆختارى لە چوار چێوەى ئێراندا. پێدەچیت سەركردهیه تى سیاسى، مەبەستیان ئەوە بوو بێ كە نامانجەكانیان داهاش بكەن بەسەر نامانجى نزیك و نامانجى ستراتیژیدا و لەمەشدا نایندەى ناديارى ئێرانىيان لە بەرچاوترین. نامانجە دورو ستراتیژیەكانیان وەكو خۆى مایهوه: كوردستانی گەوره، لە چى ئاراراتهوه لە باكوور، بۆ باكوورى دۆلى دورووبار لە باشور، لە حەلەبەوه بۆ كەنداوى فارس لە رۆژهەلات. بەلام نامانجە هەنووكەییەكان، بە كورتى لە بەرنامەى حیزبدا دیاریكرا بۆن و ئێمانە بۆن:

۱- كوردی ئێران داواى خودمۆختارى دەكەن لە هەموو بواره ناوچهییەكاندا.

۲- زمانى كوردى، زمانى رسمى دەبێت، خۆیندن لە كوردستاندا بە زمانى كوردى دەبێت.

۳- پێیویستە پەله بكرێ لە هەلبژاردنى نهنجومەنى پارێزگای كوردستاندا، كە بەپێى دەستورى ئێرانى مەسئولیه تى حوكم كردنى ناوچهكە دەگرتە ئەستۆ.

۴- هەموو فەرمانبەرانى حكومەتى لە كوردستاندا دەبێ كورد بێن.

۵- دەرمانە تى گشتى كوردستان، لە ناوچهى كوردستانداو لە بواره جیا جیاگانیدا سەرف دەكرێ.

۶- حیزبى دیموكراتى كوردستان، هەموو هەولێكى پێیویست دەدات بۆ خۆشكردنى براهیه تى و دۆستایه تى لە گەڵ گەلى نازەرو كەمە نەتەوهییەكانى تری ناوچهى كوردستان.

۷- حیزب بەلێن دەدات كە كار بكات بۆ بەرز كردنەوهى ئاستى كۆمەڵایه تى و تەندروستى و رهوشى ئابورى گەلى كورد، ئەویش لە رێگەى پەرەپێدانى دەزگاكانى پەرۆردە و تەندروستى و بازرگانى و كشتوكاڵیه وه.

لەكاتێكدا كە ئێرانیهكان بە ترس و سەرسامیه وه دەیانروانییه ئەم داوايانە، كوردەكان بە هەنگاوى زۆر میانەرویان دەزانى. هەر وه ها چاودێرە بیانییهكانیش پێتییان وا بوو

کۆمەڵە بەم داوا میانە پەوانەیی دەیه‌وێ خۆی لە بەرگیتیکی دیموکراتیانەدا بنوێتی. (ولیم نیگلتن)ی دیپلوماتی ئەمریکی لەم بارەیه‌وه‌نوسیبوێتی: "کە بزوتنە‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد، ئەم شەقلە دیموکراسیانە‌یه‌ی گرتە‌خۆ، ئەمە خۆی لە‌خۆیدا گوزارشت بوو لەو پەرەسەندنە‌ی کە بە‌سەر کۆمە‌ڵە‌دا هات. چونکە کۆمە‌ڵە تا سالتیک پێشتر کۆمە‌ڵە‌یه‌کی دەستە‌جەمی بوو لە قوناقی مونا‌قه‌شە کردنی تیوری و پێشنیاز کردندا دە‌خولایه‌وه، ئەم کۆمە‌ڵە‌یه‌ گۆرا بۆ رێک‌خراویکی سیاسی کاریگەر و بە توانا و پشت ئە‌ستور بە‌سەر‌کردایه‌تی یه‌کی بە توانا، گۆرا بۆ رێک‌خراویک کە پشت بە ئە‌زمون و ناموڤگاری سۆڤیه‌تی به‌ست.

بزایی سیاسی تازه، سەر‌کرده‌یه‌کی جە‌ماوه‌ری خۆشە‌ویستی هه‌بوو، و نمونه‌یه‌ک بوو لەو سەر‌کردانە‌ی کە لە‌گەڵ قوناقی ستالینی یه‌تدا نە‌ده‌گۆنجا. ئە‌ویش قازی محمد بوو کە شە‌قل و دە‌سه‌لاتی شە‌خسی خۆی بە سەر بزایی نە‌تە‌وه‌یی کوردا کێشا. هه‌لبه‌ته‌ ئە‌مە نە‌و شتە‌ بوو کە ئە‌ندامانی (کۆمە‌ڵە) هه‌ر لە سەر‌ه‌تاوه‌ لێ ی دە‌ترسان. دیاره سۆڤیه‌ته‌کان ئە‌میان پێ باشتر بوو لە کە‌سانی تر بۆ پۆسته‌ تازه‌کە‌ی ناماده و پەر‌وه‌رده‌یان ده‌کرد. ئە‌ویش لە لای خۆیه‌وه‌ پێ ی وا بوو کە رێگە‌ی سۆڤیه‌تی، هه‌ر چە‌نده‌ خوارو خه‌چیش بنوێت، تاقە‌ رێگە‌ی دروستە‌ کە لە ئە‌نجامدا ده‌بێته‌ مایه‌ی سەر‌که‌وتنی گە‌لی کوردستان".

بە‌لام ئە‌و کۆمە‌که‌ سۆڤیه‌تی یه‌ی کە قازی محمد و هاو‌ریکانی دلی خۆیان پێ خۆش‌ده‌کرد و به‌ ته‌مای بوون، به‌و خه‌یرایه‌ نە‌گه‌یی کە‌چاوه‌نۆ ده‌کرا. بە‌لام یه‌که‌م وه‌جبه‌ی چە‌ک زۆر به‌ خه‌یرایی و به‌ شە‌و گه‌یی؛ بریتی بوو لە هه‌زار و دووسه‌ ته‌غه‌نگی ئە‌لمانی و ته‌قه‌مه‌نی یه‌کی یه‌که‌جار زۆر کە سۆڤیه‌ته‌کان لە هه‌یزی ده‌ره‌کی نێ‌ریانان گرتبوو. لە سەر‌ه‌تای کانونی یه‌که‌مه‌دا ئە‌و چاپ‌خانه‌یه‌ش گه‌یی کە با‌قرو‌ف گه‌تی دا بوو بنێ‌رێ. نە‌وه‌ بوو زوو به‌ زوو چە‌ندین بلا‌گۆکی کوردی و لە پێش هه‌موویانه‌وه‌ رۆژنامه‌ی کوردستان دە‌ستیان به‌ ده‌ر چوون کرد.

نالەم کاته‌دا ره‌وشی نازربایجانی نێ‌رانی زۆر به‌ خه‌یرایی و به‌ کۆمه‌کی سۆڤیه‌تی گۆرا؛ نە‌وه‌ی کە لە سەر‌ه‌تای مانگی ئە‌یلو‌لدا روویدا؛ بریتی بوو لە دامه‌زراندنی حیزبی دیموکراتی نازربایجانی و ده‌هرناتی پاشماوه‌ی ده‌سه‌لاتی نێ‌ران لە پارێزگا‌که، لە رۆژی ۱۲/۱۲/۱۹۴۵دا گه‌ییه‌ نە‌وه‌ی کە دامه‌زراندنی کۆماری نازربایجانی خود موختار به‌ سەر‌زگایه‌تی کومونیه‌تی ده‌وراندیده (جە‌غه‌ریشه‌وه‌ری) رابە‌گه‌یه‌نرێ.

نە‌وه‌ بوو وه‌کو لاسایی کردنه‌وه‌ی رۆژمی کومونیه‌ستی سۆڤیه‌تی، ئە‌نجومه‌نیه‌کی نیه‌تسانی به‌پێ هه‌لبژاردن و ته‌نیا لە ئە‌ندامانی حیزبی دامه‌زرا. مولکایه‌تی زه‌وی و زار هه‌لو‌مشایه‌وه‌ و فیدال نه‌هێلرا، ئە‌مه‌ش بوو هه‌زی هه‌لاتی فیدال و خاوه‌ن زه‌وی و

زاران و نوینهرانی بورژوازی نیرانی بۆ تاران. هه‌موو بواره‌کانی ژبان گۆرانکاری سۆڤیه‌تیه‌یان به‌سه‌ردا هه‌تێرا! نیدی هه‌ر له‌ دامه‌زراندنی ده‌زگای په‌ره‌سه‌ندوی سانسۆره‌وه‌ بیه‌گره‌ تا ده‌گاته‌ گرتنی به‌ کۆمه‌ڵ و له‌ نێو بردن وهاکسازی و دامه‌زراندنی ده‌زگای ناسایشی غونه‌یی وه‌ک هه‌ینه‌کانی ستالین.

له‌سه‌ر پێداگرتنی کومونیسته‌ نازریایجانی یه‌کان و هه‌روه‌ها له‌ سه‌ر داوای (سۆڤیه‌ت)ش، قازی محمد چه‌ند نوینهرێکی کوردی بۆ نه‌نجومه‌نی نیشتمانی ته‌وریز نارد تا له‌وتێده‌ر نوینهرایه‌تی خه‌ڵکی کوردی ئه‌و پارێزگایه‌ بکه‌ن. به‌لام نوینهرانی کورد له‌ کۆی (١٠١) کورسی ته‌نیا پێنج کورسییان درای. نوینهرانی کورد هه‌ر له‌یه‌که‌م ساته‌وه‌ ئه‌وه‌یان بۆ روون به‌وه‌ که‌ حکومه‌تی نازریایجان، که‌ زۆر به‌ په‌له‌ بوو بۆ به‌لشه‌فاندنی ناوچه‌که‌، به‌ ته‌مانی یه‌ به‌چوکه‌ترین ده‌رفه‌ت به‌ کورد بدات تا به‌شداری ده‌سه‌لات بکه‌ن؛ بۆیه‌ فراکسیۆنی کورد پاش چه‌ند رۆژێک له‌ نه‌نجومه‌نی ته‌وریز کشانه‌وه‌ و بۆ مه‌هاباد گه‌ڕانه‌وه‌.

به‌مجۆره‌، هه‌موو نیشه‌نه‌کان ئه‌وه‌یان ده‌تواند که‌ کورد پتیویستی به‌ نه‌زمونی خودموختاری له‌ سایه‌ی ده‌سه‌لاتی نازریایجانیدا نی یه‌. وه‌کو چۆن نوینهره‌کانیش ئه‌مه‌یان به‌ خودی (باقروف)ی سه‌ره‌ک وه‌زیران راگه‌یانده‌ بوو. ئه‌و به‌یره‌یان له‌ لا چه‌سپی بوو که‌ پتیویسته‌ له‌ پال کۆماری نازریایجاندا، کۆماری (کورد)ش دا به‌ه‌زری.

فەسلە هەشتەم

کۆماری یانزە مانگە

نەوت و جەنەگی سەرد خەونی سەریەخۆیی کورد لە باردەبەن.

دیهەنەکە هەر لەو تابلۆ بەنێتو بانگە دەچوو کە (لینن) ی تێدا یە و شۆرشى نوکتەریەى سالی ۱۹۱۷ را دەگەیهنێت. گرتیکارانى رۆژى پیتشوتر لە مەیدانى چوار چرادا سەکۆزەکی دارینی گەورەیان دروستکرد بوو. سەکۆزە بە هەر سێ رەنگی سور و سپی و کەسک، کە رەنگەکانی ئالای کورد بوون، رازتەرابوو. ئالای حیزبی دیموکراتی کوردستان (کۆمەڵەى جاران) بە هەر چوار دەوری مەیدانەکەدا هەلکرا بوو. شەنە بایەکی هێدی نەم ئالایانەى دەشەکاندەوێ و لە هەموو لایەکەوە سێبەریان بە سەر مەیدانەکەدا بلۆ دەکردەو. نەو بەفرەى کە دوێنێ باری بوو، هێشتا لە سەر شەقام و بەسەریانى مالانەو مابوو.

نەو رۆژە، رۆژى ۲۳/۱/۱۹۴۶ بوو. واتە دووم رۆژى مانگی رێبەندانی کوردی بوو. بەلام لە رۆژ ژمێری مێژوودا، نەو رۆژە یەکەمرۆژى تەمەنى یەکم کۆمارو دوا کۆمارى تا ئێستای کوردە. هەزاران کەس هەر لە نێو پۆو رۆیان کردە نوێندەر: ئێدی لە خاوەن پیشە و فەرمانبەر و کاسبکارانى شارى مەهابادەو بیگرە تا دەگاتە میران و جەنگاوەرانى هۆزو تیرەکانى دەورو بەرى مەهاباد وەک (گەرک)، (مامەش)، (مەنگو)، (هەرکی) و (بەگزادە). هەر هەموو بەکورتەک و شەڕۆل و مێژەر و دەرسۆکی خۆمالی کوردییە هاتبوون.

بەلام نوێنەرانى هەردوو هۆزى (شەکا) و (جەلالی) کە لە باکوڕەو هاتبوون، جەلەکانیان لە جلی قوقازییەکان دەچوو، بە قاپوتی لبادو سەرکلای لبادەو دیەنێکی خەمگینیان هەبوو لە چاو دیەنى رەنگاو رەنگی جل و بەرگی نوێنەرانى تیرە و هۆزەکانى دى دا. زۆریەى خەلکی شار قاتى مەدەنى نەورویایان لەبەر دابوو، کە بۆ بۆنە گرێنگەکان لە بەریاندا کرد؛ زۆریەیان لەگەڵ چاکەتو پانتۆلدا دەرسۆک و مێژەرى کوردیان لە سەر کرد بوو، تا دیەنێکی کوردی - نیسلاى وەرگیرن.

شاندێک لە ئەندامانى کۆمەڵە چوون بۆمالی سەرۆکەکیان و لە وێو لەگەلیدا بۆ مەیدانى چوار چرا هاتەو. قازى محمد جل و بەرگی تاییەتى بەم بۆنەیهو لەبەر کرد بوو: لە تەورێز خەیاتیکى تاییەتى جل و بەرگی سەربازی راسپارد بوو کە قاتى ژەنەراتیکى روسى بۆ بدروێ تا لەم رۆژەدا بۆ یەکمجار لەبەر ییکات، هەندێ لە هاورێکانى، ئەوانەى زۆر مەیلیان بەلای روسى دا نەبوو، داوايان لیکرد کە کلای روسى لە سەر نەن، بۆیە لەگەڵ جەلە روسییەکاندا عەمامە سپى یەکەى خۆی لە سەرنا

وهگورهمز و هتیمایهک بز پایه نایینی یهکهی. نهوجا بهر لهوهی سهر بکهویتیته سهر سهکۆیهکه، پالتۆ ناریکهکهی داکههه. که سهروکی حیزب کهوته نوتق دان، ناپوری خهلهکهکه کړو بینههنگ بوون.

قازی محمد، له نیتو ناپوری خهلهکهکهدا ههستی بهبوونی ناقه یهک روسی کرد. نهو پیاهه نهفسههتیک بوو که راشپێردرابوو، موتهابههی مهسهله کوردیههکان بکات. نهو نهفسهه له سهر جیبیکهی نههریکهی یهوه چاودتیری ناههنگهکهی دهکرد. گوتهکهی قازی محمد له چارهکه سهعاتیک پتري نهخایاند. به کورتی و به روونی به ناماده بووانی ناشکرا کرد که کورد گهلیکه میژوو، و زمان و روشنبیری تاییهتی خۆی ههیهو له سهر خاکی خۆی، له کوردستاندا دهوی و مافی خۆیهتی دهولهتی تاییهتی خۆی ههین. بۆیه نالیرهوه دامهزاندنی کۆماری مهبابادی کوردی رادهگهیه نهیت. سوپاسی کۆمیهتی ناوهندی حیزبی کرد که وهکو نوتههری گهلی کرد و له بری گهلی کورد، نهویان (قازی محمد) به سهروکی نهو کۆماره ههلهژاردوه.

ههر چهنده ووتهکه کورت بوو، بهلام قازی محمد نهوهندهی دهرفهت ههتا که سوپاسی یهکیتی سۆقیته بکات به نهو کۆمهکه مهعههوی و مادییهانی پێشکهشی کردوون؛ نیدی چ نهو کۆمهکهی که وهریان گرتبوو، چ نهوهش که ههشتا وهریان نهگرتبوو. ههر وهها پیرۆزیایی له برا نازهی یهکانیش کرد به بۆنهی سهر به خۆیهانهوه، چونکه نهوانیش کۆمهکی چاکیان پێشکهش بهگهلی کورد کرد بوو، ههروهها چاوهروانی نهوهشیان لیدهکرا له ههر دهرفهتیکدا کۆمهکی پتیهست پێشکهش به کورد بکهن. که قازی محمدی سهههک کۆمار، دامهزاندی کۆمارهکهی راگهیاند و وستی له نیتو چهلهه ریزانی ههشاماتی خهلهکهکهوه بپته خواری، نیدی بوو به تهقهی خۆشی و نزیکهی سێ سهدههنگاوهی کورد به جاری تهقهیان به ناسماندا دهکرد.

ههمیشه له مالموه بهشی میوانه روسهکان، هۆدکا وهلاوه نرابوو

پاش ماوهیهکی کورت نهوه دههههوت که راگهیاندی کۆماری کوردی و گفت و بهلینی پێشکهش کردنی یارمهتی به برا نازریایجانی یهکان، ههشتا زوو بووه... وا دیاره قازی محمد، مهوعیدی راگهیاندی کۆمارهکهی به سۆقیتههکان نهگوتبوو، و بۆیه نهوانیش (سۆقیتههکان) لهلای خۆیانوه نهیانتهوانی بوو هاوڕیکانیان له تهوهریزدا به نهو ههواله ناماده بکهن، چونکه نهو ههواله بهلای نهوانهوه (نازریایجانی یهکان) بریتی بوو لهوهی بهشیک له خاکی کۆماری نازریایجانی خود موختار بپته دابهین و دهولهتیکهی کوردی له سهر بپته دامهزاندن.

نیشانهکانی نارهزایی و اتههوات دههاری نهو رهفتارو کاره کوردیهه به ناشکرا له رووداوێکی بهجکۆلهدا دههههوت، که دوو ههفته پاش نهو کۆمونهوه میژووویهی

مهیدانی چوار چرا روویدا، دوو نه‌دامی گه‌وردی حیزی دیموکراتی کوردستان له تموریز بوون بۆ نه‌نجامدانی هه‌ندی کاروباران، دکتۆر سه‌مه‌دۆف، که نه‌فسه‌رتیکی گه‌وره‌ی سۆڤیه‌تی بوو، و سۆڤیه‌ت بۆ مه‌به‌ستی خۆیان له‌ خه‌سته‌خانه‌ی تموریز وه‌کو پزیشک دایان نابوو، جا ئه‌م نه‌فسه‌ره‌ لق‌ی پرسی بون که بۆچی کوردان به‌ نه‌وی دوا ره‌زامه‌ندی سۆڤیه‌تی وه‌رگرن، سه‌ربه‌خۆزی خۆیان راگه‌یانده‌وه و ده‌وله‌تیان دامه‌زراندوه؟ دیاره که قسه‌کانیان درێژه ده‌کێشیت، قسه‌یان لێکدی هه‌لده‌به‌زێته‌وه.

دواي چهند رۆژێک که قازی محمد رێ‌ی ده‌که‌وته‌ ته‌موریز هه‌مان پرسیا‌ری لێده‌که‌ن. قازی محمد وه‌لامی دابه‌وه که (پرماکوف) ناگاداری ته‌داره‌ک. دیتنی کوردان بووه. به‌ چاوی خۆی و له‌ سه‌ر نو‌تومبیله‌ که‌یه‌وه له‌ دایکبونی کۆماره‌که‌ی دیتوه. پرماکوف، به‌وه خۆی په‌راندوه که گوايه وێرای هه‌موو نه‌وه‌ش چرای کهمسکی بۆ راگه‌یانده‌نی کۆمارای نیو براو هه‌لنه‌کردوه. به‌لام پێده‌چیت جه‌نه‌رال (سالم ناتاکه‌خوف) که راسپێدرا بوو سه‌ر په‌رشتی کاروباران له‌ کوردستاندا بکات، قه‌ناعه‌تی به‌ بۆچونه‌کانی قازی محمد کردبێ‌ یان له‌ موسکۆ و باکووه نامۆزگاری بۆ نێردرا بێ‌. بۆیه که‌وته به‌ر په‌رچدانه‌وی سه‌رۆکی تو‌په‌ی نازربایجانی و هیندی کردنه‌وه‌ی و که‌وته ستایشی هه‌نگاوه‌کانی کوردان. (دیریک کینان) که وه‌کو دیپلوماتیک له‌ (UN) کاری ده‌کرد و له‌ په‌نجاکاندا بایه‌خه‌تکی تایبه‌تی به‌ دۆزی کورد دده‌ا، ناما‌ژه‌ی بۆ نه‌وه کردوه که گوايه (سالم ناتاکه‌خوف) به‌ر له‌و گفتوگۆیه و وه‌رگرتنی نه‌وه‌لو‌سته، له‌ مۆسکۆوه به‌ ته‌له‌فون ره‌زامه‌ندی وه‌رگرتوه. ئیدی له‌و دیمانه‌و دیداره‌دا سه‌رۆکی تازه‌ کوره‌ی کورد تینگه‌یه‌نرا که حکومه‌تی مه‌هاباد ناتوانیت روو به‌رووی تاران و نازربایجان و ره‌نگه‌ وولاتانی تریش به‌وستن، نه‌گه‌ر په‌شتیوانی زله‌تی‌رتکی نه‌بێ‌. ناشکرایه‌ مه‌به‌ست له‌و زله‌تی‌زه‌ یه‌که‌یه‌تی سۆڤیه‌ت بوو، که سه‌روشتی روداوه‌کانی نه‌وه‌ و مخته‌انه‌ وایان لێده‌کرد که به‌ی به‌ تاقه‌ زله‌تی‌رتیک به‌توانی نه‌وه‌ ده‌وره‌ بدین.

قازی محمد توانی رو‌به‌رووی نه‌وه‌بۆچونه‌ی سۆڤیه‌ت به‌یته‌وه که ده‌یوست ناوچه‌ی کوردستان به‌خه‌رته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی نازربایجانی. قازی محمد بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ سیاسه‌تیکی ناقلاته و هه‌یمنی گه‌رت به‌ر، له‌ لایه‌که‌وه نه‌یده‌وست په‌شتیوانی سۆڤیه‌تی بدۆزین و له‌لایه‌کی تروه‌ پشت به‌ هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی خۆ‌شای مه‌هابادی نه‌وه‌ رۆژگاره‌، هه‌لو‌ستی توندی نه‌ته‌وه‌یی ده‌نواند سازشی له‌ سه‌ر مه‌سه‌له‌ نه‌یه‌وه‌یه‌که‌کان نه‌ده‌کرد. تایه‌مجۆره‌ توانی له‌ نه‌نجامدا ره‌زامه‌ندی سۆڤیه‌ت به‌ ده‌ست به‌یتن بۆ راگه‌یانده‌نی کۆمارای کوردی له‌ مه‌هاباد. به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌مه‌شدا په‌یوه‌ندی نیوان سه‌رکرده‌یه‌تی کۆمارای کورد و په‌شتیوانه‌ سۆڤیه‌ته‌کانی هه‌ر رواله‌تی بوو، چونکه‌ بۆچونی قازی محمد له‌مه‌ر باردۆخ و ره‌وشی کۆماره‌که‌ی زۆر دوور بوو له‌ بۆچونی سۆڤیه‌ته‌کان و هه‌لو‌ستی گه‌شتی یه‌کیتی سۆڤیه‌ت.

کورده‌کی قازی محمد، که له باسی سه‌فهری یه که‌می کورده‌کان بۆ باکو، ناماژمان بۆ کرد، له سالی ۱۹۷۹ دا که دیمانه‌یه‌کم له‌گه‌لدا ساز دا، نه‌وه‌ی بۆ دوپات کردمه‌وه که سۆفیه‌ته‌کان میوانی نیمچه‌دایمی بوون له ماله‌ گه‌وره‌که‌یاندا له مه‌باد: "له وه‌خت و ناوه‌ختی رۆژدا و هه‌ندی جارن له نیوه شه‌ویش دا ده‌هاتن و له‌و ناوچه‌یه‌دا ده‌یانکرد به رۆژی خۆیان، سه‌رده‌که‌وتنه سه‌ریانای خانوکه و به پێ ده‌یانکتیشا به سه‌ریانه‌که‌دا و به‌ده‌نگی به‌رز داوای خواردنه‌وه‌یان ده‌کرد. هه‌ر چه‌نده باپم مه‌ی نه‌ده‌خواردوه، به‌لام هه‌میشه قۆدکای له ماله‌وه هه‌لگرتبوو بۆ میوانه رووسه‌کان".

له شوباتی ۱۹۸۶ دا یکه‌م وه‌جبه که‌مه‌کی سۆفیه‌ته‌ گه‌یی. کورده‌کان پاش نه‌وه‌ی نمو چه‌کانه‌یان وه‌رگرت که له جه‌ندرمه‌ی نێترانی گه‌رابوون، پێنج سه‌د پارچه چه‌کیان به‌دوو وه‌جبه له سوپای سۆفیه‌تی وه‌رگرت. چه‌که‌کان بریتی بوون له تغه‌نگ و ده‌مانچه‌ی سوپایی چیکی و نه‌مریکی و تغه‌نگی ره‌شاش. هه‌روه‌ها رادیۆیه‌ک دانرا، له سه‌عات چواروه‌ تاسه‌عات ده‌ی شه‌وی به‌ زمانی کوردی به‌رنامه‌ی بڵاو ده‌کردوه. نه‌مه یه‌که‌مین رادیۆ بوو که به‌ زمانی کوردی په‌خشی ده‌کرد. رادیۆی ده‌نگی کوردستان له شه‌سته‌کان و هه‌فتاکاندا لاسایی نمو رادیۆیه‌ی ده‌کردوه.. هه‌روه‌ها سۆفیه‌ته‌کان، که‌رسته‌و تفاق‌ی ته‌واوه‌تی ته‌بێتکی موسیقایای سوپایشیان نارد، نه‌م ته‌بیه مارشی سوپایی و سه‌روودی شوێرشگێتری کوردی لێده‌دا، به‌ تایبه‌تی سه‌رودی نه‌ته‌وه‌یی (نهی ره‌قیب) که یونس ره‌وف دلداری شاعیر له مه‌بادا دا‌ینا بوو.. هه‌روه‌ها نامێره موسیقی یه سۆفیه‌تی یه‌کان: ناوازی خۆیان له رادیۆ و بۆنه رسمی یه‌کان و غایشه‌کانی سوپای کوردی تازه دامه‌زاوردا لێده‌دا.

نه‌قیب سه‌لاح‌مه‌دین قاسه‌وف مه‌شق به سوپای کورد ده‌کات

قازی محمد، له‌ر ماوه‌یه‌دا له دامه‌زاندنی وه‌زاره‌ته‌که‌ی بوه‌وه. (سیف الدین) ی‌ برای کرا به وه‌زیری به‌رگری به‌ حوکمی نه‌وه‌ی که تا ناخرو ئۆخری دووم جه‌نگی جیهانبێش نه‌فسه‌رتیکی گه‌وره بوو له (ده‌ره‌ک) ی‌ نێترانیدا. هه‌ر چه‌نده مه‌به‌ست له دامه‌زاندنی نه‌م وه‌زاره‌ته ته‌نیا نه‌وه نه‌بوو که بێن به‌ ده‌زگایه‌کی سوپایی چالاکی نه‌وتو که به‌رگری له سنووری کۆماره‌که بکات دژی ژنده‌گافی یه‌ چاوه‌روانکه‌راوه‌کانی نێتران، به‌لکه‌ به‌ شتیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی بۆ نه‌وه بوو که بێن به‌ بناغه‌ی ده‌زگایه‌کی کارگێتری (اداری) نه‌وتو که پشته‌ی پێ بیه‌ستری بۆ دا‌ین کردنی هاوسه‌نگی ناخۆ، و بریکاری نه‌و هێزه‌ بێ که خێله‌ جه‌نگاوه‌ره‌کان هه‌یان بوو، و پشته‌یان پێنه‌ده‌به‌سترا. له‌به‌ر نه‌م هۆیه قازی محمد، (سیف الدین) ی‌ برای خۆی کرد به وه‌زیری به‌رگری و به‌خۆشی به‌شداری له هه‌ل‌بژاردنی فه‌رمانده و نه‌فسه‌ره‌کانی سوپای کوردیدا کرد. نه‌وه بوو تیکه‌نه‌یه‌کی سه‌یر له‌ هه‌فتا نه‌فسه‌رو ده‌ره‌جه‌دار دامه‌زرتێران تا ناوه‌ندی سه‌رکه‌ردایه‌تی سوپا پێک به‌هێتن.. نه‌رکی نه‌م سه‌رکه‌ردایه‌تی یه نه‌وه بوو که رێبه‌رایه‌تی نه‌و هێزه سوپاییه بکات که قه‌رار بوو

و دو کوه سه روتا له (۱۲۰۰) سه رياز پټک بڼت. کوماري مهاباد له مهسه له ی نه فسه راندا ده ی توانی پشت بهو ده نه فسه ره گه نجه به ستن که به هوی هه لو تستی نه ته وه ییانه وه له سویای عیراقی هه لاتیمون و تازه په یوه نندیان به کوماره ساواکه ی مهاباد وه کردبوو، نه مانه نه فسه ری راسته قینه بوون له سویای عیراقیدا، به لام قازی محمد و ده ور به ره که ی له بری نه وه ههستان زوړ به ی نه فسه ره کاننیا له کهسانی باوه ری پټکرای بڼه ماله کانی مهاباد دامه زاندا.

له مانگی نازاردا راوړکاري سویایی سؤقیه تی، نه قیب (سه لاهه دین قاسموف) گه یشته مهاباد، تا کادری پټویست بؤ سویای کوردی ممشق دابدات و پټ بگه په نیت. نم نه فسه ره گه نجه له کورده کانی یه کیتی ی سؤقیه تی بوو. کوماري کوردی پله ی سه ره نگی دای، گه چی پټیان ده گون ٢١٤١ ناغا. دامه زانندی نمو سویا بچکوله په هر هه مو وهرزی به هاری خایاند، نمو ماوه یدا ممشقیکی یه کجار به زهرو توندیان پټ کرا که بریتی بوو له ممشقی دوتیل (مهارزه) و به کار هیتانی تفنگ و چه کی ره شاش و نارنجوکی دهستی. هه روه ها ژماره یه ک سه رياز ممشقی شوفیریان پټکرا بؤ هاژوتی نمو نوتومبیل و زیرپوشانه ی که سؤقیه ت ناردیوان.

مروث زوړ به ناسانی و هر به ته ممشا کردنیکی رهوته نی نمو کومه کانه ی که سؤقیه ت پټشکهش به کوماره که یان کرد بوو، ده ی توانی دیدو بؤ چونی سؤقیه ت سه باره ت بهو کوماره ی که به ره زامه ندی خویان هاته دامه زانندن، بزایت، بؤ وینه کومه که که بریتی بوله: ده نوتومبیلی سؤقیه تی، ده نوتومبیلی نه مریکی، ده جټب قیاده، که نه مه به هه مووی نه یده کرده تاقه دلوتیک لهو دریا کومه که ی که نه مریکا له ماوه ی دووم جه نگی جیهانیدا بؤ سؤقیه تی هه لشت، کورده کان له سه فوری دووه میاندا بؤ باکو لیستیکی چه کی قورسیان پټشکهش کرد، لن نمو چه که قورسane نیستاشی له گهل پټ نه گه یشته دهستی کوردان. نه نمو تانکانه ی که (باقروف) ی سه ره ک وه زیان گفتی دا بوو بؤ مهابادیان بنیترئ و نه تویه کان. ته نانه ت نمو چه که دژ تانکانهش که سؤقیه ته کان ده یانگوت ناردیوان، وه ختی گه یشته جټ، بریتی بوون له قوبه له ی مولوتوف نک چه کی دژ تانک. دیاره سویاییه کورده کان به مه زوړ توړو نائومید بوون. سؤقیه ته کانیش، هه رچنده کورده کان داوا ی کومه کی سویایی زیاتریان ده کرد یان داوایان لیده کرد به لای گه مه وه به لټنه کانی پټشویان بټنه دی، نمو به لټنی چوری تازیان ددا و هیچ ی دی..

هیچ جوړه کومه کیتی دارایی نه نیتردا، نمو داوایهش جټ به جټ نه کرا؛ که کورده کان لټکدا لټکدا داوایان ده کرد رادیویه کی به هټزی نه وتویان بؤ بنیتر که کوردی عیراق و تورکیاش به تران به رنامه کانی وه رگرن و گوتیان لن ی بهی. نم هتیمایانه نه وه ده گه بهنن که سؤقیه ته کان نمو گهرم و گورپه ی جارانیان له مه ره نه زمونی کوردی نه او

نهو جۆشو خرۆشهی هه‌وه‌لیان دامرکایه‌وه‌ وه‌ستا. هه‌ر چه‌نده نه‌وه شتیکی ناشکرا و دیار بوو، به‌لام قازی محمد و نه‌ندامانی حکومه‌ته‌که‌ی نه‌مه‌یان به هه‌ند وه‌رنه‌گرت و به‌و ناماژه‌یه‌یان نه‌زانی که ناینده و چاره‌نوسی کۆماری کورد دیاری ده‌کات.

کاربگه‌رییه‌کی ناخۆش و وره‌روخێن

نیدی مه‌باد به‌ره به‌ره بوو به مه‌له‌بندی سه‌رله‌به‌ری بزاڤی رزگاریخوازی کوردی، بوو به‌و مه‌له‌بندهی زۆر هێژ و رێبازی فیکری کوردی رووی تێبکه‌ن. له چیاگانه‌وه میرو سه‌ره‌ک خێله‌کان به‌خۆ جه‌نگاوه‌رانیانه‌وه په‌یوه‌ندیان پێوه کرد. زۆری نه‌برد دواژه هه‌زار جه‌نگاوه‌ر له ده‌وری مه‌باد خرکرایه‌وه، به تابه‌تی له باشوری شارد و له نزیکه‌ی سنوری ئێرانی خه‌نیم دا. هێژه‌که‌ی هۆزی شکاک به سه‌رکرده‌یه‌تی تاهیر خانی کۆری سه‌رکرده‌ی نه‌فسانه‌یی، سمکۆ له هه‌زار و سێ سهد سواره پێک هاتبوو. لقه جیاوازه‌کانی هۆزی هه‌رکی-ش هه‌زار سوارهو جه‌وت سهد پیاوه‌یان نارد بوو. جه‌مه رشیدی جه‌نگاوه‌ری ده‌وراندیده‌ش که چه‌ند سالتیک پێشتر له ناچه‌کانی سه‌قز ویانه‌دا شه‌ری ئێرانی یه‌کانه‌ی کرد بوو، به‌خۆ و سێ سهد جه‌نگاوه‌روه په‌یوه‌ندی به کۆماری کورده‌وه کرد. نیدی کۆمار له نیتوان خۆی و هێزی هه‌ر خێلێک دا نه‌فسه‌ریکی په‌یوه‌ندی دامه‌زراند. مه‌باد نازۆقه و خۆراکی هه‌موو نه‌و جه‌نگاوه‌رو خێله‌کیانه‌ی دا به‌ن ده‌کرد.

توانای شه‌ر کردنی نه‌م هێژانه له هۆزێکه‌وه بۆ هۆزێکی دی جیاواز بوو، له‌کاتیکه‌دا که هه‌ندێ له‌م خێلانه شتواری شه‌ری خۆی به‌ جۆزێک گۆڕی بوو که ده‌یتوانی زبانی گه‌وره به‌ دژمن بگه‌یه‌نێ، هه‌ندێ خێلی دی له سه‌ر هه‌مان شتواری شه‌ری سوارچاکی که زۆر جاران گه‌ریده رۆژاوا یه‌که‌کان ستایشیان کرد بوو، و شه‌قلێکی شاعیرانه‌و رۆمانسیانه‌یان پێدا بوو، مابونه‌وه‌و ج گۆڕانیکیان به‌سه‌ردا نه‌هاتبوو. دیاره سواره و سوارچاکیان کورد به‌ نیتوانگ بوون له‌م جۆره شه‌رانه‌داو زۆر به‌ توانا بوون له به‌کار هێنانی رم و سه‌ره‌نێزان دا به راده‌یه‌ک که زۆر جاران سه‌رکه‌وتنی گه‌وره‌یان به سه‌ر سوپای نیزامیده‌ به‌ ده‌ست هێنا بوو. به‌لام داهاونی تهنگی ئوتوماتیکی و ده‌وری گرینگی له پاراستنی هێژه‌کانی پیاوه له سالانی دوایی سه‌ده‌ی راپه‌روودا، وایکرد که سواره‌ی کورد نه‌و بالا ده‌سته‌یه‌ی جارانیان به سه‌ر دژمنی خۆدا نه‌یه‌تی. له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌ندێ هۆزو خێل هێشتا تازه له هه‌وه‌لی فیر بوونی شتواری تازه‌ی شه‌ر دا بوون، یان هێشتا به‌ شێوه‌ی پراتیکی مومارسه‌یان نه‌کرد بوو، بۆیه کۆماره ساواکه‌ی کورد له سه‌ری بوو، بایه‌خی زۆر به‌ دامه‌زراندنی سوپایه‌کی هاو چه‌رخ به‌دات که زه‌بت و ره‌یتی تێدا بێت و سه‌رکرده‌یه‌یه‌کی کارامه‌ی وه‌های هه‌بێ که به‌توانیت سه‌رکه‌وتن به‌ ده‌ست بێنی، یاش نه‌وه‌ی نه‌و سه‌رده‌مه به سه‌ر چوو ته‌نیا سوار چاکی و نازایه‌تی به‌توانن سه‌رکه‌وتن و بالا ده‌ستی سوپایی مسۆگه‌ر بکه‌ن. میژونوسی ئێرانی (حسن ارفع) که

به خوی سرکردایه‌تی چندین هیرشی سرکوتکاری شۆشه‌کانی کردوه له سالانی ۱۹۲۰ و ۱۹۴۰دا، له یاداشتنامه‌کانیدا زۆر به دورو درێژی و به ستایشه‌وه باسی چۆنیه‌تی شەری کوردی کردوو نویسیویه‌تی: "هەرچهنده زۆریه‌ی جەنگاوهرانی کورد به سواری نه‌سپی کوردی توندو تۆل هیرش ده‌کەن، به‌لام شتیوازیان یه‌که‌جار دوره له شتیوازی ناسایی سوارچاکان که به پله‌ی یه‌که‌م پشت به‌رم و نیتزه و شمشیر ده‌به‌ستیت، چونکه سواره‌ی کورد هه‌ولده‌ده‌ن به چه‌کی سپییه‌وه بینه مه‌یدان و به خه‌نجهران که زۆر لێهاتوته‌وه عه‌مه‌لی دێن به خه‌یراییه‌کی سر سوهر هینه‌ری وه‌ها که ته‌واو له دژمنیان نزیک ده‌گاته‌وه هیرشی دێن، نه‌وسا له نه‌سپه‌کانیان دادبه‌زن و به ده‌مانچه‌و تفه‌نگه‌کانیان ده‌کونه شه‌ر".

زۆر جار، دوو سوار سواری یه‌ک نه‌سپ ده‌بن، یه‌کیکیان له رێگه‌ داده‌بژی و ده‌که‌وتنه ئه‌م سه‌نگه‌رو نه‌و سه‌نگه‌رو به‌و شتیوه‌یه ده‌که‌وتنه مژولکرنی هه‌یزه‌کانمان، به‌مجۆره سوارچاکی دووم ده‌پارتێژێ که به‌په‌له ده‌که‌وتنه‌وه بۆ دواوه تا سوارچاکیکی دی له‌گه‌ڵ هه‌ویدا بینه که نه‌ویش هه‌مان کاری سوارچاکی یه‌که‌م دووباره ده‌کاته‌وه. نه‌وانه‌ی به‌و جۆره بۆ نزیکترین شوێنی سه‌نگه‌ره‌کانی ئێشه ده‌گوازانه‌وه، کوێرانه ده‌که‌وتنه ته‌قه کردن له ئێشه‌وه سه‌نگه‌ر گۆزکێتیان ده‌کرد و به‌مه‌شێ ترسییان ده‌خسته دڵی سه‌ربازه‌کانمانه‌وه. ئه‌م تاکتیکه‌یان به‌ری یو له‌گرتنی هه‌موو گردو به‌رزاییه‌کانی ده‌وربه‌ری سه‌نگه‌ره‌کانی دژمنه‌که‌یان، نه‌وجا پاڵه‌ی که‌مارۆکه‌یان به‌ره به‌ره ته‌نگ ده‌کردوه تا راده‌یه‌ک که بتوانن دژمنه‌که‌یان له نێو به‌رن یان ناچاری به‌کەن که هه‌و به ده‌سته‌وه به‌ن".

"هه‌ر چهنده من له سالانی ۱۹۲۱دا و ۱۹۲۲دا شه‌ری (شکاگ)م کردوه، له سالی ۱۹۴۷دا شه‌ری (میریغای)م کردوه له سالی ۱۹۴۵دا شه‌ری (حه‌مه رشید)م کردوه؛ به‌لام یه‌که‌ه‌جار که له ناوجهرگه‌ی هه‌یرشێکی کوردیدا خۆم به‌ینی یه‌وه، رۆژی ۱۹۲۲/۷/۲۴ بوو، نه‌ویش له کاتی چهنده هه‌یرشێکی ناوهمیدانه‌دا به‌و به‌و سه‌ر که‌تیبه‌یه‌کی پیاده‌ی په‌له‌وی. کورده‌کان به‌ده‌م هه‌یرشه‌وه هاوارتکیان ده‌کرد که هه‌ر له هاواری عه‌زه‌به‌کانی جه‌زایر ده‌جوو کاتێ که هه‌یرشیان به‌و فه‌ره‌نسییه‌کان ده‌برد... هه‌و که شه‌ر له گوندو باره‌گاکان نزیک ده‌بووه، ژنانیش هه‌مان هاواریان ده‌کرد (هه‌زی هه‌زی). ئه‌له‌هه‌تی ئه‌م هاوارانه زۆر ناخۆش و وره روخین بوو".

کۆمه‌ک له عێراقی دواستیه‌وه

سویای کورد له دوانزه هه‌زار که‌س پێک هاتبوو، هه‌یزه‌که‌ی مه‌لامه‌سته‌فای بارزانی له هه‌موو هه‌یزه‌کانی دی به‌زه‌بت و ره‌یت تر و پر نه‌زمون و خۆراگه‌تر بوو له مه‌یدانی شه‌ردا، روداوه‌کانی دواتریش دروستی ئه‌م بۆ چونه‌یان سه‌لماند. مه‌لا مسته‌فا بارزانی

که به راستی به چاکترین سه‌رکرده‌ی سویای کوردو بلیسه‌تی نهو مه‌یدانه دیته ژماردن، یه‌کیتک بوو له سیاسیه زیره‌ک و لیهاتوه‌کانی نیو کوردی عیراق، نهم پیاهه له ناوچه‌ی بارزانی نزیکی نیران شۆرشى دژى حکومه‌تى عیراق و هاویه‌مانه ئینگلیزه‌کانی به‌ریا کرد. زۆر جار شهرى هیتى نیزامى حکومه‌تى عیراقى کرد بوو، به‌مه‌ش شاره‌زاییه‌کى باشى له شه‌ردا په‌یدا کرد بوو. دوا شۆرشى نه‌وه بوو که له مانگی ۴/ ۱۹۴۵دا هه‌لایسا وتا مانگی نه‌یلولى خایاند و ناچار بوو پاشه‌کشه‌ بکات و له به‌رده‌م هیتى عیراقى بالا ده‌ست به‌ سه‌ر جه‌نگاوه‌رانى دلیری بارزانی دا، بگه‌پیته‌وه، چونکه هیتى عیراق له‌روى ته‌کنولۆیاوه زۆر بالا ده‌ست تر بوو له جه‌نگاوه‌رانى دلیری بارزانی، به‌تاییه‌تى دواى به‌شداریکردنى فرۆکه‌کانى هیتى ناسمانى به‌ریتانیا له شه‌رگاند و بۆردومانکردنى دژدانه‌ى سه‌نگه‌رو گوندی کورده‌کان.

بارزانی، له‌و پاشه‌کشه‌یدا، خۆى له ناوچه کوردییه‌کانى تورکیا نه‌دا، چونکه شاره‌زای سوپای تورک بوو، و ناگاداری نه‌و هه‌موو رق و که‌رب و کینه‌ش بووکه نهم سوپایه له کوردی هه‌لگرته‌بو و چاره‌نۆی ده‌رفه‌تیک بوو بۆ لێدانی کورد. هه‌روه‌ها به‌لاو بوونه‌وى هه‌والی دامه‌زراندنى کۆمارتیکى کوردی له مه‌هاباداو رزگار بوونى ناوچه‌یه‌ک له ده‌سه‌لاتى نیرانى و به‌ریتانى له کوردستانى نیران دا، مه‌لامسته‌فای بۆ نه‌وتنه‌در راگتیشا. بارزانی تامه‌زۆى هه‌ر ده‌رفه‌تیک بوو تا له رووى سیاسیه‌وه به‌ ديار بکه‌وئ و توانای سوپایی و فه‌رمانده‌یى خۆى بنۆتین، نه‌مه‌ش هۆیه‌ک بوو بۆ به‌پاردانى یه‌که‌جاره‌کى: بارزانی به‌پاریدا له سنورى نیران بپه‌یتمه‌وه، سێ هه‌زار جه‌نگاوه‌رى له‌گه‌لدا بوو، په‌تر له هه‌زار و دووسه‌ گه‌س له‌وانه شه‌رکه‌رو جه‌نگاوه‌رى یه‌که‌جار به‌توانا و گوئى رایه‌لى شه‌خسى فه‌رمانه‌کانى بارزانی بوون. ژماره‌ی یاوه‌رانى بارزانی گه‌یهه په‌تر له دوانزه هه‌زاره‌گه‌س.

زۆریه‌ی جه‌نگاوه‌ره‌کان مال و مندالى خۆیان له‌گه‌ل خۆدا هینابوو، و له کاتیکی باشدا، واتا به‌ر له ده‌ستپێکردنى وه‌رزى زستان که نیدی چ هه‌ره‌که‌یه‌ک له‌و ناوچه شاخواه‌ی یه‌ سه‌خته‌دا نامپیتى، په‌رى بوونه‌وه. گه‌لیک له‌و نه‌فسه‌رانه‌ش که په‌بوهندییان به‌ بارزانی یه‌وه کرد بوو، به‌گه‌لى که‌وتن و هاتنه نیرانه‌وه. ديارترینیان نه‌قیب عبدالعزیز گه‌یلاتى بوو، که کۆمى گه‌وره‌ی میرى کورد شیخ عبدالله بوو، شیخ عبدالله په‌کیتک بوو له ديارترین، و به‌ ده‌سه‌لاترین سه‌رانى کوردی عیراق. بگه‌ر به‌نه‌ماله‌ی عبدالله سه‌رکرده‌ی راسته‌قیینه‌ی بزوتنه‌وى رزگارىخوازى کورد بوون به‌ر له ده‌رکه‌وتنى قازى محمد له شانۆی روداوه‌کان. له ترسى نه‌وى نه‌بادا کیشه‌ی ریه‌رایه‌تى بکه‌ویتنه‌ نێوان نهم دوو به‌نه‌ماله هه‌فرکه‌وه، سۆقیه‌ته‌کان چاره‌سه‌ریکی زیره‌کانه‌یان بۆ نهم مه‌سه‌له‌یه دۆزییه‌وه: نه‌وه بوو هه‌رکه نه‌قیب عبدالعزیز له‌گه‌ل بارزانیه‌دا گه‌یهه مه‌هاباد، روسه‌کان نارديان بۆ خۆبندنى سوپایی له یه‌کیتک له نه‌کادىیا سوپاییه‌کانى سۆقیه‌ت. به‌مه نه‌و

پیاوه‌یان له ناوه‌ندی روداو‌ه‌کان دور خسته‌وه و (قازی محمد) یان له گیرو گرتی نو
رزگار کرد.

سۆڤیه‌ته‌کان له لایه‌کی تره‌وه به وه‌رگرتنی نهم خوتندکاره سوپاییه نیت‌داره، نه‌وه‌یان بۆ
خۆ مسۆگهر کرد که نه‌گهر زروف بخوازی له کاتی پتیوست داو له رتگی نه‌وه‌وه
گوشار بخه‌نه سه‌ر بابی. سۆڤیه‌ته‌کان له هه‌مان کاتدا هه‌ولیان دهدا که بارزانی به
خیرایی ده‌سه‌لاتی سیاسی په‌یدا نه‌کات، چونکه چاک ده‌یانزانی که که‌سایه‌تییه‌کی به
هه‌تیه و که‌لکه‌له‌ی رتبه‌رایه‌تی له سه‌ردایه. ته‌نانه‌ت باقروف-ش له دوا سه‌فه‌ری
سه‌رانی کوردا بۆ باقۆ، به خه‌بسه‌سه‌توه ناماژه بۆ نهم مه‌سه‌له‌یه ده‌کات و ده‌لتی نه‌گه‌ری
نه‌وه هه‌یه که بارزانی له‌سه‌ر داوای به‌ریتانییه‌کان بۆ نیران هاتیب و به‌یه‌وی نه‌زمونی
ده‌وله‌تی سه‌ره‌خۆی کوردان تیک بدات و ویستی به‌ریتانییه‌کان به جی بیتی... له‌م
دوو غونه‌یه‌وه نه‌وه‌مان بۆ به‌دیار ده‌که‌وی که سۆڤیه‌ته‌کان له‌م بۆ نه‌یهدا هه‌مان شتوازی
نامه‌ردانه‌و نزم و زیره‌کانه‌یان به کار هه‌تاهه که ده‌وله‌ته گه‌ره‌وه‌کان له مامه‌له کردنیاندا
له‌گه‌ل نه‌و به‌به‌تانه‌دا که په‌یوه‌سته به به‌ره‌وه‌ندی زیندوی که‌لانی به‌چوکه‌وه، په‌یره‌وی
ده‌که‌ن. واتا هه‌ر له هه‌وه‌له‌وه جم و جولی هه‌ر هه‌موو سه‌ربازه‌کانی شه‌تره‌نجی نهم که‌مه
په‌یوه‌سته‌یان به‌نه‌زمونی کورده‌وه له مه‌بابادا، دیاری کرد به‌و.

به‌لام په‌کێک له‌و سه‌ربازه کوردانه، که‌سایه‌تییه‌کی به‌زکماک زیره‌ک و سه‌رناس به‌و،
توانایه‌کی زۆر گه‌وره‌ی هه‌به‌و له ده‌رک کردنی ره‌وتی کاروباران و شیکردنه‌وه‌یان و
وه‌رگرتنی هه‌لوێستی راست و دروست ده‌رباره‌یان. هه‌ر هه‌موو نه‌وانه‌ی له‌م قوناغه
کۆلیونه‌توه و واقعیانه هه‌لیانسه‌نگاندوه هه‌ستیان به‌وه کردوه که نه‌و که‌سایه‌تی به
ده‌پروانی به روداو‌ه‌کان و چاره‌نۆری ده‌رفه‌تی گونجایی کردوه تا ده‌سه‌لات و توانای
رتبه‌رایه‌تی خۆی بنویسنی. ناشکراشه بارزانی، له‌م ره‌وه‌ی گه‌ره‌وی له سه‌ر ده‌وری
سۆڤیه‌ته‌کانیش کردوه. هه‌ر که گه‌یبه‌وته مه‌باباد، به به‌رده‌وامی هاتوچۆی نه‌فسه‌رو
راوێژکاره سۆڤیه‌ته‌کانی کردوه، له چهندین دیداردا له‌گه‌ل نه‌فسه‌رانی سۆڤیه‌تیدا،
هه‌والی داوه نه‌وه‌یان بۆ به‌سه‌لمێنتی که هه‌ر نه‌و کوری رۆژه و پتیوسته پشستیوانی لێ
بیته کرن و مه‌تانه‌ی پتیکرێ و چاره‌نۆری ده‌ستکه‌وتی لیتیکرێ. بارزانی زۆر به
توندی له رووی هه‌موو نه‌و که‌سانه وه‌ستایه‌وه که نا‌قاییل به‌وون به‌وه‌ی په‌یمانیکێ توندو
تۆل له‌گه‌ل سۆڤیه‌تدا هه‌بێ؛ به‌لکه‌شی بۆ نه‌مه نه‌وه به‌و که ته‌نێ سۆڤیه‌ت ده‌توانن
مانه‌وه‌ی کۆماره‌که دا بین به‌که‌ن یان هه‌ولی له نیت‌دانی بدن، هه‌رگیز به‌و هه‌نجه‌تانه
قاییل نه‌به‌و که ده‌یانگوت له‌ حاله‌تی په‌یمانی نیتوان کورد و سۆڤیه‌تدا، نه‌مریکا و
نینگلته‌را ده‌سته و نه‌ژنۆ دانانیشن... به‌لام دواي چهند مانگێک. پاش له‌ ده‌ست
چوونی ده‌رفه‌تان، ماهیه‌تی نه‌و یاسایانه‌ی ده‌رک کرد که به‌وون و مانه‌وه‌ی کۆماری
(کوردی) یان دیاریده کرد.

بارزانی یه کتیک بو لهو چوار که سهی که کۆماری کوردی له سوپای خۆیدا، پلهی جهنهرالی دانن. له ناوهندی شاردا خانویهکیان بۆ کرد به بارهگاو تا رۆژگاری نهمرۆش ماوه و له دوایانهدا کرا به نوتیل. له سالی ۱۹۹۷ دا ریتزدار (جعفر عبدالجواد)ی خاوهنی نهم خانووم بیینی و بهدهم گیتراوهی بیرهوه ریبانی خۆی سه بهارت بهو رۆژانه گوتی: "دیمهن و روالهتی بارزانییهکان زۆر جیاواز بوو له دیمهن و رولهتی کوردی مههاباد. زۆر متمانهیان به خۆ ههبوو، زۆر متمانهیان به سه رکهوتن ههبوو، چ ترسپێکیان له مهه نهوه نهبوو که ناینده چی پێ یه و چی پێدهی. هه رچهنده زۆر چاک ده یانزانی که هه لێاردی سوپای کۆمارن و له هه موو هیزهکانی دی به توانا تر و پر نه زمونترن، بهلام نهمه هیچ جۆره له خۆبایی یوونتیکیان لی نه ده بینن."

بارزانی، ره زامهندی قازی محمادی وه رگرت تا به شتیک له هیزه که ی له نزیک مههاباد بهیلتیهتهوه، نزیکه ههزار جهنگاوه ری گوێزایه لی فهرمانهکانی خودی بارزانی له ناو مههاباد جێگیر بوون، نیدی باقی هیزه کهو خیزانهکانیان دابهشکران به سه رگوندهکانی باشورو رۆژاوی مههاباد. بهمهاله ی بارزانی له شارۆچکه ی نهغه ده دا جێگیر بوون. که نهو سا که چ بایه خێکی نه بوو، که چی رۆژگار وای هانی که نهم شاروچکه یه دهو ریکی دی له میژوی بهمهاله ی بارزانی دا بدینن؛ نهویش نهوه بوو بارزانی ناچار بوو پاش سی سال لهو میژووه، خۆی و خیزانه که ی و ژماره یه ک له یاوهرانی له سالی ۱۹۷۵ دا وپاش داروخانی شوێشی ۹۷۵/۹۷۴ لهو شارۆچکه یه دا نیشته جێ ببن.. پاش نهو ی هنری کسینجر و ریچارد نیکسون به شتیه که ی هه یابهرانه له به لینه درۆگانی خۆیان ژێوان بوونهوه پهشتیان کرده بزایی کوردی. له سالی ۱۹۷۵ له نهغه ده ده یانه یه کی رۆژنامه وانیس له گه ل بارزانی دا کرد، رهنگه نهم ده یانه یه ی من دوا ده یانه ی رۆژنامه وانیک بێگانه بوو بێ له گه لیدا، بهر لهو ی به نهخۆشی شتیه لجه بمری. ههستم کرد هه موو ناواتیک نهو یه، پاش پتر له نیو سه ده رتبه ریکردنی شه ری پارتیزانی دژی عیراقی یه کان و تورکه کان، که به توانی له نۆژهن ده ست به شوێش بکاتهوه.

په یۆزانی شه ری شاخ

له نه یجای مه شقی به ردهوام و چروهر ههنگاوانی گورج و گۆل له باری رتیکهستهوه، له مانگی نازاری ۱۹۴۶ دا سوپای کۆماری کوردی به یه کهجاره کی هاته دامه زانندن و له دایک بوو. زۆریه ی سه رانی کورد لهو رۆژانه دا له مهباباد خه بوو بوونهوه. بارزانی له هه ر هه موویان به جۆشتر بوو به شپ، هه جمانی له بهر برابوو، و بۆ ده رفه تیک ده که را که توانای سوپایی خۆی بهوینی.

بارزانی یه کانی ش تینوی پێکادان بوون له گه ل سوپای نێرانی دا که هیزهکانی له سه ر سنووری باشوری دهوله تی کوردی، له سه قزو سه رده شت و بانه دا خه کرد بهوه و ده یووست لهو یوه له شکرو تۆشه ن پکاته سه ر خاکی کوردان.

کورددکانی له لای خۆیانوهه باسی پیتشره‌وییان بۆ باشور ده‌کرد؛ تا نه‌و خیتل وهه‌ژد کورده‌ی پارێزگای کرمانشا، که هیتشتا له بن دمه‌لاتی نێرانییه‌کاندا به‌یون، رزگار بکه‌ن. هه‌روه‌جا باسی نه‌گه‌ری په‌لاماردانی خودی کرمانشانیان ده‌کرد تا به‌زه‌بری چه‌ک نه‌و ناوچه‌انه‌ش به‌خه‌نه‌ سه‌ر کۆماری کوردی. که دوو که‌مته‌یه‌ هێزی سه‌پای نێرانی به‌ره‌و سه‌قز که‌وته‌ پیتشره‌وی، بارزانییه‌کان به‌سه‌یه‌کیان بۆ نایه‌وه‌و چاوه‌ڕوانیان کرد تا به‌که‌وته‌ به‌سه‌که‌وه‌ ولتی یه‌دن. بارزانی یه‌کان به‌ جوکمی نه‌زمونی زۆریان له‌ شه‌ری هێزه‌کانی عێراق و تورکیا که‌ چه‌ندین سالی خایاند به‌و، شاره‌زاییه‌کی زۆریان له‌ به‌واری نه‌و جه‌زه‌ شه‌ره‌انه‌دا په‌یدا کرد به‌و.

(پسپۆزانی شه‌ری شاخ)، نه‌مه‌ نه‌و ناوه‌ به‌و که‌ زێژدار (روان روبه‌سن)ی حاکمی عه‌مه‌که‌ری عێراق له‌ سه‌رده‌می ئه‌ندایی به‌ریتانییدا له‌ بارزانی یه‌کانی ناهه‌و. جا نه‌و پسپۆزانه‌ی شه‌ری شاخ هێنده‌ به‌ سه‌به‌ره‌وه‌سه‌ له‌ به‌یون ده‌یانترانی یه‌ک رۆژی ته‌واو به‌ نه‌وه‌ی جوله‌به‌که‌ن له‌ ناو سه‌نگه‌ره‌کانیاندا به‌یتنه‌وه‌. تا هێزی دژمن به‌ ته‌واوه‌تی به‌که‌وته‌ به‌سه‌که‌یه‌نه‌وه‌ و دله‌یا به‌ی له‌وه‌ی که‌ شوته‌که‌یان قایه‌ و په‌شتیان به‌تال نیه‌یه‌، نه‌وه‌جا په‌لاماری به‌دن؛ به‌یه‌ زه‌ره‌ری گیانیان یه‌که‌جار که‌م ده‌به‌و. یه‌که‌تیک له‌ ئامیر به‌تله‌ی نه‌ه‌کانی چه‌وزی ره‌واندۆز، پاش تیه‌مه‌ر به‌یون چه‌ندین سال به‌ سه‌ر نه‌و روداوه‌دا به‌ی گێته‌مه‌وه‌ که‌ "نه‌ته‌نی شه‌ره‌کاغان له‌وه‌دایه‌ که‌ هه‌وله‌ده‌یه‌ن خه‌سه‌ره‌تقان که‌م به‌ی".

نۆزه‌ی (فهرس)ش هات، که‌ به‌له‌ز نێردرا به‌یون تا له‌ نزیکه‌وه‌و به‌ چاوی خۆیان له‌و رۆژه‌ی مانگی نیسانی ۱۹۴۶دا نه‌و نه‌ته‌نی یه‌ به‌یون و به‌ ده‌ستی بارزانی یه‌کان تالاه‌و بنۆشن. کاته‌ی هێزی نێرانی گه‌یه‌ (گه‌وه‌ره‌ ناوا) سه‌ریان کرد دنیا کړو که‌وه‌و چ شتی که‌ له‌ گۆرته‌ی نیه‌یه‌، نه‌مه‌ ته‌ماهی خسته‌ به‌ر که‌ په‌شویه‌که‌ به‌دن، به‌ تاییه‌تی ماوه‌یه‌کی زۆر به‌ پای په‌یاده‌ هات به‌یون و شه‌که‌ت به‌و به‌یون. نیدی بارزانی یه‌کان به‌ به‌ی خشه‌یه‌ له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه‌ هێرشیان کرده‌ سه‌رو خه‌سه‌ره‌تیکی یه‌که‌جار گه‌وره‌یان لێداو ناچاریان کرد به‌ په‌له‌په‌روزی و سه‌ر لێ شته‌واوی به‌ره‌و سه‌قز پاشه‌کشه‌ بکه‌ت. دیپلوماتی نه‌مه‌ریکی (دیبریک کێسان) به‌ ته‌وه‌سه‌وه‌ باسی نه‌و شه‌ره‌ ده‌کات و ده‌لێ: "بارزانی یه‌کان فه‌رمانیان به‌ هێزی نێران دا که‌ به‌ره‌و دوا به‌روات".

هێزه‌تیکی تری (نێرانی)ش به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی نه‌قیب (خه‌مه‌روه‌ی) که‌ گۆره‌ی خه‌له‌کی سنه‌ به‌و، ته‌وشی هه‌مان چاره‌ نووس به‌و؛ کاته‌ی که‌ له‌ رۆژی ۱۹۴۶/۵/۲ دا به‌یستی هێزه‌تیکی بارزانییه‌کان را به‌یون، بارزانی یه‌کان به‌سه‌یه‌کیان بۆ نایه‌وه‌و به‌ دژه‌ هێرشه‌تیکی له‌ نکاوه‌دا غافلگیریان کرد و زه‌ره‌رو زیانیکی گه‌وره‌یان له‌ نێرانییه‌کان داو نه‌قیب (خه‌مه‌روه‌ی) به‌ خۆشی له‌ مه‌یدانی شه‌ره‌که‌دا کۆژرا. نیگله‌تون، که‌ له‌ مه‌هاباد و ده‌ورو به‌ریدا چاوه‌دێری روداوه‌کانی ده‌کرد، نووسیه‌یه‌تی که‌: "ته‌م روداوه‌ هه‌تره‌شی نێرانییه‌کانی برد و وه‌ریان به‌ی نه‌ماو به‌ جاری نه‌ته‌ریان به‌ردا" نێرانی یه‌کان هێزه‌تیکی

سویایی پینچ هزار که سییان به پشتیوانی تانک و توپ و فرۆکه و به سه رکردایه تی خودی (رهزم نارای) سویا سالاری نهو وهخت، نامادهو ته یاز کرد. هیزی کوردیش خۆی له سیزده هزار که سیک دها که له خه لکی عهشایه ریتیک هاتیون و له نیوان سه قزو سنوری عیتر اقا خه بیرونه وه و هیزی تایبه تی بارزانی یه کانیشیان له گه لدا بوو؛ که خه لکه که به هه لێژاردی هیزی کوردیان دهزانین، چه کی هیزی کورد ته نیا چه کی سووک و چه ند سووک ته پیک بوو. هیزی کورد تاقه یه ک چه کی دژه تانک و دژه فرۆکه یان نه بوو.. بۆیان ده رکعوت که نهو چه که ی (دۆسته سۆقیه ته کان) به ناوی چه کی دژه تانکه وه بۆیان ناروون، قوبه لی مولوتوف بوو.

له گه ل نه مه شدا، رهوش و بارو دۆخه که ئالۆز بوو، چ که سیک نه عجام و ئاکامی شه ره که ی بۆ پیتشبینی نه ده کرا. نیرانی یه کان له سه ره تاوه هه ولیا نه دها و ا بنوین که گوايه حه زیان به چاره سه رتکی ناشیانیه؛ هه ره چه ند نهو نه گه رهش له سه ره زاران بوو که گوايه نیران یه کان به فیل و ده هۆن و ده یانه وی دهره تی پتر وه ده ست بیتن تا به توانن ده سه لاتن خۆیان بۆ هه موو ناوچه کان به گه ریتنه وه، به تایبه تی دوا ی کۆتایی دووه جهنگی جهانی و سالانی داگیرکاری به رستانی و سۆقیه تی. نیدی نهو هۆبانه هه ره چیه که بن که نیرانییه کانیا ن هانده دا رتگی ناشی به گره نه بهر، (رهزم نارای) پیتشبیازی کرد که لێژنه یه کی کوردی- نازریا یجانی هاو بهش به نیردری بۆ بانه تاگفتوگۆی له گه لدا پکات ده یاره ی نهوی که رتگی نارنی نازوقه و پیتداویستی سویایی بۆ سه ریا زخانه ی بانه نه یه ته گرتن و نهو رتگیه که راوه ی.

هه ره چه ند سه رۆکی شاندى کوردی بهر له چه ند رۆژیک گفتی نه گرتنی رتگیه کی داهوو، لی نیرانی یه کان زۆریان دل پهتوه بوو به لیتنه نامه یه کی نو سه راویان لهو باره ی ده وه ده ستبه که وی.. به لیتنی نهو هشیان دا که رتگی به دن لێژنه یه کی کوردی به شتیه یه کی به رد هوام له شاری بانه دا هه ی، نه گه ر کورده کان به لیتنی نهو به دن که هیزه کانیا ن به رنه دوری سێ کیلومه تری باکو ری شارو دوری چوار کیلومه تری رتگیه ی نازوقه ی سه ریا زخانه ی بانه.

به لام نه ندامانی شاندى کوردیش له لایهن خۆیا نه وه پتیا ن له سه ره نهو داده گرته که نهو به لیتنه نامه یه راسته وخۆ له لایهن حکومه ته که یانه وه له مه اباد، په سه ند بکری، چونکه نه مه یان به جۆره دان پیتدانانیتکی راسته وخۆی نیرانی یه کان، به حکومه تی کوردی مه اباد ده زانی. ئایه مجوره پیتشه وی هه ردوو هیزه که راگیرا. هه رو بها نهو هیتشه کوردیه ش که نه خشی بۆ دنا ربوو به رهو باشو ر بکری، به فه رمانی سه رکردایه تی راگیرا، هه ره چه ند بارزانی زۆر یی له سه ره زه روره تی ده ستپیکردنی هیتشه که داگرت.

کۆماری مهباد... وولاتیکی نهوونهیی بوو؟

پایسته ختی کۆماری کوردی، لهو ماودیه دا شان به شانی کۆماره که گهشی سه ندو
پهرسه ندننیککی باشی به خۆه بینی، واته ریک به پتچهوانهی کۆماری نازربایجانی
دراوستیهانهوه، که به ناشکرا روالهت و شه قلی ستالینی یه تی پتیه دیار بوو. له
کاتیکدا کهش و ههوای نازربایجان، کهش و ههوای مولکایه تی گشتی بوو،

هوکی پۆلیس و تیرۆری فیکری زالی بوو، مهباد لهو کاتانه دا بۆیه که مهجار بوژانهوهی
ئابوری و نازادییه کی سیاسی نهوتۆی به خۆه بینی که نه م که له ههچ قوناغیککی
میژوی دوردرژی خۆیدا به خۆیهانهوه نه بینی بوو. حکومت خهرجی و مەسره فی خۆی
له باج و خهراج کۆ ده کردوه، حیزب ئابونهی نه ندانمانی خۆی وهرده گرت و خهزانه
دوله مه ندانه کانش پیتاکیان ده دا یی سهره ک خه لکه کانش بۆ نه وهی گۆیرایه لی خۆیان
بۆ حیزب به سه لمه تن پیتاکیان ده دا. بازار، به هۆی که ل و په لی قاچاغی عه قاره وه که
هه ندی جار ده گه ییه بازاره کانی ته ورته ته نانه ت بازاره کانی (تاران) ش، بوژایه وه.
به لام نهو قهرزی که له حکومتی نازربایجانی و له مانگی کانونی دووم دا وه رگیرا
بوو، له ده رمه تی نه وشه کره درایه وه که کارگه ی شه کری (میانداو) به رهمی ده هیتا.
به پتچهوانه ی نهو وه زع و حاله ی له نازربایجاندا باو بوو، هاوولاتی کۆماری کوردی
ده یه توانی بهو په ری نازادی بێ و به چێ و سه فەر به کات. هه موو هاوولاتی یه ک بۆی
هه بوو چه ک هه لگیرئ، ناسایش به راده یه ک به رکه مال بوو که پۆلیسی کوردی به
درتۆایی یه ک دانه سال ته نیا پتچ که سیان گرت.

هه چ سانسۆرتیک له سه ر رۆژنامه نه بوو، یه که مه ی کتیبی ده رسی ی قوتابه خانان به
زمانی کوردی ها ته نه سین و بۆ چاپ نامه ده کرا. گو یگرتن له راده یی بێگانه ناسایی
بوو له پال گو یگرتن له راده یی کوردی که رۆژانه شه ش سه عاتان کاری ده کرد و
به رنامه ی به لاو ده کره وه. ئیدی ده سه لاتی سۆفیه تی له وینه در بوو به سفر. هه ر چه نه ده
حیزب، ریک خراوی قوتابیان و لاوانی له سه ر شتیه ی سۆفیه تی دامه زران و به رپرسانی
کورد له کاتی قسه کردندا ستایشی سوپای سوربان ده کرد و زۆرجار له گو تاری ره می
و به یانات و گو تاری رادیۆیدا نامه ژ به یه کتیبی ی سۆفیه تی مه زن ده کرا، له نهو
بۆنه نه دا زاراوه ی وه ک: مارکسیزم، لینینیزم، ریفۆرمی کشوکالی و خۆمالی کردن...
هتد به کار نه ده هیتان. زۆر به ده گمه ن وینه ی ستالین له دایه ره کانی کۆماری داده بیه را.
به پتچهوانه وه وینه ی قازی محمد له چوار چیه ی ره نگا و ره نگ به ره نگی ئالای
(کۆمه له ی جاران) له هه موو شوتنیک داو به ته نیشت نه خشه ی کوردستانی گه وره وه
هه له واسرا بوو، که کۆماری کوردی وه کو خالیککی به چوک تیتیدا نیشانه کرا بوو.

خه لکی کۆمار، له حاله تی خه ونیککی نه ته وه یی ره نگین دا ده ژبان. سه رو دی نه ته وه یی بۆ
هه موو پارچه کانی کوردستان ده کو ترا. جگه له هه سته نه ته وه یی، نه وت-ش یه کیک

بوو له و فاکته رانه ی که سنوری خهونی کوردی دیاری ده کرد، و ده کو له م برگه سروده نه ته و دیبه دا به دیار ده کوئ:

نه فتم ناوی ژبانه له سیرت و کهرمانشانه،

بابا گووگوو ده زانه له موسلیش هه مانه.

کورد، به راده یه ک له خهونی ناینده ی خۆدا نقوم بوو بوون که که سیان هه ستن به وه نه ده کرد که کیتشی ده و له تان له سر نمو ناوچه یه ی که نه وان تیتیدا ده ژین، له رانیتیدا بۆ ده ست به سهرا گرتنی نمو ناوی ژبانه یه. له گه له نه وه شدا ده شیا بگه نه نمو نه نجامگیری یه، نه گه ر زه مینه ی میژوویی و هیتاو ناماژه سه ره تاییه ناشکر اکانیان هه لسه نگاندا به و هیا ن خوتن دباوه که به ناشکرا به ره و نمو ناراسته یه ده چوون: روس و به ریتانی یه کان له سه ره تای سه ده ی بهیسته مدا ریک که وتیوون له سه ر دابه شکردنی ناوچه پر نه و ته کانی باکوور و باشوری نیران. هه ره وها له سه ر هه م نا هه نگی ها و به ش ریک که وتیوون که چۆن له ناوچه که دا روو به رووی ده سه لاتنی نابوری گه شه کوردی نه و سای نه لمان بوسته وه.

وه ختی به لسه ویکه کان، له سالی ۱۹۲۱ دا له نیران کشانه وه و ده سه بهرداری هه موو نمو مافانه ی خویان بوون که نمو په یمانه بۆی دابینه کردیوون، کاروباره کان گۆن.. به ریتانی یه کان به پتی په یمانی سالی ۱۹۰۹ به ره نه و ته کانی خویان پاراست و له ریکگی کومپانیای نه وتی نه نگلو- نیرانی یه وه که وتنه ره عه مه ل هیتانی. هه رچه نه تاران بۆ ماوه یه کی که م نه م په یمانی هه لو مه شانده وه، به تاییه تی له و کاتانه دا که ره زای شای یه که م سیاسه تیککی تازه ی بۆ دانی مافی به ره مه مهیتانی نه وت دانا.. له به ریتانیا سالی ۱۹۳۳ دا مافی به ره مه مهیتانی تری به پتی مه رچی تازه و ده مست هیتا نه وه.

وه ختی جه نگی جیهانی دو مه کو تایی هات و بارودۆخی نیران هاته وه تایم، به ریتانیا و دنیای رۆژاوا به چاوی گومانه وه ده یان روانی یه هه و له کانی سۆقیهت بۆ که رانه وه ی ده سه لاتیان له نیران و له و شه بیه وئ مافی به ره مه مهیتانی (نه وت) ش وه ر بگری.

پیتروۆل و جه نگی سه ارد

پتیده چیت سه رانی گۆماری مه باباد نه م زه مینه میژوویی به یان له بهر چا و نه گرتب. هه ره وها نمو هه نگا وه ی تری سۆقیه تیانش که له سالی ۱۹۴۴ دا نیان، به جدی وه رنه گرتب. له و کاتانه دا که سۆقیه ته کان مژولی جولاندنی سه ر بازان ی شه تر نه که یان بوون له کوردستان و نازر یا یجاندا و خه ریکی ناماده کردنیان بوو بۆ که ری (جوله) ناینده، مافی ده رهیتانی نه وتیان له سه رانه سه ری باکووری نیران دا و ده مست هیتا، له حکومه تی نیران مه سه لمی یه کد لایی کردنه وه ی نه م با به ته ی بۆ دوا ی جه نگی دوا خست.

بیانوشی بۆ نهمه قهرارتیکی وهزاری پیتشو بوو له لایهکهوه و هههجهتی نهوهش بوو که بهردهوامیوونی شهر ریگه نادات نهم ئیعتیازو مافه به یهکیستی ی سۆقیهت بدری.

له بهر نهم هۆیانه سۆقیهتهکان به لایهکی تردا بایاندایهوه؛ نهویش بریتی بوو له پشتیوانی و به هیز کردنی جوداخوازی کورد ونازهر، لی لهم ههولهیاندایهوه بهرووی نارهزایی و مقاومهتی توندو تیری حکومهتی ئێرانی دهبوونهوه که تامهزۆوتینوی نهوه بوو ههموو خاکی خۆی له بروی سیاسی و سوباییهوه بیتیتهوه ژیر رکیفی خۆی، لهو کاتانهدا که کورد مژولی تمواو کردنی بینای یهکهه دهولهتی خۆیان بوون له مههاباد و دهیانویست بۆ ههموو جیهانی بهسلتین که دهتوانن خۆیان بهرتوه بهرن، حکومهتی ئێرانی پهناو و بهر ههموو کهنالتیکی گهمهی دیپلوماسی دهبرد تا شارهکانی باکووری-روژاوی وهریگریتهوه و له مهترسی دهریان بهیتن.

وهههتی هاویهیمان له سالی ۱۹۴۱دا چوونه خاکی ئێرانهوه، بهلێنیان دا که لهگهڵ تمواو بوونی جهنگدا بکشیندهوه. بهراستیش سالی ۱۹۴۶دانرا بۆ نهم کشانهیهوه. نهمه بوو نهمریکی یهکهه له روژی ۱۹۴۵/۱۲/۳۱دا کشانهوه. دوا سهربازی بهریتانی له روژی ۱۹۴۶/۳/۲ دا له خاکی ئێران کشایهوه. لی سۆقیهتهکان به پێچهوانهی بهلێنهکانهوه بوونی سهربازی و سیاسی خۆیان له تازاریاجاندا زیاد دهکرد و راویکارانی سۆقیهتی له مههابادا مهشقیان به سوپای کورد دهکرد.

ئێرانییهکان ههموو ههول و تهقهلایهکی خۆیان وهگهڕ خست تا سۆقیهتهکان ناچار بهکن خاکی ئێران به جێ بهیتن، ئیدی له ریگهی پارانهوهو تکاوه بهگهڕ تا رۆژبوون له سهڕ پێشکهش کردنی داخوازی رسمی و گوشاری نهمریکی و بهریتانی. بهلام نهم ههولانه کهم و زۆر ههلوتهستی سۆقیهتی نهدهگۆزی. بهلام سهروکی تازهی نهمریکی (هاریس ترومان)، سهرو بوو له سهڕ نهوهی که روو بهرووی کاریگهری سۆقیهت بوهستهوه، نهو سۆقیهتهی که ههموو هیتماکان وایان دهواند که بهرهو نهوه دهچن بێی به دهولهتییکی زلههینر، به تایهتی دواي نهمانی نهلمانیای نازی، جا نهگهڕ نهم لهروو وهستانه له ریگهی نهتوه یهگهگرتوهکانیشهوه بێ که نهمریکا لهو سهرو بهندهدا سهڕ پهڕشتی دامهزراندنی دهکرد.

نوێنهری ئێران له روژی ۱۹۴۶/۱/۱۹دا سکالا نامهیهکی دایه نهنجومهنی ناسایشی نیودولهتی و شکاتی کرد بوو که سۆقیهت دهست له کاروباری نیو خۆی ئێران وهر دهدات. ولاتهیهگهگرتوهکانی نهمریکا و بهریتانیا و فهرههسای هاویهیمانی نهمریکا پشتیوانیان لهو سکالاپدی ئێران کرد. نهمه یهکهههین سکالا بوو که دواي دوو رۆژ له دامهزراندنی نهنجومهنی ناسایشی نیو دهولهتی درا به نهنجومهنی نیویرو، بهر لهوهی نهم نهنجومهنه هیتتا پهیرهوی ناوخۆی دانابن. له مانگی نازاردا نوێنهری نهمریکا و بهریتانیا له مۆسکۆ، نارهزایی نامهیهکی رهسمیان دۆ به رهفتاری سۆقیهتی-پێشکهش

کرد. دیگول، به‌خوی بانگه‌واز تکی ناراسته‌ی کرملین کردو داوای کرد له نئیران پاشه‌کشه بکات.

هەر چه‌نده نه‌نجومه‌نی ناسایش نه‌یتوانی بگاته بریار تکی نیلزاسی، ته‌نانه‌ت پاش سکالای دووهمی (نئیران)ش که له ۱۸/۳/۱۲ و ۱۹۴۶/۴/۱۹ پیتشکه‌شی کردووه. به‌لام یه‌کیتی ی سۆفیه‌ت که ده‌ترسا تووشی گۆشه‌گیر یه‌کی نیو ده‌وله‌تی بهی، نه‌یتوانی به‌رگه‌ی نه‌و هه‌موو گوشارانه‌ بگری که له لایه‌ن رای گشتی جیهانی یه‌وه ده‌کرایه سه‌ری.

کاتیک که سه‌ره‌گ وه‌زیرانی نئیران (احمد قوام) که له مانگی ک ۲ نه‌م پۆسته‌ی وه‌رگریو، نیشاره‌تی دایه سۆفیه‌ت سه‌باره‌ت به‌ مافی ده‌ره‌تانی نه‌وت، سۆفیه‌ته‌کان لئیران گۆزانی به‌نه‌رتی له سیاسه‌تی خو‌دا له رۆژه‌لاتی نافین بکه‌ن و له سه‌ر بناغه‌یه‌کی تازه‌ سیاسه‌تی خو رۆینه‌نه‌وه. بریار یاندا جارێ کۆمه‌ک و پشتیوانی نازربایجانی یه‌کان و کورده‌کان رابگر و له‌به‌ری نه‌وه هه‌وله‌ده‌ن له گه‌ل حکومه‌تی نئیراندا بگه‌نه ریکه‌وتنیکی وه‌ها که له لایه‌که‌وه یه‌کیتی نئیران به‌پاریزی و له لایه‌کی تهره‌و روسه‌کان مافی ده‌ره‌تانی نه‌وت وه‌دمه‌ست به‌یتن. (ج.س هوروفیتس) ی نه‌مریکایی پسپۆز له کاروباری رۆژه‌لاتی نافین، له‌ سالی ۱۹۴۶ دا له ته‌علیقێکی دا له سه‌ر نه‌م باه‌ته‌ ده‌لت: "له‌روانگی سۆفیه‌تی یه‌وه نه‌م کاره‌ بریتی بوو له گرته‌به‌ری دوو ریکه‌ بۆ یه‌ک نامانچ، نه‌ویش نزیک بوونه‌وه بوو له‌ که‌نده‌ای فارس".

(احمد قوام) له مانگی نازاردا نه‌م گفتوگۆیه‌ی له‌گه‌ل سۆفیه‌ته‌کاندا که‌یانده‌ دوا قۆناغه‌کانی. وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی سۆفیه‌ت (گرۆمیکو) له‌ کاتی نالۆزبوونی ته‌نگه‌که‌دا رایکه‌یانده‌ که‌ هیزه‌کانی سۆفیه‌ت به‌م زووانه‌ و له‌ ماوه‌ی که‌مه‌تر له‌ شش هه‌فته‌دا خاکی نئیران به‌ جێ دێلن "نه‌گه‌ر رودای تازه‌ی چاوه‌نۆز نه‌کراو نه‌یه‌ته‌ پیتن". ره‌نگه‌ ویستبیتی به‌م رسته‌یه‌ی داوی، سه‌ره‌که‌وتن یان سه‌ره‌که‌وتنی گفتوگۆی نئیران و سۆفیه‌ت، به‌ مه‌سه‌له‌ی مافی ده‌ره‌تانی نه‌وته‌وه به‌هسته‌ته‌وه.

به‌لام ره‌وتی کاروباره‌کان زۆر به‌ خیرایی چوه‌ پیتن: له‌ ئای نیساندا قوام و سه‌فیری سۆفیه‌ت له‌ نئیران (ا.گ. سادخیکوف) ره‌شنوسی دامه‌زراندنی کۆمه‌پانیای نه‌وتی نئیرانی- سۆفیه‌تیان خسته‌ به‌رده‌م رۆژنامه‌ه‌وانان. نه‌وه راگه‌یه‌نرا که‌ نه‌م ریکه‌وتنه‌نامه‌یه‌ بۆ ماوه‌ی په‌نجایه‌ ساڵ به‌رده‌وام ده‌بی و له‌ سالی ۱۹۶۶ دا کۆتایی دیت. ریکه‌وته‌که‌ نه‌وه‌شی تیدا بوو که‌ سۆفیه‌ته‌کان له‌ ۲۵ سالی یه‌که‌مه‌دا ۵۱٪ ی به‌شه‌کانی کۆمه‌پانیاکه‌ ده‌به‌ن و پاشان که‌م ده‌گریته‌وه‌ بۆ ۵۰٪ هه‌روه‌ها له‌ به‌شیکی تایبه‌تی ریکه‌وته‌نامه‌که‌دا نامه‌زه‌ بۆ نه‌وه‌ کرا بوو که‌ ناوچه‌ نه‌وت‌او‌یه‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کان بریتین له‌ هه‌ردوو پارێزگای نازربایجان و کوردستان، واته‌ هه‌موو ناوچه‌ی باکوری رۆژاوای نئیران به‌دریژی سنوری عێراق و تورکیا.

روحانی ماله کلرتونی یه که

رینکه و تننامه که هدر نه و نه دی مابوو نه نجه مونه نی نوینه رانی نیرانی له ماوه ی که متری له شش مانگ په سندی بکات و نموسا سوځیه ت هه موو نه و شتانه یان چنگ بکه وئی که مه به ستیان بوو.

قوام هدر بۆ نه و ی نیاز یاکئی خوی نیشان بدات هستا دوو نوینه ری چیزیی توده ی له کابینه ی وه زاره تی .انی و درگرت، ئیدی سوځیه ت بئی سق و دوو قوربانیه یان به سه ریازی شه تره لجه نازریایجانی و کوردی داو به خواردنی دان.

له و کاته نه دا که سه فیری سوځیه تی (سادخیکوف) له کۆنگره یه کی رۆژنامه وانیدا ناماژه ی بۆ نه و یه کرد که مه سه له ی نازریایجان (مه سه له یه کی ناوخوی نیرانی یه) و پیورسته دست به گفتوگۆی ناشتیانه له نیوان تاران و نازریایجاندا بکری تا نازریایجان بکه رته وه باوه شی نیران و جزره خود موختارییه کی هه بئی، له هه مان نه و کاتانه دا ده سه لاتی ناگومونیه تی له مه بابادا پشت گوئی خراو سوځیه ته کان به تمواوه تی فهراموشتیان کرد، بئی نه و ی گوئی به و به بدن که چاره نویسی به کوئی ده گات و نه و یه بوو له کاتی گفتوگۆی نه و ت دا به جارئ پشت گوئی خرا. سه فیری نه و کاتی نه مریکا له تاران، له م باره یه وه ده لئ: "داروخانی مالی کارتونی نازریایجانی و کوردی سه رکه و تن بوو بۆ سیاسه تی دروست و هه لویستی بنجیری نه ته وه یه کگرته و کان به رانه ی به یه کیتی سوځیه ت". هه ره و هه له سه ری ده ووات و له پیشبینی یه کیدا که ره نگه بۆ هه شتاکانیش دروست بئی، ده لئ: "نابئ باوه ی به و به یه کین که کرملین به م شکسته هه امبه ریه رازی ده بئی و، وه دست هیتانی مافی ده رکردنی نه و ت وای لیده کات که هه و لسه دات ده سه لاتی سیاسیی و ستراتیژی له سه رانه ی نیراندا وه دست بیتی".

ئیدی بوکه له کانی دهستی مۆسکۆ له ته ورزدا خیرا بایاندا یه وه، که و تنه خو سازاندن له گه ل ره و ت و، رتبازی تازه ی سوځیه تدا، ته نانه ت هاوړئ پیشه وه ری رایگه یاند که رینکه و تن له گه ل تاراندا (به داخوه) زه وری یه "چونکه نه مریکا و به ریتانیا مه سه له ی نازریایجانیان کردوه به هه نجه ت بۆ خو لقاندنی گیروگرفت بۆ دۆستی گه وره مان؛ یه کیتی سوځیه ت". نابه مجوره گفتوگۆ له نیوان نازریایجانی یه ستالینی یه هاوسۆزه کانی کۆمونیزم و حکومه تی نیرانی له تاراندا ده ستیپتیکرد، چیزیی توده هاته مه یدانئ سیاسیه وه و چه ندین خویشاندان و مانگرتنی له سه رانه ی وولاتا رینک خست.

نه م ره و شه نازه یه و نه و نریک بوونه وه دیاره له یه کیتی ی سوځیه ت کردیه کاریک که عه شایه ری که مه نه ته وه یی تری وه ک (به ختیارئ) و (قه شقه یی) له باشوری وولاتا که شه قلیکی ناینی هه بوو، به یشتیوانی و هاندانی نینگلیزه کان راهه رن و روو

بهرووی حکومت بینه‌وه داوای لیبیکه که سنوریک بۆنم سیاسه‌تی (داشکان به‌لای چهپ) دا دابنق. هه‌روه‌ها به‌رنامدی کۆمه‌کی نه‌مریکی-ش که‌وته له‌قین و نه‌مه‌ش وای له (قوام) کرد که له مانگی ت ۱/۱۹۴۶ دا گۆرانکارییه‌ک له وه‌زاره‌تدا بکات و وه‌زیره‌ کۆمونیسته‌کان ده‌ر بکات و وه‌زاره‌تییکی به‌هیزی وه‌ها دابنق که سور بیت له سه‌ر به‌په‌رو کردنی سیاسه‌تییکی سه‌ر به‌خۆی دوور له سیاسه‌تی سۆفییه، یۆیه‌هه‌ر هه‌موو نه‌م کارانه‌ی کرد چونکه ده‌یزانی ره‌وتی گشتی کاروباره‌کان هاتۆته‌وه تایی خۆی و به‌ج ناراسته‌یه‌کدا ده‌روات.

له‌م کاته‌دا سوپای ئێران که‌وته‌وه سه‌ر پێشان و نه‌وسوکایه‌تی یه‌ که‌وره‌یه‌ی له‌بیر کرد که له‌ ماوه‌ی داگیرکردنی ئێراندا به‌ سه‌ری هاتبوو. پێته‌ چو رازی بۆ له‌و ده‌وره‌ی که (قوام) له‌م قۆناغه‌دا بۆ سوپای دانا بوو؛ که‌ به‌رتی به‌و له‌وه‌ی ده‌زگایه‌ک بێ هه‌نگاوی گونجایی نه‌وتۆ بێت که‌ چاره‌ نوسی وولات دیاری بکات. سه‌ره‌ک وه‌زیران له ۲۵/۱۱/۱۹۴۶ دا فه‌رمانی به‌ سوپادا که‌ نازریایجان و کوردستان، به‌ هه‌نجه‌تی نزیکبوونه‌وه‌ی ریفه‌راندۆمی گشتی به‌گرتیه‌وه و هه‌ر به‌رگرییه‌کی چه‌کدارانه‌ی له‌م دوو پارتیزگایه‌دا هاته‌ رێ سه‌رکۆتی بکات. نه‌وه‌ی هه‌ست ده‌رووژیتن، له‌ هه‌مه‌یه‌تی نه‌م گۆرانکارییه‌ خه‌یرایانه‌ی ئێراندا، نه‌وه‌ی بوو که‌ قازی محمدا له‌و کاتانه‌دا له‌ تاران بوو، به‌روسکه‌یه‌کی ناره‌زایی نارد دژی نه‌و نه‌خشه‌یه‌ی که‌ بۆ داگیرکردنی کۆماری کوردی دانا بوو. هه‌روه‌ها به‌ پشتی دۆسته سۆفییه‌ته‌کان، له‌و گفتوگۆیه‌دا که‌ له‌ مانگی نه‌یلول دا له‌ تاران کردی، زۆر به‌ توندی ره‌فری نه‌وه‌ی کرد که‌ مه‌هاباد بۆ باومشی ئێران به‌گه‌رتیه‌وه. کاتی هه‌یزه‌کانی ئێران به‌ سه‌رۆکایه‌تی نامیر لیوا (هه‌مایونی) له‌ سنوری هه‌ردوو کۆماره‌ بێ خاوه‌نه‌که‌ نزیک به‌ووه‌، هه‌نگینێ کورده‌کان که‌وته‌نه‌ گومان له‌ دروستی کۆمه‌کی یه‌کیتی سۆفییه‌تی مه‌زن بۆیان.

شاندیکی کوردی له‌ سه‌ره‌تای مانگی کانونی یه‌که‌مه‌دا به‌له‌ز چوو بۆ شاری ره‌زاییه‌ تا چاوی به‌ (هاشموف)ی کونسولی سۆفییه‌تی له‌وتینده‌ر بکه‌وێ، له‌وه‌و به‌زانن که‌ هه‌لوێستی سۆفییه‌تی چیه‌. هاشموف، هه‌موو هه‌لوێتی وه‌که‌ رخصت تا‌کۆرده‌کان تێ بکه‌یه‌نێ که‌ نه‌نجاسی کاره‌کان نه‌نجامی‌تییکی باش ده‌بێت و تاران به‌ ته‌مایه‌ چه‌ند یه‌که‌یه‌کی سوپایی ره‌مزی بئێرێ بۆ سه‌ره‌رشی کردنی ره‌وتی هه‌لبژاردنه‌کانی ناینده‌و هه‌ره‌که‌ هه‌لبژاردن ته‌واو بوو، ئیدی سوپا له‌ خاکی هه‌ردوو کۆماره‌که‌ ده‌کشێته‌وه. له‌به‌ر رۆشنایی نه‌م قسه‌یه‌، نه‌نجومه‌نی جه‌نگی له‌ مه‌هاباد فه‌رمانی بۆ هه‌یزه‌ کورديه‌یه‌کان ده‌رکرد که‌ هیچ جۆره‌ مقاومه‌تی‌تیک له‌ به‌رانه‌یه‌ر پێشه‌وه‌ی هه‌یزه‌کانی ئێران نه‌که‌ن. به‌لام داوی چه‌ند رۆژیکی که‌م به‌ ناشکرا نه‌وه‌ ده‌رکه‌وت که‌ چاره‌نوسی کۆماری مه‌هاباد له‌ راستیدا په‌یوه‌ست بوو به‌ چاره‌نوسی کۆماری نازریایجان‌ه‌وه‌.

له رۆژی ۱۳/۱۲/۱۹۴۶ دا پێشینهی هیزی نیرانی خۆی به شاری تهوڕیزدا کرد، بـێ نهوهی یه کینتی ی سۆقیهت چ کاردانه وهیهک ده‌ربهری بۆ رزگار کردنی سیسته‌می ستالینی نهو رژیته‌ی که خۆی به‌شداری له دامه‌زراندنیدا کرد. له نه‌تجایمی نهو ره‌فتاره توندو تیرانه‌دا که ده‌زگای ناسایشی حکومه‌ته‌که‌ی پیشه‌وه‌ری کردیان، چهند گروپیکی نه‌نتی کومونیزم که‌وته په‌لامار دان و داگیر کردنی باره‌گا حیزبی و حکومه‌تی یه‌کانه‌ی تهوڕیز و گه‌له‌ک نا‌زاوه و پێکادان به‌ریا بوو، و چه‌ماوه‌ری توپه‌ چهندین کومونیستیان کوشت. خه‌لکی نا‌زاوه‌چی زانییان که (محمد بیریا‌ی وه‌زیری په‌روه‌رده‌ی جاران په‌نا‌ی وه‌به‌ر خه‌سته‌خانه‌ی سۆقیه‌تی به‌رده‌و له‌وێندهر خۆی شارد‌وته‌وه، نه‌وه بوو په‌لاماری خه‌سته‌خانه‌ی نیو براویان داو کابرایان گرتو به‌ستیان به‌ ئوتومبیلیکه‌وه‌و تا مردن ههر رایانکیشا، به‌لام پیشه‌وه‌ری و نه‌ندامانی گرینگ‌ی وه‌زاره‌ته‌که‌ی، له‌کاتی خۆیدا بۆ باکو هه‌لاتن و له‌وێندهر په‌نایان وه‌به‌ر هه‌یزه‌کانی سۆقیه‌ت به‌ردو، ئیدی کورده‌کانیش یه‌قینیان په‌یدا کرد که چاره‌ نوسی کۆماره‌که‌یان پاش روخانی تهوڕیز، نه‌مان، و روخانه. نه‌وه بوو له‌ رۆژی ۱۷/۱۲/۱۹۴۶ دا چاره‌ نوسی کورد دیاریکرا.

پێله‌وه‌کانی مه‌یلانی چوار چوا

قازی محمد سواری ئوتومبیله‌که‌ی (سیدان) خۆی بوو. نه‌م ئوتومبیله‌ سۆقیه‌ته‌کان به‌ دیاری دا‌هویانی. جلی مه‌ده‌نی له‌به‌ر کردو جلی سوپایی سۆقیه‌تی بۆ یه‌که‌جاره‌کی له‌به‌رداگه‌ند. چهندکه‌سیک له‌ یاوه‌ره‌ نزیکه‌کانی له‌گه‌لی چوون. قازی محمد که‌یه به‌ریاریکی پێچه‌وانه‌ی راو ته‌گه‌یری زۆریه‌ی خه‌لکی، هه‌روه‌ها بارزانی زۆری له‌گه‌ل گوت که له‌ مه‌باد وه‌ده‌رکه‌وی و په‌نا بۆ یه‌کینتی سۆقیه‌ت یان عێراق به‌ری، به‌لام سو‌دی نه‌بوو: قازی محمد به‌ریادا که له‌ نیو گه‌له‌که‌یدا پێنیه‌ته‌وه، له‌ نیو نه‌و گه‌له‌دا که‌ سو‌ندی خوارد بوو ریه‌رایه‌تیان به‌کات و بیانپارتی‌زیت. ئیدی وه‌کو داب و نه‌ریتی کوردان، لیبرا له‌ شار ده‌رکه‌وی و به‌جێته‌ پێشو‌زی سه‌رکه‌وتوو، و خۆ ته‌سلیم به‌کات.

ئوتومبیله‌که‌ی قازی محمد و یاوه‌ره‌کانی به‌ سه‌ر جاده‌ی زوقم و شه‌خته‌ گرتودا به‌ره‌و باکو‌رو رو‌وه‌ ره‌زاییه‌ وه‌ی که‌وت، کاتی ئوتومبیله‌که‌ ۱۳ کیلو مه‌تران رتگی به‌ری و که‌یه‌یه‌ نزیک‌ی گوندی (قه‌ره‌ته‌په‌) به‌رای‌ی هه‌یزه‌که‌ی جه‌نه‌رال هه‌مایونی به‌ دیارکه‌وت. هه‌نگین قازی محمد ده‌ستوری به‌ شوفیره‌که‌ی دا که‌ بو‌ستیت، ئیدی له‌پال ئوتومبیله‌که‌دا وه‌ستا و چاوه‌روانی گه‌یشتنی هه‌مایونی کرد. هه‌مایونی سه‌رکه‌وتوو به‌ریزه‌وه‌ دا‌وی لێکرد که‌ سواری ئوتومبیله‌که‌ی خۆی بێی و له‌گه‌ل هه‌یزه‌که‌دا به‌ره‌و مه‌باد بجیت. نیرانی یه‌کان بۆ نی‌وا‌ره‌ شاره‌که‌یان داگیر کرد. شار، له‌ت‌وا‌یه‌ شاری شه‌به‌نگانه، چ مقاومه‌تیکی نه‌کرد. جه‌نه‌رال هه‌مایونی هه‌رله‌ مه‌یدانی چوار چوا‌ره‌ کۆتایی کوماره‌که‌ی راگه‌یان‌د و نه‌وی راگه‌یان‌د که‌ ئیدی شار گه‌رایه‌وه‌ با‌وه‌شی نیران. ئیدی قازی محمد به‌ ده‌سته‌به‌ری له‌ مالی خۆیدا مایه‌وه‌و سه‌رکرده‌کانی تر گیران.

دوله‌تی کوردی، بهر له چەند روژنیک هه‌بیهت و بوونی راسته‌قینه‌ی خۆی له ده‌ست دا‌بوو؛ به هۆی نه‌وناکوکی یه‌ی که له سه‌ره‌تای دامه‌زراندیه‌وه له نیوان (شیران) و (هه‌له‌رستان) دا هه‌بوو. له نیوان چه‌کدارانی عه‌شایه‌رو بو‌روژایانی شاردا هه‌بوو، نه‌و نا‌کوکیانه‌ی که کو‌مار به درێژایی ته‌مه‌نی خۆی نه‌یتوانی چ چاره‌سه‌رتکیان بو‌ بدو‌زێته‌وه. سه‌رانی هه‌ندێ خێل و یه‌ستیان به‌رگری تایبه‌تی بکه‌ن، وه‌کو خێلی (گه‌ورک) و (زرا‌ی) که له‌تکو‌له‌روه‌ی نه‌له‌مانی پسی‌وێ له کاروباری نه‌رم‌ن (البه‌مات هاو‌یت) با‌سی دلیری و بو‌یریانی کردو‌وه.

به‌لام نه‌و هاو‌اره‌ی که نه‌وان به‌ردیانه به‌ر عه‌شیره‌تی شکا‌ک، له لایه‌ن سه‌ره‌کی نه‌م خێله‌وه (ئه‌مه‌یرخان شریفی) یه‌وه که کو‌ماری کوردی پله‌ی جه‌نه‌رالی دا‌بو‌یت، وه‌ها وه‌لام درایه‌وه که: "مخا‌به‌ن ناتوانین هیچ یارمه‌تییه‌کشان بده‌ین چونکه هه‌موو نه‌سه‌په‌کان ره‌وانه‌ی پاوان کرا‌ون". به پێچه‌وه‌انه‌ی شکا‌که‌وه نه‌سیی پیاوانی (هه‌رکی) (به‌و پاوان ره‌وانه نه‌که‌رابو‌ن) به‌لکو هه‌ندیک له رو‌له‌کانی نه‌م خێله، سواری نه‌سه‌په‌کانیان بو‌ون و به پله به‌ره‌و ره‌زاییه‌و ته‌ورێز وه‌ریکه‌رتن تا به‌شداری بکه‌ن له له‌نیو بردنی کو‌ماری نا‌زربایه‌جانی درا‌وسیتیاندا. ئه‌یدی به‌ره به‌ره هێزه‌کانی تری کو‌ماری مه‌هاباد که‌وته هه‌ره‌س هێنان و له نیو چو‌ون. ته‌نیا نه‌و هێزه به‌چو‌که نه‌به‌ی که هه‌له‌بژاره‌ی هێزه‌کانی کو‌مار بو‌و، به‌نیو به‌فه‌رو سه‌رمادا به‌ره‌و سه‌نوری عێراق و ئێران کشایه‌وه و خۆی له گونده شا‌خواوییه دوه‌ر ده‌سته‌کاندا په‌نادا.

گه‌رچی نه‌م کو‌مه‌له جه‌نگاوه‌ره توانیان خۆیان ده‌رباز بکه‌ن، له چاره‌نوسی قازی محمد و یاوه‌ره نه‌زیکه‌کانی زۆر زوو دیاری کرا. له سه‌ره‌تای سا‌لی ۱۹۴۷ دا داد‌گایه‌کی سو‌پایی ئێرانی له مه‌هاباد دانرا و قازی محمد و هه‌ردوو وه‌زیری به‌رگری و ناو‌خۆی کو‌ماری کوردی به تۆمه‌تی یا‌خی بو‌ون و خیانه‌تی گه‌وره تاوانبار کردو حوکمی له سێداره‌دانیان به سه‌ر دا درا. چونکه (محمد ره‌زا شای په‌هله‌وی) سو‌ر بو‌و له سه‌ر جێبه‌جێکردنی نه‌م حوکمه، بو‌یه هه‌موو هه‌ولێکی ته‌مه‌یز کردنه‌وه‌و سو‌ککردنی نه‌م حوکمه به‌ی نا‌کام مایه‌وه. لهو کاته‌دا که هاو‌په‌یمانانی سه‌رکه‌وتوو له دو‌وم جه‌نگی جیهانییدا، شاری (نورنبرگ) ی نه‌له‌مانییان، به حوکمی پێشگه‌ی تایبه‌تی شاره‌که، هه‌لده‌بژارد بو‌و داد‌گایی کردنی تاوانبارانی جه‌نگ، شای ئێران سو‌ر بو‌و له سه‌ر نه‌وه‌ی که حوکمی ئه‌عدام کرنی قازی محمد له مه‌یدانی چوارچرا‌دا جێبه‌جێ بک‌رێ. نه‌و چوار چرایه‌ی که له‌وتنده‌روه جیا‌یونه‌وه‌ی مه‌هاباد له ئه‌مه‌یراتو‌ریه‌تی ئێرانی راگه‌یه‌نرا.

له ئێواره وه‌ختیکی دره‌نگی رو‌ژی ۱۹۴۷/۳/۳۰، ده‌نگی پا‌ج و بێلی نه‌و سه‌ربازه ئێرانیانه‌ی که خه‌ریکی دا‌چه‌قاندنی سن قه‌ناره بو‌ون له مه‌یدانی چوارچرا، وه‌ستاو خامۆش بو‌و، نه‌وه بو‌و له به‌ره به‌یانی رو‌ژی ناینده‌دا و هه‌ر له‌وتیدا نو‌تته‌رانی یه‌که‌مه‌ین کو‌ماری کوردی له سێداره‌دران. له مانگی ناینده‌ش دا (۵) سه‌رکرده‌ی تری کورد ها‌تنه

خه‌نه‌فاندن و سی و یک سه‌رکردی تریش خرا‌نه زیندانه‌کانی شاد و بێ سه‌رو شوتن کران و کەس نه‌یزانی چییان به‌سه‌ر هیترا.

پاش شکست و داروخان

مه‌لاسته‌فای بارزانی، که رۆژیک پیش روخاندنی مه‌باد، خۆی گه‌یاند بووه نه‌وتینده‌ر تا قه‌ناعه‌ت به‌پیشه‌وا قازی محمد بکات که له مه‌باد و ده‌ره‌که‌وێت و خۆی به‌ده‌ست هیتزه‌کانی ئیبرانه‌وه نه‌دات. ئهم پیاوه یه‌که‌م که‌س بوو که به‌هوشیاریه‌وه ده‌ستی به‌ره‌وتی کاروباره‌کان کرد. لای نا‌شکرا بوو که ته‌و به‌ریاره‌ی دژی به‌ره‌وه‌ندییه‌کانی کو‌رد دراه، به‌ریارتیکی سیاسیه، شکستی کو‌رد پتر شکستیککی سیاسیه تا شکستی سوپایی بێت. هه‌ندێ هاو‌عمه‌ری خۆی گو‌ییان لێ ی بوو که چۆن نا‌و‌می‌دی خۆی له دۆست و هاو‌یه‌مانی خۆیان؛ له یه‌که‌تیی ی سو‌قیه‌ت ده‌ره‌ری بوو، گو‌ت‌بو‌ی؛ "هیتزی ئیتران به‌سه‌ر کو‌ردا سه‌رنه‌که‌وتوون، به‌ل‌کو به‌ری‌تانی و وولاته یه‌که‌گرتوه‌کان به‌سه‌ر یه‌که‌تیی ی سو‌قیه‌ت‌دا سه‌رکه‌وتوون".

هه‌لبه‌ته نا‌کامی نس‌کو‌که، سه‌باره‌ت به‌ بارزانی و هاو‌هه‌له‌کانی جیا‌وا‌تر بوو له‌ هی پیاوه‌کانی تری کو‌ماری کو‌ردی؛ چون‌که نه‌وان ئیترانی نه‌بوون، هاو‌ولاتی عی‌راقی بوون؛ بۆیه نه‌ده‌کرا به‌ خیا‌نه‌تی گه‌وره تو‌مه‌تیار به‌کرتن. بارزانی ده‌یزانی که نه‌وه‌ره‌که‌ی ته‌سلیم به‌ عی‌راق ده‌کرتنه‌وه، بۆیه بارزانی، پاش نه‌وه‌ی قازی محمد خۆی به‌ ده‌سته‌وه‌دا، سه‌ردانی چه‌نه‌را له‌ هه‌مایونی فه‌رمانه‌دی هیتزه‌کانی ئیترانی کرد و نا‌گاداری کو‌ردوه که خۆی و خه‌ل‌که‌که‌ی که ژماره‌یان دوا‌نزه هه‌زار که‌س ده‌بن، به‌ته‌مان بۆ زیندی خۆیان؛ بۆ بارزان به‌گه‌رتنه‌وه؛ به‌ مه‌رجی به‌ری‌تانی گو‌شار بخاته سه‌ر عی‌راقی یه‌کان و گیانیان به‌پارێزری. هه‌مایونی بایه‌خ‌تیککی تایبه‌تی به‌ بارزانی ده‌دا، نه‌مه‌ش له‌وه‌دا ده‌ره‌که‌وت که هه‌موو ده‌سه‌لاتیککی خۆی وه‌که‌ر خست تا زه‌مه‌ینه بۆ بارزانی خو‌ش‌ب‌کات که سه‌فه‌ری تاران بکات و به‌خۆی ئهم پێشنیازه‌ی بخاته به‌رده‌م به‌ری‌تانییه‌کان. بارزانی پتر له‌ هه‌یشه‌ک له (به‌ه‌وای نه‌فسه‌ران دا له تاران مایه‌وه. ژۆر به‌ره‌زه‌وه وه‌کو هه‌یوان‌تیککی ره‌سمی مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌دا کرا.

کاتێ به‌ری‌تانی یه‌کان پێیان را‌گه‌یاند که وه‌لامی به‌غدا نه‌وه‌یه که گوایه نا‌گرتی ئهم داوایه‌ی چیه‌جێ به‌کرتی، ئیترانی یه‌کان پێشنیازی نه‌وه‌یان کرد که بارزانی یه‌کان له ناوچه‌کانی چپای (الوند)ی رۆژا‌وای (هه‌مه‌دان)ی ده‌وره‌به‌ری ناوچه‌کو‌ردن‌شینه‌کانی ئیتران نه‌ی‌شته جێ به‌کرتن. هه‌رچه‌نده بارزانی دلی پێوه بوو که ئهم پێشنیاره قه‌ه‌ول‌ب‌کرتی، به‌لام شیخ نه‌حه‌مدی برا‌گه‌وره‌ی، که سه‌رۆکی ره‌سمی عه‌شیره‌ت بوو، و دوا‌به‌ری‌اش به‌ ده‌ستی نه‌و بوو، پێشنیازی گو‌رتنی ره‌فز کرد. هه‌لبه‌ته به‌وونی ئهم هیتزه چه‌کدارو شه‌رکه‌رو چه‌له‌نگه، له‌م ناوچه سنو‌ریه‌دا که تازه‌نا‌زدا کرابوه‌وه، مایه‌ی

نیکه رانی همایونی بوو، نهمه پالی پتیه نا که بچیتته نغهدد و سەردانی شیخ نهمه د بکات و داوای دوا وهلامی لیبکات و یزانی به ته‌مای چیبیه. بهلام شیخ نهمه د نهیده ویست هه‌روا سوک و ناسان گرتی دلی خۆی بۆ بکاته‌وه. بۆیه پتی ی گوت به‌خۆ و خیتله‌که یه‌وه، زهمانه‌تی به‌ریسانی و عیراقی هه‌بێ یان نه‌بێ، بۆ عیراق ده‌گه‌رتنه‌وه. له‌ سه‌ری رۆیی و گوتی چاوه‌روانی به‌هاردکه‌ن تا رینگه‌ بکرتنه‌وه و به‌توان ناوچه‌ سنورییه سه‌خته‌کان به‌یڤ. هه‌مایونی، نهم هه‌لوێسته نادیارو ئالقۆزه له‌ به‌رگران بوو، سه‌بری سواو به‌ شیخ نهمه‌دی گوت که ته‌نیا سێ رینگه‌تان له‌ به‌ره و چوارمسی نی یه: یان ده‌مده‌ست و بێ چاوه‌روان کردنی خۆشپوینی هه‌وا بۆ عیراق بگه‌رتنه‌وه، یان چه‌ک دایه‌ن و ته‌سلیم به‌ نێران بێ و گوتی رایله‌ی به‌یاری نێران بێ، ده‌نا به‌ پێچه‌وانه‌وه ده‌بی خۆ بۆ شه‌ری سوپای نێران نا‌ما‌ده بکهن. هه‌مایونی نهمه‌ده‌ی به‌ جێ هه‌شت و گوتی دوو رۆژی دی به‌ هه‌یزه‌که‌یه‌وه ده‌ته‌وه بۆ وه‌لام و به‌یاری کوردان. به‌ راستیش دوای دوو رۆژان هاته‌وه. به‌لام کاتی هه‌یزی سوپایی نێران به‌ په‌شتیوانی توپ و تانک، پاش دوو رۆژان هاته‌ نێر نهمه‌ده‌وه، تا‌قه‌یه‌ک بارزانی ی له‌و داوانزه هه‌زار بارزانی یه‌ی نه‌ببێ، له‌تۆ وایه‌ زه‌وی قووتی داوڤ.

شتیک بوو له‌ بابته‌ی مه‌حال که هه‌یج تا‌قمیک به‌توانیت به‌و زستانه‌ سه‌خته، که له‌ رۆژ شوتندا به‌ شه‌وان په‌له‌ی گه‌رمی ده‌گه‌یبیه سی نهمی خوار سفه‌روه، نمو رینگه‌وبانه شا‌خاوییه به‌یڤ و چوار سه‌د کیلومه‌تر رینگه‌ به‌نێر زیان و ره‌نو و هه‌رمسی به‌فردا به‌روات. که‌چی بارزانی یه‌کان به‌ حوکمی وره‌ به‌ری و خۆرا‌گری و خۆشه‌ویستی و گوێرا‌یه‌لی بۆ سه‌رۆکه‌که‌یان نه‌مه‌یان کرد. نهم کوردانه‌ باشترین چه‌کی ناو عمارته‌ی کۆماری مه‌هابادیان، به‌رله‌وه‌ی هه‌یزه‌کانی نێران ده‌ستی به‌ سه‌ردا بکرن، له‌گه‌ل خۆدا هه‌نا بوو، له‌وانه: پتر له‌ سێ سه‌د تفه‌نگی هه‌لبژارده، سه‌دوبیست ره‌شاش، دوو تۆپی مه‌یدانی و کۆمه‌لێک نارنجۆکی ده‌ستی زۆر.

محمد ره‌زا شای په‌له‌وه‌ی هه‌لوێستی توند بوو

بارزانی یه‌کان، له‌ سه‌ره‌تا‌دا، له‌ لایه‌ن هه‌یزه‌کانی جه‌نه‌رال هه‌مایونی یه‌وه ته‌نگه‌تاو نه‌کران. جه‌نه‌رال هه‌مایونی پتی وابه‌وه‌ مانه‌وه‌ی له‌ به‌ره‌گای زستانه‌ی خۆیدا زۆر چاک‌تره‌ له‌وه‌ی نه‌و کوردانه‌ راوینتی که‌ ته‌واو دوور که‌وتبونه‌وه. به‌لام شا که‌ هه‌زار کیلومه‌تریک له‌وتێنده‌وه‌ دوور بوو، زۆر توند بوو، سوور بوو له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ ده‌بی هه‌یزه‌ هه‌لبژارده‌که‌ی کۆماری مه‌هاباد ده‌رس و په‌ندێکی وه‌ها دایه‌رت که‌ هه‌رگیز ژیری نه‌کات. نێرانییه‌کان له‌ سه‌ره‌تا‌دا ویستیان به‌ پتی ی سیاسه‌تی (کو‌تی بکه‌و کو‌تی بکه‌) عه‌شیره‌تی هه‌رکی بکه‌ن به‌گۆر بارزانی یه‌کاندا، به‌لام نهم هه‌وله‌یان سه‌ره‌نگرت. نه‌وه‌ بوو هه‌یزه‌کانی سوپای نێرانیان خسته‌ مه‌یدانه‌وه و بارزانی یه‌کان به‌ره‌و سنوری عیراق چوون؛ دیاره‌ ههم که‌شو هه‌وا له‌ به‌ر بوو، ههم شا‌ره‌زای ناوچه‌که‌ش

بوون، نیدی شهزادگان بریتی بوون له سووکه پیکادانی روژانو و پیراگه‌نده که زیانی نیرانی یه‌کان زۆر له هی بارزانی یه‌کان زیاتر بوو نیدی نیرانی یه‌کان په‌نایان وه به‌رتۆپ و فروژکان بردو که‌وتنه بۆردومان و توپیارانی نوو ژن و منالانێ که به‌لوتکه و زنارندا هه‌لده‌گه‌ران یان به‌ قه‌د پالی هه‌زار به‌ هه‌زاردا داده‌گه‌ران. به‌لام به‌و حاله‌شه‌وه له سه‌ره‌تای نیساندا گه‌یشتنه‌وه خاکی عێراق و له شه‌ری نیرانیان خه‌له‌سان. له‌م کاتانه‌دا هه‌ندێ که‌نالی کوودی ده‌سه‌لاتدار له‌ به‌غدا، توانیان کارێکی وه‌ها به‌کن که عێراقی یه‌کان چ کارێکی سوپایی دژی بارزانی یه‌کان نه‌نجام نه‌دن؛ به‌ لای که‌مه‌وه ده‌ره‌ق به‌و روژه.

به‌و چۆره‌ مه‌لامه‌سته‌فا و شیخ نه‌حمه‌د له‌ ناوه‌ندی هه‌یفی نیساندا خه‌له‌که‌یان گه‌یاندوه ناوچه‌ی بارزان بێ نه‌وه‌ی عێراقیه‌که‌یان به‌ریتانییه‌که‌یان هه‌یج دژایه‌تییه‌کیان به‌کن. شیخ نه‌حمه‌د به‌ خۆ چهند پیاویک و هه‌موو ژن و منداله‌که‌انه‌وه تمسليم به‌ حکومه‌تی عێراق بوو، وه‌زع و حالیان زۆر شر بوو. ماندو وشه‌که‌ت بوون، پیوستیان به‌ ماوه‌یه‌کی زۆر هه‌بوو تا ماندویتی نوو سه‌فه‌ره‌ دژواره‌یان له‌ لاش دهر بجیت و وه‌حه‌سینه‌وه‌بو بینه‌وه سه‌رخۆ. به‌لام مه‌لامه‌سته‌فا وای به‌چاک زانی له‌گه‌ڵ کۆمه‌لتیک جه‌نگاوه‌ری هه‌له‌بارده‌دا، بۆ ناوچه سه‌خته سنورییه‌کانی تورکیا پاشه‌کشه‌ بکات و له‌وێ خۆ په‌نا بدمن و چاوه‌نۆز به‌کن که ناخۆ روژگار چ شتیکی تازه‌یان دیتته‌ رێ.

پاشان به‌ دیارکه‌وت که نه‌م به‌یاره، یه‌گجار ناقلاته وه‌که‌یمانه به‌وه. ده‌رکه‌وت که کابینه‌ی حکومه‌تی عێراق پره له‌و عه‌ربه‌ ناسیوناڵسته‌نێ که له‌ژێر کاریگه‌ری دامه‌زراندنی جامیعه‌ی عه‌ره‌بیدا بوون، ناماده نه‌بوون هه‌یج نه‌رمیه‌ک و ناسانکارییه‌ک له‌گه‌ڵ رۆله‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کوردا بنه‌ویژن، بنه‌ماله‌ی هاشمی له‌م به‌ریه‌وه هاوپیرو بۆ چونی نه‌ندامانی کابینه‌ی وه‌زاره‌تی نوو وه‌خته بوون. وه‌ختێ له‌ سالی ۱۹۳۹ دا مه‌لیک غازی به‌ ده‌عی ئوتومبیل مرد، تاجی پاشایه‌تی به‌مه‌لیک فه‌یسه‌لی دووه‌می کوپی غازی بڕا، که هه‌یشتا منداڵ بوو.. که فه‌یسه‌ل و ناسیوناڵسته عه‌ربه‌که‌کان سه‌یریان کرد خۆیان خودلن پریارو ده‌سه‌لاتن، لیبران زۆر به‌ ساردی و به‌ توندی مامه‌له له‌گه‌ڵ کوردا به‌کن. کۆمه‌لتیک له‌و نه‌فسه‌ره کوردانه‌ی که وازیان له‌ سوپای عێراقی هه‌نا بوو، و له‌گه‌ڵ بارزانی دا په‌یوه‌ندییان به‌ سوپای کۆماری کورده‌وه بوو، له‌گه‌ڵ شیخ نه‌حمه‌دا ته‌سليم بوو بوونه‌وه. حکومه‌تی عێراق هه‌ر بۆ نه‌وه‌ی بیانکاته به‌ پهندو عیبه‌رت بۆ خه‌لکانی دی گرتنی و دانی به‌ دادگا یه‌کی سوپایی، هوکمی نیعدام دران و زۆر به‌ خه‌یرایی هوکمه‌که جینه‌جینکرا. یه‌کیک له‌و نه‌فسه‌را نه‌قیب عزت عبدالعزیز بوو، هه‌ر چهنده نه‌م پیاوه یاوه‌ری شه‌خسی (وه‌لی عه‌هد) بوو، به‌لام نه‌مه شه‌فاعه‌تی بۆ نه‌کرد و دادی نه‌دا.

بارزانی، له یه غداوه زانیاری دروستی بو هاتیوو، و زۆر چاک ددیزانی که هه مان چاره‌نوسی نمو نه‌فسه‌را نه‌ی ده‌بێ و ده‌سه‌لاتدارانی بوغز له‌زگی عێراقی زۆر لێ ی به داخه‌ن. بۆیه له‌ نایاری ۱۹۴۷دا لێهرا له‌ عێراق وه‌ده‌ر بکه‌وی. هه‌ر چه‌نده‌ ده‌یزانی ده‌بی جاریکی دی بکه‌په‌ته‌وه‌ بۆ نێزان، نمو نێزانه‌ی که‌ بارزانی و جه‌نگاوه‌ره‌کانی خۆتی چه‌ند نه‌فسه‌رو سه‌ریازیانیان رشتیوو، و نه‌مه‌ خۆی له‌ خۆیدا زۆر کۆسپی ده‌هه‌تیایه‌ رێگی خۆی و جه‌نگاوه‌ره‌کانی، به‌لام نه‌م کاره‌ پێویستی به‌ موناقه‌شه‌ نه‌ده‌کرد؛ چونکه‌ چ رێگه‌یه‌کی دی له‌ به‌رده‌م نه‌بوو. هه‌روه‌ها زۆر چاکی ده‌زانی که‌ (تورک)ش ناماده‌ نین پێشوازی سه‌رکۆده‌یه‌کی کوردی نه‌سه‌وت بکه‌ن و له‌و ناوچه‌ کوردیه‌دا نه‌شته‌ جێ ی بکه‌ن، که‌ سوپای تورک به‌ هه‌زار نا‌ری عه‌لی کۆنترۆلی کردوه‌.

هه‌وی مێژوویی بۆ یه‌کیته‌ی سۆفیته‌

نابه‌مجۆره‌ هه‌یج شوێن و ولاتی که‌ نه‌ما بارزانی و هاوه‌له‌هه‌کانی رووی تێبکه‌ن ته‌نیا هاوه‌یه‌مان و دۆسته‌که‌ی دۆینیان، یه‌کیته‌ی سۆفیته‌ نه‌بێ. پێده‌جێت (هاشموف)ی کونسولی سۆفیته‌ له‌ ره‌زاییه‌، یاش روخانی کۆماری مه‌هاباد به‌لێنی به‌ بارزانی دا‌بووبێ که‌ خۆی و هاوه‌له‌هه‌کانی هه‌رکاتی بیانه‌وی روو بکه‌نه‌ یه‌کیته‌ی سۆفیته‌، نه‌وا له‌وێنده‌ر پێشوازی ده‌کړین و په‌ناده‌دێن.

بارزانی، له‌ ۱۹۴۷/۵/۲۰دا جه‌نگاوه‌ره‌کانی کۆ کردوه‌وو نه‌م به‌ریاره‌ی پێراگه‌یان‌دن و گوته‌ی هه‌ر که‌سه‌یک له‌ خۆی را‌ده‌پێستی و جه‌ز ده‌کات له‌گه‌ڵ نه‌ودا به‌روات و هه‌یج په‌یوه‌ندییه‌کی خه‌تراند‌ری نا‌ی به‌ سه‌تته‌وه‌، ده‌توانیته‌ له‌م سه‌فه‌رو ره‌وه‌ نادیاره‌دا به‌ گه‌لی بکه‌ویته‌. هه‌له‌به‌ته‌ کێشه‌که‌ له‌وه‌دا نه‌بوو که‌ کێ بێته‌ هه‌له‌بژاردن تا له‌گه‌ڵ بارزانی دا بۆ نه‌م سه‌فه‌ره‌ نادیاره‌ به‌جێت، به‌لکه‌و به‌ پێچه‌واته‌وه‌ خه‌لکه‌که‌ نه‌وه‌نده‌ زۆر بوون، بارزانی ناچار بوو ژماره‌یه‌کی زۆریان ره‌فز بکات، به‌ تایبه‌تی له‌وانه‌ی که‌ هه‌ستی ده‌کرد به‌رگه‌ی نه‌م سه‌فه‌ره‌ دژوارو دورو درێژو نادیاره‌ ناگرن. له‌ نه‌جامدا بارزانی پێنج سه‌د که‌سی هه‌له‌بژارد‌ی له‌ رووی توانای به‌ده‌نی و خه‌مه‌لینی فیکری و توانای جه‌نگاوه‌رییه‌وه‌ هه‌له‌بژارد. هه‌ندێ ژنده‌ران ده‌لێن ژماره‌ی هاوه‌لانی بارزانی له‌ هه‌شت سه‌د که‌سی پتر بوون.

به‌ره‌به‌یانی ۱۹۴۷/۵/۲۷ به‌ره‌و باکو‌ر که‌وته‌ رێ و ده‌بوايه‌ ماوه‌ی ۳۵۰ کیلو مه‌تر رێگه‌ به‌ پێیان به‌رن. چه‌ندین نه‌سپ و هه‌یستریانه‌ش له‌گه‌ڵ خۆدا برد بۆ گواسته‌وه‌ی چه‌کی قورس و ئازوقه‌ و سواری به‌رسداره‌کانیان، به‌ تایبه‌تی له‌ دوا قوناغه‌هه‌کانی سه‌فه‌ره‌که‌دا. به‌فر لوتکه‌ی چیا‌ی (ده‌لان په‌ر)ای دا‌پۆشی بوو، (دالان په‌ر) نه‌و چیا‌یه‌ بوو که‌ سه‌ن سال له‌وه‌ به‌ر نوێنه‌رانی کوردی تورکیا و عێراق و نێزان له‌وێنده‌ر کۆبوونه‌وه‌ و سوێندیان خوارد بوو که‌ هه‌رکاتیک پێرس‌ت بکات کۆمه‌کی یه‌کتر بکه‌ن

و لیبیران بکونه ههنگاونان و زهمینه خوشکردن بۆ دامه‌زاندنی دهوله‌تی کوردی
یه‌کگرتوو، نهمه نهو نامانجه بوو که لهو رۆژدی مانگی مایسی ١٩٤٧ دا له ههر
کاتیکی دی دوورتر دهاته بهر چاو.

بارزانی یه‌کان له یه‌که‌م رۆژی سه‌فه‌ره‌که‌یاندا سنوری تورکیایان به‌ری و بۆ سه‌بی به‌یانی
خۆیان به‌خاکی ئێراندا کردو به‌رمو پاکور دێژیه‌یان به‌رتگی خۆیان دا، له سه‌ره‌تا‌دا به
کۆمه‌ڵ دۆلی (ته‌رگه‌وه‌م) یان به‌ری و به‌ناو دۆلی (سوما‌ی) که‌وتن و شاره‌کانی
(شاپور) و (قه‌تور) یان به‌ری به‌ت نه‌وه‌ی چ هێزێکی ئێرانی یان عێراقی رێگه‌یان
پتیبگرێ، هه‌مایونی لهو رۆژانه‌دا له شاری (خوی) بوو و چاره‌روانی هاتنی شا بوو که
قه‌رار بوو یه‌که‌م سه‌ردانی پاکوری رۆژا‌وای ئێران بکات.

له (خوی) هه‌والی جم وچولی بارزانی یه‌کانی پتیه‌گی، شا په‌رینه‌وه‌ی بارزانی یه
چه‌که‌اره‌کانی به‌خاکی ئێراندا بۆ یه‌کێتی ی سۆلیه‌ت، به‌ ته‌حه‌دای شه‌خصی خۆی له
قه‌لم دا. بۆیه‌ فه‌رمانی ده‌رکرد که ده‌ست به‌ جێ بارزانی یه‌کان راوبه‌رتن و له نێو
به‌رتن، نه‌وه بوو به‌ پێی نه‌خشه‌یه‌کی دارێژراو به‌یاردرا که دوو که‌تیبه‌ی ئێرانی له
دۆلی قه‌توردا رێ به‌ بارزانی یه‌کان بگرن و به‌یانیه‌تته‌ ناو شه‌رمو هه‌ر هه‌موویان قه‌تل
و عام بکهن و نه‌یه‌لن شتاقیان ده‌ر به‌جێت. هه‌روه‌ها چهند یه‌که‌یه‌کی سوپایی دیکه‌ش بۆ
پاکوری دۆله‌که‌ ئێردان تا ناگادارین نه‌وه‌ک بارزانی یه‌کان له بۆسه‌که‌ ده‌ر بازبێن.

به‌لام هێزه‌کانی ئێران له ناستی نه‌زمون و توانای جه‌نگاوه‌ری پتیه‌مه‌رگه‌ کورده‌کاندا
نه‌هون. نه‌وه بوو کۆمه‌لێک جه‌نگاوه‌ری کورد له پاکوری قه‌توره‌وه سه‌ریان هه‌لدایه‌وه
به‌مه‌ش ده‌رکه‌وت که بارزانی جاریکی تریش گه‌مارۆی ئێرانی یه‌کانی تێک شکاندو
ده‌ریاز بوو.

بارزانی یه‌کان جاریکی دی خۆیان به‌ ناوچه‌ شاخاویه‌کانی پاکوری رۆژا‌وای (خوی) دا
کرد و خۆیان له‌وتنده‌ر هه‌شارداو له چاو وون بوون، هه‌رچه‌نده‌ شا به‌ خۆی هێشتا له
ناوچه‌که‌دا بوو، و فه‌رمانی شه‌خصی ده‌رکرد بوو که تاقیبه‌ی بارزانی یه‌کان بکری و به
هه‌ر نرخێ به‌ له نێو به‌رتن و هه‌رمه‌شی له فه‌رمانه‌دی هێزه‌ سوپاییه‌که‌ کرد که نه‌گه‌ر نه‌م
کاره نه‌نجام نه‌دات و سه‌رکه‌وتن به‌ ده‌ست نه‌هێنی ده‌یداته دادگای سوپایی. به‌لام نه‌و
زیانه‌ی که هێزه‌کانی ئێران له بارزانی یه‌کانیان دا هیچ نه‌بوو له چاو نه‌و زیانانه‌دا که
به‌ هۆی که‌ش و هه‌وا و دژواری شاخه‌کانه‌وه لێیان که‌وت. هه‌رچه‌نده‌ قه‌د پال و زه‌ندۆل
و به‌ناری شاخه‌کان په‌ناگی چاک بوون و بارزانی یه‌کان له هێرشێ ناسمانی ئێران
ده‌پاراست، به‌لام ژماره‌یه‌ک هیستر و نه‌سپ و کۆمه‌لێک نازوکه‌ی زۆریان له ده‌ست دا،
به‌ تایبه‌تی له کاتی په‌رینه‌وه‌یاندا به‌ پرده‌ هه‌لواسراوه‌ی سه‌ر روپاره‌ تیه‌ره‌کانی قولا‌یی
دۆله‌کاندا. هه‌روه‌ها ژماره‌یه‌ک له جه‌نگاوه‌رانیان به‌ هۆی روودا‌وی لهو به‌به‌ته
گیانیان له ده‌ستدا. هێزه‌کانی ئێران له نه‌نجامدا توانیان راسته‌وخۆ بکونه شه‌رمه‌وه

له گمل هیزه کانی مهلامسته فادا. هیزتکی پیاده نیرانی له رۆژی ۱۹۴۷/۶/۹ ویستی له دوری چل کیلومه تری باکوری (خوی) دا بۆسه یەک بۆ بارزانییه کان بنیته وه؛ له کاتی کهدا نهو هیزه به ریتوه بو بۆ شۆرتنی دانانی بۆسه که، له وده مه دا که به قه ده پالتیکی ههزار به هه زاردا تینده پهرین، له نکاودا خۆیان له ناو بۆسه یه کدا بهینی یه وه که پسی پۆرانی جهنگی شاخ، بارزانی یه کان بۆ نهوانیان نابوه وه، له نیتو تاویرو ره وه زه کانه وه، له به ناو قه دیاله کانه وه گولله به سه ر نیرانییه کاندایا باری. پاشان به ر نارنجوکی دهستی و موشه کی کوردان دران. هه ر چهنده نیرانی یه کان تا قه یه ک کوردیان نه بین، که چی سه د جه نازهیان له مهیدیانی شه ره کهدا به جهی هشت و ناچار بوون دوی شه رتکی یه ک سه عاتی به شه رزه یی و په شیوی پاشه کسه بکه ن و بهی سنده کانیان به دووی خۆیاندا رابکیشن و له م پاشه کسه یه دا (۱۶) که سیان که و ته دهستی کورده کان. له و شه ره به دواره ئیدی هیزه کانی نیران به خۆدا چونه وه دوو دوو که و ته تا قیبی بارزانی یه کان و ئیدی خۆیان له وه به واز که شه ری راسته و خۆیان له گه لدا بکه ن.

له رۆژی ۱۹۴۷/۶/۱۰ دا بارزانی یه کان ههستیان کرد له مه قسه دی خۆ نزیک بوونه ته وه، به تایبه تی کاتی که به دهسته چه پیا ندا لوتکه ی چپای ناراراتی به فر گرتوی به رزتر له ۵ هه زار مه تریان لێ به دیار که و ت. نه م چپایه به دوا خالی باکوری وولاته کیان دیته ژماردن و کوردان به م لوتکه گرکانی یه ده لێن (چپای نوح). که چی دیه نیتکی دی هینده دی وهی بارزانی یه کانی به رز کورده وه، نه ویش دیه نی نهو دۆله بوو که روبرای (ناراس) ی پیتدا ده رۆی، نه م روبرا به بۆ نه وان بایه خی میژووی تایبه تی هه بوو، چونکه ناوهرۆی روبرا که هیلکی جیا که ره وهی نیتوان تورکیا و نیران و یه کیتی ی سۆقیه تی پتیک ده هینا و به ستینی نهو به ری روبرا که بۆ نه وان ده یکرده سه لامه تی و ناسوده یی و کو تایی هاتن به م سه فهره سه خت و دۆاره یان که له ماوه ی دوو هه فته دا و به نیتو به فرو زریان و هه لکه ره ان و دا که ره ان به چپاو دۆل و لوتکه و زنا راندا (۳۵۰) کیلومه تریان به ی.

بارزانی، دوو که سی له هاوه له کانی خۆی نارد تا خانه خۆی یه کۆمونیسته کانیان، له هاتنیان ناگادار بکه نه وه. دوی چهنده رۆژیک نهو خه لکه شه که ت و ماندوه، به چل و به رگی شه ره و خۆیان به روبرای ساردو زینده ته زی ناراسدا، دا. که یه که م زرتی پۆشی نیرانی له نیتو قامی شه لانه کانه وه ده رکه و ت، سه پریان کرد چهنده تغه نگتیک و جه نازه ی دوو پتشمه رگی خنکاو له ناوی ساردی ناراسدا له ره خی روبرا که دا که و تون. به لام مه لامسته فای بارزانی به خۆ (۶۴۱) که سه وه گهی بوونه نهو به ری روبرا که و ژیا نی غوریه ت و ناو ره بیان له یه کیتی ی سۆقیه تدا ده ست پتیکرد و نهو بوو بۆ ماوه ی یازنه سال و چوار هه یقان له شانۆی رودا وه سیاسیه کان دور که و تنه وه، به ر له وهی له نوێ به دیار بکه ونه وه و ریزی پتشی پتشمه وهی رودا وه سیاسیه کانی رۆژه لاتی نا فین بگرن.

فەلسەئى نۇپەھ

خەباتى كوردى عىراق لە راى نوتونومى دا.

هەنگە پەنەوى رۆلەى نەمەكدار

زەعیم عبدالکریم قاسم، لەبەرە بەیانی ۱۹۵۸/۷/۱۴، کودەتایەکی سوپایی بەریا کرد. رۆژمى پاشایەتى روخاند، خۆی کرد بە سەرۆکی ولات و بوو بە بەهێزترین پیاوی عىراق لە بەغدا. ئەم پیاوێ بەروسکە یەکی بۆ بارەگای کرملین نارد. (نیکیتا خروشوف) ی سەرۆکی کرملین، بروسکە کەى وەرگرت. ئەم بروسکە یە رەوتى کاروبارانی گۆزى. داوا لە سەرانی سۆڤیەت دەکات رێگەى مەلامستەفا بارزانی بەدەن کە بۆ عىراق بگەڕێتەوە.

ئەم نەفسەرە عىراقییه (عبدالکریم قاسم) هەرهمان نەفسەر بوو کە ۱۳ سال لەو بەر توانى بووى بە پرۆسە یەکی لێهاتوانە، راپەڕینی شۆرشگێڕانی کورد لە ناوچە شاخاویەکانى باکورى رۆژەهلانى عىراقدا سەرکوت بکات و هێزى سەرەکی کوردان بە سەرگردایەتى بارزانی، راوبەنى و ناچارى بکات لە عىراقەوه بەرەو ئێران بچێت، بەمەش رۆژمى پاشایەتى عىراقى بۆ ماوێ پتر لە دە سالتیک لە کێشەى کورد خەلمەسەند.

وەکە لە فەلسەئى پێشتردا ناماژەمان بۆ کرد، بارزانی و ۶۴۱ کەس لە نزیکترین یاوەرە هەهلانى، پاش روخانى کۆمارى مەهاباد، ناچار بوون پەنا و بەر یەکیتهى سۆڤیەت بەرن. دیارە بارزانی و یاوەرەکانى لە تاراوگەش دا هەر چاویان لەوێ بوو کە دەرەتیکیان بۆ برەخسێت و جارێکی دى بۆ زیندو نیشتمانى خۆیان بگەڕێتەوه.

هەلبەتە، مامەلەى سۆڤیەت لەگەڵ کوردەکاندا باش نەبوو. شایانى ئەوانە نەبوو کە تا دۆینى دۆستیان بوون. هەرەها ئەو بانگەشەیش کە گوايە بارزانی بە درێژایی سالانى مانەوێ لە سۆڤیەتدا، خوشگوزەرانی بە پەلەى جەنەرال لە سوپای سۆڤیەتیدا پیاو، تەنیا زادهى خەیاڵى رۆژنامەوانانى ئەمریکى بوو؛ وەکو چۆن ناوی (مەلای سوور) یان لێنا. ئەوێ سەیرە (دیریک کێنان) ی دپلوماتى پەسپۆر لە کاروبارى رۆژەهلانى ناڤین دا، لە باسى مێژووى کورد ئەم لەقەبەى (مەلای سوور) بەکارهێناوەتەوه.

لێ حەقیقەتى مەسەلەکان لەو واقیعی ترە: بارزانی لەقەب و نازناوی (مەلای) لە سەردەمى لاویداو لە بارزان وەرگرتەوه. نەویش نەوگاتانە بوو کە کەوتە سەر نوو بیریى خۆی فێرى نوسین و خوێندنەوه بکات بێ ئەوێ بچێتە هیچ قوتابخانە یەکی رەسمى. ئەوێ بوو کەوتە خوێندنەوهى ئەو کتێبانەى کە بە پیتیستی دەزانێر تا جیهانبینی و

—سەفەییەکی تایبەتی دەربارەیی جیهانی لە ١٩٧٣-١٩٧٤ ساڵات. نەمەش وای لە دێهانییەکان کرد وەک زاناو شارەزایەکی تەمەشای بکەن وەک وێژێر تەمەشای هەر مەلایەکیان دەکرد.

هەڵبەتە ئەو بانگەشەییەش کە گواهی لە یەکییتی سۆفیەتدا خۆشی گۆزەرانداوە، نەمەش هەر هێندە لەقەبی (مەلای سۆر) دروستە. خۆی و یاوەرەکانی لە سالانی یەکیەدا، بەتەواوەتی لە کۆردەکانی یەکییتی سۆفیەت داڕێژراوە و لە گۆندە جۆراو جۆرەکانی دەورووبەری شاری باکوێ پایتەختی ئازەربایجانی سۆفیەتی دا نیشەتەجێ کران.

گەلێک لە نزیکترین نزیکانی بارزانی بۆیان کردووەتەو کە ئەو بارزانی یە لە سوپای کۆماری مەهاباددا جەنەرال بوو، لە یەکییتی سۆفیەتدا ناچار بوو کار بکات و بەرهنجی شانی خۆی قووتی رۆژانەی خۆی پەیدا بکات. بۆ وێنە سەبەتەو دەستکێشی دەچنی.

لە پایزی ساڵی ١٩٧٣دا، سەفەریکی ناوچە کوردییەکانی نزیک سنوری (عێراق-ئێران)ام کرد. لەم سەفەرمدا پیاویکم لەگەڵ بوو، کە لە رەوی ساڵی ١٩٤٧دا بۆ یەکییتی سۆفیەت، گاردی تایبەتی بارزانی بوو. ئەم پیاووە بەدەم وەبیر هێنانەوی یادەوریەکانی ئەو رۆژگارەنەو بۆی گێڕامەو کە: "سالانی یەکیەدا مەنەومان لە یەکییتی سۆفیەتدا ناخۆش بوو. هەستمان نەدەکرد لە نێو دۆست داین. وەک میوانی ناوەخت مامەلەمان لەگەڵدا دەکرا. هەرچەندە هەندێ فەرمانبەری کۆردی زافان بە دەورووە هەبوو، بەلام ئەو ئامۆزگاری و زانیاریانەی بۆمان دەهاتن، هەمیشە بە زمانی روسی یان ئازەری بوو. کەسمان نەبوو ئەو دوو زمانە بزانن. زۆر جار گومانمان دەکرد کە گالتمان پێدەکەن و بە نێمەیی جوتیری پاشکەوتوو رادەبۆین".

بێگومان سۆفیەت دەترسان لەوێ کۆردی سۆفیەتش بکەوێت ژێر کاریگەری بیری رۆژاریخوازی یاوەرانی بارزانی یەو، بەتایبەتی لەو دەمدا کە توندترین هێرشێ سەرکۆتکاری و تواندەنەوی نەتەوایی، نەتەوێ ناچۆرجی یەکانی ناوچەیی قەفقاز لەلایەن ستالینەو جێ بەجێدەکرا. لەلایەکی دی یەو سۆفیەت چ کاریکیان بەو کۆردانە ئەما کە شوێنیکی تایبەتیان لە گەمەیی ئەو شەترەنجەدا بۆ دانرا بوو، کە سۆفیەت بەتەمابوو لە ناوچەیی رۆژەهلانی ئافیندا ئەنجامی بدات.

کاتێ بارودۆخی ناوچەیی رۆژەهلانی نزیک و رۆژەهلانی ئافین لە سەرەتای ئەنجاکاندا کەوتە گۆزان، سیاسەتی سۆفیەتیش دەرەق بە مەسەلەیی کۆرد کەوتە گۆزان و لە نۆی سەری هەلدا یەو. تورکیا، کە کێشەیی کۆردی هەبوو، و هێشتا بە چارەنەکراوی مابوو، بوو بە ئەندامی ناتۆ. هەروەها رۆژێکی پاشایەتی عێراق بەکەمینەیی کۆردەو، کە لەقوتانغەدا کەمینەییەکی هێندی و ئارام بوو، بوو بە ئەندامی ئەمییانی (سەنترو-

به‌غدا) که له به‌مه‌تدا تێ به سۆفیهت بوو. به‌م‌جۆره کورد باوی هاته‌وه‌و بوو به فاکته‌ریکی گرت‌گ بۆ سیاسه‌تی سۆفیه‌تی؛ چونکه ده‌یتوانی بیانجولیتنی، یان له هه‌ر کاتی‌که‌دا به‌یه‌وی بیانجولیتنی، سوودیان لێ وه‌ریگری و بیانکات به فاکته‌ری گوشاری ناوخۆ دژی ئه‌و دوو ده‌وله‌ته‌ی (تورکیا و عێراق) که له ناوچه‌که‌دا به‌ره‌ی پشته‌ی سیسته‌می هاو‌په‌مانیه‌تی رۆژ‌وا‌ی‌ان پتیک ده‌هینا. ئه‌وه‌ بوو سۆفیه‌ته‌کان له ناوچه‌ی قه‌فقا‌زا رادیویه‌کیان به‌ نیوی (ده‌نگی کوردستان) هه‌و دانا. نهم رادیویه به یاره‌مه‌تی مه‌لامسته‌فا بارزانی و په‌ناهه‌رانی دی یه‌وه له‌په‌نجاکاندا به‌رنامه‌ی بانگه‌شی‌ی و هاندانی په‌خش ده‌کرد. خه‌لکیکی زۆری کورد گوتیان لێ‌ده‌گرت؛ چونکه چ رادیویه‌کی کوردی دی نه‌بوو. هه‌روه‌ها چه‌ند کورسیه‌کی خۆش‌دانش له زانسته‌گه‌کانی باکو‌و تاشقه‌ندو مۆسکو بۆ کورده‌ ناو‌اره‌کان ته‌رخان کرا. خودی (بارزانی)ش له دوا سالانی مانه‌وه‌ی له یه‌کیته‌ی سۆفیه‌ت، جوگرافیا و ناهوری و می‌ترو و زمانی روسی له زانسته‌گی موسکو خۆتند.

هه‌له‌به‌ته تیکه‌لا و بوون له‌گه‌ل هاو‌ولاتیانی کوردی سۆفیه‌تیش دا رویدا. ئه‌وه‌ بوو گه‌لیک له یاهه‌رانی بارزانی کێژ کوردی سۆفیه‌تیان خواست. هه‌روه‌ها هه‌ندیکیان کێژ رووسیان خواست. له خه‌فته‌کاندا سه‌ردانیکی کوردستانم کرد. کۆمه‌لێک پێشمه‌رگه‌ی قه‌زهردی چاوشیم بینی، که دوا‌ی بۆم ده‌وکه‌وت ئه‌مانه توخم و تۆی ئه‌و ژن و ژنخوازییه‌ی نیوان کورد و روسه‌کان... به‌ تێپه‌ر بوونی رۆژگار و به‌تایه‌ته‌ی پاش مردنی ستالین، بارزانی توانی بازنه‌ی ئه‌و گوشه‌گیری یه‌ بشکێنێ که به‌ سه‌ریدا سه‌پتێرا بوو. هه‌ر له‌وتیه‌ په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل کوردی عێراقدا به‌رقه‌رار کرد. نهمه‌ جگه له‌و په‌یوه‌ندیانه‌ی که له‌گه‌ل پایه‌دارانی ره‌سمی و حیزبی سۆفیه‌تی دا به‌ره‌ی کرد.

ده‌زگای ساواکی ئێرانی له ناو‌ه‌راستی په‌نجاکاندا هه‌سته‌ی به‌ هاته‌وجۆی زۆر نه‌هینی په‌یک و ته‌ته‌رانی کورد کردوه و له‌لای خۆی تۆماری کردوه، که به‌ خاکی ئێران داو له تیوان یه‌کیته‌ی سۆفیه‌ت و کوردستانی عێراقدا رویداوه.

ژێده‌رو سه‌رچاوه ئێرانی یه‌کان ده‌لێن ئه‌و ته‌ته‌رانه‌ی، زانیاری سیاسیان له مه‌لا مسته‌فاوه‌ به‌روه‌ بۆ هه‌واداران و لایه‌نگه‌رانی بارزانی له عێراق و به‌ پێچه‌وانه‌ش هه‌و مه‌علومات و زانیاری زۆر وردیان ده‌به‌ره‌ی دوا روداوه‌کانی عێراق به‌ر‌دۆته‌وه‌ بۆ بارزانی که له تاراوگه‌دا و له یه‌کیته‌ی سۆفیه‌تدا ده‌ژیا.

نزیکه‌بونه‌یه‌ک له‌گه‌ل حیزبی شیوعی عێراقدا

دوو‌ری بارزانی، کردی یه‌ کارتیک که بزافی رزگاربخوازی کوردی له عێراقدا به‌ شیه‌یه‌کی تازه‌ ریک به‌خه‌رته‌وه‌. حیزبی هیوا که له سالی ۱۹۳۹دا وه‌کو کۆمه‌له‌یه‌کی نه‌هینی دامه‌زراو پاشان وه‌کو حیزب هاته‌ کۆری خه‌بات و چالاکی و چه‌له‌نگی

باشکراوه، خۆی هه‌له‌وه‌شاندوه. هه‌روه‌ها شێخ محمودش که سه‌رکرده‌یه‌کی دیکه‌ی کورد بوو، به‌چهند سالتیکی که‌م دوا‌ی دووهم جه‌نگی جیهانی وه‌فاتی کرد. ئه‌م سه‌رکرده‌یه‌ له‌ بیسته‌کاندا‌و له‌به‌ر رۆشنایی به‌ئینی هاو‌په‌یمانان که ئوتونومی به‌ کورد بده‌ن، ده‌وله‌تی کوردستانی دامه‌زراندو خۆی کرد به‌ مه‌لیکی ئه‌و ده‌وله‌ته‌. ئینگلیزه‌کان له‌ سه‌ره‌تا‌دا دانیان به‌ خۆ‌داگرت و ته‌حه‌مولی بارودۆخه‌که‌یان کرد. چونکه‌ شێخ هه‌موو چالاکی یه‌کی خۆی بۆ باشوری کوردستان ته‌رخانه‌کردبوو. ئه‌وه‌ بوو ئینگلیزه‌ ده‌ره‌فتیان بۆ ره‌خساو به‌ ئاسانی ده‌ستگیریان کردو تا سالی ۱۹۴۴ له‌ زیندان دا‌ مایه‌وه‌و پاشان ئازاد کرا.

کاتی باززانی، له‌ سالی ۱۹۴۵ دا‌ له‌ وولات وه‌دەرکه‌وت، بۆشاییه‌ک که‌وته‌ بزو‌تنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی یه‌وه‌. جا‌ بۆ پرکردنه‌وه‌ی ئه‌م بۆشاییه‌ نو‌تیه‌رانی رۆشنیرانی شار که‌ زۆریه‌یان کۆنه‌ نه‌ندامی کۆمه‌له‌ی هیوا بوون، له‌ نابی ۱۹۴۶ دا‌ پارتی دیموکراتی کوردیان دامه‌زراند. ئه‌م پارت له‌ سه‌ر شتیه‌ی حیزبی دیموکراتی ئێران دامه‌زرا، باززانی به‌ سه‌رۆکی پارت هه‌لبه‌ژێردا. به‌لام له‌به‌ر دووری باززانی، سه‌رکرده‌یه‌تی سیاسی پارت درایه‌ ده‌ست میرحاج نه‌حمه‌دی نه‌فسه‌رو هه‌مزه‌ عبداللهی نه‌وقات.

جگه‌ له‌ پارتی دیموکراتی کورد، که‌ پاشان بوو به‌ پارتی دیموکراتی کوردستان، شیوعییه‌کانیش توانیان بنه‌که‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری له‌ کوردستانی عێراقدا، به‌ تایبه‌تی له‌ نێو کرێکارانی سه‌ر چاوه‌کانی نه‌وتی که‌رکوک و وه‌رزێرانی کورد دا‌به‌زێن. حیزبی شیوعی عێراقی له‌ سالی ۱۹۳۴ دا‌ دامه‌زرا. خۆی به‌ نو‌تیه‌رو تاقه‌ پارێزه‌ری به‌رزه‌وه‌ندی چینی کرێکارو جوتیا‌ری عه‌ره‌ب و کورد ده‌زانی. به‌دژایی خه‌باتی بن‌ ووچانیان دژی رژیمی پاشایه‌تی عێراق، بزو‌تنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردیان به‌کۆسپی سه‌ر رێگه‌ی خه‌باتی چینایه‌تی زانیه‌مو به‌ "خیانه‌تی ورده‌ بو‌ژوایان له‌ قه‌لم داوه‌ ده‌ره‌ق به‌ شو‌ڕشی جیهانی".

قوناغی نێوان دامه‌زراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان و گه‌رانه‌وه‌ی باززانی، وه‌کو (هاینر گشترا‌ین)ی پسه‌قۆی سو‌یسه‌ری له‌ کاروباری رۆژه‌لاتی نا‌فین دا، ده‌لێت: "پتر قوناغی نا‌کوژی نێوان پارت و حیزبی شیوعی عێراقی بووه‌ تا قوناغییک بیت له‌ قۆناغه‌کانی خه‌باتی رزگاریخوازی کورد".

حیزبه‌که‌ی مه‌لامسته‌فا پابه‌ندو هه‌لگری بیرو باوه‌ریکی نایدولۆژی ووشکی وه‌ک هی شیوعییه‌کان نه‌بوو، به‌لکه‌و هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای دامه‌زراندنی یه‌وه‌ کۆکه‌ره‌وه‌ی گه‌له‌ک رێبازی فیکری با‌وی نێو بزافی رزگاریخوازی کورد بووه‌. توانای نه‌وه‌ی هه‌بوو شان به‌شانی یه‌که‌دی و به‌پێی پتیه‌ست گروپی: نه‌ته‌وه‌یی، دیموکراتی، سو‌سیالستی، کۆمارخوازی، یان نایینی موخافه‌زه‌کار بگه‌ڕێته‌ خۆ. پارتی ده‌یتوانی له‌ بارودۆخی کونجیا‌دا دروشمی گۆجیا‌و له‌گه‌ل نه‌و هه‌له‌ومه‌رجه‌دا به‌رز بکاته‌وه‌. نه‌م پتیکه‌اته‌یه

یارمه‌تی پارتی ددها که وه‌کو هاوپه‌یمان و شه‌ریکی ریتازه سیاسیه جیاوازه‌کان خوی
بخاته روو. پارتی هر له سه‌ره‌تاوه رایگه‌یاندوه و تاکو نه‌مرۆش یاوه‌ری به پرانیسی
پیتکه ژبانی عه‌رب و کورد له چوارچینه‌ی عێراقی یه‌گرتودا هه‌بووه نهم پرانیسپه‌ی
کردووه به یه‌کتیک له نامانجه سه‌ره‌کی یه‌کانی خوی.

ئیدی نایا پارت نهم دروشمی به‌راستی یه یان زروف ناچاری کردوه!! وه‌لامی تهاوی
نهم پرسپه‌اره قورسه زۆر جاران که موناقه‌شهم له‌گه‌ل کادرا‌نی پارتی دیموکراتی
کوردستاندا، له‌سه‌ر نهم بابه‌ته بووه، نهم بۆ به‌ دیارکه‌وتوه که نهم دروشمه تاکتیکی
یه خۆبه‌خۆ هیندئ نێوه‌زۆکی دروشمه ستراتیژییه‌کی کوردی له‌ خۆ گرتوه که بریتی یه
له دامه‌زراندنی ده‌وله‌تییکی کوردی وه‌کو چاره‌سه‌ری یه‌که‌جاره‌کی دۆزی کورد؛
ده‌وله‌تییکی به‌که‌گرتوی کوردی که هه‌موو رۆله‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ تورکیا و ئێران و
سوریا ش دا بگه‌رتیه‌خۆ. هه‌روه‌ها نهم ده‌له‌تینجاوه که هر نهم نامانجه ستراتیژییه
بووه‌ته مایه‌ی به‌رز کردنه‌وه‌ی وه‌ی شۆرشگێرا‌نی کورد و کۆنه‌دانیا‌ن.

هیندئ کوردی تونده‌رو، ره‌خنه له پارتی ده‌گرن که گوايه دروشمی کاتی هه‌لگرتوه‌و
داوا‌ی چاره‌سه‌ری جو‌زنی مه‌سه‌له‌ی کورد ده‌کات، داوا‌ی براه‌تی کوردو عه‌رب ده‌کات.
به‌لام پارتی دیموکراتی کوردستان، هه‌میشه توانیویه‌تی هه‌موو نه‌و گروه سیاسیه
کوردیانه‌ی که سه‌نگیتکیان هه‌یه، کۆ به‌کاته‌وه. هه‌موو هیزه سیاسیه‌کان، جگه له
شیوعی یه‌کان، له ده‌وری خوی خر به‌کاته‌وه.

حیزبی شیوعی له چله‌کان و په‌نجاکاندا تاقه حیزب بوو، که شان به‌شانی پارتی
دیموکراتی کوردستان، به‌رنامه‌ی سیاسی و کادرو هه‌یکه‌لیتیکی رێک‌خه‌راوه‌یی وه‌های
هه‌بوو به‌توانیته رێک‌خه‌ستیکی نه‌هینی زۆر چالاک و چه‌له‌نگ به‌ریه‌به‌ری. دوا‌ی
راپه‌ڕینه سیاسیه‌کانی سالانی ۱۹۴۸ و ۱۹۵۲ و پاشان قه‌ده‌غه کرنی چالاک‌ی
یه‌کانی حیزب له‌لایه‌ن حکومه‌تی نیزامی (سویای، عه‌سکه‌ری) وه‌خته‌وه، ئیدی جو‌زه
هه‌ماهه‌نگی و کارتیکی هاوبه‌ش له‌ نێوان شیوعی یه‌کان و نه‌ته‌وه‌یه‌کی کوردا په‌یدا
بوو، به‌ تایبه‌تی که له‌ سالی ۱۹۵۲ دا بۆ یه‌که‌مجار کوردیک بوو به‌ سه‌کرته‌ری حیزبی
شیوعی عێراق، ناوی نه‌هینی نهم کورده (باسم) بوو. هه‌له‌به‌ته نهمه‌ خۆی له‌خۆیدا
سه‌ره‌تاو بانگه‌وازییک بوو بۆ ره‌وه‌نه‌وه‌ی ته‌می ساردی نێوان کورد و حیزبی شیوعی
عێراق.

باسم، سه‌رکردایه‌تی ستالینی جارانی به‌وه تاوانبار کرد که ریبازیکی هه‌له‌په‌رستانه‌ی
ده‌ره‌ق به‌ دۆزی کورد گرتۆته‌ به‌ر، هه‌روه‌ها په‌شتیوانی خۆی بۆ کورد راگه‌یاند که کورد
ما‌فی دیاریکردنی چاره‌نوسی خۆیان هه‌یه، نه‌گه‌ر کار به‌گاته نه‌وه‌ش که نزیکه‌ی ۱-۳ ی
خه‌لک و رووبه‌ری عێراق له‌ ده‌وله‌تی عێراق جیا به‌که‌رتیه‌وه. پاش مه‌رگی ستالین و
ته‌واو بوونی سیاسه‌تی توانده‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و دژایه‌تی کردنی هه‌موو گه‌لانی غه‌یره

جۆرجى ناوچەكانى پشتى قەققاز كە لەلايەن دكتاتۆرەكەى سۆڧيەتەو پەيرەوى دەكرا، نەم رەببازە تازىيەى حيزبى شىوعى عىراق دەرھەق بە كورد گرتى يە بەر، لەلايەن سۆڧيەتەو پەشتگىرى تەواوى لىكرا.

ھارىكارى نافەبرا ھەردوك حيزبى شىوعى و پارتى گەيپە رادەيەك كە ھەردوك حيزب بە تەما بوون بە يەك لىستى ھاوبەش بەشداری ھەلبژاردنى پەرلەمانى سالى ١٩٥٣ بکەن. لە يەكئێك لە كونفرانسه حيزبىيەكانى سالى ١٩٥٦ى حيزبى شىوعى دا، داخوازىيەكانى كورد بە شىوہيەكى زۆر رونتر، نەگەر چى لەگەل پەرژەوہندى نەتەوہيەكانى كورد نەدەھاتەو، لە پەرژگراى حيزبدا تۆمار كرا. لە لاىەكى ديپەوہ پەيوەندى نافەبرى ھەردوك حيزب ھىندە گەرم بوو كە ھاپەيمانى كوردى- شىوعى، كرديە كارتيك كە ھەندئ لە گادارانى سەرگردايەتى شىوعى لە ناوچە كوردىيەكاندا پەيوەندى بە پارتى ديوكراتى كوردستانەو بکەن.

جەمال عەبدولناسەر ھاوسۆزى خۆى بۆ كورد دەردەبێرى

ھەر لەم كاتانەدا ھىزىكى سىاسى دىكە ھەبوو، نامادە نەبوو ببى بە ھاوپەيمانى شىوعىيەكان. بۆيە كەوتە گفتوگۆى نەو كە جۆرە ھاوپەيمانىيەكى دى لە عىراقدا بھيترتە گۆرئ.

بزائىكى سىاسى بەرفرە لە سەر ناستى ھەموو نىشتمانى عەرەب دەستى كرد بە بانگەشە بۆ و دەستپێتانى يەكئيتى يەكى عەرەبى يان ھەر جۆرە يەكئيتى يەكى عەرەبى لە سەر بناغەى كۆمارى- نەتەوہيى، نەم بزافە لە نىوگەنجەكان و سەرگردەكانياندا زۆر بلاو و باو بوو. لە سالى ١٩٥٤ دا لە ميسر جەمال عبدالناصر ھوكمى گرتە دەست و بوو بە قىبەلەى ھەموو ئاوات و نامانج و ھىوا نەتەوہيەكانى عەرەب.

شانديكى ھاوبەشى كورد، لە سالى ١٩٥٧ دا، سەردانىكى جەمال عبدالناسريان كرد، دكتور جەمال نەبەزش وەكو نوێنەرى رەوتى سىيەم لەگەل شاندى نىويراودا بوو. نەو دكتور جەمالەى كە نىستا لە زانستگەى بەرلن دا دۆزى كورد بە دەرس دەليشتەو. ناسر، بە تەواوەتى پشتگىرى خۆى لە مەسەلەى كەمە نەتەوہيە ناعەرەبەكان دەربەرى. ھەر لە نەنجامى نەم سەردانەوہ رادىوى قاھىرە دەستى بە بلاو كردنەوہى بەرنامەيەك بە زمانى كوردى كرد، ديارە نەم جۆرە ئىنكەبەريەك ھوو لەگەل رادىوى دەنگى كوردستان كە لە خاكى سۆڧيەتەو بە كوردى بەرنامەى بلاو دەكردو. كە لە سالى ١٩٥٨ دا يەكئيتى ي لە نىوان ميسرو سوريا دامەزرا، و كۆمارى عەرەبى يەكگرتو ھاتە گۆرئ، كوردى سوريش ھەندئ ناسانكاريان لەگەلدا كراو نەوگوشارانەى بە سەرياندا سەپيترا بوو ھەندئ كەم كرانەوہ.

بارود و خه که بهرا ده یهک هاته بار، که کوردی کی نهدامی په ره مانی عیرا قی پیشنیاری کرد ماده یه کی تاییه ت به مافی گه لی کورد به خرتیه دستوری ولاته وه. ده بویه بۆ پشتیوانی و جتی به جیکردنی نهم پیشنیاره نیمزایه کی زۆر له سه رانه سهری عیرا قدا کو بیکرتیه وه. به لام ده سه لاتنی عیرا قی وای به چاک زانی جاری سه بر بکرت و چاره روانی رودای ناینده بکرت؛ وه کو چۆن پتر له ده سالیک بوو له پاش ته وای بوونی دووم جهنگی جیهانی و رزگاری کوردستانی عیرا قیه کرد بووی به عاده ت نهم جو ره هه لو تسته به مو یالاتانه یی هه بی دهره ق به دیاری کردنی چاره نوی سه لکی کورد که ژماره یان له سێ ملیون کس پتره ونیشه جتی ی پاکورو پاکوری رۆژه لاتنی عیرا قن.

حکومه ته یهک له دوا ی یه که کانی عیرا ق، هیزی ئه تیدایی به ریتانی و ده ولته تی عیرا قی پاش انتداب، هه موو به لیشه کانیان دهره ق به کورد هاته سه ر نه وه ی چهند قوتابخانه یه کی که متر له قامکی ده ستان به کوردی بکه نه وه و ری به دهرچونی تاقه یهک گوهار ی مانگانه ی کوردی بدن. رۆژنامه وانی چیکو سلوفا کی م-سیگموند، له سالی ۱۹۵۷ دا سه فدرتیکی بۆ عیرا ق کردوو یه کتیک له قوتابخانه ی بینوو له گه رانه ویدا به مجۆره وه سفی کردو: "ده رگای قوتابخانه که به ریتی بوو له په رده یهک که له گوونی نارد دروست کرا بوو. ژۆرتیکی ۵x۷ مه تری له پشت نهم په رده یه وه بوو، ئیدی سه ندو قه شکاوو کورسی و ره جله ی دارو قه ره وێله و چهند فانونستکی سه قه تی به ناریک و پیککی تیدا دانرا بوو. شانزه زه لامی زل قوتابی بون و ده بویه فیتی خویندن و نو سین بن".

قوتابخانه که نیوی (که شتی نوح) بوو. نهمه ده برین و زا راره یه که، رۆژنامه وانی نیو برا و گوته نی پر به پیتستی بارود و خی هه موو ناوچه که یه؛ واتا هه موو ناوچه ی کوردستان، که حکومه تی عیرا قی پاش ده سال نارامی و کپی سیاسی و سوپایی به نانقه ست به وجۆره پاشکه وتوو یه هیشه تبه وه. نهمه هه موو به شداری و هه ول و کو ششیککی حکومه تی عیرا قی بوو بۆ چاره سه رکردنی مه سه له ی کورد له هه موو روویه کی رۆشنیری و نا بوری و کو مه لایه تییه وه. وه نه به تهنیا وه زع و حالی کوردستان وای بوو، به لکو شو تنانی تری عیرا ق-ش به ناشکرا پاشکه وتوو بون.

هه رچه نده هتی و نا واتی نه لجامدانی پرۆژه ی نه شو فای گه و ره هه بوو، به لام عیرا قی سالی ۱۹۵۸ له هه موو کو نه کو لۆنی یه کانی عوسمانی پاشکه وتوو تر بوو.

زهیم قاسم، حوکمی پاشایه تی عیرا ق ده رو خینی

کاتیک که له به ره به یانی ۱۴/۷/۱۹۵۸ دا، رۆژی پاشایه تی عیرا ق له رێگه ی کو ده تایه کی نیزامی یه وه رووخا، مه لیک فه یسه لی دووم، که له نه وه کانی شریفی به

ناٺ ۽ ددنگي مهڪه ٻو، له ڪمڻ نوري سه عيدي دبلوماسي بليمه تي دا، كه سياسي نيوخوي پشتگوي خستبو، روو به رووي ڪڙمه لنيڪ گيروگرفت ٻو ٻوئوهه كه چاره سرڪردنيان به لاهه زور قورس ٻو: له لايه كه وهه جياوازيهه ڪي يه ڪجار گهوره له نيوان ناستي ڪڙمه لايه تي و بڙوي دهرهه ڪان و گهوره مولڪداران و جوتياران و به دودا هه ٻو. نهو جوتيارو به دوانهه ڪي خزميان ٻوون يان له روي خيتلايهه تي ههوه گوترياهه ليان ٻوون. نه مانه ته ناهت خواهه نهو پارچه زمويانهه نه ٻوون كه ڪاريان له سره ده ڪرد، ههروهه گوندي عتراقي هيتشا له وهزع و حالتيڪا دوتيا وه ڪو نه وه له سره دهه مي هامورابي دا ٻن، بارودخي ته ندروستي زور خراو ٻو. له ۳۰٪ مندالائي ساوا ده مردن. پهتاو نه خوشي واگيري وه ڪ بلهارزيا و ته راخوما و سيل يه ڪجار بلاو ٻو. به لام عبدالڪريم قاسم زور له نڪاودا ميٿووي وولاته ڪي گوري، وه ڪ ميٿو نوسي نيواني هه سني نه رفهه ده لن به خيتراي و ڪوتوپري چه خماخه ي ناسمان وولاته ڪي گوري.

له وڪانه دا (جهلال بايار) سه رڙڪي تورڪي له فروكه خانهه نهسته مول چاهه رواني نهو فروكه يه ٻو كه دهويهه گهوره سياسي تواناني عتراقي به گهه نيته تورڪيا تا به شداري له ڪونگري دهوله تاني پهيماني سه نتودا يڪه كه قهراو ٻو نهو رڙهه بهتته ڪرندان.. ريك لهو ساتانه دا ٻو ددنگي دهستريزي گوللهي مهفزهه ڪاني جتي به جيڪرني فهرماني نيهدام له به غدا دهه يهه ڪهشكه لاني فله ڪ. مهليڪ فهيسمل و هه مو نه ننداماني خانمواده ڪي له ههول رڙي ڪوده تاهه ڪا ڪوران. نوري سه عيد جلي ژناني له بهر ڪردو ويستن هه لن، لن پياواني شوش پتيان زاني و جهماوهري خه لڪي توره لاشه ڪه يان لهت وپهت ڪردو بز ماوهي چه ندين سه عات به شه قامه تزوايهه ڪاني به غدا يارايان ڪيتشا.

شوشگيتران بز رڙي دووم به رنامهي سياسي تازهي خويان راگه ياند: رڙيمي پاشايه تي هه لوه شيترياهه و رڙيمي ڪڙماري له جن دانراو راگه ياند كه به ته مايه له پهيماني سه نتوي نيمپريالستي بڪشيتته وه، به مهش ڪيتشه يه ڪي دي هاته گوري كه خوي له خويده هه رهه ٻو له نه من و ناسايشي رڙواو له ناوچهي رڙهه لاني نالين دا. نه م ڪيتشه يه ٻو به سه رباري ڪيتشه ي گري نيوان عه ره و نيسرائيل و ڪيتشه ي به رپا ٻووني يه ڪيتي له نيوان ميسرو سوريا.

له مهيداني سياسي نيوخودا، سه ڪردايه تي ڪوده تاهه رايانگه ياند كه به نيان نهو بيره نه وانه خومالييڪه من كه ڪڙمپانيا ڪاني به ريتانيا تالانيان ده ڪرد. ههروهه هه مو زيندانيه سياسي يه ڪوردو شيوعي يه ڪانيش نازاد ڪران.

رڙيمي تازهي عتراق به ليني به ڪورد دا، كه بز يه ڪه مجار له به لگه نامه يه ڪي رسميدا وه ڪو (برا) ناماڙهه يان بز ڪرا، كه وهزع و حالتي ياسايبان له چوارچيتوهي ڪڙماري

سەرەك وەزیران و وەزیری ناوڤز عەبدولسەلام عارف سانسۆری عەسكەری خەستەسەر
 ھەموو بڵاو كراوە چاپەمەنییە كوردییەكان، (عەبدالكەرىم قاسم)ی سەرەك وەزیران لە
 رۆژی ۷/۲۷ دا پێشوازی لە شاندیكی كوردی كرد بە سەرۆكایەتی ابراهیم ئەحمەد كە
 یەكێك بوو لە سەركرده دیارەكانی پارتی دیموكراتی كوردستان. كورد بە شێوەیەکی
 گشتی پشتگیریان لە رۆژی تازە دەكرد و چارەوانی شتی زۆریان لێدەكرد،
 پشتیانیان لە روخانی مەلیك فەیسەل و كەشەنەو لە پەیمانی سەنتۆی كریگرتە
 رۆژاوا كرد. لەو كاتەدا كە پارتی دیموكراتی كوردستان و حیزبی شیوعی پشتیان
 خۆیان لە رۆژم راکەیان، جەمال نەبەز، كە نوێنەری رەوتی سێیم بوو، پشتیان
 خۆی بۆ رۆژی تازە ھەوێ بەستەو كە ئەم رۆژمە تا چەند بە دەنگ داخوایەكانی
 كوردەو دیت و جێ بەجێیان دەكات.

قاسم، پێشئۆسی دەستوری تازە عێراقی كە ناماژەییەکی تێدا بوو بۆ نەوێ كە
 عەرەب و كورد شەریكەن لە عێراقدا، خەستە بەردەم شاندی كوردی، بەلام ھەر ھەمان
 دەستور مادەییەکی ناشكراشی گرتبوو خۆ كە دەلیت عێراق بەشێكە لە نەتەوێ
 عەرەب؛ دیارە ئەمە لەگەڵ بۆ چونی كوردا نەدەگونجا. بەلام سەرباری ئەمەش پەيوەندی
 نێوانیان ھەر بەخۆشی ماوەو.

بارزانی گەراپەو، ھاوسەنگی ھێز بە ناشكرا بە قازانجی كورد شكایەو. ژمارە
 ئەندامانی حیزبەكە بارزانی گەییە پتر لە بیست ھەزار ئەندام. ئیدی پوژانەوێكی
 رۆژنبیری كوردی راستەقینە دەستیپێكرد. چەندین كۆتیب و گۆڤاران بە زمانی كوردی
 بڵاوكراوە. ئەمە جگە لە رێدان بە خۆتندن بە زمانی كوردی لە سەرئەسەری قوتابخانە
 سەرەتاییەكانی باكوری وولات. لە بەغدا پایتەخت-شدا كۆری زمانەوانی كوردی
 ھاتە دامەزراندن، رادیوی بەغدا كەوتە بڵاوكردنەوێ بەرنامەییەكی تایبەتی بە زمانی
 كوردی. رەمزێكی دی بۆ نارامی كۆماری تازە زیاد كرا كە بریتی بوو لە خەنجەری
 كوردی لە پال شمشیری عەرەبیدا. لە ھەاری سالی ۱۹۵۹دا، دوا پەناوەری كورد لە
 یەكێتی سۆڤیەت گەراپەو. ھەلبەتە ئەمە نیگەرانی دەخستە دڵ و درونی حوكمرانانی
 وولاتانی پەیمانی سەنتۆی دراوسێو. ئێران و توركیا قایل نەبوون پەناوەرەكان بە
 خاکی ئەواندا بگەڕێنەو. چونكە ئەدەركرا فرۆكەیی عەسكەری سۆڤیەتی بۆ ئەم مەبەستە
 بەكار ھێنێری بۆ ئە رێكەیی دەریاوە گۆیزوانەو. یاوەرانی جارانی بارزانی، بەخۆ
 مال و مەندالەو لە مینای ئودیسی دەریای رەشەو سواری ئەو كەشتیانە بوون كە بۆ
 گواستەوێیان تەرخانكرا بوون. ناژانسی دەنگوباسی یونایتدپرس بەمەجۆرە باسی ئەو
 روداوەی كردوو: "كەشتی كروسیا، كە ۱۱۰ ھەزار تۆن ھەلدەگرت، بەرەو بەسەر كەوتە
 رێ، ۸۵۵ جەنگاوەری كوردی ھەلگرتوو لە وێنەدر جنسی یە عێراقییەكانیان
 دەدەنەو. .. بێنەو لە دەزگاكانی حیزدا كار بكەن. بەلام زۆریان بۆ زێدو نیشتمانی

خۆيان گهړانه وه. گهړانه وه بۆ ناوچه کانی مېرگه سور، بارزان، يان نامېدې. نه مانه، پاش
تېنکچونى کورد له گهړ قاسم دا، يوون به کۆله که وهره پرى پشنى بزافى چه کدارى نوئى
کورد.

بارزانى، له نيسانى ۱۹۵۹دا، مۆله تى دهرکردنى يه کهم رۆژنامه ي رۆژانه ي کوردى
به ناولى (خه بات) وه گرته. له سالى ۱۹۶۰دا مۆله تى رسمى بۆ پارتى وهرگيراکه
بتوانيت به ناشکرا چالاكى و چه له ننگى يه کانى خۆى نه نجام بدات، دياره نه مه يه کهم
جار بو له مېژووى پارتى دا رڼ بدرى به ناشکرا چالاكى نه نجام بدات، چونکه پېشتر
له بهر نه م هۆيان نه وه مەحروم بو له نازادى کارى سياسى، هه ليه ته نه م گفت و
بدليتى نوئونومى يه ي به کورد درابو، به شپوه يه کى ناسايى نه ده رۆيى. چونکه هه ر له
سه ر تا دا ناکۆکى ناشکرا له نتيوان هه ردوولا دا هه بو، به تايبه تى له سه ر نه م مه سه لانه:
ديارى کردنى سنورى ناوچه کورد نشينه کان له گهړ ناوچه هه ر به نشينه کاند. ئايا کانه
نموته کانى که رکوک و خانه قين به رڼنه سه ر ناوچه ي نوئونومى به م هه ساوه زۆريه ي
دانېشتوانيان کوردن؟ رڼه ي ده رامه تى نه وت چه ندى بۆ کوردستان ته رخانه بکړى تا له
هه ردو وروى نابورى و کۆمه لايه تى يه وه گشه بکات و له پاشکه و توويى رزگار بڼى؟
هېژى چه کدارى ناوچه ي نوئونومى تا چه ند سه ر به خۆ بڼى و تا چه ند په يوه مست بڼى به
ده سه لاتى ناوه ندييه وه؟ خه لکى عه شايه رى کورد رڼى ده درڼ چ جوړه چه کيک و چه ند
چه ک هه لگرن، به تايبه تى که پاش شوقشى چواره ي ته مو ز راده ي چه کدارى زيادى
کرووه؟.

پيتروۆل؛ خالى ناکۆکى سه ره کى

به لام نه وت هه ر له هه وه له وه تا کو نه مرۆ فاکته رى هه ره گرڼگى مه سه له کانى پيک
هېناه. سياسه تى رۆژمه لاتى نافين و جيهان و زله پيره کان، هه ر هه مووى به ده ورى
نموتدا سوپاره تموه. هۆى هه لگيرسانى هه موو شه ره کانى ناوچه که، له ني له وه بېگه ر تا
که نداوى فارسى له سالانى سيبه کانى نه م سه ده يه وه يان له پېشواى کۆنترۆل کردنى
ناوچه په رنه وته کان بووه يان له پېشواى ريگه خۆشکردن بووه بۆ گه يشتن به و کانه
نموتانه.

ناشکرايه له پېشواى نه م ئامانجه دا ده يان شه ر هه لگيرستېناه وه و چه ندېن رۆژم
روخېنارون، هه ليه ته عېراقى يه کان و کوردش له نزېکه وه هه ستيان به م بابه ته
ستراتېژييه ي نه وت کردووه؛ له سه ره تا کانى سالى ۱۹۵۸دا هېژى پياده ي ده رياى
نه مريکى له لوياندا دا به زى. فه وه نساو به ريتانيا په لامارى که نالى سويس-يان دا.
هېژى بېگانه پشستېوانى و کۆمه کى حوسه ينى مه ليکى نوردينان کرد دۆ
فه له ستينيه کان هه ر هه موو نه م کارانه بۆيه نه نجام دران تا به رۆزه و ندييه کانى رۆژاوا له

نوت بېته پاراستن، تنانوت دامه‌زاندن و دروست‌کردنی په‌یانی (سنت‌)ش بریتي
 بوو له دامه‌زاندنې پښتینه‌یک له وولاتانی سهره‌ روژاوا، وهک: تورکیا، عیراق،
 نیران، نه‌فغانستان تا ده‌گاته پاکستان.

نه‌گهر ناکامی کارسات نامیزی کوماری مه‌باد غوونه‌یک بټ و هیتشتا له هزرو بیرا
 بزرنگیتته‌وه، نه‌وا کورد پټیوستان بهم به‌لگه‌یه نه‌بوو که چاره‌نوسی نه‌توه‌ییان
 به‌مجوزه په‌یوست بووه به نه‌توه‌وه هر نوت نم بایه‌خه ستراتیژی‌یه بټ ولاته‌کیان
 پټیک هیتناوه. کورد نیتیو گرینگترین سهرچاوه کانگیان نه‌وتیان له سروده
 نه‌توه‌یه‌کانیاندا تومار کردووه.. بارزانی و کورد سور بوون له‌سهر نه‌وه‌ی کوردیش
 به‌شيان له گری فانوسه سیحریه‌کی عه‌لادین دا هه‌بټ و به‌وه قاییل نه‌بن عه‌ره‌ب
 وکومپانیا روژاوا‌ییه‌کان هر خویان له‌بهر نه‌و گره سحری یه گهرم بکه‌نه‌وه. هه‌لېه‌ته
 بوونی زه‌خیره‌ی (احتیاطی) نه‌وت له سینگوشه‌ی نیتوان موسل و که‌رکوک و خانه‌قین
 دا، شتیک بوو له هه‌زاران سالوه زانرا بوو: "قریشته‌کانی خوا دابه‌زنه سهر زه‌وی و
 مه‌شخه‌ل و شوله‌ی ناگره‌کیان له کوانوی ناگردا خفه‌کرد". (دانیال-۳). نم ناگره‌ی
 که نه‌بوخه‌ز نه‌سری پاشای بابلی بهر له ۲۵۰۰ سال، جوله‌که‌کانی پټ ده‌ترساند،
 تانه‌وژی هر له بلتیه‌دایه.

باوه‌گورگور، نه‌و ناویه که کورد له‌و گری غازه هه‌لایساوه‌ی هه‌لقولوی نیتو تاویره‌کانی
 باکوری که‌رکوکیان ناوه له سالی ۱۹۲۷وه زتري رهش له ناوجه‌رگه‌ی خاکی
 کوردستان‌وه دهرده‌هیتري. بټ وینه کومپانیای نه‌وتی عیراقی به‌رستانی له سالی
 ۱۹۶۰دا توانی نزیکه‌ی په‌نجای ملیتون تون نه‌وت له‌وکانگیاه دهر بیتنی که بایی دوو
 سه‌د ملیتون جونه‌یه‌ی سافی بوو.

به‌پټی هه‌نده‌ک مه‌زندان، بیرهنه‌وته‌کانی که‌رکوک له سالانی شست دا به تهنټ بایی
 بیست ملیار مارکی نه‌لمانی به‌ره‌می داوه. دیاره نم پاره‌یه به‌شی نه‌وه ده‌کات هه‌موو
 که‌سټکی خه‌لکی عیراق له ژبانی نیتو زنج و که‌پران دهر باز بکات. که‌چی وه‌کو هانز
 هاووزر-ی روژنامه نوسی نه‌لمانی که له سالی ۱۹۷۵دا سه‌فه‌ریکی کوردستانی
 کردووو ناماژی بټ نم حقه‌قه‌ته کردووه: تنیا کورد بیتیه‌ش بوون له‌م سه‌روه‌ت و
 سامانه‌ی که له خاکی نه‌وان دا دهرده‌هیتري.

نه‌ندان‌یاریکی به‌رستانی که به خوی له کومپانیای نه‌وتی عیراقدا کاری کردووو به
 چاری خوی نه‌و ساته میتروویه‌ی دیشه که بټ یه‌که‌مجار نه‌وت له بیره نه‌وته‌کانی
 باوه‌گورگوره‌ه فیچقه‌ی کردووه.. له وفسفی نه‌و ساتانه‌دا ده‌لټن: "کاتنی کاری
 هه‌لکه‌ندغان که‌ییه بیری باوه‌گورگور، نه‌وت هیتنده به‌توژم فیچقه‌ی کرد، هر هه‌موو
 ده‌زگاکانی هه‌لکه‌ندنی برد به حوادا، نه‌وت و غاز هیتنده به‌توژم به‌رز بووه‌وه. که‌وته
 سه‌رووی هه‌موو بورج و ریکه‌کانه‌وه، بوویه هه‌وریکي رهش و هه‌لمټیکی کوشنده‌ی

بەسەر کرێکارەکاندا داچاراند. نێدی نەوت بە ھەموو دۆل و کەلێنەکانی دەورو بەرماندا رێ ی کرد، خۆشەختانە نەوتەکە گری نەگرت، کەچی لەکەل نەوێشدا چەند کەسیک خەشکان. نەوانی دی زۆر قارەمانانە کەوتنە زۆگار کردنی ھاوڕێکانیان. پاشان بۆمان بە دیارکەوت کە نەم بیرە نەوتە یەکیکە لە بیرە نەوتە ھەرە مەزنەکانی ھەموو جیھان.

یەکیک لەو ھۆیانەی کە کوردی ھاندا پشتیوانی لە شۆڕشی قاسم بکەن، نومییدی نەو ھوو کە پێرۆسە تالانکردنی بەردەوامی سامانی نەتەوویان لەلایەن کۆمپانیایەکانی رۆژاواوە بوەستنی؛ چونکە رژیمنی تازە، رایگەیاندا کە بەنیازە ھوو بە ھوو ی نەو پێرۆسە تالانکرنە بوەستنی و سنووری بۆ داہینی. کوردەکان زۆریان پەلە نەکرد لە داوا کردنی بەشە نەوتی خۆیاندا، چاوەنۆری نەو پێرۆسە ھوو کە چیتەر نەم سامانە بەرھو ھەندەران نەبێ. بە ھیوا ھوو کە رژیمنی عێراقی بە خۆی نەم مافە بەستینی. بەلام راگەیاندا نەوت خۆمانی کردنی نەوت لە لایەن قاسمەو، داوی سن سالان ھووچا دەست بە جێ بەجێکردنی کرا، واتا لە کانونی یەکەمی سالی ١٩٦١و ١٩٦٢ کە بێرپار ھوو لەو رۆژەدا ٩٩٪ ی کەنە نەوتەکان خۆمانی بکرتن.

لە ماوەی نەو سن سالەدا، درۆنگی کەوتە نێوان عێراق و کورد و بە ناشکرا پەڕەندییەکانیان تێک چوو. ھەرچەندە ھەبێ ی ماددە سێھەمی دەستوری کاتیی عێراقی: "عەرەب و کورد شەریکەن لەم وڵاتەدا". بەلام لە مەیدانی پراتیکی دا نەو بە دیارکەوت کە ھوکمرانانی تازە، نامادە نەبوون بە جیدی گھێروگرفتیی کەمە نەتەوویەکان لەبەرچاوە بگرن.

دیار ھوو (قاسم)ش وەکو فێودالەکانی بەرلەخۆی، عێراقی بە دەولەتییکی عەرەبی یەکگرتوو دەزانێ. رژیمن بە نانقەست خۆی لە جێ بەجێکردنی بەلێنەکانی دەدزی یەو کە قوتابخانێ کوردی بکاتەو، بگرە لە ھەندێ شوتندا پاشگەز بوووەو بەلێنەکانی بەتەواوتی پشتگوێ خست.

کاتی رژیمن رایگەیاندا کە بە تەمایە مەرج و باجی زێدە لەسەر چاندن و فروژتیی توتن داہینی، کە بەرھەمییکی سەرەکی کوردستانی پێکدە ھێنا، بارودۆخە کە ھێندە دی گرژ بوو. قاسم پەنای وەبەر نەو شێوازە کۆنانە بەدەو کە رژیمنی ھوکم لە عێراق و ئێران و تورکیادا دەرھەق بە کورد پەڕەویان کرد ھوو؛ نەویش بێتیی ھوو لە ھاندانی کورد لە یەکترو تەفرەقە نانەو لە نێوانیاندا، بۆیە قاسم کەوتە چەکدارکردنی عەشایەری زێبارو رێکانی کە لە رۆژانی کۆماری مەھابادەو دژایەتی بارزانیاں دەکرد؛ نێدی قاسم کەوتە ھاندانی نەم خێلار لە بارزانی و دزی بارزانی.

له لایه کی دی یوه روداو ده ریانخست نهو پالېشتانه ی که قاسم پالی دابرو پتووی، پالېشتی زور لاوازن. نه مه نه وکاته ده رکوت که (عبدالسلام عارف) ی جینگری سهرک وه زیران، له نیلولی سالی ۱۹۵۸ دا ویستی پیلان له قاسم بکات، نهو بوو پیلانه کی سهری نه گرت و یارو ده ستگیر کراو پلهو پایه کانی له دست دا.

له نازاری سالی ۱۹۵۹ دا هندی نه فسه ری (ناسری) سر به جمال عبدالناصر، ویستیان له سهریازخانه ی موسله وه کوده تایه کی نیزامی بهر پا بکن، له وه بوو بگه نه به غدا نه گهر قاسم فریا نه که وتباو بارزانی بهن لایمن نه کرد با و پاشان په نای بو یه که چه کداره کانی شیوعی یه کان نه بر د بویه بو سهرکوت کردن و دامرکاندنه وه کوده تای نیروا؛ بویه ش په نای وه بهر یه که چه کداره کانی شیوعی بهر د، چونکه نهیده توانی هیزه کانی خزی له به غداوه فری بکات.

به لام دکتاتور، وه فای بو نهو شیوعی یانه نه بوو که رزگار یان کرد. نهو بوو لیان به لکه رایه وه سهدان کادرو نه دلامی حیزبی شیوعی ده ستگیر کرد، نه هیرش و په لاماری گرتن و راهه دونانه مسیحی یه کانی شی گرت وه، که زوریان ناچار بوون بو کوردستان ه لاین و نه مهش وای له قاسم کرد هینده ی دی گومان له کورد بکات.

له سهرده مه دا دژایه تیکردنی کورد پتر پهری سهد، نه مهش زمینه ی بو ته قانده وه ی بارودخه که خوش کرد. نهو بوو له سالانی ۱۹۶۱ - ۱۹۷۰ دا شوشی رزگاریخوازی کورد بهر پا بوو و ه لایسا. زور نه فسه ری کورد له سویا دهر کران، فرمان به رانی کورد له کار دهر کران، ریکخواه پیشه یه کوردی به کان داخران و ه لوه شترانه وه. رۆژنامه و گوفا ره کوردی به کان قه ده غه کران.. رۆژنامه ی (خبهات) ی نۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان له وتاریکیدا له نازاری ۱۹۶۰ دا حکومتی به وه تاوانبار کردوه که ماده ی سییه می ده ستوری کاتی، که باسی شهریکایه تی و برایه تی عهر ب و کورد له حوکمرانی عیرا قدا ده کات، نه ک خۆ سه پاندنی نه میان به سهر نه ویاندا، پیشه تگویی ده خات.. نهو بوو (خبهات) ش هاته داخستن و ژماره یه کی زور له سیاسه توانانی چه له نگ و چالاک ده ستگیر کران.

قاسم، دابواو هگازی کوردان پشنگوئ ده خات

له هاوینی ههمان سالدا، شانديکي کوردی ویستی قاسم بدینی، قاسم جواوی لی گیرانده که مانگیکی دی چاوه نۆز بکن، که چی دوی مانگه کهش ههر نهیدیتن و تنها نهو نه ده ری به شاندي نیو برلو درا که یاداشنامه یه ک بو قاسم بنوسن، یاداشنامه که، بهپاره کانی پارتی دیموکراتی کوردستانی سه بهارت به نوتونومی کورد، له جوارچینوی کوماری عیرا قی تیدا بوو. خالی گرینگی نیو یادداشتنامه که بریتی بوو له م خالانه که له ههمو ههوله کانی دواتریش دا دوباره بوونه ته وه:

۱- زمانی کوردی، له پال زمانی عه‌ره‌بیدا، ده‌بیت به زمانی ره‌سمی و په‌سند له ناوچه‌کانی نوتونومی دا.

۲- پولیس و سویا له ناوچه‌ی نوتونومی دا ده‌بن کورد بن و زمانی کوردی زمانی قسه کردن و کاروباری ره‌سمی ده‌بیت.

۳- نه‌لجومه‌نی جق به‌جیکردنی ناوچه‌ی نوتونومی خۆی به‌ریرسیار ده‌بیت له هه‌موو کاروباری‌تکی په‌روه‌ده‌و فیتکردن و رۆژنامه‌وانی و راگه‌یاندن و ته‌ندروستی و کارگێری ناوچه‌یی.

۴- سیاسه‌تی ده‌روه‌و به‌رگری و نابوری و دارایی کاری ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی ده‌بیت، به‌مه‌رجی کورد به‌شی خۆی له هه‌موو مه‌له‌به‌نده سه‌رکردایه‌تی یه‌کانی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی دا هه‌بن، هه‌ر له جیگه‌ی سه‌رکۆماره‌و به‌یگه‌ر تا ده‌گاته وه‌زیره‌کان و یاریده‌ده‌رانی وه‌زیره‌کان.

قاسم، وه‌لامی نهم داوایانه‌ی نه‌دایه‌وه. بارزانی یه‌که‌م که‌س بوو هه‌ستیکرد قاسم، نه‌و پی‌اوه‌ی له سه‌ره‌تادا زۆری به‌ بالا دا هه‌لگوترا، نایه‌وی نوتونومی بۆ کوردستان دا‌بن بکات و ناشیه‌وی دیوکراتیه‌ت بۆ عێراق به‌گێرتیه‌وه یان کار بۆ وه‌دیه‌اتنی یه‌کیتی ی عه‌ره‌بی بکات. بارزانی هه‌ستیکرد که هه‌موو خه‌میکێ قاسم نه‌وه‌یه شۆنه‌که‌ی خۆی به‌پاریزی و له لوتکه‌ی ده‌سه‌لاتدا پێنیتیه‌وه به‌وه‌ی هه‌یزه سیاسی و نه‌ته‌وه‌یی و ناینی یه‌کان لیکدی تیژ بکات و هان بدات و به‌گۆر یه‌کیاندا بکات.

له پایزی سالی ۱۹۶۰دا بارزانی و قاسم به یه‌که‌جاره‌کی لیکدی جودا بوونه‌وه؛ له‌کاتی‌که‌دا بارزانی به سه‌ردانی‌کی ئیسلامی چوو بووه مۆسکۆ. قاسم به‌وه تاوانباری کرد که کرێگه‌رتی یه‌مانی سه‌نتۆیه. له‌و کاته‌دا که قاسم نه‌و تۆمه‌تانه‌ی ده‌دایه پال بارزانی، بارزانی له ته‌نیشته نه‌یکیتا خه‌روشوف و سه‌رانی تری سۆفیه‌تی دا له سه‌رتیرونی شه‌ره‌ف وه‌ستا بوو و ده‌یروانی یه مه‌یدانی سوور و له‌گه‌ل نه‌واندا ته‌مه‌شای نه‌و غایشه سوپایه‌یی ده‌کرد که به سه‌ر رێگه‌ی به‌فرگرتودا و به بۆنه‌ی یادی شۆرش نوکته‌یه‌روه رێبان ده‌کرد.

هه‌رچه‌نده نهم سه‌ردانه‌ی بارزانی ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی باشی بوو و له به‌واری راگه‌یاندن دا سه‌رکه‌وتنی به ده‌سته‌هێنا، به‌لام بارزانی له مۆسکۆ که‌راپه‌وه بچ نه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتنێکی عه‌مه‌لی نه‌وتو به ده‌ست به‌ستن، هه‌روه‌ها نه‌یتوانی چ گه‌فت و به‌لێنێک له سۆفیه‌ت وه‌رگرتی که یاره‌مه‌تی بدن. بارزانی، فه‌رمانی دا ژماره‌یه‌ک له جه‌نگاوه‌رانی گوێراپه‌لی خۆی له بارزانه‌وه بێن بۆ به‌غدا تا پاسه‌وانی ماله‌که‌ی و باره‌گای حیزب بکه‌ن و خۆی و باره‌گا که به‌پاریزن. وا دیاره نهم کاره پاکانه‌ی خۆی هه‌بوو؛ له مانگی کانونی یه‌که‌مه‌دا کرێکارانی عه‌ره‌ب، به‌فیتی حکومه‌ت له به‌رده‌م مالی بارزانی و

باره‌گای پارت دا که‌وتنه خۆ‌پیشان‌دان و هوراکیشان دژی کورد و داوا کردنی یه‌کیتی
ی عه‌ره‌ب.

کاتێ خۆ‌پیشان‌ده‌ران ویستیان په‌لاماری خانووه‌که‌ ب‌ه‌من، کیش‌کچی یه‌کانی بارزانی
ته‌قه‌یان لێ‌کردن و چه‌ندین که‌سیان لێ‌کوشتن و برین‌دار کردن. به‌مه‌ش دوا پردي کاری
هاوبه‌شی نێوان کورد و عێراق له‌ سایه‌ی حوکمرانی قاسم دا رووخا.

ئا به‌مجۆره‌ نه‌و زنده‌ خه‌ونه‌ خۆش‌خۆشانه‌ی که‌ له‌ سالی ۱۹۵۸ وه‌ ده‌ست‌پێ‌ت‌کرد،
په‌چه‌ل به‌وه‌. پاش به‌ سه‌ر چوونی وه‌رزی (به‌هاری کوردی- عێراق) پای‌زگی تاری
جێ‌گرت‌وه‌؛ بارزانی ده‌یزانی ماوه‌یه‌کی ساردو سری سه‌هۆلبه‌ندانی پر له‌ کێشه‌ی تفت
و تال له‌ سه‌رده‌سه‌لات، نه‌م قوناغه‌ی خه‌باتی که‌له‌که‌ی ده‌گرت‌ه‌وه‌و نه‌م قوناغه
ده‌پێ‌چیت‌ه‌وه‌. بۆیه‌ له‌ مانگی کانونی دووه‌می سالی ۱۹۶۱ دا ماله‌که‌ی له‌ به‌غدا به
جێ‌هێشت؛ ده‌ست‌به‌رداری نه‌و هه‌موو خۆش‌گوزهرانی یه‌ بوو که‌ حکومه‌ت له‌ به‌غدا بۆی
دابین کرد‌بوو، ده‌ست‌به‌رداری مالی زۆر و ئوتومبیله‌که‌ی وه‌سی و موچه‌ی مانگانه‌ی مۆل
بوو، و که‌رايه‌وه‌ بۆ شاخ.

جەمەسى دەھەم

"... لە نەزانانە وە فەتەر بوم..."

جەمەنگى نەھلى عىراقى - كوردى قا سالى ۱۹۷۰

"ھەواتىك لە بەغدادا دەگۆرتىتەو دەماو دەم دەكات كە گوايە ھىزى ناسمانى عىراقى سالى پار پتر لە سەد گوندى كوردى لە گەل عارديدا تەخت كەردە كە تەنبا ژن و مندالىان تىدا بوو؛ چونكە ھەموو پىاوەكان داھويانە شاخ، لە بەغدايا كەس باوەر ناكات سوپاي عىراقى بتوانيت بە سەر جەنگاوەرانی كوردا سەر بكموت با ژمارەشيان كەم بىت. چونكە سوپاي عىراق، يەكەى جەوھلى لىھاتوى نىيە. ئەوانەش كە شارەزايان لە شەرى شاخ دا ھەيە ھەموو كوردن. لە كاتىكا حالى حازر پتكدادانى تازە لە نزيكى شارى سلىمانيدا دەستپيتكردو، دەرھەتى سەرکەوتنىكى ئەوتۆ لە گۆڤى نىيە كە شاھەنى باس بىت. لە لاىكى دىيەو ئەم كارە سوپايانە سەركىشى و قومارتىكى گەورەيە بۆ خودى قاسم، چونكە ناچار بوو ئەو يەكە سوپايانە بىتەت بۆ شەرگەكان كە لە بىنەرەت دا. بۆ پاراستنى پايتەخت و كۆنترۆلى كاروبارەكانى پايتەخت تەرخان كرا بوون."

رۆژنانەنوسى نەلمانى ديار (گىزل ھىرفرەنگ)ى سەر نوسەرى گۆڤارى (مەسىحى يەكان و جىھان) لە سالى ۱۹۶۲ دا بەر رستانەى سەرى پوختەى ئەو وىتانەى بەرجەستە كرد كە خەرىك بوو لە رۆژاوا دا دەرپارەى (كوردستانى ھۆڤى) و ئەو جەمەنگى رزگارەخوازىيەى كە خەلكە كوردەكەى ھەليان گىرساند بوو، دروست دەبوو.

ئەم شۆڤەشەى كە بە گەورەترىن شۆڤەشەى مێژووى گەلى كورد دەژمىردى، لە سەرەتادا بە شۆڤەك دەستى پتكدە لە تۆوايە تەنبا ھەندى روداوى پەراگەندەيەو لە نەنجامى ناكۆكى و پتكدادانى ناوخۆيى كوردانەو دروست بوو. بارزانى، لە سەرەتاي پايزى سالى ۱۹۶۰ دا توانى بە كەمتر لە ۵۰۰ جەنگاوەر زۆرىيە ھەرە زۆرى ناوچەى باكور، لەو خىلاتە پاگ بكا تەو كە چەكيان لە حكومەت وەرگرتبوو بۆ دژايەتى بارزانى و پارتى ديموكراتى كوردستان. ئىدى ئەو ھو ناوتىكى ناشىرىن و حەياھەرە لەو ناھاوات و شىخ و پىاوانەيان نرا كە قايبىل ھوون حكومەت بە ئارەزووى خۆى جەويان بكات، وەكو چۆن ئەمە حالىيان بوو لە سى يەكان و چەكاندا. ئەم ناوھەش كە پر بە پىستىيان ھو بىرتى ھو لە جاشى شەست و يەك - ۱۹۶۱. ئەم ناوھە تاكو رۆژگارى ئەمەزۆش لە سەرەتەى كوردستاندا باوھ بە ھەموو ئەو كوردانە دەگوتىر كە ھاوكارى حكومەتە دوژمنەكان دەكەن و چەك دۆى شۆڤەشگىترانى كورد ھەلدەگرن. كە بارزانى توانى جاشەكان راو بىن و بە تەواوھەتى تەنگيان بىن ھەلچىن، زۆرىيە لاوانى ئەو خىلاتە

وازیان له جاشایه تی حکومت هیناو که پانه وه بۆ کوردستان و په یونیدیان به هیزی پیشمه رگه ی بارزانی یه وه کرد.

بارزانی بهو پهری توانا و عهزمی به تینه وه له ماوه ی چهند مانگی پاشتردا که وته قایم کردنی سهنگه ره کانی و بینا کردنی بکه یه کی مادی و به شهری نه وت که بتوانیت خوی له بهردهم هیرشی ناینده ی هیزی چه کرداری نیزامی و سوبایی و پولیس و دهره ک رابگرئ. بارزانی، توانی تا هه یشتی ١، رووبه ریکی ههشت ههزار کیلومه تری چوارگوشه له ناوچه شاخاوییه سهخته کانی نزیککی سنوری نیران رزگار بکات و عه ماری نازوقه و نوردو گای مه شقی سه ریا زی و باره گای سه ره کی شو پشی سه رانمه ری سنوری عیراق له گه ل نیراندا که وتنه دهست هیزه کانی بارزانی و سنوری عیراق- نیرانیان لی پاک کرایه وه، تا رینگه خوش بیتی که له ناینده دا که له پهل ی پتویست له و دیوه وه بگاته شو پشگیران.

ژماره ی چه کردارانی بارزانی، به مه زنده ی سوپا سالاری نه و هختی نیران، له کوتایی سالی ١٩٦٠ دا که ییه نزیککی حهوت ههزار جهنگاوه ر، بارزانی، توانی به هزی نه م هیزه وه ژۆر ناوچه ی گرینگکی ستراتیژی له شاخ و دۆل و گوزه رو پر دو مه خفه ری سنوری بگرئ. پولیسی مه خفه ره کانی سه ر سنورو سه ریا زی سه ریا زخانه بچوکه کانی نیتو دۆل و شاخه دووره دهسته کان، هه موو چه ک کران. بارزانی، نه م جار ههش، وه کو سالی ١٩٥٤، ر ئ ی به سه ریا زو پولیسه چه ک کراوه کان دا به گه پینه وه بۆ مالی خویان.

به رانه بر بهم رهوش و بارودۆخه، حکومتی به غدا هه مان نه و هه له یه ی دوباره کرده وه که حکومتی تورکیا بهر له سه د سالتیک به رانه بر به یه کتیک له شو پشه کانی کورد کرد بو ی. هیلمو ت فون مولتکه، که نه و سه رده مانه راویژکاری نیزامی عوسمانییه کان بوو، له کتیییککی دا به نیتوی (چه ند نامه یه ک له تورکیا وه) باسی نه و با به ته ی کردو وه گیتراویتی یه وه که چۆن له سالانی ١٨٣٨ و ١٨٣٩ دا هیزتیک له سه ریا زانی نیجباری کورد رهوانه ی سوریا ده کرتیت بۆ دامرکانده وه نه و په شتوییه ی له ویتنهر به ریا ده بیت. جا نو سیویه تی و ده لی: "نه و کوردانه ی که پتر له نیوه ی هیزه که مانیان پتیک دینا له راستیدا دژمنی یه که ممان بوون. که وتنه ته قه کردن له نه فسه رو سه ریا زه نا کورد ده کان، ژۆریه ی دهره و، وپیاده ر ئ یه شاخاوییه کانیان لیگرتین. زیاد له جارتیک هه ولیاندا خودی حافظ پاشای فه رمانده ی گشتی هیزه که له په ناوه بکوژن. هه ندیککی تریان چه که کانیان فر ئ دا و جله سه ریا زییه کانیان دراندو به دهم گوزانی یه وه به خوشحالی یه وه بۆ گونده کانی خویان گه پانه وه."

ژۆر زه حمه ته فه رمانده و سه رکرده سوپاییه کانی عیراق، کتیبه که ی نه م راویژکاره شاره زایه یان دیتبه. چونکه نه وه بهو رژیمی عیراق له نه یلولی ١٩٦١ دا چوار که تیه ی سوپایی بۆ سه شمه رگه کانی بارزانی نارد، ژۆریه ی هه ره ژۆری نه م قوه ته له و

کوردانه بوون که به ئیجباری گیرا بر . . . بویه له گه‌ل یه‌که‌م ته‌قه‌دا به چه‌ت
وجل و به‌رگه‌کانیانه‌وه په‌یوه‌ندییان به هیزی پێشمه‌رگه‌وه گردو پاشان هه‌زاران
سه‌ربازی کوردی عێراقی دیکه‌ش هه‌مان رێچه‌کی نه‌وانیان گرت به‌ر.

١٩٦١: سه‌ره‌تای شۆرشێ کورد

گه‌لیک له کورده‌کان و ژماره‌یه‌ک له چاودێران، که ره‌وتی روداو هه‌ڵه‌کانیانه‌وه ده‌بینی،
هه‌ستیانه‌وه ده‌کرد نه‌م شۆرشه‌ تازه‌یه هه‌وینی رێبازێکی تازه‌ی له هه‌ناوی خۆیدا
هه‌لگرته‌وه که راپه‌ڕین و به‌ژا و شۆرشه‌کانی پێشوی کورد به خۆیه‌وه‌ی نه‌هینی بوو.
نه‌مه‌ش وایه‌ده‌کرد که له شۆرشه‌کانی پێشوو جیاوازی بیت. کورد نه‌مجاره‌یان ته‌نیا،
مۆلتکه‌ گوتنی (به‌زکماک جه‌نگاوه‌ر) نه‌بوون، به‌لکو نه‌مجاره‌یان دیار بوو که بۆ
نامانجێکیکی دیاریکراو ده‌خه‌بتین. بۆ یه‌که‌مین جار رۆشنبیرانی شارو پیاوانی
عه‌شایه‌ری جه‌نگاوه‌ر، سوسیالستانی داواکاری ریفورمی زه‌وی و خه‌لکانی ره‌وه‌ند
له‌یه‌ک به‌ره‌دا کوینه‌وه‌و له پێناوی دیاریکردنی چاره‌نوس و جوێ ژیاپاندا ده‌جه‌نگین،
هه‌رچه‌نده نه‌مه دواي هه‌ولێکی زۆر و چه‌ندین نسکۆ هاتبووه‌ دی. نه‌مه جگه له‌وه‌ی که
شۆرشێ تازه هه‌ر له سه‌ره‌تای سه‌ره‌له‌دانێ یه‌مه گه‌لیک مه‌وداو ره‌هه‌ندی سیاسی
روون و لایه‌نی سوپایی و جه‌نگاوه‌ری له‌خۆ گرتبوو.

حه‌سهن نه‌رفه‌عی نه‌فسه‌رو مێژوو نویسی نێرانی ده‌باره‌ی نه‌م خاله‌ ده‌لی: "هه‌لو مه‌رج
و زروفی نه‌مجاره‌ یه‌که‌جار جیاوازی بوو؛ حکومه‌تی عێراقی په‌شتیوانی ئینگلیزی له‌گه‌ل
نه‌بوو. هه‌ر خۆی روو به‌رووی کورده‌کان بوو به‌وه‌وه. گوێزانیکی ریشه‌یی له هه‌وشیاری
نه‌ته‌وه‌یی و سیاسی کورده‌کاندا روویدا. رۆله‌ی گه‌لیک له‌و خه‌یلاته‌ی که تا نه‌وکاتانه
له‌گه‌ل حکومه‌ته‌دا بوون، په‌یوه‌ندییان به هیزی پێشمه‌رگه‌وه کرد. نه‌مه جگه له په‌یوه‌ندی
کردنی ژماره‌یه‌کی زۆر له سه‌ربازو نه‌فسه‌ری کوردی ناو سوپای عێراقی، به شۆرشه‌وه.
نه‌و رادتیوانه‌ش که له ده‌مه‌شق و قاهیره‌وه به زمانی کوردی به‌نامه‌یان په‌خش و بلاو
ده‌کرده‌وه، په‌شتیوانیان له کورد ده‌کردو و به‌رێ ده‌کردنه‌وه و نه‌وه‌یان ده‌سه‌لماند که
شه‌ری نه‌مجاره‌ شه‌ری نێوان خه‌یله کورده‌کان نییه، به‌لکو خه‌باتیکه‌ ناینده‌یان دیاری
ده‌کات و رزگار بوونیان له کۆت و زنجیری عێراق، به‌نده به‌و شۆرشه‌وه."

قاسم، بۆ به‌ره‌هه‌رچه‌ده‌یه‌ی نه‌م شێوازه تازه‌یه‌ی شه‌ری نه‌مجاره‌ی کورد، پهنای برده به‌ر
هه‌مان شێوازه که زۆر حوکمرانی تری رۆژه‌لاتی ناڤین به‌ (چاره‌سه‌ری) گیرو
گرفته‌کانیان له‌گه‌ل که‌مه‌نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کان و گروپه نه‌ژادییه‌کان به کاریان هه‌تا بوو؛ نه‌وه
به‌و فه‌رمانی به هیزی ئاسمانی دا که یه‌که‌مه‌جار ناوچه‌ی بارزان بۆردومان بکات و
نه‌وجا هه‌موو ناوچه‌کانی تری ژێر ده‌سه‌لاتی پارتی بۆردومان بکات. که‌چی له‌گه‌ل
نه‌ومه‌شدا هیزی حکومه‌ت هه‌ر له پاشه‌کشه‌دا بوو، خۆ فه‌رمانه‌ده سوپاییه‌کانی نه‌گه‌ر به

قافله و به‌یشتیوانی تانک، هم‌مو پیداوړستی په لوجستنی په‌کانیان پټنه‌گه‌به‌نرایه، نه‌یاند‌توانی لهو شوټنه‌گه‌مانه‌شدا وه‌میتن که له ژتیر کونټرولټی خوښاندا بوو. نیدی فروکه‌کانی قاسم، په‌وه ده‌فروکه نه‌فاسه‌یه‌شوه که له ناو هم‌مو سوباکانی روزه‌هلالتی نافیندا، تنیا سوبای عیتراقی هه‌یوون، که‌وتنه په‌لاماردانی گونده‌کان و پاوان و هوبه‌ی خټله روه‌نده‌کان و تهنانت شاروچکه‌کانیش.

نم بۆردومانانه پوونه مایه‌ی کوشتنی ژماره‌یه‌کی زۆر له ژن و مندال و خه‌لکی بټ تاوانی مه‌ده‌نی بټ نه‌وه‌ی چ په‌یوه‌ندی‌یه‌کیان له‌گه‌ل شوټش و بزاقی چه‌گداریدا هه‌بټ. به‌لام نه‌مه ووه‌ی کوردی نه‌پوخاندو نه‌تره‌یان به‌رنه‌دا، که‌وتنه گوستنه‌وه‌ی مال و بنکه‌کانیان بۆ نټو دۆله قول و پې پټچ و په‌ناگان. په‌کجار وریایانه و شاره‌زایانه نه‌و لوتکه و قه‌د پاله نسیټیانه‌یان په‌کار ده‌هیتا که فروکه نه‌یاند‌توانی که‌شغیان بکات و هاتو چۆیان بدینی.

فروکه‌وانیټکی عیتراقی باری سه‌رنجی خزی دهرپاره‌ی نه‌و گپروگرفتانه‌ی که رووبه‌رووی خزی و هاوړټیکانی ده‌بوه‌وه، به‌مجوړه ده‌پریوه: "چالاکسی هیتزی ناسمانی زۆر سنورداریوو، له رووی ستراتیژی یوه له نرخي نه‌بوواندا بوو، چونکه لوتکه قوچه‌کان و دۆل و زهنویره نه‌گه‌کان بواریان نه‌ده‌دا فروکه‌کافان په‌نزمی بفرن و کاری خۆ بکمن که تنیا لهو ریگه‌یه‌وه ده‌یان‌توانی ده‌ست بوه‌شټن". هه‌ر چه‌نده هه‌موو نه‌مانه فاکته‌ری یاریده‌ده‌ر پوون بۆ کوردو به‌ر هه‌لست وکۆسپ پوون بۆ کاری هیتزی نیزامی عیتراقی، نه‌وجاش زیانی کورد که‌لک بوو، به‌تایبه‌تی له نټو بردنی ران و گاه‌ل و مالات که به‌مایه‌کی به‌نره‌تی بژتوی و ژبانیانی پټیک ده‌هیتا. نه‌مه جگه له سوتاندنی مه‌زراو پاوان و پووش، هه‌ر هه‌موو نه‌مانه گپروگرفتی که‌وره‌یان بۆ کورد ده‌نایه‌وه.

سه‌ره‌ای هه‌موو نم گپروگرفتانه‌ی که حکومت بۆ شوټش‌گپترانی کوردی چټده‌کرد، نه‌وجاش نه‌یده‌توانی شوټشه‌که‌یان سه‌رکوت بکات و له نټوی به‌ریت یان رایب‌گرت. به‌لکو به‌پټچه‌وانه‌وه نم هیتشه‌توندر تیرانه‌ی حکومت بووه مایه‌ی نزیکه‌بونه‌وه‌ی ناشکرای روه‌ت و رټبازه کوردییه‌ه جیسا‌جیا‌کان لټیکدی و زیاده‌پوونی چالاکسی هاوبه‌شیان، تهنانت ته‌پاریټکی چه‌پی پارتی دیموکراتی کوردستان که له دوا‌ی دهرچونی بارزانی، له به‌غدا ما‌پوه‌وه به‌ناوی نه‌وه‌ی گوايه‌هاوشاه‌ننگی له‌گه‌ل باقی رټیک‌خواه چه‌په‌کان، به‌حیزی شیوعی عیتراقیشه‌وه ده‌کات، تهنانت نم ته‌پاروش باره‌گای لټیکناو لټیرا په‌یوه‌ندی به‌شوټشه‌وه بکات. به‌مه‌ش هه‌موو ده‌زگا حیزی یه‌که هاته شاخ.

نم دووا گۆر‌انکاریه، یارمه‌تی شوټش‌گپتره‌کانی دا که له رووی رټکه‌سته‌وه خوښان به هیتز بکمن، که تا نه‌و کاته لهو روه‌وه لاواز بوون. نه‌وه بوو کادران و نه‌ندامانی لټهانوی پارت ته‌رخان کران بۆ کاری حیزب و که‌وتنه به‌هیتز کردنی لایه‌نی سیاسی مه‌سه‌له‌که،

که نه ویش تا نه وکاته بڼی خودان و پشنگوځی خراو بوو، نه وه بوو کاداران و نه ندامانی
 حیزی رويان کرده ناوچه دوره دهمستان تا هوشیاری سیاسی له نیتو جه ماوهری
 جوتیاراندا پلاوېکه نه وه. هر له و کاتانه وه دیار بوو که جوړه دایه شکر دنیکی کار له نیتو
 شورشدا هه به: له و دهماندا که ده زگای حیزی، که بارزانی سه روکی بڼی هه فرکی بوو،
 خوی بڼی چله نگی و چالاکی سیاسی تهرخان کرد بوو، بارزانی هه موو هه ولو کوششی و
 کاتی خوی بڼی پروژه سیاحتانی سویای شورش تهرخان کرد.

سویایه کی شورشگير له جه ننگوهرانی شهري پارټیزانی

وه کو چوڼ هوشیاری سیاسی له لای کوردی عتیراق پهری سهند، له پواری
 جه ننگاوهریش دا پهره سندنی دیار رویدا. بڼی که معیار له میژووی خه باتی چه کداری
 کوردا هینماو نیشانه کانی له دایکپوونی سویایه کی شورشگير له ناسووه دهرکه وت.
 کورد جاران پشتیان به جه ننگاوهرانی هه مه جوړی خپله کان دهمه ست و هه به و
 شپوه بهش له سده کانی رابردوودا شهري نیران و عوسمانی یه کانیان کرد بوو. نه و
 شپوه بهش بریتی بوو له وهی که ناو بڼا و داوا له خپله کان ده کرا به شداری له کرده ی
 سویایی دا بکن، جا نه وانهش پاش نه وهی کاره کانیان نه نجامده دا ده گه پانه وه بڼی گوندو
 شوینی خوځان و درټرویان به ژيانی مدهنی ناسایی خوځان ددها، وهک مه رومالات به
 خپوکردن و کشتوکال کردن. چه که کانیان، له ده ری ی گوند، یان له نه شکوه ته دوره
 دهمه کانددا ده شاردوه تا حکومتی عتیراقی نه توانی بیان دوزښته وه و دستیان به
 سه ردا بگری و خاوه نه کانیان به ناوی یاریده دانی شورشگيرانه وه، ده ستگير بکات.

هه لبه ته هم سیستمه، زور لایه نی خراوی هه بوو. له پش هه مویانه وه نه وه بوو که
 پیوانی خپله کان گوزرا بلی سیستمه میکی یه کگرتوی ورد نه بوون، کونترول کردن و
 ناراسته کردنیان زه حمت بوو. هه روه ها زه حمت بوو له هه موو کاتیکی پتویست دا
 بانگ بکرتن بڼی چه که هه لگرتن؛ چونکه هه ندیکیان خه لکانی سه ر به خپلی کوزهر
 بوون یان له و کاته پتویستانه دا سه رقالي کاری جو تیار و وهرزتری خوځان ده بوون و
 نه پیانده پهرژا. به لام نه زمون و ته جره به ی مپدانی بارزانی و کارکردنی له له شکری
 نیازی کوماری مهاباد گفیاندی یه قه ناعه تیک، که دام و ده زگاکانی پارتیش هه مان
 قه ناعه تیان هه بوو، که پتویسته هیزیکی سویایی دائمی هدی و له روي سیاسییه وه
 ناماده و پهرورده بکرت. راو و بچونی هه ردوک لا له و خاله دا یه کیانگرتوه که
 قوناعی نیستا و ده خوائ له شکرتکی نیمچه نیازی (عه سکه ری) له هیزی پشمرکه
 پیک بهتری که بتوانی نه رکه میژووییه کان له نه ستو بگری.

هه رچنده هتلی جه بهش له شورشدها هتلیکی نه چه سپاو ناجیگير بوو، به لام
 له گه له نه وه شدا پتویست بوو چه ند پتیکه و سده نگرینکی پشته وه و ریگاو بان و پرد

بهاریزترین و تهنیا پشت به گرتی شوتنانی کانی نه به سترئ، به لکو نهو شوتنانه
 بخزینه ژیر رکتی تهاوتی و بهره وامی شورش یان هیچ نهی بو ماوه به کی زور له
 بن دمستی شورش دا بمینته وه.

سروشتی جوغرافی کوردستان که پره له دۆل و شوتنی شاخاوی و سهخت و عامی و
 قایم، ری له لشکرکی نیمچه نیزامی دده که له شتوی شهری پارتیزانی دا چالاک
 خویان نه نجام بدن و له ناوچه رزگار کراو و نیمچه رزگار کراوه کانه وه ده رچن و پهلاماری
 هیزو سهنگه رو پتیه کانی دژمن بدن و پاشان بهگه رینه وه بو شوتنه سهخت و قایمه کانی
 خویان تا له وینده و ده هستن و خو بو کاری نیزامی و هیزشی تازه ساز بدن.

له سالی ۱۹۶۲ وه نیدی (لشکری شورش کوردستان) دامه زرا. سه رازانی نه م
 له شکره پتیان ده گوترا پتیه مرگه. نه فسه ره کان پتیان ده گوترا سه مره مرگه. بریار درا
 له لشکری نیو براو یک جزه جل و بهرگی هه ی که بریتی بوو له جلی کوردی خاکی و
 قه مسه لهو شاشکی کوردی. پتیه کانه ی نه م له شکره به مجوزه بوو: دهسته، پهل، لق =
 ۱۰۰ جهنگاوهر، به تالیتون ۳۰۰-۴۰۰ جهنگاوهر.. فرماندهو ممسولی ناوچه کان و
 هیزه کانی ش دیاری کرا. هیز بریتی بوو له ۲۰۰۰-۵۰۰۰ جهنگاوهر.. هر هیزه یک
 به ناوی نهو ناوچه یه یان شارو چکه یه وه نیوده نرا که له سنوری دا بوو. نه م هیزه له
 سه ری بوو پتیه مرگه کانی به جوتننن و مه شقیان دابدات و هاونا ههنگی دهگه ل
 جهنگاوهرانی ختله کانداهات.

چه کی پتیه مرگه هه مه جزو بوو: سه رچاوه ی چه کیان، هه موو دهوله تانی دنیا بوون؛
 به تایبه تی نهو دهوله تانه ی خاوه نی پتیه سازی سویایی بوون. مه حال بوو به چه کی
 شانی پتیه مرگه دا بزانی که چ دهوله تیک چه ک به کورد ده دات. چه کی هه مه جزویان
 له شان بوو: بهرستانی، به لچیکی، نه مریکی، روسی، تفهنگی نه لمانی ی مونتاژ
 کراوی نیران، ماوزه ری تورکی، ره شاش و ده مانچه ی (برتن) و (ستین) و چه تد
 بازو کایه کیان - ش پی بوو که هه ندئ ژتدر ده بیژن گوایه کورد له کومه له ی (دمستی
 ره ش) پان کپوه. هه روه ها هه ندئ نارنجوکی دهستی و مینی دژه تانکی ده ستکردی
 خۆمالی پان هه بوو، هه ندئ هاوه نی جه وه لی که له هیزه کانی عیترقیان گرتبوو. هه ندئ
 دهسته و مه فرزه ش لهو چه کانه یان پی بوو که کاتی خو ی بارزانی یه کان له دوا ی
 روخانی کۆماری مه باد و گه رانه و دیان له سالی ۱۹۴۷ له نیران. له گه ل خۆدا هتتا
 بوویان.

به لام سه رچاوه ی هه ره سه ره کی چه کی له لشکری کوردستان خودی سویای عیترقی بوو.
 عبدالله شه ری که یه کتیک بوو له نامیر هیزه کان بۆ گترامه وه: "ده جوینه لایان و به
 پی ی پتیه ستی خۆمان چه ک و ته قه مه نیمان لیوه رده گرتن. هه روه ها نهو خه لکانه ی که
 له ناو سویای عیترقی یه وه هه لده هاتن و په یوه ندییان به نیمه وه ده کرد، هه رچییه کیان

له چەك و تهقه منى و شتى دى بەر دەست بكه و تايه له گەل خۆدا ده يانهيتا. نه مهش بۆ خۆى چه كىتىكى زۆرى بۆ دابىن ده كردىن". به پەنى مەزەندەو ته قەيرى نهو چاوديره سوپا ييانەى كه چاوديرى نەم بزاڤه كورد يىه يان كردوو، ژمارەى نهو سەربازو پۆل يسانەى كه پەيوەندييان به شۆرشهوه كردوو تا سالى ۱۹۶۲ گە يىهوه ته پتر له ۳ هەزار كەس. هيزه كانى بارزانى، كه ژمارەيان ۱۰-۲۰ هەزار كەس تىك ده بوو، توانيان به هاو كارى جەنگاوه رانى خپله كوردەكان، له كۆتايى سالى ۱۹۶۲ دا دەسلەت به سەر بهشى هەره زۆرى كوردستانى عىراقدا بگرن و رۆژنامه وانانى بيتوانەيان ده عوت كرد تا سەردانى ناوچه رزگار كراوه كان بكەن و رووداوو دەنگوو باسان تۆمار بكەن. هەروها ريك خراوى خاچى سورى نيو دهلە تيش داواى كرد رى بدري چەند يەكە يەك بنيرى بۆ ناوچه كه تا يارمەتى خەلكى مەدەنى و قوربانىيانى كارى تيرۆزى هيزى ناسمانى عىراقى بدەن. بەلام حكومه تى عىراقى زۆر به توندى نهو داوايەى ره تكهروهو قايبيل نه بوو كه خاچى سوري چ يەكە يەك بۆ نه و يندەر بنيرى.

شايت عەيان تىكى نيرانى، كه لهو سەرو به ندهدا له ناوچه كه بووه، به تهوسه وه به مجۆره باسى وه زوع و حالى هيزى عىراقى كردوو: "دهزگا رسم ييه كانى راگە ياندنى عىراقى، هەر كاتى قافله يەكى زرتيوش و تانكى عىراقى بيتوانيا به بگا ته يەكە يەكى عىراقى گەمارۆ دراو له لايەن پيشمه رگه وه يان يەكە يەكى جيتگر لهو ناوچانهى كه ژيرده سلەتسى پيشمه رگه دا بوون، نيدى ده يكرده به رۆزى خۆى و ئەمەى وهكو سەركهوتنى سوپايى گهوره بلاو ده كرده وه نيدى ئەم جۆره جم و جوله وا ده رده خرا كه سەركهوتنى گهوره به سەر هيزى ياخى بوواندا.

بەلام شۆرشگىيان هەموو شاخ و به رزاييه كانى دهو ربه رى ئەم يەكانەيان ده گرت و هەموو ريه كيان لينده گرت. جا نهو هيزه عىراقىانهى به هەزار شه ره شەق و به خەساره تى زۆروه ده گە يينه نهو شۆتانه، كاتىك يان به خۆ ده زانى چواره وريان گىراوه هەره شەى نەمانيان له سەر و ناتوان پەل به بزيون. له ئەنجامدا چ چارتيك يان نەدما تەنيا نهو نهبى له شۆتى خۆدا سەنگەر لىبدەن و خۆيان قايم بكەن و چاوه نۆر بن به فرۆكه نازوقه و خواره مەنى و پيتداويستى يەكانى تريان بۆ به خريشه خواروه. يان رىگەى پاشه كشه بگرنه بهرو زه رهرو زيان تىكى زۆرى گىيانى و ماددى قەبول بكەن و ناوچه كه بۆ كوردەكان به جى بهيئل و بگه رت نهوه بۆ نهو بنكانەى كه لىوى هات بوون".

دياره ئەم كردهى پاشه كشه يه، بۆ سوپاي عىراقى كه شارەزايى لى نه بوو، قورسترين كردهى سوپايى بوو، زۆر جار هيز تىكى پشتيوان ده نيردا بۆ يارمەتى شه وه كانه تا به سەلامەتى پاشه كشه بكەن. هەنگىتنى شۆرشگىيانى كورد پەلامارى نهو هيزى پشتيوانه شيان ده داو بهمه ردهى يەكەكانى تريان ده بردن. هەلبە ته سوپاي عىراقى زه ره رىكى يەكجار گه وه رى لهم كرداره سوپايه بن ناكامانه كرد. ژمارەى كۆژاوانى

سویای عیراقی له سالی ۱۹۶۱ دا گه‌یه پتر له سن هه‌زار کەس، وه‌کو ناماژمان بۆ کرد سن هه‌زار کەسی تریش په‌یوه‌ندیان به هتیزی پتشمه‌رگه‌وه کرد.

نێمه گه‌لی ناینده‌ین

حه‌قیقه‌تیک له گۆڕی بوو که رۆژ به‌رۆژ پتر روون ده‌بووه تا وایلیتهات له لای هه‌مووان هه‌مان مه‌عنای په‌یدا کرد، نه‌ویش نه‌وه بوو که هیچ په‌کتیک لهم دوولایه‌نه ناکۆکه نه‌یده‌توانی به‌ین کۆمه‌کی ده‌ره‌کی به‌سەر لایه‌که‌ی دیدا سه‌ریکه‌وێ. به‌لام زله‌یه‌تیه‌کان وێرانی نه‌وه‌ی که به‌م هه‌قیقه‌ته‌یان ده‌زانی، نه‌وجاش نه‌یانده‌ویست خۆ لهم کێشه‌وه ناسته‌نگه هه‌لقوریتین، به‌ تایبه‌تی که هه‌شتا چ ناسۆ و مه‌ودایه‌کی روونی دیار نه‌بوو. په‌کتیی ی سۆفیه‌ت که کاتی خۆی بارزانی دالده‌ دا‌بوو و مافی په‌نا‌به‌ری سیاسي دا‌بوو، هه‌لو‌ستی به‌رانه‌ر به‌ شۆش رارا بوو. نه‌و ده‌نگوباس و هه‌والانه‌ش که گوايه فرۆکه‌کانی سۆفیه‌ت به‌شمو دینه ناسمانی کوردستان و چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی و پێدا‌و‌ستی په‌ لوجستی په‌کانی دی بۆ شۆرشگیرانی کورد ده‌خه‌نه خواره‌وه، هیچ به‌نج و بناوانیه‌کی نه‌بوو، به‌لکو زاده‌ی خه‌یالی رۆژنامه نویسیکی خه‌لکی نه‌لمانهای فیدرالی بوو که هه‌شتا له که‌شو هه‌وای جه‌نگی ساردا ده‌ویا و پتی و ابوو سوپای سۆفیه‌تی خاکی کوردستان وه‌کو پرده‌تیکی زه‌مینی به‌کار ده‌ین بۆ گه‌یشتن به‌ ناوی که‌نداوی فارس. وه‌ختی ته‌نگه‌زو قه‌یرانی تێوان قاسم و کورد گه‌یه‌یه لوتکه، قاسم، شانده‌تیکی ره‌سمی بۆ مۆسکۆ نارد تا وا له سۆفیه‌ت به‌گه‌یه‌نی که بارزانی به‌کرێگرێ‌او‌تیکی نیمه‌پریالزمه، و دا‌وای کۆمه‌کی سوپایی له سۆفیه‌ت بکات بۆ رۆژی عیراقی. وا دیاره سه‌رانی کرملین، وه‌کو چۆن گو‌فاری (دیر شپیگل)‌ی نه‌لمانی نوسویه‌تی، هه‌لو‌سته‌که‌یان به‌مجۆره هه‌له‌سه‌نگاندوه‌و تاوتوێ کردوه: قاسم که قه‌رزازیارو چاو به‌ره‌خواری چاکه‌ی سۆفیه‌تی ده‌یه‌یت، له رۆژه‌لاتی نا‌هین دا بۆ سۆفیه‌ت چاک‌تره‌و که‌لکی زیاتر ده‌یه‌یت له سه‌رۆکی کوردی (ره‌وه‌ند) لهم پێ‌ودانگه‌وه، سۆفیه‌ت چ کۆمه‌کیکی راسته‌وخۆی کوردی نه‌کرد. به‌لکو به‌ پێچه‌وانه‌وه چه‌ندین فرۆکه‌ی جه‌نگی تیژه‌فری دا به‌ رۆژیی به‌غدا.

بارزانی له‌و رۆژگاره‌دا له ده‌رگای لایه‌نه‌که‌ی تر، واتا له ده‌رگای وولاته‌ یه‌گه‌رتوه‌کانی‌شی دا‌و دا‌وای لێ‌کرد که یارمه‌تی گه‌لی کوردی چه‌وساوه به‌دات. بارزانی هه‌مان ناوه‌رۆک و گازی له‌و به‌روسکه‌یه‌شه‌دا دوباره‌ کردوه که ناردی بۆ نه‌ته‌وه یه‌گه‌رتوه‌کان. بارزانی له سالی ۱۹۶۲‌دا به‌ دانا ناده‌م سمیث-ی رۆژنامه نویسی گوت: (نێمه گه‌لی ناینده‌ین) به‌ سه‌ر کۆماره‌که‌ت بلتی: "نێمه قاسم له نێو ده‌به‌ین و توانای نه‌وه‌مان ده‌یه‌یت به‌ردی بناغه‌ی هه‌یمن ترین و جێگیرترین ده‌وله‌تی رۆژه‌لاتی نا‌هین دا‌به‌ین، نه‌گه‌ر نه‌مه‌ریکا ده‌ستی یارمه‌تیمان بۆ درێژ بکات". به‌لام واشنتون به‌رانه‌ر به‌و دا‌واو گازی په‌ بێ‌ده‌نگ بوو و له جێ ی خۆی نه‌جولا.

ههروهه دهوله تهكاني ديكهش، نهوانه ناوچه كه يان به علاوه مه بهست بوو، زۆر به هيمنى و دوو دلى يهوه چاوه روانى پهره سەندنى روداوه كانيان ده كرد و چاود پريان ده كرد. گه ليتك له بهر عۆده و مهسولانى ئيسرائيل رايانگه ياند، كه له كالتيكدا نازادى ههه نه ته وه يهك به رهوا و پيتويست ده زانن، به لام له رۆژگارى نهمزدا پاراستنى نارامى و سهقامگيرى ناوچهى رۆژهه لاتی ناڤين بۆ نهوان له ههه شتيكى دى پيتويست ترو گرنگتره. دياره حالى كه ناله كاني راگه ياندنش له وه چاكت نه بوو. له مۆسكودا مقومقۆ پيدا بوو گوايه ترسى نه وه له گۆڤى يه هاوكارى له نيوان كورد و جوله كه دا بهر قه رار بهت. رادپوى بهرستانياش سۆڤيه تى به وه تاوانبار ده كرد كه پشتگيرى بزاڤى كوردان دهكات. له هه مان كاتدا رۆژنامه گهري نه لمانياى ديموكراتى، حكومه تى نه لمانياى رۆژاواى به وه تاوانبار ده كرد كه پشتيوانى ريگخستنه نه پنى يه كاني كورد دهكات.

دهوله مه ندرين وولاتى كوده تاي سوييى له رۆژهه لاتی ناڤين دا

جياوازي راو بۆ چونان له مهه ته بيهعت و ماهيه تى بزاڤى كوردى رهوشى سوييى له خودى كوردستاندا نه گۆڤى. له وكاتانه دا كه شۆڤرگيرانى كورد زۆر به مكومى ناوچه رزگار كراوه كاني ژێرده سه لاتی خۆيان ده پاراست، خۆشه ويستى ميللى قاسم به هۆى ناكامى لهشكر كيشى يه كاني بۆ سهه كورد، تهواو هاته خواره وه نهو خۆشه ويستى يهى جاراني له لای خه لكى نه ما. ههروهه شيعوى يه كان و نه ته وه بيه ناسر يه كان له مهيدانى سياسته تى نيوخۆدا كه وتنه گوشار خستنه سهه قاسم. قاسم سهه يرى كرد تهنيا يهك رى له بهره تا لهم ناستهنگه دهرياز بهت و ههه دلى نه ته وه بيه كان و ههه دلى هيزه كاني دژه ئيمپيرالزم رازى بكات؛ نهو يش قومارى داگير كردنى كويت به هيزى سوييى. نهه داوايهى عيراق هه مان ههراو ههنگامه نا يه وه كه له سهه ده مى مهلييك غازى يه كه مه دا نا يه وه. جا بۆ جى به جيتكر دنى نهه مه بهسته، قاسم ههستا چه ندين هيزى سوييى گه وهرى له كوردستان و ههله به ته له رووى نه زان ييه وه له خودى به غدا وه كيشايه وه و له نزىكى به نه ده رى به سهه دا خرى كرد نه وه. به لام نهه قوماره بۆى بوو به تموقى شهرو بهر له وهى دهست به جى به جيتكر دنى بكات، چوهه گه زدنى خۆى؛ به يانى رۆژى ١٩٦٣/٢/٨ چه نه نه سهه ريكي ههوا دارو سهه بهه حيزى به عهس كوده تايان ليتكرد. به مهش قوناغيتكى تازه له ميژووى عيراقدا دهستپيتكردو بوو به دهوله مه ندرين وولاتى كوده تاي سوييى له رۆژهه لاتی ناڤيندا؛ نهو حيزى به عهسى كه له ديمه شق دامه زراو له ناينه دا ده ورى كاريگه له ميژووى گهلى كوردا بىنى، خۆى بهه حيزيتكى ناسيونال سوسيا لست ده زانى و له پيتاوى بوژانه وه و ژيانه وهى نه ته وهى عه رهيدا ده خه تى. نهه حيزه له عيراقدا ده سه لاتی گرته دهست و نيدي دواى سالتيك له سور ياش هاته سهه حوكم. سهه كردهى كوده تاكه عبدالسلام عارف بوو كه له رۆژانى هه وه لى شۆڤرى ١٩٥٨/٧/١٤ جيتگرى سهههك وه زيران و وه زيرى ناوخۆ بوو.

پاش سهرکه و تنی کوده تای سالی ۱۹۶۳ پله ی موشیری به خوی دا. قاسم، له ناو وهزاره تخانه ی بهر گریدا بوو که هیزی کوده تاجیه کان به فروکه و تانکوه په لاماریان دا. هه چنه بهرگری له خوی کردو هیزیکی شش سهدکسی له چه تر یازان پشتیوانیان لیکردو تا دوافیشک شهریانکرد، به لام له نه چامدا هیزی کوده تاجیه یان خویان به نیو وهزاره تخانه ی بهرگری دا کردو قاسم-یان لمزیر دارو په ردوواندا دهره تینا هاواری به سهردا ده کردن: "من رزگارکری گه لی عیراقم" نه وه بوو پاش ماوه یه کی کووت به پی ی "داب و نه ریتی عیراقی" نیعدام کراو ری و رسمی نیعدام کردنه کیان له رادیو وه راسته وخو بلاو کرده وه.

کورده بوو بوون به هیزیکی سویایی گرینگ. عیراق له روی ناینی و سیاسی و نه تمه و یه ده حالی شه بوو. کورد هم گوزانکارییه ی رژیمیان به دهره فته زانی بوو گه پانده نووه ی هاوسه نگي سیاسی له عیراقدا. پارتی دیموکراتی کوردستان، پیشتر و ژیراوتیر په یوه ندی یان له گهل گه وره لیتیرسراوتیکی بالی سویایی حیزی به عس دا، له قوناعی خو ناماده کردندا بوو هم کوده تایه، کرد بوو. نهو روزه قه رار درابوو کورد پشتیوانی رژیمی ناینده ی به عسی بکات و نه وانیش له بری نه مه دان به نوتونومی کوردستانی عیراقدا بنهن. بویه کومیه ته ی ناوه ندی پارتی، یه کسه رو پاش سهرکه و تنی کوده تاکه، بروسکه یه کی پیروزیایی بوو حوکمرانی تازه نارد.

لهو کاتانه دا که عارف سهرقالی هیرشی پاکسازی بوو که زور جاران شتیه ی قه ساوخانه ی بهر ده گرته خو. له هیرشانه دا دوا لایه نگرانی قاسم له نیو بران و هزاران شیوعی ده ستگیر کران و کوژان. ریک له کاتانه دا یه که مین گفتوگو له نیوان حکومت و کوردا ده ستییت کرد. له مانگی نازاردا فه رمانه وای تازه به خشینتیکی گشتی بوو هم مو جه نگاه و رانی کورد ده رکرد. که چی (شانیدیکی میللی) له به غداوه بهر و چیا سهرکه ش و سه خته کانی مه لپه ندی بارزانی که و ته ری. شاندی نیو براو روو بهر ووی پیاو تیکی نه رمونیهانی دلاوا بوونه وه، که به خوشیان باوه ریان نه ده کرد. بارزانی ده ستیرداری زور داخوازی لاوه کی بوو، و هه ره هم مو نهو گومانه ی ره وانه وه که گوايه به نیازی جیا بوونه وه یه.

به لام بارزانی له هه مان کاتدا به دوودلی و ترسه وه ده پروانی یه نهو گوزانکارییه گشتیانه ی که له مهیدانی عمره پیدا روویان ده دا. توانی سوود له گفتوگوی یه کیتی ی فیدرالی نیوان عیراق و سوریا و میسر له قاهره بگری و یه کتیک له پیاوه کانی خوی (که پاشان بوو به یه کتیک له خنیمه کانی)؛ جه لال تاله بانی له گهل وه فدی عیراقیدا بوو نهو تیندر بنیتر. تاله بانی، له به یروت، به دم رتیه بوو قاهره، به نوتنه رانی رزو نامه گری راگه یانده که گفتوگو له گهل حکومت دا ساردی تیکه و توه، نه پچراوه و ته نیا دوا خراوه؛ چونکه مه سه له ی یه کیتی ی عه ره ب بوو حکومتی عیراقی پتیویست

ترو گیرینگترو و کوردش ده یانه وێ له نزیکه وه چاودیری نهم گفتوگۆیه بکهن و نهو شۆینه بزائن که وهک نه ته وه یه کی ناعهرهب له نیومالی عهرهبی هاویه شدا بۆی دانراوه. جه مال عهبدولناسر، له قاهره وهکو هه موو جارێک، هاو سۆزی خۆی بۆ دۆزی کوردی دهربرێ، بێ نه وهی قسه یه کی وه ها بکات که بێی به مال به سه ریه وه، هه روها وهلامی نهو پیشنیاز هشی نه دایه وه که جه لال تاله بانێ پیتشکهشی کردو بریتی بوو له وهی هه رتیمکی کوردی له نیو هه رتیمه کانی ده وله تی فیدرالی تازه دا هه بێ و کوردی پارچه کانی تری کوردستانیش بتوانن بینه ناوی یه وهو له گه لی تیکه ل بێن.

(لوموند) ی فهره نسی له و ماوه یه دا راگه یانده تیککی رۆژنامه وانی عبدالناصری به لاو کرده که ده لێ: "به بۆچونی نهو شهر دژی کورد کارێکی ناپه سندهو هاوکاری عهرهبی به رانه بر به ئیسرائیل لاواز ده کات". ناماوه ی بۆ نه وش کرده وه که کورد "رۆله ی نه ته وه یه کی ره سدن و مێژوویه کی دێرینیان هه یه". هه ر له و راگه یانده رۆژنامه وانی یه دا ده لێ: "کورد رۆژگارێکی دورودرێژ له گه ل دروستی عهرهبه کانیاندا ژیاون" عبدالناصر له سه ری ده ورات و ده لێ نهو پیشنیازو بیرو بۆ چو نانه ی که نوێنه رتیککی به ازانی پێ ی راگه یانده وه رای نهو (ناسر) قابیلی جێ به جێکردنه، ده شتی ناموزگاری (موشیر عارف) ی کرده وه که داخوازیه رهواکانی کورد قه بول بکات.

سیاسهتی هه ره شهو ته ماح خستنه بهر

به لام ناموزگارییه که ی ناسر و ناماده یی ناسر که گوشار بخاته سه ر رژیی به عسی به غدا تا به قسه ی بکهن و کورد به لای خۆدا راگێشن و نهمه قازانجی عهرهبه، سه رینه گرت. هه رچه نده گفتوگۆیه که زۆر به خاوی و سستی ده رۆژی، به لام وا دیار بوو حکومه تی به غدا به یاری دا بوو له سه ر هه مان سیاسه تی کۆن، واتا سیاسه تی شهق و نان، به ورات. له لایه که وه قانونی کارگێری لاهه رکه زی که له ۱۹۶۳/۷/۱ ده رجوو، و وه زع و حا لی که مه نه ته وه یه کانی ره چاو کرد بوو؛ هه ر به پێ ی نهو قانونه رێدرا زمانی کوردی وهکو زمانی ره سمی له پارێزگای سلیمانیدا که تازه له سنی یه که ی کارگێری پێک هینرا بوو، به کار به ت.. له لایه کی تره وه حکومه ت که وته گۆڕینی واقیعی نه ته وه یی نهو شۆتانه ی که کورد به چاوی تایبه تی یه وه ته ماشایان ده کرد و بریتی بوون له ناوچه پهر نه وته کانی که رکوک و خانه قین و ناوچه ئێزدی نیشه تکهانی نهم به رو نهو به ری روباری دیج له (شێخان و ژهنگار) نهو بوو ده سترکا به ده رکردن و راگۆزانی کورد له و ناوچانه.

ناشکرایه حکومه ت ده یو یست به م گاره ی، رووبه ری ناوچه کوردنشینه کان که مه بکاته وهو بریتی بێ له ناوچه شاخاوی یه سه خته دووره ده سته کانی باکوری رۆژهه لات و ناوچه کوردنشینه پهر نه ته وه کان بکات به ناوچه ی عهره بنشین. نهو بوو له ماوه ی ۲۴ سه عاته دا هه زاران مالهاتی کورد له و ناوچانه وه به نوتمییلی سویایی باره بر، بۆ قولا یی

بیابانه‌کانی باشوری عیراق راگوتیزران و له نیو که پرو چیخ دا نیشته‌جی کران و به تویری ملکه‌جی سیاسه‌تیککی داپتیزراوی تواننده‌وهی نه‌توهیسی کران. لم لاشه‌وه هه‌زاران کرتیکاری عه‌رب به‌خو عه‌یاله‌وه گواسترانه‌وه بۆ نه‌م ناوچه پر نه‌وتانه‌وه له‌ویندەر ناکنجی کران. "ته‌سکه‌ره‌و ناسنامه‌ی درۆشیان بۆ پرکرایه‌وه که گوايه له دایک بوو و دانیشتی نه‌و ناوچه‌یه‌ن".

به‌لام حکومه‌ت هه‌ر زوو نیازی راسته‌قینه‌ی خو‌ی ده‌رخست و هه‌موو نه‌ندامانی نه‌وشانده‌ کوردی یه‌ی گرت که بۆ گفتوگۆ له به‌لدا بوون. نه‌وه بوو حکومه‌ت له شه‌وی ۹-۱۰/۶ دا به‌راشکاوی رایگه‌یاند که گفتوگۆی له گه‌ل کوردا به‌ری و شه‌ریان له‌گه‌ل ده‌کات. مېترۆنوسی تورک (جمال‌الاداغ) له باسی بزافی رزگاربخوازی کوردی عیراقدا، به‌مجۆره باسی روداوێکی نه‌وسای شاری سلیمانی کردوه: "له‌و شه‌وه‌دا که حیزبی به‌عس لیبرا په‌لاماری کورد بدات، هه‌رس قه‌ومی به‌عس، ۲۶۷ که‌سیان له رۆشنپېرو مندال و نیشتمانپه‌روه‌رانی کوردی شاری سلیمانی له نیو جینگه‌ هه‌نانه‌ ده‌ری و بۆ ده‌ری‌ی شاربان بردن و له ویندەر فرمانیان پتیکرا که گۆپتیککی ده‌سته‌جهمی هه‌لکه‌نن، نه‌وسا هه‌موو به‌ر ده‌ستریژی گولله‌ دران و هه‌موویان له‌و چاله‌دا نیتران، ریک و هه‌کو نه‌و قه‌سابخانانه‌ی که هه‌تله‌ر بۆ جوله‌که‌ی دانان".

بۆ رۆژی دوا‌یی هه‌ره‌شه له لایه‌نگرانی بارزانی کراو داویان لیکرا به‌ هیچ مه‌رجێک خو‌ به‌ ده‌سته‌وه بدن و له‌یه‌ک کاتدا به‌ تۆمه‌تی کومونیسستی و زایونیسستی و جوداخوازی تاوانبارکران. هه‌روه‌ها هه‌ره‌شه‌ی کوشن له‌وانه‌کرا که هه‌ر ده‌کهن له‌ ریزی بارزانی‌دا بچینه‌وه‌و به‌گۆر سوپای عیراقی دا بچن که به‌ره‌وناوچه‌که پېشروه‌ی ده‌کات.

هه‌ره‌شه‌ی نه‌وه‌ش کرا له هه‌ر گوندپه‌که‌وه تاقه‌ یه‌ک فېشه‌ک به‌ته‌قینری و تاقه‌ ته‌قه‌یه‌ک له سوپای عیراقی یان هه‌رس قه‌ومی یان جاشه‌کان بکری، یان هه‌ر گوندیک دالده‌ی (یاخی) یانی کورد بدن، نه‌وا نه‌وگونده ته‌خته‌ه‌کری. نه‌وجا خه‌لات و یاداشتیککی سێ ملیون مارکی، که دواتر زیاد کرا بۆ پاژده ملیون مارک، ته‌رخانه‌کرا بۆ هه‌ر که‌سیک مه‌لاسته‌فا به‌ژنده‌تی یان به‌ مردویه‌تی ده‌ستگیر بکات. نا به‌مجۆره له‌شکر کیشی گه‌وره‌ بۆ سه‌ر نه‌م که‌مه نه‌توه‌یه که ناماده نه‌بوو ملکه‌جی فه‌رمانه‌کانی رۆژم به‌ی، ده‌ستپێک‌کرد.

ده‌مانتوانی وه‌کو گۆتەر راویان بکه‌ین

ناکوکی به‌ینی کورد و حکومه‌ته‌ یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک‌کانی عیراق، سه‌ره‌رای گۆترانی حکومه‌ته‌کانیش هه‌ر وه‌کو خزی مایه‌وه: نیدی له سه‌رده‌می عبدالکریم قاسم پێیاوه‌ره تا عبدالسلام عارف و زه‌عیم عبدالرحمن عارفی برای (۱۹۶۶) و تا ده‌گاته‌ لیوا احمد حسن البکر.

(بیرنهارد لیبیرمان) ی رۆژنامه‌وانی نەمسایى لە گۆڤاڤ (یانەى نوێ) دا بەمجۆرە باسی ئەو حالەتەى کردووە: "حاله‌تەکه له هه‌وه‌له‌وه به گه‌شتوگۆ دەربارەى ئوتونومى یۆ کورد دەست پێدەکات، ئەوجا نۆزەى چەند هێرشێکی کۆچاندن و راگۆزێزان دیت، پاشان هێرشى ناسمانى دەست پێدەکات و لە ئەنجامدا شەپى سەخت و بەرفراوان هەڵدەگیرسێت".

رێسایەکی دیکەش لە هەموو ئەم قۆناغەدا خۆى دوبارە کردەو بە نەگۆزی مایەو و لە ھاوینی ١٩٦٣ شدا هەر بە نەگۆزی مایەو. لەشکرکێشی و هێرشەکانى عێراق وەکو چاوەنۆز دەکرا چ سەرکەوتنێکیان بە سەر شوێشگێترانى کورد نەهێنا. هێزى پێشمەرگە، بەرفاڤانى و بەرگری لە سەنگەر و پێشگەو شوێنەکانى خۆى کردو توانى پاشەکشە بە هێزەکانى عێراق بکات کە ژمارەیان پتر لە شەست هەزار سەرباز دەبوو. بۆ یەکەمجارو لە مەیدانى ئەم شەڕانەدا کارایی و کاریگەری رێکخستنى نێمچە نێزاسى لەشکرى کورد بەدیارکەوت، ئەو لەشکر و هێزەکانى وایان لێهات تەنیا بەوێندە نەوسێت کە پەلامارى هێزى پشتیوان و یاریدەدەری عێراقى بەدەن و ناو بە ناو سووکە هێرشێک بکەنە سەر دژمن. بەلکو یەکە کوردییە مەشق دیدەکان گەییە ناستیک بێتوان بە پێى نەخشەى تاییەتى دژە هێرش بکەن و هێزى دژمن تەفرۆتونا بکەن.

بۆیە یەکەمین جار هێزێکی گەورەى پێشمەرگەى پتر لە یەک لیوا جەنگاوەر، لە مانگی تەموزدا و لە چپای هەبیبە سولتان دا رووبەر ووی هێزێکی حکومەت بوونووە، هێزى حکومەت کە هەستیکرد دەرەقەت نایەت و تیشکانێکی پەر شەرمەزارى لە بەردەمە، بە ناچاری لە مەیدانى شەڕ ھەلات و پاشەکشەى کرد. ھەر ھەوا لە ناوچە شاخاویە سەخت و عاسییەکانى دەورو بەری رەواندۆزا کە پەرە لە دۆل و شیرو لوتکەو زناو پێچ و پەنایان، کە تیبە یەکی پیادەى عێراقى لە بن و بساتەو لە نینویرا، ھەر ھەوا کە تیبە یەکی تریش تەفرۆ توناکرۆ زەرەرۆ زیانیکی مالی و گیانی زۆرى لێکەوت.

تیمێک لە بەیامنیترانى دەرگای رادیو تەلەفزیونی ئەلمانیای فیدرالى (NRD) پاش سەفەریکی دژواری مەیلەو ئەفسوناوی، خۆى گەیانە ئەو ناوچانە و بە چاوی خۆیان ئەو روداوانەیان بینی و فەلمى سینەمايیان لە سەر ئەو شەڕانە ئاگامەکانى ئەو شەڕانە ئامادە کرد.

(ک. دیتمان) ی رۆژنامه‌وان بەمجۆرە باسی ئەو روداوانەى گێراوە تەو: "شەڕەکه رۆژیک درێژوێ کێشا. پێشمەرگە رۆژى پێشوو پردێکی ئاسنیا نەتەاندەو کە وا مەزەندە دەکرا قافلە یەکی نێزاسى دەیوێ بە سەریدا بپەریتەو. ئەوجا پێشمەرگە لە دووری سەد مەترێک لە پشت پردەکەو، لە پال تاوێرە بەردەکاندا سەنگەریان گرت و چاوەروانى ھاتنى هێزەکانى حکومەت بوون. ھەرکە بەرایی ئەم هێزى حکومەت

گه یی، فرماندهی هیزی حکومت فرمانی دا نوتومبیلیکی جیب قیاده بنتردری بۆ پشت پرده که تا شناسایی ناوچه که بکات و بزانتی له ویتنهر چ باسه، کاتی قافله حکومتی یه که هیچ نشاره تیکی به گومانی له جیبه که وه پنه گه یی، نه مه دلنای کردن که گویا دنیا نارامو و ج شتیک له گۆزئ دا نی یه، هر چه نده جیبه که نه شگره یه وه. ههر که قافله حکومتی یه که وه گهر کهوت نییدی له ههموو لایه که وه گولله برهنوو دهریژی رهشایی عیار ۱۲/۷ ملم وه کو بارانی بوهرای له سهرگره کانی پیتشمه رگه وه به سهریاندا داباری، سهرگره ی پیتشمه رگه به بهرزاییه کانی دیار جاده که وه بوون، بهمهش قافله حکومتی یه که بوو به هه ده فیتیکی ناسان و زهق و کهوته بهر رحمه تی گولله ی نهنگیته ی گوردی ناسراو به دهست راستی و قافله که به جارئ شو و بر بوو.

روژنامه وانئ نئیروا، پرۆسه ی بهخسیر کرنی نهو سهر بازانشی تۆمار کردوو که له شه که دا نه کوژان و به سه لاهمه تی دهرچوون و له خانویه کی به بهرد دروستکراوی نزیک کی شوینی بۆسه که دا ههس کران. ههروه ها دهریاری جاده کهشی نویسه وه که چۆن بهرپوه له پاشماوه ی نوتومبیلی نیزامی باره یی سوتاوو جیب قیاده ی روسی. پیتشمه رگه، بۆ به یانی روژی دوا یی، سهریازه بهرینداره کانیان؛ نهوانه ی بهرینه کانیان قورس بوو، به نوتومبیلی نیزامی تارده وه بۆ یه که وه سهریازخانه کانی خۆیان به لام بهخسیره کانی دی، له سهریازو نهفسهر، بۆخسته خانه کانی پشته وه ی شۆرش رهوانه کران. دهریاری چاره نویسه ی خه لکه که ی دی، دیتمان به شتو ازتکی نهوتو نویسه یه تی که ترسی پتیه دیاره؛ ترس لهو تارمایی مهرگی که بالی به سهر ههموو ناوچه که دا کیشاوه: "سهندو قیکی له پهتۆه پتچراوی له خۆلا چه قیو.. یه کم جه نازه بوو که چارم یی کهوت.. تا له لوتکه قوچه کان نزیکتر ده برینه وه جه نازه ی زۆرمان دهاته رن. نهو روژه ۱۷ یا ۱۵ بگره پتر له چل جه نازم ته نیا لهو لوتکه یه دا بیینی.. کوردیکی ردتین زهره ییاوه رمان بوو، به زمانی ئینگلیزی و به داخ و کهسه ره وه کوتی: "نازانم بۆ ویستویه بهگه نه نه لوتکه یه. نایا پتیهان وا بووه ده توانن تیتدا بمیتنه وه و بیپاریزن، تا هیزی کۆمهک و پشتیوانی سوپایی تریانده گاتن؟ هه له ی گوشتن ده یان نه مه بوو؛ چونکه نیسه دهمانتوانی وه کو کۆتر راویان بهکهن.. جه نازه ی دیکهش له نیتو داروده وه نه گاندا همن گهر جهز ده که ی بیاندینی".

دیتمان ده لئ ژماره ی تهواوه تی نهو جه نازانه ی که له مهیدانی شه ره که دا ژماردونی، پتر له ههشتا جه نازه ی سهریازانی سوپای عیراقی بووه، نهو سوپایه ی که له بنه ره تا بۆ شه ری دهشت و بیابان ناماده کرا بوو نه که بۆ شه ری نیتو چیایان: "ههشتا جه نازه ی لاوی هاوته مه نی من، که دهکرا له بهغدا یان له موسل دا بیاندینی. ههشتا جه نازه ی بئ جول که ورده وردو به پتی ی تپه بهر هونی کات رهنگی خا که یان وه رده گرت؛ کاتی ههتاو له لوتکه ی چیا بهرزه کان نزیک ده بووه و بهر وه خۆرنشین داده کشا".

وا دیاره کورددهکان ههموو جه نازه کانیان نه ناشتیی، نه مهم باش ده سال بۆ روون بووه ده کاتئ له پایزی سالی ۱۹۷۳دا به یاوه ری وینه گرتیکی ناژانسی سفین سیمون و چه ند یاوه رتیکی کورد سەردانی ناوچه کم کرده ده.

نهو رۆژه به چیا که ی ته نیشت شاری رهواندوز دا هه لنگه راین، نهو چیا یه ی که که تیه به یه کی عیراقی تیدا له نیتو برابوو. لیترو لهوئ نیتسک و پروسکی رهنگ بواردوومان ده بیسی. که ده ستم دایه یه کتیک لهو نیتسکانه بۆم ده رکته که نیسکی رانه، که زیاتر ناوچه که گه راین، نیتسک و پروسکی پترمان به رچاو کهوت، نیدی هه تاوو باو باران کاریان تی کردبوون و رهنگتیکی نامال قاوه بیان وه رگرتیوو. زۆر به رتیزو حورمه ته وه نیسکه کاغان له جی ی خو دانایه وه. دیاره یاوه ره کانیشمان له ناستی نه م دیه نه دا کړو بیده نگ بوون. کاتئ نیواری چوینه خانویه کی له به رد دروستکراو که به ته ما بووین شو لهو تیندر رۆژ بکه ینه وه ههموو شنگمان له بهر برا بوو. نهو کاته هه قیقه تی شته که مان بۆ به دیار کهوت و زۆر سه رسامی کردین: کاک عبدالله پشده ری که پیشمه رگه یه کی ده ورا ندیده بوو و پتر له شۆرش و راهه رینتیکی بیسی بوو، به شتوازیکی زۆر هیدی و بی نهو ی خو ی شیلو بکات به یی باسکردین که کورد به یه ههموو جه نازه کان ناشارنه وه تا نه گه ر حکومه تی به غدا قوه تیکی دیکه ی نیزامی بنیتری بۆ نه م شاخانه، با سه ریا زه کان به چاری خو یان بیدیخ که چ چاره نویتکیان له پیشه.

تابلۆیه کی سریالی له ناسن و خشت

کوردیش، له شه رگه کان و بگه ره له نیتو خه لکی (مه ده نی) یش دا زه ره رو زبانی زوریان ویتکه وت. هیزی حکومه ت له م هیتش و له شکرکتشی یه دا ۸۷۵ گوندی کوردیان داگیرو تهخت کرد. خه لکی نه م گونده بی دیفاعانه، بهر لهو ی فرۆکه ی عیراقی بکهونه بۆردومانی گونده کانیان، په نایان وه بهر دۆل و بناران برد بوو، تا له پال تاو پیران دا خو په نا بدن؛ بۆیه ش نه مه یان کرد بوو، چونکه دارو درهختی قه د پال و بناره کان که له ک ته نگ بوون و به شی خو وهشارانی نهو خه لکه ی نه ده کرد. فرۆکه ی عیراقی زهبری کوشنده یان له کورد دا، به تایبه تی له قوئاغه کانی هه وه لی هه لگه یسانی شه ردا. چونکه خه لکه که، به تایبه ت ژن و مندال نه زمونی نهو یان نه بوو له کاتی هاتنی فرۆکاندا چۆن خو وشتین، بۆیه هه رکه گوتیان له دهنگی هاتنی فرکان ده بوو، له مال ده ره ده پرینه ده ری و ده کهوته نهو ساکه گۆزه و نیدی فرۆکه ی سه ر به هیزی عیراقی و ده ستکری به رستانی و سۆقیه تی، ده کهوته دروینه یان.

تیمتکی رۆژنامه وانی سه ر به گوژاری (شتیرن) ی نه لمانی و وینه گری فه ره نسای (کلود دیفارجیه) و نو سه ری نه لمانی (گوردیان ترویلر) توانیان هه ندی به لگه نامه ی

زیندوو به دەست بێتێن که نەم کارە تیرورکاری و کۆکۆژییە مەدەنیانی بێ چەک مەحکوم بکات، نوێش لە ڕێگەی وێنەگرتن و تۆمارکردنی دەنگی خەلکی یەو. نەم تیسەرە دوای بیست و چوار سەعات ڕێ بە پێ و بە سواری قاتر، بە شەگەتی و ماندووبەتی لە ڕێگەی نێرانەو خۆیان بە یەکم شاری کوردستانی عێراقیدا کرد. گوردیان، دەربارە ی نەم سەفەرە ی نوسیوو دەلی: "پاش نەم سەفەرە دژوارە پیاو تەنیا بێر لە یەک شت دەکاتەو نوێش نەو یە بەزەیی بە حالی خۆیدا بێتەو، ژێوان بێ لەو ی که نەم هەموو ئەزەتە ی خۆی داو ئەمجا بۆ شوێنی بگهڕێ که لێ ی پال بگهڕێ.. بەلام نەو دیمەنی دیتەن، بەس بوو بۆ ئەو ی بێر لە هیچ شتیکی زانی نەکە یەو. بە سەراسامی لە بەردەم دیمەنی شارد و مستاین، سێ یەکی خانووەکانی شار بەر بۆردومانی فرۆکە جەنگی یەکانی عێراق کەوتی و روخاوی و بوو بوون بە دارو پەردو. نیمیچە مەحەل بوو پەییەندییەکی مەنتیقی لە نێوان نەو خەلکی که بەر لە بۆردومانە که لێرە دژیان و لە نێوان شتوو دیمەنی تەوخت و شیش و ناسنەدا بدۆزی یەو که تەواو لە تابڵۆیەکی سوریاالی دەچوو. بەلام هەستمان دەکرد تا تۆزێک لە مەوەر ژیان لەبەر دارو پەردوی نەم شارە چکۆلە یەو هەلدەقولا، پێم وایە جەنازی هەزارێک هەست و سۆزی مەزقانی زیاتر دەهاریوژتێن تا دەلە مەندیکی تێک شکاو.

کاتێن چەند پیاویکی چەکداری کورد لە نێودارو پەردووەکانەو وەردەر کەوتن و بەرمو پیرمان هاتن، هەستم کرد هەر هەموویان مژول و سەرقالی بنیاتنانەو ی ماله روخاوەکانن؛ ئەگەر وایان نەکردبایە، شەوێ لە سەرماندا رەق دەبوونەو. هەر هەموو بە مندال و ژن و پیرمێرەو بەشداری بیناتنانەو ی خانووەکانیان دەکرد. که خودا قووت و ماندونەبوونیان لێکدی دەکرد، چ رونایی و بزهکی نەدەکەوتە سەر سیمایان. زۆر سەرمان لە هەلسرکەوت و جەم و جۆلی بێ ووجانی ئەمانە سورما؛ رەنگە هۆیەکی نەو بووبێ که لە ناخی خودا زانیویانە ئەو ی ئەمرۆ رۆژدەنەنەو، سەبەیتی دەبێت بە هەدەفی بۆردومانیکی ترو دەروخیتەو. چونکە چ چەکیکی دژە ناسانی نەبوو که نەم شارە بپارێت و لەو چارەنووسە سەیرە ی دوربختاوە.

پشتیوانییەکی دبلومەسی لە بلۆکی رۆژەلاتەو

هەموو هەول و تەقەلاکانی حکومەت بە فێرۆ چوو. بارزانی لە کۆتایی سالی ۱۹۶۳دا فەرمانڕەوای راستەقینە ی هەموو کوردستان بوو جگە لە دەشتاییەکان و هەندێ شاری گەورە. هێندە ی هێز هەبوو بێتوانی چاودێری ئەو روداوە سیاسیانە ی جیهان بکات که سالی ۱۹۶۳ لە گەڵ خۆیدا هێتانی. سۆقیەتەکان، لە لایەکەو حەزبان نەدەکرد یەکیکی ی عەرەب سەرگرتی و لە لایەکی تریشەو رۆژی عارف کەوتە راوهدونسانی شوعییەکان، بۆیە دانیان بە شۆڕشگێڕانی کوردا ناو ئەو پڕۆسە ی کۆکۆژی و قەتل و

عامه‌یان که له عێراق دا به‌رقه‌رار بوو "مه‌حکوم کرد. رادیوی موسکۆ له حوزه‌ییرانی سالی ۱۹۶۳ دا. رایگه‌یانده‌ که "کوژد تاقم و ده‌سته‌یه‌کی ته‌عه‌دا که‌رنین، به‌لکو خه‌بتینی وان، به‌رگری یه‌ له‌ خۆیان".

سۆفیه‌ت نه‌و هه‌موو چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی و تفاقه‌ سوپایانه‌شیان راگرت که له‌ دوا‌ی شۆرش (قاسم) وه‌ (۱۹۵۸) بۆ عێراق ده‌نێردا. به‌لام به‌ریستانیا به‌له‌ز نه‌مه‌ی قۆژته‌وه‌، نه‌ک هه‌ر چه‌کی قورس و ته‌قه‌مه‌نی به‌ عێراق دا، به‌گه‌ نه‌رکی مه‌شقدادانی نه‌فسه‌رانی عێراقیشی گرت نه‌ستۆ. یه‌گیتی ی سۆفیه‌تیش له‌ لای خۆیه‌وه‌ که‌وته‌ هه‌ولێ دۆزینه‌وه‌ی رێگایه‌ک تا دۆزی کوژدی به‌گه‌یه‌نیه‌ته‌ که‌ناله‌ جیهانی یه‌کان و بیه‌خاته‌ به‌رده‌م نه‌ته‌وه‌ یه‌که‌گرتوه‌کان که‌ نه‌و ده‌مانه‌ هێشتا رێکه‌خراپکی نیو ده‌وله‌تی نه‌وتۆ بوو که‌ متمان به‌ خۆی و به‌ سکرته‌یره‌که‌ی (یوئانت) ده‌کرا. له‌ مانگی حوزه‌ییراندا مه‌نگولیا‌ی میللی. که‌ له‌ هه‌موو ده‌وله‌ته‌کان پتر گوته‌رایه‌لی موسکۆ بوو، له‌ یادداشتنامه‌یه‌که‌دا داوا‌ی له‌ سکرته‌یری نه‌ته‌وه‌ یه‌که‌گرتوه‌کان کرد که‌ مه‌سه‌له‌ی کوژد به‌خه‌رتنه‌ خه‌شته‌ی کاره‌کانی کوپونه‌وه‌کانی ناپنده‌ی کوته‌له‌ی گه‌شتی یه‌وه‌. هه‌نجه‌تی مه‌نگولیا نه‌وه‌ بوو که‌ نه‌مه‌ نا‌ره‌زاییه‌که‌ ده‌رباره‌ی نه‌و قه‌سابخانه‌ی هێزی ئاسانی عێراقی دژی خه‌لکی مه‌ده‌نی به‌ریایان کردوه‌و هه‌نگه‌وازیه‌که‌ بۆ راگرتن و وه‌ستانی ده‌سته‌ به‌ جێ ی شه‌ر... یه‌گیتی سۆفیه‌تیش داوا‌یه‌کی له‌و چه‌شه‌ی خه‌سته‌ به‌رده‌ست نه‌نجومه‌نی نابوری و کوته‌لایه‌تی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کان. هه‌روها که‌نال و ده‌زگا‌کانی راگه‌یانده‌نی ده‌وله‌تی بلوکی رۆژه‌ه‌لات، به‌ تایبه‌تی نه‌لسانی‌ی دیموکراتی، گه‌له‌ کوته‌کێشه‌کی به‌ریلاویان کرد بۆ په‌شتیوانی و هاوکاری گه‌لی کوژد... رهنه‌گه‌ ته‌نیا رێکه‌وت بوو بێ که‌ رێکه‌خراوی به‌رگری له‌ مافی مرۆڤ، له‌ مانگی ۱/هه‌مان سا‌لدا حکومه‌تی عێراقی یه‌وه‌ تاوانبارو مه‌حکوم بکات که‌ (قه‌تل و عام) ده‌کات. نه‌م هه‌له‌مه‌ته‌ دبلۆماسییه‌ به‌ر فراوانه‌ی ده‌وله‌ته‌ کومونیه‌ستی یه‌کان بۆ په‌شتیوانی له‌ دۆزیکێ ره‌وای حاشا هه‌لنه‌گری وه‌کو دۆزی کوژد، کاریکی وایکرد، هه‌لوته‌ستی نه‌و ده‌وله‌ته‌ رۆژاوا‌ییانه‌ی که‌ دروشمی به‌رگری له‌ مافی مرۆفیان هه‌لگرتبوو، زۆر لاواز به‌کووته‌ روو.

(دیریگ کێشان) ی دپلومات، توانی نه‌وکاره‌ساته‌ میژووبیه‌ی که‌ له‌ سالی ۱۹۴۵ و دوتا نه‌هۆی بزافی رزگاریخوازی کوژدی گێژ ده‌دا، روون بکاته‌وه‌و له‌م به‌ریه‌وه‌ نوسی: "(رای گه‌شتی) له‌ زۆریه‌ی وولاته‌ دیموکراتیه‌یه‌کاندا دورو نزیک چاوده‌ییری ره‌وتی خه‌باتی رزگاریخوازی کوژدی ده‌کرد و به‌ ئاشکرا هاوسۆزی ده‌گه‌ل ده‌کرد. به‌ تایبه‌تی که‌ وینه‌ی کوژد له‌ هزرو به‌یری عه‌وامی خه‌لکی نه‌و وولاتانه‌دا، وینه‌ی پیاوانی ره‌شید و جوامه‌یرو پۆله‌ی نه‌ته‌وه‌ی کۆن و ره‌سه‌ن بوو، و له‌ به‌ده‌بته‌ستی خۆیاندا به‌ سه‌ر سه‌ن وولاتاندا دابه‌شکراوه‌بون، رێک وه‌کو حاالی پوله‌نده‌ی به‌رله‌ سه‌دوبه‌سته‌ سا‌ل. له‌

روژاواش دا بایه‌خ به کورد ددرا ئیدی چ بایه‌خ بهو لایه‌نی رۆمانسی یه‌ی له مهر کورد و وولاتی کورده‌واری بیستیرابوو، چ وەکو جۆره‌ هاوبه‌شی یه‌کی وێژدانی بووبێ له‌و چاره‌نوس و قه‌ده‌ره‌ی به‌ سه‌رکورد‌ا سه‌پینرا بوو.

له‌لایه‌کی دی یه‌وه، به‌ریتانیا و ولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌کان هاوبه‌یانی توڕکیا و ئیتران بوون و نه‌یانده‌ویست نه‌و وولاتانه‌ له‌ خۆ به‌ره‌نجیتن و هه‌ستیان به‌ریندار بکه‌ن. وه‌ختی یه‌کیته‌ی سۆقیه‌ت ده‌سته‌به‌رداری ناردنی چه‌ک بوو بۆ عێراق، به‌ریتانیا و نه‌مریکا جینگا که‌یان گرتوه‌. ئه‌مه‌ وای له‌ یه‌کیته‌ی سۆقیه‌ت کرد که‌ ئیسه‌ریالیزمی روژاوا به‌وه‌ تاوانبار بکات که‌ شه‌ریکه‌ن له‌ هه‌له‌مه‌تی قه‌رکردنی نه‌ته‌وه‌ی کوردا که‌ له‌ پیناوی نازادی خۆیدا ده‌خه‌بتن؛ ئه‌له‌ده‌قی یه‌کیته‌ی سۆقیه‌ت له‌م خاله‌دا له‌ سه‌ر هه‌ق بوو. کورد، که‌ دیتیان یه‌کیته‌ی سۆقیه‌تی مه‌زن نه‌ک هه‌ر له‌ رووی راگه‌یاننده‌وه‌ کۆمه‌کیان ده‌کات به‌لکه‌و ئه‌وه‌تا له‌ بواری (پراتیک)ش دا که‌وتۆته‌ خۆ بۆ پشتیوانی دۆزه‌که‌یان، ئیدی هومیدتیکیان وه‌به‌ر هاته‌وه‌و دلخوشتی خۆیان به‌وه‌ ده‌دا یه‌وه‌ که‌ سۆقیه‌ت ده‌ست به‌ده‌نه‌ بال دۆزه‌که‌یان و ته‌نانه‌ت به‌ره‌ریان وابوو که‌ کۆمه‌کی بواری راگه‌یانده‌ن خۆی له‌ خۆیدا کاریگه‌رییه‌کی زۆر گه‌وره‌ی هه‌یه‌ و خزه‌تیککی گه‌وره‌ی دۆزی گه‌له‌که‌یان ده‌کات. به‌لام کاتی کۆمه‌له‌ی گه‌شتی سه‌ر به‌ نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کان له‌ هانگی ئه‌یلول دا ده‌ستی به‌ کۆتونه‌وه‌کانی خۆی کرد، کورده‌کان توشی ناهومیدی یه‌کی گه‌وره‌ بوون: مه‌نگۆلیا بێ هیچ روونکردنه‌وه‌یه‌ک یادداشتنامه‌ی خۆی وه‌رگرتوه‌و ژێوان بووه‌. دیاربوو یه‌کیته‌ی سۆقیه‌ت، که‌وا ده‌زانرا له‌ پشت ئه‌م هه‌نگاه‌وه‌ بووبێ، جاریکی دی سیاسه‌تی خۆی به‌رانه‌به‌ر به‌ گه‌لی کورد گۆزی و هه‌مدیس به‌ لای عێراقدا بایدایه‌وه‌.

به‌رازانی، که‌ به‌م گۆڕاکیه‌یه‌ ریشه‌یه‌ی سیاسه‌تی سۆقیه‌تی زانی، رایگه‌یانده‌ که‌ روژتیک له‌ روژان باوه‌ری به‌وه‌ نه‌بووه‌ "کورد به‌توانی له‌ رێگه‌ی دیپلوماسیه‌یه‌وه‌ به‌مافه‌کانی خۆی بکات." و "سه‌رکه‌وتنی ئیتمه‌ ته‌نیا له‌ لوله‌ی تهن‌گدا یه‌وه‌ هه‌ر تهن‌گ و قوه‌ت نه‌نجاسی خه‌باتمان دیاری ده‌کات." به‌لام له‌ قسه‌که‌یدا بۆ هاوڕێکانی، حه‌قیقه‌تیککی باس نه‌کرد ئه‌ویش ئه‌وه‌ بوو که‌ کورد رهن‌گه‌ به‌ خۆیان هه‌یه‌ک بووبێ بۆ ئه‌م بادانه‌وه‌ کوته‌په‌رگه‌ی گۆڕینه‌ له‌ نکاوه‌ی سۆقیه‌ت.

ئایا هه‌موو عه‌ره‌ب نه‌زانن؟

جگه‌ له‌و باسانه‌ی سه‌رئ، کورد هه‌ندێ ده‌ستکه‌وت و سه‌رکه‌وتنی نیه‌ی به‌ ده‌ست هه‌ینابوو که‌ مژده‌ی سه‌ر که‌وتنی پێ بوو، عێراق له‌ کۆتایی ساڵی ۱۹۶۳ وه‌ دووچارێ کیشه‌و ململانی ی به‌رده‌وام بوو به‌وه‌ له‌ سه‌رده‌مه‌لات. عارفی سه‌رکۆمار له‌م ململانی یه‌دا سه‌رکه‌وت و بالی چه‌پی حیزبی به‌عس له‌ سه‌ر حکوم لادا. سوپا زۆر ماندوو بوو، عارف و بالی راستی حیزبی به‌عس به‌ سه‌رکرایه‌تی احمد حسن البکر، که‌ پاشان له‌

سالی ۱۹۶۸ دا بوو به سرکۆمارى عىراق، له گهل كوردا كه و تنه گهنگوگدا. له شوبانى ۱۹۶۴ دا به لىتيان دا گهله چوار چىوهى گهلى عىراقدا مافى نه توىيى. گجود بدن. نهوه بوو به ناوېريوانى (جهمال عبدالناصر) و (احمد بن بلا) عىراقى جه زاپر، شهر وهستا و ناگر بهس راگه يه نرا. به لام رتسا گشتى يه كى په پوهه ندى كوردى. عىراقى زورى دوام نه كرد، عارف جى پى عى خوى قايم كرد، هور گه ههستى به قوه تى خوى كردو جله وى حوكمى گرته دست، رتساى گوزين دوباوه بووه. نهوه بوو مېدانىكى تازه داهيتراو نيتونرا مېدانى نازايه تى. نهم مېدانى نهوه و كسانه ده به خشرى كه به شداريان له دامرگانده وى ياخيپونى ياخيپان و هيمانه تگاران و پاكي كورده وى خاكى وولاتى خوشه و يستمان له جودا خوازان و نوكره رانى لىمپرياليزم ده كرد. زور مېسول و بهر عودى رهسى به ناشكرا رايانگه ياند كه "نهوه راسى بى گه ليك نى يه به نيتوى كورد. نهو خيئل و تيرمو تايفانهش كه نيتون كوردين، بهر گ و نهژاد عه ره بن". نهمه دهقاو دهق كاوتير كورده وى نهو قسانه يه كه مېسول و بهر عوده توركه كان كورديانه به بنيشته خوشه رى ژردانيان. نهوه بوو جاره كى دى شهر هه لگير سايه وه.

له لايه كى دى يه وه، يه كه م قهيرانى نيتو سهركردايه تى كوردى سه رى هه لدا. جهلال تاله باني، بارزاني به وه تاوانبار ده كرد كه له گهنگوگدا له گهل حكومت هه لوئستى تاكه روانى دكتاتورانه ي هه بووه. دياره نهمه هه نهجه تيك بوو تا له سهروه كوده تا يهك له نيتو ريزه كانى پارتى ديموكراتى كوردستاندا بهر پا بكات، (نيسانى ۱۹۶۴) به لام نه يتيوانى به سه ر (لايه نگرانى بارزاني) دا كه زورينه بوون له نيتو پارتى دا، سه ريكموى. تاله باني هيجى به هيج نه كردو ناچار له گهل تاخيتك له هه وادارانى خويدا بو نيران هه لهات.

بارزاني، پاش سه ر نه كه وتنى نهم هه ولى دوويه ركه يى، پا يه ي خوى به هيتز كرد. له مانگى تشرينى يه كه مدا قهرمانى داو نه نجومه نيكى سهركردايه تى شورش له ۶۳ كهس پيكه هيترا، تا ده زگايه كى ئوتونومى له كوردستانى عىراقدا يهك لايه نه داهنه بى نهوه ي گوتى بهر زامه ندى حكومه تى ناوه ندى بدن. نه نجومه نى نيتو پرله نهك هه ر نوينه رى خه لكى ناوچه رزگار كراوه كانى له خو كرت، به لكو جگه له گورد، نوينه رى مھسيحى يه كانى كوردستانيشى، كه بريتى بوون له ناسورى و نه رسه دو كس و كلدان و كاسو ليك و نوينه رى توركمانيشى گرته خو.

بارزاني، له كو تايى سالى ۱۹۶۴ دا كۆمه لىك داخوازى، كه له لايه ن نهم نه نجومه نه وه داربژرا بووه، پيشكهش به حكومت كردو داواى ناشتى و ئوتونومى ته واوته بى كوردستانى عىراق كرد. هه ر چه نده نهو په يوه ندى و گهنگوگزيانه ي له نه نجامى نهم ههنگاوه هاتنه گوزى هيج ناكاميتكيان نه بوو، به لام بايه خه كى له وه دا بوو كه نهو

بیرو بۆچونانەى لەو قوناغەى گفتوگۆ کەدا موناغەشە کران، پاشان بوونە بناغە بۆدراشتنى نێوەڕۆکی بەیانی نازاری ۱۹۷۰ و بوو بە بناغەیهکی بێتو بۆ هەموو نەو گفتوگۆیانەى بەمەبەستى چارە سەرى یەكجارەكى ناکۆكى یەکان دەکران.

نەگەر چى لە شارى سلیمانى دا قوناغەى تری گفتوگۆ دەست پێکرایەوه، بەلام لە راستیدا بەمەبەستى خۆسازدان بوو بۆ شەر، نەوه بوو لە نایارى سالى ۱۹۶۵ دا هێرشى سوبای گەوره دەستپێککرد. ئەم هێرشەش مایە پوچ مایەوهو بوە هۆى "روخان و وێران کردنى گوندى زۆر بە هۆى بۆردومانى ناسمانى یەوه. ویرانى یەكى نابوری فراوان هەموو کوردستانى گرتەوه. ئەمە جگە لە هەشت هەزار کۆژاو و پێنج هەزار بریندار لە ریزەکانى سوپای عێراقى دا". وەکو مێژوونوسى میسرى (القمرای) لە سالى ۱۹۶۷ دا باسیکردووه. لە کۆتایى سال دا (عبدالرحمن البزاز) پۆستى سەرەك وەزیرانى عێراقى وەرگرت؛ سێ یەم كەس بوو كە لەو سالەدا ئەم پۆستە لە نەستۆ بگرن. ئەم پیاوێش لە سەر هەمان سیاسەت بەردەوام بوو. نەوه بوو لە سەر دەمى نوادا هێرشى دى دەستپێککرد بەمەبەستى پێشپەوى بەرهو سنورى عێراق- ئێران و پاشان لە تکرەدى بەرهى کورد بۆ ناوچەى باکوور ناوچەى باشور. هێزەکانى حکومەت سیاسەتى (زەمینی سوختاک) یان زۆر بە فراوانى بەکار هێنا. ئەمە وای لە کورد کرد هێندەى دى رق نەستور بن و عەزەمیان جەزم بکەن و زۆد بن لە سەر شەرى مان و نەمان و بەرگری و بەرهەقانى لە هەر یەكێ خاکیى خۆیان. نا بەمەجۆرە ئەم هێرشەش کە تا مانگی ۲ سالى نایندە بەردەوام بوو، دوچارى شکستى گەوره بوو؛ ئەم شەرى بە هەساوى تەعلیقى تى رادیوى دەنگى کوردستان رۆژى یەك ملیۆن دۆلار لە سەر حکومەتى عێراقى دەکەوت.

پاش ئەوهى فرۆکە هەلیکۆپتەرەکەى عبدالسلام عارفى سەرکۆمار کەوتە خوارووه و نەفسەرە بەعسى یە حوکمرانەکان (عبدالرحمن عارف) ی برایان لە جنى دانا، لە نیسانی ئەو سالەدا (۱۹۶۶) قوناغەى دیکەى گفتوگۆ دەستى پێکرد. لەوه دەچیت بارزانی زۆرى هیوا بە عبدالرحمن عارف هەبوو بێ، چونکە ئەوه بوو خێرا لە ۱۹۶۶/۴/۱۷ دا پێشنیاری کرد کە شەرى بۆماوێ مانگیك بوهست. عبدالرحمن عارف ئەم پێشنیازەى بە لاوه سەيرو چاوەروان نەکراو بوو، خێرا پێى ی قاییل بوو، و بگرە سەرۆکی کوردی دەعوەت کرد بۆ بەغدا تا راستەوخۆ گفتوگۆی لەگەڵ بکرن. بەلام بارزانی پیاویکی پر ئەزمون بوو، هێشتا ئەو بەلێنە جۆراوجۆرانەى لە بیر مابوون کە فەرمانڕه‌وايانى عەرەب دابوین و پاشان لى ی پاشگەز بوو بۆنەوه، بۆیه لە وهلامى ئەو دەعوەتەدا گوێ: (لەنەزانانەوه فێر بووم) و ئەم گوێیە چووه مێژووه.

روداوەکانى نایندە، دروستى ئەو هەلوێستەى (بارزانی) یان سەلمانە، عارف لە سەر هەمان سیاسەتى هەلپەرستانەى دوو فاقى فەرمانڕه‌وايانى پێش خۆى بەردەوام بوو:

لهو رۆژەدا که بارزانی بۆ سەردانی بەغدا دەعوەت کرد، قەراریکی دەرکرد زەغیم شکری العقیلی، که زۆر له کوردان کۆلدار بوو، بکری به سویا سالاری سویای عێراق و ژێراوژێر داوای لێکرد "بەیکجارهکی کێشه‌ی کورد له نێو بهرێ و پاکی بکاتهوه".
 نهوه بوو له ۱/۵/۱۹۶۶ دا جاریکی دی شهر له دۆل و چیاکانی کوردستان دهستی پێکهردهوه. عوقه‌یلی زۆر به له خۆپایی بوونهوه رایگه‌یاند که "خاینان له سه‌رخاکی پیرۆزی کۆماری عێراقدا قه‌ده‌کات".

وانعیه‌ک له مه‌ر به‌رێوه‌بردنی شه‌ری جه‌وه‌لی

بۆ یه‌که‌مه‌جار، له سه‌رده‌تای ده‌ستپێکردنی هێرشێ عه‌سکه‌ری بۆ سه‌ر کوردستان، حکومه‌تی عێراق توانی که‌تیه‌یه‌کی جه‌وه‌لی به‌خاته ناو شه‌ره‌که‌نه‌وه. فه‌رمان به‌م که‌تیه‌یه‌ درا که ته‌وه‌ری نێوان ره‌واندووزو سنووری نێران بگه‌ڕێ، و نه‌و تا‌قه‌ رینگا هه‌ره‌ گرینگه‌ به‌رێ که کورد به‌ کاری دێن بۆ هێنانی پێداوێستی یه‌ لوجستی یه‌کانی خۆیان له نێران هێنده، نه‌وجا که له داگیرکردنی ته‌وه‌ره‌که‌ بووه، نه‌وجا قه‌ر به‌خه‌نه هێزی کورد له جه‌وزی ره‌واندووزدا. به‌لام نه‌وه‌بوو شه‌ری کانی یه‌ کورده قه‌وما! هه‌لبه‌ته ره‌وتی نه‌م شه‌رانه هێنده پر نه‌زمه‌ن و په‌ندو ده‌رس بوو که تا نێستاش له زۆر کۆلیژو ده‌زگای نێزاسی رۆژه‌لات و رۆژاوا ده‌خوێنێ و هه‌لده‌سه‌نگیترێ. نه‌وه بوو پاشان به‌ بۆنه‌ی نه‌م سه‌رکه‌وته‌وه زۆر ئافه‌رین و ستایشی کورد کرا، پاش نه‌وه‌ی رۆژنامه‌وانان و نوسه‌رانی رۆژاوا، هه‌م‌وو ووردو درشتیکی شه‌ره‌که‌یان تۆمارکرد و مانشیستی هه‌میشه‌یی له سه‌ر لاپه‌ره‌ی رۆژنامه‌کان ده‌رکه‌وت، وه‌ک: "هێزی پێشمه‌رگه‌ چه‌ندین لیوای سویای عێراقی ده‌به‌زێن و قه‌ده‌که‌ن".

نه‌و زانیارو ژماره‌ دروست و ناماره‌ ده‌وله‌مه‌ندانێ له سه‌ر شه‌ره‌که‌ به‌لاو بوونه‌وه، له راپۆرتیکی فه‌رمانده‌ی کوردی (عبدالله پشه‌ری) و لێکۆڵینه‌وه‌یه‌کی زانستی پسرپورتیکی نێزاسی نه‌له‌مانی، که له سالی ۱۹۷۰ دا ناماده‌ی کرد بوو، وه‌رگیراون، هه‌لبه‌ته نه‌مه له پایه‌ی نه‌و ده‌ستکه‌وته مه‌زنه‌ی کوردان که‌م ناکاته‌وه. به‌ پێی نه‌م لێکۆڵینه‌وه‌ زانستی یه‌، سویای عێراقی یه‌ک لیوا و نیوی له هێزه‌کانی خۆی، به‌پشتیوانی سن یان چوار که‌تیه‌ ته‌بخانه‌و پۆلیتیک فرۆکه‌ی جه‌نگی، له جه‌وزی ره‌واندووزدا خه‌ر کرده‌وه. نه‌خشه‌ی گشتی شه‌ره‌که‌، که دوا‌ی شه‌ره‌که‌ له پاره‌گای لیوای چواره‌می جه‌وه‌لی دا، له بناری چیا‌ی هیندرتین؛ که ۲۸۷۵ مه‌تر به‌رزه‌، دۆزایه‌وه، وا ه‌ی بووه که هێزه‌کانی عێراق، زنجیره‌ چیاکانی نێوان لوتکه‌ی هندرین و لوتکه‌ی زۆزک که (۲۲۰۰) به‌رزه‌، بگه‌رن، نه‌وجا پێشه‌ره‌وی بکه‌ن و له هه‌ردوو ره‌خی رینگه‌ی هاملتون دا‌به‌زێن. نه‌وجا نۆ‌وه‌ی که‌تیه‌ی تانک ڤه‌یت تا به‌ رینگا نێو ده‌وله‌تی یه‌که‌دا پێشه‌ره‌وی بکات بۆ نه‌و هه‌مه‌ده‌ی بۆی دانراوه.

بەلام سەرکردایەتی شۆرشێ کرد، زانیاری تەواویان دەربارەی ژمارەی سەربازو جۆری چەک و سەعاتی سفرو نەخشەی شەری هێزەکانی عێراق هەبوو، نەم زانیاریانە لە رێگەی پیاوانی شۆرشووە، لە بەغداوە هاتبوو. کە باسی نوو شەرم لە مسعود بارزانی پرسی، وەلامی دایەو، کە پیاوانی دەزگای پاراستن نوو زانیاریانەیان وەدەست هێناو. هەر چەندە پەسپۆزانی نیزامی بێگانە پێیان وایە کورد لە رێگەی هاو ناھەنگی تەواوی موخابەرانی کوردی و موخابەرانی دۆلەتییکی بێگانەو تەفاسیلی نەخشە عێراقی بەکەیان دەست کەوتوو.

بەھەر حال کورد نەخشەیدەکی بەرگرییان لەو تەوەرەگرینگە بەسەریرەشتی فەرماندەییەکی ناوەندی، دانا. فەرماندەیی میدانی بە عبداللە پشدەری سپێردا. نەم پیاووم لە شەڕەکانی ۱۹۷۴/۱۹۷۵ دا بینی و ناسیاویم لەگەڵ پەیدا کرد، پیاویکی باریکەلە چاوشین بوو، بەروالت لە نێچیرفانیکی هێدی و هێمن دەچوو. پشدەری هێزتیکی (۳۵۰۰) کەسی خە کردبوو. کە عێراقی یەکان بە هێزتیکی (۲۰) ھەزار کەسییەو و پاش بۆردومانیککی چوو پر هێرشیان دەستپێکرد، کوردەکان زۆر بەتوندی بەر پەرچیان دانەو، بەر پەرچدانەو یەک کە لە نەقل دا نەبوو. رەوشە کە بوو بە کارەساتییکی ئالوزوگاو. شەڕ لە ھەموو قۆلەکانەو کەرم بوو، لە ۵/۱ تا ۱۹۶۶/۵/۱ بەردەوام بوو.

کوردەکان بەرگری و بەرەفانییەکی قەھرمانانەیان کرد: کەتیبەیی چواری جەوہلی ھەموو چبای ھەندرینی گرت. هێزی حکومەت لە قۆلی زۆزکەومش، ھەر چەندە خەسارەتیکی زۆری لێکەوت، پێشەرەوی خۆی ھەکرد. حکومەت لەم شەڕانەدا پتر لە دوو ھەزار جەنگاوہری لە دەست دا. هێزی عەسکەری تەواو شەڕزە بوو، دەبوا یە هێزە هێرشبەرە کەیان کە تەواو وری روخا بوو، و نەترەیی بەردا بوو، و شنگی لە بەر بربوو، بگۆرن و بەگۆترەیی روداو تازەکانی شەڕ کە سازی بەدەنەو دایمەزیتن، بۆ نەمە پێوستیان بە دوو رۆژان ھەبوو.

پشدەری، لە شەوی دوانزە ئایاردا، کە دلتیا بوو نەم تەوەرە ھەرەگرینگە ھەموو قوربانی یەک دێت، بەخۆی فەرماندەیی هێرشییکی سەرکەوتوی وەھای کرد کە لە بنج و بناوانەو رەوتی شەڕەکانی گۆزی و راستەوخوکاری کردە سەر ناگامی شەڕەکان. ھەندێ مەفرەزی بچوکی پێشمەرگە، بە شەوو بە دزییەو خۆیان بە بەینی هێزەکانی عێراقدا کردو لە وێندەر خۆیان لە سەنگەری نادیارێ نووتو نا کە هێزە عێراقی یەکان پێیان نەحەستین و لەوێ چاوەنۆری نەمرو فەرمانی فەرماندەیی خۆیان کرد. نەخشەکەیی پشدەری وەھا بوو کە دژە هێرشێ کوردان لە پاش نیروزی رۆژی دواییدا، بەر لەخۆنشین بە چەند سەعاتییک بکڕن: مەبەست نەو ھوو کە هێزەکانی عێراق بخرتنە شەری شەو کە یەو، کە ھیچ شەرەزاییەکیان لێ ی نییە، لە لایەکی تریشەو

هیزی پيشمه‌رگه له شه‌ری فرۆكه‌ی عيراقی بخره‌سن، كه به بولتلی نياران و به شه‌وان ده‌ورو كارىگه‌يان نه‌ده‌ما.

سه‌عات چوارى نيواری، توپبارانى كوردی ده‌ستپه‌تکرد، هه‌ر چه‌نده نهم توپبارانه بۆ نه‌و بابته شه‌ره هه‌نده كه‌م غم‌ود بوو، مايه‌ی په‌تكه‌نين بوو. به‌لام به‌لاى كوردكه‌نه‌وه هه‌يزه‌تكي زۆر كه‌وره بوو. پشه‌ده‌رى شه‌ش تۆپى عه‌يار (٢٥) ره‌تلى هه‌ينا. نه‌م تۆپانه‌يان له شه‌ره‌كانى پيشه‌وترا له سوياى عيراقى گرتبوو، كورد بۆ يه‌كه‌مجار تۆپه‌كى په‌يوه‌ندى بپه‌ته‌ليان به‌ كار هه‌ينا بۆ ئاراسته‌ كردنى هه‌ر شه‌ش تۆپه‌كه. پشه‌ده‌رى فه‌رمانى دا هه‌ر شه‌ش تۆپه‌كه به‌ جارێ باره‌گای كه‌تبه‌ی چوارى جه‌وه‌لى له بنارى چياى هه‌ندرين دا توپباران بكه‌ن. باره‌گای نيوه‌راو زۆر به‌ چرى توپباران كرا.

كه دنيا تاريك بوو باره‌گای نيوه‌راو به‌ته‌واوه‌تى داروخاو ويران بوو. كاتى قوه‌ت و يه‌كه‌ عيراقى يه‌كان له باره‌گای فه‌رمانده‌ی عه‌مه‌ليا ته‌كان داهران و نه‌و پيشمه‌رگانه‌ش كه‌ ده‌يان كرد بووه نيوه‌تله‌كانيه‌وه، به‌ر ده‌ستپه‌ژى له په‌ستاو بپرسانه‌وه‌يان دان، كه‌وته‌ پاشه‌كشه‌ له‌و شوته‌نانه‌ی كه‌ گرتبوويان نه‌وسا پشه‌ده‌رى فه‌رمانى دايه پيشمه‌رگه كه‌ په‌لامارى هه‌يزه شه‌په‌وه‌كانى عيراق به‌دن. نه‌وه‌بوو له‌و قوناغه‌دا نه‌و په‌نج كه‌تبه‌ عيراقى يه‌ی له هه‌رشه‌كه‌دا به‌شداريان كرد بوو، واتا كه‌تبه‌ی ٤.١، ٥، و ١٤.١٣، هه‌ر هه‌مويان ته‌فروته‌نا بوون و هه‌يزى پيشمه‌رگه‌ش بپرسه‌وه‌ى ره‌حميان پيدا بكه‌ن تا شه‌ش سه‌د مه‌ترى باره‌گای سه‌ريازه‌خانه‌كه‌يان له (ره‌ولنوز) راويان نان.

پشه‌ده‌رى له دوا راپۆرى خۆيدا به‌ نه‌عسابه‌تكي ساردو گوزارشته‌كى شاعيرانه‌وه باس ده‌كات كه سه‌دان جه‌نازه "هه‌شتا له لوتكه‌ی هه‌ندرين دا له بن داريه‌رووان دا كه‌وته‌وه، كه‌له‌ك جه‌نازه‌ش له نيوكولنارى به‌هارداو له ژيتره‌تيشكى هه‌تاودا، ساردو سه‌كه‌وتون و تيشكى هه‌تاوه‌كه‌ش ناتوانێ زه‌ره‌يه‌ك كه‌رمى به‌و جه‌نازانه بپه‌خشه‌ت". نه‌وجا به‌ كورته‌ی له سه‌رى ده‌روات: "هه‌موو ده‌سته‌كه‌وته‌كان به‌كه‌لكى به‌كار هه‌تان دين". نه‌وجا ژماره‌ی كوژراوانى هه‌يزى عيراقى به‌ ١٨٠٠ كه‌س هه‌زنه‌نده كردوه. هه‌يزى پيشمه‌رگه جوابيان بۆ هه‌يلى سوڤى عيراقى نارد كه‌ خه‌لكه‌كانه‌ت بپه‌رين بۆ وه‌گرتنه‌وه‌ى نه‌و (٥٠٠) سه‌ريازه عيراقى يه‌ی كه‌ به‌زامدارى يه‌خسپه‌ر بوون.

هه‌له‌به‌ته‌ ئاشكه‌رايه كه‌ كورد نه‌م سه‌رکه‌وته‌ مه‌زنه‌يان به‌ نرخه‌تكي كه‌م به‌ ده‌ست هه‌ينا: په‌نج و دوو شه‌هيدو سه‌دو سى به‌ريندار. ده‌سته‌كه‌وته‌كانيان نه‌مانه بوو: چواره تۆپى جه‌وه‌لى، دوانزه تۆپى هاوه‌ن، شه‌ش تۆپى ره‌شاش، چل و چوار ره‌شاشى مام ناوه‌ندى، سێ سه‌د ره‌شاشى سووك، په‌تر له هه‌زار ته‌نگ، چل و شه‌ش جيه‌هازى بپه‌تمل، ته‌قه‌مه‌نيه‌يه‌كى يه‌كه‌جار زۆر، نه‌وه‌و دوو خه‌په‌ته‌ى كه‌وره‌ى نيزامى (عه‌سكه‌رى) و په‌تر له په‌نج سه‌د په‌تۆ.

پاش نەم شکستە گەوردیە عێراق، نیدی هەردوولا حەزبان بە دەست پێکردنی قوناغیەکی تری گفتوگۆ ھەبوو. ھەرچەندە ئەو سەرکەوتنە کورد لە چاوی خۆیدا لەسەر کورد ھەزەران کەوت، بەلام بارودۆخی ئابوریان زۆر خراو بوو. بە تایبەتی پاش زستانێکی زۆر تووش کە بە دەست کەمی نازوقەووە لە ئەنجامی ئابلووقەی ئابوری عێراقەووە دەردی سەری زۆریان دیت. (عبدالرحمن بەزاز)ی سەرەک وەزیرانی عێراق، کە بۆ نزیکەی بیست ساڵ دەچوو، یەکەم سەرەک وەزیرانی مەدەنی بوو، لە گوتەیەک دا رایگەیاندا کە تاقە رێگەی دەریاز کردنی وولات لەو تەنگژە ئابورییە دوجاری بوو، کۆتایی ھێنانە بە شەری پاکورو رێکەوتنە لەگەڵ شوێشگێترانی کوردا... ئەو بوو رێکەوتننامەیەکی دواوە خالی لە رۆژی ۱۶/۶/۱۹۶۶ دا لە رادیۆ و تەلەفزیونی بەغداوە راگەیەنراو لە میژوو دا بە (رێکەوتنی بەزاز) ناسراو رۆی.

لە کۆتایی مانگی حوزیران دا، (بارزانی)ش رەزامەندی خۆی لە سەر رێکەوتنی نێویراوا راگەیاند کە گرینگترین خالی ئەو بوو زمانی کوردی دەبێتە زمانی خوێندن و زمانی رسمی لە ناوچە کوردییەکانی وولاتدا. خالێکی تری رێکەوتننامە کە لیبۆرینی گشتی بوو بۆ ھەنگاوەرانی کورد، نامادە کردنی بەرنامەیەکی ناوە دانکردنەوی ناوچە کوردستان کە جەنگ وێرانی کرد بوو. ھەروەھا گەڕانەوی ئەو کوردانە کە لە سالی ۱۹۶۳ دا راگۆزرا بوون، بۆ ناوچەکانی خۆیان. ھەروەھا رێکەوتننامەی گۆڕین ھەندێ بەندو خالی نھیتی تێدا بوو دەریارە دامەزراندنی پارێزگایەکی کوردی لە شارۆچکە کوردنشینەکانی سەر بە پارێزگای موصل و، بەردان و نازاد کردنی ھەموو زیندانێ بە سیاسییەکانی عێراق نەک تەنیا کوردەکان. بەزاز لە سەر مەسئولیەتی خۆی بەندو خالەکانی ئەم رێکەوتننامەیە داڕشتبوو، ھیچ پرس و رایەکی بەو خەڵکە نێزامییانە نەکرد بوو کە لە کۆتایی مانگی حوزیراندا ویستیان کۆدەتایەک بکەن و ئەوجا رێکەوتننامە کە رەفر بکەن. ئەوێ بەزازو عبدالرحمن عارفی لە کەوتن رزگار دەکرد تەنیا ئەو بوو دەسبەرداری ئەو بەلێنانە بێن کە بە کوردیان دا بوو، و دەست بەگەڕێکی نوێی گفتوگۆ بکەن.

لەگەڵ ئەوەش دا بەغدا لە ماوەی دوو سالی گفتوگۆدا، زۆریان لە بەر کورد داھێنا، رەنگە ھۆی ئەمە ئەو ترسە بوو بێ کە لەشکستی ھەندێن دا دوجاری بوون و ھێشتا لەبەر چاویان بوو. ئەو بوو رێگە درا لە بەغدا رۆژنامەیەکی رۆژانە بە ھەر دوک زمانی کوردی و عەرەبی بە نێوی (برایەتی) (التأخ) دەرچێت. نیدی عوقەیلی لە کوردان کۆلدار لە پۆستە کەمی لابراو وەزارەتخانە یەک بۆ کاروباری پاکور دانراو وەزیرێکی (کورد)ش بۆ کابینەی وەزارەتی عێراق زیاد کرا. ئەو بوو دواتر، بەزاز رایگەیاندا کە دەشیا ئەم سەرەتایە بێت بە بناغە یەک بۆ چارەسەری یەکجاری کێشە

کورد له عیراقدا. بهلام جارتیکی دی و له ۱۹۶۸/۷/۱۷ دا (نهخوشیه عیراقی یهکه) سهری هه‌لدایه‌وه؛ به‌عسی یه هه‌فێکه‌کانی عارف. به سهرکردایه‌تی احمد حسن البکر و پشتیوانی چهند نه‌فسهریک کوده‌تایه‌کیان بهر پاکرد، نه‌وه بوو احمد حسن البکر دوی سیازده رۆژو له کوده‌تایه‌کی پاشتردا، له ۱۹۶۸/۷/۳۰ دا هه‌مان نه‌وه نه‌فسهرانه‌ی که پشتیوانیان لیکرد، دوری خسته‌وه و ته‌وی کردن.

هه‌ر چهنده له به‌یانی یه‌که‌می نه‌نجومه‌نی سهرکردایه‌تی شوێش دا، که نه‌لبه‌کر دایمه‌ززاندا، نامازه‌یه‌ک بۆ مه‌سه‌له‌ی کورد نه‌کرا، به‌لام له هه‌ندێ پریارو هه‌نگاوێ دواتردا، به‌شداریه‌کی باشی کرد له سووک کردنی کیشه‌و ته‌نگه‌زی نیوان کورد و حکومه‌تی ناوه‌ندی، که به‌لای رۆژه‌ی چاودێرانه‌وه مایه‌ی سهرسامی بوو. بۆ نمونه حکومه‌ت رایه‌که‌یاندا که به‌ نیازه‌ زانسته‌یه‌کی کوردی و کۆرتیکی زانیاری کوردی دایمه‌زێتی که باره‌گاکه‌ی له به‌غدا بین. (رۆژی نه‌ورۆژ)ش که جه‌ونی نه‌ته‌وه‌یی کورده‌، کرا به‌ پشوی رسمی له عیراقدا.

به‌لام نه‌و باری سهرنجه‌ گه‌شتیانه‌ی که له مه‌ر نه‌م هه‌نگاوانه‌ گه‌لاله‌ بوون، نه‌وه بوو که حکومه‌ت گه‌ره‌که‌یه‌تی له ده‌سه‌لاتی بارزانی که مه‌بکاته‌وه‌و دوو به‌ره‌کی به‌خاته‌ نیتو کوردانه‌وه‌و ته‌فره‌قه‌یان تی به‌خات. به‌تایه‌تی که حکومه‌ت له به‌غدا حیزبکی کارتونی به‌ نیتوی حیزبی (رزگاری) دروست کرد و نه‌وجا که‌وته‌ گه‌توگۆ له‌گه‌ل جماعه‌تی تاله‌بانی له لایه‌ک و له‌گه‌ل شیخ و سهرانی خێله‌ دژمه‌نه‌کانی بارزانی له لایه‌کی دی یه‌ره. هه‌روه‌ها هه‌تیژکی چه‌کداری له کریگرتی کورد و عه‌ره‌ب به‌ نیتوی (سواره‌ی سه‌لاحه‌دین)ه‌وه‌ دامه‌ززاندا، واتا به‌ ناوی که‌سایه‌تی ناسراوی کورد (سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی)یه‌وه‌ ناوی نا.

نایالم و قه‌سابخانی به‌شه‌ری

جگه‌ له‌و کردوانه‌ی سهرتی، حکومه‌تی عیراقی زاتی نه‌وه‌ی له‌ خۆیدا بینی که ده‌ست به‌گه‌رتیکی تری شه‌ری عه‌سکه‌ری به‌کاته‌وه. نه‌وه بوو له مانگی نازاری سالی ۱۹۶۹دا، هه‌تیژکی شه‌ست هه‌زار که‌سی به‌ سهرکردایه‌تی خودی نه‌لبه‌کر په‌لاماری پارێزگاکانی پاکوری دا؛ هه‌له‌ته‌ نه‌مه‌ بووه‌ هۆی هه‌لگیرساندنه‌وه‌ی شه‌رتیکی به‌ت ره‌زا له مابه‌ینی حکومه‌ت و بارزانی دا. نه‌مجاره‌ش سوپای عیراقی پر چه‌ک و چه‌کدار به‌ تازه‌ترین چه‌ک و پێداویستی سوپایی، نه‌یتوانی به‌ سهر هه‌تیژ له‌شکری کوردا، که ژماره‌یان گه‌یی بووه‌ سی هه‌زار پێشه‌مه‌رگه‌، سهر بکه‌وی.

کوردش له‌لای خۆیانمه‌وه‌ له‌وه‌ حالێ بوون که ناتوانن به‌ت کۆمه‌کی ده‌ره‌کی کاریگه‌ر، حکومه‌ت ناچار بکه‌ن مل به‌ت ناشتی بدات. تاقه‌شتیک، که سه‌باره‌ت به‌م قوتناغه‌ی شه‌ر، که ده‌ساله‌ به‌رده‌وامه‌ له‌ هه‌زروبیردا ماوه‌ته‌وه‌، نه‌و قه‌سابخانه‌ به‌شه‌ریه‌

سامناکانه په که هیڅه کانی عیراق دهرهق به خه لکانی مه دهنی بی چهک و دیفاع به ریا یان کردوه. زور په یامنتیری رۆژنامه وانانی سویری و په یامنتیرانی (لوموند) ی فهرنسی باسی نه و یان کردوه که چۆن دانیشتونانی مه دهنی به بۆمبای ناپالم و هیشوی بۆردومان کراون.

ههروهها باسی نه و هشیان نویسه که پیاوانی ده ولت سوکایه تیان به ره به نانی دیری کلدانی شاروچهکی نه لقوش کردوه و له مانگی ته موزی ۱۹۶۹ دا ده ست دیرژیان کردونه ته سه ر. له نابی ۱۹۶۹ دا (۷۶) ژن و مندالی گوندی (داگان) یان له نزیکي گونده که یاندا سه ر په یوه گونده که یان کردوون به ساکه گۆږ. ههروهها باسی نه و یان نویسه که سه ر یانانی عیراقی له مانگی نه یلزل دا خه لکی گوندی (صوریا) ی ناشوریان کوشتوه له هه مان مانگدا گوندیکی تریان له گه ل عاردی دا تهخت کردوه و هه موو خه لکه که یان، که سه دویست و یک کهس بوونه، تیریان کردوونه؛ له بهر نه و له نزیکي گونده که یان دا مینتیک به نو تومبیلیکی عه سه که ریدا ته قیوه ته ووه و نه فسه ریک تیدا کوژاوه... نه و جا هه ر هه مان نه و سه ر یانانه که وتونه ته که ران به دوی نه و مندالانه دا که له ترسا سه ری خۆیان هه لگرتوه و پینچ مندالیان له ده ستگیر کردن و تیر بارانیان کردن که ته مهنیان له نیوان ۲-۸ سال دا بووه... ده مندالی دیکه یان به بيشکه کانیان وه تو دا وه ته ر یان تکه وه.

دیاره نه م دیمه نانه ریک له دیمنی نه و تاوانانه ده چن که له سالی ۱۹۴۲ دا دهرهق به (لیدی) کران. یان له سالی ۱۹۴۵ دا له ناوچه ی (سودیت) نه نجامدران یان له (مای لای) فیتنام دا کران. له مانگی تشرینی یه که می سالی ۱۹۶۹ دا زور به لگه نامه ی بنجهر دران به سه رتیری گشتی نه ته وه یه که گرتوه کان که به ناشکرا نه و یان ده سه لماند که هیڅه کانی حکومتی عیراق سه ه هزار گوندی کوردیان بۆردومان کردوه ماله کانیان یان روخاندوه یان سوتاندوه. به لام هیچ لایه نیک له جی ی خۆی نه بزووت تا جله وی عیراقی هاروژاوه کان بگری: یه کیتی ی سۆلیه ت په یوه ندیه کی به تینی له گه ل رۆشی عیراقدا هه بو. ناوه نده پيشکه و توخوازه کانی نه و روپای رۆژاواش کیشه ی فیتنامیان بهس بو تا به و بیانوه ناره زایی خۆیان ده ریا ری مل هو په کانی نه مریکا ده رپن.

حکومه تانی نه و روپای رۆژاواش لایان وابوو کو تایی هاتنی جهنگی شه ش رۆژی مابه ینی نیسرا نیل و عه ره ب له ۱۹۶۷/۶/۶ دا نیسجه نارامی یه کی بۆ ناوچه ی رۆژه لاتی نافین گیرا وه ته وه. هه ر چه نده له نارامی و کپی گۆرستانان ده چو، به لام به و حاله شه وه نارامی و هینمی یه که بو که نه و حکومتانه به جدی له خه می پاراستی دا بوون. به و سه ساوه ی زامنه بۆ وه ده ست هینانی پیتاویستی یه کانیان له نه وتی ناوچه که، نه و نه وتی که کوردش ده ست به ده ورو کاریگه ریه کی ده که ن. به لام رۆژاوا هه ولی داوه وینه ی واقعی نه م که له و نه و کاره ساتانه ی به سه ریدا ده هینری پشت گوێ

کەس نەم پرسیارانەو پرسیارێ دیكەیان لە خۆ کرد، دواى راگەیاندنێ رێكەوتنامەى یازدەى نازارو ھەر بەم چاویلکە یەش تەمەشایان کرد. كە چى بارزانى بە خۆیشى لە تەعلیقێكى دا لە سەر بەیانى نێو براو، كە پاشان وەكو قسەى نەستەقى لیھات دەلى: "چاوەدروان دەكەین، تا بدینین سبەینێ چ لەگەڵ خۆیدا دینێ".

فەسلە یازدەییەم

بۆ یەکەمجار کورد یەک دەکرن

کورد، شەڕی ١٩٧٤/١٩٧٥ بە پشتگیری ئێرانی-ئەمریکی دەکەنەو

رۆژتیکێ خوش بوو. لە رۆژانی مۆلەتی پایزە (تیسینی)ی دەچوو. هەتاو پرشنگدار بوو. شنه بایەکی پاک و بۆنخۆش لە چیاکانەو دەها. لە بانیزە میوانخانە چۆمان، لە سەر کورسی دانیشتبوین و ناغان دەخوارد، میوانخانە دەپروانی یە سەر شاری چۆمان. عەلی، کورتیکێ شازدە سال بوو، بۆ جاری سێیم چای لە گەل خواردنی بەیانی دا بۆ (ئەفەندیانی ئەلەمانی) تێکدەو. عەلی ناوە ناوە دەچوو سوجیکەو بە شکر شکێنەکی دەکووتە قەند شکاندن. زۆر وەستایانە قەندەکی دەشکاند، دیکرد بە کولۆی بچوکی یە کسان و لە گەل چایەکاندا بۆی دادەناین. نێمش هەنگوینی خالیسەمان بەنانی تیری گەرمی ئەو بەیانی یەو دەکرد، نانەکی لە پارچە قوماشیکەو پێچرا بوو تا سارد نەبێتەو تامی تازەیی بیتی و پارومان لە ماستی مەردەدا.

چوار دەوری بانیزەکی ئینجانە گۆل بوو. دیار بوو دەستیکێ کارامە لە قوتی بەتال دروستی کرد بوون. خێزانەکی ئەندازیاری تەلارکاری (دارا بیدار) گۆلی جۆراوجۆری تێدا روواند بوون. (گۆلێ) کە کورتیکێ هەشت سالە زەری وەش بوو، بە درێژایی رۆژ و بە شەوقەو گۆلەکانی ناو دەدا. کە تیشکی هەتاوێک لە قوژ زەردەکی دەدا، رەنگتیکێ ئالتونی جوانی پێدەبەخشی.. بوونی ئەو لەو، سیمایەکی واقعیی ئەوتۆی بە شۆنەکی دەدا کە پڕ بە پێست و شایستە ناوێکی (گۆلێ) بوو.

لە نێو چەر دارستانی چنارو بەروووە مال و کوچەو کۆلاتانی شاری چۆمان مان دەبینی کە بە هەردوو رەخی جادەیی نێو دۆلەکی دا بلاویو بوونەو. دانیشترانی شار، نزیکە (١٥٠٠) کەسێک دەبوون. بینای وێستگە کارەبا کە تازە دروستکرا بوو، لە نێو سەربانی تەختی خانووەکانی دی یەو، کە گایان پێتە کرا بوو، بەرز بوو بوو. وێستگە، کە گۆندەکانی دەورووبەری (چۆمان)ش بەنۆرە سودیان لێ دەبینی، بەبۆیەکی سپی تۆخ بۆیە کرا بوو. سەربانەکی قوچەکی بوو! لەسەر شێوێ سەربانی ئەوروپایی دروستکرا بوو. سەربانی ئەو خانووەش کە لە میوانخانەکی دا بوون، هەر بە هەمان شێو دروستکرا بوون. ئەمە جۆرە بێنایە غەریب نەبوو. چونکە (دارا بیدار) کە سەربەرشتی ئەم خانووەی کرد بوو، ئەندازی تەلارکاری لە (درسەن) خوێند بوو و پاشان لە (ناخن) تەواوی کرد بوو. هەر چی یەک لە ئەلمانیا

فیر بوو، له گډل خوی هینابویه وده لیره؛ له کوردستاندا له خشت و بینای هاو چهرخ دا به کاری دهیتنا. چهند داینه مویه کی کاربا، زور به پهلو ناریک و پتیکی دانرا بوون تا له ناوی روباری باله کموه، که زور به له زشان به شانی جاده که نشیو ده بوه، کاربا به رم بهیخت، تا به مجوره دارا بیدار، ته کنولویای په رسته ندوی گواستبوه بونم گونده دوره دهستی (کوردستانی کوئی).

نمجومه نی گوند، جگه لموهی کاره بایان بون او گونده که راکتیا بوو، پرژوهی ناوی لووله کیشیانیش دامه زړند بوو. به سونده ناویان له کانی و سرچاوه کانی سر چیا گانه وده بونیتو پیره گوندی همیتزی دوله که، راکتیا بوو. بویه ژنان بون خو همسایونه وده به گوزو ته نه که و پیپ و به شان ناویان بون ماله وده نه دهیتنا. رتگی نیتو ماله کانیا چاک کرد بوو. باره گایه کیان بون لیزنه ی کاروباری کومه لایه تی که وده کرمی نمجومه نی گوند و ابو، دروست کرد. سرباری هم مو نه مانه، کرتیکاران سهرگرمی دروست کردنی بینایه کی دی بوون، که له روزه لاتدا باوو په سندن یه.

نیمه له بانیزه میوانخانه که وده گوتمان له دهنگی مه کینه ی بلوک دهو. کرتیکارو به نساگانان دهینی چون به عه ربانه ی دهستی خشت و بلوکیان ده گواسته وده له وینده روه به دهسته بده سربانده خشت بون سربانی نهومی یه کم تا دهست به دروست کردنی نهومی دووم بکه ن. (دارا بیدار) ی نه دازیار به شانازیه وده له ناو مندی نه و هراو ههنگامه یه دا ده وستاو فرمانی به وستا و کرتیکاره کان ده داو ریتونی ده کردن؛ له تو وایه سهریهرشتی کومه لیک کرتیکارو وستا ده کات که تازه ترین سلینگی کاره بایی و عه ماری خشت و گه لایه یان له خدمت دایه!!... بریار بوو نم بینایه، که له ته و او بووندا بوو، بکری به بازاریکی هاوچه رخ. قه رار بوو هره هم مو دوکان و موغازه کان بگوازیته وده بون او نم بینایه و چالاکي بازارگانی به چاودیری لایه نه به ریرسه کاندانمجامیدری.

دارا بیدار، بیری له وش ده کرده وده که قساو خانه یه کی هاوچه رخی کاشیکراو دروست بکات و له وینده ر مهورمالات سهر بهی درئ و گوشت بفروشتیت و پزشکی تایبه تی سهریهرشتی بکات وده چون له نورویا باوه. من بون خرم سودان و نیران و تورکیا و نه فغانستانم دیتبون و هه ندئ نه زمونم لا دروست بوو بوو، نم پرژوه کوردیه له چاو واقیعی نه وولاتانه دا، ناواقیعی، یان زور دوور بوو له واقیعه وده. نم پرژوه یه دواپی و چهن دین پرژوهی دی که له و رژه ی پایزی سالی ۱۹۷۳ دا دیتسمن، رهنگدانه وده همول و هیسمه تی گمشینانه ی کوردی عیراقی نه و رژه نه بوو، رهنگدانه وده نه و هیواو خوزیایانه بوو که پتیان و ابو وده زووانه دیتنه دی... سی سالان به سهر دهست پیکردنی ناشتی دا تیه پری. رهنگدانه وده نه و ناشتی یه بوو که پاش راگه یان دنی رتیکه و تننامه ی یازده ی نازاری ۱۹۷۰ هاته دی. هه لیه ته نه مه

ناشتی یەک بوو که له میژ بوو ناوچه شاخاوییه‌کانی باکور به خۆیانوه نه‌بینی بوو، که ناوچه‌یه‌ک بوو پتر له ۱/۲ ملیون کوردی کۆی سێ ملیون کوردی عێراق، تییدا ده‌ژیان.

بارزانی و سویا شۆرشگێڕه‌کی (هیزی پێشمه‌رگه‌ی کوردستان) له‌م ناوچه‌یه‌دا بالا ده‌ست به‌وون. به‌ په‌رۆشه‌وه‌ چاره‌نۆڕی ئه‌و رۆژه‌ به‌وون که ناشتی یه‌که‌جاره‌کی به‌رقه‌رار به‌ی. ده‌به‌وایه‌ له‌ به‌هاری ۱۹۷۴ دا نێه‌ره‌ۆکی به‌یانی یازه‌ده‌ی نازار جێ به‌جێبکێ و ئوتونومی به‌ کوردستانی عێراق بدرێ؛ واتا پاش تیپه‌ر به‌وونی چوار سال به‌ سه‌ر ئه‌مێزا کردنی رێکه‌وتنه‌نامه‌که‌دا. هه‌له‌یه‌ته‌ ئه‌و کوردانه‌ی له‌ ناوچه‌ پاشکه‌وتوه‌ نابووی و کۆمه‌لایه‌تی یه‌ عاسی و سه‌خته‌کانی ده‌فه‌ری سێ سنووری عێراق و تورکیا و ئێران دا ده‌ژیان، سوودێکی زۆریان له‌ سێ سالی ناشتی و ناگره‌ست وه‌رگرت.

پشت به‌خۆ به‌ستن

پارتی دیموکراتی کوردستان، که‌بالی سیاسی بزانی رزگاری خوازی گه‌لی کورد بوو، توانی له‌ ماوه‌ی نه‌و سالانه‌دا به‌جێته‌ ناوچه‌رگه‌ی جه‌ماوه‌ری خه‌له‌که‌وه. خه‌له‌کتیکی یه‌که‌جار زۆر، به‌ تایبه‌تی له‌ خورده‌ جوتیاران، به‌وون به‌ نه‌ندامی پارتی. به‌ تایبه‌تی پاش نه‌وه‌ی پارت هه‌لوێستی بنچیرانه‌ی دژی گه‌وره‌ مولکداران و سه‌ره‌ک عه‌شایه‌رو فێودالان وه‌رگرت؛ به‌ تایبه‌تی به‌رانبه‌ر به‌وانه‌یان که‌ چوو به‌وونه‌ پال حکومه‌ت و له‌وتیه‌ دژایه‌تی شۆڕشیان ده‌کرد. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ پارتی دیموکراتی کوردستان، له‌ کۆنگره‌ی هه‌شته‌می دا له‌ سالی ۱۹۷۰، بریاری له‌سه‌ر نه‌وه‌دا که: "په‌شتیوانی ته‌واو له‌ ریفۆرمی کشتوکالی ده‌کات له‌ عێراقدا".

هه‌روه‌ها له‌ نێو به‌ردن و نه‌هێشتنی په‌یوه‌ندییه‌ فێودالی یه‌کانی کرد "به‌یه‌کتیک له‌ نامانجه‌ سه‌ره‌کی یه‌کانی خۆی". هه‌روه‌ها یه‌کتیک له‌ خاله‌کانی پرۆگرامی کۆنگره‌ی نێو به‌راو ده‌لی؛ پارتی به‌رگری له‌ به‌رژه‌وه‌ندی جوتیارانی کورد ده‌کات "له‌ پێناوی نه‌هێشتنی هه‌موو نێمیتیا زاتیککی ده‌ره‌به‌گان له‌ به‌واری مه‌رو مالات به‌خه‌تر کردندا وه‌کو پاوان کردنی له‌وه‌رگه‌و سه‌رانه‌ وه‌رگرتن و هه‌موو جۆره‌ هه‌نجه‌ت و بیانیویه‌کی تری فێودالی".

پارتی، له‌ ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی حکومه‌تیش دا، بزانی رۆشنییری کوردی پیش خست و ئه‌م بزانه‌ بوو به‌ هه‌له‌مه‌تیککی سیاسی یه‌که‌جار کارتگه‌رو، ئه‌وه‌ بوو هه‌له‌مه‌تیککی رێک و پێکی نه‌هێشتنی نه‌خۆینه‌واری ده‌ست پێکده‌و پتر له‌ دوو سه‌د قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی بێ چ کۆمه‌کتیککی حکومه‌تی ناوه‌ندی له‌ سه‌ر هه‌مساوی خۆی و به‌یارمه‌تی خه‌له‌کی ناوچه‌کان دروستکرد، ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ دروستکردنی (۷۵) قوتابخانه‌ له‌ گونده‌ دوره‌ ده‌سه‌کانی نێو چیا سه‌خت و عاسییه‌کان.

ههروهه زانستگه یه کی کوردی که ونه وونه ووهی وانهی بابه ته زانستی و نینسانی یه جۆراو جۆره کان تا پڕۆسهی ناماده کردنی پیشهیی بالا نه که ویتته ژۆر کاریگه ری حکومه تی ناوهندی و ناره زووه کانی حکومه تی ناوهندییه وه، و دکر نهمه له زانستگه ی سلیمانیدا وا بوو. ههروهه پارت له بۆاری تهن دروستی دا ههنگاوی پراتیکی باشی نا؛ نهو بۆاره ی که حکومه ته یهک له دوا ی یه که کانی عیراق به نانقمهست له ناوچه کوردیه کان پشت گوێیان ده خست و له به نه رتدا نه یانده و یست ناوچه که پیشبکه و ئی. جگه له وه ی پارتی زۆری هه ولدا که موکوپی و نو قستانی کادرو ده زگا تهن دروستیه کان پڕ بکاته وه، پتر له ده خهسته خانه ی ته واری و تیمارخانه ی له گونده کاندایا کرده وه. ژماره ی نهو پزیشکانه ی له م خهسته خانه دا کاریان ده کرد زۆر که م بوون، بۆیه ده بوایه و ئیرای کاری پزیشکی خۆیان، پزیشکیارو پیشخزمه ته کانی نهو تیمارخانه ش فیر بکمن.

به توانایه کی که مه وه، زۆر بۆاری ژبان چاک کران. نه وهی هاتبوه کرن نو قلاته ی دوا رۆژێکی خۆشتر و جوانتری پێ بوو. نیدی به گوێره ی نهو په نده کوردیه ی که ده لێ : "ته ی شیر پشت به چنگ و په لی خۆت بیهسته، پیاوچاکان به ته نیا فریات ناکه ون له مه ی نه ته ی یه کاندایا". کورده کان، له پال نهو بزافێ ناوه دانی یه وه، هێزی چه کداری خۆشیان چ به نه یینی و چ به ناشکرا رێک خست و بیسات نایه وه. من و (قولکر هه ش) ی وینه گر که له سه فهری نهو پایزه دا، له ماوه ی شه روستاندا، له گه لم بوو، به لگه ی بنجیرمان چنگ کهوت که کورده کان له رووی نیزامی یه وه خه ریکی خۆ سازدان و خۆ ته یار کردن بوون.

رێگه ی هاملتون- رهگی ژبانی شه رگه

سه رکردایه تی کورد، جێبێکی لاندروقه رو چهند پاسه وانێک و ته رجومانێکی میوانخانه ی چۆمانیان خستبوه خزمه تمان. سواری په ره لاندروقه ر بووین و به جاده ی چۆمان- هه ولێردا وه پێکه و تین. نه م جاده یه به شێکی گرینگیه له و جاده یه ی که تاران به مو سه له وه به رزاییه کانی ئیران به ده شتاییه کانی عیراقه وه ده به ستن. دوا ی نیو سه عاته ری، له م هه ره تی ناشتی یه دا، که شو هه وای جهنگ و گوشتارم وه بپیر خۆ هه نایه وه.

نه م جاده یه ی که به ناوهندی دۆلی قول و گه لی ی پهریچ و په ناو به سه ر پردی تهنگ و ته مسکی سه ر روباری به هاره هاژی بالهک و ناوچه یه کی شاخاوی سه خت دا تیده په ری، به درێژایی شه ری نه هلی کوردان له سالانی شه سه تکاندا، رهگی ژبانی شه رگه کانی پێک دینا. هه ر بۆیه ش خۆشناوی ترین شه ر له ده ورو به ردا کراوه به مه به سته کۆنترۆل کردن و ده ست به سه راگرته ی دا. نه م جاده یه که به ناوچه رگه ی

کوردستاندا تێده‌په‌پێ، نەک هەر شوێنە‌وارو کاربەگه‌ری له‌ میژووی کوردستاندا به‌ جێهێشتووه‌، بگه‌ر ئهم میژووشی گۆڕه‌یه‌وه‌. نه‌و رێگه‌یه‌ له‌ لایه‌ن (هاملتون) ی نه‌ندازیاری نیوزیلاندی یه‌وه‌ دروست کراوه‌ هەر به‌ نیتیو نه‌ویشه‌وه‌ نیتوئراوه‌. ئهم جاده‌یه‌ له‌ شاری نه‌ریلای ده‌ستکردی نه‌سکهنده‌ری مه‌قدونی یه‌وه‌ که‌ نه‌مه‌رۆ (ئه‌ربیل) ی پێده‌گوتری، ده‌ست پێده‌کات و به‌ زێدی سۆلتانی هه‌ره‌ نیتواری کورد سه‌لاحه‌دین دا تن نه‌په‌پێ و ده‌گاته‌ سنوری عێراق- ئێران. ساده‌ترین جوتیارانی کورد که‌ زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆریان نه‌خوێنه‌وارن نیتیو هاملتون ده‌زانن؛ چونکه‌ ئهم جاده‌یه‌ی که‌ ئهو دروستی کردوه‌ تاگو نه‌ورۆکه‌ش گرنگترین رێگه‌ی (ته‌موین) به‌وه‌ به‌راستی به‌وه‌ ره‌گی ژیانه‌ ده‌زمێردێ که‌ هه‌موو هیواو ناواتیکێ کوردی عێراقی پێوه‌ به‌نده‌ بۆ و ده‌سته‌هێنانی رزگاری و نازادی.

ئهو ته‌رجومه‌انی که‌ له‌ گه‌لماندا بوو ده‌یویست پایه‌ی تایبه‌تی ئهم نه‌ندازیاره‌مان له‌ نیتو کوردان دا بۆ دیاری بکات، به‌ تایبه‌تی که‌ دوا سه‌له‌کانی ته‌مه‌نی بۆ کورد و دۆزی کوردی ته‌رخانه‌کرد بوو. هاملتون، له‌و سه‌له‌دا مرد که‌ نێمه‌ ئهم سه‌فه‌ره‌مان تێدا کرد. (١٩٧٣)، له‌ سه‌الی ١٨٨٩ دا له‌ نیوزیلاندا له‌ دایک بووه‌. داک و بابی نه‌سکه‌تلاندین. نه‌ندازیاری رێگاوبان بوو، بۆیه‌ حکومه‌تی انتداب له‌ سه‌الی ١٩٢٨ دا داوا ی لێکرد که‌ سه‌ره‌رشته‌ی دروستکردنی رێگه‌یه‌ک بکات که‌ ته‌نیا قاترو وولاخ پێیدا ده‌روێشتن. هاملتون، ته‌نیا به‌کریکاری ناوچه‌که‌ جاده‌که‌ی دروستکرد. ناچاربوو تاوتیره‌ به‌ردی زۆر زه‌لام به‌ته‌قینێته‌وه‌ قه‌ده‌مه‌ له‌قه‌وپاله‌ زۆر رۆو ڕکه‌کان دروست بکات. له‌ ماوه‌ی کار کردنیدا له‌ کوردستان، سیسته‌مه‌تیکێ چاکێ بۆ دروستکردنی پردی ئاسن داهێناو به‌کار هێنانی ئهم سیسته‌می بیناسازییه‌ له‌ جه‌نگی دوه‌می جیهان و سه‌لانی پاشتردا شۆرت و نیتوانیکێ جیهانیان پێ به‌خشی.

هاملتون، ده‌چوو پارچه‌ی بچوک بچوکی دروست ده‌کردو له‌زروفی زۆر سه‌خت دا ده‌گوازانه‌وه‌ بۆ ئهو شوێنه‌ی ده‌یستره‌ پرده‌که‌ی لێ دروست بکری، له‌وه‌تنده‌ر ئهم پارچه‌ بچوکه‌نه‌ لێکه‌دران. به‌ مجۆره‌ پتر له‌ هه‌زار پرد له‌ (پرده‌کانی هاملتون) له‌ شوێنه‌ جیاوازه‌کانی ئیمپراتۆریه‌تی به‌ریتانیادا دروستکران، ئیدی له‌ پردی په‌رینه‌وه‌ی ریتووارانه‌وه‌ له‌ سه‌ر ئوتوبانه‌کانی به‌ریتانیاه‌وه‌ بگه‌ر تا ده‌گاته‌ پردی (مانگلا) ی به‌ نیتو بانگ له‌ سه‌ر روباری (هندوس) ی پاکستان. هاملتون، هەر هه‌موو ئهم پردانه‌ی کاتی دروستکرد؛ پاش نه‌ره‌ی له‌ سه‌الی ١٩٣٠ دا له‌و دۆل و شیوه‌ هه‌زار به‌ هه‌زارانه‌دا تاقی کرده‌وه‌ که‌ روباری ره‌واندزی پێدا ده‌روات. واتا رێگه‌ی هاملتونی کوردستان بوو به‌ سه‌رچاوه‌ی نه‌زمونه‌کانی پاشتری.

هاملتون، به‌ خۆی ئاماژه‌ی بۆ گرینگی و بایه‌خی عه‌سکه‌ری ئهم جاده‌یه‌ کرده‌وه‌ له‌ سه‌لانی دواتردا نووسیه‌تی و ده‌لی: "به‌مجۆره‌ نیتوئرام بۆ کوردستان، کوردستانی

چی! له لایه کومه ههزه کورده کان که لکه لهی نازادی و زرکارییان که وتیوه سه رو له لایه کی دی یهوه حکومتی ناوهندی له ههولنی نهوده بوو نم ناوچه شاخاوی یه دوازه کونترۆل بکات و دسهلاتی خۆی تیتدا بسه پیتی، ههه هه موو نه مهش وای دهخواست که ریگه که به زوترین کات له ویتده بکریتهوه.

هاملتون، به هۆی دروستکردنی نهم ریگایهوه، بوو به نزیکیترین دوستی کورد و لایه نگری دۆزی کورد. زۆر به توندی رهخهنی له سیاسهتی رسمی بهریتانی، بهرانبهر به کورد، دهگرت. پاشان سیاسهتی هه موو حکومته عیراقی یه یهک له دوا یه که گانی پاش تهواو بهونی استداب، بهرانبهر به کورد، خسته ژیر ورده بیینی رهخهوه. له سالی ۱۹۶۸ دا ووتاریکی له (دهیلی تهلهگراف دا) نویسهوه دهلی: "فرۆتتی نهوت به رۆژاوا که سهروهت و سامانیکی بێ سنور بۆ عه ره ب دا بێن دهکات، و له هه مان کاتدا کوردستان وێران دهکات و هه ژاری و دواکه وتنی به سه را دیت، من بۆ خۆم نه مه به که وره ترین شه ره زاری نهم سه ده یه ده زانم و هیچ پاگانه یه کی بۆ نی یه. نه وهی به لای منه سه یه ره، بۆ چی حکومتی عیراقی هه ولنادات ریگه یه کی دی بجه پیتی: پتیسته نوتونومی بۆ کوردستان، به مه لا مسته فا بدری و کورد به شی خۆیان له ده راهه تی فرۆشتنی نهوت وه ریگرن و هه بێ. پتیسته نه گه ر بۆ ته جره به ش بێ نه مه بکری تا به زانی که نه گه ر ریگه یه کی دی له گه ل کوردا بگیریته بهر، ناخۆ کاروباره کان باشت ر ده پۆن؛ نایا نه نجامی نهم ریگه و شیوازه تازه یه چ ده بیت؟ نازانم خه لکی نه وی بۆ هه ولنادن به م شیوه یه بیر بکه نه وه؟".

کورده کان تا کو نه ورۆش ریۆر قه درتیکی زۆر له (هاملتون) ی نه ندازیاری هاوسۆزی خۆیان ده نه، طارق عه راوی ی رۆژنامه وانی کورد، له گو تارێکی دا له مه ر هاملیتون ده لی: "ته بیعه تی نه سه که تلاندییانه ی و هه لسه که وتی له نیۆ چیاکانی نیۆزیلانده، وایان لیکرد بوو، که لیقاتی نه وهی هه بێ. بێ په روا له گه ل کوردی ناوچه که دا به یته راوی و که شفکردنی نه شه که وتانی نیۆ چیا یان. هاملتون شانازی به وه وه ده کرد که له گه ل کوردیک دا پششبرکی ی شاخه وانی کردوه. هه روه ها له چه کبازی و نیشانشکینی دا هاوتای باشت رین تفه نگچی کورد بوو. مه علومه که کورد له تفه نگچیتی و سه گفانی دا بنا ف و ده نگن".

دیبه نه گانی ئاشتی

پیره لاند رۆفه ر به ریگه ی هاملتون دا بردینی. به یانی بوو. دنیا هه تاو بوو. رۆژ، رۆژیکی مانگی نوکته مری سالی ۱۹۷۳ بوو. ریگاجمه ی ده هات. هه ر پیکاب و لۆری به شووتی بوو به ره و گه لاله ده چوو. تووشی چه ندین تراکتۆری پر له سیۆ هه رمی و هه نارو تری بووین. چه ندین نوتومبیلی دیکه مان بیینی که به

رده‌مه‌کاتیاندا دیار بوو ئیترانی بوون: نه‌مانه پر بوون له گۆنی یه شه‌کرو چای. هه‌روه‌ها پر بوون له سه‌ندوق که نویسه‌کانی سه‌ریان بۆ نه‌ده‌خوینرایه‌وه. جوتیاران، له‌مبه‌رو له‌وه‌ری رینگه‌که‌وه وولاخه‌کاتیان دا‌هوه‌ پیش و باره‌کاتیان به‌ستی بوو له به‌رو تۆرته و کر و بۆ شاریان ده‌برد تا له وێندهر به‌نازوقه و خواره‌مه‌نی بده‌ن، یه‌که‌جار به‌ ده‌گه‌ن ده‌ینی له‌وه‌ سوارچاکه‌ کوردانه‌ ده‌بیسرا که له‌ کتیبی که‌پیده و کتیبه‌که‌ی کارل مای و کتیبی (خودان گورگ)ی جوړج هالبان که له‌ سالی ۱۹۷۵دا ده‌رچوه، وه‌سف کرا بوون و ناویان ده‌رکرد بوو.

شوفیتره‌که‌مان ناوی نه‌همه‌د بوو، داوامان لێده‌کرد که ناوه‌ ناوه‌ به‌وستی تا ته‌ماشای ده‌ینی له‌وه‌ مندا له‌ مه‌که‌ته‌بلاییانه‌ به‌کین که بۆ ناو خویندنه‌وه‌ سه‌رژمیری له‌ ریزدا ده‌وه‌ستان. یان له‌ لای له‌وه‌ به‌نزیخانه‌یه‌ به‌وستی که له‌ که‌ناریکی رینگه‌که‌وه‌ دانراو بوو، نه‌م به‌نزیخانه‌یه‌ به‌ترومپایه‌کی ده‌ستی کاری ده‌کرد، زۆرمان پێ سه‌یر بوو که ده‌یانگوت نرخ‌ی یه‌ک لیتر به‌نزی له‌ ۱۲ (فینک)ی له‌مانی پتر نابیت. یان له‌ قاوه‌خانه‌یه‌کی نزیک‌ی جاده‌که‌ لا‌بدات و جگه‌ره‌ به‌کین، هه‌موو جوژه‌ جگه‌ره‌یه‌ک هه‌بوو. به‌ تابه‌تی جگه‌ره‌ی به‌ریسانی و نه‌مریکی. دوا‌ی مونا‌قه‌شه‌یه‌کی زۆر جگه‌ره‌ی جه‌مه‌وری شیان بۆ هێناین. نه‌مه‌ تا‌قه‌ جگه‌ره‌ی عیراقی بوو، که له‌ چاکی دا کم وێنه‌یه‌، به‌لام نه‌مان توانی بۆ تا‌قه‌ جارتیکیش پاره‌ی له‌وه‌ پاکه‌تانه‌ بده‌ین که ده‌مانکین، هه‌موو که‌ره‌تیک پێیان ده‌گوتین: "ناب، ئیوه‌ له‌مانین و میوانی کوردستان، هه‌رکاتی دینه‌ سه‌ردانی کوردستان به‌ خیر بیت، ئیحه‌ ده‌زانین میوان له‌ له‌مانیاش دا پتویست ناکات پاره‌ی پێدا‌وستی ی خۆ بده‌ن، نه‌ وسایه‌؟".

هه‌ر هه‌موو نه‌م ده‌مانه‌، نه‌و باری سه‌رنجه‌ لای مرۆڤ دروست ده‌کات که له‌م ناوچه‌ شاخاوی یه‌دا چالاکی یه‌کی بازرگانی چه‌له‌نگ هه‌یه‌ و ره‌نگدانه‌وه‌ی ژبانیکی هێدی و نارامه‌، که ره‌نگه‌ مرۆڤ له‌ ناوچه‌ شاخاوی یه‌ کم په‌ره‌سندوه‌کانی ناوچه‌ی ده‌ریای رۆژه‌لاتی نا‌قین له‌ ته‌ورپادا نه‌بیین. به‌لام هه‌موو ده‌ینه‌کانی له‌ دوا نه‌جیامدا ره‌نگدانه‌وه‌ی ده‌ینی له‌وه‌ ناشتی یه‌ بوون که زۆر له‌ میژ بوو کوردستان به‌ خۆوه‌ی نه‌بیین بوو. له‌ لایه‌کی دی یه‌وه‌ هه‌ر هه‌موو له‌وه‌ کوپانه‌ی له‌م سه‌فه‌رم دا دیتن، چه‌که‌دار بوون؛ ئیدی یان تفه‌نگیان پێ بوو یان ده‌مانچه‌ یان خه‌نجهر. ته‌مانت مندا‌لێکی دوا‌نزه‌ سالان به‌ینی که زۆر به‌شانازی یه‌وه‌ کلاشینکۆفی هه‌لگرتبوو. به‌لامانه‌وه‌ سه‌یر نه‌بوو، به‌لکو نلایی بوو بۆ وولا‌تیک که چه‌ک هه‌لگرتن تیا‌یدا نیشان‌ه‌ی پیا‌وه‌تی پێ، ناسایی بوو بۆ رۆله‌ی که‌لێک که ده‌یه‌وی به‌ هه‌موو شتیه‌یه‌ک ده‌سه‌لاتی حکومه‌تی مه‌رکه‌زی ره‌فر بکات. به‌لام هه‌ر زوو باری سه‌رنجیک‌ی ترمان لا دروست بوو، نه‌وش نه‌وه‌ بوو له‌وه‌ ناشتی یه‌ی که ده‌ینه‌کانیمان ده‌بین، ناشتییه‌کی کاتی و ته‌مه‌ن کورت بوو. و نه‌مه‌ هێمنی و نارامی به‌ر له‌ هه‌لکردنی با‌هۆز بوو.

قوناغیتیک بوو بۆ پشوردا نیتیک و خوسازدانهوه بۆ شهر. پشور دانیتیک بوو که هم خه لکی کوردستان و هم حکومتی ناوهندی به عدا پیتوستان پتی ی بوو؛ چونکه نهم سه فهری نیتمه که له سایه ی ناشتیدا ده مانکرد، بهو مهبهسته بوو که سهردانی نۆردو گایه کی هیزی پینشمه رگه ی بارزانی بکهین.

پیشمه رگه: هه میشه ئاماده ی رووبه روو بوونهوه ی مهرگه

لاندروژمه ره که مان، له پر خۆی کرد به گه لی یه کی زۆر تهنگی جاده ی هاملتون دا. نهم بهرو نهو بهری رتگه که تاوتره بهردی زهلام زهلام بوو. زۆر له پرو له نکاو گه یینه نیتره. شوفیتره که مان، ئوتومبیله که ی بۆ رتگه یه کی فهرعی سوپاندوه، به گه لی یه کی تهنگه بهردا رهت بوو. خالی نۆمه داری له مبهرو له و بهری جاده که دا هه بوو؛ بهلام هینده نادیار بوون. نه گر که سینگ خۆی نه بوایه، ههر ههستی پینته ده کردن. تا زیاتر سهرده که وتین ژماره ی بازگه کان زیاتر ده بوو. پاش نهوه ی دوو سهده مه تریک رۆشیتین لاندروژمه ره که ویتا، شوفیتره که پیتوستانی به نزمترین گتیر بوو تا بهردوام بیت له سهر که وتن. له پر دیه نیتکی ترمان هاته پیتش؛ له سهر لوتکه ی شاخه که دا پاناییه ک هه بوو چوار دهوری چپای بهرزی ۲-۳ ههزار مهتری بوو. نهوه نهو نۆردو گایه بوو که بۆی ده چووین. یه کتیک بوو له سهر بازخانه زۆرو زه بهنده کانی کوردستانی نهو سهرو بهنده. نۆردو گاکه رتیک له بهرده هماندا بهو. نزیکه ی ۵۰۰-۶۰۰ سهر باز له نۆردو گاکه دا بوون و خهریکی مهشقی نهزامی بوون. که سهرنجمان دا نزیکه ی سهده که سیتیکیان، مهشقیان بهوانی دی ده کردو وهکو ده ره جه داری نیتو ههر سوپایه کی جیهان کرد بوویان به ههرا؛ (... چهپ.. راست.. هه موو.. بهو سقا!...) ههر چهند نیتمه له ووشه کان حالی نه ده بووین، بهلام ده مانزانی فهرمان و نه مری لهو بابه ته بوون.

نهوه ی سهرنجی راکیشاین، جل و بهرگی چونیه کی زهیتونی سوپاییان له بهردا بوو. هه مان نهو جله بوو که سوپای عیراقی به کاریان دیتا.. له لایه کی ترهوه چهند سهده که سینگ جل و بهرگی کوردی ناسایی پیشمه رگه یان له بهر بوو؛ جل و بهرگی خاکی و شاشک. جه ماعه تیک مه شقیان له سهر قورسترین جۆری رۆشیتن به سهر عاریدا ده کرد؛ سکه خشکی، چهند مه فزه یه کیش دهرسی چونیه تی به کار هیتانی تۆپی قورسی فرۆکه شکیتنیان ده خویند که له سهر سێ پایه دانرا بوون، یان دهرسی به کار هیتانی ره شاشی ناوهندی و قورس و تۆپی تانک شکیتنیان ده خویند. گۆمه لیک فهرمانده ی سوپایش له سوچیکه وه دهرسی تاکتیکیان ده خویندو نه فسه رتیک له سهر تهخته یه ک، نیشانه و ره مزی، ره سم ده کرد.

دیهمنی تفهنگه کان وایانده نواند که زۆر شهریان دیتین، چونکه له زۆر شوینه وه ناسنه کاریان به ده ره وه بوو، دیار بوو په له یان لی رنرا بوو. قایشی زۆربه یان گۆراو

بوو به قایشی چه رمی دستکردی خومالی، یان له جیاتی قایشی په تیان پتوه به ستر بوو. نهو کلاشکوف و ده مانچانه ی که هندی پشمه رگه له کیف دا بۆیان ده رهتین، دستکردی سؤقیهت و چین بوون.

نامیر به تالیونیکي که نجی که پوو به رانی، نیگاگهشی چاو که وه بی، که ته مهنی له ۳۰ سال تینه ده پری، پتیشوازی من و فولکرهانس-ی و تنه گری کردو له که لماندا هات بو سردانی گروهه جیوازه کان. بوی باسکردین که به تالیونکه پتیک هاتوو له سردازانه ی که هستی نه ته وه بی هانی داو له سوپای عیراقی هه لیتن و به شداری نهو روداو که ورانه بکه ن که هه موو که سیک پی ی وایه بهم نزیکانه روو ددهن.. نهو جا له سهری رۆی: "ژماره یان زۆر زۆره. لهوه زۆرتین بتوانین بیانگرینه خو نه گهر پاره و چکمان هه بویه ده ساتتوانی زۆر به ناسانی سوپایه کی سه ده زار که سییان لی دروستیکه ین". که سردانی نهو یه که سردازانه مان کرد، بۆمان ده رکوت که زۆر به چاکی ته یارو ناماده کراون. که به سهر گروهه کاند ده گهراین، داوام کرد ریگه مان بدن به بی هه لپاردنی نهوان، دیانه له گهل چندن سردازتیک دا بکه ین. به لام یه کم سهر باز که دیانه مان له گهل کرد، گه نجیکي ته مهن بیست و چوار ساله بوو. ژنی هیتابوو. دوو مندالی هه بوو: که نهو ی بۆ ده گتیراینه وه چاره کانی پرشنگیان ددها. خیزان و که سوکاری خه لکی تزیکي شاری هه ولیر بوون، و ده رفه تی زۆر کم بوو بۆ سردانیان. که لیم پرس ی له بهر چی بووه به پشمه رگه، هه ردوک دهستی له گیرفاتی شهرواله کی ناو کوتی: "چونکه من رۆله یه کی گه لی کوردم و حکومه تی عیراق قاییل نابیت که له که مان به مافی خوی بگات، بۆیه له سهرمانه هه موو چهک هه لیگرین و لهو پتیاوه دا به خه بتین".

سهر بازه کی دی که چاومان پتیکهوت، پیایونیکي بالا به رزی رتیک بوو؛ ده رکوت عمر به. کابرای فه رمانده زۆر خوشحال بوو که نهو سهر بازه عهره به مان هه لپارده. بوی گتیراینه وه که خه لکی به غدا یه و هه ر له ویتنده ر له دایک به وه گه وره بووه... به رله چندن هه فته یه ک به پوهندی به هیزی پشمه رگه ی له شکری کوردستانه وه کرد بوو... له سهری رۆی که مه سیحی یه و سهر به یه کتیک له که نیسه مه سیحی یه کانی عیراقه و چونکه ری نادرین به نازادی سرووته (طقوس) ناینی یه کاغان نه نجام به دین، بۆیه لپیرام روو بکه مه ده قهرتیک که ده سلاتی رۆیمی به عسی لینه بیت. نهویش نهو ناوچه یه بوو که کورد تییدا ده سلاته داره؛ چونکه ده توانم لیره به ناره زوی خوم و چونم بوی ناوها برنم، به تاییه تی کورد سامه له یه کی زۆر باشم له گهل ده که ن و ریمده ده ن سرووته ناینی یه کانی خوم نه نجام بدهم. نه گهر شه هه لگیرسیته وه منیش به شداری ده که م، رهنگه له پتیاوی کوردا شه نه که م، به لام به شداری شه ده که م دۆی نه لیه کرو دکتاتوریه تی نه لیه کر.

له فرماندهی نوو گروپانهم پرسی، بهر له‌وهی ههمان پرسیار له خودی جه‌ن‌رال بارزانی بکهم، نه‌گه‌ر شه‌ر هه‌ل‌گیرسینه‌وه‌ چ ده‌قه‌ومنی؟ کابرای فرمانده‌ ماوه‌یه‌کی باش له‌فکران را چوو، نه‌وجا چاوی هه‌لبیری و به‌ ده‌ست ناماژه‌ی بۆ دوور کرد، ناماژه‌ی بۆ لای پێشمه‌رگه‌کانی کردو گوتی: "ئه‌وانه‌ شه‌ر ده‌که‌ن، هه‌موومان شه‌ر ده‌که‌ین". هه‌ر چه‌نده‌ نهم ولامه‌ زۆری کار تێک‌کردم، به‌لام من له‌ سه‌ری رۆشتم و پرسیم: "تا که‌نگی ده‌توانن به‌رده‌وام بن له‌ شه‌ر؟" نه‌وجا نیگایه‌کی تیزی تی کردم و به‌ ده‌نگی نزم وه‌لامی دایه‌وه‌: "هه‌میشه‌ پێشمه‌رگه‌ ده‌بن که‌ جێمان به‌گرنه‌وه‌و به‌رده‌وامی به‌ شه‌ر به‌دن". نه‌وسا ته‌رجومه‌که‌مان به‌ چپه‌ بۆی شروقه‌ کردین که‌ ووشه‌ی (پێشمه‌رگه‌) له‌ باری زمانه‌وانی یه‌وه‌ واتا: نه‌وانه‌ی ناماده‌و له‌ سه‌ر پێن بۆ رووبه‌ روو بوونه‌وه‌ی مه‌رگ.

هاوسه‌نگی یه‌کی له‌ق

که‌ش و هه‌وای نهم نوور‌دوگایه‌ وای لێک‌کردین هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ین که‌ کوورد ده‌ستیان له‌و ناشتی یه‌ به‌رده‌وامه‌ شتو که‌ له‌ ماوه‌ی ناگره‌ست و هه‌ودنه‌ی نازاری ۱۹۷۰ وه‌ له‌ لایان دروست بوو. که‌ له‌ مانگی نوکتوبه‌ری سالی ۱۹۷۳ دا دیانه‌یه‌که‌ له‌گه‌ڵ سه‌ر‌زکی کوورد، بارزانی دا سازدا و لێم پرسی که‌ تا چه‌ند ده‌رفه‌تی جێبه‌جێکردنی نیته‌و‌زکی به‌یانی یازده‌ی نازار له‌ گۆژی یه‌؟ وه‌لامی دایه‌وه‌: "من پێم وانی یه‌ به‌ ناشتی به‌گه‌ینه‌ نو‌تونومی، له‌به‌ر هۆیه‌کی زۆر ساده‌، نه‌ویش نه‌وه‌یه‌که‌ حکومه‌تی عێراقی له‌ خه‌و‌نیشی دا به‌ر له‌وه‌ ناکاته‌وه‌ نو‌تونومی راسته‌قینه‌و ته‌واومان بدات. که‌ حکومه‌ت ناچار ده‌بێت گه‌فتو‌گۆمان له‌گه‌ڵ بکات، مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه‌ لهم ناوچه‌ ته‌سه‌که‌ دا که‌ مار‌زمان بدات، که‌ نیستا به‌زه‌بیری چه‌ک به‌رگری لێده‌که‌ین، به‌لام نهم ناوچه‌یه‌ ته‌نیا به‌شێکی بچوکی کووردستانه‌؛ چونکه‌ کووردستان خه‌قین و که‌رکوک و ده‌وروبه‌ری (موسل) ده‌گرته‌وه‌و نێمه‌ ده‌ست له‌و ناوچانه‌ هه‌ل‌ناگرین هه‌ر چی یه‌ک رووبدات، چونکه‌ خۆمان به‌ به‌ریرس ده‌زانین به‌رانبه‌ر به‌و کووردانه‌ی له‌و ناوچانه‌ دا ده‌ژین، به‌ هه‌مان ئه‌ندازه‌ی که‌ له‌ به‌رده‌م میژووی گه‌له‌که‌مان هه‌ست به‌ پرسیاریه‌تی ده‌که‌ین".

نه‌گه‌ر رووداوه‌کانی سالاتی پاش رێکه‌وتنه‌نامه‌ی سالی ۱۹۷۰ پێنینه‌وه‌ به‌رچاوی خۆمان، ره‌نگه‌ تا راده‌یه‌ک هۆی نوو ره‌شبینی یه‌ی بارزانی مان بۆ به‌ دیار بکه‌وئ. رێکه‌وتنه‌نامه‌ی نازار له‌ سه‌ر نوو به‌نه‌مایه‌ دار‌ئێژرا که‌ نیعترافی ته‌واو به‌ که‌سایه‌تی نه‌ته‌وه‌یی و رۆشنییری کوورد بکات. به‌ پێی رێکه‌وتنه‌نامه‌که‌ ده‌بوا‌یه‌: ناوچه‌ی نو‌تونومی، ناوچه‌یه‌کی خود‌گه‌ردان بوایه‌ و رێ به‌ ده‌رکردنی چاپه‌مه‌نی کووردی بدی، و نیعتراف به‌ره‌سمیه‌تی زمانی کووردی بکری چ له‌ کاروباری به‌ر‌ن‌و‌به‌ردنی

ناوچه‌کو و چ وەکو زمانی ناخاقتنی رۆژانه‌ی خەلکی، هەروەها نەبەستێتی بە پارتی دیموکراتی کوردستان بکەن وەکو لایەنێکی گەشتوگۆڕێک. کورد بە‌گۆڕێکی رێژی خۆیان لە چاو خەلکی عێراقدا، نەندامیان لەو پەرلەمانەدا هەبێت کە دەبۆیە کار بۆ دامەزراندنی بکەن. کورد، جێگەی سەرکۆمارو ژمارەیه‌ک وەزیران لە نێو حکومەتی ناوەندی دا هەبێت، ئەمە جگە لە پەرە پێدانی نابووی و کارگیری ناوچه کوردییەکان کە بە تەواوەتی پشتگوێ خرا بۆ.

لە بەرانبەر ئەوەدا، کوردش لە سەری بۆو دان بە سەرۆکەری نیشتمانددا بنێت و گۆڕاڵێکی یاساگانی عێراق بێت و هەموو ئەو چەکە قورسانە تەسلیم بکەنەو کە لە کاتی شەیدا کەوتبۆو دەستیان. هەروەها لە سەر ئەوەش رێکەوتن کە کردی دەرھێنانی سامانی سروشتی بە دەستی حکومەتی مەركەزی بێت و دەستیانکردنی دوا سنووری ناوچه‌ی ئۆتۆنۆمی کوردستان لەو ناوچه‌دا کە مەشت و مەیان لە سەر بۆو، لە رێگەی رێفراندۆمی گشتی و سەرژمێری خەلکە‌کو یەک لایێ بکەیتەو نیدی سنوورێک بۆ ئەو حالەتە داخراوە کە چەندین ساڵە هەرشە لە پارچه‌کردنی عێراق دەکات.

هەوولاتی نەرمە دوو؟

کەواتە هەردوک لا مەتەنەیان بە یەکدی نەبۆو. کورد، کە سالاڵی شەر شنگی لەبەر بڕیوون، هەموو هەولێکی خۆیان بۆ ئاوەدانکردنەوێ وولاتە‌کیان کە شەر وێرانی کرد بۆو، تەرخانکرد. هەر چەندە حکومەتی بە‌عس، پێنج کەسی لە نەندامانی کۆمیسێتی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستانی سەر بە بارزانی خستە نێو حکومەتەوێ لێرە‌ی ناشتی دامەزراند تا سەرپەرشتی و چاودێری جێبەجێکردنی رێکەوتننامە‌کو پاراستنی رێکەوتننامە‌کە بکات، بە‌لام لە‌ولاشەو هەندی لە توانیدا بۆو هەولی دەدا کوردەکان دوورخاتەوێ بەشداری پارتی‌کی لە هیچ شتێ‌یە‌کی حکومەت‌یە‌تیدا نەکەن، هەر لە یە‌کەم رۆژانی پاش رێکەوتننامە‌کو هەموو کلێلە‌کانی دەسلەڵی راستە‌قینە‌ی گرتە دەست خۆی. هەرچە‌ندە نوێنەرانی کورد، لە‌وانە رۆژبیری پسپۆر لە کاروباری دەرەو، سامی رحمان (کە لە سالی ١٩٨٠ وە بە سکرێتیری پارت) لە پۆستی وەزارەتی دا دامەزێنران وە‌کو وەزارەتی کشتوکال و نیشته‌جێکردن و کاروباری کۆمە‌لایەتی یان وەزیری بێت وەزارەتخاڵە (وەزیری دەولەت) بە‌لام مە‌لە‌بەندە گرێگە‌کانی وە‌کو وەزارەتی ناوخۆ و دەرەو بە‌رگری بە دەستی پیاوانی بە‌عسەو مانەو. ئە‌ک هەر یە‌کێک لە لایەنگرانی بارزانی، بگەر هیچ کوردێک لە ئە‌نجومە‌نی سەرکۆماری‌یە‌تی شۆرشدا کە سەرچاوە‌ی راستە‌قینە‌ی دەسلەڵە، قبول نە‌کرا. وەزیری‌کی کورد لە سالی ١٩٨٣ دا نامادە‌ی کۆنگرە‌ی خۆتە‌کارانی کورد لە ئە‌روپا دە‌بێت، زۆر بە‌وردی پایە و دەسلەڵی خۆی و هە‌قالە

کورده‌کانی له وه‌زاره‌تخانه دا ده‌ستنیشان کرد بوو و گوتبوی هر چه‌نده وه‌زیرو مانگانه‌یه‌کی باش وه‌رده‌گرتی و هه‌قی هه‌یه نوتومبیلی حکومت به‌کار به‌یتنی، به‌لام هیچ ده‌سه‌لاتی‌کی نیسه، ته‌نانه‌ت ناتوانی ده‌رگاوانی‌یک یان پیتشخزمه‌تیک دامه‌زیتنی. له هه‌ردوو کۆلیجی سوپایی و نه‌رکانی به‌غدا دا که (۲۳۰) خوتندکاریان هه‌بوو، چه‌ند خوتندکاری‌کی زۆر که‌می کورد وه‌رگیرا بوون، که نه‌گه‌ر به‌ پی‌ی رتژی کورد له‌ چاو هه‌موو خه‌لکی عی‌راقدا وه‌ریگیرایه‌ن، ده‌بایه‌ نزیکه‌ی (۱۱۰) خوتندکاری کورد له هه‌ردوک کۆلیجی نی‌یوراوا وه‌ریگیرایه‌ن. که چی له‌ سالی ۱۹۷۱ دا ته‌نیا هه‌شت خوتندکاری کورد له‌ دوو کۆلیجهدا هه‌بوون. هه‌رچه‌نده‌ پارێزگاری کورد بۆ هه‌ر سێ شاره‌ کورده‌که دامه‌زیتنران، به‌لام ده‌سه‌لاتی راسته‌قینه‌ له‌ ویتنده‌رش هه‌ر به‌ ده‌ستی به‌ریه‌به‌رانی ناسایش بوو، که راسته‌وخۆ په‌یوه‌ست بوون به‌ حکومتی ناوه‌ندی به‌غداوو په‌یوه‌ندیان به‌ پارێزگاره‌وه نه‌بوو.

ته‌نانه‌ت کارگێری‌خۆی (الاداره‌ الذاتیه) که له‌ به‌یانی نازاردا باسکراوه، تاکوتایی سالی ۱۹۷۰ هه‌ر پشت گوتی ده‌خرا و ده‌ست به‌ جێبه‌جێکردنی نه‌کرا، که جێبه‌جێش کرا به‌ وجۆره‌ نه‌بوو که کورده‌کان ده‌یتویست: ئه‌وه‌به‌رو ئه‌ندامی ئه‌نجومه‌نه‌ په‌یوه‌نداره‌کان وه‌کو قه‌رار بوو، به‌ هه‌لبژاردن دا‌بنرتن، هه‌له‌نه‌بژێردان؛ و له‌ لایه‌ن حکومتی ناوه‌ندییه‌وه دامه‌زیتنران، بۆیه‌ ته‌مانه‌ له‌و کورده‌نه‌بوون که نوێنه‌ری بزایی چه‌کداری کورد بن، به‌لکو هه‌موویان کوردی شارو هه‌له‌به‌رستی دامه‌ده‌زگا کارگێری به‌ حکومتی په‌کان بوون، به‌لکو هه‌ندیکیان خه‌لکی قاچاغ و یاساشکین بوون و له‌وانه‌ بوون که کۆمه‌لگه‌ی کورده‌واری ترۆی کرد بوون. هه‌ندێ له‌ په‌یقدارانی (ناطق) کورد نه‌م کارانه‌یان شوێه‌اند به‌و کارانه‌ی که مه‌لیتک لویسی شازده‌یه‌م، به‌ر له‌ هه‌لگیرسانی شوێشی فه‌ره‌نسا، کردنی. سامی ره‌حمن له‌م باره‌یه‌وه ده‌لی: "هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شوێش سه‌ر له‌ نی‌واره‌ دیاره‌".

سه‌باره‌ت به‌ ناپه‌ندی نا‌ه‌وری پارێزگا کوردی په‌کان، زۆر به‌ نا‌ئۆزی و نا‌دیاری مایه‌وه، وێرای مونا‌قه‌شه‌و چه‌ندو چونی زۆر، به‌ریاری بودجه‌یه‌کی تایه‌ته‌ی بۆ نا‌وچه‌که نه‌درا. حکومتی ناوه‌ندی رای‌گه‌یاند که هه‌ر کاتی‌یک پتیرستی کرد رێ ده‌دات پاره‌ی پتیرست سه‌رف پکرتی. ته‌مه‌ ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نتی که به‌ته‌مایه‌ سیاسه‌تیک، له‌ مه‌سه‌له‌ی بوژاندنه‌وه‌ی پرۆژه‌کانی ناوه‌ندکرده‌وه‌و به‌یناکاری نا‌وچه‌که‌دا، به‌ کار به‌ینی که له‌گه‌ل به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیدا بگوتجی.

به‌لام حکومت ناماده‌ بوو به‌زوترین گات دا‌خوازییه‌ روشنبیرییه‌کانی کورد جێبه‌جێبکات؛ له‌ زۆر قوتابه‌خانه‌ی سه‌ره‌تایی داو ته‌نانه‌ت له‌و نا‌وچانه‌ش که له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی هێزی بارزانی دا نه‌بوون، به‌ر له‌وه‌ی کتیب و پتیداویستی په‌کانی خوتندن ناماده‌ بکرتی، خوتندن به‌ زه‌مانی کوردی ده‌ستپیککرد. به‌لام ژماره‌ی خوتندکارانی

کورد له نه‌ستیتۆ زانستگه‌کاندا هەر کەم بوو، له ۳٪ تا ۱۰٪ی خۆتندکارانی نەم نه‌ستیتۆ و زانستگایانه‌یان پشکده‌هیتا، هه‌لبه‌ته نەم رێژهیه له پارێزگایه‌که‌وه بۆ یه‌کێکی دی جیاواز بوو. رێگه درا به نازادیه‌یه‌کی زۆر دوه چالاکی روشنبیری نه‌نجامبدری، نهمه‌ش بوه مایه‌ی بوژانه‌وه‌ی بزافێکی نهدیه‌ی ئه‌وتۆ که ناستی هوشیاری هەر سێ ملیۆن کۆرده‌که‌ی عێراقی گه‌شانده‌وه. هه‌روه‌ها له سالی ۱۹۷۲ داو به‌ره‌زانه‌ندی حکومه‌تی ناوه‌ندی زانستگه‌یه‌ک له شاری سلێمانیدا کرایه‌وه که هەر له کۆنه‌وه مه‌لبه‌ندی سه‌ره‌کی رۆشنیری بوو له کۆرده‌ستاندا، به‌لام ئه‌و زانستگه‌یه هەر وه‌کو خۆی مایه‌وه و په‌ره‌ی نه‌سه‌ند.

ناکۆکی له‌سه‌ر دیاریکردنی سنووی نه‌ته‌وه‌یی ناوچه‌ی ئه‌وێزه‌یی

له پال نەم فاکتەر نه‌نجابی و سه‌لبیانه‌دا، بابه‌تێکی تریش هه‌بوو که به‌لای کۆرده‌وه مه‌حه‌مکی سه‌ره‌کی هه‌موو پشکه‌وتنیک بوو له‌ بوا‌ری جێبه‌جێکردنی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی نازار، نه‌ویش مه‌سه‌له‌ی سه‌ره‌مێری بوو له‌و ناوچه‌نه‌دا که له‌ سه‌ری ناکۆک بوون. به‌ پێی ی رێکه‌وتنه‌نامه‌که ده‌بایه نەم سه‌ره‌مێری یه‌ له‌ سالی یه‌که‌می ئه‌و چوار سه‌له‌دا نه‌نجام بدری که بۆ جێبه‌جێکردنی یه‌که‌جاره‌کی خاله‌کانی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی نازار دانرا بوون. هه‌رچه‌نده‌ لایه‌نه‌ رسمی یه‌کان دو‌پاتیان ده‌کرده‌وه که به‌و زووانه ده‌ست به‌ سه‌ره‌مێری یه‌که‌ ده‌کری، به‌لام نەم سه‌ره‌مێری یه‌ به‌ درێژایی ئه‌و چوار سه‌له هەر نه‌کرا؛ هەر چه‌نده هه‌موو که‌س ئه‌وه‌ی ده‌زانی که چاره‌نوسی رێکه‌وتنه‌نامه‌که به‌نده به‌و سه‌ره‌مێری یه‌وه هەر نه‌ویش ره‌وتی رێکه‌وتنه‌نامه‌که دیاری ده‌کات که ناخۆ به‌ره‌و ناستی ده‌چیت یان به‌ره‌و شه‌ڕ.

پشکه‌پته‌ی دانیه‌شتوانی شاری هه‌ولێر و سلێمانی و ده‌ۆک نا‌شکراو دیار بوو، بارزانی به‌ پته‌یستی نه‌ده‌زانی سه‌ره‌مێری له‌و شارانه‌دا بکری. به‌لام مه‌سه‌له‌که له‌ شارانی وه‌کو خانقین و که‌رکوک و ژه‌نگار و نه‌بوو، حکومه‌ت بایه‌خێکی زۆری به‌و ناوچه‌نه ده‌دا چونکه‌ کانیگا‌و سه‌رچاوه‌ی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی نه‌وت بوون، حکومه‌ت، له‌ ماوه‌ی ده‌ سالی شه‌ڕدا زۆر گۆڕانه‌کاری له‌و ناوچه‌نه‌دا کرد بوو. چه‌ندین هه‌له‌مه‌تی عه‌ره‌به‌باندنی له‌وه‌تێده‌ر نه‌نجامدا بوو تا واقیعی نه‌ته‌وه‌یی ئه‌و شارانه بگۆڕی. هه‌رچه‌نده به‌ پێی رێکه‌وتنه‌نامه‌که ده‌بایه ئه‌و ماله‌باتانه‌ی راگۆزرا بوون، بگه‌ڕێنه‌وه سه‌ر جێگا‌و ناو ماسی خۆ، به‌لام حکومه‌تی ئه‌واندی له‌ سالی ۱۹۷۰ و ۱۹۷۱ دا خۆی له‌ جێبه‌جێکردنی ئه‌و به‌لێشانه‌ دزی یه‌وه، به‌و هه‌نجه‌ته‌ی که ۲۰ گوند له‌ کۆی ۲۲ گوندی راگۆزرا‌وی ده‌روبه‌ری که‌رکوک بووه به‌ ناوچه‌ی مه‌حه‌مه‌ی سوپایی و تازه‌ مه‌حاله‌ خه‌لکی ئه‌و گونده‌نه بگه‌ڕێنه‌وه شوێنی خۆیان. حکومه‌ت هەر به‌وه‌نده‌وه نه‌وستا به‌لکو که‌وته به‌کار هێنانی سیاسه‌تێکی شوێنیه‌نه‌ی وه‌کو ئه‌وه‌ی شوێنیه‌نی پهلونی له‌ سالی ۱۹۱۸ دا له‌ (کولیدور) و (راینه‌هارد هایدرش) ی نازی له‌ سالی ۱۹۴۱

دا له بوهیمیادا و زایونی په کان دهرهق به فلهستین به کاریان هیتا: له سر داوای ودهزارهتی ناوخت همدی کومپانیا هاته دامه‌زراندن و لمریز پده‌ی جوراوجوړو یان به ناوی ودهمی جی‌اوازه‌وه که‌وتنه کرینی زه‌وی و زاری ژماره‌یه‌کی زور له کورده‌کان. همدی که‌س ده‌لین په‌کیتک له‌و ده‌کیلا‌نه‌علی ده‌حامی عه‌رب بوو که‌توانی به‌و فیتله زه‌وی و زاری یازده‌گوندی کورد له‌ی‌کیتک له‌دوره‌به‌که کورده‌کان به‌کړی، پاشان نو کرینمانه‌ی (عقدایجار) که‌جوتیارانی کورد له‌گل دهره‌به‌کی نیوبراودا موریان کردبو، هه‌لیوه‌شانده‌وه‌و داوای له‌دانشتوه کورده‌کان کرد که‌ناوچه‌که به‌جی بیلین و هر که‌ناوچه‌که چولکرا کومه‌لټیک مالباتی عه‌رب له‌پاشوره‌وه هیتران و له‌وتنده‌ر ناکنجی کران.

به‌عسی په‌کان، چه‌کی کارگیریشیان (اداری) به‌کار هیتا: حکومت هر له‌سره‌تای سالی ۱۹۷۰ وه‌و زور به‌شینه‌یی و دوور له‌چاوی رای‌گشتی، که‌وته ته‌قسیم‌به‌ندیه‌کی نیداری تازه‌ی نه‌وتو که‌له‌گل سیاسه‌تی عه‌رباندا به‌گولجیت... په‌یامنتری روژنامه‌ی (نویه‌تسوریه‌تسا یتونگ)‌ی سویسری، له‌روژه‌لاتی نالین دا په‌که‌م که‌س بوو که‌نم کاره‌خه‌ترناکه‌ی حکومتی عیراقی به‌رانهر به‌کورد ده‌یکرد، له‌قاوداو له‌و باره‌یه‌وه بلایو کرده‌وه که: "وای لیتها‌ت بشیت ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی چه‌ندین په‌که‌ی نیداری کوردنشین به‌گوردری، نویش له‌ریتگی په‌یوستکرنی په‌که‌ی نیداری عه‌ربنشین پتیانه‌وه، به‌شویه‌یک که‌له‌یه‌که نیداری په‌تازه‌که‌دا عه‌رب بین به‌زورینه‌و کورد بین به‌که‌مینه‌".

له‌سره‌تای هاوینی سالی ۱۹۷۱ وه‌نیداره‌ی کومپانیای نه‌وت له‌ژیر گوشاری حکومت دا، که‌وته جتیه‌جیکردنی نه‌و کارانه‌ی که‌پیشتر دژی کورد کردبوونی، نه‌وه بوو چوارسه‌د کرتیکاری کومپانیای نه‌وتی که‌رکوک به‌خو‌و خاوخیزانه‌وه نه‌قل کردن که‌نمه ده‌کاته‌گوتیزانه‌وه‌ی پتر له‌دو هزار که‌س "بو‌ناوچه‌کانی باشور له‌ناوچه‌رگه‌ی ناوچه‌عه‌ربی په‌کاندا، به‌فرمانی خودی وه‌زیری نه‌وت و‌کانه‌کان. له‌همان کاند‌ا کومه‌لټیک کرتیکاری تریش له‌کار ده‌کران و له‌به‌ر بیتکاری ناچار بوون وولاتی خو‌به‌جی به‌یلین و هیجرت به‌کن بو‌شار یان باشور. هر ده‌مده‌ست سه‌دان کرتیکاری عه‌رب له‌جیتیان دامه‌زرتیان پاش نه‌وه‌ی داوایان لټکرا به‌مال و مندال‌وه‌و بین بو‌نه‌وئ. سرچاوه‌کوردیه‌یه‌کان ده‌لین له‌نیوان سالانی ۱۹۶۱-۱۹۷۱ دا پتر له‌۲۰ هزار کورد له‌م ناوچانه‌راگوتیزاون و پتر له‌۳۰ هزار عه‌رب له‌ناوچه‌جوراوجوړه‌کانی عیراق‌وه هیتران و له‌جی‌ی نه‌وان ناکنجی کران. نوینه‌ری په‌کیتک له‌ریتکغراوه‌کوردیه‌یه‌کان له‌هندران بو‌(هانزهاوزر)‌ی نوسه‌ری نه‌لعمانی باسکرده‌وه که‌کورده‌کان پتیان وایه حکومت به‌نانقه‌ست مه‌سه‌لی سرژمیرییه‌که‌ی دوا خسته‌وه خو‌ی لټدزیوه‌ته‌وه، به‌تایبه‌تی که‌کومه‌له‌کادرتیکی خو‌ی راسپاردبوو

شناساییه کی نهیتهی واقیعی نه تهوویی نو ناوچانه بکهن، نهوه بوو چهند لیژنه به کی وهمی له ژیر په ردهی خو سازدان بۆ پرۆسهی سه رزمیتری، پتیکهات و هه ر چی زانیاری پیویست هه بوو کۆتیا نه کردهوه، وهختی نه م لیژنه وهه میانه له کاره کانیان بوونه وهوه حکومت سه یری نه عجامه کانی کرد، نییدی نه م لیژنه هه له وهشیترانه وهوه سه رزمیتریه کهش نه کرا.

هه رچه نه ده مصطفی بارزانی سه رکردهی کورد به وه به نیو بانگه که مرۆفیتیکی هتیم و به سه برو جهه سه له ورد وهلامه، که چی له وه دیانه په مدا که له سالی ۱۹۷۳ له که لیم سازدا، وهختی هاته سه ر باسی نو خاله خو ی پتینه گیراو هه ندی ووتو رسته ی توندی نه و تو ی به زاردا هاتن که ته رجومانه که ژۆر به زحه مهت ده ره قه تیان ده هات و پتیا نندا راده که یی. بارزانی گوته: "هه ر مه که ته به یی په ک به گری له هه ر سوچیکی سه رزمین دا ژۆر شت ده زانی دهریاری قه سا به خانه کانی تورک دژی نه رمه ن، ده ریاری قه کردنی جوو به ده ست نه لمان، که چی به عه دا به کامی دل، هه رچی به کی بو ی ده بکات و تاقه که سیک له م جیهانه نو نه زیه ته وه به ر خو ی ناخات ناما ژیه که بۆ نه م ره فتاره بکات یان کاریکی وه ها بکه ن که سنوریک بۆ نه م ره فتارانه دا بنی. مادامیتیکی نه و ته هه بی و بگاته کۆمه لگه په سه سازیه کان، نه وا هه یج که سیک ره ژۆی له ره ژان به یر له م حه قیقه ته ناکاته وه که نه م نه و ته تیکه ل به خو ینی ره ژۆه کانی که له که مه، نه و خو ینه ی حوکمرانی به عه دا رشتیوانه. نه م خو ینه ش، له گه ل نه و ته که دا بۆ هه ر کو ی په به یی. ده روات"، "تیازیکی گلاو و ناکامیتیکی سامناک" بارزانی به و رسته یه پوخته ی رای خو ی له مه ی سیاسه تی ره ژیمی به عس ده ره ق به گه له که ی له و ساله دا ده ره ی.

ره ژیمی به عه دا هه ر له سالی ۱۹۷۰ وه که و ته نه وهی که شو هه وایه کی بیباوه یی و بی متمانه یی له نیوان هه ردوو لا دا دروستبکات. ره نگه ره ژیم به و مه به سه ته نه وهی کرد بی که نا کوکی لاوه کی و دوو به ره کی تازه به خاته نیو ره زه کانی بزوتنه وهی ره زگاریخوازی کوردی په وه، وه کو چۆن په شترش نه مه ی ده کرد، وانا دوو به ره کی نانه وه له ره یی کورداندا له ره یگه ی خو دزینه وهی حکومت له گه ت و به لینه کانی و دۆزینه وهی نه و زاری تازه بۆ گوشار خسته نه سه ر کورد که له به نه ره تا رقی لییان بوو، و نه یده حویان دن. جاوه کو ره مه نه خو شکر د نیک بۆ خو لقان دنی که شو هه وای به نه وای قه راری ژۆر زاله مانه ده رجوون سه به ره ت به داخسته نی ده زگا ره شنیری په کوردیه کان بۆ ماوه په ک و پاشان کردنه وه بان یان هه شته نه وه یان به داخراوی. هه روه ها حکومت له و بودجه یه ش ره ژووان بووه که قه رار بوو بۆ ره یکه خراوه کانی لاوان و قوتابیان و نافره تانی کوردستان ته ره خا نه کړی، به پتچه وانه وه پاره یه کی په کجار مۆل بۆ نو که ران و هاوکارانی ره ژیم سه رفکرا.

ههوله‌کانی تیرۆرو هه‌له به مه‌لایان

ده‌زگای نه‌منی عێراقی که‌رته نه‌خشه‌دانان و هه‌ولدان بۆ تیرۆرو کوشتنی سه‌رۆکی کورد و فه‌رمانه‌ده‌کانی تری کورد. له‌ هاوینی سالی ١٩٧١ دا له‌ کاتی که‌دا شاندیکی کورد به‌ مه‌به‌ستی گه‌توگۆ له‌ به‌غدا به‌ بوون، به‌ نارنجۆکی ده‌ستی هێرشێک کرا به‌ سه‌ر ئوتومبیله‌که‌یان و نه‌م هێرشه‌ به‌وه‌ مایه‌ی کوشتنی شۆفیری ئوتومبیله‌که‌و به‌رینه‌دار بوونی نه‌و دوو سیاسه‌توانی ده‌نیو ئوتومبیله‌که‌دا بوون. هه‌رچه‌نده‌ گارده‌ کورده‌کان توانیان کابرای تاوانکار بگرن و ته‌سلیم به‌ دادگای عێراقی بکه‌ن، که‌چی ته‌نیا بۆ ماوه‌ی شش مانگان چه‌پس کراو پاشان به‌ په‌له‌ نازاد کراو له‌ شاری به‌سه‌ره‌ دامه‌زراو پۆستیکی به‌رزیان داين.

روداوه‌کانی یاشترش به‌ ناشکرا نه‌وه‌یان سه‌لماند که‌ حکومه‌تی عێراقی نه‌م جۆره‌ هه‌ولانه‌ی به‌ شپۆزێکی ناسایی ده‌زانی بۆ به‌ره‌ره‌که‌نی که‌سه‌ینه‌ی کوردی و سه‌رده‌ره‌کانی. له‌ سالی ١٩٧٧ دا ده‌زگا نه‌منی یه‌ تایبه‌تی یه‌کانی وه‌زاره‌تی ناوخی نه‌مسا، ده‌زگا تایبه‌تی یه‌کانی نه‌لمانیای فیدرالی ناگادار کورده‌وه‌ که‌ (٥) که‌س له‌ نۆکه‌رانی نه‌منی عێراقی له‌ رێگه‌ی نه‌مساوه‌ خۆیان به‌ خاکی نه‌لمانیادا کردووه‌و به‌ مه‌به‌ستی کوشتنی نه‌و سه‌رکوره‌ کورده‌ نه‌یروان که‌ له‌ نه‌لمانیای رۆژاوا ده‌ژین. به‌راستی له‌ سالا‌ی پاشتردا نه‌لمان توانیان ته‌حقیق له‌ چه‌ندین هه‌ولی تری له‌و بایه‌ته‌ بکه‌ن که‌ نۆکه‌رانی نه‌منی عێراقی له‌ ژێر په‌رده‌ی حه‌سه‌نه‌ی دبلومه‌اسیدا، راسپێردا‌بوون کاری تیرورستی دژی نه‌و هاوولاتی یه‌ کورده‌ عێراقییانه‌ نه‌نجامه‌دن که‌ له‌ نه‌لمانیای فیدرالی ده‌ژیان.

یه‌کی‌ک له‌ نزیکانی بارزانی باسی هه‌ولتیکی تیرور کردنی بارزانی بۆ گێرامه‌وه‌، نه‌م پیاوه‌ی که‌ قسه‌ی بۆ ده‌کردم لا‌قیکی له‌ ده‌ست دا‌بوو. له‌ حوزه‌یرانی سالی ١٩٧١ دا تاقه‌ ناخون‌دیک‌ی شیع‌ی عێراقی دا‌وایان کرد رێیان بدرێ بارزانی به‌دین و باسی نه‌وه‌ی له‌ گه‌لدا بکه‌ن که‌ داخوا بارزانی ده‌توانێ ده‌سه‌لاتی خۆی و په‌یوه‌ندی دۆستانه‌ی له‌ گه‌ل رۆژی به‌غدا دا که‌ هیشتا تیک نه‌چوو‌بوو، به‌کار به‌یت. .. به‌لام نه‌وه‌ بوو کاتێ شاندی نه‌یروا له‌ رۆژی ١٩٧١/٦/٢٩ دا گه‌یه‌ به‌ ده‌گای بارزانی له‌ حاجی نۆمه‌ران، ته‌نیا نه‌و چوار ناخونده‌ شیع‌یه‌ نه‌بوون که‌ دیاریکرا بوون، به‌ل‌کو هه‌شت مه‌لا بوون، یان راسته‌ر هه‌شت پیاو بوون و جلی مه‌لایان له‌به‌ر کرا بوو. لیکولینه‌وه‌کانی دواتر سه‌لماندیان که‌ ده‌زگای استخباراتی عێراقی سور به‌وه‌ له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ چوار که‌س له‌ نۆکه‌رانی راگه‌یانده‌ که‌ ریک‌زده‌ر له‌ ژێر جیه‌که‌نه‌وه‌ قایم کراوه‌، پتیه‌سته‌ هه‌ر که‌ ده‌ست به‌ قسان کرا له‌ گه‌ل سه‌رداری کوردا، ریک‌زده‌ره‌کان به‌خه‌نه‌کار تا هه‌رچی یه‌ک دژی ده‌وله‌ت و حکومه‌ت ده‌لتی تۆماری بکه‌ن.

هه‌ل‌به‌ته‌ کورد میلیله‌تیکه‌ ریزی ناین و حورمه‌تی پیاوانی ناینی ده‌گرن، بۆیه‌ گارده‌کان شاندی نیو‌ه‌راویان نه‌پشکنی و رتگه‌یان دا بروات. وه‌ختی بارزانی ده‌ ژورکه‌وت چ گومانیککی له‌وه‌ نه‌بوو که ده‌زگای استخباراتی عیراتی داویتیکی وه‌هایان به‌ نایب‌سته‌وه‌. له‌ کاتی‌که‌دا کوریککی گه‌نج چای به‌و‌ میوانه‌کان داده‌نا؛ چای گولی مه‌جلیسه‌ و کورد تا چای دانه‌نێ ده‌ست به‌ قسان ناکات. یه‌کتیک له‌ نۆکه‌ره‌کانی استخباراتی عیراتی، وه‌کو له‌سه‌ری ریک که‌وتیوون، ده‌ستی به‌ ریکۆرده‌که‌ی ژیر جبه‌که‌یدا نا، تا قسه‌کان، که‌ خه‌ریک به‌و ده‌ستی‌بێده‌کرد، تۆمار بکات.

به‌لام نه‌م نۆکه‌ره‌ هه‌تنده‌ نه‌ژیا تا فریا به‌که‌وێ و ببینی نه‌وانه‌ی که‌ به‌م کاره‌یان راسپاردوه‌ ته‌فره‌یان داوه‌ و له‌ خه‌شته‌یان بردوه‌، تومەز له‌ بری ریکۆرده‌ر، بۆمبایان له‌ ژیر جبه‌که‌یدا تاقه‌ت کرد بوو تا هه‌ر که‌ ده‌ست به‌ دوگمه‌ی ریکۆرده‌ره‌که‌وه‌ بنێ، یه‌کسه‌ر به‌ته‌قیته‌وه‌. نه‌وه‌ بوو ته‌قینه‌وه‌یه‌کی یه‌کجار گه‌وره‌ جه‌سته‌ی خۆی و کوره‌ لاوه‌ چاپچی یه‌که‌ی پارچه‌ پارچه‌ کردو بردنی به‌ حه‌وادا، نیدی بۆمبه‌کانی دیکه‌ش ته‌قینه‌وه‌ وه‌ه‌موو ناخونده‌ راسته‌قینه‌ و ساخته‌کان پتیکه‌وه‌ مردن. تومەز بۆمبه‌کان به‌ جوژی له‌ ژیر جبه‌کانیاندا قایم کرا بوون، هه‌رکه‌ یه‌کتیکیان ته‌قی یه‌وه‌، نه‌وانی تریش به‌ شێوه‌یه‌کی نوتماتیکی به‌ته‌قنه‌وه‌. به‌لام بارزانی که‌ گوشاری ته‌قینه‌وه‌که‌ هه‌لی داوه‌وه‌ سوچیکی ژوروه‌که‌وه‌، ساغ و سه‌لامه‌ت ده‌رچوو. ته‌نیا تۆژی ده‌ست و ده‌موچاوی روشاو هه‌چی دی. کاتی شوڤتیرانی نوتموبیله‌ توپوتاکانی ده‌ره‌وه‌ که‌ له‌ نزیککی باره‌گاکه‌دا چاوه‌ روانیان ده‌کرد، گوتیان له‌ ته‌قینه‌وه‌ زله‌که‌ی ژوروه‌ بوو، وه‌کو له‌ سه‌ری ریک که‌وتیوون، که‌وته‌ نارنجۆک بارانی ده‌وربه‌ریان تا رتگه‌ی هه‌لاتن بۆ خۆ به‌که‌نه‌وه‌.

به‌لام گارده‌کانی بارزانی ده‌سته‌بجێ هاته‌نه‌ ده‌ست و به‌ ده‌ستریژی کلانشکوف هه‌موو نه‌و نوتموبیلانه‌یان دا‌بێژت که‌ و‌یستیان هه‌لێن. یه‌کتیک له‌و شوڤتیرانه‌ به‌ چهند سه‌عاتیک ژیا، له‌و چهند سه‌عاته‌دا نه‌وه‌نده‌یان زانیاری لێهه‌رگرت که‌ بچه‌ بنج و بناوانی پڕۆسه‌که‌ و به‌زان کێ نه‌خشه‌ و پیلانه‌که‌ی دا‌رشته‌وه‌. هه‌ر چنده‌ جیتیگری سه‌رکۆماری عیراق سه‌دام حوسین، که‌ ده‌سه‌لاتداری راسته‌قینه‌ی عیراق بوو، یه‌کسه‌ر له‌ رۆژی ۲/ ۱۰/ ۱۹۷۱دا بروسه‌که‌یه‌کی به‌و بارزانی نارد، خۆشحالی خۆی ده‌ربهری به‌ بۆنه‌ی رزگار بونی بارزانی له‌و روداوه‌ پسرۆزیایی شۆرش و حکومه‌تی پتیراگه‌یاند، به‌لام کورده‌کان نه‌و بروسه‌که‌یه‌یان به‌ کاغه‌زێکی سه‌ی بیا‌یه‌خ زانی.

زۆریه‌ی کورد، به‌ خودی (بارزانی) شه‌وه‌ که‌ هه‌میشه‌ به‌ چاری گومانه‌وه‌ ده‌روانی یه‌ حکومه‌تی به‌غدا، وێه‌ری هه‌موو رواله‌ت و قۆناغه‌کانی ناشتی و دۆستایه‌تی که‌ حکومه‌ت ده‌ری ده‌هری، وا سه‌هری نه‌و رووداوه‌یان کرد "روداوی ته‌قینه‌وه‌ی مه‌لاکان له‌ حاجی نومه‌ران" که‌ نه‌و هه‌ولانه‌ی ناشتی که‌ به‌ هۆی رتکه‌وتنه‌نامه‌ی نازاره‌وه‌

هاتیرونه ناراو، که بیرونه ته کویره کۆلان و چ هیوایه که له گۆپێ نهماوه و کاتی خو ناماده کردن بۆ قوناغیتکی تری شهر هاتوو. نهم روداووش به لگهی سور بوونی حکومه ته له سهر دهمستپیکردنی نهو شهره، نیدی نه نجامه که ی هه چ یه که بیت.

نه هه جارهش ده رکهوت که خو په سندی و عوجیزلی عه ره بی و هاوسهنگی هیز له نیو حکومه تی عیتراقیدا، رینادات هیچ جوهره داهینانیتکی (تنازل) راسته قینه بۆ که وهره ترین که مه نه تهوه بی ناعه ره ب له ولاتدا بکری. دانی نوتونومی به کورد به لای حیزی به عسه وه، که حیزی سوسیالستی عه ره بی یه، ته نیا له چوار چیه ی عیتراقی یه که گرتوو دا قابیلی ته سه وه. باشترین به لگهی نهو بۆ چونهش نهو گوتاره یه که رۆژنامه ی (الجمهوریه) ی به عدا ی نیمچه ره سمی له ناوه راستی سالی ۱۹۷۱ دا بلازی کردوه: "نهو کوردانه ی نهم ههسته نیشتمانی یه یان نه بی، و اتا ههستی په یه وهسته گی ته و او به عیتراقی یه که گرتوه. نه وانه خه لکانیتکی بیتگانه و غه واره ن بهم نیشتمانه".

هنری کیسینجر، بونی کورد کهشف دهکات

له نه نجامی نهم گۆرانکاری و شته تازانه وه، سه رکردایه تی شوپشی کورد که وه بهیر کردنه وه له وه ی که واز له وه بهیتی هه موو قورساییه کی خوی به خاته سه رکومه تی عیتراقی. هه ره له چوار چیه ی بیناکردنی سیله تی نابنده ی خوی، سه رکردایه تی شوپشی کورد، سه ره له نوێ که وه که ره ان به دووی دۆست و لایه نی ده ره کی دا تا یاره تی بهات. جارتیکی دی بهیروه ریبه گانی سه رده می کۆماری مه باد که له سالی ۱۹۶۶ دا به کۆمهک و پشتگیری سۆفیهت دامه زرا، بوژایه وه زنده بووه. هه ره چهنده سۆفیهت له هه فتاگاندا دۆستی تزیکی حکومه تی عیتراق بوون و له به رخاتری به رۆوه و نه دیبه گانی خۆیان کۆمه کی به رده و امی کوردی عیتراقیان نه کرد، به لام به به رده و امی په یه و نه دییان به کورده وه هه بوو، هه لویستی به لایه نانه یان ده رق به کورد هه بوو. به لام پاش شوپشی عیتراق، گۆرانکاریبه کی ریشه یی به سه ره نهم هه لویسته دا هات. هه ره له کوده تای سالی ۱۹۵۸ ی قاسمه وه، نیدی حکومه ته عیتراقی یه یه که له دوا یه که گان هه لیان داوه میانه یان له که ل سۆفیهت دا دۆستانه و خوش بی. چونکه پهیان وا هوو پشتگیری سۆفیهت فاکته رتکی زۆر گرینگ هوو بۆ وه دیهاتنی نامانجه تایبه تی یه کانیان: ده ره چون له په یانی به عدا، خۆمالی کردنی کۆمپانیای گانی نهوت، هه لویستی بیلایه نی ئیجابی.

پاش کشانه وه ی به ریتانیا له ناوچه ی که نداو، که له سالی ۱۹۶۷ دا ده ستیپیکردو له سالی ۱۹۷۱ دا ته و او هوو، عیتراق بایه ختکی تایبه تی و ستراتیژی له لای سۆفیهت و بۆ سۆفیهت پهیدا کرد. چونکه به به عیتراق نه یانده توانی چاودیری گۆرانکاریه گانی

ناوچه‌ی که‌نداو بکه‌ن و کاری لێ بکه‌ن. سۆڤیه‌ته‌کان، به‌ره‌به‌ره قه‌ناعه‌تیان هه‌تا که عه‌ی‌راق واقیعه‌تیکه‌ی سوپایه‌ی و سیاسیه‌ی له‌ به‌رانبه‌ر نێ‌ران دا؛ که رۆژ به‌ رۆژ په‌یوه‌نده‌ی و هاو‌ناهه‌نگی له‌گه‌ڵ وولاته‌یه‌که‌رتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا دا زیاده‌ی ده‌کرد. له‌به‌ر ئه‌م هه‌یه‌ سۆڤیه‌ت له‌ ناوه‌ندی سالانی هه‌فتا‌کاندا ناماده‌ بوو فرۆکه‌ی مه‌یکه‌ی (۲۱) به‌ عه‌ی‌راق به‌فرۆشه‌ت، به‌مه‌ش عه‌ی‌راق بوو به‌یه‌که‌مه‌ین ده‌وله‌تی ناوچه‌ی که‌نداو که فرۆکه‌ی له‌ زه‌تر له‌ خه‌یرایی ده‌نگی هه‌بن. (شارام جوین)‌ای په‌سپۆری رۆژهه‌لاتی ناڤین له‌ لێکۆڵینه‌وه‌یه‌که‌یدا که له‌ سالێ ۱۹۸۰ به‌لاوه‌ته‌وه‌، ده‌لێ راده‌ی چه‌که‌داری عه‌ی‌راق له‌ هه‌ی نێ‌ران زیاتر بوو، نه‌که‌ر ژماره‌ی خه‌لک و به‌ر هه‌مه‌په‌نانه‌ی نه‌یشتنه‌ی هه‌ردووک وولات به‌راورد بکه‌ین. له‌ نیسانی سالێ ۱۹۷۲ دا په‌یمانی دۆسته‌یه‌تی درێژخایه‌ن له‌ نێ‌وان سۆڤیه‌ت و عه‌ی‌راق مۆکرا، به‌مه‌ش ناستی هاریکاری نێ‌وان هه‌ردووک وولات به‌رز به‌وه‌، نه‌مه‌ش ره‌وتی گه‌شتی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی عه‌ی‌راقی به‌تو‌تر کرد.

تاران و (واشنتون)‌ش له‌ لای خۆیا‌نه‌وه‌ به‌ گومان و دوو ده‌لی یه‌وه‌ ده‌یانوانی یه‌ په‌ره‌سه‌ندنه‌ی نه‌م میانه‌یه‌. چوار هه‌فته‌ به‌ سه‌ر نه‌ی‌زا کردنی په‌یمان‌نامه‌ی نێ‌و به‌راو نه‌بوری، که نه‌وه‌ به‌ ناشکرا ده‌رکه‌وت که گه‌رانی کورد به‌ دووی هاو‌په‌یاند، له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندی نێ‌رانی نه‌مه‌ریکی دا، که به‌رتی بوو له‌ که‌مه‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی سۆڤیه‌ت له‌ ناوچه‌که‌دا، له‌ زۆر خالی هاو‌به‌ش دا یه‌که‌نگه‌یر ده‌بن.

(ریچارد نیکسون)‌ای سه‌ره‌ۆکی نه‌وه‌ ده‌می نه‌مه‌ریکا، له‌ ۱۹۷۲/۵/۳۰ دا سه‌ردانه‌تیکه‌ی کورتی بیه‌ست و چوار سه‌عاتی نێ‌رانی کرد. له‌و سه‌ردانه‌دا به‌ خۆی مه‌سه‌له‌ی کوردی هه‌تا‌یه‌ گۆژی. نیکسون له‌ دانیه‌شتنه‌تیکه‌ی تابه‌یه‌تی دا له‌گه‌ڵ شای خانه‌خوێ و هاو‌په‌یمانی دا، که هه‌ری کیسه‌نجه‌ری راوێژکاری نه‌مینی نه‌ته‌وه‌یه‌ی نه‌مه‌ریکی-ش ناماده‌ی دانیه‌شته‌که‌ بوو، نیگه‌رانی خۆی ده‌رباره‌ی زیاده‌ی بوونی کاره‌ راویه‌کالی یه‌که‌انی عه‌ی‌راقی دراوسێ ی نێ‌ران ده‌ره‌ی.

سیاسه‌تی سوسیالسته‌ی راویه‌کالی و عه‌ره‌بی و ناسیونالسته‌ی هه‌کومه‌تی به‌عسی به‌غدا که به‌ند بوو به‌ ئارامی و عه‌ره‌بانده‌ی عه‌ی‌راقی فره‌ نه‌ته‌وه‌ په‌یمان به‌ستنی پتر له‌گه‌ڵ سۆڤیه‌تدا، ئه‌مه‌ کۆسپ و ته‌که‌ره‌ بوو له‌رێ ی وه‌دیه‌اته‌ی ئاره‌زه‌وه‌کانی شاهنشاه‌ی رو‌ناهی ئاریان، که به‌رتی بوو له‌ وه‌ده‌ست هه‌تانه‌ی هه‌ی‌زو ده‌سه‌لاتی پتر. هه‌روه‌ها که به‌عسی یه‌که‌ان له‌ سالێ ۱۹۶۸ دا هاته‌نه‌ سه‌ر هوکم، ئه‌مه‌ خۆی له‌ خۆیدا بوو به‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی خه‌ته‌ری راسته‌وخۆی له‌ گوین به‌و شا، نه‌که‌ هه‌ر له‌ رێگه‌ی په‌شتیوانی کردنی راسته‌وخۆی نه‌وه‌ موهاجیرانه‌وه‌ که نه‌یاری شاپوون، به‌لکو، نه‌که‌ری نه‌وه‌ش هه‌به‌و بێن به‌خه‌ته‌ریک که هه‌ره‌شه‌ له‌ ئارامی مه‌یرنه‌شینه‌ عه‌ره‌بی یه‌که‌انی وه‌کو کویت و قه‌ته‌رش بکه‌ن. هه‌ر وه‌ها نیکسون بایه‌خ و گرینگه‌ی کانه‌گا نه‌وته‌کانی ناوچه‌که‌و نه‌که‌ری هه‌ره‌شه‌کردن له‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌که‌انی نه‌مه‌ریکای له‌م رووه‌ باسکرد. به‌لام کیسه‌نجه‌ر

هه‌موو هه‌زوو بیری خۆی بۆ نه‌وه ته‌رخان کرد که چۆن ده‌سه‌لاتی سۆفیه‌تی که‌مبکریته‌وه.

پێده‌چیت هه‌ردوکیان رای شایان پرسیبی که چ بکری تا گوشار بخریته سه‌ر کۆماری عێراقی هه‌میزی دۆلی دوو روبرو نا‌زا‌وه و بشتیونی تی بخری، به‌و مه‌به‌ستی زه‌مینه بۆ نه‌و رۆژه خوشبکری که بتوانی جارتکی دی عێراق به به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی ئێران- نه‌مریکا و تهنانه‌ت رۆزا‌وه به‌سه‌ستیته‌وه، وه‌لامی شا ناشکراو روون بوو؛ له‌ کاتی‌که هه‌موو قورسایه‌کی نه‌مریکا بۆ فیتنام ته‌رخانه‌کرا بوو، هیزی پێشمه‌رگه‌ی بارزانی له‌ سالی ۱۹۶۱ وه‌ توانی سه‌ جاران زه‌ره‌ری که‌وره له‌ هیزی نیزامی عێراق به‌دات و به‌یگه‌یه‌نیته که‌ناری داروخان و حکومه‌تی عێراق ناچار بکات دا‌وی ناگر به‌ست و شه‌ر راگرتن بکات. (تاران)ش ناگادار بوو که نه‌م ناگر به‌ستی دوا‌یه‌ش که به‌ هۆی مو‌ر کردنی ریکه‌وتنه‌نامه‌ی نازاره‌وه هات‌بو‌وه گۆژی، زۆر له‌قه‌و هه‌ر سالی بروخی ده‌روخی و مو‌رۆ ده‌توانی به‌ی مان‌دوو به‌ون، پێشمه‌رگه‌کانی بارزانی بگه‌رنیتته‌وه بۆ سه‌نگه‌ره‌کانی شه‌ر. نیکسون و کینسجر، بیران کرده‌وه که زام‌کردنی کۆمه‌کی ئێرانی و به‌ل‌ئینکی نه‌مریکی که کۆمه‌کی کو‌رد بکه‌ن، به‌سه بۆ نه‌وه‌ی هیزی نه‌نتی کومونیسته‌کانی بارزانی، له‌ جیاتی خۆیان، واتا له‌ جیاتی ئێران و نه‌مریکا به‌خه‌نه شه‌ره‌وه دژی حکومه‌تی به‌عس و سۆفیه‌تی هاو‌پیمانی حکومه‌تی به‌عس. به‌لام شا، زۆر دلی پێوه نه‌بوو به‌شداری نه‌م پرۆژه‌یه بکات؛ به‌ تایبه‌تی که هیشتا نه‌و زه‌ره‌رو زیانه سو‌یا‌یه گه‌رهانی بیرما‌بوو که له‌ سالی ۱۹۷۰دا له‌ نه‌جامی شه‌ری پاکستانی هاو‌پیمانی ئێران دژ به‌ هند، پتی که‌وت‌بوو. له‌ لایه‌کی ته‌ره‌وه شا، سه‌رگه‌رمی نه‌وه بوو میانه‌ی خۆی له‌ گه‌ل وولاتانی عه‌ره‌یی و هه‌موو وولاتانی ئیسلامی دا‌کو‌ک و خوش بکات. بۆیه وای به‌چاک ده‌زانی خۆی له‌ کاروباری ناو‌خۆی عێراقی درا‌وستی و مو‌سولمانی هه‌له‌قه‌ورتینی، به‌ تایبه‌تی له‌ رووی سیاسی و سو‌یا‌یه‌وه.

چه‌کی سۆفیه‌تی، له‌ نه‌مریکه‌وه ده‌نی‌کردنی

له‌به‌ر نه‌م وه‌زع و حا‌له تایبه‌تی یه‌ی شا، ده‌به‌وا‌یه زۆر به‌ جوانی هه‌موو هه‌نگاوه‌کانی ناینده‌ی نه‌م پرۆسه‌یه تا‌وتو‌ی بکری و زۆر به‌ نه‌ینسی. پێینیتته‌وه. هه‌ر به‌مه‌به‌ستی پاراستنی نه‌م رازو و نه‌ینسی کاری یه‌، شا چهند پرسیا‌رتکی خسته‌ روو؛ نایا نه‌مه راسته، له‌ پڕو راسته‌وخۆه‌مان چه‌کی نه‌مریکی که‌ درا‌وه به‌ سو‌یا‌ی ئێرانی، بدری به‌ پێشمه‌رگه؟ نایا واشنتن ناتوانی نه‌و چه‌که سۆفیه‌تی و چینانه به‌دات به‌ کو‌رد که له‌ شه‌ره‌کانی فیتنام و که‌مبودیا گرتوونی؟ خۆ نه‌گه‌ر نه‌و چه‌کانه به‌ش نه‌کات نایا نه‌مریکی یه‌کان ناتوانن دا‌وا له‌ جو‌له‌که بکه‌ن نه‌و چه‌ک و تفا‌قه سۆفی یه‌تیانه بۆ کو‌رد بنێرن که له‌ جه‌نگی شه‌ش رۆژه‌ی سالی ۱۹۶۷ دا گرتو‌یا‌نه؟! چونکه گومان له‌وه‌دا نی یه‌ ده‌بی ئیسرا‌ئیل پشتی‌وانی له‌ هه‌ر پرۆژه‌یه‌ک بکات که له‌ نه‌جامدا

دهبیته مایه‌ی لاواز بوونی عیتراق که ناشکراو له هەر بونه‌یه کداو زیا له هەر دهوله‌تیکی تری عهره‌بی، دژمنایه‌تی خۆی به‌رانبه‌ر زایونیزم و نیسرائیل راده‌گه‌یه‌نی.

نیکسون، که به خۆی زۆری حمز له کاری نه‌یه‌نی ده‌کرد، مالاوایی له شا کردو به‌لێتیکی زۆری دایق هەر که گه‌یشتوه واشنتون هه‌موو لایه‌نه‌کانی نهم کرده‌یه به‌زوترین کات تاوتوێ ده‌کات. به‌لام وه‌ختی نیکسون گه‌رایه‌وه نهم مه‌سه‌له‌یه‌ی له راویژکارانی خۆی گه‌یاند، به‌ تایبه‌تی راویژکارانی کاروباری ده‌ره‌وه نهمنی نه‌ته‌وه‌یی، نه‌ک هەر دلایان پێوه‌نهبوو، بگره هه‌ولێاند ناوژگاری بکه‌ن که واز له‌م سه‌رکێشی یه‌ بێتی، به‌ تایبه‌تی (ولیم روجرز) ی وه‌زیری ده‌ره‌وه (ریچاره‌یلمز) ی سه‌رۆکی ئازانسسی موخابه‌راتی ناوهندی زۆریان هه‌ول دا ژێوانی بکه‌نه‌وه، هه‌نجه‌تیشیان نه‌مه‌ بوو، که نه‌مریکا به‌شی خۆی و زیاتر گه‌یروگرفتی له‌ باشوری رۆژه‌هلانی ناسیادا هه‌یه، نه‌مه‌ جگه له‌و هه‌موو زیانه‌ی که له‌ قێتنام لێتیکه‌وت، هه‌روه‌ها کۆمه‌لێک پرۆژه‌ی نه‌تی ی دیکه‌ش له‌ گه‌مبودیا و لاوس هه‌بوون.

جگه له‌م هۆکاره ده‌ره‌کیانه، ئالۆزکانی سیاسه‌تی ناوخۆش له‌ زیاد بووندا بوو، نه‌وه بوو ده‌ست به‌ جێبه‌جێکردنی پرۆسه‌ی واته‌رگیت کرا له ۱۹۷۲/۶/۱۷ دا. به‌لام نیکسون نه‌ک هەر به‌ گۆی راویژکاره‌کانی خۆی نه‌کرد، بگره هه‌موو توانایه‌کی خۆی وه‌گه‌ر خست تا زه‌مینه‌ بۆ نهم پرۆژه تازیه‌ خۆشیکات و به‌زوترین کات جێبه‌جێ ی بکات، چونکه ولیم روجرز و ریچاره‌ هیلمز نهمدام بوون له‌ لیژنه‌ی چوار قوڵی نه‌تی دا، که نهم لیژنه‌یه بۆ خۆی به‌شیکه له‌ نه‌نجومه‌نی نه‌منی نه‌ته‌وه‌یی و ده‌بیت هه‌موو پرۆژه‌یه‌ کردنه‌تی یه‌کان به‌جێته‌ به‌رده‌ستی، بۆیه نیکسون خۆی له‌ لیژنه‌ی گۆزین بواردو داوای له‌ کسینجری راویژکاری کاروباری نه‌منی نه‌ته‌وه‌یی کرد که به‌ خۆی سه‌ر په‌رشتی جێبه‌جێکردنی نهم پرۆژه‌یه بکات. له‌ حوزایرانی سالی ۱۹۷۲ دا جون کونالی "که جاران وه‌زیری ده‌وله‌ت بوو له‌ دارایی و هه‌نوه‌گه سه‌فیری گه‌رۆک بوو" و یه‌کێک بوو له‌ نزیکانی سه‌رۆک، خۆی گه‌یاند تاران تا به‌ شاو نوێنه‌رانی بارزانی به‌تی که نه‌و چه‌کانه‌ی بۆ کورد ته‌رخانه‌کراون، ئاماده‌ن و هه‌ندێکی به‌رتویه بۆ نێره.

دیاره نهم رێکه‌وتنه‌ی نێوان نه‌مریکاو نێران کارتیکی زۆر گه‌وره‌و ناراسته‌وخۆی کرده سه‌ر هه‌لوێستی کورد له‌ قوناغه‌کانی دواتری گفتوگۆیان له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراقیدا. هه‌روه‌ها وه‌کو پاشتر بۆمان روون ده‌بێته‌وه، کارتیکی کوشنده‌شی کردنه سه‌ر. پارته‌ی دیموکراتی کوردستان به‌راده‌یه‌ک هه‌ستی به‌ به‌هیزی خۆی کرد که له ۱۹۷۲/۸/۱۳، واتا پاش سێ هه‌فته له‌ سه‌فهره‌که‌ی کوتای بۆ تاران، هه‌ره‌شه‌ی هه‌لگه‌یرسانه‌وه‌ی شه‌ری کرد، نه‌گه‌ر عیتراق به‌ پیر داواکانی کورده‌وه نه‌یه‌ت و له‌زێ له‌ جێبه‌جێکردنیان نه‌کات.

هەر لهو ماوه‌یه‌دا، میان‌ه‌ی نیوان (نێران-کوردا)ش پهره‌ی سه‌ندو خوش بوو. به‌هاری هه‌مان ساڵ بارزانی، نه‌فسه‌رانی په‌یوه‌ندی خۆی له‌ ره‌زاییه‌ دانان. له‌ تارانیش دا دۆستانه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ نوێنه‌رانی پێشمه‌رگه‌دا ده‌کرا. به‌لام سه‌ره‌رای نه‌مه‌ش، بارزانی زۆر واقیع بینانه‌ ده‌پروانی یه‌ شته‌کان، چونکه‌ له‌ نه‌جیامی نه‌ژمونی خه‌باتی درێژخایه‌نی پتر له‌ سی ساڵه‌ی خۆیه‌وه‌ شاره‌زای سروشتی سیاسه‌تی رۆژهه‌لاتی ناڤین بوو، و ده‌یزانی نه‌گه‌ری گۆزانکاری کویت و په‌رو گۆزانی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ دوو لایه‌نی و چه‌ند لایه‌نی په‌کان له‌وینده‌ردا زۆره‌. بارزانی حماسی بۆ هه‌موو نه‌و په‌ره‌سه‌ندن و گۆزانکاریانه‌ ده‌کرد که‌ له‌ ماوه‌ی ساڵانی راه‌بردودا به‌ سه‌ر به‌زانی رزگاریخوازی کوردیدا هات‌بوون؛ رێکه‌وتنه‌نامه‌ی نازار، که‌ بارزانی له‌ ساڵی ۱۹۷۰ دا له‌گه‌ڵ حکومه‌تی به‌عسی به‌غدا دا مۆری کرد، دانی به‌ جۆره‌ نوێنومی یه‌کی کوردا ده‌نا که‌ نه‌ له‌ قۆناغه‌کانی پێشوتری خه‌باتی کوردی عێراقو نه‌ له‌ وولاته‌کانی دراوسێ ی عێراق دا شتی وها هه‌بوو.

به‌یار بوو له‌ ساڵی ۱۹۷۴دا، واتا پاش ته‌واو بوونی ماوه‌ ره‌وته‌نی یه‌ چوار ساڵی یه‌که‌، ده‌ست به‌ جێبه‌جێکردنی نه‌و نوێنومی یه‌ به‌کری. له‌ لایه‌کی تروه‌، له‌ ماوه‌ی نه‌وساڵه‌دا که‌ به‌سه‌ر مۆر کردنی رێکه‌وتنه‌نامه‌که‌دا بوو، حکومه‌ت چه‌ندین گه‌فت و به‌لێنی دا، که‌ یان جێبه‌جێ ی نه‌کردن یان لێیان ژێوان بووه‌. هه‌روه‌ها بارزانی-ش نه‌و هه‌موو هه‌ولانه‌ی تێرور کردنی له‌ به‌یر نه‌کرد که‌ حکومه‌ت بۆ له‌ نێو بردنی نه‌و، دانی. هه‌ر چه‌نده‌ نه‌م هه‌ولانه‌ سه‌ریان نه‌گرت، به‌لام بارزانییان والێکرد که‌ به‌عسی په‌کان نێو بنن: (به‌عسیانی غه‌دداروگلاو) بۆیه‌ هه‌موو نه‌م لایه‌نه‌ سه‌لبیانه‌ی میان‌ه‌ی کورد و عێراق کردیانه‌ کارێک لایه‌نی به‌تیاوه‌ری و به‌ن متمانه‌یی به‌ عێراق، زāl به‌ن و باوه‌ر نه‌کری که‌ حکومه‌ت نێوه‌رۆکی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی نازار جێ به‌ جێده‌کات. هه‌ر چه‌نده‌ له‌ نه‌جیامدا تای ته‌رازووی کۆمه‌کی نێرانی -نه‌میریکی قورس بوو، و له‌اته‌ هه‌لبژاردن، به‌لام بارزانی ناماده‌ نه‌بوو نه‌م کۆمه‌کانه‌ بی چه‌ندو چون و به‌ن تاقیکردنه‌وه‌ وه‌رگیرێ.

بارزانی هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ هه‌ستی ده‌کرد شا، زۆر جدی نی یه‌ له‌ په‌شتگیری دۆزی کوردا، (شا)ش زۆر چاک ده‌یزانی که‌ نه‌گه‌ر شوێشی کوردی عێراق، که‌ ژماره‌یان سی ملیۆن که‌سه‌، سه‌ره‌که‌وی چ ناکامیکی خه‌ته‌ری ده‌به‌یت، به‌یگومان نه‌مه‌ کاریگه‌رییه‌کی نه‌فسوناوی ده‌به‌یت و چوار ملیۆن کوردی نێران و هه‌شت ملیۆن کوردی تورکیا بۆ لای خۆی راده‌کێشیت و به‌تداریان ده‌کاته‌وه‌. نه‌مه‌ش نه‌وه‌ ده‌گه‌یمه‌نی که‌ هه‌ر سه‌ره‌که‌وتنێکی کوردی عێراقی ده‌به‌سته‌ مایه‌ی ته‌قاندنه‌وه‌ی بارودۆخی گرێ رۆژه‌لاتی ناڤین و زه‌مینه‌ بۆ سه‌ره‌ه‌لدانی چه‌ندین به‌زانی نه‌ته‌وه‌یی له‌ ناوچه‌که‌دا خوش ده‌کات. بارزانی و ژماره‌یه‌ک له‌ نزیکانی بارزانی، به‌ تاییه‌تی

نەو ساعاتی رژگاریبونهی که له باریرا

نیجە تاکو رژگاری نەمڕۆش نازانین نەو پەیمان و بەلێشەنەیی که نەمڕیکا بە کوردی دابوون تا چ رادهیەک و بە چ شتیوەیەک له بواری پراتیکی دا جێ به جێ کران. بارزانی تا دوا رژزانی ژبانی هەر دهیگوت پەیمان و بەلێشەکانی نەمڕیکا زۆر جدی بوون، من شەش مانگیەک بەر له هەلگیرسانەوی شەری عێراق و کورد، له مانگی ١ و ٢ ت/١٩٧٣ دا له حاجی نۆمەران دیمانیەکی رژزانامەوانیسم له گەڵ بارزانی دا کرد، له قسەکانیا هەستی دەکرد باوەڕو متمانەی تەواوی بەسەرکەوتن هەیە. چونکە لەو سەرۆ بەندەدا بەگۆمەلتیک راسپاردەوه چووم بۆ لای، دەرڤەتم بۆ رەخسا دیمانیەکی دورو درێژی له گەڵ ساز بەدم، بە تاییەتی وەختی که بۆی باسکردم که له لایەن دۆستانەوه زمانەتی دراوەتی.. زەمانەتیکی وەها که نەمجارەیان دەبێتە مایە دیار خستنی دۆزی کوردو یارمەتی دانی بۆ وەدیھاتی نەو بازەرقەیی لێ ی چاوەروان دەکرێ. "نیجە پشت بە وولاتە یەگەرتووەکانی نەمڕیکا دەبەستین و متمانەمان پێ ی هەیە".

بەلام هینری کیسنجر، لەو نیفادەبەدا که له بەردەم لیژنەییکی سەر بە ئەنجومەنی پیرانی نەمڕیکا داوێتی، له بەردەم نەو لیژنەیی که تاییەت بوو بە لیکۆلێنەوه لەم پرۆژەیه، نەو لیژنەیه له سالی ١٩٧٦ دا دامەزرا، کیسنجر له بەردەم نەو لیژنەیهدا حاشای لەوه کردوه که پەیمان و بەلێنی لەو بابەتە هەبوو بێ.. هەرچەند پروتوکۆلی لیژنەیی نییروا ناماژە بۆ نەوه دەکات که نیفادەکی کیسنجر مەنتیقی و واقعیی نەبوو.. هەر وەها یادداشتنامەکانی کیسنجرش چ نیشارەت و ناماژە یەکیان تیندا نی یە که نەم مەسەلەیه پتر روونبکاتەوه، یان ناماژە بۆ وەلامتیکی بنجیری نەم پرسیارە بکات.

بەهەر حال، یەکم وەجەبی نەو چەکانەیی که نیکسون له شەرگەکانی باشوری رژژەلاتی ناسیا کوژی کرد بوونەوه، بە چەند کاروانتیکی جیا جیا گەییە بارەگا خەلفی یەکانی کورد له باکووری رژژەلاتی ناوچە شاخاوی یە سەختەکانی عێراق. دەیان هەزار کلاشنکوفی نۆتوماتیکی سۆڤیەتی، که بەشتیکی زۆری مۆنتاژی کارخانەکانی چین بوو، له گەڵ ژەمارەییکی زۆر له دۆشکای فرۆکەشکێتن، له رێگای ئێرانەوه بە قافلەیی ترومبیلان، یان بە کاروانی وولاخان گەییەنرایە ناوچەکه. له هارینی ١٩٧٣ دا نزیکەیی شەست هەزار پیشمەرگەیی سازو تەیارو نامادە هەبوو، که لەسەر بێ بوون بۆ گەرتیکی (جوله) تازەیی شەڕ. نەم هیزە نەک هەر له توانایدا هەبوو خزمەتی دۆزی کورد بکات، بگرە دەیتوانی بەرژووەندییەکانی ئێران و نەمڕیکی زلهێزش وەدی بێتنی و بپاریزێ. تاقە مەسەلەیهک که هێشتا نەبەرتنرابووەوه، دیاریکردنی سەعاتی سفر بوو بۆ دەستپیکردنی هێرش. هەلومەرجی زاتی لەبار بوو،

چەك زۆر بوو. تاقە پرسىيار نەوہ بوو كە: ناخۆ كەنگى ھەلومە رەجى بابە تى ش لەبار دەبىت بۆ دەستپەتكردنەوہى شەر؟ بەيانى رۆژى ۱۹۷۳/۱۰/۶ گويەندەو بىترەرى راويوى بەغدا، پاش لىدانى چەندىن سرودو مارشى عەسكەرى و ھور و دروشمى سەرگەوتن و ستايش و شانازى؛ راىگەيانە كە ھىزەكانى مىسرى ھاويەيانى بەعسىيان، لە چەند قۆلتىكمەوہ لە كەنالى سويس پەريونەتەوہو كەوتونەتە پاك كردنەوہى سينا لە ئيسرائىلى يەكان نەمە لەوہ دەجوو.

كە ئەو سەعات و دەرفەتە زۆرپەنە بۆ كە گەلى كورد لە سەرەتاي سەرھەلدانى بىرى نەتەوہىيانەوہ چاوەنۆرى بوون؛ لەشكرى كورد لە ھىچ كاتىكدا نەوہندە پر چەك و چەكدار نەبوو، دۆستى بە ھىزيان ھەبوو، بەلتيان داھوونى كە چاويان لتيان بۆ و بە بەردەوامى چەكيان بۆ بنيترن و چەكى قورسيانش بەدەنتى. دۆژمنەكەيان، كە سوياى عىراقى بوو، راستە زۆر لە كورد تەيارترو پر چەك ترو ھاوچەرخانەترو بوو، بەلام بەشتىكى زۆرى ھىزى سوياى عىراقى، بە تايەتە ھىزى زۆرپۆشى سى و چوار لە سوريا بوو و لەبەرەى شەرى عەرەب- ئيسرائيل دا بوون. (*)

(ئيسرائيل) ش، كە لە سالى ۱۹۶۵وہ نەفسەرانى پەيوەندى لەگەل كوردا ھەبوو؛ مەبەستى بوو ھىزى تايەتە عىراقى لە سنورەكاي خۆى دوورخاتەوہو بە شۆرپىتىكى نوئى كوردى يەوہ سەرقال و گيرۆدەى بكات. ئيسرائيل بەر لە ھەلگيرسانى جەنگى رۆژى كېپور كەوتە ناردنى چەك و راويژكارانى نيزامى بۆ كوردستان. ھەروەھا لە سەر داواى وولاتە يەكگرتەكانى ئەمريكا، كەوتە ھەناردنى ھەندى لەو چەكە سوڤيەت و چىنى يانەى كە لە عەرەبى گرتبوون و لە حەيفادا عەمار كرا بوون، بۆ كوردستان. بەلام كاتى ھىزى بروسكەى ئيسرائىلى زلا بوون بە سەر وەزەعەكەدا، ئىدى گۆرانيكى ريشەيى بە سەر رەوتى شەرى سينا دا ھات. ئيسرائىلى يەكان توانيان بە حىكمەتى سەرگردايەتتەكى زىرەك و نەخشەيەكى تۆكمە و بەزەبرى بالا دەستى چەك و تەفاقى جەنگى، سوياى سى مىسر لە ناوچەيەكى بياياندا بە جوژى گەمارۆ بەدن كە مەحەل بۆ لە رەخى رۆژھەلاتى كەنالى سويسەوہ بەرگرى لىپكەرى و ئىدى قۆشەن و ھىزە مىسرى يەكان بە جارى شنگيان لەبەر پراو كەوتنە بەر ھەپەشەى قەركردنى تەواوہو. جارتىكى دى كېسەنجەر، كە ھەلوستى ئەو دەورتيكى بەنجەرى لە ديارىكردنى چارەنوسى كىشەى كوردى- عىراقى دا ھەبوو، بە پىتى وىستى خۆى كەوتەوہ گەمەكردن بە پىادەكانى شەترەنجەكە، سەر لە نوئى و بەو جوژەى كە خۆى پىتى راست بوو، پىادەكانى لە سەر تەختەى شەترەنجەكە رىزكردەوہ. سوڤيەت چەند ھىزىتىكى چەتر بازى خۆى خستە نامادە باشى يەوہ ئەمريكاي ناگادار كوردەوہ كە

(*) ئەوہى نووسەر ياسى دەكات تەنيا لە رۆلگەبەكى رۆژنامەوانى بەرەيوو بۆچونى خۆيەتى بۆ تىكەراى مەسەلەكە وەكو نەوروى يەك- وەرگەلى عەرەبى.

نەگەر ڕێگەی نيسرايل بەدري سوياي سێ ي ميسر قە پکات، ئەوا تەدەخولي سوياي راستەوخۆ دەکەن لە ناوچەي رۆژەهلای نافي ن دا. کيسنجر ترسا لەوێ لەم سات و وختەدا پياده کوردی يەکان (گەمەي شەترەنجەگە) بچوليتن، چونکە نەمە خۆي لە خۆيدا نيسرايلی يەکانی هان دەدا و چەمشەي دەکردن تا درێژتر بە شەري ميسري يەکان بەدن کە بەخۆيان شەرەکیان هەلگيسراند، نەمە يەکیک بوو لەو خالانەي کە کيسنجر هەستيدەکرد لە سەریتي رێ ي لينيگري و نەپەلتي روودات.

لەلایەکی ترەوه شا نامادە نەبوو رێ بە کورد بەدري کە نەم لاوازي يە کاتي يەي عەرەب بچۆزنەوه و سور بوو لەسەر ئەوێ نەم دەرفەتيان لە کيس بدات و نەپەلتي سەرکەرتني يەکجارەکی و بنجر بە سەر حکومەتي عێراقدا بيتن، چونکە نەگەر شا بەوه قاييل بوايە ماناي وابوو يارمەتي کورد دەدا تا لەوگەمەي شەترەنجەدا، لە پيادەيەکی سادەي گەمەکەوه بێن بە وەزيرتي کە کەس نەتواني رەفتارو هەلوتستي نايەنديان بخۆنيتەوه يان پيشيني پکات، لەبەر نەمە بەرژەوهنديپەکانی ئەمريکا و ئيران وایانەخواست کە چ گۆرانکاری يەک لەو کاتانەدا لە بەرەي کوردی - عێراقی رووبدا. جاريکی دی بۆمان هەيە تەسەوري "هەلبەتە لەروانگەي بيسرکردنەوه يەکی رۆژاوايپەوه - وەرگيري عەرەبی" ئەوه بکەين کە ئەو رووداوانە دەرفەتیکي زيريني لەبار بوو بۆ کورد کە نازادی و سەرەخۆسي خۆيان بە دەست بيتن، دەرفەتیک بوو رەنگە مەحالی بێ دەرفەتي وەها دووبارە بيتەوه، چونکە خەلکانتيک هەبوون خۆيان بە دۆستی نەم گەلە دەزانی و هەوليان دا نەم دەرفەتە لە بيتشکەدا خەفە بکەن و لە گۆري بنەن.

بەلام کورد بە خۆيان، نەگەر بکرايە بابەتەکەيان لەم گۆشەنيگايەوه بدیتايە، هەوليان دەدا خۆيە بزايتيکی وەهاوه بپەستەنەوه کە ناکۆک نەبێ لەگەڵ ئەو تەسەوراتانەي لە هزرو بيري ئيراني يەکان و هنري کسنجردا دروست بوو بوو. چونکە ئيران تاقە پەنجەرەيەک بوو کە کورد هەناسەي لێوه دەدا و لەويوه گرینگترين کۆمەکی چەک و تفاقيان بۆ دەهات؛ نەگەر ئيران نەم رەکی حەياتەيان بپيژ و ئەمريکا چیدی چەکیان بۆ نەنيتي، ئەوا لەم حالەتەدا هەر هيتريتيکی کورد بۆ سەر سوپاي عێراقی، دەپيکرده رەفتاريکی ناپەجتي و لە گوین بوو کارەساتي گەوره بە سەر گوردا بيتن. . . يەکیک لەرەخنەگرەکانی ئەمريکا دەبارەي ئەو بارودۆخە، نەخت و پوخت دەلتي: "رەنگە هەر لە سەرەتاوه سەرکردەي پسپۆرو شارەزاي جەنگي پارتيزانی، ئەوێ زانیبي کە نەم دەرفەتەي لە ئەنجامي هەلگيسرانی شەري رۆژی کيپورەوه رەخساوه، دووبارە نەبيتەوه، بەلام گفتم و بەليني لەگەڵ ئەمريکي يەکاندا هەبوو. هەر چەندە پيژار بوو، و تورەيي خۆي دەرسري، بەلام هەر نەجولا. نا بەمەجۆرە ئەو دەرفەتە ميژوويپە لە دەست چوو بێ ئەوێ سوودی لێ بپيژي."

لەلایەکی دییەوه تازە کار لەکار ترازو بوو، و وەختی ئەوه نەمایوو هەولیتیکی دی لەگەڵ بەغدا پەڕتی لەسەر بناغەیی جیتیەجێکردنی بەندەکانی رێکەوتننامەیی نازار، ئەو شەڕە قسانەیی که لە کۆتایی سالی ١٩٧٢ دا لە نێوان رۆژنامەیی التاخی (زمانی حالی پارتی) و رۆژنامەیی الشۆرە (زمان حالی بەعس) دا روویدا و زۆریان تاوان و تۆمەت لێکدی بارکرد، هێندە بەزمانیکی ناشرکراو زوق بوو، ئەوه‌یان بەدیار خست که یواری هیچ جۆرە سازشێک نەماوو و کاروبارەکان گەییونەتە کۆترە کۆلان. بەعسی یەکان دەیانگوت پێشەڕگە تەقەیان لە هێزەکانی عێراق کردووو لەم لاشەوه پارتی دیوکراتی کوردستان، عێراقی بەوه تۆمەتبار دەکرد که چەندین زیندەگافی و پێشیلکاری کردوو: دەیان هەزار کوردی ره‌وند بۆ نێران و تورکیا دەرکراون بە هەنجەتی ئەوه‌ی گۆزیە جنسی یە عێراقیان نی یە. فرۆکەکانی عێراق گوندەکانی ناوچەیی بێزارۆن و ژەنگاریان لە سایەیی قوئانغی ناشتیدا بۆردومان کردوو. ئەمە جگە لەوه‌ی که حکومەتی عێراقی چەندین گوندی کوردی لە ناوچەیی خانقەین دا بەر بلدۆزەران داوو تەختی کردوون. ئەمە جگە لەوه‌ی بۆمبەیی وێرانکەر بۆ بارەگاکی حیزب و رێکخراوه‌ پێشەییەکانی حیزب نێردراوه‌ بە مەبەستی تەقینەوه‌. هەروەها هەولی تێرۆر کردنی بارزانی جارتیکی دی هێنرایەوه‌ گۆپی و وەبیر خەلکی هێنرایەوه‌.

ئەوه‌ی که پێر ره‌وشەکی ئالۆزانو پەییونەییەکانی خراتر کرد ئەوه‌ بوو، ئەو کاروانە کۆمەکانەیی لە رێگەیی نێرانەوه‌ بۆ کورد دەهات، لە حکومەتی عێراقی شارەوه‌ نەبوو. بە تایبەتی نێران دۆژمنی عێراق بوو، بۆیە کاریگەری ئەمە بۆ یەکیکی وەکو (سەدام) وەکو کاریگەری پارچە پەڕۆی سوور بوو بۆ گا. کاتی بارزانی لە دیانەییەکی رۆژنامەوانیدا لەگەڵ (جیم هواگلادی) پەییامنێری رۆژنامەیی (واشتون پۆست) دا، هەموو وەرەقەکانی خستەنەروو، بەغدا ووتەکانی بارزانی لەبەر گران بوو، و بە نێکەبەراییەتیەکی ناشرکراو زەقی لە قەلەم دا بە تایبەتی که ووتەکانی بارزانی زۆر روون و ناشرکرا بوون و ئومێدی ئەوه‌یان نەهێشت که پەییونەییەکان لەگەڵ رۆژیم دا، جارتیکی دی ناسایی بێنەوه‌، بە تایبەتی گۆته‌ی وەگ: ". نێمە فاکتەرێکی گرێگین لە رۆژەلاتی ناڤین دا که لە بەردەم دەسه‌لاتی سۆڤیەتی دۆستین و سەپای عێراقی ی دۆست و هاوپیانی سۆڤیەت مژۆل دەکەین. نێمە نامادەین هەر کاریک که لەگەڵ سیاسەتی نەمریکا لەم ناوچەییەدا بگۆنجیت، بیکەین ئەگەر نەمریکا لە گورگان بمانپارتیزیت، خۆ ئەگەر کۆمەکی پێیوست و کاریگەر بکرتین ئەوا دەتوانین کانگاکانی ئەوتی که رکوک بگرن و تەسلیم بە یەکیک لە کومپانیاکانی ئەوتی نەمریکا بکەین، خۆ خۆمالی کردنی ئەوت لە لایەن عێراقەوه‌ کاریک بوو دژی کورد".

هەر چه‌نده نهم گوتانه خۆی له‌خۆیدا راگه‌یاندنی شهر بوو دژ به‌یه‌کیتی سۆفیه‌تی
 دۆست و هاویه‌یانی عێراق، به‌لام دیبلوماسییه‌تی سۆفیه‌تی له‌ دوا ساته‌کاندا
 فریاگه‌وت و نه‌یه‌یشت قۆناغێکی تازه‌ی شهر ی عێراق و کورد هه‌لگیرسیته‌وه.
 هه‌ندێ نێردراوی سۆفیه‌ت هه‌ر له‌ کۆتایی سالی ۱۹۷۲وه هه‌ولیاندا بکه‌ونه‌ به‌ینی
 به‌غداو بارزانی یه‌وه، نه‌وه‌تا وا جارێکی دیکه‌ش که‌وتنه‌وه‌ خۆ تا شهر ی چه‌کداری له
 نێوانیاندا هه‌لنه‌گیرسیته‌وه. هه‌لبه‌ته‌ هۆی نهم ناوێری سۆفیه‌ت روون و ناشکرا بوو؛
 چونکه‌ سه‌دام حوسه‌ینی به‌ نزیکترین هاویه‌یانی خۆی ده‌زانی له‌ نێو عه‌ره‌به‌کاندا..
 موسکۆ مه‌به‌ستی بوو ئارامی ناوخۆ له‌ عێراقدا به‌رقه‌رار بێ؛ چونکه‌ هه‌لگیرسانه‌وی
 شهر له‌گه‌ڵ کوردا، رژیمی به‌عسی به‌عدا ی له‌ زۆرک ده‌کرد و به‌ره‌و روخانی
 مسۆگه‌ری ده‌برد. نه‌و حه‌قیقه‌ته‌یان له‌به‌ر چا‌و بوو که‌ هه‌موو نه‌و گۆرانکاریانه‌ی له
 لوتکه‌ی رژیما عێراقدا روویانداوه‌ هه‌موو نه‌و کوده‌تا نیزامیه‌تی له‌ سالی
 ۱۹۶۰وه له‌ عێراقدا به‌ریا بوون، نه‌جمای راسته‌وخۆی لاوازی سوپای عێراق بووه
 که‌ له‌گه‌ڵ کوردا گیرۆده‌ی شهر بووه‌.. بۆیه‌ سۆفیه‌ت پێیان وابوو نه‌گه‌ر کاریکی وه‌ها
 بکه‌ن سه‌دام نه‌که‌وته‌ شهرێکی عه‌سکه‌ری تازه‌وه‌ له‌گه‌ڵ کوردا، نه‌وا ناما‌ج‌ه‌که‌یان
 دێته‌ دی و سه‌دامی دۆستیان له‌سه‌ر حوکم ده‌مینێته‌وه؛ نه‌گه‌نا ناچار ده‌بن له‌ رووی
 مادی و له‌شکری یه‌ره‌ پشتگیری و پشتیوانی یه‌کی زۆری بکه‌ن دژی کورد، که
 نه‌مه‌ش خۆی له‌ خۆیدا هه‌لوێستیک بوو سۆفیه‌ته‌کان به‌ خۆیان پێ ی خوشحالی
 نه‌بوون و دژ به‌ شێوازی خۆیان بوو. هه‌ر چه‌نده‌ له‌ نه‌جمادا هه‌ر ناچار بوون به‌کرده‌وه
 نهم هه‌لوێسته‌ وه‌یگرن. رۆژنامه‌ی (نویه‌ تسه‌ریخه‌تساتیونگ) ی بناف و ده‌نگ،
 به‌لای کرده‌وه‌ که‌ گوايه‌ له‌سه‌ر چاوه‌یه‌کی باوه‌ر پێکراوه‌وه‌ زانیویه‌تی که‌ سۆفیه‌ت له
 کۆتایی سالی ۱۹۷۳دا بارزانی ده‌عوت کردوه‌ بۆ موسکۆ تا قه‌ناعه‌تی پێشکه‌ن که‌
 هه‌لوێستی خۆی بگۆڕێ.

پایزی ۱۹۷۳ هات. که‌لیک له‌و مه‌سه‌له‌ گرینگانه‌ی که‌ کاریگه‌ری گه‌وره‌یان له‌ سه‌ر
 دیاریکردنی ره‌وتی کاروباره‌کاندا، له‌ سالی ناینده‌دا ده‌بوو، پێشوه‌خته‌ دیاریکرا‌ن،
 به‌لام دوا ریزینه‌ندی هه‌مووفاکته‌ره‌کان هێشتا ته‌واو نه‌بوو بوو. هه‌لبه‌ته‌ ده‌بوايه‌ دوا
 به‌ریار دوا‌بخه‌ی بۆ به‌هاری ناینده‌، چونکه‌ زستان به‌ر ده‌رکه‌ی به‌ هه‌موو لایه‌ک گرتبوو.
 کاتێ که‌ له‌ کوردستان گه‌رامه‌وه‌ له‌ رۆژنامه‌ی (Die welt) دا به‌لامکرده‌وه‌ که‌: "له
 نازاردا شهر ده‌ست پێده‌کاته‌وه‌" پر به‌دل حه‌زم ده‌کرد پێچه‌وانه‌ی نه‌و پێشبینی یه‌ی
 من رووبدات و دلنیا نه‌بووم له‌وه‌ی که‌ هه‌موو ده‌رگا‌کان داخراون له‌به‌رده‌م ره‌وتی
 کاروباره‌کاندا و به‌ چ نا‌راسته‌یه‌کی دی دا ناروات.

به‌هار، به‌ره‌ به‌ره‌ ده‌هاته‌ پێشێ، رۆژاوا پتر بایه‌خ‌ی به‌ دۆزی کورد ده‌دا.
 سیاسه‌توانانی نه‌میه‌کی و نێرانی ناماده‌یی خۆیان پێشاندا بۆ قاییل بوون به‌ بۆچونی

کورد، که چی نهوان له سالی رابردوا سور بوون له سهر نهوهی بارزانی نه چیتته شه پتکهوه که خوی له خۆیدا دهرفه تیتکی زترین بوو بۆ کورد. له لایه کی دی یهوه په یوهندی و میانهی نیران- عیراقی، که له بنه پتدا دۆستانه نه بوو. روهی کرده گزهی و ناخوشبون. دهزگای (ساواک) ی نیرانی نهوه یان که شف کرد که نۆکه رانی دهزگای موخا بهراتی عیراق به قاچاغ چهک و تفاق بۆ عه شایه ری بهلوجی نیشته جتی ی باشوری نیران ده نترین؛ بهلوجه کان له شه پدا بوون دژی رژیمی نیران و داوای جیا بوونه و یان له نیران ده کرد.

ههروه ها عیراق کۆمه کی زۆری بۆ شۆرشگێرانی زهفار ده نارد که له لایه ن یه مهنی باشوره و پشتیوانی ده کران و، نهم شۆرشگێرانه دژی نهو سوپا نیرانی یه ده جهنگین که (قابوس بن سعید) ی سۆلتانی عه مان داوای له نیران کرد بوو بینیری بۆ عه مان تا پارمه تی یه دن له دامرکانده نه وه سه رکوتکردنی شۆرشه که دا؛ ههروه ها به غدا بوو به دالده و په ناگهی کۆمونیسته نیرانی یه کان و پاشماوهی لایه نگرانی به ری نیشتمانی نیرانی سه رده می سه رهک وه زیرانی پیتشو (مصدق). ههروه ها ده رکوت هه ندی مه فره زی کۆمونیستی فیدایانی ناو شار، که له لایه ن حیزبی به عسی به غداوه له هه ردوو روهی نایدولوی و نیزامی یه وه پشتیوانی ده کران، چه ند کرده وه یه کیان دژی مه خفه ره نیرانی یه کان و دامو ده زگاکانی سوپای نه مریکی نه تهاجم داوه.

دیاره نه مه پتچه وانه ی هه زو ناره زه کانی شا بوو. که ده یوست نیران بکات به هیتکی گه وهی نارام و په ره سهندوو؛ نهمش یه وه ده هاته دی که میانهی عه ره بی و نیرانی خۆش و دۆستانه بیت. له م لاشه وه احمد حسن البکر و صدام حسین، دژایه تی نه م سیاسه ته یان ده کرد و هه ولیان ده دا نه یه ته دی. شا، سه بری سووا تووه بوو، بۆیه هه ستیکرد وه ختی جولاندنی پیاده کوردی به کان هاتوه و پتویسته به قازانچی خوی وه گه ریان به خات. له و لاشه وه بارزانی چ رتکه یه کی له به رده م دا نه بوو، ته نیا نه وه نه بی که پشت به کارتی نیرانی- نه مریکی به سه تن. نا به و جوژه له نازاری سالی ۱۹۷۴ دا گه وره ترین شه ری گوردی عیراق هه لایسه یه وه، شه رتکی که تا نیستا به خۆپانه وه نه دیتوه.

ناتوانی عیراق له به لینه کانی به خفن

نهو هه ناگه ی که ته نگه گه ی ته قانده وه له لایه ن بارزانی یه وه نه نرا، به لکو له لایه ن به غداوه نرا. هه ر چه منده هه ردوو حیزب، سه به اهرت به چۆنیه تی جتیه جتیکردنی نوتونومی و ناوکوی یه ریشه ییه کان نه گه یینه رتکه و تیتکی یه کجاره کی وه کو نه وهی سالی ۱۹۷۰، که چی نه نجومه نی سه رکردایه تی شۆرش به عس یه ک لایه نه وه به به رپاری ژماره ۲۴۸ یاسای نوتونومی ده رکرد. له هه مان کاتدا رژیم داوای له شۆرش

کورد به سه‌رۆکایه‌تی بارزانی ده‌کرد که چه‌که قورسه‌کان و رادیویه‌کیان ته‌سلیم به حکومت بکه‌ن.

نه‌حمه‌د حه‌سه‌ن نه‌لبه‌کر، به خۆی چوو بۆ نێژگی رادیوو ته‌له‌فزیونی به‌غداو هه‌ولێ دا به هه‌موو شتیه‌یه‌ک، و به ئاماده‌بوونی نوێنه‌رانی رۆژنامه‌رهم‌سی یه‌کان، نهم به‌ریاره به‌رازنێتیه‌وه، یان وه‌کو ده‌لێن هه‌نجه‌ت و بیانونان بۆ هۆیه‌کانی نا‌کامی گفتوگۆ له‌گه‌ڵ کوردا بێنێتیه‌وه. احمد حسن البکر، که سه‌رۆکی تێکۆشه‌ریان پێده‌گوت، رووی کرده جه‌ماوه‌ری گه‌لی عێراق و گوتی: "ئه‌ی گه‌لی عێراقی مه‌زن، جه‌ماوه‌ری شۆرشه‌ سه‌رکه‌وتوه‌که‌مان" ئه‌وجا له سه‌ری رۆژی و هه‌لییدا: "له پێناوی به هێز کردنی په‌یوه‌ندییه نیشتمانی یه‌کان و به‌رایه‌تی میژوویی رۆژه‌کانی عێراق به‌عه‌ره‌ب و کوردا و که‌مینه‌کانی تروه، نه‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی شۆرش لیبرا نو‌تونومی له کورداستاندا جێیه‌جێ بکات". و له سه‌ری رۆژی: "نهم نو‌تونومی یه ته‌نیا چوار چێوه‌یه‌ک نییه بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی مافه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی گه‌لی عێراق له سنوری وولات و نیشتمانیکی یه‌که‌گرتودا، به‌لکو خۆی له خۆیدا گۆرانیکی ریشه‌یی یه له به‌واری مامه‌له‌ کردن له‌گه‌ڵ مه‌سه‌له‌ی کوردا، له چار نه‌و سیاسه‌ته‌ نا‌دروسته‌انه‌دا که حکومه‌ته دکتاتۆره کۆنه‌په‌رسته‌کانی پێشوو په‌په‌ریان ده‌کرد". نه‌لبه‌کر، گوتاره‌که‌ی به‌وه کۆتایی هێنا که: "نو‌تونومی ئاسۆیه‌کی به‌رینه‌ر له به‌رده‌م رۆژه‌کانی کوردا ده‌گاته‌وه‌و یارمه‌تییان ده‌دات که به ده‌لناییه‌وه بکه‌ونه سه‌ر رێگی گۆرانی دیموکراتیه‌ به‌ره‌و سوسه‌لزم".

به‌لام کوردا، له روانگه‌یه‌کی دییه‌وه ده‌یانروانی یه سه‌راپای مه‌سه‌له‌که. چوار سال به‌سه‌ر مۆز کرنی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی ئازاردا بوری و هه‌لو‌بستی عێراق به‌رانه‌به‌ر به‌کورد هیچ گۆرانیکی نه‌وتۆی به سه‌ردا نه‌هات. بۆیه نه‌و (به‌رایه‌تی یه میژوویه‌ی) ی که نه‌لبه‌کر له گوتاره‌که‌یدا ئاماژه‌ی بۆ کرد ته‌نیا قسه‌ی رووت بوو. هه‌رچه‌نده به‌ندی دووه‌می رێکه‌وتنی ئازار، تاکه‌ید له‌سه‌ر نه‌وه ده‌کات که به‌ن جیاوازی و به رێژه‌یه‌کی دادوه‌رانه، خه‌لکی کوردا و نا‌کورد له وه‌زیفه‌ حکومه‌تی و خزمه‌تگوزارییه‌کان بێنه دامه‌زراندن، به‌لام کوردا له ئازاری سالی ۱۹۷۴ دا نهم وینه‌یه‌یان له به‌رده‌م خۆیاندا ده‌بینی:

- له‌کۆی دوانزه نه‌ندامی نه‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی شۆرش تا‌قه یه‌ک کوردا تێدا نه‌بوو، هه‌رچه‌نده نهم نه‌نجومه‌نه سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ده‌سه‌لات بوو له عێراقدا.

- له سه‌رکرده‌یه‌تی سویدا، له‌وه‌زیری به‌رگرییه‌وه تا ده‌گاته ئاستی ئامیرفه‌وجه‌کان ته‌نیا دوو کوردا هه‌بون.

- رێژه‌ی خۆپێندکارانی کوردا، له زانسته‌گی سواییدا پتر له ۲-۵٪ ی کۆی خۆپێندکارانی، زانسته‌گی نی‌تو‌براو نه‌بوو.

- ریزه‌ی خۆندکارانی کورد له زانکۆی فرۆکه‌وانیدا هیچ نه‌بوو .

- له کۆی (۵۰۰) دبلوماسی عێراقی دا ته‌نیا یه‌ک کورد هه‌بوو . له کۆی هه‌شتا سه‌فیری عێراقی ، تا‌قه‌یه‌ک سه‌فیری کورد هه‌بوو ، نه‌ویش سه‌فیری عێراق بوو له رۆما .

- وه‌زاره‌تخانه‌ی عێراقی که پتکه‌ها ته‌بوو له ۲۳ وه‌زیر ، ته‌نیا پینجیان کورد بوون ، له‌و پینجه‌سیانیان وه‌زیری پت وه‌زاره‌ت بوون و دوانه‌که‌ی تریش وه‌زاره‌تخانه‌یان گرینگ نه‌بوو .

- تا‌قه‌یه‌ک کورد له نیو هی‌زی نه‌من و استخباراتدا نه‌بوو .

- له هه‌موو نه‌مانه‌ش گرینگتر نه‌وه‌بوو که مه‌سه‌له‌ پنجبرو گرینگه‌کانی نو‌تونومی به‌ ئالۆزی و بێ چاره‌سه‌ری ریشه‌یی هه‌لترانه‌وه ، وه‌ک دیاریکردنی سنوری نه‌ته‌وه‌یی و دانانی نه‌خشه‌ی پتویست بۆ په‌ر سه‌ندنی نا‌ه‌وری .

بۆیه . حیزه‌که‌ی بارزانی پاش ۲۴ سه‌عات ، له دوا‌ی را‌گه‌یاندنی یاسای نو‌تونومی له‌لایه‌ن حکومه‌ته‌وه ، وه‌لامی دایه‌وه‌و یاسای نی‌یروای ره‌ف‌ز کردو به‌ یاسایه‌کی نا‌ته‌وا‌وو په‌چ‌را‌وی له‌قه‌لمدا . حکومه‌ت ، پا‌رتی نا‌گا‌دار کرده‌وه که به‌جێته‌ به‌ره‌ی نه‌ته‌وه‌یی پت‌شکه‌وتنه‌خوازه‌وه ، که به‌رتی بوو له‌ حیزه‌ی به‌عس و حیزه‌ی شیوعی ی‌لایه‌نگری سو‌فیه‌ت : هه‌له‌ته‌ پا‌رتی نه‌م هۆشداریه‌ی حکومه‌تی ره‌ف‌ز کرد .

بارزانی ، نه‌و‌شته‌ی که رۆژیم بۆ کوردی ته‌رخان کرد بوو ، به‌سه‌ده‌قه‌یه‌کی مایه‌ی به‌زه‌یی زانی ، بۆیه هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌ری هه‌زار جار پت چا‌تر بوو له‌وه‌ی که قاییل بێ حکومه‌ت هی‌واو نا‌واته‌کانی که له‌که‌ی زنده‌ به‌ چا‌ل بکات .

بارزانی بۆی روونکردمه‌وه‌و گوتی : "ناچار بووین ده‌ سالان شه‌ر بکه‌ین و دا‌وا له‌ رۆله‌کانی که له‌که‌مان بکه‌ین ، که مه‌ینه‌تی دنیای به‌ سه‌ردا هات ، به‌ هه‌موو قوربا‌نییه‌ک رازی ببن تا بتوانین حکومه‌ت ناچار بکه‌ین ، نه‌م رتکه‌وتنه‌نامه‌یه‌ مۆر بکات ، بۆیه ناتوانین چا‌وپۆشی له‌ حکومه‌ت بکه‌ین که له‌و به‌لێن و گفتانه‌ی پاشه‌گ‌ز بپێته‌وه که له‌ سالی ۱۹۷۰ دا په‌یمانی دا جن به‌جێیان بکات و بۆ خۆی ناشتی پت کری ." .

هێ‌رشێ گه‌وره‌

هه‌ر بارزانی به‌ ته‌نێ له‌م روانگه‌یه‌وه مه‌سه‌له‌که‌ی نه‌ده‌بینی ، به‌لکو گه‌لیک له‌و چا‌ودێره‌ بێگانانه‌ش که چا‌ودێری رودا‌وه‌کانی عێراقیان ده‌کرد ، هه‌مان روانگه‌و بۆچونی نه‌ویان هه‌بوو . میر به‌درخان له‌ تارا‌وگه‌وه ؛ له‌ پا‌رسه‌وه‌ ده‌ربه‌ری نه‌م

مەسەلە ھە دەلتى: "حکومەتى عىراق کە لە رابردوا بۆتاقە جارىکيش دوژمنايەتى خۆى دەھەق بە کورد نەشاردۆتەو، نەمجارديان رەفتارىکى زيرەکانەو رىاکارانەى ناشکراى بەکار هینا، نەوە بو ياسای بىناو نوتونومى بۆ کوردستانى عىراق دەرکرد؛ کە لە راستیدا بریتى يە لەوێ ھەموو ناوچەکانى کوردستانى خستۆتە ژێر دەسلالتى سياسى و ەسکەرەى حیزبى بەعسەو. دیارە بەم ھەلۆستە وىستويەتى راي گشتى جیھانى ھەندئ ھێۆر بکاتەو، پاش نەوێ دژى ھەستا دواى نەو ھەموو ھێرشى قہ کردنەى کە بە درێژايى دەیان سال کردى يە سەر کورد".

ھەر وھا پەسپۆرى رۆژھەلاتى ناڤين لە رۆژنامەى (نويەتسوپريخە تسایتونگ) زۆر بە دروستى گوزارشتى لەم مەسەلە يە کردووە نامازەى بۆ نەوێ کردو کە سياسەتى رەسمى بەغدا نەوێ يە کە "حیزبى بەعس دەيەوئ نوتونومى يەکى روالەتى بە کوردان بدات و لە لایەن دەسلالتى ناوھندى بەعسەو ناراستە بکړئ. نەو نوتونومى يەى کە لە بىيانى نازارى ١٩٧٤ دا خرايە سەر کاغەز، ريتک و دەقاو دق وەکو نەو نوتونومى يە يە کە دەسلالتى مەرکەزى سۆڤيەتى داويەتى يە کۆمارە يەناو سەر بەخۆکانى خۆى. نەمەش. لاسايى کردنەوێ حیزبى بەعسە بۆ حیزبى شيوعى سۆڤيەتى، واتا بەعس بېيت بە حیزبى حوکمران و تاقە سەرچاوەى دەسلالت و ھەموو کاروبارەکان". رۆژنامەى (لوموند) ى (فەرەنسى)ش لەم بارە يەو دەلتى: "راگەياندنەى ياساى نوتونومى لە يەک لایەنەو ەو بۆ رەچاوکردنى بەرژووندىيە ريشە يەکانى کورد، زەمىنە بۆ بارودۆختى خەتەر لە باکورى وولاتدا خۆشدەکات". بەلام رۆژنامەنوسى نەلمانى (نيمانويل گايى) زانای چالاک و چەلەنگ لە بزافى مافى مەدەنى گەلانى بن دەستى روو لە نەمان، زۆر يەتوندى رەخنەى لەو رەفتارەى عىراق گرتو گوئى ئەم نوتونومى يە "تەنيا پەردە يەکە بۆ داھۆشيني دەست پشکردنەوې پرۆسە يەکى نوێ ي نيزامى، کە ئەم رەفتارە پشستر لە ڤيتنام دا بە کار ھینراو بوو ھۆى ھيرشيتکى بەرغراوانى ناڤەزايى".

حکومەت، ماوێ دوو ھەفتەى بۆ بارزانی دانا تا خۆى ساغ بکاتەو ھوشدارى يەکەى حکومەت جيتەجى بکات، بەلام بارزانی کە ھەستى کرد حکومەت نەوې وەکو لایەنيتکى گفتوگۆکە فرامۆش کردووە، نەویش لای خۆ يەو حکومەتى ئاگادار کردووەو ماوې دوو ھەفتەى بۆ دانا تا نوتونومى يەک جيتەجى بکات کە لەگەل نيۆرۆکى ريتکەوتننامەى نازاردا بگونجيت. ھەر وھا داواى لە حکومەت کرد ريتە يەکى زۆر لە دەرمانەتى نەوتى عىراق بۆ ناوچەى نوتونومى تەرخان بکات. لە ھەمان کاتدا ھەر یشەى نەوې کرد کە ئەگەر حکومەت داواکان جيتەجى نەکات نەوا لە دام و دەزگاگانى کومپانيای نەوتى کەرکوک دەدەن. لەم ماوې يەدا ھەندئ سووکە پشکاردانى پەرگەتەدە لە ناوچە سنوريەکانى نزىکى تورکيا وئيران روويدا. پششمەرگە مەخفەرە

سنوری یه کانی عیراقیان گرت؛ چ پۆلیس و سهربازیکیان تیندا بوو گرتیان، تا رینگ سنوری یه کان بۆ خۆیان دابین بکهن. رادیوی (دهنگی کوردستان) که وته وه کار، بانگهوازی بۆ پیشمه رگه ی کوردستان ده رکرد که چهک هه لگرته وه، نه مهش خۆی له خۆیدا نه فیر عام بوو.

سه رکردایه تی عهسکه ری (عیراق)ش چوار لهشکری نیزامی ته یارو ناماده کرد. یه کیتک له وانه هیزی ههشت بوو که هه لیکنۆیته ری (ئیلیوت)ی فهره نسییان به کار دێنا؛ نه م هه یزه، هه یزی مغاویرو چه تر بازان بوو. نه م چوار لهشکری له لایه ن دوو قوه تی هه یزی زۆرپهۆشی هه یی یه م و هه یزی زۆرپهۆشی ده یه مه وه پشتیوانی ده کران. به مهش ژماره ی نه و تانکانه ی بۆ شه ری کورد ته رخا ن کرا بوون گه ییه (۳۵۰) تانک، نه مه جگه له هه یزه کانی فرۆکه وانی که به تر له (۲۰۰) فرۆکه ی هه بوو، و هه ر هه موو فرۆکه کانی ش سۆقیه تی بوون. هه ر چهنده فرۆکه ی مێکی ۱۷ و ۱۹ له روی سوپاییه وه کۆن بوون، به لام بۆ لێدانی کورد، که چهکی فرۆکه شکێننا نه بوو، زۆر کاریگه ر بوو. سۆقیهت جگه له م دوو مۆدێله فرۆکه یه، مێکی ۲۱ و سوخوی ۷ و توپولیفی ۱۶ شیان به عیراق دا. زوو زوو پێکادان له نه یوان هه یزی پیشمه رگه و سوپای عیراقی دا روویده دا. به لام له سنوری پێکادانی په راگهنده تهنه ده په ری. پێده چه ی باران و ته رو توشی که تا مانگی چوار به رده وام بوو، هۆیه ک بوو یه ی بۆ هه لته گیرسانی شه ر و هه یزشی به ریلۆ. سه رکردایه تی هه ردوو لایه ن هه ولپیان ده دا نه م سه عاتی سهره دوا به خه ن که به هه موو توانایاته وه خۆیان بۆ ناماده کرد بووه. به غدا له لای خۆیه وه رایگه یانده که روداوه کانی نه م دوا ییانه به ناماژه نازاتی بۆ هه ره سه یه تانی نه و ناگر به سه تی که له سالی ۱۹۷۰ وه به رده واهه.

هه ره وه ها له به غدا پێشوازی شان دیککی دیکه ی کوردی کرا که به سه رۆکایه تی رۆژنامه نووس (دارا توفیق)ی باومر پێکراوی بارزانی بوو. زۆر هه ولدرا ده ست به گه رتکی (جوله) تری گفترگۆ بکریته وه، به لام بپه وده بوو. هه ر چی یه ک هه بوو گوته را. به لگه و دژه به لگه خرا نه روو. دیار بوو سه یسه تی به غدا نه وه بوو که دوو به ره کی به خاته ریزه کانی کورده وه به وه ی سووکه په یوه ندییه ک له گه ل بالێکی حه یزه دا به یه یلێته وه و هه ولپیدا بزاتی رزگاریخوازی کورد بکات به دوو که رته وه؛ بالێکی رادیکالی و بالێکی واقیعی و که ناله کانی راگه یانده ی عیراقی سه یفه تی (کونه به رست) و (نۆکه ری نیه مریالیزم) و (جوداخوازی) بداته پال باله رادیکالی یه که.

(کریچکۆ) ی و مزیری سۆقیه تی

رژیمی عیراقی له سه ر داوای سۆقیهت نه م دوا هه نگاوه ی نا تا شه ر هه لته گیرسێته وه.

کرچکۆی وهزیری بهرگری سۆقیه تی، بهر له هه لگیڕسانه وهی شهر، به خۆی سهردانی احمد حسن البکر و (صدام حسین) ی کرد، له ۳/۲۳ تا ۳/۲۶ دا گفتوگۆیه کی چرویری له گه له ههردوو پیاوی دهسه لاتداری عیراقیدا کرد. بیتیگومان بابه تی لایه نه پراتیکی یه کانی په یانی ده ستایه تی عیراق- سۆقیه ت، تاقه بابه تی نه وه هه موو دیدارو موانقامشانه نه بووه. به لکو نه وه سه رکیشی یه چاوه روانکراوه کی سه دام به ته مابوو ده رهه ق به کوردی بکات، یه کتیک بووه له بابه ته کانی ریزی پیتشه وهی خسته ی کاری نه وه دیداره وه گفتوگۆیانه.

سۆقیه ت، پیتش نیاریان کرد ده ست به شهرو هیتیشی راگه یاتدن بگرتی، که کومونیسته کان ده وری بالایان بدریتی و له م هیتیشی راگه یاندنه، بارزانی وه کو ده ره به گ و فیو دال به خرتیه بهرچاو به وه مه به سته ی له خورده جوتیارانی کوردی دا بهرن و له رتگی دپلوماسییه وه له پایه وه دهسلاتی بدرتی نه ک په ناوه بهر رتگی عه سه کهری بهرتی. که سۆقیه ت سوو بوون له سه ر نه وه ی به عس خۆی له شتوازی نیزامی بیوتیتی، نه مه ته نیا له بهر هۆی سیاسی نه بوو، به لکو گه لیک فاکته رو هۆکاری نه یزامی و (سایکولوژی) اش هانیدان نه م دوا هه وه له بدن.. ده ترسان کرده سوپاییه کان ناکام و نه یجافی خراپیان بیتی به تایبه تی که تانکی مۆدیلی (ت-۵۴) و (ت-۵۵) و فرۆکه ی تازه بابه تیان به عیراق دا بوو، و بیتیگومان له م شه ره دا بۆ لیدانی خه لکی مه ده نی باکووری عیراق به کار ده هینران، دیاره له بهر پایه وه سه نگی ده ولی خۆیان نه مه یان پت خۆش نه بوو.

کرملن، له وه دلنیا نه بوو که نه وه رای گشتی جیهانی یه ی به درتیا یی سالانیکی زۆر ناره زایی سه به رت به ره رفتاری نه مریکی له ئه یشتام دا ده رپری، قووو قه پ و ده سته وه نه وئو دانیشتی و چاودتیری فرۆکه سۆقییه تییه کان بکه م و به بهرچاوی هه موو دنیا وه گوندو شارو خه لکی مه ده نی بۆردومان بکه ن. به تایبه تی که خۆیان زۆر چاک ناگایان له درنده یی و ره رفتاری نامسه لوانه ی عیرا قی یه کان بوو که چۆن له شه ره کانی پیتشه ودا هیزی نامساننیان بۆ لیدانی خه لکی مه ده نی به کار هینتا بوو. هه ره وه ها سۆقیه ت، هه زیان ده کرد هه لوتستی کورده کانیش له بهر چاو به گرن و هه لبه دن لیتیان نزیک ببه نه وه. کتی ده زانی، ره نگه روژتیک له روژان سۆقیه ت پیتویتی به م گه له بیتی که ژماره ی له (۱۵) ملیۆن که س پتر ده بیتت، وه کو چۆن نه مه له دوا ی دوو مه جه نگی جیهانیدا روویدا؛ تا له بهاری جم و جۆلی خۆیدا له ناوچه ی که نداو به کاریان بیتتی.

به لام احمد حسن البکر و صدام حسین، هه موو نامۆزگاری و پیتش نیازه کانی سۆقیه تیان پشتگۆی خست؛ چونکه نه یانده ویست ده رفه ت بۆ گه لاله بوونی بزوتنه وه یه کی چه په روانه ی جه ماوه ری بهر خستیت که کۆنترۆل کردن و دامرکانده وه ی زۆر زه حمه ت تر بیت له دامرکانده وه ی بزوتنه وه یه کی میلیلی به سه روکایه تی بارزانی. نالیره وه

سهره تا کانی گرژی له په یوه نډییه کانی عیراق و سۆقیهت دا سهری هه لداوه دهستپیتکرد و نهمهش کاری کرده سهر تیکرای روداو کانی ناینده. له کاتیکدا به غدا پتیوستی به سۆقیهت بوو، و سهرچاوهی چهک و تفاقه جهنگی به غدا ههر نهویندهر بوو، خو عیراق زۆر زۆر پتیوستی بهو چهک و تفاقه دهو بو له حالی هه لگیرسانموی شهردا. سۆقیهتش، له لای خویانموه حزبانده کرد یارمتهی به عس یهکان بدن تا شه ره که یان له گهل کوردا یهک لایی بکهمنهوه، نمو شه ره ی که سۆقیهتهکان له بهنه ره ته وه حزبان به هه لگیتسانی نه ده کرد، به لام نامادهش بوون کاریک بکهمن که به زوترین کات کوتایی پتی بهت و دستی خویانی لتی بشۆن. گریچکو، دوو رۆژ بهر له ته و او بونی ماوهی سهر دانه کی، له به غداوه بو سۆقیهت گه رایم وه. دمگۆ واتهوات بلوو بووه که هوی زوو گه رانه و ی وه زیری نیتویراو، نه وه بووه که له هه لویستی توندروانهی سیاسه توانی به عسی بی تاقهت بهو تۆراوه. به ههر حال، له بهر ههر هۆیهک بوو بی، نیدی بو رۆژی دوا یی احمد حسن البکر له رادیو ته له فزیونم وه رایگه یاند که گفتوگو له گهل کورده کانداه یی نه نجامتکی نه بووه ئهوجا له سهری رۆی که گوايه حکومهت پابهنده به و ی که یهک لایه نه، نهو یاسای نوتونومی به ی که رایگه یاندوه، جیتیه جتی بکات.

شاندى کوردی، به سهرۆکایهتی دارا توفیق لهو ماوه یه دا گفتوگو که ی به ی و له به غداوه به رهو چیا گه رایم وه. ههروه ها وه زیری کورده کانی نیتو وه زا ره تخانه ی عیراقیش دهستان له پسته کانیان هه لگرت و به مال و منداله وه رو یان کرده ناوچه رزگار کراوه کانی ژیر دمه لاتی بارزانی و پتشمه رگه ی کوردستان. پاش نه و ی چهند هینژکی سو پای عیراقی به رهو سلیمانی و ههولیر که و تنه پتشمه رهی، پارێزگاری ههردوو شاره که په یوه نډییه به شۆرشگیترا نه وه کردو کوردی سهر به حکومه تیان له شۆین دانرا. ههروه ها سهارهت به وه زیره کانیش هه مان کارکرا. یه کیک لهو وه زیره کوردانه ی که سهر به حکومه تی عیراق بوون، عبیدالله مصطفی بارزانی ی کوردی بارزانی سهرۆکی کورد بوو، که زۆر له وه پتشمه ر خوی ته سلیم به حکومهت کرد بوو؛ چونکه دوو سالان بوو له گهل بابی نا کوک بوو. نه وه بوو حکومه تی عیراقی له ده ری ی ولاتدا سوو دیان لیتوهرگرت و کردیان به زورنای بانگه شهو، حکومهت چهندین سهغه ری ولاتانی نه و رو پای بوو ریکخست و لهو سهغه رانه دا چالاکی یه کی زۆری راگه یاندنی دژی بابی خوی کردو به وه تاوانباری ده کرد که (کو نه په رسته) و (فیودالی به) و (فاشی به). ههروه ها عبیدالله، سهارهت به خویشی نه و ی روونکرده وه که نهو له گهل ره تی پتشمه وتوخوازی به عسیاندا یه و نه مه تاقه ریکه یه که خوشگوزهرانی و پتشمه وتن بوو کورد دا بنینه کات. پاش ماوه یه کی کورت پۆستی جینگری سهر کو مارش په کرایه وه طه محی الدین لهو شۆینه دا دامه زرترا. نه م په یاهه کورده. ته مهنی په لجا و یهک ساله. به زه بری هه لپه رستی ی خوی توانی

سەرگه‌وتنیکى وه‌زىفى ديار به‌ده‌ستىتى. دوا پۆستى نهم پياوه، سه‌فير بوو له‌ رۆما. رۆژنامه‌ى (نويه‌تسويريخه‌تسايتونگ) لهم باره‌يه‌وه‌ ده‌لى به‌غدا "كۆمه‌لىكى زۆر چكۆله‌ له‌ كوردانى خايه‌ن له‌ نامپز ده‌گرئ". چونكه‌ هه‌لوستى راسته‌قىنه‌ى تىكرائى گه‌لى كورد به‌رانبهر به‌ حكومه‌ت هه‌لوستىكى روين و پىچه‌وانه‌ى هه‌لوستى نه‌وان بوو. له‌ سه‌ره‌تاكانى نىساندا پرۆسه‌ى (ريفراندومىكى ميللى به‌ پىتيان) به‌ هه‌موو ماناى ووشه‌ى ريفراندۆم ده‌ستپىتكرد؛ نه‌و‌ش دواى نه‌وه‌ى هه‌موو هياو ئاواته‌كانى كورد، كه‌ به‌ گفتوگۆكه‌وه‌ په‌يره‌ست بوون، زىنده‌ به‌ چالكران؛ نه‌وه‌ بوو لىشاوئىكى ده‌سته‌جه‌مى كورد له‌ شاروگونده‌كانى ناوچه‌ ده‌شتانى په‌كانه‌وه‌ به‌ره‌و ناوچه‌كانى ژيتر ده‌سه‌لاتى بارزانى، ده‌ستپىتكرد.

نهمجاره‌ به‌ ئامانجه‌كه‌مان ده‌گه‌ين

پرۆسه‌ى په‌يه‌وندى كردنى به‌ كۆمه‌ل، ديارده‌يه‌ك بوو كه‌ پىشتىر وىنه‌ى نه‌بووه. ته‌نيا له‌ مانگى نىساندا پتر له‌ (١٣٠) هه‌زار كورد چوونه‌ چيا. له‌ مانگى مايس دا هه‌فتا هه‌زار كه‌سى دى په‌يه‌ندييان كرد، من نه‌وده‌مه‌ له‌ ناوچه‌ رزگاركراره‌كانى ژيتر ده‌ستى بارزانى دا بووم. ده‌ره‌تم بۆ هه‌لكه‌وت خه‌لكانىك بدىم كه‌ به‌ خۆ مال و منداله‌وه له‌ هه‌ر چوارنگالى عىراقه‌وه‌ هاتبوون، هه‌ندىك له‌ شارى كه‌ركوكه‌وه، كه‌ حكومه‌تى نىزامى تىدا به‌رقه‌رار بوو، هاتبوون. هه‌ندىك له‌ هه‌ولێرو سلێمانى يه‌وه‌ هاتبوون. هه‌ندىكى دى له‌ شارانى زۆربه‌ عه‌ره‌بى وه‌كو موسل و به‌سره‌و ته‌ناته‌ت به‌غداوه‌ هاتبوون. زۆربه‌ى ئه‌و خه‌لكانه‌ به‌ چوار هه‌فته‌ رۆ گه‌يى بوونه‌ ناوچه‌ رزگاركراره‌كان، زۆرجار ناچار بوو بوون به‌ پىتيان يان به‌ سواری وولاخ به‌رۆن.

باره‌گاكانى پارتى له‌ حاجى ئۆمه‌ران و چۆمان جه‌مىيان ده‌هات له‌ خه‌لكى گه‌لجى خوێن گه‌رمى تىنۆى پىشمه‌رگه‌يه‌تى و چاويان له‌ پىشمه‌رگه‌ كۆنه‌كان ده‌كرد و هىنده به‌ تاسه‌وه‌ بوون ده‌شيا كارى قاره‌مانانه‌ى وه‌ها نه‌لجام بده‌ن كه‌ شان له‌ شانى كارى نه‌وانه‌ بدات كه‌ قال بوو بوونه‌وو شه‌رو هونه‌ره‌كانى شه‌ريان جه‌رباند بوو، هه‌ر چه‌نده ئهم گه‌لجانه‌ هيشتا فىترى به‌ كار هيننانى كلاشينكوف نه‌بوو بوون، به‌لام رواله‌تى په‌سندى جه‌نگاوه‌رييان هه‌بوو. هه‌ر له‌و باره‌گايانه‌دا كۆمه‌لىك سىماى گه‌ش و پرى نه‌كاديميانى ته‌مهن نزىكى په‌لجا سال ده‌بينران كه‌ له‌ به‌غداوه‌ هاتبوون، ده‌ستيان له‌ مالى خوێش و گوژه‌رانى باش هه‌لگرئىبوو، و ژياتى نىتو كوێ و نه‌شكه‌فتانبيان هه‌لبژاردبوو ته‌نيا له‌به‌ر نه‌وه‌ى (به‌شدارى شوێش)ى ميلله‌تى خۆ بكهن.

دكتور محمود عوسمانى ئهمداسى مه‌كته‌بى سياسى پارتى ديوكراتى كوردستان و پزىشكى تايبه‌تى بارزانى، له‌ دىمانه‌يه‌ك دا كه‌ له‌ په‌ناگاهه‌ى خۆيدا له‌گه‌ليم سازدا، په‌ناگاهه‌ى ژورتيك بوو له‌ زه‌وى دا هه‌لكه‌نرا بوو، هه‌ر چوار لای به‌ به‌رد هه‌لچنرابوو،

خیتوتیکی به سردا درا بوو تا دیار نه‌بین، جا دکتور محمود عوسمان نم پنه‌ناگه‌ی
 کرد بوو به باره‌گاش، ناله‌م شوتنه‌داو له و دیانه‌یه‌دا که له‌گه‌لیم کرد سهرنجی بو
 لایمتیکی زور گرینک راکتیشام. دکتور محمود پنی ی گوتم: "که له سالی ۱۹۶۶دا،
 ناوچه‌یه‌کی به‌رینی خاکی کوردستانمان رزگار کرد، ژماره‌ی خه‌لکی نه‌و ناوچه‌یه
 ملیونیک ده‌بو، تاقه دکتوری هه‌موو ناوچه‌که من بووم.. له سالی ۱۹۶۹دا ژماره‌ی
 دکتورانی ناوچه رزگارکراوه‌کان له ژماره‌ی په‌نجه‌ی یک ده‌ست تینه‌ده‌په‌رین. باسی
 که‌می و نه‌بوونی درمان و که‌رسته‌و تفاقای پزشکی هه‌ر مه‌که. به‌لام نه‌مه‌رۆ که
 (۶۰) دکتوری پسرپورمان هه‌ن له هه‌موو بواره جی‌جایاگاندا. هه‌موو عه‌یاده‌و
 موشته‌ری یه‌دوله‌مه‌نده‌کانیان له شارد‌ا به جیته‌شتوه‌و له ژیر خیتوت و خه‌سته‌خانه
 مه‌یدانی یه‌کاندا دکتوری خویان ده‌گه‌ن". من وه‌کو رۆژنامه‌وان دره‌فتم بۆ ره‌خسا
 هه‌ندئ له دکتورانه بدینم و بناسم.

یه‌کتیکیان که پیاویکی بالا به‌ری میانه سالی قژ زه‌ردی نامال سور بوو، به نه‌لمانی
 یه‌کی ره‌وانی باوی نیو چاخانه‌کانی ئینا قسمی ده‌کرد، پنی ی گوتم له ئینا کاری
 رادیولوگی کردوه "واته دکتوری پسرپور له نامیری تیشک"، له بواری کاری خویدا
 دیار بوو، و له سهری رۆیی: "بیرم له‌وه کرده‌وه که نم قوتاغه، شه‌ری توند به خۆوه
 ده‌بینی و ژماره‌ی برینداران زور ده‌بن؛ به هۆی ته‌بیعه‌تی شه‌ری شاخوه که خه‌لکی
 زور، پارچه‌یان به‌رده‌که‌وئ. نیدی مه‌حاله ژبانی نه‌و جۆره بریندارانه یان ده‌ست
 نیشان‌کردنی پتکرانه‌کانیان به بئ نامیری نه‌شه‌و تیشک رزگار جگرئ و نه‌نجام‌بدئ.
 بۆیه لیبرام په‌یوه‌ندی به شوپ‌شوه بکه‌م". به‌لام تاقه‌ گرفت‌ی نه‌و پیاوه نه‌وه بووکه به
 درژیایی ماوه‌ی شه‌ر تاقه نامیرتکی تیشکی به ده‌سته‌که‌وت.

جگه له دکتوران، ۱۰۰ نه‌وقات و ۳۰۰ نه‌ندازیارو ۶۰۰ مامۆستای ناماده‌یی و
 هه‌زار مامۆستای سه‌ره‌تایی و هه‌زار فه‌رمانبه‌رو چوار هه‌زار سه‌رباز و پولیسی کوردی
 عێراقی په‌یوه‌ندیان به شۆشه‌وه کردبوو. هه‌روه‌ها هه‌موو خۆتندکارانی زانسته‌گی
 سلیمانی، که سالتی پیتشتر دامه‌زرابوو، له‌گه‌ل ستافی مامۆستایانی زانسته‌گی
 نێپورادا که ژماره‌یان (۴۵) مامۆستای زانکو بوو، هه‌ر هه‌موو به شینوه‌یکی ریک و
 پتیک په‌یوه‌ندیان به شۆشه‌وه کرد بوو، ژماره‌یه‌کی زور له رۆشنییرانی کورد له
 هه‌نده‌ران و یان له شوتنه‌ ناگوردیه‌کانه‌وه گه‌رانه‌وه بۆ ناوچه رزگار کراوه‌کان.
 چه‌ندین دکتورم بینی که کاره‌کانیان له خه‌سته‌خانه‌کانی نه‌لمانیادا به جی هیشته‌بوو.
 هه‌روه‌ها نه‌ندازیاریکم بینی تاقیکردنه‌وی کوتایی له نه‌مستردام به‌جی هیشته‌بوو: له
 نێو نه‌وانه‌دا که ناسیم، پسرپوری قانونی ده‌ستوری، دکتور شه‌فیق قه‌زاز بوو. نم له
 زانسته‌گی هارڤارددا کورسی مامۆستایه‌تی هه‌بوو، و سه‌رۆکی به‌ش بوو، که چی
 وازی له‌و هه‌موو نازویه‌سته‌ هینابوو، و هاتنبوه‌وه تا لێره و له‌گه‌ل یارزانی دا کار
 بکات. به پیاویکی خۆتنده‌وارو رۆشنییرم هاته به‌رچار، به‌هه‌یه‌کی تابه‌تی هه‌بوو له

زمانیارای و قسه کردندا.

هر هممو نهوانه په یوهندیان به شۆږشوه کرد بوو، و لیبړابوون به کردهوه به شداری دوزی کورد بکهمن. مرۆڅ وای ههست ددکردو دهبینی که کوردی عیراق به هممو توژ و چینهکانیانموه به جوژئ له سایه یه که ئالادا یهکیانگرتوو، که پیشتر نه مەیان به خووه نه بینیه.. (لورد کلبراکن) ی روژنامه وانی ئیرلەندی، له لیکولپینه ویه کی روژنامه وانی تایبەت به هه لسه نگاندن و توژینه وهی نم راپه پینه مەزنه، ده لئ: "پیده چیت کورد به شیوه کی گشتی گه یینه قه ناعه تی ته وار که شۆږش له هممو کاتیک پیشتەر به هیزتر بوو و پیوستی به خزمه تی هممو که سینگ هیه له هر براریک دا کار بکات، و ده توانن له قوئاعی شهردا سر بکهون و خاکی خویان روزگار بکهمن".

ههروه ها دکتۆر محمود عوسمان له کوئایدا کوتی: "گۆرانیک ریشه یی ناشکرا رویدا. ته نانت نیمه له سر کردایه تی دا نم گاردانه وه ئیجایی یه ی روژه کانی که له که مان پی شتیک کتویر بوو.. ژماره یه کی زۆر پیشمه رگه و جهنگاوه ری بی چه کمان هیه و چه کمان نی یه پیانده یین. نه گه ر عیراقی یه کان شه ر بکه نه وه، نه مجاره ده توانن سرکه وتنی چاوه روانکراو به دهست به یین".

فەلسەئى دىۋانزەھىيەم

”گەۋدەتەرىن ھەلەي ژيانم نەۋە بۈۋ كە باۋدەرى تەۋاۋم بە نەمىرىكا كەرد“

ھەنرى كېسەنچەر دەستبەردارى كورد دەبىئەت

(صفا، شىلال) نەقىبىي فرۆكەۋانى عىتراقى، بەختى يار نەبۈۋ كاتىتىك بە يانى رۆژى ۱۹۷۴/۸/۲۳ بە فرۆكەۋى مېتىكى (۲) لە ھەنكەي ھەۋايىي مۇسەلەۋە ھەستە، تا نەۋ نەركە جەنن بە جەنن بەكات كە بۆي دىياري كرا ھېۋە؛ كە جەننەتتى جەۋ لە بۈرۈمانى نېشانە جىتگىرۈ جۈلاۋەكان بە ھەمۈۋ جۆرۈكىيانەۋە. نەمەش خۆي لە غۆيدا دەيكرە دەست نەپاراستن و بۆردۈمانكەرنى گۈندۈ سەنگەرۈ پەناگەي خەلگى مەدەنى و سەنگەرەكانى ھېزى لەشكرى كوردستان.

لە كاتىتىكدا زۆر بەنزمىي بەسەر دۆلىي بالەكدا دەسۈرايەۋە، تا ئوتومبېل و كامبۈنەكانى سەر جادەي ھاملىيۈن، كە لە رۈۋى لوجىستى يەۋە رەگى ژيانى كورد بۈۋ، بەر بۆمباۋ موشەكان بەدات، رېتىك لەۋ كاتەدا بەر دەستبەردارى چەكى زەمىنى كورد دراۋ، نەۋە بۈۋ ھاسەنگى فرۆكەۋەي تېتىك چۈۋ، مەگىنەكەي بەركەۋەت، نەمەش ۋا يېكرد كە نەتۈۋاننى لەۋ ئاستە نزمەي خۆي بەر زۆر تەبىئەتەۋە، بۆيە صفا، شىلال، بە ناچارى كورسى نەجاتى بەكار ھېتۋا خۆي لە فرۆكەۋەي مەدەنىيەت. بەلام لە لايەكى دى يەۋە بەختەۋەر بۈۋ. چۈنكە بە يېنى ئامارى كوردان، فرۆكەۋەي نەۋ سى ۋەشەمىن فرۆكەۋەي بۈۋ كە لە سەرەتاي دەستبەردارى ھەي شەپۈۋە خرابەۋە خوارى. صفا، شىلال، تاقە فرۆكەۋەي تېتىك بۈۋ لە كۆي نەۋ ھەمۈۋ فرۆكەۋەي، بەزىندۈيەتتى مایەۋە دەستگىر كرا. ھەندى شۋان دۆزىيۈيانەۋەۋ ناچارىيان كەردەۋەي خۆي تەسلىم بەكات، ھەرچەندە تاقە چەكى دەستى شۋانەكان تەنبا بەرد بۈۋ؛ پاشان تەسلىمى ھېزى پېشەمەرگەيان كەرد بۈۋ. فرۆكەۋەي صفا، شىلال، لە دورى پەنجە مەترى پەردىكى سەر چۆمى بالەك كەۋتە خوارەۋەۋ سۈۋتا. دۋاي چەند سەعاتىتىك لە كەۋتە خوارەۋەي فرۆكەۋەي، بەر تېكەۋەت مەن بە ۋەتەندەرا رەت بۈۋم. ھېتشتا دۈكەل لە لاشەي فرۆكەۋەي ھەلەدەستا. دۈۋ پېشەمەرگە ئېتىشكىيان دەگرت تا نەپەلن نەۋ خەلگەي لەۋېتەندەر خې بۈۋ بۈۋنەۋە، لېنى نېزىك بېنەۋەۋ پارچەكانى بەرن.

مەن نوسراۋى تاييەتتى بارەگاي بارزانىم يېت بۈۋ. نوسراۋەكەم جە جامىي لاندروۋەدەكەۋە چەسپاند بۈۋ؛ گاردېتىك و تەرجۈمانىتىك لەگەل بۈۋن، بە ھۆي نەم نوسراۋەۋ رېتەيان داين كە بېچىنە دىيار فرۆكەۋەي.

پېشەمەرگەيەك، پارچەيەكى بېچۈكى لە بالىي فرۆكەۋەي پېرى يەۋەۋ دائىمى، ۋەكۈ بەلگەيەك بۆ سەلماندىنى دروستى خستەنە خوارەۋەي فرۆكەۋەي ۋەكۈ دىياري يەكېش

که له گهڼ خۆمدا بۆ نelmanایای بهرمهوه. نو پارچه یه دراهه من، قه پاغی مه خزدنی فیشه کی یه کیتیک له ره شاشه گانی فرۆکه که بوو. زۆر به ناسانی پیته روسی یه گانی سهری ده خوینرا نه وه. تهر جومانه که، که پارچه فرۆکه که یه دامی، به سوعیه ت و شوخی یه وه گوتی: "له گهڼ خۆندا بیسهوه بۆ بۆن و له وی بیسهوه به سه فاره تخانه ی سوڤیه تی تا بیستیره وه بۆ نو شوینه ی فرۆکه که یه لینه هاتوو". من، نو کارم نه کرد، به لام وام پت چاکتر بوو نو پارچه یه له مالی خۆمدا هه لبرگرم، وه کو بیسه وه ری یه کی نو روداوانه دوا ی دوو هه فته نیزن نامهم وه رگرت که دیما نه یه که له گهڼ پارۆی فرۆکه وانی یه خسیردا به کم. صفاء، شلال، به تنیاو له خانویه کی به ردین دا دانرا بوو. زۆر به توندی ئیشکیان ده گرت. چووم بۆ نو وی، که نیزن نامه کم په شانی مه سولی زیندانه که دا، قاییل نه بوو، پت ی راگه یان دین که چ که سیتیک بۆی نییه فرۆکه وانه که بدین. به لام من سوو بووم له سه ر دیتنی، ئیدی پتشمه رگه یه کی تاییه تییا ن بۆ باره گای گشتی نارد. پاش سن سماعاتان گه رایه وه وه لامی هتیا یه وه نو جوا مه سولی نو به داره کان ری ی دام فرۆکه وانه یه خسیره که بدینم. که فرۆکه وانه که زانی من نه له مانیم، به له ز له سه ر جیگا که ی هه ستا و به ره و پیرم هات، هیوا و هتقی له چاوانی یه وه پرشنگی ده داو گوتی: "راسته تو له نelmanایا وه هاتوو؟ له نelmanایای دیموکراتی یه وه؟" که تیم گه یاند به لقی من له نelmanایای دیموکراتی یه وه، له خودی (هون) وه هاتووم، جارتیکی دی برۆکانی ویک هتیا نه یه وه گو مان و دوو دلی که وه ته سه ر سیما ی و شانه گانی هه لته کاندن و پت ی راگه یاندم که نامه ده نی یه قسم له گهڼ بکات "چونکه بۆن، مه خابن له به ره که ی تر دایه" له به ره ی "تیمپرالیزم و کو نه په رستیدا" یه. ماوه یه کی زۆر بوو، نو جوا که منی هتوو و زمانی کرایه وه، که چی له به ره هۆیه کی زۆر ناشکرا، خۆی له وه دوو ده گرت، که له گه لم دا بکه ویتته هر جۆره موانقه شه یه کی سیاسی یه وه.

نایا کوردستان بوو به مهیدانی مهشتی نیزامی سوڤیه ت؟

کابرای نه فسه ری یه خسیری عیراتی، له روژانی هه وه لی پاش که وتنی فرۆکه که ی، نهیده توانی خۆی له به لسیه کلروباری سیاسی ببوێتی. رادیوی دهنگی کوردستان، هر نو روژه، هه والی خستنی فرۆکه که وه یه خسیر کردنی فرۆکه وانه که ی وه کو هه والیتی سه ره کی به هه ر سن زمانی کوردی، عه ره بی و ئینگلیزی بلاو کرده وه. هه لبه ته رادیو که ناما وه ی بۆ نه وه نه کرد که فرۆکه وانی کلتۆل، پاش نه وه ی یه خسیر کرا، بۆ ماوه ی چهند روژتکی دوا به دوا یه که خرایه به رده م لیکۆلینه وه ی چروپه وه له لایه ن ده زگای (پاراستن) مه وه دکتۆر تیکیش له م لیکۆلینه وه یه دا به شداری کردو چهند شریقه یه کی له فرۆکه وانه که دا تا زمانی بکرتته وه؛ چونکه لیترا بوو چ قسه یه ک نه کات.

نەم بەخسیرە بۆ کورد، هەر بەلنگەى زندوى ئەو حەقیقەتە نەبوو کە فرۆکە جەنگى یەکانى عێراق خەلکى مەدەنى کورد و ژن مندالیان لە گوند و شاران بۆردومان دەکرد. بەلکو نیفادەکانى ناوەرۆکتیکى سیاسى گرنگى ناشکرا دەکرد. لە درێژى نیفادەکانیدا، راستى و دروستى ئەو زانیاریانە، ھاتە سەلماندن کە پیاوانى پاراستن گەیانەبویانە سەرکردایەتى خۆیان و بریتى بوون لەوێ کە ھێرشە ئاسمانى یەکانى عێراق بۆ سەر کوردستان تەنیا لەلایەن فرۆکەوانانى عێراقى یەو ئەنجام نەدەران؛ بەلکو لە ژێر دەستى کۆمەڵتیک راویژکارى سۆڤیەتیدا کاریان دەکرد، کە پرۆسە ئاسمانى یەکانى عێراقیان ئاراستە دەکرد؛ تەنانت ھەندێ لەو راویژکارە سۆڤیەتییانە بە خۆیان بەشداری ھاوژتن و بە کار ھێنانى فرۆکەگانىان دەکرد. بەتایبەتى ھى ھەندێ لە فرۆکەى تۆبولىڤى (۲۲) کە تازەترین فرۆکەى بۆمبا ھاویژى سۆڤیەتى بوو، و رۆژانە لە بەرزایى ۱۱-۱۸ ھەزار مەترى یەو، ناگرو ئاسنى بۆمبایان بە سەر گوندانى کوردا ھەلدەپشت. نەم فرۆکانە تازە بۆ عێراق نێردرا بوون و لە چوار چۆندى پەیمانى دۆستایەتى درێڤخایەنى دوولایەنەدا نێردرا بوون. ھەلبەتە نەدەکرا ھەروا زوو بەزوو و لەو ماوە کەمەدا فرۆکەوان و تاقى عێراقییان بۆ پەت بگەيەنرێ و مەشق داڤەرتن، بۆیە راویژکارە سۆڤیەتى یەکان، کە بە قسەى شەلال (۳۰۰) کەس بوون، بە شێوەیەکی کاتى، خۆیان کەوتنە بەکار ھێنانى نەم فرۆکە بۆمبا ھاویژانە.

لەوتو وێرێک دا کە لەگەڵ بەرپرەى دەزگای (پاراستن)دا، مەسعود بارزانى، سازم دا، بۆى بەسکردم کە قسەى فرۆکەوانەکانیان وەرگرتووە و بەروسی قسەیان کردووە. پاشان چاودێرانى پەلایەنیش دروستى نەم حەقیقەتەیان سەلماند. بۆ وێنە رۆژنامەى ھیرالدترینیون، لە ئۆکتۆبەرى ۱۹۷۴دا، لە زمانى فەرمانبەرانى ئەمریکى یەو بەلاوى کردووە، کە دەزگا دوور مەداکانى نینساتى ئەمریکى، کە لە زۆر شوێندا دانرا بوون، یەکتیک لەو شوێنانە چیاى ئارارات بوو، توانیویانە ھەندێ گفتوگۆ وەرگیرن کە گومانى تێدا نى یە بە زمانى روسى بوو فرۆکەوانانى سۆڤیەتى فرۆکەى عێراقییان ھاوژتووە گوندەکانى کوردستانیان بۆردومان کردووە. ھەروەھا ئاماژەى بۆ ئەوەش کرد کە نەم بەشداری یە پراتیکى یەى سۆڤیەتى لە رووى نێزامى یەو بەپایەخى خۆى ھەيە. چاودێرانى ئەمریکى پێیان وایە سێ ھۆ لە پشت نەم ھەلۆتستەى سۆڤیەتەو ھەيە: وەختى نەم فرۆکە پێشکەوتوانە لە مەیدانى مەشقدا بەکاردايتن، بۆ کۆکردنەوێ ئەزموونى زانستى پترە، پەت ئەوێ چ خەتەرێک لە گورێ پەت، کە لەلایەن کوردەکانەو بەخێرەنە خوارووە، چونکە چەکی وەھایان نەبوو دەرەقتى ئەو فرۆکانە بیت. حەزیش دەکەن پەشتیوانى خۆیان بۆ عێراق بەسەلێنن. ھەروەھا سۆڤیەت نەم ھەلۆتستەى بە دەرەفت دەزانى بۆ یە ھێزکردنى دەسلالەى خۆى لە عێراقدا، کە سالانە بایى ۸۹ ملیار دۆلار نەوت بەرھەم دیتى، نەمە جگە لەوێ وولاتیکى دەولەمەندە و دەتوانن پارەى چەکە پێشکەوتووەکانى سۆڤیەت بەدات.

یازده رۆژ شهر؛ گرتنی سه د کیلۆمهتر

هیزی عێراقی، به بهره‌ده‌وامی له سۆفیه‌تهوه چه‌کی بۆ ده‌هات و له‌رووی چه‌ندیتی و چۆنییه‌تی چه‌که‌وه زۆر بالا ده‌ست بوو، راویژکاران و پسپۆرائی نیزامی سۆفیه‌ت راسته‌وخۆ به‌شداری کرده سوپاییه‌کانیان ده‌کرد، که‌چی به‌م بالا‌ده‌ستی یه‌شه‌وه، سه‌رکه‌وتنی هه‌یزه‌کانی به‌عس تا سه‌ره‌تای مانگی ناب، له‌ چاو خۆیدا زۆر که‌مبوو. شه‌ر و پشکا‌دانه‌کانی سه‌ره‌تای مانگی نیسان هه‌ینده‌ توند بوو که‌ سالانی ۱۹۶۴/۱۹۶۵ش که‌ قوناغی شه‌ری که‌وره‌ بوو، شه‌ری وایان به‌ خۆوه‌ نه‌بینی بوو. کو‌رد، به‌جو‌کی نه‌زمونی زۆرو زه‌به‌ندیان له‌ مه‌یدانی شه‌ردا، هه‌ر له‌ رۆژانی یه‌که‌می ده‌سته‌پێکردنه‌وه‌ی شه‌ره‌وه، سنو‌ره‌کانی مه‌رزبی ئێران و تو‌رکیایان بۆ خۆ دا‌بین کرد. هه‌روه‌ها هه‌یزه‌کانی سوپای عێراقی له‌ نا‌چه‌ شاخاری یه‌ سه‌خته‌کاندا که‌مارۆ‌دران.. یه‌ک لیوای سوپای عێراقی له‌ شاری زاخۆی باکو‌ری مو‌سلی نزیک‌ی تخو‌بی سو‌ریا - تو‌رکیا- عێراق که‌وته‌ که‌مارۆ‌وه. هه‌روه‌ها چه‌ندی هیزی عێراقی به‌ درێژایی ناوچه‌کانی زاخۆ بۆ هه‌له‌بجه‌ که‌وته‌ که‌مارۆ‌وه؛ واته‌ له‌و یه‌ری باکو‌ری رۆژه‌لاته‌وه‌ بۆ نه‌و یه‌ری باشو‌ری رۆژه‌لات؛ نه‌مه‌ ناوچه‌یه‌ک بوو درێژیه‌کی ۳۵۰ کیلۆ مه‌تر بوو، له‌ هه‌موو ئه‌م ناوچه‌یه‌دا کو‌رد بالا ده‌ست بوون.. هیزی پشیمه‌رگه‌ی کو‌ردیستان به‌ شیه‌یه‌که‌ی کاتی پان هه‌میشه‌یی ده‌ستیلن به‌ یه‌تره‌تگه‌وه‌ جادو‌کتیدا گرتبوو، و ده‌یان‌توانی جم و‌جولی سه‌ر با‌زانی ئه‌و سه‌ربازخانه‌ و سه‌نگه‌ره‌ عێراقیانه‌ کو‌نترۆل بکه‌ن که‌ له‌ نزیک‌ی ئه‌و جاده‌ و رێگا‌ویانه‌ لو‌جسته‌پانه‌ بوون؛ زۆر‌جار دژمن نه‌یده‌توانی سه‌ر له‌ سه‌نگه‌ره‌کانی ده‌ربه‌نێ. بۆیه‌ سوپای به‌عسیه‌گانی ده‌بوا‌یه‌ به‌ هه‌ولو ته‌قه‌لا‌و مه‌سرو‌فیه‌کی یه‌که‌جار زۆر نه‌و‌جا نابو‌قه‌ی سه‌ر ئه‌و هه‌یزانه‌یان لاهه‌رن و له‌ باری لو‌جستی یه‌وه‌ فریایان بکه‌ون، ته‌نانه‌ت ده‌بوا‌یه‌ به‌فرو‌که‌ له‌ ئاسمانه‌وه‌ خو‌اردن و نا‌زوقه‌ش بۆ هه‌ندێ له‌و هه‌یزه‌ که‌مارۆ درا‌وانه‌ به‌ر به‌دره‌تته‌وه‌.

له‌کو‌تایی نیسان و سه‌ره‌تایی مانگی مایس دا، حکومه‌تی عێراق ویستی خۆی له‌ کرده‌یه‌کی سوپایی دا تا‌قی بکه‌اته‌وه، ئه‌وه‌ بوو سه‌رکه‌ردایه‌تی گشتی له‌ به‌غدا دا به‌ریاری دا، هه‌مو‌له‌یات که‌مارۆی سه‌ر با‌زخانه‌ی زاخۆ بشکێنێ و سه‌ربازه‌ که‌مارۆ‌درا‌وه‌کان که‌ هه‌زار سه‌ربازێک ده‌بوون، رزگار بکات و سنو‌ری نێوان عێراق و تو‌رکیا بکه‌اته‌وه.. له‌یه‌ک کات دا چوار فه‌وجی پیا‌ده‌ دا‌به‌زێنرایه‌ نێو سه‌ربازخانه‌ که‌مارۆ‌درا‌وه‌که‌ تا و‌ره‌ی سه‌ربازه‌کانی ناو سه‌ربازخانه‌که‌ به‌رز بکه‌نه‌وه، قوه‌تیکی دوو فه‌وجیه‌ش له‌ هیزی ده‌ی زێتی‌و‌ش که‌وته‌ شه‌ریکی قورسه‌وه‌ له‌گه‌ڵ هیزی پشیمه‌رگه‌ دا له‌ ده‌وکه‌وه‌ تا زاخۆ.. ئه‌وه‌ بوو هیزی پشیمه‌رگه‌ پاش به‌ره‌قانییه‌کی که‌م پاشه‌کشی کرد؛ چونکه‌ نه‌ ناوچه‌که‌ به‌که‌لکی شه‌ر ده‌هات و نه‌ چه‌کی قورس و نه‌ چه‌کی ده‌بابه‌شکێتاش هه‌بوو. نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ قوه‌ته‌ عێراقی یه‌که‌ به‌ تانکی

ت/۶۲ و ت/۵۵ ی پیشکه وتووی سوڤیه تی هتیشی ده کرد. (نیدریس بارزانی) به پرسی فرماندهی لشکری کوردستان، بۆی باسکردم که نهم بریاری پاشه گشه یه "هم جن ی داخ بوو، هم دروست ش بوو".

به لام شاری ناگرتی نهوت کیلومه تری باگوری رۆژه لاتنی موسل، تا مانگی مایس هیتشتا له لایه ن کورده وه که مارۆ درا بوو.. هه لبه ته هتیزه کانی عتیراق زۆر به زه حمت هاتوچۆر په یه ونندی نیتوان شارانی سلیمانی و هه ولتیرو که رکوکیان دابین ده کرد. سوپای عتیراق هه ر له مانگی نازاردا که رکوکی گرت، خو نه گه ر سوپای عتیراقی بیو سیستایه هاتوچۆی نیتوان نه وشارانه دابین بکات، نه مه ی به بێن خه ساره تی زۆری گیانی و مالی بۆ نه ده هاته دی.. قافله یه کی زرتیپوشی عتیراقی به ۱۱ رۆژ شه ری خو ئناوی نه وجا توانی جاده ی نیتوان سلیمانی و کرکوک، که سه د کیلومه تر که مته ر، بگرتی و بکاته وه.

زه ره رو زیانی هه ردووک لا، له هه فته کانی هه وه لی شه ردا زۆر زۆر بوو. به غدا له پاش ته واو بوونی شه ر دانی به وه دانا که تا ناخیری مانگی مایس پته ر له (۱۰۷۰) کوژراو و زیاته ر له (۷) هه زار برینداری هه بووه.

هه روه ها کوردیش دانیان به وه دانا که تا سه ره تای مانگی مایس (۳۳۷) کوژراو و (۴۸۵) برینداریان هه بووه، دیاره نه مه بۆ کورد رتیزیه کی زۆره له چاو نه زمونی شه ری چیا یان و شتوازی شه ری گه رۆکیان که هه میشه کردویه تی کارتیک که خه ساره تیان که م بیت.

شه ر له یازده قۆلموه له یه هک کاته

کورد، به ره به ره بۆیان ده رکه وت که هتیزه کانی عتیراق له چاو سالاندا زۆر لیتها توانه شه ر ده کن. ته نانه ت نه فسه ران و سه ربازانی عتیراقی له ناستیکی هیتنه به رزدا ده جه نگی ن که به ناشکرا جن ده ستی پسپۆزانی روسی، ته نانه ت له ناماده کرنی هتیزی زه مینی عتیراقیشدا، ده بینه را. پتیشمه رگه یه کی نه ندازیار بۆی باسکردم که "هتیزه کانی عتیراق تا سالی ۱۹۷۰، ویتراي نه زمونی ده سال شه ریش، نه یانده ترانی به شتیه یه کی هاوئا هه نگی ۱۲ تۆپ پتیکه وه بته قیتن. که چی ئیتستا کن هاوئا هه نگی یه کی ته واو له نیتوان هتیزی پیا ده و پشتیوانی هتیزی ناسمانی و تانک و تو یخانه ده هه".

کورد، بۆ یه که مجار کاریگه ری پسپۆز و راوێژکارانی سوڤیه تیان له شه ری یازده رۆژه ی رتیکای که رکوک-سلیمانی دا به دی کرد؛ تۆیه کان به جۆری نیشانه کانیان ده بیتکا مایه ی سه رسامی بوو.. هه روه ها نه و هاوئا هه نگی یه کی له نیتوان هتیزی زرتیپۆش و هتیزی چه تر بازاندا، که له نزیککی زاخۆ دابه زین، هه ر هه مووی به هۆی پسپۆزانی روسی یه وه نه بجا مدران.

له په کتیک له دیمانه زوره کاند له گهډ (ادیس بارزانی) دا، رای خوی له مەر شینوازی تازهی جەنگینی هیزه کانی عیراق، بۆ باسکردم و گوتی: "تیمه ههسته ده که بێن هیزه کانی عیراق، تاکتیککی تازه له شهردکانیادا به کار دیتن، له بری هیرش و پهلاماری شهپزه، که جاران هه میسه شهپزه بوون، نه مجارهیان له شوین و سهنگه ری زور هه لباردهو و به پشتیوانی بالا دهستی په کی ناشکرای مادی و به شه ریبه وه هیرش دیتن. پیم وایه نه م تاکتیکه هی نه لسه نه کان بهوه سؤفییه ته کان له کاتی دووم جەنگی جیهانی دا، له وانیان وه رگرتوه، که بریتی په له وهی پهک به دوو له گهډ هیزی دوژمندا په کرئ نهک سووکه شهرو پتیکادان و دوره ته قدی له گهډ په کرئ، ههروه ها پراتیککی گشتی نه خسه که جوژه زیره کی په کی تیدایه که پشتر له عیراقی په کانمان نه بیینی بوو. هاواناههنگی تهواو له نینوان چه که جیاوازه کاند که کیشه مان به دوژمنده کات، چونکه به کار هینانی تهواوی هیزی زریوش و توپخانه و فروکی جەنگی و هیزی پیادهی به هه لیکۆیته ر گوزراوه، هیندهی دی بالا دهستی عیراقی په کان له رووی چه که وه پتر ده کات. قه ناعقان وایه که په سپورانی سؤفییه تی له پشت نه م تاکتیکه تازه یی جەنگینی عیراقی په کانه و من و بیگومان نهو په سپورانهش له مهیدانی کاری خویاندا کارامه و لیها تون".

له گهډ نه مه شدا پشه روی هیزه کانی عیراق خاو بوو، چونکه سروشتی جوگرافی تایبه تی کوردستان، ری ی نهوه نادات سوپایه کی نیزامی هاوچه رخ هه رچی پهک له مهیدانی مه شدا فیر بوو به شهیوی پراتیککی به کار بیتی که بوی دانراوه. نییدی له ناخرو ئۆخری مانگی ته موزدا بۆ هه موان روون بهوه که سه رۆکی عیراقی زیاد له پتیبست گه شین بووه، کاتی له رۆژی ۱۳/۳ داو پاش نهو سه رکه و تنه سه رته تایبانهی که هیزه کانی به دهستیان هینا، رایگه یاند که "له ماوهی چه ند رۆژیککی که مدا خاکی په رۆژی عیراق له پیسی چه ته کانی بارزانی پاک ده کرته وه". نهوه بوو نه لبه کر دواتریش ماوه په کی تری بۆ له نیتو بردنی (چه ته و رتگران) دانا، هه وه لبار مانگی نه یلولی دیاریکردو پاشان کردی به مانگی کانونی په که م. به لام نهو مانگانه بووین، بێ نهوهی قسه کانی نه لبه کر بینه دی.

مانگی ته موز شه رتیککی زور قورسی به خۆوه بیینی. له یازده قۆله وه شه ر گه رم بوو. هیزی پشتمه رگی کوردستان نهو شه رگانه یان کرد بوو به دیواری عاسی له به رده م هیرشی عیراقی په کاند... شه رگه کان نه مانه بوون: دهشتی هه ولیر، زمناکوی ده ور به ری سلیمانی. ناوچهی خانه قین، (باواچی) ی نزیککی که رکوک. چپای کۆبه. شارانی دهوک، شیخان و نا کرئی ی پاکوری رۆه ه لاتی موسل. ناوچهی (هه ریر) و (بالهک) له دۆلی (کهلی عه لی بهک) که له هه مان شویتندو له سالی ۱۹۶۶ دا پهک لیبوی سوویتی قه رکر. نزیککی قه رده داغ. سه فین نزیککی ره واندوز.

ناوچه‌کانی دهوروبه‌ری (به‌ندای دوکان). هه‌روه‌ها کورد تاکو نه‌و ده‌مانه‌ش زۆر شارو شاروچکه‌ی وه‌کو قه‌لاده‌، هه‌له‌بجه‌، پنجوین، رانیه‌، ره‌واندز و شاری نامیدی یان له‌ ژێر دست دا بوو: نه‌و نامیدی یه‌ی به‌ هۆی (کارل مای) یه‌وه‌ که‌ له‌ رۆمانه‌که‌یدا ناماژێ یۆ کرد بوو، شۆره‌تی یه‌یدا کرد بوو. ته‌نیا شاره‌ گه‌وره‌کان به‌ دست حکومه‌ته‌وه‌ بوون. له‌لایه‌کی دی یه‌وه‌ شه‌رگه‌کان به‌ جووێ چو بوونه‌ ناو یه‌کتره‌وه‌ که‌ به‌ ناسانی هێتلی شه‌رگه‌کان دیاری نه‌ده‌کرا. هه‌له‌یه‌ته‌ نه‌و نه‌خشه‌ به‌یانیه‌نی رۆژنامه‌ نه‌وروپیی یه‌کان له‌گه‌ل لیتکۆلینه‌وه‌ رۆژنامه‌وانی یه‌کاندا به‌لایان ده‌کرده‌وه‌، سه‌نگه‌رو شوینه‌ گه‌راوه‌کانیان له‌لایه‌ن شه‌م لایه‌ن یان نه‌و لایه‌نه‌وه‌ دیاریده‌کرد، نه‌و ده‌ست نیشانکردانه‌ به‌ پتی ی پتوانه‌ ئه‌لسا یه‌ سه‌پایه‌یه‌کان زۆر واقعی نه‌بوون. ده‌ست نیشانیک بوو به‌ ده‌گه‌ن له‌گه‌ل دابه‌ش بوونی هێزه‌کانی شه‌ر سهرده‌ ده‌گه‌نجاو ده‌هاته‌وه‌. یۆ وینه‌ جاری وا ده‌بوو جاده‌یه‌ک به‌ رۆژ به‌ده‌ستی هێزی حکومه‌تی یه‌وه‌ ده‌بوو، به‌لام به‌ شه‌وان به‌ ده‌ست پێشه‌مه‌رگه‌وه‌ ده‌بوو. یان هێزه‌کانی حکومه‌ت له‌وه‌رزیک دا ریکه‌یه‌کیان یۆ گواسته‌وه‌ی سه‌ربازو تانک و پێداویستی لوجستی یه‌کان به‌ کار دیتاو بایه‌خی هه‌بوو، که‌ چی هه‌ر هه‌مان ریکه‌، له‌ کاتیکی دیداو له‌ وه‌رزی باراندا یان له‌ زستاندا خۆ به‌خۆ له‌که‌لک ده‌که‌وت و نه‌و بایه‌خه‌ی نه‌ده‌ما.. ته‌نانه‌ت شاریک که‌ باره‌گای سه‌ربازی عێراقی تیتدا ده‌بوو، و به‌ رواله‌ت له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی حکومه‌تدا ده‌بوو، به‌لام له‌ هه‌مسو رووه‌کانی تره‌وه‌ له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی هێزه‌کانی کوردا ده‌بوو.

سه‌یه‌تره‌ی هه‌میشه‌یی یان کاتی به‌ سه‌ر شوێنانی دیاریکراو دا به‌لای پێشه‌مه‌رگه‌وه‌ زۆر گرینگ و مه‌به‌ست نه‌بوو. به‌لکو نه‌وه‌یان مه‌به‌ست بوو نه‌و ریکابانه‌ نه‌گرینگ و لوجستیانه‌ی که‌ هێزه‌کانی عێراقی پێکه‌وه‌ ده‌به‌ست، یان نه‌و ریکایانه‌ی که‌ عێراقی یه‌کان تازه‌ گرتبوویان، به‌ به‌رده‌وامی له‌ بوودی توپخانه‌ی کوردی دا بوایه‌.. کورده‌کان، به‌ به‌رده‌وامی نه‌و ریکایانه‌یان توپباران ده‌کرد تا ریکه‌ی هاتوچۆ له‌ هێزه‌کانی عێراق به‌رن و نه‌یه‌لن نازوقه‌و پێداویستی سوپایان بگات و زیانی تازه‌ له‌ دوژمن به‌ن. کورده‌کان، به‌ پتی ی ناماریکی نیزامی، له‌ نیوه‌ی دووه‌می سالێ ۱۹۷۴دا توانیان ده‌ست به‌ سه‌ر ۴۳ ئوتومبیلی حکومه‌تدا به‌گرن یان تێکیان به‌شکێن و به‌مه‌ش کوژی زیانه‌کانی حکومه‌ت له‌ سه‌ره‌تای شه‌ره‌وه‌، له‌ به‌هاری ۱۹۷۴دا، گه‌یه‌ (۳۰۰) ئوتومبیل. له‌و ناماره‌وه‌ بایه‌خی شه‌ری ئه‌ستێزافه‌ به‌رده‌وامه‌مان یۆ ده‌رده‌که‌و و چۆن سه‌رچاوه‌یه‌کی گرینگش بووه‌ یۆ پێداویستی یه‌ لوجستی یه‌کانی هێزی له‌شکری کوردستان.. هه‌ر له‌و ناماره‌دا خانه‌یه‌کی تایه‌تی له‌م رووه‌ دیاری کراوه‌ به‌ ناوی (ده‌ستکه‌وته‌کافان).. دیاره‌ ته‌نیا ناماژه‌ یۆ ده‌ستکه‌وته‌ جه‌نگی یه‌کانی کورد، که‌ له‌ هێزه‌کانی عێراقیان گرتبوو، وه‌کو تفه‌نگ و ره‌ماش و ته‌قه‌مه‌نی و توپی هاوه‌ن و موشه‌کی دژه‌ تانک نه‌کرا بوو، به‌لکو به‌ریکی زۆر له‌ نازوقه‌

و کەلو پەلی دی بە هەمان بایەخی دەستکۆتە جەنگی یەکانەوه. لە خانەی نێو براودا تۆمار کرا بۆن، لەوانە (٤٠٠) تەنەکه رۆنی چیشت، ٢٥٠ دوو سەدو پەنجای کارتۆن سابون، هەزار پەتۆ و سەد بیتل.

هەلبەتە سفرەگە نێمەین

هەرچەندە چەکی دژە فرۆزکی کوردان، لە چاو هێزی ناسمانی عێراقی دا، چ نەبوو، کەچی هێزی پێشمەرگە لە هەردوو مانگی تەموزو ئاب دا، سەرکەوتنی یەکجار سەریان بە سەر هێزی ناسمانی عێراقیدا بە دەستپێنا؛ ئەگەر چی لە چەند توپێکی فرۆزە شکیین و چەند رەشاشێکی گەم زیاتر چیدییان نەبوو. یەکیەک لە فەرماندە کوردەکانی شەرگی رەواندۆز، لە وڵامی پرسبارێکی مندا دەربارەیی هاوسەنگی هێزی هەردووک لا لە نێوچەکەدا، بە تەوسەوه گوتی: "بایا دەستی هێزی ناسمانی عێراقی؟ واقعی پراتیکی شەرگەکان تەوه دەسەلمێنن کە ئەم جۆرە پرسبارە بێ مانا بێنە بەرچاو؛ لەبەر هیچ نا تەنیا لەبەر ئەوهی ناشیت و ناگرێت هێزی ناسمانی هەردووک لا بەراورد بکری. بۆیە نێمە لە روانگە یەکی ترەوه دەروانینە ئەم مەسەلە یە و هاوکێشەکش زۆر سادە یە: بەعس چەکی ناسمانیان هە یە، نێمە نێمانە.

هێزەکانی حکومەت، تانک و موشەکی جۆری فروگی سۆڤیه تی زوی بە زەویان هە یە و نێمە نێمانە. بەم پێ یە رێژەکان وەها دەر دێن، ٢٠٠ بەرانبەر بە سفر، ٥٠٠ بەرانبەر بە سفر، هەزار بەرانبەر بە سفر، لە هەموو هاوکێشەکاندا نێمە سفرە کە یە. حالی عەرزم هەیت؟". نوسا پێم گوت: "کەواتە بەرانبەر بەم واقعیە، دەبێ پێشمەرگەکان تان هێندە لێهاتوو بە هەردار بێ کە بزانن چۆن شتیەک لەم سفرە دروست بکەن". فرۆزەکی صفاء شلال، کە پێشمەرگە خستیان، تاقە فرۆزەکی عێراقی نەبوو کە بە چاوی خۆم ببینم. بە لکو پارچە و پاشماوی چەندین فرۆزەکی میکی تری عێراقیم بینی کە لە ناوچە ی رەواندۆز خراوە خوارەوه. هێزی پێشمەرگە لە ١٩٧٤/٧/٢١ دا، لە نزیک (کەرەفان)، فرۆزە یەکی سۆخۆی (٧) یان خستە خوارەوه. پاش هەفتە یەک پارچە ی فرۆزە یەکی تری سۆخۆی کەوتە نێو مالهەکانی هەمان ناوچەوه. هێزی پێشمەرگە لە ٢٩/٣ دا، لە بەینی رەواندۆز جوندیاندا فرۆزە یەکی میکی (١٩) یان پێکاو فرۆزە وانه کە یان (هشام قدو)، کە لە نێو پارچە ی فرۆزە کەیدا مرد، لە گوندی (ناوێردان) بە خاک سپارد.

لە نزیکەوه ئەوهم بینی کە پیاوانی هێزی بەرەفانی ناسمانی کورد، گوتی بە فرۆزە عێراقی یەکان نادەن و بە هەندی ناگرن. ئەوهم بە سەردانی بۆ توپخانه ی کوردی بۆ دەرکەوت. ئەم توپخانه یە لە نێوان حاجی نوسەرمان و سنووری نێراندای بوو. پێیان دەگوت قوتابخانە ی توپخانه ی شوێش. قوتابخانە ی چی؛ ناویکی ناسک بوو، لەو ساکە

دهشت و چەند خێوەتە پەراگەندەییە نوێنەدریان، نابوو. لە گەڵ ئەوەشدا زۆر بێباکانه و پەیتا، پەیتا، بێگوتدان بە ئەگەری هێرشێ ناسمانی عێراقی، مەشقی سوپایی نەنجام دەدرا.

شاخ و گەردەکانی دەورووبەری نەم (قوتابخانە) بە دۆشکا تەنرا بوو؛ نەم چەکە بریتی بوو لە ره‌شاشیکێ سووکی مۆدکۆتی روسی و مۆتازی چینی، کە ئەمریکا بۆ کوردی ناردبوو. هەموو رۆژێک فرۆکە یەکێ توپولیفی (١٦) ی زەلام، لە بەرزاییەکی زۆر بەرزەوه، لە مەدای دۆشکا بەدەر، بەسەر نەم شۆنە دا دەسوپایەوه. هەمیشە دوو فرۆکە یەک وەکو جوو بەلە ی دووی مریشک، بە دوویەوه بوون. نەم سوپا ئەوەیە تەنیا بە مەهەستی شناسایی بوو.

زۆری قوتابیانی (قوتابخانە) توپخانه ی نێویراو خۆتندکاری زانکۆکان بوون. مامۆستاکانیان لەو نەفسەرانیە بوون کە بە هاری ١٩٧٤ سوپای عێراقیان بە جێ هێشتبوو، و پەڕەندییان بە شۆرمەوه کرد بوو؛ هەر بە سیمای قەلاقەت و جەل و بەرگی رێک و پێک و دەرسۆکە حەریه سپی یەکانی ملیاندا دەناسرانەوه. بۆم دەرهکوت کە نەم نەفسەرانیە لە کاتی کە لە ریزی سوپای عێراقیدا خۆمەتیان دەکرد وەزە و حالیان هێندە باش بوو، بووون بە بەشیک لە توێژ و چینی (هەلبژاردە) کۆمەڵگە عێراقی، کە جگەرەیان بە نێمەمانان دەدا لە قوتوی زیوینی تایبەتیان دەردیتا. کەچی لە گەڵ ئەوەشدا زۆر بەرزەمانەندی و شادی یەوه لەم کەشوهەوا سەرەتاییەداو، لە رووی سوپاییەوه، لەم ناوچە شاخاوی یە پاشکەوتووەدا، سەرقالی نەنجام دانی کاری خۆیان بوون.

یەکیەک لە قوتابیانی، قوتابخانە ی توپخانه، خۆتندکاری زانکۆی کشتوکال بوو، دەویست بێی بە پەسپۆر لە بواری ناوێریدا، نەم قوتابی یە مەشقی لە سەر بەکارهێنانی هەر هەموو ئەو توپخانه تەواو کرد بوو کە کورد هەیبوون. یەکیەک لەو توپخانه، توپیکێ مەیدانی ٢٥ رەتل بوو، کە هێزی پێشمەرگە چەند ژمارە یەکیان لەو توپە هەبوو. کە چی بوو بە پەسپۆر لە دۆشکادا. مامۆستاکە ی، کە کۆنە نەفسەر بوو، چاویلکە یەکی ره‌شی لە چاودا بوو، و بە ئەپاوەری یەوه سەری دەلەقاندو بۆی دەگێتەرەوه کە چۆن پیاو لە سوپای عێراقداو لە هەلو مەرجیکێ زۆر لە بارتەدا، بە لای کەمەوه پێویستی بە سێ هەیفان هەیه تا توپیکێ یەکی باش پێ بگەیهنێ، کە چی نەم قوتابی یە تەنیا بە سێ هەیفە فێر بووه. نەم کۆرە تاقە توپیکێ دەرچووی قوتابخانە ی نێویراو نەبوو، بەلکۆ هەم لێرە و هەم لە شەرگەکاندا زۆری تری وەکو نەو هەیبوون. زۆر جار مەفرەزە یەکی نەم قوتابخانە یە وەکو مەفرەزی فریاد رەس، بە تایبەتی لە کاتی پێویست دا، بۆ شەرگە جۆراو جۆرەکان دەنێردان. نەفسەرە گەنجە کە بە دەم زەرەخەنەوه حیکمەتی ئەو کارە ی بۆ شەرە دەکردم: "تا بە کۆمەوه فێر پێ."

تانکه‌گانی سه‌ر رێگهی هاملتون

قوتاییانی مه‌دره‌سه‌ی تۆیخانه‌ی کوردی، ده‌رفه‌تی زۆریان بۆ ده‌خسا تا سوماره‌سه‌ی "سه‌ره‌تای- مېدا- فیتربوون له‌ مه‌یدانی عممه‌لی دا" بکه‌ن. له‌وه‌ ده‌چوو جیتیگری سوپا سالاری سوپای عێراقی لیوا (اسماعیل النعمی) بپاری دایه‌تی که‌ مل بۆ نه‌و جه‌نگی استنزافه‌ نه‌دات، که‌ هێزی پێشمه‌رگه‌ تیایدا قاتل بوو بوونه‌وه‌ و له‌گه‌ڵ سروشتی جوگرافی ناوچه‌ شاخاوییه‌کاندا ده‌گرنجا.

سه‌رکردایه‌تی عێراقی، له‌ بری مل دان بۆ نه‌م واقیعه‌، له‌ کۆتایی مانگی ئاب دا بپاریدا ناوچه‌گانی ژێر ده‌سه‌لاتی بارزانی بکات به‌ دوو به‌شه‌وه‌، نه‌ویش به‌ په‌لاماردانی نه‌و ته‌وره‌ی گرێگه‌ی به‌ره‌و نێزان ده‌چوو.

هێزه‌گانی بارزانی له‌ ناوچه‌یه‌کدا بوون، درێژییه‌کی ۲۵۰-۳۰۰ کیلومه‌تر و پانی یه‌که‌ی پتر له‌ په‌نجای کیلومه‌تر ده‌بوو، هه‌لبه‌ته‌ رێگه‌ی هاملتون، له‌ رووی نه‌و کۆمه‌که‌ لوجسته‌یانه‌وه‌ که‌ له‌ نێزان وه‌هاتن، بۆ کورد زۆر گرێنگ بوو. عێراقی یه‌کان لێبڕا بوون هه‌رچی هێزیان هه‌یه‌ کۆی بکه‌نه‌وه‌ و په‌لاماری نه‌م رێگه‌یه‌ بده‌ن و بیکرن. ژێده‌ره‌ کوردیه‌یه‌کان رایانگه‌یاند که‌ دوو لیوای زرتپۆش له‌ به‌غداوه‌ بۆ نه‌و مه‌به‌سته‌ هێزان، نه‌م دوو لیوایه‌ دوا هێزی عێراقی بوون که‌ تا نه‌و ده‌مه‌ به‌شدارییان له‌م شه‌ره‌دا نه‌کرد بوو. نه‌م هێزه‌ زرتپۆشانه‌ توانیان له‌ کۆتایی مانگی ئاب دا له‌ باشوره‌وه‌ بگه‌نه‌ قه‌لاده‌ و له‌ ناوه‌راسته‌وه‌ بگه‌نه‌ ره‌واندز، هه‌لبه‌ته‌ پاش شه‌رتیکی زۆر توندو به‌رگرییه‌کی قاره‌مانانه‌ له‌ لایه‌ن هێزی کورده‌وه‌، که‌ مانگیک به‌ر له‌ ده‌ست پتیکردنی نه‌و هێشه‌، له‌به‌ر بۆردومانی فرۆکه‌، ره‌واندزیان چۆلکرد.

پێنده‌چوو، سه‌رکردایه‌تی عه‌سکه‌ری عێراق، په‌ندو ده‌رسیان له‌ شکسته‌گانی سالی ۱۹۶۶ی خۆیان، له‌م ناوچه‌یه‌، وه‌رگرتی؛ بۆیه‌ به‌ پێچه‌وانه‌ی پێشبینی کورده‌وه‌، نه‌و هێزه‌ عێراقیانه‌ی که‌ له‌ هه‌ولێره‌وه‌ هاتن، له‌بری له‌ قۆلی رۆژاواوه‌ به‌ره‌و حموزی ره‌واندۆز هێرش پێتن، له‌ باکوره‌وه‌ ده‌ستیان به‌ هێرش و پێشه‌روی کرد. چونکه‌ سه‌رکردایه‌تی کورد، پێتیان وابوو دۆلی گه‌لی عه‌لی به‌گ، که‌ دوو هه‌زار مه‌تر له‌رووی ده‌ریاوه‌ به‌رزه‌، ته‌نیا به‌ هێزی پیاده‌ دپته‌ گرتن بۆیه‌ سه‌رکردایه‌تی شۆرش، موشه‌که‌ ده‌باهه‌شکێنه‌گانیان له‌ قۆلی رۆژاوا دا مه‌زراند، و پێتیان وا بوو هێزی حکومه‌ت له‌وێنده‌ره‌وه‌ هێرش دێتن. به‌لام هێزه‌گانی عێراق، به‌ سه‌رکردایه‌تی لیوا نه‌لنه‌عمی ی جیتیگری سوپا سالاری عێراق و سه‌ره‌رشتی راسته‌وخۆی عه‌قید الکهمسندر (فاسیلیف)ی راویژکاری سۆفییه‌تی، توانیان که‌ تێبه‌یه‌کی تانکی ت-۶۲ بگه‌یه‌ننه‌ گه‌لی، به‌لام چۆن گه‌یاندنیک! به‌زه‌بری بۆردومانی فرۆکه‌و توپبارانی تۆیخانه‌، که‌ له‌یه‌ک کاتدا (۵۰۰) توپ به‌ به‌رده‌وامی به‌شداری ده‌کرد، هێزی پێشمه‌رگه‌یان ناچار کرد نه‌توانن له‌ سه‌نگه‌ره‌گانی خۆیان سه‌ر ده‌ربێتن. نا به‌وچۆزه‌ تانکه‌گانی

عیراق گه‌یشتنه ده‌ور و به‌ری ره‌واندز. به‌لام مه‌به‌ستی نه‌لنه عیسی له‌مه زی‌اتر بوو؛ ده‌یوست همه‌مو جه‌وزی ره‌واندز کۆنترۆل بکات، تا هی‌زه‌کانی عیراق له‌وی‌نده‌رده به دوو قۆلدا پیتش‌ده‌وی بکهن: قۆلی رۆژه‌لات روو سنوری نێ‌ران و قۆلی با‌کور، به‌مه‌به‌ستی به‌ینی ری‌گه‌ی (میت‌رگ‌سور) که کورده‌کان به خ‌زبان نه‌و جاده‌یه‌یان لێ‌دا بوو. نه‌مه‌ش له رووی پ‌راتیکی یه‌وه ده‌یک‌رده کۆتایی هینانی یه‌ک‌جاره‌کی به شه‌ری با‌کوری شه‌رگه‌کان، واتا کۆتایی هینان به شه‌ری ناوچه‌ی بادینان، که حکومه‌ت ناب‌لوقه‌یه‌کی نا‌پوری م‌کومی خ‌ست‌بووه س‌ر.

حکومه‌تی به‌ع‌س، له مانگی نی‌سانه‌وه گه‌مارۆی نا‌پوری خ‌ست‌بووه س‌ر همه‌مو ناوچه‌ی ئوتونومی کوردستان. هه‌روه‌ها حکومه‌ت له‌گه‌ل تورکی‌ش دا ر‌یک که‌وت که سنوری تورکی-عیراقی له هه‌ر کۆمه‌کی‌کی ع‌س‌که‌ری یان نی‌نسانی دا‌بخات. هه‌لبه‌ته حکومه‌تی تورکی‌ش، که له به‌ره‌ت دا سی‌اسه‌تی د‌ژایه‌تی کوردی په‌یره‌و کرده‌، ناماده بوو له‌م رووه‌ه هاریکاری ته‌واوی عیراقی یه‌کان بکات. هاریکاری تورک له‌گه‌ل حکومه‌تی عیراق دا کاریکی وه‌های کرد که گه‌مارۆی س‌ر ناوچه‌ی با‌کور، یه‌ک‌جار توندو م‌کوم بێ، ری‌گه‌ی میت‌رگ‌سور، تا‌قه ده‌رویه‌ک بوو کۆمه‌کی سو‌پایی و نازوقه و خ‌زاک، به هه‌ر شه‌ر شه‌قی‌ک بوایه، لێ‌وه بگه‌یه‌ن‌ینه نه‌و ناوچه‌یه.

به‌ینی نه‌م جاده‌یه له رووی پ‌راتیکی یه‌وه ده‌یک‌رده دا‌پ‌رینی ناوچه‌یه‌ک که پ‌تر له نی‌و ملیون خه‌ل‌کی تێ‌دا ده‌ژیان، نه‌مه جگه له‌و (۱۵۰) هه‌زار که‌سه‌ی له سه‌ره‌تای ته‌نگ‌ژه‌که‌وه به نا‌چاری په‌نایان بۆ نه‌و ناوچه‌یه برد بوو و زۆر به‌ش‌یان خه‌ل‌کی شارو ده‌ستانی یه‌کان بوون. هه‌ندێ به‌ر‌عه‌ده و مه‌س‌وولانی پ‌ارتی دیموک‌راتی کوردستان پ‌تیان واهو نزیکه‌ی ۳۰ هه‌زار که‌س له ناوچه‌ی بادینان دا به‌رسی‌تی هه‌ره‌شه‌ی مه‌رگی لێ‌ده کردن.. نه‌م حه‌قیقه‌ته له زستانی پاش نه‌م روودا‌وانه و پاش هه‌ره‌سه‌ه‌تیانی شو‌ش له به‌هاری سالی ۱۹۷۵ دا دو‌پ‌هات کرایه‌وه.

که‌واته ری‌گه‌ی میت‌رگ‌سور، وه‌کو نه‌و هه‌ودا نا‌ور‌یشه‌ بوو که روحی پ‌تر له نی‌و ملیون خه‌ل‌کی مه‌ده‌نی پ‌تیه‌و به‌ند بوو، هه‌روه‌ها چاره‌نوسی نزیکه‌ی ده‌هه‌زار پ‌ت‌شمه‌رگ‌ه‌شی پ‌تیه‌و به‌ند بوو. بارزانی، له یه‌کی‌ک له د‌یانه‌کاندا له‌گه‌لی، بۆی با‌س‌کردم که به‌ع‌سی یه‌کان: "زۆر چاک نه‌م حه‌قیقه‌ته ده‌زانن، ئێ‌مه‌ش ده‌یزانی". له‌به‌ر نه‌وه بارزانی چه‌ندی له توانا دا بوو پ‌ت‌شمه‌رگ‌ه‌ی خر‌گ‌رده‌وه بۆ نه‌و شه‌رگه‌یه‌ی ناردن تا به‌رگ‌ری له جه‌وزی ره‌واندز بکهن. هه‌روه‌ها سه‌ر‌گر‌دا‌یه‌تی شو‌ش چه‌ندین فه‌وجی له هی‌زی یه‌ده‌ک دامه‌زراند، تا ح‌ازر بێ بۆ نه‌و شه‌رانه‌ی که پ‌ت‌ش‌بینی ده‌ک‌را، له ناوچه جیا‌وازه‌کانی نه‌م شه‌رگه‌یه‌دا هه‌لب‌گ‌یر‌ستی؛ تا ب‌توان‌ری هی‌زی جه‌نگ‌واره‌کان بگ‌ۆ‌د‌ر‌ین یان له شه‌رگه‌یه‌که‌وه بۆ شه‌رگه‌یه‌کی دی بگ‌وا‌ز‌ینه‌وه.

پیشمه‌رگه گۆزانی خه‌مینیان ده‌چری

له‌ نیلولی سالی ۱۹۷۴دا هه‌لم بۆ هه‌لکه‌وت چهند رۆژێک له‌گه‌ڵ پیشمه‌رگه‌دا، له‌ ریزی پیشمه‌وه‌ی شه‌رگه‌ی ره‌واندزدا به‌ سه‌ر به‌رم. ئیواره‌یه‌کی فینکی رۆژێک له‌ رۆژه‌کانی ناخرو ئوخری هاوین بوو، دنیا نقومی تاریکی بوو، له‌ بانیته‌ی میوانخانه‌یه‌ک رۆنیشتبوین و ده‌مانروانی یه‌ شارۆچکه‌ی چۆمان. تروسکه‌ی تیا به‌دی نه‌ده‌کرا، له‌ به‌ر هۆی نه‌منی روناکی قه‌ده‌غه‌ بوو. له‌وێ، وێنه‌گریکی نه‌لمانی و دوو رۆژنامه‌روانی فه‌ره‌نسی و هۆله‌ندی و چهند نه‌فسه‌ریکی فه‌رمانده‌یه‌ی بارزانی له‌گه‌ڵ بوون. تاچه‌ بروسکه‌ی باوه‌شی نه‌م شه‌وه‌نگه‌، بروسکه‌ی جگه‌ره‌یه‌ی هه‌ره‌سه‌کانی ئیو سه‌نگه‌ره‌کانی ده‌ورو به‌ری میوانخانه‌که‌ و پیشمه‌رگه‌کانی سه‌ر دۆشکاكان بوو، که هه‌موو ده‌ست له‌ سه‌ر په‌له‌پیتکه‌ له‌ سه‌ر کورسی یه‌ ده‌واره‌کان دانیشتیوون.

ته‌نانه‌ت قسه‌شمان به‌ ده‌نگی نزم ده‌کرد، هه‌ر چنده‌ زۆریه‌، مات و بێده‌نگ له‌ فیکران را چوو بوون و جله‌ویان بۆ خه‌یاڵ شل کرد بوو. کووت و پر له‌ دۆله‌که‌وه‌، ده‌نگی هێدی هاته‌گۆی، به‌ره‌ به‌ره‌ بوو به‌ژاوه‌ژاویکی زۆرو له‌ ناوجه‌رگه‌ی نه‌م خامۆشی و کپی یه‌ به‌ سامه‌وه‌ هه‌لقوڵی. پاشان ده‌نگی هاڤه‌هاڤی ترومپیت و ناوازی گۆزانی یه‌کی دوور به‌ سه‌ر نه‌م هه‌راو هه‌نگامه‌یدا زال بوو. له‌ جێ ی خۆمان راپه‌ڕین، به‌ره‌و دۆله‌که‌، که‌ که‌وتبووه‌ خوار میوانخانه‌که‌مانه‌وه‌، غارماندا تا بزانین چی یه‌. نیدی قافله‌ی هێزێکی تایبه‌تی له‌شکری کوردستانمان بینی که‌ پێتک هاتبوو له‌ نزیکه‌ی په‌نجایه‌ نۆتومبیلی گواسته‌وه‌ی پر له‌ پیشمه‌رگه‌ی گه‌نج، له‌نیۆ نۆتومبیله‌کاندا، نۆتومبیلی نه‌لمانی ده‌بێزان، پێده‌چوو ئیران داینی یه‌ جه‌نگاوه‌رانی کورد. هه‌روه‌ها جیبی لاندروقه‌ر و تراکتوو عه‌ره‌بانه‌ی سه‌ر به‌تال که‌ پێزه‌ کورسییان لێ به‌سترا بوو، ده‌بێزان. نۆتومبیله‌کان گۆزاییان پێنه‌کردبوو، تروسکه‌یان لێ به‌دی نه‌ده‌کرا، ته‌نیا تروسکه‌ی نزمی مه‌کینه‌کانیان نه‌بێ. پیشمه‌رگه‌کان هه‌موو شان به‌ شانی یه‌کدی له‌ سه‌ر کورسییه‌کان دانیشتیوون و تغه‌نگ و ره‌شاشه‌کانیان له‌ به‌ر پێیاندا دانا بوو، هه‌موو ره‌خت و فیشه‌که‌دانیان له‌ خۆدا بوو، گۆزانی هه‌ماسی خه‌م و رۆژنییان ده‌چری.. پاشان زانییمان که‌ نه‌و پیشمه‌رگه‌ گه‌نجانه‌ قوه‌تێکی هێزی زرگاری بوون و ده‌بایه‌ هه‌ر نه‌و شه‌و دژه‌ هێزێک بکه‌نه‌ سه‌ر قوه‌تێکی عێراقی که‌ دوێنێ چیا (گۆزه‌)ی به‌رزو ستراتیژی باکووری ره‌واندزیان گرتبوو. سه‌رگرایه‌تی شۆرشێ کورد، ئاماده‌ بوو به‌ هه‌ر نرخێ بووه‌ نه‌م به‌رزاییانه‌ و لوتکه‌کانی ده‌ورو به‌ری ره‌واندز، به‌ تایبه‌تی لوتکه‌ی هندرتین و زۆزک بپاریزی و نه‌یه‌لێ بکه‌ونه‌ ده‌ستی دژمن، چونکه‌ نه‌گه‌ر بکه‌وتنایه‌ته‌ ده‌ستی دژمن، نیدی له‌و لوتکه‌نه‌وه‌ توێخانه‌یان داده‌یست و به‌رده‌وام رینگا ستراتیژی یه‌کانیان، که‌ بۆ کورد و شۆرشه‌کی، وه‌کو ره‌گی حه‌یات وابوون، تۆبهاران ده‌کردو نیدی کورد نه‌یانده‌توانی وه‌کو پێویست نه‌و رینگا

ستراتیژیانه به کار بیتن. شتاقمان به دریتیایی نهو ماوه‌یهی که وهستا بووین و ته‌مه‌شای تپیه‌ر بوونی قافله‌ی پیشمه‌رگه‌کاغان ده‌کرد، ورته‌مان لیتوه نه‌هات. مرؤف ده‌یتوانی بۆنی مهرگ بکات و گوئ له هه‌ناسه‌ی میژوو بگری. نیتیه‌ی نه‌له‌مانی، وینه‌گره‌که و من، لهو ساتانه‌دا بیرمان له جه‌نگی (لانگی مارک) و نه‌وشه‌پانه‌ی دی ده‌کرده‌وه که به‌شدارپیان له نویسنه‌وه‌ی میژوو و ولاته‌که‌ماندا کرد.

سه‌ردانیکی شه‌رکه

بۆ به‌یانی چووین بۆ سه‌ردانی عبدالله پشده‌ری فه‌رمانده‌ی هیتی‌زی ره‌واندز، که له باره‌گای ته‌مامی خۆیدابوو، رتگه‌که خاکی بو، گورد به خۆیان ته‌م رتگه‌یه‌یان به‌رهو چپای گۆره‌ز لیتدابوو. رتگه‌که هه‌ر بیست کیلومه‌ترتیک ده‌بوو. به‌هه‌ر حال سواری پیره‌لاندروقه‌ر بووین و برۆ، به‌یه‌ک سه‌عات و نیو نه‌وجا نه‌و تۆزه رتگه‌یه‌مان به‌ری. شوفتیره‌که، هه‌موو ده‌رگا‌کانی له لاندروقه‌ره‌که کرد بووه، تا ته‌که‌ر توشی بۆردومانی عیتراقی بوو، نه‌فه‌ره‌کان به ناسانی بتوانن خۆ هه‌لده‌نه خوار و خۆ له پنا تاوتیرانی ته‌م به‌ره‌و نه‌و به‌ری رتگه‌که وه‌شیرن. نه‌نجام شوفتیره‌که، پیره‌لاندروقه‌ری له بناری چپایه‌که‌دا و له بن تاوتیرتکی هه‌ندێ ده‌یه‌پیدا، راگرت. زۆر چاک بو، چونکه شۆته‌که‌ی سینه‌ر بوو و فرۆکه‌کان فه‌رقیان پینه‌ده‌کرد. نیدی لیره‌وه، به‌پتی له‌گه‌ل ته‌رجومان و گاردکه‌مدا، که هه‌ردوکیان کلاشکوفیان پتی بوو، به‌ چپاکه‌دا هه‌لگه‌راین. دوا‌ی سه‌عاته‌ر رێ یه‌ک هه‌ستمان کرد به‌راستی گوشاری هه‌وا کم بووه‌وه، هه‌له‌به‌ته‌ ته‌مه‌ سه‌یره‌نبوو، چونکه ته‌مه‌ گه‌یی بووینه شۆتیتیک که دوو هه‌زار مه‌تر له رووی ده‌ریاوه به‌رز بوو. به‌ سه‌ر هه‌لدتیرتکی هه‌زار به‌ هه‌زاردا په‌رینه‌وه، به‌ ته‌خته‌دارو گوریس پردتکی هه‌لسا‌راویان له سه‌ر دروست‌کردبوو. له‌ویدا خۆمان له به‌رده‌م باره‌گای پیتشه‌وه‌ی عبدالله پشده‌ری دا بینی یه‌وه که که‌وتیوه په‌نای کۆمه‌له تاوتیرتکی سه‌خته‌وه‌و له نه‌دیوی دا بوو.

مه‌فره‌زه‌یه‌کی بیتهل سه‌رقالی دانانی ته‌لی بیتهل بوو. پیتشه‌مه‌رگه‌کانی دی هه‌موو ده‌ست له سه‌ر په‌له‌پیتکه له سه‌نگه‌ره‌کاندا دامه‌زرا‌بوون و تیشکیان ده‌گرت. له نیتو نه‌مشکه‌وته‌ قۆله‌که‌دا، که به‌شی هه‌ره‌سه‌ره‌کی باره‌گا‌که‌ی پیتک ده‌هینا، ژماره‌یه‌ک پیتشه‌مه‌رگه‌ی نو‌ستوم بینی که شه‌ری شه‌وی را‌بردوو شنگی له‌به‌ر به‌ری‌بوون. هه‌ندێ پیتشه‌مه‌رگه‌ی دی خه‌ریکی دروونه‌وه‌و چاک‌کردنه‌وه‌ی جل و به‌رگه‌کانیان بوون. پیاو زۆر به ناسانی ده‌یتوانی پشده‌ری بناسیت، چونکه (دی‌فید هیرست) ی رۆژنامه‌وانی به‌ریستانی له گاردیان دا ووتارتیکی بلاو کرد بووه‌و و ناما‌ژه‌ی بۆ نه‌وه کرد بوو که له‌کو‌ردستاندا چ که‌س‌یک له‌و لا‌وا‌زتر نی یه‌". نا به‌مجۆره‌م به‌دی کرد، که به‌ نیشاره‌تی ده‌ست‌گازی ده‌کردین که به‌چینه‌ نک وی و له‌سه‌ر په‌تۆ سه‌ری‌ازییه‌که‌ی ژۆری دانیشین. هه‌روه‌ها سه‌ر‌نیتکی دایه‌ من که به‌رگه‌که‌ی به‌ وینه‌ی گوئ و مه‌لان چنرا

بوو، ددنگوت پيښتر قهولمان له بهيندا بووه که له مالي وی چای بخوښه‌ود.

له کاتیکدا من به تاسوه بووم هرچی زانیاری هه‌یه له مهر ره‌وشی گشتی شه‌رکه که وهری‌بگرم و بوم باس بکات، که چی نویښ هندی و هیمن به تما بوو لهو چیاوچوله روژنامو انیکي نه‌لمانی به چنگ که وتووه وه‌گیری پینې تا زانیاری زیاتری له‌مهر فرماندهی نه‌لمانی (رومل) بداتی، که له لای کوردان وه‌کو نه‌فسانه‌یه‌کی نیزامی لپها‌تبوو. پشده‌ری زوری حه‌ز ده‌کرد نه‌وه بزانی که ناپا نه‌گر مارشال رومل له وه‌زع و حالیکي وه‌کو نه‌مه‌دا بوايه چیده‌کرد بۆ ده‌کردنی عیتراتی یه‌کان له حه‌وزی ره‌واندن. به‌م شپوه‌یه که وتینه مونا‌قه‌شوه ده‌ریاره‌ی بالا ده‌ستی عیتراتی له روه‌ی چه‌ک و تفاق‌ی جه‌نگی یه‌وه. له باسی تانکه‌کانی عیتراتی دا، که ته‌واو زال بوو به‌ سر دۆله‌که‌و ناوچه‌کانی دوریه‌ری ره‌واندزداو جم و جول و په‌یوه‌ندی نیوان به‌رزایی و لوتکه‌کانی نم زنجیره‌ چیا‌یه‌ی ته‌واو نارحه‌ت و ناخوش کرد بوو، پشده‌ری ی فرمانده‌ جله‌وی بۆ خه‌یال به‌ردا، و زانیم بیستبوی که موشه‌کی ده‌بابه‌شکیني وها هه‌ن له دوروه‌وه ناراسته‌ ده‌کرتن. به‌ تایبه‌تی موشه‌که (ه‌رسوره‌کان) که سویای نه‌لمانی هه‌یه‌تی، پنی ی گوتم: "ته‌گر سه‌د دانه‌ه‌ک، په‌نج... کوره‌ تو بلتی بیست دانم له‌و موشه‌کانه‌ ده‌بوو، ده‌ستوانی له‌م شه‌ره‌دا چاره‌نوسی هه‌موو شه‌ره‌که دیاری به‌کم". هه‌روه‌ا حه‌زی ده‌کرد بزانی که بۆ چی "روژاوا چه‌ک بۆ نه‌و کوردانه‌ نانیترن که دژی سؤفیعت ده‌جه‌نگن"، بۆچی کومه‌کی چه‌ک له لایه‌ن نیترا‌نه‌وه که‌می کرده‌و وه‌کو جاران نی به‌.

ماوه‌یه‌کی زۆرمان پنی چوو تا ره‌وتی قسه‌کا‌فان گۆزی و گه‌راینه‌وه‌ سر بابه‌ته هه‌نوکه‌یه‌کان، گه‌راینه‌وه‌ سر نه‌و شه‌رانه‌ی که له نارادا بوون و نه‌وانه‌ی له‌ گوین بوو له‌ چیا‌ی گوره‌ز بینه‌ ناراه‌: که به‌موه‌به‌سته‌ بوو که‌لی عدلی به‌گ و ریگه‌ی میتره‌گسور بینه‌ گرتن، به‌ تایبه‌تی که له‌ سالی ۱۹۶۶ دا و هه‌ر له‌م ناوچه‌یه‌دا لیوای چواری عیتراتی ته‌فروتونا کرد بوو، نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که باشت‌رن که‌س بوو که نه‌م شه‌رگه‌یه‌ی به‌رتوه‌ ده‌برد،

نه‌وجا پشده‌ری ده‌عه‌وتی کردین که سه‌ردانیکی هپله‌کانی پیتشه‌وه‌ی شه‌رکه‌که به‌کین. به‌ده‌م و زمانیک نه‌م ده‌عه‌وتی کردین له‌ تو وایه‌ یه‌کتکه‌و میوانه‌کانی بۆ نیوا‌ره‌ پیاسه‌یه‌کی نیتو باختیکي گشتی شاریک ده‌عه‌وت ده‌گات. دلنهای کردین که شه‌رکه‌که هه‌ر سه‌عاته‌ ری یه‌ک له‌م شوتنه‌ی نیستامانه‌وه‌ دوروه‌، وانا به‌ چوون و هاتنه‌وه‌ دوو سه‌عتمان پی‌ده‌چیت، و به‌لیني داینی که پاش گه‌رائنه‌وه‌ سه‌روپیتک ویسکیمان ده‌داتی تا ببوژینه‌وه‌و حالی حازر قاپه‌ ویسکی به‌که له‌ نیتو‌کانی ناو نه‌شکه‌وته‌که‌دایه‌ تا سارد بین و که‌سیش له‌وتنده‌ر نایبینی. به‌مجۆره‌ وه‌پتکه‌وتین، مه‌فره‌زه‌یه‌ک پیتشه‌رگه‌شمان به‌گمل که‌وت. نیدی یه‌ک نه‌ف‌س به‌ چیا رۆ‌دو رکه‌که‌دا هه‌لکه‌راین. پتیمان گوتم هیچ نی به‌، هه‌مووی نه‌م لوتکه‌یه‌ ده‌بری، نه‌وجا دۆلتیک

دهبیری و پاشان هه‌ورازێکی بچوک دیت و پێشمه‌رگه له‌وێنددرو له‌ ره‌خی چیاكه سه‌نگه‌ری خۆیان لێداوه. له‌ رێگه قافله‌یه‌ك هێستهران بیهی كه برینه‌دارو جه‌نازه‌ی كوژراوی له‌ به‌تانی پێتجراویان لێ باركرا بوو. سیمای نه‌و پێشمه‌رگانه‌ی كه له‌گه‌ڵ قافله‌كه‌دا بوون، خه‌مین بوو. دوا‌ی دوو سه‌عات رێكردن، له‌ كاتیكه‌دا خه‌ریك بوو سیپه‌لاكه‌ ده‌ته‌قین و هه‌ناسه‌م له‌ به‌ر ده‌برا، غیبه‌تم و به‌ر خۆم ناو له‌ پێشمه‌رگه‌یه‌كم په‌رسی چه‌ندمان ماوه‌ بۆ هێله‌كانی پێشه‌وه، زۆرم پێ سه‌یر بوو، هه‌مان وه‌لام درامه‌وه كه له‌ سه‌ره‌تای رێكینه‌كه‌ماندا پێیان گوتم: (یه‌ك سه‌عات)، نیدی من و یاوه‌ره نه‌لمانی یه‌كم زاراوه‌یه‌کی تازه‌مان بۆ نه‌م حاڵه‌ته‌ داھیتنا، نه‌ویش نه‌وه‌ بوو (یه‌ك سه‌عات به‌ كاتی پێشمه‌رگه‌).. و هه‌ختی گه‌یشتی نه‌هێله‌كانی پێشه‌وه، من و یاوه‌ره نه‌لمانی یه‌كم شه‌كه‌ت و ماندوو، شنگمان له‌ به‌ر به‌را بوو. لاقمان له‌ ماندویه‌تی دا ده‌له‌رزین. چونه‌ سه‌نگه‌رێكه‌وه و نیدی هه‌موو هه‌لسوکه‌وتیتمان به‌ نه‌مرو فه‌رمانی فه‌رماندی نه‌و شوینه‌ بوو.

هێزه‌كانی عێراق، دوێنی ئیوارێ هێرشێکیان كردبوو، هه‌ندێ له‌ شوێنانه‌ی خوار نه‌م شوێنه‌ی ئیستای ئیمه‌یان گرتبوو، به‌لام قوه‌تێکی گیان فیدای پێشمه‌رگه‌كانی هێزی رزگاری هه‌ر دوێنی شه‌و دژه‌ هێرشێکیان بۆ كردبوون و ناوچه‌كانیان لێ سه‌ند بوونه‌وه، جه‌نازه‌ی چه‌ندین كوژراو له‌ مه‌یدانی شه‌ره‌كه‌دا كه‌وتبوون. نه‌مه‌ جگه‌ له‌و جه‌نازه عێراقیه‌نه‌ی كه له‌ شه‌ره‌كانی رۆژانی پێشوتردا كوژرا بوون و هه‌ر له‌وێنددرو ما‌بوونه‌وه. ناو به‌ناو شه‌به‌یه‌کی هیدی به‌ سه‌رماندا ده‌هات و بۆنێکی ناخۆشی له‌گه‌ڵ خۆیدا دیتا. هاوڕێكه‌م له‌ سه‌ر تاوێره‌كانه‌وه كه‌وته‌ وینه‌گرتنی جه‌نازه‌ په‌ژرت و بلاوه‌كانی ده‌ورو به‌رمان كه‌ هه‌ندێکیان ره‌نگیان گۆرا بوو، و دیمه‌نیان خه‌م و نیگه‌رانی ده‌ها‌روژاند.

ئیمه‌ جم و جۆل و ها‌تووچۆی تانكه‌كانی عێراقمان له‌ هه‌نگی دۆله‌كه‌دا ده‌بینی، هه‌ر هه‌زار دوو هه‌زار مه‌ترێك لیمانه‌وه‌ دوور بوون. به‌ هۆی دووربینی مه‌یدانی یه‌وه‌ بۆمان ده‌رگه‌وت كه‌ تانكه‌ی ت-٥٥ و ت-٦٢ بوون. دیار بوو نه‌م تانكه‌نه‌ ئیشتیان نه‌وه‌ بوو به‌ پێی توانا له‌ سه‌نگه‌ره‌كانی پێشمه‌رگه‌. به‌ تایبه‌تی سه‌نگه‌ره‌كانی بناری چیاكه‌ نزیک بینه‌وه‌ به‌ به‌رده‌وامی مژولیان بكه‌ن. ده‌نگی تۆپی تانكه‌كان له‌ نێو دۆله‌كه‌دا تێكه‌ڵ به‌ ده‌نگی نه‌و تۆپانه‌ ده‌بوو كه له‌ پشتی ئیمه‌وه‌ به‌ مه‌ودایه‌کی دوور تێیان ده‌گیرا، نه‌مه‌ نیشانه‌ی نه‌وه‌ بوو كه‌ فه‌رماندی هێزی پێشمه‌رگه‌ داوا‌ی كۆمه‌کی تۆپخانه‌ی له‌ سه‌نگه‌ره‌كانی پشته‌وه‌ كرد بوو. چونكه‌ تۆپخانه‌یه‌کی شوێش له‌ پشته‌وه‌ بوو و ئیمه‌ له‌ ها‌تنامه‌دا بۆ ئیتره‌ دیتمان. له‌ شوێنی خۆمانه‌وه‌ ره‌وتی زیكزایی تانكه‌ عێراقی په‌كافمان به‌ دی ده‌كرد كه‌ چۆن گه‌رده‌ لولی تۆزو خولیان له‌ دووی خۆ به‌ جێده‌هێشت و له‌ چاو وون ده‌بوون.

دوا‌ی نیو سه‌عاتان چ شتیك له‌و شوێنه‌دا نه‌ما ته‌نیا كلكه‌ی گه‌رده‌لولێك نه‌می كه‌

شوتنی نو تانکانه ددهوت که یهلهز بهرو حامیه (سریازخانه‌ی) ره‌واندز پاشه‌کشه بیان ده‌کرد. وا دیار بوو توپخانه‌ی شورش نه‌ک هر کاری کرده سرتانکه‌کانی عتیراق، بگره هینزی ناسمانی عتیراقیشی هاروژاند، نه‌وه بوو پزلیک فروکه‌ی مینک به‌سهر سهرماندا تپیه‌رین به‌رو نه‌و شوتنه‌ی دهنگی توپه‌کانی توپخانه‌ی شورش لیتوه ده‌هات. هه‌روه‌ها چهند ساتیکی پیتنه چوو که گرم و هوو له ویتندهر هه‌ستا. نه‌و پرسپاره‌ی به‌میشکی هه‌ر هه‌مووماندا هات نه‌وه بوو که: ناخو فروکه‌کان، مه‌به‌ستیان پتیکا، توپخانه‌کی شورشیان کپ کرد؟

هه‌موومان، به‌دریژی نی‌م رو‌داوانه خو‌مان له سه‌نگه‌ره‌که‌دا قایم کرد بوو، و جو‌له‌مان نه‌ده‌کرد، ته‌نیا وینه‌گره‌کی له‌مه‌ر من نه‌بن، که به‌دریژی وخته‌که هه‌ر سه‌رگه‌رمی وینه‌گرنتی نه‌و دیهن و رو‌داوانه بوو که به‌شایسته‌ی ده‌زانین، ده‌بوایه وایکات، چونکه تامه‌زرزی نه‌و دیهنه گرم و گوو ته‌رو تازانه بوو که له‌م دهره‌ته‌دا هه‌لکه‌وتبون و له‌وه بوو جارتیکی دی دو‌باره نه‌بنه‌وه.

نه‌و رۆژه بوو ئیواربه‌کی دره‌نگ که‌یشتینه‌وه باره‌گای پشده‌ری، پاش نه‌وه‌ی به‌ چون و هاتنه‌وه پتر له‌ جه‌وت سه‌عتمان پینچوو، پشده‌ری که به‌و حاله‌وه دیتینیی، به‌زه‌رده‌خه‌نه‌یه‌که‌وه خیره‌اته‌وه‌ی کردین و گوئی: که‌شو هوای هارینه‌ی لای نی‌مه‌تان به‌ دل بوو؟! نه‌و پتیکه ویسکی یه‌ی که نه‌و ئیواره‌یه له‌ نی‌ئو نه‌شکه‌وتینکی نی‌مچه تاریک دا خوارده‌وه به‌ نه‌زه‌ت ترین ویسکی بوو که له‌ هه‌موو ژانما خواردیتنه‌وه.

؛

دوا نختیات

؛

به‌په‌ی ژنده‌ره کوردی په‌کان، حکومه‌تی عتیراق تا پایزی سالی ۹۷۴ پتر له‌ سه‌د هه‌زار جه‌نگاوه‌ری خسته‌بوه شه‌روه. چاودترانی سویایی له‌مه‌وه گه‌یی بوونه نه‌و نه‌ج‌امگیری یه‌ی که ۴ له‌سه‌ر ۵ سویای عتیراقی، که ده‌کاته ۶۰-۷۰ هه‌زار که‌س، له‌ شه‌ر که‌کاندا بوون و په‌ شتیوه‌یه‌ک له‌ شتیوه‌کان دژی کورد ده‌جه‌نگین. حکومه‌تی عتیراقی داوای هه‌ر هه‌موو نه‌و مه‌والیده یه‌ده‌کانه‌ی کرد که ته‌مه‌نیان له‌ خوار (۲۷) ساله‌وه‌یه، چونکه به‌عبدای دانا بوو به‌ر له‌ هاتنی وه‌زی زستان کو‌تایی به‌ شه‌ر به‌ینیی؛ چونکه نه‌گه‌ر زستان به‌یت سنی چوار مه‌تر به‌فر ده‌که‌وئ و پله‌ی گه‌رما له‌ کوردستاندا داده‌به‌زی بو (۳۰-) پله‌و نه‌مه‌ش سویاو جم و جۆلی سویا ته‌واو سست ده‌کات، چهند نه‌و سویا به‌ ریک ویتیک و مودترین بئ، به‌ تایبه‌تی نه‌گه‌ر پشت به‌ نالیات به‌یستن. هه‌ره‌ها له‌شکری کوردش، له‌ حساواتی خو‌باندا شوتینیکی تایبه‌تیان بوو زستان ته‌ر‌خان کردو چالاک‌ی یه‌کانی خو‌یان زور زیاتر کرد. له‌ ماوه‌ی هه‌ر دوو مانگی نه‌یلول و تشرینی یه‌که‌مه‌دا و به‌زبیری زنجیره‌ کارتیکی فیداییه‌انه چهندین شاخ و لوتکه‌بان له‌ سوپای عتیراقی سه‌ندنه‌وه و رتگی لوجسته‌ییان له‌

چەندین قووەتی زۆریۆشی عێراقی بری و تەفرۆ تونایان کردن.

زیادکردنی چالاکی و چەلمەنگی پارتیزانی و بە کار هێنانی مەفرەزە ی گەرۆک و پارتیزان لە هەموو ناوچەکانی کوردستان دا، جەم و جۆلی چەندین قووەتی عێراقی سست کردو کردی یە کاریک کە نەتوانن بەشداری عەمەلی و پراتیکی لە شەڕە گەرۆهەکانی شەڕگەکاندا بکات.

مەفرەزە کوردی یەکان توانیان دزە بکەنە پشت هێلەکانی سوپای عێراقی وچەند پرد بەشەقێننەوه، رێگا تێک بدەن و پەلاماری عەماری چەک و ئازوقە و سەنگەری جۆراوجۆز بدەن، هەرۆها توانیان چەندین سەربازخانە و بارەگای سوپای عێراقی بە تۆپی هاوێن تۆپباران بکەن. لە رۆژی ۹/۱۶ دا بۆری نەوتی نیوان کەرکوک و بەغدا تەقێترایەوه. دەرگای استخباراتی عێراقی زۆریان سەیر لە هێرشێکی تری جدی مەفرەزە یەکی تایبەتی پێشمەرگە ما کە کردیانە سەر تۆپێکی گرێنگی بۆری نەوت؛ نەوه بوو چەندین بومبە بە کۆنترۆلی نەلکترۆنی و لە دورەوه تەقێترانەوه، نەم دەرگا نەلەکترونیانە دەستکردی ئەلمانیای فیدرالی بوون.

عێراقی یەکان، سەرگەرمی رێکخستەوهی هێزەکانیان بوون و قووت و چەکیان بۆ نەو هێزەکانیان دەنارد کە بەرگەوتبوون و زەرەرۆ زیانی گەرۆه یان لێکەوتبوو. تەنیا لە پایزدا پشەر لە ۳ هەزار کەسیان لێ کۆژاوه یان تانک و سەدان ئۆتۆمبیل و زۆریۆشیان لە دەست دا. نەمە جگە لەوهی کە چەندین یەکەو قووەتی عێراقی کە شەڕ برۆشتی لەبەر بری بوون و مەوۆ بەزەیی بە حالیاندا دەهاتەوه. حکومەت هەولێکی زۆری دا کە رادە ی زەرەرۆ زیانە زۆرەکانی بشاریتەوه، بەلام بێهەودە بوو. بۆ وێنە قەدەغە ی کرد کە هەوالی پرسو تازی یە لە رۆژنامەکاندا بڵاو بکەیتەوه و کەسوکاری نەفسەرە کۆژاوه یان ناچارکرد کە لە سەرکێلی کۆرەکانیان بنوسن "شەهیدی رێگە ی رزگاری فەلەستین". هەرۆها زۆری هەولدا لە کەناله یان راکە یان دنی وەکو رادیو و تەلەفزیۆنەوه و لە خەلکی بگە یەنرێ کە چ شەڕێک لە باکوردی نی یەو شتە کە بریتی یە لەوهی کە هێزی چە کداری عێراقی کەوتنەتە راوانانی کۆمەلێک دزو چەتەو رێگرو هاکا هەموویانی دەستگیر کردو قەری کردن، بەلام نەمەش دادی نەدا. (عەرەب)ش رۆژانە گوێیان لە رادیوی دەرنگی کوردستان دەگرت، نەم رادیویە کە لە ناوچە رزگار کراوه یان رۆژێر دەسلەتای بارزانی یەوه بەرنامەکانی پەخش دەکردهوه، رۆژانە بەرنامە یەکی بە زمانی عەرەبی بڵاو دەکردهوه، لە بەرنامەکانیدا درۆو دەلەسەکانی حکومەتی عێراقی ریسوا دەکرد و گەلی عێراقی لە حەقیقەتی مەسەلەکان ناگادار دەکردهوه. هەرۆها رۆژانە لیستی ناوی کۆژاوه یان بریندارو یەخسیرانی سوپای عێراقی بڵاو دەکردهوه. نەمە جگە لەوهی کە رادیو کە بواری بە یەخسیرە عێراقی یەکان دەدا کە لەوێهە سلاو بۆ کەسوکاریان بنێرن و باسی چۆنیەتی یەخسیر بوونی خۆیان بکەن.

ههروها گه لێک له میوان و رۆژنامهوانه بێگانهکانیش له رادیۆکوه دیانیهان له گهڵ دهکراو لهوێندهرهوه تیشکیان دهخسته سهرحهقیقهتی حالی شهڕگهکان و نیدیعا نادروسته رهسمی یهکانی عێراقیان به درۆ دهخستهوه.

قیروزی ئاسمانی بۆردومانی قه لادزی

له ناوه راستی مانگی تشرینی دووهه دا یهکم بهفر له کوردستاندا کهوت. بهمهش نهو خهونهی عێراق پوچه له بهوه که دهیویست بهر له وهزری زستان شهڕه که یهک لایی بکاتهوه و کوتایی پێ بێنێ. ته جهره بهی شهڕهکانی سالانی پێشوو نهو یان ساغ کرد بهوه که هێزی پێشمهڕه که ههمیشه له زستاناو له نیو بهفره کهش و ههوا ی خراودا، سه رکهوتوترین دهستیان له هێزی عێراقی له بهفرا گیرۆده. وهماندهوه زیانیان لێداون. ههڕ چهنده هێزهکانی عێراق توانیان چهن دین ناوچه له دهستی پێشمهڕه که ده ریتن و ههڕ چهنده کوردیش زهرهرو زیانی زۆریان لێکهوت، بهلام که دیتیان زستان به رتیه، بافره یهکیان هاتن، به تایبهتی که ناوچه ی مهڕهزی شهڕگه و زۆریه ی ناوچه ستراتیژی یهکان ههشتا به دهست خۆیا نهوه بوو. ههشتا شاخ و لوتکهکانی دهرو بهری رهواندزی وهکو هدرین و زۆزگ و (زاگروس) یان به دهستهوه بوو.

ههروها نهو وهجه به که ی که له رێگه ی نێرانهوه گه ییه دهست هێزی پێشمهڕه، کردییه کاریک که به توان شتوازی شهڕی شهڕگه ی رهواندز له شهڕی پارتیزانی یهوه بگۆڕن بۆ شهڕی به ره یی که توێخانه دهو ری گرینگ ی تیندا ده بیسنی. دیاره نم کۆمه گانه که به شتویه کی گشتی به رتی بهون له ته قه مهنی و چهن توێشکی قورس و کۆمه لێک موشه کی دۆه تانک و موشه کی (ههنته ر- هۆک) ی فرۆکه شکین، له مانگی تشرینی دووه دا که یشتنه دهستی کورد، هه له به ته پاش گفتوگۆیه کی زۆر له نێوان نه مریکا و شای نێزان دا. کورد له سایه ی موشه کی (هه نقه ر- هۆک) وه که و تنه راوانانی فرۆکه ی توپولیف، که جاران له بهر به رزی، چه کی فرۆکه شکینی کورد نه یده گه یشتن. رۆژی ۱۶/۱۲/۱۹۷۴ یه کێک لهو فرۆکا نه له نزیک ی چۆمان خرایه خوا رهوه. سۆقیهت ته نیا شمش فڕۆکه ی لهو جۆره ی به عێراق دا بوو. هه ر له هه مان رۆژ داو له ناوچه یه کی ده دا، فرۆکه یه کی سوخوی عێراقی به موشه کی ههنته ر- هۆک پێکراو که و ته خوا ره وه.

له هه مان مانگ دا پێشمهڕه گی له شکری کوردستان شاری ئامێدی یان گرته وه. بهلام هێزی بارزانی که شاریان رزگار کرد وهکو نه وه بهو بچه شاری ختوانه وه، هێزی حکومهت هه موو ختانه کانی پاش بۆردومانیش ته قانده بو وهو خه لکه کهش هه موو شتیکیان به جێ هه شتبهو، و دا بویه شاخ. حالی (که لاله) و (رهواندز) و زۆر شاری تری کوردی له جالی ئامێدی با شتر نه بوو. خه لکی پتر له دوو هه زار گوند مانی

و حالیان به جی هیشتیوو، و هیزی حکومت به بۆمبای ناپالم و توخیانی قورس و یرانیان کرد بوون و له گهل عاریددا تهختیان کرد بوون. له نهجاسی توخیاران و بۆردومان و زهبرو زهنگ و تیرۆرکاری حکومتی به عسیان دهرهق به کوردان بهو مه بهستی نهم هاووولاتیانی هۆی قه پکات که داوای ماف و نازادی خۆیان ددکرد، پتر له نیو ملیون کورد به ناچاری ههلاتن و مال و گوندکانیان به جی ههشت، کار گه پیه رادهیه که به شتیکی گهری رووبهری خاکی کوردستانی عیراق له خه لک و ناوه دانی چۆل به... توخیاران و بۆردومانی خه لکی مه دهنی له شارۆچکه ی قه لادزه وه ده ستیپیکرد. سه عات ۹/۴۵ ی به یانی رۆژی ۱۹۷۴/۴/۲۴، دوو فرۆکه ی سوخۆی به ناسمانی شاروه په یدا بوون، نمو شارهی که له کاتی ناسایی دا ژمارهی دانیشتوانی له ده هزار کهس پتر نه ده بوون، به لام نمو به یانی یه به هۆی هاتنی خه لکیکی زۆری ناوارو دهر به ده روه، ژمارهی خه لکی شار خۆی له ۱۵ هزار کهس و پتر ده دا. تاقه چه کی به رگری ناسمانی دۆشکایه ک بوو، هه له به ته کورده کان بیریان له وه نه ده کورده وه سیسته میتیکی به رگری ناسمانی بۆ شارو گونده کانیان دا بنهن، چونکه ته نیا ژماره یه کی یه کجار که میان له توپی فرۆکه شکین هه بوو، بۆیه فرۆکه وانانی عیراقی به بی ترس به نزمی یوه ده فرین و کاری خۆیان نه نجام ده دا.

خه لکانیک که به چاوی خۆیان دیتیویان، ده یانگتیرایه وه که نمو دوو فرۆکه یه کی قه لادزیان بۆردومان کردو، به به رزی ۶-۷ مه تریکه وه ده فرین. به کاوه خۆ هه سوو بۆمبار موشه که کاتی ژیر بالیان، به سه ر ناوه ندی شارباندا هه له پشت. ناشکرایه که فرۆکه ی سوخۆی، که نمو ده مانه پتیشکه وتوترین فرۆکه ی هیرشه ری بۆمبار هاوێژی هیزی هه وایی (سوخیه تی) اش بوو، جگه له موشه ک، له ژیر هه ر بالیتیکی دا دوو بۆمبار هه لده گرئ که کیشی هه ریبه کیتیکیان (۷۵۰) کیلو گرامه، هه روه ها دوو بۆمباری (۵۰۰) کیلو گرامی دیکه ش هه لده گرئ. به م پت یه ده توانین بلیتین نمو به یانی یه پیتنج تۆن ناگرو ناسن به سه ر ناوجه رگهی شاردا دا باریتیرا. یه ک گه رگی ته واو به دوکان و مال و قوتابخانه ی مندا لان و هه ندئ به شی خه سه ته خانه یه که وه به ته واره تی ویران و کاو له بوو. پاش نمو ی فرۆکه کان، موشه ک و بۆمبارکانیان خالی کرد، جاریکی دی گه رانه وه سه ر خه لکه مه ده نی یه ترسا وه که وه به ره شاشی (۳۰) ملم دایان بیژتن و پتر له (۱۳۰) کهسیان کوشت که ۸۰ کهسیان مندا لی قوتابخانه ی سه ره تاییی بوون و تازه چوو بوونه دوو پۆله وه له سه ر کورسی ده رسی خورتندن دانیشتیوون. ته نیا یه ک پیتشه مرگه له م بۆردومان ده کوژرا.

بۆردومانی قه لادزه یه که م قه سابخانه ی به شه ری بوو که هیزی ناسمانی عیراقی له زنجیره هیرشیکی له و بابه ته دا نه نجامی دا. بارزانی هه قی به و بلیتی: ته مه دهنانه ترین نه له قی زنجیره ی شه ری قه کردنی گه لی کورده که ده یان سه له ۱۹۷۳

دهكرت. دواى چەند روژتيكى دى، نيدى نۆردى شارى (گەلالە)ى دۆلى چۆمان هات و بوردومانى گەلالە بوو. هۆى كوشتنى چل كەس و بريندار بوونى (۵۱) كەسى دى. له ۴/۲۶ دا، شارى هەلبەجە، كە له دوورى هەشتا كىلۆمەترى شەرگەكاندا بوو، بۆردومان كراو (۱۶۰) كەس كوژران و (۱۰۰) كەسى ديكەش بريندار بوون. نيدى خەلكەكە له ترسى هيرشى دى، شاريان چۆلكردو روويان كرده شاخ و پەيوەندييان به هيزى پيشمەرگەوه كرد. له ماوهى نتيوان ۴/۲۰ و ۵/۱۰ دا، شارى زاخۆ، كە ژمارەى خەلكەكەى ۲۵ هەزار كەس دەبوو، به بۆمبای ناپالم و هيشويى بۆردومان كرا. به دريژايى ئەو روژانه هەر دوگەل و ناگر له زۆرەى گەرگەكانى شارهوه هەلدهستاو تا نيستاش رادهى زيانى بەشەرى ئەو تيرۆره ئاسمانى يە به تەواوهتى نەزانراوه، هەر لەو ماوهيهدا قوههتيكى سويای عيراقى دزەى كرده ناو شارهوهو شەلم كوتيرم نافرهت و مندالانى بەر دەستپيژى چەك داو نەم كارەش بوو. هۆى كوشتنى (۶۳) كەس.

قوروقچى UN

شەپۆلى تيرۆزو رق و كەرب و كينهى بەردهوامى حيزبى بەعس، ئەو كورده گيراوانەشى گرتەوه كە به تۆمەتى پەيوەنديان دەگەل بزاڤى رزگاربخوازی كوردا دە زندانى خرا بوون، نيدى ئەو تۆمەتانه دروست بووين يان نادروست. ئەوە بو له روژى ۱۴/۴/۱۹۷۴ دا بە ناشكرا (۱۱) كورد، كە له سالى ۱۹۷۲ وە گيرابوون، پاش ئەشكەنجە و تازاردانتيكى درندانە و هۆفانه، ئيعدام کران. ئەمانە له مەيدانتيكى گشتى ناوشارى هەوليردا هەلبواسران، شوينه وارى ئەشكەنجە به جەستەيانەوه ديار بوو، هەنديكيان دەستيان براهەوه، هەنديكى تريان چاويان دەرهيتر بوو. رتيكخراوى نەنتەرناشنال ئەنيستى، له راپۆرتيكي دا سەبارەت به شينۆزەكانى ئەشكەنجەدان، به دريژى باسى ئەو شينۆزانەى كرده كە دەزگای ئەمن و استخباراتى عيراقى بەكارى ديتن. له روژى ۳۰/۴/دا پينچ خوتندكارى كوليرى ئادابى زانستگەى بەغدا، دواى دادگاييهكى روالەتى، به تۆمەتى بانگەشە بۆ "بزاڤى جوداخوازی و پشتگيري كردنى" ئيعدام کران، يەكيك لەو خوتندكارانە كيژەكوردتيكى نۆژدە سالان بوو به نتيوى (لەيلا قاسم).

هەفتهيهك لەوه دواتر، شەش خوتندكارى كوردى ديكەى زانستگە ئيعدام کران. نيدى هيرشى ئيعدام كردن به دريژايى هەفتهكانى دواتر بەردهوام بوو. ئەوە بوو له ماوهى يەك مانگدا، ژمارەى ئەو كوردانەى كە له ژيەر ئەشكەنجە دا مردن گەبييه (۴۸) كەس و ديارە ئەم حالەتە له مانگى ئەيلول دا گەبييه (۱۰۰) حالەت، زۆرەى كاتيش حكومت جەنازەى كوژراوهكانى دەناردەوه بۆ گوندهكان و زىدى خويان و نەمرى دەكرد كە جەنازەكان بۆ چەند روژتيك له مەيدانتيكى گشتى دا هەلبواسرين تا

چه ماره‌ری خه‌لکه‌که چاو ترسیین بین و ترس و له‌رزیا بکه‌وێته دل. ته‌نا نه‌ت ته‌له‌فریونی عێراقی له‌ رۆژی ۶/۶/دا راسته‌وخۆ پرۆسه‌ی نی‌عه‌دام کردنی سێ خوتندکاری به‌ تۆمه‌تی (به‌شداری له‌کاری تیترۆستی دا) له‌ شاشه‌وه‌ نیشاندان. له‌ لایه‌کی تروه‌ه، پارته‌ی دیموکراتی کوردستان به‌ته‌وده‌ که‌وته‌ هه‌ول‌دان به‌ سهرنج راکێشانی رای گشتی نی‌وه‌ له‌ته‌تی به‌ نه‌و کارساته‌ی که‌ به‌ سهر خه‌لکی مه‌ده‌نی کوردستاندا ده‌هێنراو داوای کۆمه‌کی پێیوستی ده‌کرد. نه‌وه‌بوو سکرته‌یری کاروباری راگه‌پاندنی پارت له‌ له‌ندن، کۆنگره‌یه‌کی رۆژنامه‌وانی سازدا، له‌و کۆنگره‌یه‌دا داوای کۆمه‌ک و پێشاکێ کرد به‌ "ته‌و سه‌دان هه‌زار خه‌لکه‌ی که‌ له‌ ناوچه‌ ده‌شتانی و شاره‌گانه‌وه‌ هه‌لاتیوون و رویان کردبووه‌ ناوچه‌ رزگارکراوه‌کان". بارزانی له‌ رۆژی ۱۵/۵ دا یاداشتنامه‌یه‌کی به‌ (کورث فالد هایم) سکرته‌یری گشتی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان ناردو داوای لێکرد که‌ تیبیکه‌وێ و هێرشێ ئاسمانی عێراقی به‌ سهر خه‌لکی مه‌ده‌نی دانێشتوی گوندو شاره‌کان رابه‌گرێ. دوا‌ی سێ هه‌فته‌ له‌ ناردنی یاداشتنامه‌ی نی‌وه‌راو، شانده‌یکێی پارته‌ی که‌ دوو وه‌زیری جارانی وه‌زارتخانه‌ی حکومه‌تی عێراقی تێدا بوو، له‌ ۸/۶/دا نامه‌یه‌کی تری (بارزانی) یان دایه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان که‌ ده‌لێ: "دزێوترین شه‌ری دێندانه‌ که‌ تا ئێستا جیهان به‌ خۆیه‌وه‌ی بیه‌نی بێ، نه‌و شه‌ره‌یه‌ که‌ دژی گه‌لی کورد، له‌ لایه‌ن حکومه‌تی نه‌و وولاته‌وه‌ نه‌نجام ده‌درێ که‌ کوردی تێدا ده‌ژی".

له‌ هه‌مان رۆژدا راپۆرتیکێ دورو درێژ به‌ به‌لگه‌نامه‌و وێنه‌و نه‌خشه‌وه‌ درا به‌ لیژنه‌ی مافی مرۆڤی سهر به‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان، له‌ راپه‌وره‌که‌دا پاسی نه‌وه‌ کرا بوو که‌: "قهر کردنی به‌ کۆمه‌له‌ی خه‌لکی بێ چه‌ک و روخاندنی خانوو به‌ره‌و سوتاندنی ده‌م‌ل و دان و به‌رووبومی کشتوکالی، بووه‌ به‌ دیارده‌و هه‌موو رۆژیک له‌ کوردستانی عێراقدا نه‌نجامده‌درێ". بارزانی، به‌ جاری سێهه‌م هه‌ولێ دا که‌ سکرته‌یری گشتی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان هانبدات و بیه‌جولێت. به‌لام وه‌لامی هێچ یه‌کتیک له‌ نامه‌و یاداشته‌کانی بارزانی به‌ تاقه‌ ووشه‌یه‌کیش نه‌دراوه‌وه‌. دیپلماتیک له‌ ده‌زگای راگه‌پاندنی نه‌لمانی دا، له‌ گوتاریکی دا ده‌رباره‌ی ئهم مه‌سه‌له‌یه‌ نوسیویه‌تی: "فالد هایم، به‌زێه‌ بانه‌گه‌وازه‌کانی بارزانی پشتگۆی خست، تا یه‌کتیتی سۆڤیه‌ت نه‌ه‌نجی، چونکه‌ سۆڤیه‌ت ده‌ستیکێی به‌لای هه‌بوو له‌ هه‌لبژاردنی دا به‌ سکرته‌یری گشتی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان".

من قه‌شه‌ی (موسل)م

ته‌نیا کورد و لایه‌نگرانی بارزانی له‌ خه‌می ناراسته‌ کردنی ئهم به‌به‌ته‌ گازی و بانه‌گه‌وازه‌دا نه‌بوون به‌ رای گشتی جیهانی، (گورگیس ملک چکوی) به‌تریاکێ نه‌ستوری یه‌کانی عێراق و سه‌رۆکی کۆمه‌له‌ی کاروباری مه‌سیحیانی کوردستانی

(عیراق)ش بانگه‌وازێکی ناراسته کرد بۆ پاپا پۆلس و کتۆری کلێسای جیهانی و کتۆری ناوه‌دانکاری و لیژنهی مافی مرۆفی سهر به (UN) و خاچی سووری جیهانی له کۆتایی مانگی ناب دا. په‌تریارک له بانگه‌وازه‌که‌یدا نووسیبوی: "له‌وکاته‌دا که گهلانی دنیا مافی دیاری کردنی چارمنوسی خۆیان وه‌رگرته‌وه، گه‌لی ناسووری و برا کورده‌کانیان، له‌لایه‌ن هێزه‌کانی عیراقه‌وه هه‌ره‌شه‌ی کۆمه‌ل کۆژیان لێده‌کړی، چونکه داوای مافه سه‌ره‌تاییه‌کانیان ده‌که‌ن". هه‌روه‌ها بانگه‌وازه‌که‌ی باسی نه‌وه‌شی کردوه که چون بۆدومان و توپباران ده‌ست له خه‌لکی مه‌ده‌نی به‌ چه‌ک و دژبهات و ناوه‌دانی ناچارین، که ساده‌ترین هۆ نه‌واری به‌رگریکرن له‌ خۆیان نی‌یه، چون مه‌رو مالات قهر ده‌که‌ن تا نانی خه‌لکی به‌رن، هه‌روه‌ها کلێساو مرگه‌وت و قوتابخانه و خه‌سته‌خانه ده‌روخێن.

به‌تریارک له بانگه‌وازه‌که‌ی به‌رده‌وام ده‌یت و ده‌لتی: "چاره‌نوسی نه‌و کورده‌ ناسوریانه‌ی که هیشتا له ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی حکومه‌تدا ده‌ژین زۆر خه‌ته‌رتیه، هه‌میشه له ته‌وه‌یه‌ی و راوه‌دونان ده‌ترسن حکومه‌ت شتیوازانانی ناوه‌راست به‌کار دێتی بۆ تۆقاندن و تیرۆر کردنیان.. له‌ نیوه‌شه‌ودا هه‌لده‌کوته‌ سه‌ر ماله‌کانیان و به‌زۆر خه‌لکی ماله‌که‌ ده‌یه‌ن، که زۆریه‌یان مندال و ئافره‌تن، ده‌خرینه‌ نیو نو‌تومبیلی نیزامی یه‌وه و به‌ شونانی دوریان ده‌یه‌ن و له‌وێ ناچاریان ده‌که‌ن، به‌ نیو مین دا به‌ژن.. مه‌گه‌ر نه‌وانه‌ی زۆر به‌ختیان یاریت، له‌ریگه‌دا توشی مه‌فره‌زی پێشمه‌رگه‌ی لمشکری کورده‌ستان بێت و له‌ مه‌رگ رزگار بێت، ده‌نا زۆریه‌یان به‌ر له‌وێ بگه‌نه‌ ناوه‌دانی له‌ برسان و له‌ تینواندا ده‌مرن. هه‌روه‌ها چه‌م‌دین خێزان تو‌پ دراونه‌ته سه‌ر جاده‌کان دوای نه‌وه‌ی مه‌فره‌زه‌کانی نه‌من و استخباراتی عیراقی ماله‌کانیان تالان کردون و چی ناو مال و پاره‌و خه‌شلیان هه‌بوو به‌رویان.. نه‌وکاره‌ی که زۆر باوه، نه‌وه‌یه که حکومه‌ت نه‌و گه‌نج و ئافره‌ت و ته‌نانه‌ت مندالانه‌ش ده‌گری که خزمه‌تیک یان که‌سیکیان په‌یوه‌ندی به‌ بزایی رزگاربخوازی کورده‌وه هه‌یت."

له‌ کۆتایی بانگه‌وازه‌که‌دا، باسی زۆر حاله‌تی ئیعه‌داک‌کردنی مه‌سیحیانی عیراقی له‌سه‌ر ده‌ستی پۆلیس و نه‌من و موخابه‌راتی رژیستی به‌عس کردووه‌و نه‌م سێ نمونه‌په‌شی بۆ سه‌لماندنی دروستی نه‌و حاله‌ته هێناوه‌ته‌وه:

١-توما چه‌چو، ماموستای سه‌ره‌تاییه‌و خه‌لکی به‌غدايه، له‌ مالی خۆیدا ده‌ستگیرکراوه‌و بۆیه‌کتیک له‌ چه‌په‌خانه‌کان به‌راوه‌ له‌وێ له‌ژێر سوکایه‌تی پێک‌کرن و نه‌شکنجه‌داند‌ا په‌سانویه‌نه‌و مردووه‌.. شوێنی کاره‌باهه‌ زۆر شوێنی له‌شی یه‌وه‌ دیار بووه، ده‌ستی به‌راوه‌ته‌وه، چاویشی ده‌ره‌یتراوه‌و مالبا‌ته‌ کۆست‌که‌و تو‌که‌یان قه‌ده‌غه‌ کردووه‌ که به‌ ناشرکراگن و دفنی بکه‌ن و تازیه‌ی بۆ دا‌به‌نه‌ن.

۲- یوسف چه چو: قوتابی و برای چه چو بو. مه فرزه یه کی نه من گه نگریدی تنیپه ربوون، گرینان که ر کردو پاشان شیت بو.

۳- نیسرانیل مروکیل: "له زندانیان هاویش و یاش دوو روژ نه شکمه نجه ی توند، نهویش دین بو".

بانگه وازه کی بهم گوتانه کوتابی پیتهینا: "نم هتیشی کۆمه ل کۆژی یه ی که ده کرتیه سر گه له که مان، پتیشیل کردنی ناشکرای مافی مروقه که دهوله تان دانیان پتیدانوه".

دوای ماوه یه کی گم له نویسنی نه و بانگه وازه (نایا پاولوس) ی رتبه ری مسیحیانی (کلدان-کاتولیک) ی کوردستانی عیراق، له لای خۆمه و بانگه وازتکی بۆ زۆریه روژنامه کانی جیهان نارد. نم رتبه ره ته مهن (۷۴) ساله یه، نامه کی بهم رستانه دهست پتیکرد بو: "رتزدار، جه نابی سهرنوسهر، منی قه شعی موسل کوردم". نهویش هه موو نه و کارساتانه ی شرح کرد بوو که موریدانی کلیساکه ی له سهرده ستی به عسیاتی حوکمرانی به غداوه دو چاری بوون. له کوتابی نامه که یدا تکای له روژنامه وانان کرد بوو که کارتیک بکه ن "چیت خۆن نه یه ته رشتی و بۆ خۆنه رانسانی روون بکه نه وه که چمان دهره ق ده کرت".

نهندریه زاخاروف له موسکوه ناره زایی دهرده بری

چ که ستیک گوئی له و هه موو هاوارو قهرین و بانگه وازه نه گرت. ههروه ها ژماره یه کی زۆر که م له روژنامه کانی جیهان نامه ده بوون نه و پتنگه وازه به لاو بکه نه وه که (نهندریه زاخاروف) زانستکاری فیزیای سۆفیه تی له یه کتیک له خهسته خاته کانی موسکوه نارد بوو. نم بانگه وازه، ژنه کی زاخاروف به دزی یمه گه یاندی یه دهری ی سۆفیه ت و به لاوی کرده وه. زاخاروف، داوای له UN کرد که قوه تیکتی ناشتی بۆ عیراق بنیتر، چونکه حکومه تی عیراق دهستی داوه ته شهرتکی درنده ده دزی که مهنه ته و یی کورد. ههروه ها داوای کرد که له زنی بکری له گریدانی کۆپونه وه یه کی نا ناسایی نه نجومه نی ناسایشی نیو دهوله تی و به یاریک بدری که هتیه کانی عیراق کاری جهنگی دزی کورد رابگرن و داوا له سۆفیه ت بکری که چیت چه ک و تفاق ی جهنگی بۆ عیراق نه نیتر. زاخاروف له سهری دهروات و ده لئ نه ته وه یه گگرتوه کان که تا نهوچ ههنگاو تکی نه ناوه بۆ قه دهغه کردنی قهرکردنی گه لی کورد، له سهریه تی نه یه لئ کارساتی بیافرا جارتیکی دی دووباره بیتته وه.

ههروه ها هه ندی له روژشیرانی نه وروپی که چهند سالتیک بوو رتبه ری بزوتنه وه یه کی ناره زاییان ده کرد، دزی تیوه گلانی نه مریکی له فیتنام دا، زۆریان چاوه روان کرد بهر له وه ی دهست به وه بکه ن که به شینک له وه ختی خۆیان بۆ به ره قانی له گه لی کورد

تەرخان بىكەن، ئەۋىش بە ھاندانى رىتكىراۋى نەتەرناشال ئەمىستى و رىتكىراۋى بەرگىر لىگەلانى بىندەستى ھەپەشە لىتكراۋ بەنەمان. ھەروەھا كۆمەللىك لە مامۇستايانى زانكوى خەلكى ئەلمانيا، لەوانە نىمانويل گايىس نارىست بلوخ، نوسىب فلخت ھايىم، ھلموت گولفتزىر ، و ھەندى كەسايەتتى بىناث و دىنگى دىكەى ۋەك قەشە ھايىرش ئەلبىرش، ئەنگىبورگ درىفىتس، بانگەۋازتىكىيان بە نىتونىشانى "تاۋازە كوردەكان رزگار بىكەن" نىمزا كوردو لە ھەندى كاتى دىيارىكرادا ھەول و كۆششى شەخسى خۇيان بۆ دۆزى كوردە ئاۋارەكانى جەنگ تەرخانكرد.

ھەروەھا لە فەرنسادا بىسەر پەرشى رۆژنامەى لوموند، كۆمەللىك رۆشنىپىرو بەرەندەى خەلاتى نۆبىل ۋە دىنگ ھاتن و داۋايان دەكرد دۆايەتتى ئەو پىرۆسەى كۆمەللىكۋى پە بىكرى كە دەرھەق بە تىكرى كەمىنەيەكى نەتەۋەى دەكرى. سىمون دى بوفوارو روجىەگارودى و جان پول سارتەر لە رىزى ئەو گرۋپەدا بوون. ژمارەيەك لەو كەسايەتيانەى ئەروپاى رۆژھەلات كە پەنايان بۆ رۆژاۋا بىردبوو، پشتىوانى يان لە داخوازى يەكلى كورد كرد، لەوانە قارەمانى شەترەنجىزان لودفلىك پاخمان و جىرى پلىكان-سى نووسەر. لە بەرىتانياش دا (دىفید ماركھام)ى نەكتەرو دەزگای ناشى برتراند رسل، ھەولياندا لەم بوارەدا دەورى ناۋىژوانى بىيىن.

كەنگى تەۋانى شەپ (مەسەلەى نەۋخۆ) بوون؟

ھىچ يەكلىك لەو ھەموو ھەولە دادى نەداۋ چ ناكام و ئەنجامىتىيان بە قازانجى دۆزى كورد لىنەكەۋتەۋە. لىژنەى نىتو دەۋلەتتى خاچى سۈر لە رۆژى ۱۴/۸/۱۹۷۴دا نامەيەكى بۆ جەنەرال بارزانى نارد، و بىلى ئەۋەى كرد بوو كە حكومەتتى نىزامى عىراق رى ئەداۋە رىتكىراۋى خاچى سۈر چ خزمەتگوزارىيەك لەو كىشەيەى بەينى رۆژىمى بەغداۋ كوردا پىشكەش بىكات.

ھەر بەھەمان شىۋە، رۆژىمى عىراق، رى ئە بە رىتكىراۋە خىرخوازە نىتو دەۋلەتتى يەكانى دىكەش نەدا، كە كۆمەك بەكورد بىكەن. بەعسىيان ۋەكو جاران سۈر بون لە سەر ئەۋەى كە لە (باكوۋى نىشتىمانى خۆشەۋىستىمان)دا چ جەنگىتىكى نى پە بۆيە پىتۈىست بە چ كۆمەكىنىك ناكات. خالىكى زۆر گرىنگى دىكە ھەببو كە كوردىيە كارىتىك، كورد چ جۆرە كۆمەكىتىكى شايستەى چىنگ نەكەۋىت، ئەۋىش ئەۋە بوو: ئەو دەۋلەتە ئەوروپىيە رۆژاۋاىيانەى كە نامادە بوون بە ھەق و بە ناھەق خۆلە كاروبارى نىتوخۆى ۋولاتانى دى ھەلقورتنىن، لە ناستى كوردا ھەموو بوون بە كەپەى شەرەت. بەلگەش بۆ نەم قەسەيە ئەۋە شتە بوو كە لە بەرىتانيادا روويدا، ئەۋە بوو (جان سىراۋ)ى نۆتەرى حىزبى موحافەزەكاران لەگەل ھەفالىەكانىيان لە فراكسىۋى نۆتەرانى حىزب دا (راس جونسىن) و (سىرېرنارد براىن) لە كانونى دوۋەمى

۱۹۷۵ دا بېنارۍ پەرله مانه وه داوايه کيان بهر ز کرده وه، که داوا له حکومتی بهریتانی دهکن که له بوارۍ نینسانی دا کاری پتیرست بۆ کورد بکات و دهسلاتی بهریتانی له نهمه وه یه ککرتوه کان بۆ قازانجی کورد وه گهر بخت.

پەرله مان، موناقشه یه کی توندو نا ناسایی نهم داوايه کرد. نهمه بوو په یقدهاری (ناطق) رسمی حکومت به چمند رسته یه کی رۆتینی باو وهلامی دایه وه که: "هرکاتیک UN یان ده ولته تیکي بیگانه داوايه کی وها بکات، یه کسر کومه کی بهریتانی پیشکesh ده کری" و "تاکو نیستا هیچ داوايه کی له و جوړه نه کراوه". نهمسا (جونستان) ی نوښته ری موخافه زه کار وهلامی دایه وه گوته: "تکام وایه جه نایی وه زیر له وه حالی بېی که نیته ده ولته تی عیراقمان دامه زانده، بۆیه نیته مه مسئولیه تیکي تاییه تیمان لعم شهرې قهرکړنده ده که وخته نهمستو و نیته له رووی نه خلاقی یه وه له سه زمانه کومه کی نینسانی پیشکesh بکه یین و یارمه تی ناوړه کان بده یین و ده موده ست نارهازی خو مان دهر بېرین بهرانبهر به ووی له وینده نه نجامده دری و رووده ات... کاتې نوښته ره کان، گوشاریان خسته سر وه زیره که داوایان لیکرد نه ویه یان بۆ روونیکاته وه که ناخو بهریتانیاش وه کو یه کیتی سوځیه تیه گلاوه و چه کی بۆ عیراق ناروده تا له قصابخانه کانیا دزی گلهی کورد، به کاری بیتنی؟ وه زیره که بیده نگ بوو و مته قی لیه نه ات.

مهسه له که، له نهمانیای (فیدرالی) ش دا ره وتیکي له باهه تی نه وه ی بهریتانیای گرت خه: شانديکي سر کردایه تی پارتی، که سامی رحمانی وه زیری جارانی وه زاره تخاته ی عیراقیشی له گمل بوو، بیهوده هه ولیان دا دیداریک له گمل لایغه رسمی یه په یوه ند داره کانی نهمانیای فیدرالی دا ساز بکن، به لام شاندي نیویراو نه یوانی چ مسئولیتک له وه زاره تی دهر وه یان له وه زاره تی کاروباری هاوکاری و نابوری بدیتنی. هه روه ها هه ولتیکي دیکه ش بۆ سازدانی دیداریک له گمل سر کردایه تی حیزبی سوسیال دیموکراتی حوکمران فشه لی هینا: نه گهر چی پارتی خوی به حیزبیکي سوسیال دیموکرات هساو ده کرد.

(نهمیوس میرتس) ی نوښته ری حیزبی یه کیتی ی دیموکراتی - مهسیحی و پسرپوړ له کاروباری دهر وه، تاکه سیاسه توانی نهمه ماننی بوو که گوئی له راپوړو داخوازی سیاسه توانه کورده کان گرت. هه روه ها (فرانس پوزیف شراوس) کوڼونه وه ی کوڼگره ی حیزبه کی خوی، که له و رژه ده ده بستر، بۆ چمند سه عاتیک به جیهیتشت و چاوی به شانوی کوردی که وت. نهم پیاوه کاتی خوی که وه زیری دارایی بوو، یارمه تی کوردی دا بوو. (شراوس) له گمل شاندي کوردیدا باسی نهم ریگایانه یان کرد بوو که ده شیت لیه ی کومه کی نینسانییان پیشکesh بکری. نهمه بوو مهسه له که گه یه نرایه لیژنه ی سیاسه تی دهر وه ی پەرله ماننی نهمانیای فیدرالی، به لام (موریش) ی وه زیری وهخت،

هه‌موو جارى موناخه‌شەى مەسەلە‌كەى دوا دەخست. بە روونى دەر‌كه‌وت كه هه‌لوێستى حكومه‌تى نه‌لمانى‌اي فیدرالى به‌رانبەر به‌ ره‌فتارى رژیتمى عێراقى دژ به‌ كورد، لەسەر نه‌و بناغه‌یه‌ ره‌ژن‌اوه‌ كه‌ مەسەلە‌كه‌ "مەسەلە‌یه‌كى ناوخۆییە‌و ته‌نیا په‌یوه‌ندى به‌ عێراقه‌وه‌ هه‌یه‌". نه‌و نامه‌یه‌ى كه‌ (هه‌ریت فێنر) سەر‌ۆكى فراكسیونی حیزبى سوسیال- دیموکرات له‌ په‌رله‌ماندا نووسی، باشترین به‌لگه‌یه‌ كه‌ ولاتانی نه‌و‌روپای ره‌ژاواى ناماده‌ نه‌بوون، تاوانه‌كانى جه‌نگ و قه‌ركردنى ده‌سته‌جەمى كه‌مینه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌كان به‌پیش‌ئیلكرنى مافى مرۆف‌ حەساو بکه‌ن. به‌لكو (ته‌نیا مەسەلە‌یه‌كى ناوخۆییە‌). (فێنر) له‌ رۆژى ۱۵/۱۰/۱۹۷۴ دا نووسیوه‌تى كه‌: "پێویسته‌ به‌ر له‌ هه‌ر شتیك نه‌وه‌مان له‌ بیرى كه‌ مەسەلە‌كه‌ بۆ حكومه‌تى عێراقى، مەسەلە‌ى ژيان و مه‌رگه‌، چونكه‌ نه‌و ناوچه‌یه‌ى كورد داواى ده‌كه‌ن، ده‌وله‌مه‌ندترین ناوچه‌ى عێراقه‌مه‌ رووى نابورى په‌وه‌و نزیكه‌ى ۲ لەسەر ۳ى سادیراتى نه‌وتى عێراق لەم ناوچه‌یه‌دا ده‌رده‌هێنێ".

سهرانى كورد، له‌ باره‌گای بارزانی دا، به‌ زمانى‌كى پر له‌ به‌ى هیواى و ناتومیدی په‌وه‌، له‌ وه‌لامى نه‌و هه‌لوێسته‌ دا ده‌یانگوت: "وادیاره‌ هیچ ده‌وله‌تیك ناماده‌ نى په‌یوه‌ندى خۆى له‌گه‌ڵ وولاتیكدا تیتك بدات كه‌ بتوانێ نه‌وت بفرۆشێت". (حه‌سێب كه‌رم‌) سكرتێرى پارتى، كه‌ له‌ هه‌موو بۆنه‌یه‌ك دا نه‌وه‌ى ده‌ویات ده‌كرده‌وه‌ كه‌ گوايه‌ حیزبه‌كه‌ى نزیكه‌ له‌ حیزبه‌ سوسیال دیموکراته‌كانه‌وه‌، له‌ ته‌علقیتكى دا ده‌رباره‌ى نەم هه‌لوێسته‌ گوتى: "حیزبى سوسیال دیموکرات له‌ نه‌لمانیدا حیزبى حوكمه‌رانه‌، كه‌واته‌ ناساییه‌ ده‌بێت هه‌ولبدات په‌یوه‌ندى په‌كانى خۆى له‌گه‌ڵ عێراقدا بپاریزێت، نه‌ك بایه‌خ به‌ په‌یوه‌ندى له‌گه‌ڵ كه‌مینه‌یه‌كى نه‌ته‌وه‌یى عێراقى بدات".

رێگا شایه‌ى په‌ سه‌خته‌كان پێده‌بن له‌ سه‌دان هه‌زار ناواره

هیچ لایه‌نیتكى ره‌سمى له‌ لهنده‌ن یان له‌ بۆن ناماده‌ نه‌بوو باوه‌ر به‌و کارماته‌ بکات كه‌ له‌ كوردستاندا روویده‌دا. وه‌زە و حاڵی ناو‌اره‌كان زۆر له‌وه‌ خرا‌تر بوو كه‌ به‌ بیرو خه‌یالى نه‌لمان یان فه‌ره‌نسى یان خودى به‌ریستانی په‌كاندا بێت كه‌ به‌ خۆیان له‌و روه‌وه‌ خواوه‌نى نه‌زمونی دورودرێژ بوون. مەن وام بۆرێكه‌وت كه‌ له‌ نزیكه‌وه‌ نەم وه‌زعه‌ بدینم و چەند گوتاریكى رۆژنامه‌وانیم ده‌رباره‌ى ده‌یان هه‌زار كەس له‌و خەلكه‌ هه‌ژارو مائەدو بێ ده‌ره‌تانه‌ گوناخه‌ نووسی و بلا‌كرده‌وه‌، كه‌ تروسكه‌ى چ هیوايه‌کیان له‌ ناسودا نه‌ده‌بینى تا دلى بێ خۆشیکەن.

دوو فه‌رمانبه‌رى سه‌فاره‌تخانه‌ى نه‌لمانى له‌ تاران، به‌كۆمه‌ك و یارمه‌تى لایه‌نه‌ ره‌سمى په‌كانى نێران، لێكۆلینه‌وه‌یه‌كى تێروته‌سه‌لیان له‌مه‌ر وه‌زە و حاڵی كورده‌ ناو‌اره‌كان و چۆنیه‌تى یارمه‌تى دانیا‌ن ناماده‌ كرد. نه‌وه‌ بوو راپۆرتیک له‌مه‌ر

نەجىامەكانى نەم لىتكولىنەوھىە درا بە ھۆمى (٣١١)ى وەزارەتى دەروە لە بۆن، لە نوكتەبەرى ١٩٧٤دا. لە سالى ١٩٧٥دا كۆمەلە بەندىكى دىكەش خراپە سەر نەم راپۆرە.

راپۆرەكە، نەو دەگەپەنى كە كوردەكان وەختى پەنايان وەبەر نێران برد كە سوپاى عێراقى بۆردومان و تۆپبارانى گوندو ئاوەدانى يەكانى دەكرد. بەمەش ھەموو نەو راستپەنە ساخ بونەو كە پىشتەر چەندىن رۆژنامەنوس ئاھاژەيان بۆ كرد بون. سەفەرەتخانە بۆ (بۆن)ى نووسى: "ھەر چەندە وەزىرى دەروەى عێراق لە كۆنگرەيەكى رۆژنامەوانى دا، كە لە لاندەن سازى داو، وا باسى نەم تۆپبارانەى كردو كە گوايە تەنيا (ھىرشىكى تەمبىكارانەيە) بەلام ھەموو ھىماو بەلگەكان نەو بە ديار دەخەن كە حكومەتى عێراق ھەموو توانايەكى وەگەر خستو كە نەم بۆردومان و تۆپبارانە زۆترى ناوچە بگرتەو. ھەروەھا زۆر دڕندانە رەفتار لەگەڵ خەلكى مەدەنى ھەندى لەو شێتەنە كراو كە حكومەتى عێراقى گرتوئەو و دەستى بە راگوتزانى كوردەكان كردو بۆ باشور".

خەلكى دەروەدرو ئاوارەى جەنگ، لە ھەوڵەو بەزۆرى روو سنورەكانى توركيا و سوريا ھەلەدەھاتن. بەلام تورك سنورى خۆيان داخست و رێيان بە كورد نەدا بچنە خاكى توركياو. سورياش فەرمانى دا نەو ھەزاران ئاوارەيەى كە چووبونە خاكى سورياو دەركىرتن و ھەرشەى لىكردن كە تەسلىم بە عێراقيان دەكاتەو. نەمە واىكرد خەلكەكە بە ناچارى روو بكەنە نێران. سەرەتا چەند گرۆپىكى كەم لەو ئاوارانە گەيشتە سنورى نێران و لە ھەردوك رەخى سنوردوا بۆ چەند ھەفتەيەك مانەو، بى نەو نێران بىرارىك بەدات كە چىيان بۆ بكات.

مەن بە خۆم پتر لە جارىك لە ھاوین و پایى ١٩٧٤و لە بەھارى ١٩٧٥دا لە سنورى عێراقى- نێرانى يەو، لە رىگەى خانە- پىرانشار و حاجى ئومەرەنەو ھاتوچۆم بوو. لەم سەفەرەم دا ھەزاران ئاوارە دەبينى لە دەورووبەرى مەخفەرى سەر سنور پەرت و ھلاو بوو بونەو بى نەو نەشتەبايان ھەبى كە لە سەرماو باھۆزو بارانپان بىارتىزى بەلام لەگەڵ نەو ھەش دا ھەر باش بوو چونكە بەلاى كەمەو لەبۆردومانى ئاسمانى عێراقى خەلەسىبون؛ چونكە نێران لەوئ، لەسەر سنور قووتىكى موشەكى (ھەتەر-ھۆك)ى فرۆكە شكىنى دانا بوو.

رۆژى مردن لە نێو مەلەكەتە ١٠٠٪

كاتى ژمارەى ئاوارەكان بەرەبەر رووى لە زیادى كردو لە ھەزارانەو ھەلى بوارد بۆ دەیان ھزار و (سەدان ھزار لە پایى سالى ١٩٧٤)دا، ھەنگىنى شا داواى لە رىكخراوى (شىروخورشید)ى نێرانى كرد، كە وەكو رىكخراوى خاچى سوری

وولاتانی نەروپا وایە و هەمان نەڕکی نەمران دەبێتێ، کە ناوارەکان لە دیوی نێران دا بھەوێنیتەو و نیشته جێیان بکات. فەرمانی دا کە سەد ملیۆن دۆلار بۆ نەو مەبەستە تەرخەنکەری کە پاشان و لە زستاندا زیادکراو کرا بە ۳۰۰ ملیۆن دۆلار..

بە پێی لێکۆڵینەوێ سەفەرەتخانەی ئەلمانی لە تاران: "نەو ناوارانە ی کە روویان کرد بوو ئێران ۳۰٪ نافرەت و ۶۰٪ مندال و ئەوانی دیکە پیرە پیاوی بە سالا چوو بوون؛ چونکە نەو پیاوانە ی کە توانای چەک ھەلگرتنیان ھەبوو لە کوردستانی عێراقدا مابوونەو. زۆرە ی ئەو ناوارانە مارە ی ۶۰۰ کیلومەتریان بە پێیان ھێری بوو بە تایبەتی ئەوانە ی کە خەڵکی ناوچەکانی رۆژاوی کوردستان بوون و لە سەرەتادا روویان کرد بوو تورکیا و تورک رێ ی ئەدا بیون بچنە خاکی تورکیاوە ئیدی ناچار بەشی ھەرە زۆری روبەری کوردستانیان بە پێ بەرەو ئێران ھێری بوو. ئەو نافرەت و مندالانە ی کە دەگەییە ئێران، ھێندە داماوو شەکەت و ماندووی رێگاوبانی سەخت و دورو درێژ بوون، مرۆڤ بەزەیی بە حالیاندا دەھاتەو. ھەموو سەرۆت و سامانیکیان تەنیا جلەکانی ھەریان بوو. نافرەتەکان سەرەو مەنچەلی چێشت لێشان و کیسە یەک ئاردیان پێ بوو. مەگەر یەکیک زۆر بەختەوەر بوایە، پەتۆبەک یان نۆتێنی خەوتنی پێ بوایە، بەلام ھەر ھەموویان وەکو یەک برسی و ماندوو بوون و ھەموو پێ و پەلیان ناوساوو برێندار بوو.

بەگوێرە ی راپۆزی دوو فەرمانبەرە ئەلمانی یەکەو سەرژمێری رێکخراوی شێروخورشید و پزیشکانی کورد، رێژە ی مرڤ لە نیو مندالانی شیرەخۆرەدا گەلەک سامناک بوو، و دەگەییە ۱۰۰٪، بە تایبەتی لەو ماوە یە ی نێوان سەرەتای راکردنە کە یان و گەشتنیان بە ئێران کە ئیدی بە پێی توانا مالیجە دەکران.. سەبارەت بە مندالانی کە مەتر لە دوو سالان رێژە کە ۷۰٪ و مندالانی کە مەتر لە پێنج سال ۳۰٪ بوو. ھۆیەکانی مردنیان بە زۆری نەمانە بوون: کەم خۆراکی و بەدخۆراکی، سەک چوون و ڕەوانی، ماندووبوونی زۆر (کاریگەری دەرەکی). راپۆرە کە ی سەفەرەتخانە ی ئەلمانی دەلی: "ھەرچەندە ناوارەکان رایانگە یاندووە کە فرۆکە عێراقی یەکان بە نزمی یەو بە سەریاندا فریون و بە دەم راکردنەو بۆردومانی کردون، بەلام پێدەچێت رێژە ی مردن لە سۆنگە ی نەم فاکتەرەو کەم بووبێ؛ چونکە جوگرافیای کوردستانی عێراقی پەناو پەستیوی زۆری تێدایە بۆ خۆ خەشاردان و پاشان خەلە سین لە بۆردومان.. لە گەل ئەوش دا کوردە ناوارەکان ھێچ زانیاری یەکی گشتی و وردیان نی یە دەربارە ی ئەوانە ی کە لە رێگادا مردون، چونکە نامێرێک نی یە ئەو حالە تانە تۆمار بکات، ھەلبەتە ھەمان حالەت سەبارەت بە قوربانیانی بۆردومان و تۆبیاران ھە یە.

بە پێی ھەندێ ژمارەو بۆچون، ژمارە ی نەمانە دەگاتە ۲۰-۳۰ ھەزار کەس. بەلام رەنگە ژمارە ی راستە قینە و لەگینی نەمانە بگاتە ۵-۱۰ ھەزار کەس. بەلام لە گەل

نەوش دا مەحالە ژمارەى دروستى قوربانيان بزانئى؛ چونکە زۆر جار گوندەىک بە تۆبباران و بۆردومان خاپورکراوە هەموو خەلکەى قەرکراوە تاقە يەک کەسيان لێدەر نەچوو تا بە خەلکى رابگەيەنئى کە ژمارەى خەلکى گوندەىکە لە کاتى بۆردومان و تۆببارانەکەدا چەند کەس بوون. زۆر جار لە رێگا و باندا جەنازەى نەو زامدارانە دەوزرايەو کە لە بە بریندارى بەرەو نزیکتەرين شارۆچکە يان تیمارستان ملیان ناو. بە هۆى تووشى ناوچە شاخاوى يەکانى کوردستانى عێراقەو و چونکە یۆردومان و تۆببارانى عێراقى دەگەيە نەو کوێترە گوندە دورە دەستانەى کە لە هیچ سەرزمىترى يەکى رەسمى دا تۆمار نەکرا بوون، بۆیە نەستەمە ژمارەى دروستى قوربانيان دیارى بکړئ".

تا مانگى نەیلول، پتر لە سەد هەزار ناواری کوردى عێراقى گەيەنە ئێران و لە پایزدا هەشتا هەزار کەسى تریشیان چوو سەر. نەمە جگە لەوێ خەلکى ناوچە نزیکەکانى شەر، هەلەدەهاتن و دەیان گواستەووە بۆ هێلەکانى پشەتەوێ شەرگەکان. بۆیە دەتوانئى بگوتئى کە لە سەرەتای سالى ١٩٧٥ دا پتر لە نیو ملیۆن ناواری دەرەدەرى جەنگ هەبوون و نەمەش دەکاتە شەش يەکى هەموو خەلکى کوردستانى عێراق.

ئێران، لە سەرەتادا ناواریکانى لە ناوچەکانى کوردستانى ئێراندا دامەزراند، و اتا لە پارێزگاى نازربایجانى رۆژاواو کوردستان و کرمانشان دا دايمەزراندن. پاشان شا کەوتە ناردنى ژمارەيەکى زۆریان بۆ پارێزگای (خوزستان) لە باشور، و لەوێندەر نوردوگای بۆ کردنەووە خێوەتى بۆ هەلەدان. دیارە نەمە وەختى کرا کە ژمارەى ناواریکان زۆر زیادى کردو لە توانای پارێزگاى کوردستانى ئێراندا نەما هەمويان بەهەوێنیتەو، لە لایەکى تریشەووە لەبەر هەندى هۆى سیاسى بوو؛ چونکە شا جەزى نەدەکرد ژمارەيەکى زۆرى کوردى عێراقى لە ناوچە کوردنشینەکانى ئێران دا هەبن.

رێکخراوى (شێروخورشید) فریای ناواریکان دەکەوئى

مشورخواردن و تیسار کردنى نەخۆش و زامدارەکان، مایەى خۆشحالى و سەرنجى چاودێرانى رۆژاوايى و خودى کوردەکانیش بوو. قەرەوێلە و تەختى زیادە لە هەر هەموو نەو خەستەخانە ئێرانیانەى نزیکی سنورەکان دائران؛ نەمە جگە لە دامەزراندنى خەستەخانەى ئاسایى لە نێو قوتابخانەو خانەى نەوجەوانان و هەندى بینایەى رەسمى دیکەدا. نەخۆشى ئێرانى و کورد لە لایەن پزیشکانى ئێرانى و پزیشکانى کوردى عێراقى یەو وەک يەک مامەلەيان لەگەڵ دەکرا. جیاوازییەکى زۆر هەبوو لە نێوان خەستەخانە مەیدانى یەکانى سەر سنورەکان و خەستەخانەکانى ناو شارەگەرەکانى دوور لە سنورەکانەو. هەلبەتە هەندى نەخۆشى و حالەتى خەتەر لە مەرکەزى شارانى وەک: تەوریز، سنە، نورمى مالیجە دەکران یان رەوانەى تاران دەکران. بەلام

پنشه‌رگه زامداردکان، هەر هه‌موویان له خه‌سته‌خانه‌کانی سوپای ئێرانی دا مالیجه ددکران و رینگه به رۆژنامه‌وانان و فهرمانبه‌رانی سه‌فاره‌تخانه بیگانه‌کان نه‌ددران له ویتن‌ده‌ر سه‌ردانیان بکه‌ن.. زۆر خه‌سته‌خانه‌ی مه‌ده‌نی ئێرانی، به پتی ی پتو‌یست و به شتویه‌ک ده‌ره‌قه‌تی حا‌له تازده‌ک بیت ده‌ستکاری کران، لی‌ره‌دا ته‌نیا دوو نمونه وه‌کو به‌لگه باس ده‌که‌ین:

- خه‌سته‌خانه‌ی (پاوه)، پارێزگای کوردستان: له حا‌له‌تی ناساییدا ۳۵ ته‌ختی تێدا بوو، نوکه کرا‌بوو به ۱۰۰ ته‌خت. خه‌سته‌خانه‌یه‌کی هاوچه‌رخه، نامتری تیشک و دکتۆری ددان و نه‌وشتانه‌ی تێدا‌یه. سێ پزیشکی ئێرانی تێدا‌یه که هه‌ندیکیان پسپۆری هه‌ناوو نه‌شته‌رگه‌رین، نه‌مه جگه له دوو پزیشکی کوردی عێراقی که به‌کێکیان پیا‌وه و نه‌وی تریان‌ونه. هه‌شت نه‌خۆشی ئێرانی چه‌ندین نه‌خۆشی کوردی عێراقی تێدا‌بوو.. جۆری نه‌خۆشی و حا‌له‌ته‌کان نه‌مانه‌بوو: پارچه له ده‌ست و لاق و له‌شدا، دوو نافه‌رت که به بۆمی ناپالم سوتا‌بوون. چه‌ند مندالێکی به پارچه پتکراو، یه‌کێک له و مندالانه چوار سال‌بوو، و پارچه به‌ر زگی که‌وتبوو. پزیشکه نافه‌ره‌ته‌که ده‌یگرت مانی منداله‌که و ته‌حه‌مول کردنی نمو هه‌موو رینگه‌یه تا گه‌یه‌منراو ته‌نێره خۆی له خۆیدا سه‌یرو با‌وه‌ر نه‌کرده‌نی یه. چه‌ندین نافه‌ره‌تی دته‌هاتی که پارچه له ده‌ست و لاق و له‌شیاندا‌بوو. چه‌ندین پرۆسه‌ی نه‌شته‌رگه‌ری سینه و مندال له‌بارچوون، که‌به هۆی باری ده‌رونی یه‌وه، منداله‌کان ده‌مرن، له‌م خه‌سته‌خانه‌یه نه‌نجام ده‌درا.

- خه‌سته‌خانه‌ی (مه‌ریوان)، پارێزگای کوردستان: له حا‌له‌تی ناساییدا ۳۵ ته‌ختی تێدا‌بوو، نوکه کرا‌بوو به شه‌ست ته‌خت. ته‌ختی تازه‌له‌را‌وه‌و قاوشه‌کاندا ریزکرا‌بوون. ته‌نیا چوار نه‌خۆشی ئێرانی تێدا‌بوو، نه‌وانی دیکه خه‌لکی مه‌ده‌نی کوردی عێراق بوون. دوو دکتۆری کوردو دوو ئێرانی تێدا‌بوو. سیمای نه‌خۆشه کورده‌کان دیار‌بوو که هه‌یجیان پتیشه‌رگه‌ نین. جۆری نه‌خۆشی و حا‌له‌ته‌کان نه‌مانه‌بوو: به‌سنداری لاق به شتویه‌کی گشتی، جگه له پارچه له‌باسک و لاق و سینه‌دا. دوو ژوور بۆ نه‌و نافه‌ره‌تانه ته‌رخان کرا‌بوو که پارچه‌یان به‌رگه‌وتبوو، یان به هۆی ماندوبونی رینگه‌وه مندالێان له‌بار چو‌بوو، نه‌شته‌رگه‌ری سینه، هه‌ندێ له نه‌خۆشه‌کان به هۆی بۆردو‌مانه‌وه تووشی بارگه‌زی ده‌رونی بو‌وبوون. له نێو نه‌وانه‌دا که پارچه به‌ر با‌سک و لاق و سینه‌یان که‌وتبوو، هه‌ره‌کارێ ته‌مه‌ن ۱۰-۱۴ سال ده‌بێ‌ران. کێژۆله‌یه‌کی یازده‌سالان له‌وی که‌وتبوو تووشی که‌مخوتنی بو‌وبوو؛ خوتنی گروپی (O) ده‌ستنه‌ده‌که‌وت. له سه‌ره‌تای ره‌وه به‌کۆمه‌له‌که‌وه (۳۰۰) نه‌خوش له‌م خه‌سته‌خانه‌یه‌دا چاره‌سه‌ر کرا‌بوو، (۷۰۰) حا‌له‌تیان له خه‌سته‌خانه‌دا خه‌وتن‌درا‌بوون.

زۆربەى ھەرە زۆرى ناوارەكان لە نوردوگای چادرا نیشتەجى کران. گەورەترین نوردوگا نەو دوانە بوو کە لە پارتیزگای (نازریایجانی رۆژا) کرانەو، ھەر یەکەیان دوانزە ھزار ناواری تیتدا بوو. چوار نۆردوگاش لە پارتیزگای کرمانشان کرانەو کە بە ھەموویان (۳۰) ھزار ناواریان تیتدا بوو. نەمە جگە لە چەندین نوردوگای دی کە لە پارتیزگای خوزستانی باشوری گەرمەسێردا کرا بوونەو.

رێگە بە پیاوانی لە شەست سال ھێرەتر نەدەدرا بە بەردەوامی لە نوردوگادا بێتھەو، تەنئ بۆ قەتاندنی مۆلەتەکانیان رێگە دەدران. زۆربەى دانیشتوانی نۆردوگان ئافرەت و مندال و پیرەمیر بوون. ھەلبەتە حکومەتی ئێران بۆیە نەوی دەکرد تا مالباتە کوردەکان ھەولەنەدەن بە یەکجارەکی لە وولاتی ئێراندا بێتھەو. یەکتیک لەو کەسانەى کە سەردانی نەم نۆردوگایانەى کردبوو، لە نووسینێکی دا دەلت: "زۆر ئاسایی بوو ھەموو ئێرانەییەکی ھەینی دیمینی خەمینی دوخاخوازی و بەرێکردن دوبارە بێتھەو: ژنانی چاو بە روندک، مندالاتی خۆ ھەلواسیو بە قەدی ھاوکتی لە سەر سەفەر بۆ شەرگە".

کە رۆژان تێپەڕین و زستان بەردەرکەى لە عالم گرت، ئێرانی یەکان دیقەتیان دا چاریان ناچارە، خانو بەرە بۆ ھەوانەوی نەو ناوارانە دا بین بکەن. بۆیە لە سەرەتای ئابی ۱۹۷۴و دەست بە گواستنەوی نەو ناوارانە کرا، کە زستان ھەرەشمی لێدەکردن بۆ چەند نوردوگایەک کە ھەریەکەیان ۵-۱۵ ھزار کەسیان دەگرت و خەرجی دروست کردنەکەیان یەک ملیۆن دۆلاری تێ چوو بوو. نەم نۆردوگایانە لە نزیکى ناوچە نیشتەنى یەکانی ئێران دا دروستکرا بوون، تا نەگەر ناوارەکان گەرانەو بۆ عێراق، ئێران سودی ئێ بدینی و خەلکی خۆیان تیتدا ناکنجی بکەن. ھەلبەتە دروستکردنی نەم نۆردوگایانە بەو دەست و بردەو بەو ھەموو پارە زۆرەو کە تێ ی چوو بوو، بەلای زۆربەى چاودێرانى رۆژاواپیەو، کاریکی زۆر مەزن و رێک و پێک و جێگەى تەقدیر بوو، چونکە زۆربەى نەو چاودێرانە باوەریان نەدەکرد ئێران توانای جێبەجێکردنی پرۆژەییەکی و ھا مەزنی ھەبێ. چونکە بەر لە ھەموو شتێک دەبوا یە کەرەستە و تفاقى بێناسازی لە دورى سەدان کیلۆمەترەو بەتێرێ. ھەروەھا پرۆژەکە لە ماوەیەکی زۆر خێرادا ھا تە نەجامدان: رۆژی ۲۰/۱۰/۱۹۷۴ یە کە مەین نۆردوگای نەم پرۆژەبە تەواو بوو، و نامادە بوو تا خەلکی بچنە ناوی.

کۆمەکی ئێرانی بەرادە یەک فراوان بوو، تەنانت نەو گروپە ھەوادارەى بارزانی، کە رۆژی لە رۆژان باوەریان بەو قسانەى ئێران نەبوو کە گواپە کوردو ئێرانی ھاوچارە نووسن، ناچار بوون بێدەنگ ببن و چ ھەنجە تێکیان بە دەستەو نەمینی تا بەردەوام بن لە سەر گومان کردن لە ھەلوستى ئێران. یارمەتی دانى ناوەرەکان و ناردنی کۆمەکی چەک و نازوقە بۆ پێشمەرگە، کاریکی وایکرد ھەست بکەن لە مەینەتی

یه‌کانیاندا تهنیا بال نین و به لای که‌مه‌ره دۆستیک هه‌به ده‌ستی پتیانه‌وه‌یه، نه‌ویش محمد رضا په‌هله‌وی شاهنشای نیرانه. نه‌وه بوو شا، جارتیکی دیکه‌و له رۆژی ۱۴/۱/۱۹۷۵دا، له دیانه‌یه‌کی دا له‌گه‌ل ته‌له‌فزیونی نه‌مسادا، ناماژه‌ی بۆ چاره‌نوسی هاو‌به‌شی نیران و کورد کردو گوتی: "کورد، هاونه‌زادی نیرانی یه‌کانن و هه‌موو هاوسۆزیه‌کیان له‌گه‌ل ده‌که‌ین و هه‌رچی یه‌کیان پتیوست بۆ ده‌یانده‌ینی تهنیا چه‌کی قورس نه‌بێ، نه‌مه‌ش ناساییه: چونکه جینگه‌ی تانک و فرۆکه‌یان له‌کوێ بوو؟"

هه‌ری کیسنجر خۆی له وه‌لامه‌نه‌وه ده‌بۆێری

نا له‌م کاته‌دا، هه‌ندێ هیتا‌ر ناماژه هه‌بوون، نیشان‌ه‌ی نه‌وه بوون که کۆمه‌لیک گۆزانکاری گرینگ به‌ ده‌سته‌وه‌یه، له پشت په‌رده‌ی سیاسه‌تی ده‌ولی یه‌وه کاری بۆ ده‌کرت و دوور له هه‌را و هه‌نگامه‌ی راگه‌یاندنێ به‌روالت هاوسۆزو تامه‌زۆری کۆمه‌کی مرۆفانی بۆ کورد و دوور له‌و قسه‌ زلانه‌ی باسی "خه‌باتی براییانه‌ی هاو‌به‌ش دژی رژیمی عه‌سکهری به‌عس" ده‌که‌ن.. کوردی دلپاکی خۆشباوه‌پیش، که گه‌ت وه‌لینی شه‌رف سه‌نگی مه‌حه‌که بۆ هه‌ر مامه‌له و سه‌ودایه‌کیان، بێ ناگا بوون له‌م گۆزانه چاره‌نوس سازانه‌ی که به‌ ده‌سته‌وه بوون.

به‌لام ده‌بوا‌یه بارزانی هه‌ر له هه‌فته‌کانی هه‌وه‌لی ده‌ستیکردنه‌وی شه‌روه ده‌ستی به‌ رووداوه‌کان به‌کردایه: نه‌و کۆمه‌ک و یارمه‌تی‌یانه‌ی که نه‌مهریکی ونیرانی یه‌کان به‌لێنیان دا‌بوو به‌ کوردی پده‌ن، له هه‌فته‌ی چواره‌می شه‌ره‌که‌وه، رێک له‌ کۆتایی مانگی نیسان و سه‌ره‌تای مانگی مایسه‌وه له‌که‌می داو نه‌و شتانه‌ی که له سنوری نیرانه‌وه ده‌هاتن به‌ شێوه‌یه‌کی پچر‌پچرو به‌وه‌جبه‌ی که‌م ده‌گه‌یشتن، دیار بوو هه‌چ نیازتیک له‌ گۆزێ نه‌بوو که کورد به‌گه‌یه‌نرێته ناستیک بتوانی بنکه‌یه‌کی لۆجستی بۆ خۆی رۆینی و یه‌ده‌کی خۆی هه‌بێ، مه‌به‌ست له‌مه نه‌وه بوو که چاویان له ده‌ستی نیران و نه‌هریکا بێ و نه‌توانن به‌ شێوه‌یه‌کی سه‌ر به‌خۆو کارا له شه‌ره‌کاندا به‌جولین، نه‌وه بوو سه‌رکه‌ردایه‌تی شۆش، دوو نوێنه‌ری بۆ واشنتون نارد تا قسه‌ له‌گه‌ل لایه‌نی نه‌مهریکی گه‌توگۆکه‌ی نێوان کورد و نه‌هریکا‌دا به‌که‌ن که بریتی بوون له (کونالی) و (کیسنجر) و پتیان به‌لێن که په‌له به‌که‌ن له ناردنی نه‌و کۆمه‌که عه‌سکه‌ریانه‌ی که له سه‌ری رێکه‌وتبوون.

به‌لام کیسنجر، له‌و سه‌روبه‌نده‌دا سه‌رقالی دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌رتیکی کاتی نێوان میسرو نیسرائیل بوو له سینا، نه‌مه هه‌ولتیک بوو که حکومه‌تی به‌عسی سووری زۆر به‌توندی دژایه‌تی ده‌کرد. بۆیه کیسنجر سه‌یری کرد کاریگه‌رترین گوشار بۆ سه‌ر سووریا نه‌وه‌یه‌که گوشار له سه‌ر عێراق که‌مبکریته‌وه، چونکه به‌غدا یه‌که‌مین هه‌فرکی سووریا

بوو له سەر رتبه‌ری کردنی گروپه توندپوهه‌که‌ی وولاتانی عهره‌بی. دیاره نهمه‌ش وایده‌خواست ری به کوردگان نهدری به‌را‌ده‌یک به هتیزین که بینه مایه‌ی خه‌ته‌ری جدی بۆ سەر حکومه‌تی عێراقی. له به‌ره‌هر ههموو نهم هۆیانه کیسنجر، پیشوازی شاندی کوردانی نه‌کرد، بۆیه کۆمه‌لتیک به‌لینی ره‌وته‌نی نه‌وتۆ به شاندی نیوبراو درا که نه‌مریکا به شتیه‌یه‌کی پتیبست پابه‌ند نه‌کات پتیبانه‌وه. ئیدی شانه‌که بۆ کوردستان ره‌وانکرایه‌وه. دیارو ناشکرایه‌وه که نه‌مریکی یه‌کان که‌وتنه خۆ دزینه‌وه له‌و به‌لتینانه‌ی دابوویان و گوتبوویان له‌ حالی هه‌لگیرساننده‌وه‌ی شه‌پدا، ده‌چنه ژیر باری هه‌ر شتی که به‌سه‌ر کوردا دیت و نه‌وان مه‌سنولیه‌ته‌که‌ی هه‌لده‌گرن.

له‌وکاتانه‌دا که له‌شکری پتیشمه‌رگه‌ی باززانی خۆراگرانه له‌ سه‌نگه‌ره‌کائیندا دامه‌زایه‌وه و به‌و په‌ری فیداکاری و قاره‌مانی یه‌وه یه‌گژ سوپای عێراقی دا ده‌چرون، نه‌و سوپایه‌ی که یه‌کیتی ی سوڤیه‌ت ههموو پتیداویستی یه‌کانی زۆر به‌ زیاده‌وه بۆ دابینه‌کرد، سه‌رکردایه‌تی شوڤشی کورد هه‌ستی ده‌کرد راسپێرداوه که له‌بری ههموو جیهانی روژاوا شه‌ر بکات، و نه‌مه‌یان له‌ لایه‌ن واشنتون و تاران‌وه به‌ن راگه‌یه‌نرا بوو. له‌وکاتانه‌دا که شاره‌ کوردیه‌یه‌کان یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک له‌ ژیر بۆردمان و توپبارانی عێراقی دا هه‌ره‌سیان ده‌هتینا، کیسنجر، ئیدی نه‌گه‌رایه‌وه سەر نه‌و شه‌تره‌نجه‌ کوردیه‌ی که له‌وینده‌روه‌ه گه‌مه‌ سیاسی یه‌ نه‌یتی یه‌که‌ی خۆی ده‌ستپێکرد.

ناشکرا بوونی سیاسه‌تی "نه‌سه‌رکه‌وتوو، نه‌ژیرکه‌وتوو"

کیسنجرو نیکسون، پاش ده‌ستپێکردنه‌وه‌ی نه‌و شه‌ره‌ی که راسته‌وخۆ به‌شدارییان له‌ هه‌لگیرسانده‌وه‌ی کرد، که‌وتنه په‌یره‌و کردنی سیاسه‌تی نه‌سه‌رکه‌وتوو و نه‌ژیرکه‌وتوو. نه‌مه‌ پاشتر له‌ راپۆری لیژنه‌یه‌کی لیتکۆلینه‌وه‌ی نه‌مریکی له‌مه‌ر (اللجنه‌ المنتجه‌ للاستخبارات) دا به‌ دیارکه‌وت. له‌ راپۆری لیژنه‌ی نیوبراوا به‌ شتیه‌یه‌کی ره‌مزی نامه‌زه‌ بۆ نه‌وه‌ کرا بوو که: "نه‌و به‌لگه‌نامه‌ی ده‌ست لیژنه‌که‌ که‌وتبوون به‌ ناشکرا ده‌ریده‌خه‌ن که سه‌ره‌ک، دکتۆر کیسنجر، و شای سه‌رژکی ئێران نه‌یانه‌دو‌یست وه‌کیله‌کاغان (کورد) سه‌رکه‌وتنی به‌نجهر به‌ ده‌ست به‌تین. به‌لگه‌سه‌ر بوون له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی شوڤشگێتران هه‌ر هێنده‌یان توانا هه‌بێ که به‌رگری له‌خۆ بکه‌ن و که‌ش و هه‌وای دو‌ژمنکارانه‌ به‌پاریزن و هه‌ر هێنده‌یان هێت هه‌بێ که به‌توانن عێراقی دراوستی ئێرانی هاویه‌یماغان مژول بکه‌ن. هه‌لبه‌ته‌ نه‌م سیاسه‌ته‌ به‌ وه‌کیله‌کاغان نه‌ووترا، به‌لکو تاقه‌ چالاکی ده‌ره‌وه‌ی نه‌و سه‌رده‌مه‌، هاندانی به‌رده‌وامی کورد بوو.

هه‌روه‌ها له‌ راپۆریکی روژی ۱۹۷۴/۴/۲۲ ی نازانسی استخباراتی نه‌مریکی دا، واتا به‌ چهند روژتیک پاش تیکچوونی به‌ینی عێراق و کورد، باسی نه‌وه‌ی کراوه‌ که: ئێرانی هاویه‌یماغان وای به‌ چاک زانی وه‌زه‌که‌ به‌ جو‌ری رابگیری که عێراقی دژمنی

نیرانی هاویه یانمان لاواز بکری، بهودی که کورد هانیدری نو یاسای نوتونومی به نیوه چله ره فز بکات که حکومه تی عیراق یهک لایه نه رایگه یاند. نه نیشمو نه نیرانی هاویه یانمان نه مانویستوه کیشه که به جوریکی دیکه چاره سهر بکری.

سه دام حسین، بۆ پهمانی تازه ده گهری

ههر چنده واشتون و تاران هه موه توانایه کیان وه گهرخست تا وه زع و حاله باوه که ی سه رانسه ری هاوینی ۱۹۷۴ وه کو خۆی راهگرن، واتا له ناستی مه مری و مه ری دا کۆمه کی سوپایی بۆ کورد بنترین، جاری بیهرن و جاری بینترین، واتا به پهریچری و نیوه چلی چهک بۆ کورد بنترین، که چی بهم حاله شه وه دزعه که به ناشکرا کاری کرده سهر عیراق. کاتی کیشه ی کورد گه ییه لوتکه و عیراق ناچار بوو رۆژی دوو ملیون دۆلار بکات به ممره فی شهرو هه موه خهسته خانه کانی وولاتی بۆ بریندارانی سوپا چۆلکرد، پیکادانی سنوری نیتوان سوپای عیراق و سوپای نیران بوو به حاله تیکی باوی رۆژانه، ههنگینی حکومه تی به عسی به غدا روو یکرده یه کیتی سۆقیه تی دوست و هاویه یانی، که به غدا به حوکی (پهمانی ستراتیژی) نیتوانیان چاوه روانی زیتری لیده کرد. به غدا داخوازییه کانی خۆی کرد به دوو خال و خستی یه بهردهم سۆقیه ت: یه کهم، پیتیسته له سهر سۆقیه ت قهرهوی نوو چهک و تهقه مه نی و تفاهه جهنگیانه بداته وه به عیراق که له شه ری نیتوان عیراق و کوردا کاری کردون. له مه ودوا نوو چهگانه به زۆری به نیری و به شیوه یهک بیتی که سوپای عیراقی بتوانیت بهردهوام بی له شه ری دا دژ به کوردو دژ به هیزه کانی نیران له هه مان کاتدا، دووهم، پیتیسته یه کیتی سۆقیه ت هیزه کانی بنیریت بۆ سنوری نیتوان سۆقیه ت و نیران تا سوپای نیرانی له ویتندهر به ستریته وه نه توانی راسته وخۆ پشتیوانی کورد بکات.

(ههتنگری رۆژنامه نویسی سیدی له نویسنیکی دا له م باره یه وه ده لی به عسی یه کان پیتیان وابوو "پاش رووخانی میسر، بوون بهو هاویه یانه ی که سۆقیه ت ناتوانی له ناوچه که دا ده سته رداریان بیتی و بۆیه ده توانن ناچار ی بکه ن له م بابته هه لوتسته تونده بنویتی".

به لام سۆقیه ت ملی بۆ داخوازییه کانی عیراق نه داو ره فزی کرد که به ناشکرا لایه نگری عیراق بکات له ناکۆکی نیتوان عیراق و نیران دا، که نه مه به کهم ناکۆکی و داو ناکۆکی نیتوانیان ناییت. دیار بوو نوو په یوهندی یه باشی که سۆقیه ت له گهل دهوله تی شادا هه بیوو، زۆر له وه گرینگتر بوو مل بۆ داخوازییه کانی عیراق بدات.

هه لبه ته نه م داوایانه ی عیراق له یه کیتی سۆقیه ت ده ره فته تیک بوو بۆ عیراق تا له نزیکه وه شار فزای نوو شیوازه بی که سۆقیه ت بریاره کانی خۆی سه باره ت به سهر له به ری سیله سه تی خۆی له رۆژه لاتی ناڵین دا، له سهر رۆده نی. نیدی رۆژی به عس بۆ

یەکەمجار لەو ساوادی که هاتبووه سەر حوکم له عێراقا. ههستیکرد له سه‌رتیتی زۆر به وریایی ده‌فتار بکات و بریکار (بدیل) بۆ نه‌وه‌هاوپه‌مانی یه‌ی نێوان خۆی و یه‌کێتی ی سۆلیه‌ت بدۆزێته‌وه‌و په‌یدا بکات. هه‌روه‌ها هه‌ستیکرد له‌ سۆنگه‌ی پشت به‌ستنی ته‌واو به‌م هه‌وپه‌مانی یه‌ ستراتیژی یه‌و به‌ هۆی هه‌لوێسته‌ی تونده‌ی یه‌وه‌ له‌ به‌واری سیاسه‌تی ده‌رمه‌دا، دواجاری گۆشه‌گیری بووه‌.

بژی به عسی یه کان قرتریان دا دست به بیناتانه وهی په یوهندیه کانیان بکه نه وه لگه ل وولاتانی که نندارو هه موو جیهانی عه ره بی و وولاتانی پتی لایه ن دا. هه بر نهم مه بسته دهسه لاتداری هه ره به هیزی عتراق، صدام حسین له هاوینی ۱۹۷۴ دا تیتو، وه واری بومه دیدنی سه رۆکی جهه زیرو شتی به خره ی و ته نندیراگندی بیینی. هه روه ها په یوهندیه دیپلوماسیه کان له گه ل سوریا و میسر دا چر کرانه وه، به عس یه کان هه ستیان کرد نه گه ر گه رکیانه له واقیعی پشت به ستنی ته واو به په کیستی ی سؤقیه ت رزگار بین و له هه مووخوشی و ناخوشی یه که دا چاره نوی خویانی پیوه نه به ستق، ده بی دۆست و هاوپه میانی تازه بگرن. بۆ وینه بومه دیدن، به عسی یه کانی بوه تاوانبار کرد که خه لکانیکی سه لپن، به لام له گه ل نه وه ش دا به لجنی دانق که له واشتون بۆیان تی بکه وئ و نهمریکا ناگادار بکهاته وه که به رده وام بوونیان له سه ر یارمه تی دانی کورد، ناکامی خراپی ده بیت. رهنه هه له سۆنگه ی نهم له ولتیهسته وه بووهی که شاندی کورد له واشتون که سی نه بیینی و به ناکامی بۆ کوردستان گه راپه وه.

ههروهه صدام حسین، چ له دیداره‌کانیدا و چ لهو به‌پاره‌ی (UN)وه که داوای له نێتران و عێراق ده‌کرد کێشه‌ سه‌نوره‌کانیان به‌گفتوگۆی راسته‌وخۆ چاره‌سه‌ریکه‌ن، به‌و ده‌ره‌کوت که زۆر زهمه‌ته‌ خۆی له دایه‌لوگ و دیداری راسته‌وخۆ له‌گه‌ل خه‌نیمه سه‌سه‌خته‌که‌یدا، واته له‌گه‌ل نێراندا بپوێت. بۆیه سه‌دام، له رێگه‌ی نه‌نوره ساداتی سه‌روکی مه‌سه‌روه، تارانێ ناگادار کرده‌وه که ناماده‌ی گفتوگۆی بپه‌ قه‌بدو شه‌رته‌.

له لایه کی ترموه چهند نیندر راویکی عمره بستانی سعودی رای جدی ههردوک ریاض و (واشتون) یان به شای نئیران راگی یاند که نهو دووانه زۆریان مهبسته نئیران ههلوئستی نهرمتری به رانبر به عیراق ههبن. ههروها به شای نئیران راگیه نرا که نهم دږدۆنگی یه ی نئستای نئیران عیراق و یه کیتی ی سۆقیهت ده شپت زمینه بۆ نهوه خوشبکات که عیراق به دووی هاویه یانی تازهدا بگه یۆ لمبری نهو تاک هاویه یانی یه ی که له گه له یه کیتی سۆقیهتدا هه یه تی. نهم ههلو کوژشانه له هه موو لایه که وه وه گهر خران تا کار گه ییه نهو ی، له کاتی که موشه کی (هه نتهر-هۆک) ی نئیرانی له بهر خاتری هاویه یانی کوردیان، به رده وام بوون له راوکردنی فرۆکه ی توپولیف و سوخوی عیراقی، دیداریکی نه ننی له نئیران و عیراقدا له نهسته موو نه نجامداری.

شا، له سه‌ره‌تای شوباتی ۱۹۷۵هه‌ کهرته بادانه‌وو هه‌لوێستی خۆی له‌مه‌ر کوردان گۆری. هاویدیه‌انه‌ توژکه‌کانی به‌رده‌وام ده‌میان له‌ سه‌ری بوو که واز بێنن و چیتەر یارمه‌تی بارزانی نه‌دات، و ده‌یانگوت نایا نه‌مه‌ راسته‌ کارێکی و ابکات کوردی عێراق سه‌رکه‌وتنیکی وه‌ها به‌ ده‌ست پێن که ته‌ماح بیهانگری و توانای نه‌وه‌ په‌یدا بکه‌ن داوای مافی زۆرتەر بۆ کوردی ئێران و تورکیای بکه‌ن؟! هه‌روه‌ها هنری کیسنجر، به‌خۆشی که له‌میژ بوو موغامه‌ره‌ کوردی یه‌که‌ی له‌ بیر برد بووه‌، سه‌ر له‌ نوێ که‌وتوه‌ ریزکردن و دانانی پۆلی دۆمینه‌ سیاسی یه‌کان؛ نه‌ویش هاوڕه‌نی شاپوو، پێی وابوو پێوسته‌ ئێران په‌یوه‌ندیه‌یه‌کی خۆی له‌گه‌ڵ جیهانی عه‌ره‌یه‌دا چاک بکات؛ به‌ هۆی نه‌و بارودۆخه‌وه‌ که له‌ نه‌جافی بایکۆتی نه‌وتی عه‌ره‌یی و ناسته‌نگی نه‌نه‌رژمی له‌ ولاتانی پێشه‌سازیدا، په‌یدا بوو بوو. هه‌روه‌ها به‌ هۆی په‌یدا بوونی رێکخراوی نوێی که وه‌کو فاکته‌ریکی گرینگ و کاریگه‌ر له‌ نابووی جیهانی دا.

(سمیث هیمپیستون)ی نووسه‌ری نه‌مه‌ریکی به‌م جۆره‌ گوزارشتی له‌و بارودۆخه‌ کردووه‌: "شا، تاسه‌ زۆر و په‌رۆشی هه‌ر جۆره‌ چاره‌ سه‌ریکی سیاسی بوو که ویسته‌کانی نه‌و به‌دی بێنن". هه‌ر نه‌و هۆیه‌ش بوو که هانی‌دا یارمه‌تی شوێشگریانی کورد بدات، تا عێراقی دروستی (ئێران) ناچار بکات مل بۆ داواو مه‌رجه‌کانی ئێران بدات که به‌ کوتی بریتی بوون له‌مانه‌: "چاره‌سه‌ری کێشه‌ سنووری یه‌جۆراو جۆره‌کان؛ به‌تایبه‌تی کێشه‌ی شتی عه‌ره‌ب به‌ جۆریک که به‌رژوه‌ندی یه‌ هه‌رێمی یه‌کانی شا وه‌دی بێنن". کۆتایی هێنان به‌ هێرش (عه‌ره‌به‌ستان) که عێراق له‌ پارێزگای خۆزستانه‌وه‌ ناراسته‌ی ده‌کرد. هه‌روه‌ها واز هێنان له‌ هه‌موو هه‌له‌کانی دیکه‌ی روخاندنی رژێمی ئێران، که عێراق یارمه‌تی ده‌دان، وه‌کو بلوچه‌ستان که چه‌ندین سال بوو، بوو بووبه‌ بکه‌ی بشتیوتی و هه‌راو هه‌نگامه‌.

نا به‌مجۆره‌ هه‌موو فاکته‌رو هه‌لومه‌رجه‌کان خۆشبوون بۆ نه‌وه‌ی شا به‌ مه‌رامه‌کانی خۆی بگات. تاچه‌ کۆسپی سه‌ر رێگه‌، کێشه‌ی کوردی عێراق بوو که شا یارمه‌تی ده‌دان و له‌ سه‌ره‌تا داوای ده‌کرد که داخوازییه‌کانیان جێبه‌جێ بکری و ئازادی و مافی چاره‌نوسی سیاسییان بدریتن، که چی نووکه‌ به‌و چاوه‌ سه‌یری هه‌مان نه‌و داخوازیانه‌ی ده‌کرد که خه‌ونی سیاسی و هیوا و ئاواتی دورر له‌ واقیع و ناواقیع؛ جا له‌به‌ر هه‌ر هه‌موو نه‌و هۆیه‌نه‌ ده‌بایه‌ قوریانی به‌و داشی دامه‌یه‌ بدری که له‌ هاوکیشه‌ تازه‌که‌دا چ بایه‌خێکی سیاسی نه‌ما: قوریانی به‌ کوردی عێراق بدری که به‌ سه‌رۆکایه‌تی بارزانی ده‌خه‌بتن.

چاره‌نوسی کوردی عێراق له لوتکه‌ی چیا یاندا یان له رێڕه‌وه ستراتیژی یه‌کانه‌دا یان له شه‌رگه‌کانی نێو خاکی کوردستاندا، که له‌وه‌رزه‌ی سال‌دا به‌فر دایبۆشی بوو، یه‌ک لایی نه‌کرایه‌وه. به‌لکو نه‌هه‌بوو له‌ دالانه‌کانی (کۆشکی نه‌لقه‌باب) ی ناوازه‌داو له‌ یانه‌ی (Club des Pins) ی یه‌کێک له‌ گه‌ره‌که‌کانی جه‌زایری پایته‌خت دا یه‌ک لایی کرایه‌وه. له‌و پێنهد، له‌ رۆژانی ۱۹۷۵/۳/۷ و ۱۹۷۵/۳/۷ دا کۆنگره‌ی بالای هه‌ر سێزه‌ و ولاتی نه‌ندامی رێک‌خراوی ده‌وله‌تانی نه‌وت‌فرۆش (نوییک) گرتی دره‌. هه‌لبه‌ته‌ رێک‌خراوی نوییک له‌ وه‌ز و حاله‌تێکی زۆر خراودا بوو؛ چونکه‌ له‌ لایه‌که‌وه‌ ولاتانی نوییک نه‌وتی زیاده‌ له‌ پتیوستان ده‌رده‌هێناو له‌ لایه‌کی تهره‌وه‌ له‌ئاوسانی دراو و گه‌می به‌ره‌مه‌هێنان له‌ ولاته‌ پێشه‌سازییه‌کانی رۆژاوا ده‌بوو.

هه‌روه‌ها گوته‌کانی کیس‌نجر ده‌ریاره‌ی نه‌گه‌ری ته‌ده‌خولی نێزامی راسته‌وخۆی نه‌مریکی له‌ ناوچه‌ی کهن‌داوا، هێنده‌ی دی هه‌لوست و به‌ره‌که‌ی گه‌ژو توند کرد. وولاتانی نوییک هه‌موو پتیان واهو پتیسته‌ هه‌موو نه‌ندامان یه‌ک ریز بوستن و هه‌موو کێشه‌ ناوخۆکانی نێوان نه‌ندامانی رێک‌خراوی نوییک چاره‌سه‌ر بکه‌ن یان به‌ لای که‌مه‌وه‌ جارێ وه‌لایه‌نه‌ن. به‌وێه‌ کاتێ بۆمه‌دی نه‌ی سه‌رۆکی جه‌زایر هه‌والی رێکه‌وتنی نێران و عێراقی وه‌کو موفاجه‌نه‌یه‌ک راگه‌یاند، بوو به‌ چه‌پله‌ رێزانیکی توند له‌ نێو هۆله‌که‌دا: شای نێران، محم‌د ره‌زا په‌هله‌وی و سه‌دام حه‌سه‌نی جێگری سه‌رۆکی ته‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی شۆرشێ عێراقی رێکه‌وتن له‌ سه‌ر وه‌لانان و گۆرنانی هه‌ر هه‌موو ناکوکی یه‌ سیاسیی و کێشه‌ سنووری یه‌کانی نێوان هه‌ردووک وولات، به‌ شێوه‌یه‌ک که‌ خه‌مه‌تی دۆزی هاوبه‌شی رێک‌خراوی نوییک بکات. نه‌وسا، شا هه‌ستایه‌ سه‌ر پتی، متمانه‌ به‌ خۆ بوونیکی زۆر که‌وته‌ سه‌ر سیمای، پتی نه‌وه‌ی چ گوزارش‌تییکی دی له‌ سیمای دا به‌خوێن‌رێته‌وه‌. (سه‌دام حه‌سین)ش، له‌سه‌ر کورسییه‌که‌ی خۆی، که‌ به‌ مه‌خه‌لی شین داپۆشرا‌بوو، هه‌ستاو سووکه‌ بزه‌یه‌ک که‌وته‌ سه‌ر سیمای، هه‌ردووک سه‌رۆک، که‌ تاساتی له‌مه‌وبه‌ر دژمنی سه‌ره‌خه‌تی یه‌کدی بوون، به‌ هه‌نگاوی قورس و هه‌تواشه‌وه‌ به‌ره‌و لای یه‌کدی چوون و به‌ پتی ی داب و نه‌ریتی رۆژه‌لاتیانه‌ یه‌کتریان له‌ نامێزگرت و سه‌روماچی یه‌کتریان کرد، نیدی ماوه‌یه‌کی زۆر ده‌ست ده‌نیو ده‌ستی یه‌کدی راوه‌ستان و رێکه‌ بۆ ئاپو‌رای رۆژنامه‌ نووسان کرایه‌وه‌.

له‌ نێواره‌ی هه‌مان رۆژدا، وێنه‌ی نه‌م ناشتیبوونه‌وه‌ کوئوپرو له‌نکاوه‌ به‌ هه‌ر چوارنکالی دنیا دا به‌لاو بوه‌وه‌و گه‌ییبه‌ دوورترین سوچی نه‌م سه‌رزه‌می نه‌. نه‌م راموسانه‌ی که‌ به‌لای نه‌ندامانی نوییکه‌وه‌ (راموسانی براییه‌تی) بوو، به‌ لای کورده‌وه‌، که‌ له‌ دووری چوار هه‌زار کیلومه‌تری رۆژه‌لاتی جه‌زایر دا بوون، (ماچی مهرگی)

شۆږشەگەيان بوو: بۆلای تاران و بەغداو هەنگاوتیکی مێزوویی گرینگ بوو. سەدام حسین رایگەیاندا که وولاتەکەى نامادەى دەستبەردارى نىسەى ناوى شەتى عەرەب بىتى، که لە یەکانگىرى هەردوو روبارى دىجلەو فورات پىتک دىت، بۆ نىران.. هەلبەتە پىشتەر هەموو شەتى عەرەب هى عىراق بوو.

شا، لە سالى ١٩٦٩و داواى نىسەى شەتى عەرەبى دەکرد تا (گەلەکەشتى) بازگەنى و جەنگى وولاتەکەى بە نەساتى هاتووچۆ بکات. بەرانبەر بەم سازشەى عىراقى، شا-ش قاىیل بوو هارىکارى عىراق بکات بۆ سەرکوتکەرن و لە نىتو برنى شۆږشى کوردان: ئەو شۆږشەى که شا، یە خۆى لە سالى ١٩٧٤دا بەمشدارى لە هەلگىرساندەنەوى کردو بە هەموو جیهانى راگەياندا که پىشتگىرى و کۆمەکى دەکات. هەروەها گەفتى دا دەمەدەست یارمەتى لە کوردەکان بېرى و سنورى وولاتەکەى لە روویاندا دا بڤات. ئەو هەو هەر که ریکەوتنەنامەى جەزایر مۆزکرا، شا، بۆ رۆژى داواى کەوتە جىبەجىکردنى گەفت و بەلێنەکانى، و نوتومىیللى سوپایى نىران بە یاوهرى چەند هێزىکى گەورەى پىادەو بەرو ناوچەکانى نزىکى سنور وەرێکەوتن و سەربازانى نىرانى دەستیان بە سەر عەمارى چەک و تفاقى یەدەکى کوردا گرت و دەستیان بە سەر هەموو ئەو تۆپانە داگرت که دەستیان پێ گەى و هەرچى یەکیان دەستکەت، ناودیوى نىرانىان کرد.

چ گوتناحیکمان کردوو؟

کاتى ناخىلە نىرانى یەکان کەوتنە کىشانەوێ تۆپە قورسە (١٥٥ مەلم)ەکان بۆ نىران، ترستىکى کوشندە هێزى پىشمەرگەى داگرت و خەلکەکه تەواو شەڕزەو شەڕۆ بوون، چونکە ئەو تۆپانە که لە دواشەرەکاندا پىشتیوانتیکى بە هێزى کوردان بوو. زمانى حالى هەر هەموو خەلکى نەو بوو "چ گوتناحیکمان کردوو تا بەمەجۆرە مامەلەمان لەگەڵدا بکەرى؟" تووک و نەفرىن لە (شای خاىن) و جىنپى ناشکرا بە (کۆرى سەگ) شای مەلعون و وولاتەکەى تىکەل بەترس لە نایندەى خودى و گشتى بوو بوو. تەنانتەت دەزگای (پاراسەن)ش که هەمیشە ناگای لە روداوەکان بوو، و تۆپىکى بە هێزى کۆکردنەوى زانیارى هەبوو، ئەم قەرارەى شای نىرانى پێ شتیکى کۆتوێرو چاوەرەوان نەکراو بوو.

سوپای عىراقى، پاش چەند سەعاتىتیک لە ماچ و موچى (جوتەبرا)ى ناوەرانبەرەو بە ماوەیەکى کەم دواى گەڕانەوێ مىرو شىخە دەولەمەندەکان بەفەرۆکەى تاییەتى خۆیان ، لە جەزایرەو بۆ ولاتى خۆیان، هێرشىکى بەربلایى کردە سەر سەنگەر و پىنگەکانى پىشمەرگە: ئەو دەمە کورد هەستیان کرد زۆر بەوردى چارەنوسیان یەک لایى کراوەتەو و زۆر لە مێژە رىگە بۆ ئەم (پاموسانە) خۆشکراو. بۆیە بە بى هیچ

چه کتیکى قورس و پاش نهوډى نئيران تزیه قورسه کانیان له کوردستان کیشایه وه، رووبه پرووی نهم هیتشه تازهیه وهستانه وه. نهوډى به دهمست کورده وه مایوو چه ند تزیتیکى نینگلیزی (۲۵) ردتلی کونه و چند هاودنیکى سوڤیه تی بوو، و برپاری بنجبری پیتشمه رگه بوو له سر بهرگری و مقاومهت به بیتی چه کی نئیرانی.. بهلام گولله ی تزیه فرۆکه شکینه کان دواى دوو رۆژ تمواو بوو، و نیدی رۆژ رۆژى فرۆکه عیراقی یه کان بوو. هر که که شو ههوا له بار بویه بهو پیری نزمی یه وه دهاتن و بیتی ترس موشک و بومبارکانیان به سر نهو شوتهاندا ههله درشت که بیانیستایه.

له رۆژى ۳/۷ دا هیتش بۆ سر شه رگه ی باشور له قۆلى سلیمانی، دهستپهتکرد. بهلام عیراقی یه کان، روویان کرده شه رگه کانی ناوه راست له قۆلى ره واندر، لیوایه کی پیاده و چمند وه حده یه کی جه و له ی هیتشیان بۆ لوتکه ی سهرتیز کردو ههولى دا له ویتدهروه به ره وه ده دهقه دیاریکراوه کان پیتشه و ی بکات، بهلام توشی زهرهرو، زینای گموره بوو. ههروه ها تانکه کانی عیراق، بهر تگه ی هاملتون دا به ره وه نه و ناوچه شاخاوی یه عاسی یه که و تنه پیتشه و ی که باره گای سهره کی بارزانی لیت بوو. بهلام پاش نهوډى چند کیلومه تریک چوونه پیتشه وه هیتزی پیتشمه رگه لییان هاتنه دهمست و توانیان پیتشه و یه که یان راهگرن.

هیتزی پیتشمه رگه، به بیتی چه کی قورس و بیتی کۆمه کی نئیرانی، نهو شته یان به دی هیتا که چاودتیران به مه حالیان ده زانی دهره قه تی بیتی. هیتزی پیتشمه رگه، به وه هه موو زیانه وه که له خویان و له عیراقی یه کان ده کموت، توانیسیان سوپای عیراقی بالا دهستی پر چهک و تیروپر له جم و جوتی بخمن و ناچار یان به کن به وستن و به گره له زگ بوو به شیکى گموره ی هیتزه کانی عیراق، له ناوچه دهستانی یه بهر به ره لا کانیش دا که مارۆ به دن.

(کونینس روبرتس) ی رۆژنامه وانی بهریتانی که نهویش نهم دوا شه رانه ی به چاوی خوی و له تزیکه وه بیینی بوو، له کوتاریکی دا، که رۆژنامه ی (فاینانشمل تایمز) ی له ندنی بۆی بلاو کرده وه، بهم جۆره باسی نهو حاله تی نهو دهمه ی کردوه: "شه ری نهم ههفته، وه کو ههفته ی شانازی و سهرکه و تنی پیتشمه رگه، ده چیته میترووی گه لی کورده وه. شوڤر شگرتانی کورد بو ترانه و نازایانه هیتشی بیهودو ناو میدانه ده که نه سر سهنگه رو پیتگه گرینگه کانی عیراق، به وه هیوایه گۆرانیکی ریشه یی به سر بارودوخ و روشی پر ناو میتدیاندا بیت".

دوا سهردان بۆ لای شه نشا

راسته هیتله کانی به ره فانی و مقاومه تی کورد له ژیر جه زه به ی هیتزه کانی عیراقد به لادا دهاتن، بهلام له گه ل نه وهش دا هر نه که و تن و بهرگرییان کرد. له پاش نهم

هتیره گوره یه، به شتیره یه کی کاتی و بو ماوه ی دوو ههفته شه راگیرا. چونکه عیراقی یه کان پاش بادانمده ی شاو رتیکه وتنی له گهل سه دام دا، هه ره نه یان توانی بهو ختیراییه ی که دهیانویست، شه ده که یهک لایی بکه نه وه؛ بویه پتیرستیان بهم ناگر بهسته کاتی یه هه بوو تا زۆرتین ژماره ی هتیرکو بکه نه وه نه و جا شه ده که یهک لایی بکه نه وه.

صدام حسین، پاش پینچ سال دوا ی شه ده که، په ده ی لسه ر شته کان لاداو راده ی شیرزه یی و ماندویه تی سویای عیراقی ناشکرا کرد، له نه یلولی ۱۹۸۰ دا خوتیه یه کی داو لهو خوتیه یه دا یهک لایه نه رتیکه وتننامه ی جهزایی رهت کردوهو رایگه یاند که چهک و تفاقه ی جهنگی و ته قه منه ی هتیره گانی عیراق له ته و او بووندا بوو به هو ی توندی شه ده کان له لایه که وه به هو ی خاوه خاوی سو قیبهت له ناردنی پتیداویستی یه لوجستی یه کان بو سویای عیراقی له لایه کی تره وه. صدام له سه ری رۆی و دوپاتی کرده وه که نه وه هو یهک بوو تا عیراق نهو مه رجان قه بول بکات که نهو ده مه به سه ریا سه پتیراو رتیکه وتننامه ی جهزایی له گهل شادا مۆر کرد؛ چونکه سویای عیراقی له وه ی پتر خو ی بو رانه ده گیرا. هه روه ها (جهمه رالی بارزانی) اش پاشتر له گوته یه کی دا ده ریخت که: "ته گهر پشتگیری کردمان به رده وام بوایه، دهمان توانی شه ده که یهک لایی بکهینه وهو سویای عیراقی بهه زینن".

سه رۆکی کورد، له رتیکه ی ته ور تیره وه سه فهرتیک ی بو تاران کرد تا دوا هه ولی به ته وه ی خو ی له گهل نیرانی یه کاندایه گهر بخت و به لکو له دوا به یاریان ژتوان ببه نه وه. (شاهنشاه) که تازه له جهزاییه گه را سه وه، دوا ی دوو رۆژان نه و جا پتیشوازی دۆسته که ی دویتنی ی خو ی کردو به بارزانی راگه یاند که سه رتیکه ی له به رده مه و ده بیت یه کتیکان هه لیرتیر:

- کورد یان خو یان ته سلیمی عیراق بکه ن. یان

- له شه ده ی خو یان به رده وام بن و به ته مای هیچ کۆمه کتیک ی نیرانی نه بن. یان

- شه ده راگرن و هه موو کادرو که سایه تی یه دیاره کان بیتنه نیران.

هه لبه ته داوا ی کرد که رتیکه ی سیتیهم هه لیرتیر. سه رۆکی به سالاجوی کورد تا مردیش نه یزانی که نایا شا دوا پتیشنازی به راستی بوو یان هه ر ته وسیک بوو و هیچی دی. نه و جا شا، بارزانی بهر تکردو گوتی:

"تزیکی و خزمایه تی له نیتو هه ردوو گه له که ماندا هه یه، من بهو هه ساوه ی بینای چاوی هه موو ناربانم، هه موو هه ول و توانایه کی خو م وه گه ده خه م بو پاراستنی گه له که م و گه له که ت".

هر همان رۆژ بارزانی گهرايه وه بۆ بارهگای سه دهکی خۆی له حاجی نومه ران. هه موو
 نهو سه ربورو روداوانهی هاتنه وه هزره بهر چاوان که به درێژایی نیو سه دهی رتبه ری
 کردنی خه باتی رزگاربخوازی گه له که ی به سه ری هاتبوون، که چی نه وه تا نه مرۆ که به
 چاوی خۆی ده بینێ لهو کاته دا که کورد به شتیه یه کی بێ وینه یه کیان گرتوه وه له
 باری رتکه خراوه یی و توانای شۆرشگیری یه وه له هه موو کاتیک باشتر که وتونه ته
 سه ره پ، نا رتیک لهو ساته دا له بهر خاتری هه ندی وولاتانی خودان نهوت، هیوا و
 ناواتی کورد به پا ده چیت.

نایا بارهگای سه رکردایه تی په یوه ندی به نویسنکه ی کیسنجروه هه یه؟

بارزانی، به حوکمی ته جربه وه نه زمونی خۆی و به حوکمی ته بعه تی شه خسی خۆی
 یه کسه ر که وته گه ران به دوی هۆیه کی دیدا بۆ به رده وام بوون له شه ر... نه گه ر نیران
 نایه وێ به رده وام بێ له سه ر هاریکاری و کۆمه کی گوردان، نه وا پتویه سه هه ولبه دن
 په یوه ندی به دۆسته که ی ترانه وه بکه ن، که له بنه رته دا شه ره که له سه ر گفت و
 به لێنی نهو دهستی پتیکرده وه. بۆیه بارزانی هه رکه گه یشته وه حاجی نومه ران،
 یه کسه ر نامه یه کی نارد بۆ بهر په رسی مه لبه ندی (CIA) نه مریکی له تاران، نه م پیاوه
 له سالاتی بویدا نه ندای په یوه ندی نیوان کورد و وولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا
 بوو. بارزانی له م نامه یه دا ده لێ: "شه رزه یی و داڕوخان که وتۆته نیو گه له که مان و
 هێزی چه کدارمان. هه ره شه ی قه کردنی ده سه ته جه میمان له سه ره وه هیه چ ته فسیرتیک
 نابینن بۆ هه ر هه موو نه مه ی روویداوه. بۆیه نه م بانگه وازه مان ناراسته ده که ین و داوا
 له حکومه تی وولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا ده که ین که پابهنده یی به و گفت و
 به لێنه نه ی که پێ ی داوین و داوای لێده که ین به له ز فریامان بکه وێ و نه یه لێ
 شۆرشه که مان هه ره س بێنی و په روخن. شۆرشه که مان له هه ره س و روخان ده رباز به کات
 و وه کو دۆست مامه له مان له ته ک دا بکری".

سه رۆکی به شی (CIA) له تاران، به حوکمی نه وه ی ته فسره رتیک ده رگای (CIA)
 به وه، رۆژتیک له رۆژان پیاوتیکی هه سه ت ناسک نه بووه، که چی به زچونی کورده کانی
 په سندن کردو هه سه تا به روسکه یه کی مورس داری بۆ سه رانی خۆی ناردو په رسیاری نه وه ی
 لیکردن که نایا "بارهگای سه رکردایه تی په یوه ندی له گه ل نویسنکه ی کیسنجهدا هه یه
 ده رباره ی نه م بابه ته؟" ... هه نگاهه کانی شای دۆسته مان نه ک هه ر هیوا سیاسی یه کانی
 کوردی به پا داوه، به لکه بوته مایه ی نه وه ی ژبانی هه زاران که سه بکه ویتسه
 خه ته ره وه. "نه م بهر په نه مریکی یه له ستیکی یاره ته ی په ر کرده وه و په شنباری کرد
 راسته وخه نه و کۆمه کانه به کورد بدرێ.. نه و جا به تیبینی یه ک به روسکه که ی کۆتایی
 هێنا که: "هه ق وایه حکومه تی وولاتیه کگرتوه کانی نه مریکا له م باره یه وه شتیک
 به کات".

به‌لام کیسنجر لهو کاتانه‌دا له سه‌فه‌ری رۆژه‌لاتی نایین دا بوو، و سه‌رقالی نه‌وه بوو ناویری نیسرائیل و سوریا بکات و چاره‌سه‌ریکی کاتی بۆ کیشه‌که‌یان بدۆزیته‌وه. بارزانی، هه‌ستا نامه‌یه‌کی شه‌خسی بۆ نه‌و سیاسه‌توانه‌ نارد که له‌ سالی ۱۹۷۲دا زمینی بۆ نه‌م دوا شه‌ری نیوان عیراق و کورد خوشکرد. جه‌نه‌رال بارزانی له‌ نامه‌که‌یدا نووسیوی: "جه‌نایی وه‌زیر، عیراق و نیران له‌ سه‌ر حیسابی گه‌لی کورد ریتک که‌وتوون. یه‌کێک له‌ نه‌جابه‌ ناراسته‌وخۆکانی نه‌م ریتکه‌وتنه‌ له‌ نیو بردنی گه‌لی نیتسه‌یه‌ که‌ ناتوانی به‌رگری له‌ خۆی بکات و هه‌رگیز هیتنه‌ی نیستایه‌تی توانا و ده‌سته‌وه‌ستان نه‌بووه. چونکه‌ نیرانی دۆستان له‌ کاتی که‌دا سنوره‌کانی خۆی داخستوه که‌ عیراقی دۆزمنمان که‌وتۆته‌ هیتش و په‌لاماریکی بێ وینه‌ و هیتشتا هه‌ر به‌رده‌وامه‌. نه‌گه‌ر کار و اپه‌رات بزوئنه‌وه‌که‌مان سه‌رکوت ده‌کری و گه‌له‌که‌مان به‌ شتیوه‌یه‌ک قه‌ده‌کری که‌ که‌س ته‌سه‌وری ناکات، بێ نه‌وه‌ی چ که‌ستیک ناره‌زایی ده‌ره‌ی.".

هه‌روه‌ها بارزانی نامه‌ی بۆ نه‌وه‌ش کردوه که‌ نه‌میریکا به‌شتیوه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆ له‌ رودانی نه‌م وه‌زعه‌ به‌ر په‌رسپاره‌وه‌لتی: "نیتسه‌ پیمان وایه‌ وولاته‌ یه‌کگرتوه‌کانی نه‌میریکا نیلتزامی نه‌خلاقی و مه‌سئولییه‌تی سیاسییان له‌ نه‌ستۆیه‌ ده‌ره‌ق به‌گه‌لی کورد، حکومه‌ته‌که‌تان به‌خۆی گفت و به‌لێنی داوه‌ وای، هه‌ر له‌و پتودانگه‌وه‌ تکه‌ له‌ رێدارتان ده‌که‌ین به‌زوترین کات کارتیک بکه‌ن و فریامان بکه‌ون".

به‌لام کیسنجر قه‌ره‌قه‌یه‌ی لیکرد: له‌ بروسه‌که‌یه‌کی سه‌رۆکی به‌شی (CIA) نه‌میریکی له‌ تاران، بۆ (CIA) ی مه‌رکه‌زی که‌ رۆژی ۱۹۷۵/۳/۲۲ نیتدراو، نامه‌یه‌کی کورت بۆ نه‌و هه‌لوێسته‌ی کیسنجر کراوه: "هیچ وه‌لامیتکه‌مان له‌ وه‌زیری ده‌ره‌وه (کیسنجر) سه‌باره‌ت به‌ نامه‌که‌ی بارزانی بێ نه‌گه‌ییوه‌".

کیسنجر، له‌ سالی ۱۹۷۹دا یاداشته‌نامه‌کانی خۆی به‌لاو کرده‌وه، کیسنجر له‌سه‌ر نه‌جیتیکی نیمچه‌ به‌راویزی‌دا یه‌که‌م نامه‌ی بۆ نه‌و چاره‌نوسه‌ کرده‌ که‌ به‌ سه‌ر کوردا هات و ده‌لتی: "پتده‌چی سور بونی شا له‌ سه‌ر چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌ی کورد، به‌ هاوکاری له‌گه‌ل عیراقدا (۱) له‌ روانگه‌ی نه‌و حه‌قیقه‌ته‌وه‌ بووبی که‌ هیتزه‌کانی بارزانی له‌ حالی به‌زین و شکستیکی ناجۆردا بوون". دیاره‌ نه‌م سه‌رنجه‌ پتچه‌وه‌اندی راوبۆچونی هه‌موو نه‌وچاودێرانه‌یه‌ که‌ به‌خۆیان له‌ شۆتی شه‌ره‌کاندا بوون و هه‌لبه‌ته‌ پتچه‌وه‌اندی ره‌وتی راسته‌قینه‌ی شه‌ره‌کانیشه‌. هه‌روه‌ها کیسنجر هۆی پشتگۆی خستنی دۆزی کورد ده‌گه‌رتیه‌وه‌ بۆ نه‌وه‌ی که‌ نه‌ده‌کرا به‌بێ ته‌ده‌خولی راسته‌وخۆی هیتزه‌کانی نیران و به‌بێ کۆمه‌کیتی ۳۰۰ ملیون دولا‌ری نه‌میریکی، کورد ده‌ریاز بکری.

نا به مجزوه مهسه له که به لای کیسنجره وه چووه خاتمی نه بوانه وه. ههروه ها سه رۆکی به شی (CIA) نه مریکی له تاران، قه دهغه کرا له وهی که چیتیر په یوهندی به باره گای سه رکردایه تی کورده وه بکات. نه میش له کاتیکی دواتردا هینرسی کرده سه مه سوله که ی خوی وه لوتیستی نه مریکی به هه لوتیستیکی خه جاله تباری وه له قه له م دا که نه وی تیتدا شه رمه زار بوو. له دوا بروسکه ی خزیدا که له وه سه روه بنده دا بو واشنتونی نارد، ده لئ: "نه گهر حکومه تی ولاته په ککرتوه کان به ته مایه هه ر هه نگاوئ بئنی که قه ساوخانه یه ک روو نه دات، نه وا له سه ریتی به بئ (شای هاوپه یمان هه نگاو بئنی". به لام واشنتون به یاری دا پشتیوانی له وه هه لوتیستی تاران بکات که له رۆزی ۳/۲۰ دا به بارزانی راگه یه نه راوای لیکرا شه ر را بگری".

"هه ر سه رده که مین"

فه رمانده کانی هیتی پیتشه مرگه زۆر به توره یی فه رمانی بارزانی یان، سه باره ت به راگرتنی ده موده ستی شه ر، خوتنده وه. به لام نه له هقی خه لکائییک بوون ده یانزانی که هه مسو رتگا و ده رگا کانیان له روودا داخراوه. نه گهر نه وهش له گۆزی بوو که شا هه رمه و گمفی لیکردین که راسته وخۆ له مشکریان بنیترتیه سه رو سه دان هه زار ناواری کورد ته سلیم به عیراق بکاته وه نه گهر شه ر رانه گیری.

سه یله توانی دیاری کورد سامی ره حمان دروستی نه وه هه رمه یی بو دووپات کردمه وه. نه مه جگه له وهی که ژماره یه کی تریش له نه نداهانی سه رکردایه تی بارزانی دروستی نه م کاره یان دووپات کردوه.

داڕوخانی په کجاره کی شوږشی کورد، له دوا رۆژه کانی نازاری ۱۹۷۵دا، دیمه نیکی کارمساتاوی هه بوو: رادیۆی دهنگی کوردستان له رۆزی ۱۹۷۵/۳/۲۴دا له کار وهستا و چهند پیتشه مرگه یه ک ته قاندىانه وه. رادیۆکه له نزیکى ناوهردان دانراهو، وهختن مسمعود بارزانی کوږی بچوکى بارزانی، گوڤى له دهنگى تهقاندنوهى رادیۆکه هوو دهستى به گریانکرد. دهنگى تهقینه وه له حاجى نۆمه ران و له نزیکى باره گای سه رکردایه تی شوږش دا بهرز بووه. مه فزه کانی توپخانه که وتنه له کارخستنی نه و چهند توپه که مه ی به دهستیانه وه ماوو. دوکانداره کانیش فروشگه بارزگانی یه کانی خویان ته قانده وه، چونکه هه یج کمشیک نه یده وىست نه و عیتراقییه تی به ره ناوچه که ده هاتن، سوود له و هیلاته وه وهرگرن که کورد بو خویانیان دروستکردبوو. زۆر پیتشه مرگه م بینى که له داخ و حموماتاندا ته فنگه کانیان به تاویراند ده کیشا و ده یانشکاندن. له نه نجامی نه وه که شا له پشت را خه نه جهری له کووردان داوو و نه مریکا خیانه تی لیکرد بوون، نا نو میتدی یه کی زۆر بلا و به وه و کۆمه لیک پیتشه مرگه ی هه رزه کار که وتنه ره فتاری ناممه سولانه. ته نانه ت بارزانی، به

خۆی فەرمانی دا مەفرەزەییەکی تایبەتی بێتەردی بۆ نۆردوگای یەخسیرە عێراقی
یەکان لە نزیکێ رایات، تا بیانپارتێن لە هێرش و پەلاماری پێشمەرگەیی تورە و داخ
لە دڵ.

پاش لیشاوی نەو ناوارانەیی که لە مانگەکانی رابردوا رویان کردە نێران، نەمجارە
لیشاویکی تری پاشەکشەیی پێشمەرگە و هێزی چەکار بەرمو نێران دەستی پێکرد.
پتر لە ۳۰ هەزار کەس، کۆمەڵ کۆمەڵ چوون بە دیوی نێراندا. ئەو بوو لە نۆردوگای
گەرە گەرەدا لە نزیکێ شاهپور بە چاودێری نێران دائران، بەلام سەبارەت بە چەک
و تەقەمەنی، هەرکەسێک پێی بوايە، دەبوايە لە سەر سنور تەسلیمی بکەرایە.

زۆری هەرە زۆری پێشمەرگە بەبێ چەک دەچونە نێرانەو:

هەندێ پێشمەرگە بۆیان باسکردم چەندین عەماری زۆرگەرە، لەو رۆژانەدا،
پێکران لەو چەکانەیی که پێشمەرگەیی کورد لەو پەناو پاسارو عەمارە نەتینینیانەدا
دەیانشاردەو که دەیان ساڵ بوو لە ئەشکەوتە عاسی یەکانی ناوچە دورە دەستەکاندا
دروستیان کرد بوون. دیار بوو سوور بوون لە سەر شارەنەوێ چەک و تفاقیی
سویایی، تا لە قوناغیکی تازەیی خەباتیان لە پێناوی نازادی و سەر بە خۆیی گەلی
کورد بەکاری بین و سودی لێوەرگرن.

دوا دیانەیی رۆژنامەوانی که بارزانی لە ناو خاکی کوردستاندا کردی، ئەو دیانەییە بوو
که من لەگەڵیم کرد و رۆژنامەیی (جیهان- Die welt) بەلاوی کردەو. سەرۆکی
تەمەن ۷۲ سالە، لە وەلامی پرسیارەکانی مندا بەمەجۆرە پوختەیی ئەزمونی خەباتی
خۆی باسکرد: "وەکو ناشکرایە شۆرشێ نێمە لە بواي عەسکەریدا تێک نەشکا.
پێشمەرگەیی نێمە بێ ئەوێ چ کەسێک شکاندەبێ مەیدانی شەریان بە جێهێشت.
سویای عێراق، سەرەڕای ئەوێ که لە هەموو بوارەکاندا هەر بالا دەست بوو، ئەوجاش
نەیتوانی هیچ سەرکەوتنێکی بەک لاکەرەووەو بنجیر بە دەستبێت. هێزەکانی عێراق
بە درێژایی بەک ساڵ شەر، تەنیا دەیان کیلۆمەتریکی کەم پێشەواییان کرد. تەنانەت
ئەو دەیان کیلۆمەترەش بە زیانی گیانی زۆر گیران... نەخت... لەبەرەکانی سیاسەت دا
قەراری سەرکۆتکردن و لە نێو بەردنی شۆرشەکەمان درا، هەرەو هە نەخسەو پلاتی
سیاسەتی بەرەو ئەندێیە هاوێشەکانی زلەتێزەکان لە سەر جێسابی نێمە دارێژران.
هەلبەتە حالی حازر هەرەو هەلاو تەمی نەوت ناسمانی بێرکەرنەوێ سیاسی رۆژاوی
تەنێو."

لە وەلامی پرسیارێکی مندا دەربارەیی هەلەییەکی گەرەیی شەخسی که خۆی
کردبێتی، پاش تێفکرینیکی کورت، بە دەنگیکی کەسەردار، جەنەرال وەلامی

حه مه که ریم عارف

* که رکوک یه له سالی ۱۹۵۱دا له دایک بووه.

* له سالی ۱۹۷۵دا کۆلتیژی نه ده بیاتی به غدای ته و او کردوه.

* له سالی ۱۹۷۷وه به رده و ام نوسین و به ره می نه ده بی بلا و ده کاتهوه.

* نو سالی هه رته ی لای، بێ وابه ستگی حیزی، له پێشمه رگایه تیدا به سه ر برده و وه کو به شدارییه کی عه مه لی و وێژدانی له خه باتی ره وای نه ته وه ی کوردا، شانازی پێوه ده کات و منه ت به سه رکسدا نا کات، چونکه پێ ی وایه رۆله ی میلله تی مه زلوم مه حکومه به پێشمه رگایه تی

* جگه له ناوی خۆی، به تایبه تی له گۆفاری گزنگ-ی نو سه رانی که رکوک، نو سه ری کورده ستان، که لته ور، رۆژنامه ی نالای نازادی تا ژماره ۲۲۲، به ناوی گۆشه ند، زنا ر، سپیان، پاکزا د، محم دی حاجی، سیروان عه لی، دیدار هه مه وه ندی، هێژا، ح.ع به ره می بلا و کردۆته وه.

* له هه شتا کانه وه تا ئێسته راسته وخۆ سه ره رشتی و سه رۆکایه تی لقی که رکوک یه کیتی ی نو سه رانی کوردی کردوه.

* زۆر به ره مه و کتێبی چاپ و بلا و کردۆته وه، به لام زۆریه ی هه ره زۆریان به نو سه خه ی هێنده که م بلا و بونه ته وه، له نه خه ی نه بوودان.. ته نیا نه وه نده یه له فه و تان رزگا ربه ون و هه یچی دی. هه ندیک له وانه:

- ته پڕۆز ..... کۆمه له چیڕۆک

- کۆچی سوور ..... چیڕۆک

- به یداخ ..... چیڕۆک

- کوچ سه رخ ..... کۆ چیڕۆک به فارسی.

- له خۆ پێگانه به ون ..... کۆمه له چیڕۆک.

وه رگێتان:

- رێبه ر ..... رۆمانی مه ده دی حسێن

- نینا ..... ثابت رحمان

- نامۆ ..... ئه لیه ر کامۆ

- شکست ..... ئه لکسانده ر فه دایه ف

- ها و ماله کان ..... نه حمه د محم ود «به رگی یه که م»

- بێنا سه مه کان ..... عه ز نه سین .

- چیرۆکه کانی سه مه دی بیهردنگی دوو بهرگ
- نامانجی نه ده بیات ..... چیرۆکی مه کسیم گورکی .
- دلیری ی خۆراگرتن یادداشت ..... نه شرف دهقانی .
- مه سه له ی کوردی له عیتر اقد ..... عزیز شریف
- میژوی رهگ و ره چه له کی کورد ..... احسان نوری پاشا
- خهباتی چه کداری هم تاکتیکه هم ستراتیژ ..... مسعود احمد زاده .
- گوزارشتی موسیقا ..... د. فؤاد زکریا .
- ده باره ی شیعیر و شاعیری ، رهزا به راهه نی .
- فنسنت فان گوگ ، شانۆنامه ..... باول نایزلهر
- به دو عا شاعیره کان ، شانۆنامه ..... جلیل القیسی
- جوله که که ی مالتا ، شانۆنامه ،
- بهد هالی بوون شانۆنام ..... نه لیبیر کامۆ
- کورد له نه نسکلوییدیای ئیسلام دا .
- داده پهروه ران ، شانۆنامه ..... نه لیبیر کامۆ
- چاو به چاو ، شانۆنامه ..... گه وهه مراد
- ریچاردی سییه م ، شانۆنامه ..... شه کسپیر
- هونه رو ژیا نی کۆمه لایه تی ..... پلیخانوف
- پیتکهاتای به ده نی و چاره نویسی نافره ت .
- له راهه پرینه وه تانه و چالاکنه به شداری به راشی نه ده بی رۆشنبیری کوردی ده کات و به ره مه منی همه جهۆزی نوسراو و وهر گێردراو بلا و ده کاته وه به تایبه تی له رۆژنامه کانی :
- برایه تی ، خهبات ، رێگای کوردستان ، په میان ، دهنگی میلله ت ، ههروه ها له گۆفاری :
- رامان ، گولان ، کاروان ، مه تین ، گازی ، په یف
- زۆر به ره مه منی ده ست نویسی ناماده ن بۆ چاپ و هه ره کس و گروپ و لایه نیک ته ماحی بلا و کردنه وه ی هه بن ، ناماده به به خۆزایی پێشکه شیان بکات ، هه ندیک له وانه :
- لێکدانه وه په ک ..... له مه ر رۆمانی نامۆی نه لیبیر کامۆ
- له مه بابادی خۆیناوی یه وه بۆ که ناره کانی ناراس .
- منداله دارینه ، ..... چیرۆکێکی درێژه بۆ مندا لان .
- نازادی یا مه رگ ، ..... رومانی کازانتزاکیس
- قوریا نی ، ..... رۆمانی هیرب میدو
- هارماله کان ، ..... رۆمانی نه حمه د محمود به رگی دوو هم
- دووره وولات ، ..... رۆمانی ع . قاسموف
- دوژمنان ، ..... دوو کۆ چیرۆکی چیخه ف .

- ژنه فسانه ییز گریکی و رۆمانی .
- فاشیزم چی یه ؟ ..... کۆ چیرۆک بۆ مندالان، یه لمارز گونە ی
- شوانه بچکۆله که ، ..... چیرۆکتیکی درێژه بۆ مندالان، چینی یه .
- هه لێژاردە ی چیرۆکی فارسی « ١ » ..... کۆ چیرۆک
- چوار چیرۆک و هه لسه نگاندنیان ، ..... کامۆ، مویاسان، پیراندیللو، چیخه ف.
- چۆنیه تی فیتروونی زمانی فارسی ، ..... حمه کریم عارف
- فهرهنگی فارسی کوردی پیتی « ١ و ١ » ، ..... حمه کریم عارف
- نویسنیت په راگه نده « کۆمه له ..... نویسنیکی هه مه جۆره » ، حمه کریم عارف
- چەند چیرۆکی هه مه جۆری بیتگانه .

